KERİM KORCAN yazko 183

PATRONA

PATRONA

KERİM KORCAN

roman

yazko

PATRONA
(tarih romanı)

YAZKO
Türkocağı Cad. No:17, kat: 2
Cağaloğlu-İstanbul
522 78 45

Yazarın öteki kitapları :

LİNÇ, roman
İDAMCILAR, roman
TER ADAMLARI, roman
DİMİTROF GEÇİYOR, roman
TATAR RAMAZAN, hikâye

Kapak resmi : Ferit Erkman

Bu kitap Er-Tu Matbaasında dizildi, basıldı;
Örnek Mücellithanesinde ciltlendi.
İstanbul 1983

PATRONA

KERİM KORCAN

Yazarlar ve Çevirmenler Yayın Üretim Kooperatifi

Canım torunlarım
Yelda ve Kerim'e

Hak Yolunda

Yani artık baş kaldırup
Beylere, paşalara, padişahlara,
Yediden yetmişe tekmil İstanbul ayaklanmış;
Son vermek davasında
Süregelen ininlere ahlara,
Ve söküp atmak insan ilişkilerinden talanı;
Tutup öldürmek yolunda
Yedi başlı ejderhayı yılanı,
Bizimdir yoldaşlar, dediler tarih alanı!
Yürüyüşe geçtiler, resmî
Kimlik taşıyan asalaklara vurmak;
Ve meydanlarda kanlı hesaplar sormak için.
Yürüyüşe geçtiler, azgın
Atların çektiği, altın koşumlu, asırların
Saltanat arabasını çevirip durdurmak için.
Yürüyüşe geçtiler heyyy
Öpülesi reaya alınları ak, ağ ören,
Çekiç sallayan zanaatçı elleri tertemiz pak;
İnsanları soyanlar
Utansın, yorulmaz ayakları çıplak!
Yürüyüşe geçtiler:
Eli kan kılıncı kan;
Sinesi üryan ciğeri püryan
Meydanı şehadette Allah yolunda revan!

Kerim Korcan

Patrona Halil Kaptan

Vak'ai Sultan Ahmet Han ve cülûsu Sultan Mahmut Han Hazretlerinin keyfiyeti ne gûne vaki olduğunu mü'şir, Devleti Aliyyeden gelen kaimenin suretidir:
Memaliki İran ve Turan taraflarından kulağı maktu bir şahıs gelüb ve tebdili kıyafetle hafiyyeten şehri İstanbul'a dühul, keştü küzar eyleyüb;
— Sizde gayreti dini mübin yok mudur? —
Dedikte, kendüye ancak on altı nefer kimesne mütabaat eyleyüb ve mahı mezburun on beşinci Hamis günü, kuşluk vaktinde Parmak Kapu kurbinde bayrak kaldırub ve PADRONE HALİL KAPUDAN nam kimesne reisleri olub, ol mahalden narei Allah Allah ile Bedestana yürüyüb, dükkânları kapaddırdılar. Berü canipten Yeniçeri Ağası, atına binüb kolluk ile üzerlerine vardıkda, kolundan tutıp kaçırtdılar...

LÂLE DEVRİ Ahmet Refik
Büyükada. Mayıs 1912

Ahvalini beyan etmiyor ki sadece
Evet ufka çelikten bir ağ geriyor.
Kirişte kulaklar bil gündüz gece
Patrona bir ihtilâli haber veriyor.

O bir an durdu;
Ağır ağır iki yanına çevirdi
Başını, çelikten iki bilya gibi gözleri,
Kıvılcımlar saçarak, şimdi par par yanıyordu.
Kanlı hırçın denizlerden
Kopmuş sanki, bir kalın zincirin
Koparılmaz baklaları bakın bakın siz işe?
Anam be teker teker
Döküldü ağzından ısırgan sözcükler,
Ya devlet başa ya kuzgun leşe!
Belki de mazlumların iç ürperten sesiydi,
Bu sözler tok yırtıcı
Bu deyiş kesinlikle ele avuca sığmaz,
Bu cümle alabildiğine asiydi.
Bu sözlerin bölümlerinde manalar yüklü,
Bunlar kolay unutulmaz sayı
Bu cümle örse inen çekice benzer bakın,
Bu sözler hey tın tın döğmüştü havayı!
Bu cümle yankılar getirmişti karşı dağlardan.
Bu çağrıyla
Kurtulacaktı mazlumlar demir ağlardan.
Bilmeli ki
Artık ak saçlı analar üzülmüyor,
Bu sözcükler
Beyaz güvercinler misali süzülmüyor.
Şimdi, yüce dağların sabahı erken,
Bu sözcükler
Kara kartallar gibi hızla iniyor maviliklerden.
Yani ürperdi o an
Dağlarda çam,
Sevindi sevindi ormanlarda meşe!
Böyle söylüyordu elleri kocaman adam,
Ya devlet başa ya kuzgun leşe!

Ay ışığının Marmara sularıyla garip garip oynaştığı sessiz bir gecede sabahlayan güvercinler, güneşin doğmasıyla birlikte canlanarak, silâh seslerini andıran kanat çatırtılarıyla havalanıp, Beyazıt meydanı'nın üstünde süzülmeğe başladılar. Biraz evvel saçaklardan yere birden adam boyu yaklaşan bir dalış yapmışlar, sonra yükselmişler yükselmişler, şimdi de minarelerin üstünden bakıyorlardı. Meydana gölge düşürmüşler ilk harekete gelişleriyle, ama artık, durgun bir denizdeki balıklar gibi kayıyor, yüzüyor yüzüyorlardı. Kurşuni renkleri siyaha dönüyordu nerdeyse. Hepsi de, kendilerine öncülük eden üç beyaz güvercini izliyorlardı. Evet evet, Beyazıt Meydanı'nın üstünde üç beyaz güvercin ve onların peşinde kurşuni güvercinler?

Sonra, insanlar, insanlar, insanlar.

Yaşlıca adam, önünden gidene sesleniyordu:

«Hey biraz dursana, birine benzettim, adın ne senin?»

Sesi alan, biraz bozulmuş dönüyor:

«Baltasız ormana dalıyorsun babalık!»

«Bişey soracaktım da, ondan?»

«Önce selâm vermek yok mu?»

«Selamunaleyküm, işte verdim. Şimdi bağışla adını?»

«Adım nene gerek, ben seni tanımıyorum ki?»

«Bizim köyden birine nekadar da benziyorsun?»

«Olabilir, insanları çift yaratmış rabbim.»

«Bu semtin adı ne, ilk defa geliyorum da?»
«Beyazıt Meydanı, unutma, bir eşi daha yoktur.»
«Geliyorlar, gidiyorlar, hangi işlerle uğraşıyorlar?»
«Canlılar yaşlarını takvimlerden...»
«Eee, gerisini de anlamak isterim?»
«Boylarının ölçüsünü de meydanlarda öğrenirler.»
«İbret alınıcak, hikmetli sözler bunlar?»
«Ya babalık, basmayı arşınla, insanı meydanlarda?»

Üç beyazın peşinde güvercinler uçmaya devam ediyor meydanın üstünde bayrak gibi dalgalanıyorlardı. Belli ki konuşanlar bir sonuca varamamışlardı, çünkü çıkış noktasından hayli uzaktaydılar. İlk seslenen şimdi konuştuğu kişinin bir köylüsüne benzediğini çoktan unutmuş, ama, böylece ulaştığı noktanın nereleri olduğunu anlamaya çalışıyordu.

Daha bir dikkatle baktı karşısındaki kişiye, dedi ki:

«Şimdi sen beni bırakıp gidecek misin?»

Güldü öbürü:

«Herkesin işi var gücü var.»

«Ama bu yaşlı adamı üzülerek hatırlamayacak mısın?»

«Bilmem ki?»

«Hatırla, hatırla, hatırlarsın, sen benim kafamı karıştırdın?»

«Kafalar karışmaz be babalık, biraz inceden düşünürsek?»

«Ne bileyim, meydan, dedin. İnsan, dedin. İnsanın boyunun ölçüsü, dedin. Basmayı arşınla, insanı meydanlarda? dedin. Ben olgörüp bu cinasların, bu aşırtmaların içinden çıkamadım?»

Öteki pos bıyıklarına attı elini. Kendinden emin

yiğitçe bir duruşu vardı. En çekici yanı da bilgece konuşmasıydı.

Şöyle sürdürdü:

«Ayak üstü bir-iki lâf edeceksin, olanca meselelerin derinine ineceksin, işte bu olmaz, katiyyen olmaz!»

«Merakımı nasıl taşıyayım taş gibi içimde? Hiç değilse, bir iki kapının anahtarını olsun veremez misin?»

«Vereyim vereyim, yaşlanmışsın ama, içindeki merak ateşi güngünden alevlenmiş, gençlerimiz neden bukadar derinlemesine düşünmezler ki?»

«Arif olmak için, bir uzun ömrü yaşamak gerek?»

Artık rahattı konuşmanın dizginini tutan:

«Dikkat et, yangınlar oluyor İstanbul'da babalık. Fıkara mahallelerini silip süpürüyor. Kimi diyor bu yangınlar kundaktan, kimi de diyor, Allah'tan. Fıkaralar binbir acıyla yaralı İstanbul'un içine çil yavruları gibi dağılırlarken, varlıklıların o yangın yerlerinde kuş kafeslerine benzeyen köşkleri yükselmiyor mu?»

«Yükseliyor, yükseliyor, ağzına bereket?»

Bin küflü demir kapıdan işte birisi, yüzlerce derdimizden de bir örnek. Şimdi soruyoruz buralara gelince, bu devran böyle gider mi?»

«Gitmez yiğidim gitmez, gitmez aslanım gitmez!»

«Zalimin zulmuna karşılık, mazlumun da Allahı var mı?»

«Var yiğidim var!»

«Üçler, yediler, kırklar, hak için savaşanların sayısı böyle artar.»

«Artar yiğidim artar!»

«Kaldır başını, bak neler göreceksin?»

«Meydanın üstünde durmadan uçan kuşlar, baş-

larında üç beyaz güvercin var?»

«Bu sayıyı aklında tut şimdi? Üçleri, yedileri, kırkları da unuma!»

«Unutmam aslanım unutmam, unutmam yiğidim unutmam!»

«Bir zalim var başımızda Üçüncü Ahmet?»

«Ben de onu diyecektim, hay ceddine rahmet!»

«Ama babalık üç de meydan var: Et Meydanı, At Meydanı, Beyazıt Meydanı?»

«Et Meydanı, At Meydanı, Hürriyet, yani Beyazıt Meydanı.»

«Tekmil garibanın dertleri ortaya sürülecek, kanlı hesap bu meydanlarda görülecek?»

«Görülecek aslanım görülecek!»

«Et Meydanı, At Meydanı, Beyazıt Meydanı.»

«Bunları unutmam!»

«Şimdi, Bayraklı'lı Feti beyin Arap Kadir'e sorduğu suali açayım sana: Babalık sır mısın?»

«Sırrım yiğidim, sırrım aslanım, ser veririm, sır vermem, bunu böylece bilesin!»

Kestiler burada konuşmayı. Dostça bakışıp, el sıkışarak ayrıldılar. Yaşlı adam o günün gecesi komşularıyla ağırdan ağırdan hep Beyazıt'taki konuşmalarından ,daha doğrusu diri yapılı kişiden dinlediklerinden sözetti. Herkes de bir meraktır başlamıştı şimdi, kimdi bu pervasız konuşan adam? Seslerini yükselterek, alçaltarak, hep onu araştırdılar. Sonunda biri dedi ki: «Arkadaşlar bilin ki o Patrona Halil'dir. Şimdi çeşitli işler tutarak teptil geziyormuş İstanbul'da. Ahvali anlıyor, cemaatı uyarıyormuş. Elbette bu delişe gidişe bir — dur — diyen bulunacak, ama, Allahaşkına bu laflarımız burada kalsın!» Her ağızdan aynı sözcükler duyuldu: «Burada kalsın!»

PATRONA İSYANI'ndan birkaç satır:

«Patrona Halil Halk arasında gaipden haberler

veren bir adam olarak da meşhurdu... O bu sefer de memleketine gitmiş ve oradan İstanbul'a geçmişti. Sermayesi ve sanatı olmadığından, bu şehirde önceleri satıcılık (seyyar) eskicilik ve dellallık, gibi ayak işleri yapıyordu. Sandwiçh'e göre, Patrona yüksük, düğme, dikiş iğnesi, iplik türünden eşyayı doldurduğu sepetini boynuna asar ve akşama kadar İstanbul sokaklarını dolaşırdı.» — Prof. Münir Aktepe —

Biz yukardaki satırlarda Patrona Halil'in kimliğinden bazı ipuçlarını yakalamaya çalışırken, beride diğer kuşların önüne düşen üç beyaz güvercin Beyazıt Meydanı'nın üstündeki uçuşlarına devam ederken, bir grup insanın erkek ve meydan okuyan sesleri duyuluyordu:

Hey hey, gel garibin gözlerine yaş ol! Fakirler için, yoksullar için aş ol! Anam anam, yiğitlerin alnında teriz! Biz üç kardaş bir orduya yeteriz! Üçler, yediler, kırklar! Gülbanki Muhammedî, nûru nebî, keremi alî, pirimiz hünkârımız Hacı Bektaşî Velî! Demine devranına hû diyelim hûûû! Hey hey hey: Et Meydanı, At Meydanı ve Beyazıt Meydanı? Yani olaylara gebe üç meydan! Mazlumlara, garibana, yiğitlere şan!

Hemen açıklamakta yarar var:

Bu üç sayı üzerinde basarak durmamız, devamlı onu vurgulamamız, bir raslantı sonucu olmadığı gibi, boşuna gösterilmiş bir gayrette değildir. Buradan bir yerlere varmak, bir önemli başlangıcın üstüne parmak basmak istiyor, şunu anlatmağa çabalıyoruz: Dikkat edelim, tıpkı o üç güvercin gibi, tıpkı o üç meydan gibi, onlar da üç kişiydiler. Şimdi Beyazıt Meydanı halkı saygıyla kenara çekilip, kendilerine yol göstermiyor, hayretle, hayranlıkla, saygıyla bakmıyorsa, bu onları henüz tanımadıklarından ileri geliyordu.

Evet, onlar da üç kişiydiler ve biraz evvel Beyazıt Meydanı'nda buluşmuşlar, sonra hep birlikte Şehzadebaşı'ndaki yeniçeri kışlası, yani Eski Odalar (Koğuşlar) önünden Saraçhane Başı'na doğru yürümüşlerdi. Beyazıt'tan ayrılırlarken, hepsi de durmuş bir an, meydanın üstünde süzülen sevimli kuşlara bakmışlar, ikisi bir şöylememiş ama, Emir Ali hayranlığını, içinde kıpırdayan sevgiyi gizleyememiş:

«Hey anam hey!» Demişti. «Yaradana kurban olduğum, güvercinler, güvercinler, atlastan kocaman bir şemsiye sanki bunlar Beyazıt Meydanı'nın üstünde? Yüzlerce güvercine üç beyaz yol gösteriyor?»

Muslı Beşe biraz isteksiz görünüyordu ama, gene de konuşmaktan kendini alamadı:

«Bunlar güzel kuşlardır yoldaş, bunlar güzel kuşlardır Emir Ali, merhamet kuşlarıdır, barış kuşlarıdır. Ama ortalıkta ne barış var, ne huzur var, ne de ülkeyi yönetenlerde merhamet.»

Emir Ali'nin yüzündeki gülücükler silinivermişti birden:

«Yani Muslı, bu ne demek oluyor şimdi?» diye sordu.

Muslı Beşe, ağır ağır sıralıyordu:

«Şu demek oluyor Emir Eli, biz güvercinleri sevmeliyiz ama, örneği kartallarda aramalıyız? Şimdi savaşmak zamanıdır. Bunun için hazırlanmak, zalim, katiyyen affetmeyen bir düşmana, düşmanlara karşı savaşmak zamanıdır.»

Emir Ali içini çekip, sonra göysündeki olanca nefesi bırakarak arkadaşını cevaplıyor:

«Çok doğru. Doğru söze ne denir be Muslı Beşe? Doğru.» diyordu.

İkisi de susuyor, sonra adım adım meydanı arşınlamaya başlıyorlardı. Bu sefer ortalarına aldık-

ları arkadaşları — ki ona Reis Yoldaş — diyorlardı. O şöyle konuşuyordu:

«Güvercinlere duyulan sevgi güzel. Savaşmak için kartallardan örnek almayı da yabana atmayalım, ama, aslında bu meydanı iyice tanıyalım. Günü gelince buradan kanlı bir yolculuğa çıksak gerek? Asıl düşüneceğimiz, üzerinde kılı kırka yararcasına duracağımız şey budur!»

Reis yalnız okkalı lâf etmekle kalmamış, onlara meydan da göstermişti. Bir müjde almışçasına şimdi seviniyor ve bir ağızdan cevaplıyorlardı:

«Öyleyse, bu meydanda bizi görsün, tanısın Reis! olaki namı daha da yücelir, gün gelir bizim isimlerimizle de anılır. — Gelir bir gün denir de sayei feyzi hamiyette/kemalin kabri kalmadıysa sengi namı kalmıştır. — Oldu mu kıymetli arkadaşımız, can yoldaşımız?»

Reis aldığı sonuçtan memnun görünüyor, meydanla ilgili konuşmayı şöylece bağlıyordu:

«Ya devlet başa, ya kuzgun leşe!»

Üçü de susmuşlardı sonra, hemen hemen hiç konuşmamışlar, adımlarının kararını bozmadan Saraçhane başı doğrultusunda yürümüşler yürümüşlerdi. Sağlarından sollarından gelenler geçenler vardı. Kıpır kıpır kıpırdayan, kaynayan âlem onlardan habersiz, bu bakımdan kimliklerini, kişiliklerini de merak eden yoktu. Ama onlar, şu etraflarında kaynaşan insanlardan, dolayısıyla onların dünyalarından enine boyuna haberliydiler.

Bir ara durdu Reis. Ötekiler de bekleyişe vardılar. Teker teker süzdü sonra arkadaşlarını:

«Bilmem ki» dedi «Daha şimdiden beni, yüzce de olsa görmeleri, tanımaları, uygun düşer mi? İyi olur mu? Bunda halâ kararsızım, şüphedeyim. Ama beri taraftan ben de onları yüzce görmek tanımak istiyorum, o da başka? Emir Ali, Muslı Beşe bu

tehlikeli bir çıkış olmaz mı, hesapsız bir atılış olmaz mı? acaba, hatalı bir yolda mıyız? İnanın ki bu düğümü henüz çözebilmiş değilim?»

Sustu, bir an ara verdi, sonra devam etti:

«Düşman varlığının yarattığı tehlike değil mi bize bunları söyleten? Yoldaşlar, şartlar öyle ağır ve korkutucu ki? Tehlike denilen canavarı hep yolumuzda pusuya yattı, diye düşünüyoruz. Ama, galiba kavganın şehveti, çekiciliği de burada. Öyleyse uyurken bile tedbirli olacağız. Şu var ki bir an bile onur savaşından geri kalmayacağız!»

«Evet, bir de düşmanı küçük görmemek?» dedi Emir Ali.

Muslı Beşe bağladı konuşmayı:

«Hele hele katiyyen meydanı düşmana kaptırmamak, ona istediğimiz zamanda, istediğimiz yerde savaşı kabul ettirmek olmalı, her adımımızın başı. Mazlumlarla kopmaz bir bağlantı kurup, canı gönülden bismillâh dedik mi, canavarlar selâvat getirme fırsatını bulamazlar evvellallah!»

Alim tenvir eder bilki ilim ışıtır
Bu arslandır kardeşim bak bu da arı.
Düşmanını döğemezsen zincirini kır
Kılıç parladı mı yırtar karanlıkları.

Reislerini ortalarına almışlar aralık aralık, ama yanyana oturmuşlardı. Hayli büyük bir odaydı bu. Tahta döşemeyi tam kapatamayan kocaman bir kilim yayılmıştı yere. Sarı yeşil, mor, artık eskiyerek hükmünü kaybeden renkler, gene de dikkati çekiyorlardı. Köşelere minderler konulmuştu şöyle kabarıkça duran. Yenice badana yapılan duvarlara çividi maviyi biraz bol vermişler, bahçeye bakan iyi büyücek pencerede çiçek saksıları vardı.

Odadaki temizliğe bakınca, titiz bir kadın elinin dikkatli, yorulmaz gayretlerini sezmekte gecikmiyordunuz. Ama, canlı olarak görünen, biraz evvel buraya gelen üç kişiden ibaretti. Evet onlar hiç konuşmadan ahşap verdivenleri gıcırdata gıcırdata bu ikinci kata çıkmışlardı. Harap bir avluyla dört bir tarafı çevrilen bu evin, diğerleriyle bir bağlantısı yoktu. Az, ama çok az konuşuyorlardı bu odada oturanlar, birilerini bekler gibiydiler. duruşlarından anlaşılan oydu. Belki de hararetli uzun bir konuşmayı başlatmamaları da bundan. Evet onlar az konuşuyor, gözlerini arada odanın ağır kestane kapısına çeviriyorlardı.

Çok bekletmeden, biraz sonra kapıda boy gösterdi yolları gözlenenler. Belli ki kıpırdanma görüldü odada onlar içeriye girince. Her şeyin ölçülü ve tartılı olduğu katiyyen gözden kaçmıyordu. Bu sözlerimiz hem bekleyenler, hem de yeni gelenler için geçerliydi. Bunlar, yani yenice gelenler temiz giyimli, ortadan biraz uzun, kaşlı gözlü, biri kısa

çember sakallı, öbürü matruş, azçok birbirine benzeyen, efendi takımından kişilerdi. Tam oda kapısının biraz yanında durdular, geldikleri yeri ve kişileri tanımaya çalıştılar gözlerini şöyle bir gezdirerek.

Reis sedirden, başını hafif kaldırarak, gelenlere şöyle kaşlarının altından baktı. Emir Ali'ye döndü sonra ve yavaşça:

«Alınma sakın yoldaş» dedi «Bir daha sorayım, bunlar gerçekten dürüst kişiler mi? Emin misiniz bundan? Has kişiler mi?»

Biran sustu, ekledi hemen:

«Namuslu kişiler mi? Bizi turalı'ya — padişaha — satmazlar mı?»

Acı acı gülümsedi Emir Ali, gelenlere çaktırmadan. Yüzünü biraz daha yaklaştırdı Reis'e. Şimdi sesi tok, alabildiğine inandırıcıydı:

«Şüphe etmekte yerden göğe kadar haklısın yoldaş» dedi. «Haşere — zararlılar — aramızda vızır vızır kolgeziyor. Ama inan, inanmalısın, çünkü yediğimiz ekmek gibi biliriz ki, bunlar bizdendir.»

Reis belli ki yatışmıştı Emir Ali böyle konuşunca. Şimdi de tanışmaya, tanıştırmaya gelmişti sıra. Öyle ya bunlar kimdi, kimlerdiler bakalım? O işi de Muslı Beşe üstlendi. Karşı sedire ilişen, etraflarına sessizce bakışan misafirleri Reis'e göstererek:

«İşte gündengüne çoğalan can yoldaşlarımızdan ikisi daha» dedi. «Buralara kadar zahmet edip, bizleri bahtiyar ettiler, sevindirdiler, güçlendirdiler. Sayılarımız arttıkça, buna bağlı olarak gücümüzde artıyor.» Gülümsedi «Şimdilik biz bilelim, ama hasımlarımız, düşmanlarımız bilmesinler bunu!»

Reis henüz renk vermiyor, uzaktan uzağa süzüyordu ortalığı. Emir Ali kaptı Muslı'dan sözü:

«Evet şimdilik hasımlarımız bilmesinler, ama, katiyyen bilmesinler!»

Sonra güleç bir yüzle ekledi:

«Şimdi gurur ve sevinçle açıklıyorum» dedi «Şu fakir odamızdaki kasvetli hava, sanki onların gelişleriyle birden ışıyıverdi. Öyleyse kim, kimlerdir bunlar?»

Reise bir gözatıp, usulünce misafirleri gösterdi:

«Yoldaş, sağ tarafta oturan Evliya kardaşınız, soldaki ise Alim Çelebi'dir. Bunlar akil kişilerdir, alim kişilerdir.»

Muslı Beşe aldı sözü. Gelenlerin kişiliklerini daha bir açıklığa kavuşturdu:

«Reis yoldaş, şu Alim Çelebi ki, haklı olarak ismi günden güne yayılmaktadır. Avucunun içi gibi bilir imparatorluğun girdisini çıktısını. İlmi iktisat bilir, siyaset bilir. Hak yolundan gider ve fukara yolundan gelir.»

Emir Ali saygılı bir tavırla sürdürüyordu:

«İşte şu da Evliya yoldaşınız ki Reis, yenice tanıdığımız arkadaşlardan ikincisi, görüyorsunuz sessizce oturuyor karşınızda. Gerçekten de gürültüden, gösterişten kaçan bir kişidir. Tekmil Osmanlı ülkelerini karış karış dolaşmış, geçtik insanları, yerde yürüyen kara karıncalardan bile haberi vardır.»

Emir Ali böylece tamamladı Muslı Beşe'nin başlattığı tanıştırma merasimini. Gelenlerin yüzlerinden tatlı, çocukça bir kızartı geçti. Belli ki gösterilen ilgiden hoşlanmışlar, ama bu arada öğülmekten de sıkılmışlardı. Şu var ki, genelinde görünüş güzel, başlangıç çok iyiydi. Demek onlar akıllı, hem de ciddi bir tutum içinde olan kişilerdi. Bu ağırlıklarını geldikleri yere de taşımışlardı.

Onlar Emir Ali'yi, Muslı Beşe'yi ne zamandır tanıyor, biliyor ve onların dostluğuyla öğünüyor, gurur duyuyorlardı. Şimdi buraya gelmeleri, yüksek kademeden bir dostluk sağlamalarıysa, daha

da derin bir manalar taşıyordu. Bir bakıma bu, yıldızların yeryüzüne inmesi, ışıtıp çevresi, gücünü ıspatlaması. İnsanlara belli bir fayda sağlaması, kafaları nurlandırmasıydı. Herşey aşikâr, herşey meydanda, herşey apaydın değil miydi artık? Havalardan yeryüzüne iniş eşsiz bir müjde sayılmalıydı beri taraftan da. Yıldızlar granitten anıtlar gibi gerçek dostların arasında yerlerini alıyorlardı. Böylece ilim ve öğünme aracı olmaktan kurtuluyor, Emir Ali'nin, Muslı Beşe'nin hatta Reis'in katında candan bir ilgi buluyordu. Onların bu bilgin kişilere candan saygıları, ülke geleceği için paha biçilmez bir müjdeydi. Şaka değil, ilim artık kocaman bir ağaç gibi yerde olacak, tarih de masal havasından kurtulacaktı.

Bir ara odanın kapısı tıklatılmış, Emir Ali yerinden kalkmış, dışarı çıkmış, sonra kalaylı fincanlarla donatılmış kahve tepsisiyle içeri dönmüş, önce Reis'e sunmuştu:

«Birer kahve içelim yoldaş, içelim de tatlı tatlı konuşmağa devam edelim.»

Reis tepsiye uzanmış, belli bir ölçüde de gülümsemişti:

«Kahve, şeker, su, bir de içimizin sıcaklığı?» demişti.

Sonra, ötekiler de yararlandılar teker teker bu ikramdan. Muslı fincanından ilk yudumu almadan, bir-iki sözcüğü bu havaya uygun buluyordu:

«Kahvesiz de olur insan Reis, şekersiz de olur, ama su? İşte onsuz olmaz, olamaz.»

Alim Çelebi'de ağırdan ağırdan içiyor kahvesini, sonra da konuşmağa koyuluyordu:

«Veceelna minel mayi küllü şeyin hay, diye buyurulmuştur ki, meali: Biz herşeyi sudan diri kıldık, demektir.» diyordu.

Reis:

«Gerçeten büyük âyettir, manası üstünde derin derin düşünmek gerek?» diye katılıyordu bu konuşmaya.

Kahveler bir başka hava getirmişti ortaya, şimdi daha bir rahat konuşuyorlardı.

Evliya:

«Fatih Sultan Mehmet: Âyâ! İstanbul'un hangi suyu lâtiftir? deyu, cümle hükemasını toplayup sual buyurdular. Anlar dahi: Eski saray dahilinde olan pınarı hafif, mutedil, seriülhazım bir âbıhayat buldular. Fatih daima ol âbılezizden nûş eyler idi.»

Muslı Beşe:

«Evliya'dan bir recamız var? Burada balıkçıların, ırgatların, dülgerlerin, duvarcıların bulunduğunu düşünsün ve o ölçüden yola çıkarak yapsın konuşmasını. Duru, dupduru olmaya nekadar ihtiyacımız var? Ne zaman onun peşindeyiz, Fatih'in iyi su aradığı gibi»?

Reis:

«Mazlum insanlarımız için iyi niyetler, kinden arınmış fikirlerle dolu olmamız yetmez! Bizim her sözümüz manaca da halka açık olmalı?»

Evliya toparlandı, hir hoşça gülümsedi:

«İşte açıklıyorum, daha arı ve anlaşılır olmaya çalışıyorum. Yani Fatih Sultan Mehmet: Acaba, İstanbul'un hangi suyu hoş ve güzeldir? diye, bütün bilginlerini toplayarak sordu. Onlar da: Eski saray içindeki pınarı yeğni, ılılmı ve çabuk sindirim yaptıran bir hayat suyu olarak bulduklarını, söylediler. Fatih de, devamlı o tatlı sudan içerdi.»

Alkış tuttu:

«Haşşöyle!» dedi, Emir Ali.

Hep birden gülüştüler. Konuşurken açık ve anlaşılır olmaya kimsenin itirazı yoktu, demek?

Herşey iyi gitmiş, istenilene uygun düşmüştü

ilişkilerin bu noktasına kadar. Güzel de bir başlangıç yapmışlardı burası da açık. Yalnız, gene de bir nokta anlaşılamamış, askıda kalmıştı. Buraya parmak basmamak mümkün mü? Reis'i şu ana kadar misafirlere tanıtmamışlardı neden? İki misafiri ona tanıtmışlardı ya? Nasıl açıklanır bu gecikme? Bir unutma da sözkonusu olamazdı, öyleyse, niçin ve neden toplanmışlardı? Burada neden niçin bulunmuşlardı? Evet böyle bir soru, ya da sorular gelmez miydi akla. Belki Reis'in ağırlığıyla uygun düşsün, diye acele etmemişlerdi. Meselenin önemini belirtecek havayı yaratmak, alelacele tanıştırmakla pek uygun düşmeyecekti galiba? İyi ama, gene de odada herkes bu gecikmeyi merak ediyor olmalıydı.

Nitekim Emir Ali, duruma bir açıklık getirme hazırlığında gibiydi. Dönüp bir karar baktı şöyle Reis'in yüzüne, durdu. Şimdi önemli bir haber verecek durumda olmalıydı, her halinden belliydi bu. Sonra, ağır ağır döndü misafirlere. Onlara Reis'lerini saygıyla göstererek:

«Bilmem ki aziz yoldaşlar, evvelâ ondan mı başlamalıydık? Önce onu mu tanıştırmalıydık sizlere? Evet, oradan başlamak daha bir uygun olurdu? Demek düşünememişiz okadar incesini, dostlarımız bağışlasınlar, bizi?»

Reis'e bir daha saygılıca baktı, sonra:

«İşte bu yoldaş bizim umudumuz, başımız badrağımız, reisimiz ve kılıcımızdır!» dedi.

Duygulu bir anlatımla yapılan bu açıklama sonucu Muslı Beşe heyecanlanıyor, hecelerin üstüne basa basa:

«Evet, kılıcımızdır!» diyerek onaylıyordu.

Burada kimseleri yadırgın etmeyen çatal bir soru meydana geliyor, tuhaf değil mi? Tedirgin etmiyor ama, bal gibi de gözlere çarpıyordu. Şunu

demek istiyoruz: Reis yüzçe tanıtılıyor yeni gelenlere, bir şeyin, birilerinin öncüsü olduğu söyleniyor biri var ki, isminden, lâkabından söz edilmiyor, bu da, ne Alim Çelebi'nin, ne de Evliya'nın gözlerinden kaçmıyor misafirler kendilerine açıklandığı kadarıyla yetiniyorlardı. Bu da belki, bir siyasî ilişkiler kuralıydı?

İnanış ve iç sezginliğiydi belli ki insanları yücelten. Onların Reis'lerini tanıtmalarıyla birlikte, sanki ışığı gözleri kamaştıran bir nur inmişti yukardan. Ortalık aydınlanmış, odadaki hava bir başka türlü olmuş, gönüllere sevgi, saygı dolmuştu. Muslı Beşe göysünü kabartmış, belli ki bikaç söz daha söylemek istiyordu. Öncülerinin Reis olarak varlığı ortaya atılırken, bu önemsiz, ölgün bir ışık gibi geçiştirilmemeliydi. Çağları ayrımlayan bir köşe taşı gibi, ona lâyık olduğu yer ve kat verilmeliydi. Muslı bir daha baktı Reis'e, sonra misafirlere döndü:

«Evet evet yoldaşlar, o bizim kılıcımızdır!» diyerek sürdürdü «Ama, henüz kınından sıyrılıp, şimşek gibi havalarda parlamadı. Şu var ki, şafaklar da öyle değil midir? Önce garip bir kırmızılık tutar ufku boydanboya. Bir acayip yeldir eser, sonra sıra güneşin doğuşuna gelir. Artık ortalık, en parlak aynalarla donanmış bir alan gibidir. Yerde, garip bir telâş içinde koşuşan kara karıncaları bile görebilirsiniz kolaylıkla, bilmem anlatabiliyor muyum?»

Sarsıyor, silkeliyordu ortalığı Muslı içten ve biraz da hırslı konuşurken. Dostça gülümsedi misafirler, saygılıca:

«Anlıyoruz, anlıyoruz, çok iyi anlıyoruz!» dediler.

Onların Muslı'yı gönülden karşılayışları, yeni bir kaynaşmaya, daha bir sıcak anlaşmaya götür-

dü odadakileri. Konuşmaya pek istekli görünmeyen Reis, belli ki bir açıklama yapmak gereğini duyuyor:

«Muslı Beşe yoldaşımız, güneşi örnek göstererek bir benzetme yaptı» diyordu «Beni yücelttiği için, tabii ki kendisini azarlayacak değilim. Biliriz ki, her yiğidin bir yoğurt kaşıklayışı vardır, bu ciheti tartışmıyorum. Ancak, hangi konuda olursa olsun, konuşurken ölçülü davranmak gerektiğini hatırdan çıkarmamalıyız?»

Suspus olmuştu şimdi ortalık. Cesur ve inandırıcı bir ses, delici bakışların da desteğinde, odanın tekmil havasına hakim oluvermişti birden ve devam etmişti:

«Sevmiyoruz, lânetliyoruz hasımlarımızı, öyleyse onların konuşma yöntemlerini de, tumturaklı anlatımlarını da silkip atalım. Reaya Fukarası gibi alçak gönüllü olalım. Kalemini padişahlığa ve onun yardakçılarına kiralayan satılık şairlerin ne kadar alçaldıklarını bir an bile hatırdan çıkarmayalım.»

Reis ki bu ibretlerle dolu konuşmasını yaptı bitirdi. Emir Ali davranış sordu:

«Muslı yoldaş, Muslı yoldaş! Alındın mı?»

Misafirler de dikkat kesilmişlerdi şimdi. Emir Ali devam etti:

«Ben derim, Reis güzel konuştu, okkalı konuştu. Çok derin hikmetler var, ibretler var onun sözlerinde?»

Muslı cevaba davranıyordu ki, Alim Çelebi araya girdi:

«Alınmak mı Emir Ali? Bilmiyorum ama, bizim aramızda böyle bir davranış geçerli olmamalı?»

Onun arkasından Evliya bindiriyordu:

«Özde dayanıklı olmalı, sözde yaman. Yoksa, yufka yüreklerle nasıl çıkarız kahırlı yollara? Nolur, bu bahsi değiştirelim hemen?»

O duraksayınca Muslı Beşe davrandı söze. Bu sefer belli ki sırasını kaptırmak niyetinde değildi, eliyle başını işaret etti:

«Benim aklım bende» dedi, Evliya'yı gösterdi sonra, «Ama, yüreğimin yarısı sende. Doğduğumuz analar ayrı, kanımızla çizilecek yolumuz bir. Sorarım şimdi size yoldaşlar, Reis bizden ayrı biri, bizden ayrı bir kimse midir?»

Reis belli ki duygulanmış, yüzünün pembeleşmesinden anlaşılıyordu bu. Dedi ki:

«Neden sizlerden ayrı bir kişi olayım? Ben bu sözleri işimin aynasına baktım da söyledim. Birazı sizeydi yani, birazı da kendime. Muslı yoldaş alınmaz, alınamaz! Dosttan gelen öğütle, düşmanın attığı taşı ayırmasını bilir?»

Emir Ali kalmış yerinden. Tepsiye boş fincanları toplamış, odanın kapısını açarak dışarı bırakmış, dönmüştü:

«Ziyade olsun, ziyade olsun!»

«Afiyet olsun, afiyet şeker olsun!»

Muslı'nın esmer yüzü kardeşçe gülüyordu şimdi:

«Yoldaşlar her halde biliyorlar» diyordu «Biz bize söylenenleri dinlerken, acılığına, tatsızlığına değil, eğri ya da doğru olup olmamasına bakarız. Alınmama gelince, açıkça söylemeliyim ki, onu hiç bir zaman bilmedik. Çünkü dostlar biz reaya çocuğuyuz, fukara çocuğuyuz!»

Muslı'nın hiç de alıngan bir kişi olmadığı bu sözlerinden açıkça anlaşılmakla kalmıyor, beri taraftan onun yapıcı bir mantığa sahip olduğu da çıkıyordu ortaya. Reis, yeni gelenlerin önünde arkadaşı Muslı'nın başarılı bir imtihan vermesinden ötürü çok memnundu. Düşmana karşı alabildiğince kapalı, dostlarla ilişkilerinde çok açık bir tavırda olmalıydılar. Evet herkes kendi bildiğini okursa, aklına geldiği gibi konuşursa, hele ki eleştiriyi ka-

bul etmezse, değil birlikte, omuzomuza kavgaya durmak, bir kuru ekmeği nizasızca bölmek bile imkânsızdı?

Yüzyüze gelmenin, açık açık, yapmacığa sapmadan konuşmanın, ilişkilerde meydana getirdiği ağırlık, yakınlık, inanmışlık katiyyen küçüksenemezdi. Tok sözlü, dobra dobra olmak gerekiyordu büyük davalara yönelmek, ondan olumlu sonuçlar almak için. İçten sarsılmaz bir bağ kurmak, bir kardeş sıcaklığının varlığını gerektiriyordu önce. Üst perdeden konuşmak, kof gururlanmaya kapılmak, küçük dağları ben yarattım, havasına girmek, haramilerin ve onların yardakçılarının işiydi, davranışıydı. Herkes onlar gibi olamazdı. Ne diyordu Muslı Beşe:

«Biz reaya çocuğuyuz, fukara çocuğuyuz.»

Onlar böyle kof kişiliklerini iğreti ve dıştan görünüşlerle desteklemeye kalkışmakla, bilmeli ki fıkaraların ekmeğine gözdikiyor, tabandan gelecek bir direnişi peşin peşin umutları kırarak önlemeye çalışıyorlardı. Başka ne yapabilirlerdi derebey takımı, ağa takımı, bir kelimeyle haramiler takımı? Dış görünüşleriyle de, ezdikleri kişilere benzerlerse, onlar gibi alçak gönüllü olurlarsa, reayanın derisini yüzmek için nereden güç alacaklardı? Onun içindir ki çakallar, ister istemez kurt postuna bürünecekler, fukaraya böyle görüneceklerdi. Ama Muslı Beşe ne diyordu:

«Biz fukara çocuğuyuz!»

Onun bu manalı sözleri, maviliklerde kanat çarpan üç beyaz güvercin gibi odanın havasında dolaşmış, yüreklerde belli bir ferahlık, yüzlerde namuslu gülücükler oluşturmuştu. Bu sebepten olacak, çok az konuşmakta dikkatli olan Reis kendini tutamamış, bir daha söze davranmıştı:

«Muslı'nın bu deyişi inanın ki yoldaşlar güçlendirdi, kuvvetlendirdi beni. Onun için o sözleri bir

daha anmaz ve öylece unutur gidersek, yazık olmaz mı, günah olmaz mı? Evet biz reaya çocuğuyuz. Bu bakımdan bu deyişi hiç unutmamalı, ilerde bir hareket parolası olarak kullanacağımız için, binlerce defa tekrarlamalıyız. Halk kısadan ve açık konuşanları, kökenini saklamayanları sever.»

Reis'in ısrarlı vurgulamasıyla, Muslı'nın demirden cümlesi yeni bir mana ve değer kazanmış, Emir Ali coşmuş, kendini tutamamış:

«Yani, anamız topraktır yoldaşlar!» demişti «Reaya da bir ulu ağaç?»

Alim Çelebi payanda vuruyordu bu yaman sözcüklere:

«Nedir nedir öyleyse yapacağımız, tezelden yapacağımız? Bu nimeti hoşça tutmak, anamızın sağlığı gibi esirgemek, gözetmek:»

Evliya arkadaşından geri kalmıyordu:

«Ve meyvelerini haramiler takımına taşlattırmamak. Bu konuda talana, yalana son vermek ve o meyveleri alınları ömürleri boyunca terlemeyen gasıplara yedirmemek.»

Muslı yükselen heyecanını zor zaptediyor:

«Evet evet yoldaşlar, kavgamızın temeli bu olmak gerek!»

Emir Ali, daha bir coşkun:

«Tüy olup uçmamak için, sararan bir yaprak gibi dünyadan geçmemek için?»

Alim Çelebi ağırlığını koruyordu:

«Bir davanın peşinde olacağız, onu canımız pahasına olsa da kovacağız, kovuşturacağız!»

Bu kısa kısa yapılan manalı konuşmalardan sonra garip bir suskunluk oluyor, bir ara Emir Ali soruyordu:

«Konuşuk olarak aramızda geçti ama dostlar, gene de insanın kafası takılıyor, bu reaya'nın kitaptaki manası, lûgattaki yeri ne ola ki? Buna da göz atmayalım mı?»

Reis susuyor, Muslı susuyor, Evliya susuyor, cevabı o üstleniyordu belli ki, Alim Çelebi etrafına bakıyor, sonra da ağır ağır başlıyordu:

«Şimdi şöyle bir örnekle karşılayalım Emir Ali yoldaşımızın sorununu — ki ben onu çok önemli bir soru sayıyorum — Toprağa çatal kök salan bir ağaç gövdesi düşünelim ve bunu ömrümüzce aklımızda tutalım, işte o çatallardan birincisi raiyye'dir ki: Sürü, hayvan sürüsü, demektir. İkinci çatal da raiyyet olup, o da: Bir hükümdarın idaresinde bulunan, vergi veren halk, demektir. İşte reaya da, asıl bu kökten gelir. Bilmem anlatabildim mi?»

Açıklamanın bu noktasında, bakışlarındaki mana hayli yumuşamış olan Reis araya girmişti:

«Tıpkı arıların bal peteğini işlemesine benziyor» dedi «Alim Çelebi yoldaşımızın anlatılması, şu güzel açıklaması? bu konuda hem ondan, hem de öteki bilgin arkadaşlarımızdan nice nice zihinlerimizi açan şeyler dinleyeceğiz. Ben burada yalnız bir şeye işarette bulunmak isterim ki, o da, çatalın birincisinden gelen raiyye'nin, sürü, otlatılan hayvan sürüsü, manasını taşımasıdır. Bunun üzerinde enine boyuna dikkatle durmalıyız. Sanırım burada bulunuşumuzun da sebebini bu çatal açıklayabilir. Demek ki reaya hakkına davranmıyorsa, yani göznurunun, alın terinin savaşını yapmıyorsa, raiyye, oluyor, yani, sürüye sayılıyorlar hükümdarlar tarafından. Çalışan insanlarımızın kaderi işte bu yoruma muhtaç raiyye sözcüğünde yatmaktır. Halk hakkına davrandığı taktirde sürü olmaktan da kurtulur!»

Muslı, karşısındaki sedire bakıyor ve soruyordu Reis'in yarattığı olumlu hava dağılmadan:

«Evliya yoldaş bir şey mi söylemek istiyor acaba? Ben duruşundan öyle anladım da?»

Evliya davranıyordu:

«Evet, bir iki sözcük de ben katmak isterim bu konuşulanlara. Esas itibariyle aydınlandık, yapılan açıklamalarla anlaşıkım. Ama, ufak bir nokta var. İşte onun da karanlıkta kalmaması lâzım. Çalışan insanlar olarak reayanın nerede, hangi şartlarda, ne biçim bir üretimde bulunduğunu da düşünmek lâzım. Yani demek isterim ki, topraktan söz etmeden reayanın kişiliğini açıklamış olmayız. Onun mazlum, güneş yanığı namuslu yüzünü gözler önüne sermiş olmayız. O halde kısaca reaya, en büyük derebeyin buyruğunda, hemen hemen hiç bir söz hakkı olmadan toprağı işleyen köylü, demektir!»

Evliya tane tane tam bir gönül rahatlığıyla konuşmuş, belli ki kabul de görmüştü. Emir Ali, doymuş bir insan rahatlığındaydı şimdi. Yüzü güleç, diyordu ki:

«Yoldaşlar, ayrı ayrı noktalardan yola çıktık, ama şükür ki hepimiz bir yere vardık. Ben kafamda düğümlenen bir takım soruların, şimdi açıklığa kavuştuğunu tam bir açık yüreklilikle söyleyeceğim. Dört başı mamur bir konuşmadır sürüp gidiyor aramızda, ağzına sağlık arkadaşların.»

Alim Çelebi:

«Emir Ali yoldaştan bu sözleri duymak ve sevinmemek mümkün mü? Beri taraftan bir derebey saltanatını bütünüyle görmek, onun işleyişini, kime ne kadar, ne yollarla gelir sağladığını anlamak, daha doğrusu, kimleri ağlattığını, ezip yokettiğini, kimleri güldürdüğünü bilmek, zorundayız elbette. Sanırım ki, bunları hatırlatıyor bize Evliya yoldaş?»

Evliya kısaca karşılıyor:

«Evet evet, aşağı yukarı.»

Alim Çelebi bir an duruyor, sonra sürdürüyor:

«Düğümlerin hiç takılmadan kolayca çözümlenmesinde, karışık görünen birçok meeslenin açıklan-

masında, anlaşılmasında, belli bir mektep öğreniminden gelmek, bazı kişilere önemli bir kolaylık sağlamaktadır. Bunu anlamak, olagan karşılamak gerekir ki, onlar böylece, bir tabiat ve toplum olayını, olgusunu, kolayca anlamak imkânını da ellerinde tutacaklardır. Bunu anlayışla karşılamak zorundayız.»

Muslı itiraz etti:

«Ama mektep bilgisi her zaman, herşey demek değildir ki yoldaş? Uygulamadır onun gücünü ortaya koyan. Bir nice softa vardır, İstanbul'la Sofya arasındaki mesafenin kaç kilometre olduğunu bilen, ama Evliya, karış karış dolaşmış oraları?»

Emir Ali Muslı'ya arka çıkıyordu:

«Ben derim ki çalışarak, ama, yalnız hayattan öğrenen insanların bilgisini hiçe saymamalı, çiğneyip geçmemeli, böylece affedilmez günahlara, düzeltilmez yanlışlara düşmemeli?»

Reis girdi araya ağır ağır:

«Her iki görüşte de gerçeğin yarısı var, şu halde ne yalnız mektep, ne de kitap bilgisi, ne de uygulama, o yoldan bilinçlenme. Önemli olan, bu birbirlerine zıtmış gibi görünen bu iki gücün birleşmesi, hayattan öğrenilenle — zaten mektepin de kaynağı değil mi? — kitaplardan edinilen bilginin bir gövdeden çıkmışçasına, yanyana duran ayaklarla yere basması, o yolla toplumu, içinde yaşadığı şartları değerlendirilmesi gerekli, gerekiyor.»

Alim Çelebi gülümsedi:

«Tabii mektep başlıbaşına yeterli bir amil (etken) değildir. Ben öyle demek istemedim, esas olarak arkadaşların, özellikle Reis'in söyledikleriyle mutabıkım. (anlaşıkım) Bilginin sadece yıldız gibi göklerde parlaması, durması, insanlara ne sağlar, bir tatlı görüntüden başka? Esas olan onun yeryüzüne inmesi, ekmeği, onuru için savaşanlarla

kader birliği yapması, reaya fukarasının yolunu aydınlatmasıdır.»

Reis, yüzdeyüz memnun görünüyordu şimdi:

«Alim Çelebi güzel bir bağlantı yaptı» dedi «bunu memnuniyetle kaydediyor, kendisine yüzdeyüz katılıyoruz.»

Ondan sonra Muslı Beşe sesini biraz yükselterek giriyor araya ve konuşmanın yatağını değiştiriyordu:

«Burası İstanbol'dur, burası İslâmbol'dur biliyorsunuz yoldaşlar! Şunu demek isterim ki: Arslanın başı burada, yılanın başı da burada. Bir tarafta lâleler tımar edilip taze gelinler gibi bakılırken, öbür tarafta insanlar bir lokma ekmek bulamıyor?»

Durdu bir an, odadakileri teker teker süzdü sonra ve düşündürücü bir tonlamayla dedi ki:

«Arslanın yelesini okşayacak, tüylerini düzeceksin, yılanın da hiç acımadan başını ezeceksin!»

Emir Ali heyecanlanmış, yırtıcı bir sesle destekliyordu onu:

«Erkek koyun bıçak için!»

Reis, acı acı gülümseyerek ekliyordu:

«Hele o günler bir gelsin bakalım?»

Kendiliğinden gelen bir suskunluk olmuştu sonra. Sanki Reis'in önemli işaretini içlerine sindirmek istiyorlardı.

Üç kişinin Beyazıt Meydanı'nın da buluşması ve sonra Emir Ali'nin evinde, bu sefer beş kişiye ulaşıp aralarında tanışmanın meydana gelmesi ve önce fikir yoklaması şeklinde, sonra da derinlemesine yapılan konuşmalar, belli ki artık sona eriyor, ne mutlu bir haberdir ki, beşler iyi bir havada görünüyorlardı. Bu anda onların toplum içinde ne gibi bir ağırlık meydana getirdikleri, enine boyuna tartışılabilir. Şu var ki, tarih zincirinin muazzam

halkalarını meydana getiren halk ayaklanmaları, hep böyle üç-beş kişinin bir araya gelmesiyle başlamıştır.

Yani onlar bu konuşmaların, dostça fikir alışverişinin dışında da, siyasi bir mana taşıdığını açık açık vurguluyor, hem kendilerine, hem de Reis'in yenice tanıştığı misafirlere duyuruyorlardı bunu.

İşte buralara gelindiği zamandır ki, Muslı Beşe ile Emir Ali'nin arasında oturan hatırlı kişi yerinde kımıldadı. Sonra kocaman ellerini sedire bastırıp doğruldu. Onun peşinden yanındakiler, sonra da karşısındakiler ayaklandılar. Garip bir suskunluk vardı şimdi odada. Reis ortaya doğru bir adım ilerledi ve durdu. Ortadan hayli uzun bir adamdı bu. Sanki tek başına odanın havasını dolduruyor gibiydi. Dik duruyor, adeleleri halattan örülmüş hissini bırakıyordu insanda. Elleri dikkatleri çekecek kadar kocaman, yüzünün hatları keskin. Gözleri kolayca unutulan renklerden değil. Sarkık bıyıkları babacan yüzüne halk dostu bir görüntü veriyordu. Kimbilir belki de o tarihin sönmeyen yıldızlarından olacaktı, peşine mazlum onbinleri takarak.

Ne yapacağı merakla beklenirken o belli ağırlıkta bir adım attı. Şimdi yüzü, derin manalarla yüklü olarak bakıyordu karşısındakilere. Her yönüyle açık olmak, anlaşılır olmak istediği belliydi. Attığı zaman istediği yerden vuran, pençesini uzatınca tuttuğunu koparan kişilerden olduğunu anlamak için, çok ince ve etraflı düşünenlerden olmaya gerek yoktu.

Oturaklı ve içten sesiyle dedi ki:

«Evliya ve alim yoldaşlar! Bir hayli zamandır bu odadayız. Karşıkarşıyayız, beraberiz. Hoşça vakit geçirmek değildi elbet maksadımız. Kıyısından

köşesinden de olsa genel görüşlerimizi ortaya koymak ve onları açıkça ölçüştürmek ve yakın olan noktaları tespit etmekti.. Bu ölçüden bakılırsa nice nice faydalı konuşmalarda bulunduk ve kaba hatlarıyla aramızda bir görüş ve düşünüş birliği olduğu da anlaşılıyor. Biliyoruz ki idrak ve anlayış insanı bir takım kayıtlarla bağlar, sorumlu kılar. Sizin de aksini düşünmediğinizi sanıyorum. Bunun böyle olduğuna inandığım içindir ki, sizlerle tanışmış olmayı bir şeref sayacağım. Buraya gelirken hep biliyorduk, ortada iki ihtimal vardı, neydi onlar? Anlaşmak veya anlaşamamak. Şimdi olumsuz ihtimal ortadan kalkmış ve biz mutlu sonuca ulaşmış, anlaşmış bulunuyoruz.»

İlerdeki Reis, ikisinin de canlıca ellerini sıktı. Biraz geriledi sonra. Erkek bakışları alabildiğine tatlılaşmıştı. Sözcüklerinin üstüne basa basa:

«Kişiliğimi öğrenmek bir merak konusu değil miydi sizce» diye sordu.

Ve hemen ekledi ardından:

«Artık gerçeği öğrenmenizde bir sakınca yok asnırım?» dedi «Benim adım Patrona Halil'dir!»

Bu sefer Alim Çelebi ve Evliya ilerlediler ve inanılmaz bir heyecanla kavrayıp sıktılar Patrona Halil'in ellerini. Karşıdan bakan Emir Ali'nin, Muslı Beşe'nin gözleri yaşarmış, misafirler ise en seçme sözcükleriyle konuşuyorlardı şimdi:

«Sizi sevdik, sizi saydık. Konuştuk, gönüllerimiz kocaman oldu inanın ki? Tekrar görüşeceğimiz günü sabırsızlıkla bekleyeceğiz.»

Biran duruyor, sonra sürdürüyorlardı:

«Patrona Halil'in huzurundayız öyle değil mi? Bunun için, başımız göğe erdi. Bilin ki sizi tanımak mutluluğuna erenler çok az? Ama isminiz ağızdan ağıza, evden eve, köyden köye dolaşıyor, buna inanın?»

Onun kendini yücelten bu sözlerden hoşlandığı sanılırdı şöyle yüzeyden bakılınca. Ama beri taraftan bunun aksini de söyleyebilirdiniz rahat rahat, haydi bakalım? Peki nereden, nerelerden ortaya çıkıyordu bu çelişkili durum? İnsanları kararsız, kuşkuda koyan neydi? Bana kalırsa, bu konuda en uygun açıklama ve çözüm şu olabilir:

Patrona henüz edinebildiği arkadaşlarıyla, büyük ve kanlı yürüyüşün daha hazırlık aşamasında bulunuyor, nasıl ve ne biçim tehlikelerle dolu olduğunu bilmediği enginlere yelken açmaya hazırlanıyordu. Şu halde, daha ilk adımların atıldığı besbelliydi. Nasıl bir sonuç alınacağını da kesinlikle bilmediğinden, kendisini yücelten yakıştırmaları da, ola ki erken buluyor ve hemen benimseyemiyordu. Gerçeğe tıpatıp uygun mu peki bu sözlerimiz ve kanımız? En azından, biz böyle düşünüyoruz. Öyleyse Patrona'nın en öğünülecek yanından söz açtığımız kesin. Yanılmıyorsam ilerde o, hareketleriyle, uygulamalarıyla bizi doğrulayacaktır.

Cesur ve erkek yüzünde namuslu bir gülücük vardı şimdi Patrona'nın. Yarım sağ dönüp odadakilerin cümlesini dikkat ve hoşlukla süzdü:

«Evet evet, gene görüşeceğiz, konuşacağız yoldaşlar!» dedi «Şimdi, toplum denilen o uçsuz bucaksız deryaya dalalım. Demiri döğenden, toprağı sürenden fikirler alalım. Dertlere, sorunlara çareler bulalım. Haydi hoşça kalın. Allah'a amenat olun, önce mazlum halkımızı, sonra da bizleri unutmayın!»

Emîr Ali'nin, Muslı Beşe'nin ve yenice tanıştığı dostların hayran bakışları altında açılan kapıdan dışarıya ağır ağır çıktı Patrona Halil.

Abdi Tarihi diyor ki:

«Fe amma biz gelelim maksudumuzu beyana, getirelim cümlesini iyana. İşbu 1143 senesi mah-ı

rebiülevvelinin onbeşinci hamis günü saat üç buçukta şehri Kostantiniye'de iptida zuhûruna ve bu ikaz-ı fitneye cür'et edüp bu emri kubha sebep-ü bahis birkaç erazil makulesi Arnavut ve Çitak taifesinden ve Anadolu cebel Türkü ve bî-din ve bîmezhepler idi. Sekiz ay mukaddem daim bu mahalle gelüp, bu fitne içün daim meşferet. eylemekte — idiler —»

Yani Türkçesi, açıkçası:

«Ama, biz gelelim niyetimizi açıklamaya ve neyse söyleyeceklerimîz, ortaya dökelim. 1730 yılının 28 Eylül Perşembe günü, İstanbul'da reziller takımından ortaya çıkan birkaç kişi ki — Bunlar Arnavut, Çitak, Dağ Türkü, dinsiz ve mezhepsizlerdir — halkı doğru yoldan saptırmış, isyana kışkırtmışlardır. Zaten olayın çıkışından sekiz ay kadar evvel, daima buraya gelip, yıkıcı fikirlerini pekiştirmek için, gizlice konuşmalar yapmışlardır!»

Aşağı yukarı böyle demek istiyor Abdi Efendi.

Öteyandan, beş kişiden birinin ayrılmasıyla — Patrona Halil'in gidişiyle — odanın tekmil canlı havası, fikirler çarpıştıran manalılığı kayboluvermişti sanki. Ondan olacak, kalanlar bir an duraladılar. Yüzyüze bakışıp, kendilerine yeni bir tutamak ve gönüllerini yaslayacak bir yer aradılar. İster istemez kulaklarını odanın tahta kapısına verdiler ilkin ve Patrona'nın merdiven basamaklarını gıcırdatan tabanlarının seslerini dilediler. Hava ağır ağır kararıyordu. Onlar da bu saygılıca sürdürdükleri suskunluğu bozuyorlardı sonra:

Evliya dedi ki:

«Şunu belirtelim heman? Şeytanın karşısında rahman!»

Alim Çelebi manalıca gülümsedi:

«Halkın nabzı elinde, kılıcı da belinde. Bir akîl adam, ecdadına selâm, dilinde kelâm!»

Emir Ali, derin derin düşünüyordu:

«Bize eleden güpgüzel bir çağ mı var şimdi? Haramilerle aramızda bir dağ mı var şimdi? Patrona Halil'le bugün yaptığımız konuşmalar, içimdeki kıvılcımı kora dönüştürüyor yoldaşlar?»

Ama Muslı Beşe, his kuşunun kanadına asılmıyor, mantığın çelik çerçevesinde kalıyordu:

«Dur be Emir Ali, aman kardaşım acele etme? Daha yolun başındayız öyle değil mi yoldaşlar?»

Alim Çelebi, Evliya ve Emir Ali hep birlikte tastikliyorlardı:

«Öyle Muslı Beşe yoldaş, öyle!»

Bakın bakın şu gök kubbenin altında
Bilelim ki her canlının bir hakkı var.
Suların içinde yorgun yerin ütsünde
Toprağı işleyenden demir döneğe kadar.

Çift beygirli bir araba hızla sıyırdı geçti önlerinden. Şöyle bir silkindiler. Arnavut kaldırımıyla atların nalları döğüştü. İnsanlar sağa-sola kaçıştılar. Haliç'te çatanalar geliyor, kayıklar gidiyor, yakın camilerin minarelerinden ezan sesleri duyuluyor, onlar orada yanyana duruyorlardı. Dağdağalı geçmiş bir günün olanca ağırlığı, yorgunluğu omuzlarındaydı sanki? Biri döndü öbürüne,

Damdan düşer gibi:

«Gurupları sever misin he Ali kardaş?» dedi. «Yani günbatışları tesir eder mi sana? Şöyle içinde bir öksüzlük, bir hasret duymaz mısın?»

Arkadaşını aşağılamadan,

Ama, manalıca güldü Ali:

«Bazı surular vardır ki, değil insanları mandaları bile güldürür? Eee ne yapalım, herkes helvayla aran nasıl? diye soracak değil ya, arada böyleleri de çıkacak. Böyle ince sorular soracak. Ama, bilmem ki vereceğim cevap hoşuna gidecek mi?»

Soru sahibi yolundan dönecceğe benzemiyordu:

«Amma da uzattın, cevabı pahalıya sattın, kendini iyice naza çektin be Ali? Öküz alım-satımı değil ya bu? Şöyle desen ne çıkar? Böyle, desen ne çıkar? Günün akşamına ter döktük yorulduk. Şimdi de durup, iki söz etmeyelim mi? İçimizi serinletmeyelim mi?»

Ali, ağır ağır açılıyordu:

«İçini serinletmekse mesele, bir vişne şerbeti içersin olur biter. Ama, sen benim gün batarken

duygulanıp duygulanmadığımı merak ediyorsun? Öyleyse dinle boktan işler bakanı arkadaşım dinle: Ben çalışarak yaşadığımız günün hesabını yaparken başka düşünürüm. İş bitip de terim soğuyunca başka düşünürüm. Yani, günlük nafakayı düzememişsek, neyleyeyim ufuktaki pembeliği? Onunla tuzu kuru olanlar ilgilensin?»

Soru sahibi,

Elini arkadaşının omzuna koydu:

«Kardaş, verdiğin cevaptan yeni bir soru çıktı farkında mısın? Gidişatı nasıl görüyorsun be Ali? Asıl bu benim aradığım? Sigaraları saralım mı, yoksa kısadan kısadan, Aydın havası mı olsun?»

Ali, şüpheli bakışlar attı iki yanına,

Sonra arkadaşına döndü:

«Kısadan kısadan» dedi. «Aman kısadan, uzun tutarsak, o ipi alırlar boynumuza dolarlar sonra?»

Beriki sesini iyice kıstı:

«Amandeyim konuş Ali, ama, yavaş konuş. Meraktan çatlamak işten değil. Havada yaman bir yangın kokusu var ya, olgörüp nereden parlayacağını bilemiyorum, kestiremiyorum?»

Ali, ağır ağır cevaplıyordu:

«Neden ama bu? Neden, koskoca Osmanlı İmparatorluğunu kimlerin idare ettiği belli değil de ondan? Tut ki, at Hasınınman da Hüseyinin? De ki sadrıazam Nevşehir'li İbrahim Paşa, koşmuş koca padişahı saltanat arabasına, habire kırbacı çalıyor. — Koskoca bir padişah bu gözünü aç, beygir değil — Uçuruma doğru delicesine bir gidiş değil mi bu? Senin anlayacağın kardaşım, baş belli değil, kıç belli değil?»

Gözleri büyümüştü konuyu kurcalayanın:

«Deme be Ali be, deme be kardaşım be? İşler taa buralara kadar geldi mi? Kulaklarıma inanasım gelmiyor vallah?»

Ali konuyu düze çıkarmıştı:

«İster inan, ister inanma? Görünen köy kılavuz, usta çoban değnek istemez. Acem hududu yolgeçen hanına dönmüş bugün. Düşman istediği yerden giriyor, istediği yerden çıkıyor, senin bundan da haberin yok mu?»

Öteki şaşıyor,

Renkten renge giriyordu:

«Pekiii, sadrazam nerede be Ali? Vezirler nerede be? Bütün bunları görmüyorlar mı o gözleri çıkasıcalar?»

Ali'nin şaşkınlığı artıyordu:

«Hoppala, biraz evvel ne konuştuk a kardaş? Sadrazam burada elbette. Vezirler de burada. Şu var ki, çok işleri var. Böyle ufak-tefek şeylerle uğraşmıyorlar. Sadrazam şimdi kasırlar yaptırıyor Sadabat'ta, sanırsın ki her biri bir kuş kafesi. Bahçelere lâleler diktiriyor. Ay ışığında üryan olmuş süğlün gibi karılar oynatıyor. Ufak işlerle kafa yoracak zamanı mı var?»

Merakı doruğa çıkıyor,

Karşıdaki iyiden iyiye bocalıyordu:

«Batarız be Ali, bu böyle giderse vallah batarız! Peki, bunlara bir — Dur — diyecek yok mu? Zalim başlarını yiyecek yok mu? Yalınayağımız, uçkurumuz, ipimiz, yok mu yok mu bizim bir sahibimiz?»

Ali şimdi rahat, çok rahat konuşuyordu:

«Var, elbette var? Üstümüzde gök kubbe, yücelerde Allah var! Yolda bulmadık ki biz bu imparatorluğu? Sokaklarda bulmadık. Görürsün bak, Patrona, bu zalimlerden iplik iplik hesap soracak! Millet ona, yediden yetmişe selâm duracak!»

Ötekinin gözleri daha da açılıyor,

Bu sefer canugönülden soruyordu:

«Kim bu Patrona be Ali? Uzaktan uzağa duyulan bir gök gürlemesi gibi, hep ondan sözediyorlar?

Meraktan çatlayacağım ben de, peki kim bu?»

Ali bir karar düşünüyor,

Bu arada arkadaşını süzüyor,

Sonra ağır ağır soruyordu:

«Bu kutsal ve ulu sırrı saklayacak, ya da gereken yerde açıklayacak kadar güçlü müsün?»

Anlamak zordu:

«O nasıl soru be Ali? diye sızlandı beriki. «Saklayacak mıyız, yok yoksa açıklayacak mıyız? Bir türlü anlayamadık ki?»

«Eee, yerine göre ahretlik, adamına göre aziz kardaşım. Orada kal, dostlara bal, düşmanlara zehir yani? Az konuşalım, fazlaca düşünelim, geliştirdiğimiz fikirleri uygulamaya koyalım!»

«Gel be Ali, ağda katma gene lafa? Şöyle duruca konuş kardaşının anlayacağı gibi?»

Ali anlamazdan geliyordu:

«Neydi neydi senin sorun?»

Beriki bozuluyordu:

«Allahaşkına yapma be Ali? Senin diyeceklerinin dirhemi var, okkası var bizim katımızda? Sana kardaş demişiz, gönlümüzün en derin sıcak köşesini vermişiz? Ucuz adamların yerine harçama bizi!»

Ali arkadaşını hayli üzüyor,

Ama, sonunda yola geliyordu:

«Kardaş, dur hele dur, işte konuşuyorum. Üzülme açık konuşuyorum. Patrona öyle bir mazlumlar güneşi ki, her an yırtıcı bir kuş gibi ufuktan kopması bekleniyor? Işık gibi çakması bekleniyor? Zalimlerin azması kudurması, fakir fukaraya saldırması bundan. Bil ki kardaşım Patrona bizim, haramiler üstüne üşüreceğimiz kılıcımızdır. Dertlere derman ararsan o. Yaralara merhem ararsan o. Yani demek isterim ki, kararan gönülleri onun sevgisiyle ışıtmak gerek?»

Ali, giderebilmiş miydi böylece acaba arkadaşının merakını? Bilinmez, nitekim o gene soruyordu:

«Burada bir haksızlık var, lokmanın büyüğünü kendine ayırdın sen Ali ve bir güzel doydun, ama ben doymadım, doyamadım. Gevelemeden konuşsan olmaz mı?»

Ali kızar gibi görünüyordu:

«Sen de bazan kantarın topuzunu iyice gözden kaçırıyorsun? Bir işe yaramıyor mu yani şimdi bu bizim söylediklerimiz? Merakını gidermiyor mu?»

«Elbette gideriyor, işe de yarıyor ama, pamuk helvası gibi boğazımdan aşağı sağılıp gitti. Dilim kupkuru gene, üzerinde bir tadım şeker bilem yok. Ne anladık biz bu helvadan, anlatmalardan?»

Ali artık,

Ona hak veriyor olmalıydı:

«Şimdi sen öyleyse bu akşam namazını Yenicami'de kıl» dedi. «Oradan Eminönü'ne çık sonra. Oradan Unkapanı'na doğru yürümeye koyul. Yemiş İskelesi'ni geçer geçmez, Çardak Kahvesi'ni bul ve içerde beni ara. Bakalım orada neler göreceğiz, kimleri tanıyacağız? Ama sakın buradaki soruları orada da sorma. Konuşulanları şöyle uzaktan uzaktan dinle. Gözlerini kantarlı olarak etrafında gezdir ve hele mümkünse hiç konuşma!»

Durdu şöyle bir,

Ve manalıca süzdü arkadaşını:

«Deveyi gördün mü?» dedi. «Canavarın uluduğunu duydun mu?»

Öteki keyiflenmişti bu sefer:

«Hay sen çok yaşa arslan arkadaşım! Deveyi değil, pireyi bile görmedim. Canavarın ulumasını değil, kurbağanın ötüşünü de duymadım. Sen nasıl bilirsen bil, benim ağzım sıkıdır!»

Sustular, sonra Ali'nin uzattığı fakfon tabakadan birer sigara sarmaya koyuldular. Galata Kule-

si'nin dibindeydiler ne zamandır. Farkında mıydılar bilinmez, gelip geçenler artık seyrekleşiyor. Oradan bakınca, pembe tülünü şehrin üstüne bırakarak, akşam güneşinin kırmızılar giymiş bir gelin gibi süzüle süzüle Haliç üzerinden geçtiği Fatih Camii minareleri arasından sıyrılarak aktığı görülüyordu. Zamanla o her şeyi saran ince pembelik kayboluyor böylece. Kara ipek bir perde gibi ağır ağır iniyordu karanlık ve daha önce binlercesinin gelip geçtiği bir akşam daha başlıyordu İstanbul'da. Bu gün de öyle olmuştu işte.

Sigaralarından son nefesi çekip oradan uzaklaşıyordu Ali'yle arkadaşı. Şimdilik ara veriyorlardı belli ki, sonra gene konuşmaları gerekecekti belki de. Yüksekkaldırım'dan inerlerken biri tekrarlıyordu sayıklarcasına:

«Yenicami'de akşam namazını kılacağım. Sonra Eminönü'ne çıkıp Unkapanı'na doğru yürüyeceğim. Yemiş İskelesi'ni geçtim mi, Çardak İskele Kahvesi'ni soracağım!»

Kayısılarımız üzümlerimiz incirlerimiz
Bizim denizlerimiz bir gün haykıracak.
Kendi eserimiz değil mi zincirlerimiz
İnanın ki onları gene insanlar kıracak.

Kimileri Haliç'in karanlığından suları uyandırmamaya özen göstererek sandallarla, kimileri de Eminönü'nden, Eyüp'ten, Sultanahmet'ten, Beyazıt'tan, Et Meydanı'ndan, At Meydanı'ndan, Aksaray'dan, Süleymaniye'den, Fatih'ten, Edirnekapı'dan arabalarla, ya da yürüyerek gelmişlerdi. Her gece aşağı yukarı böyle olur, dolar taşardı Çardak Kahvesi.

Ama durum, bu sefer bir başka görünüşteydi ne tarafından bakılırsa bakılsın, daha evvelkilerden kesinlikle farklıydı. Hem değişik değişik tipler dikkati çekiyor, hem yüzlerdeki o manalı ciddiyet gözlerden kaçmıyordu. İnsan kendini kahvede değil de, ulu bir camide sanabilirdi, biran şöyle dalmış, hülyalara kapılmış olsa. İnsanlar dalgalanıyor, uğultu alçalıp yükseliyor. Kapıya yakın oturanlardan biri, arkadaşının kulağına eğilip,

Yavaşça soruyordu:

«Yeniçeri Çardak İskelesi Kolluğu (karakolu) buraya çok yakın değil mi? Yanılmıyorsam birkaç adım ilerde olacak?»

Öbürü bu soruyu pek umursamıyordu:

«Evet evet yakın, n'olacak? Bu ince eleyiş, sık dokuyuştan birşey anlayamadım?»

«Anlarsın anlarsın, pek öyle saflığa vurma canım, demem şu ki sırtımız duvara değil ateşe dayalı. Neden kaygılanmayalım? Belâya karşı şerbetli miyiz? En küçük kıpırtıda yandık gitti demektir?»

«Bu da bir görüş, ağzını kapayacak, lâkırdıya

gümrük koyacak değiliz. Çardak Kolluğu buraya yakın, diyorsun. Ama, biz de onlara yakınız, bunu da düşündün mü?»

Soruyu açan yatışıyor,

Bir manada da geriliyordu:

«Haaa bak, orasını hiç düşünmemiştim?»

«Evet evet böyle, tastamam böyle işte. Yani Ali Usta'nın bir eli Çardak Kahvesi'nde, bir eli de Çardak Kolluğu'nda.»

Öteki gide gide uyanıyordu:

«Desene ki Ali Usta Çardak Kolluğu'nda çorbacı (binbaşı) öteyandan Çardak Kahvesi'nin de sahibi?»

«Yaaa işte? Biraz zor oldu ama, sonunda işin aslını kavradın? Eh ne demişler: — Geç olsun da güç olmasın — Şimdi kitaplardan da söylenmiş birkaç satır hatırlayalım: — Bir Yeniçeri ortasının, yani taburunun, en büyük zabiti Çorbacı ünvanını taşır, Çorbacılar da ocakta, Katar Ağaları denilen kumanda heyetinin ilk kademesini teşkil ederler — Her halde iyice anladın?»

«Anladım anladım, bilmediklerimizi, ya da az bildiklerimizi sorup soruşturmak ve böylece içimizdeki şüpheleri yatıştırmak, işte işte hepsi bu? Yani şimdi oturaklı bir kahve istesek, afiyetle içsek karşımızda Ali Usta, Çardak Karakolu'na bir şikâyete gitsek, karşımızda Ali Usta?»

Manalıca bakıştılar,

Burada kestiler konuşmayı.

Kallâvi fincanlarla gelen bol köpüklü kahvelerini içmeğe koyuldular. Kahvehane olarak Çardak da Çardak'tı hani. Tekmil İstanbul'a namının yayılması hiç de bir raslantının sonucu değildi. Şöyle geniş bir nefes alıp oturduğu yerden etrafına göz atınca anlıyordu bunu insan. Ve ister istemez de sıcak havasına, barındırdığı canlılara saygı duyuyordu. Kuş kafesi yapar gibi orayı düzenlemişti me-

raklı eller. Şundan bundan, nelerde neler? Ben bir bir sayayım, siz aklınızda tutun,

Ve sakın unutmayın:

— Billûr nargileler. Fağfuri fincanlar. Gümüş telkâri zarflar, metebâni tabaklar. Gümüş cezveler, gümüş buhurdanlar. Gümüş semaverler, gümüş tepsiler. Askılar, şamdanlar, şerbetlikler. Kehrubalî hatta murassa kiraz ve yasemin çubuklar. Billûr avizeler, aynalar, halı seccadeler. Kilimler Mısır hasırları. Tavlalar, satranç ve dama takımları. Peçiç takımları, ibrişim futalar. Peştamallar, peşkir ve havlular. Gümüş leğen ve ibrikler. Lâle, sünbül, gül, zerrin çiçekleri ve altın yalnızlı kafeslerde kanarya kuşları —

Kahveye girince bakıyorsunuz tam karşıya gelen yüksekçe peykeye minderler konmuş, bazı hatırlı misafirler burada ağırlanıyorlardı belli ki, yani orası, bu gece Patrona Halil ve arkadaşlarına ayrılmış. Kendileri ne zamandır orada seslerine belli bir ölçü koyarak, aralarında konuşuyorlar ve sanki bir taraftan da kahvedekileri, bu anlaşık insanlara yenice katılanları gözden geçiriyor, daha doğrusu kontrol altında bulunduruyorlardı. Bu akşam Çardak Kahvesi'nde önemli şeyler konuşulacaktı besbelli, herkesin kanaatı bu yoldaydı. Ya da buralara çok seyrek uğrayan Patrona Halil ve arkadaşlarının varlıkları böyle düşünülmesine yol açıyordu.

Çubuklar yakılıyor, sigaralar tüttürülüyor, şerbet kupaları geziyordu elden ele, kahveler yudumlanıyordu. Gözler manalı, gözler işkilli, gözler var ki pek kararlıydılar. Hele her kafadan çıkan değişik ses garip bir uğultu yaratıyordu tavanda, Çardak Kahvesi'nin müdavimleri ve yeni gelenler konuşuyorlardı. Ama, öyle bir an geldi ki ağır ağır kesiliverdi peykelerden, sedir ve sandalyelerden gelen sesler. Şaşılacak şey, kendi kendine doğuvermişti bu suskunluk. Şimdi onların hepsi bir bekle-

yiş içindeydiler. İşte tam bu zamandır ki halk şairi İbadî'nin yanık sesi duyuldu:

Ufuklarda bir kuş gördük
Umudu kanatlarına sardık.
Bil açacına tarla sürdük
Heyve düşmanları uyardık.

Derinden gelen tok bir saz sesinin eşliğinde yayılıvermişti bu dizeler, kahvedekiler fırtınaya tutulmuş ağaçlar gibi birden sallanır, heyecanlanır olmuşlardı. «Ufuklarda kuş gördük/Umudu kanatlarına sardık» Evet böyle çalıyor söylüyordu, yüzü yağız, sesi tok kalender adam. Dinleyenler gerçekten deniz gibi dalgalanıyor,

Biri taa yürekten haykırıyordu:
«Bir şerbet benden İbadî'ye!»
Bir başka ses destekliyordu:
«Al kan olsun!»
Bir ses de ta köşeden:
«Döğüş tutan yiğitlere şan olsun!»
Desteğin arkası gelmiyordu:
«Kızılcık olsun, içinin ateşi sönsün!»
Kocaman bir ses de tavanı zorluyordu:
«Çal İbadî, çal kardaşım, hep beraber yanalım!»

Destekler coşturuyor, İbadî sesini daha da yükselterek sazına eğiliyordu:

Dert çekenin kitaplarda adı yok
Bizler hak yolundan düştük aşka.
Çalışan doyamıyor çalışmayan tok
Dedikya kurt başka canavar başka.

Evet, ateşten kuşlar gibi çarpıp geçiyordu bu dizeler. Heyecan zaman zaman paralayan bir alaz gibiydi. Yürekler kocaman olmuş, İbadî'nin sesine sesler karışıyordu çaresiz, söyledikleri başka ağızlarda da yankılanıyordu. Öteyandan dağlara karşı çalıyordu sanki o? Sanki kahvenin tavanı altında değildi, sanki açık denizlerdeydi. Bu dalgalanışta,

bu hengâmede bir sihirli yan da vardı. Çeşitli yönlerden gelen sesler seçiliyordu:

Çal be yağız kardaşımız be!»

«Çal, yüreklerimizi kocaman ettin!»

«Böyle yiğit türküler varken?»

«Ölüm korkusuyla sinmek ayıp be!»

«Çal kardaşım, hakkımıza davranmanın vaktıdır!»

Sesine ses, canına can, heyecanına heyecan katılan İbadî, gönülleri ateşiyle tutuşturmuş, türküden türküye geçiyordu ve kulak kesilmişti tekmili kahvedekilerin. Öyle anlaşılıyordu ki bu çalgı sabaha kadar sürse bıkmadan dinlemeğe hazırdılar. Hayat böyle bir garip, bitip tükenmez yolculuktu işte? İnsanlar zaman zaman türlü tesirlerle dertleniyor, bu dertlerinden ebedî kurtulamayacağını sanıyor, kara karanlığın sürüp gideceğine inanıyor, ama sonra bir halk şairi çıkıyor, tuzla buz ediyor sazıyla umutsuzlukları, ortalığı şimşek gibi aydınlatıyordu.

İbadî, daha da gürleşen sesiyle,
Diyordu ki:
Hey hey hey!
Doğrulana yol verin,
Döğüş için döl verin,
Ovalar ovalar sıcak kardaşlar?
Ama ama dağbaşları bilin ki serin.
Hey hey hey!
Bizden yana üçler yediler,
Bizden yana üçler yediler kırklar?
Karşımızda haramiler dürzüler ırzıkırıklar!
Hey hey hey!
Yap iyiliği at denize yallah,
Balık bilmezse bilir anın kıymetin Allah!
Bir kerre de kendi için yansın deyi bak,
Biz halkın önüne düşmüşüz fisebilullah!

Uğultu halinde yankılanıyordu:
Fisebilullah! Fisebilullah! Fisebilullah!
Ve burada kesiyordu İbadî.
Menziline ulaşmış bir at gibi soluklanarak duruyordu.
Hayran ve etraftan bakan meraklı gözler üstündeydi.
O, çirişlenen ağzına kızılcık şerbeti kupasını dayıyor, içiyor içiyor soluklanıyor ve şu anlaşılıyordu ki, insan yalnız ağzından yedikleriyle doyan bir yaratık değildi. Onun yüreği, kulakları da doymak, daha doğrusu böyle yiğit türküler duymak istiyordu. Gönül açlığını dindirmenin yolu da buydu besbelli?
Kapıya yakın oturupta, biraz da korkarak, Yeniçeri Çardak İskele Karakolunun, buraya yakın olup olmadığını yanındakine soran kişi, bu sefer arkadaşının karşı sorusuyla yüzyüze geliyor, arkadaşı, ona,
Diyordu ki:
«Artık Yeniçeri Çardak Karakolu'nun nerelerde olduğunu merak etmiyor musun?»
«Mevsimi geçti bu sorunun, etmiyorum, etmiyorum!»
«Neden ama, neden?»
«Allahın verdiği canı, Azrail alehisselâm bir defa kabzeder de ondan?»
«Peki peki, nasıl meydana geldi bu ani değişiklik?»
«Yahu, sen hangi diyardasın? İbadî neler dedi duymadın mı?»
Bu kısacık konuşma bir yanıyla, belki de kahvedeki genel havayı açığa vuruyordu. Yani İbadî yanık ve manalı türküleriyle gönülleri fethetmekle kalmamış, şüpheleri, korkuları da silmiş süpürmüş, kaleden kaleye şahin uçurmuştu. Bu yürekten yüreğe, gönülden gönüle cesaret aktarmak de-

mekti. Böylece saygılık bir sessizlik başlıyor, ama kimse ne olacağını, sonunda ne konuşulacağını bilmiyor, ya da çok az kişi biliyordu.

Zaten bu toplantı da, galiba dağınık, bir birinden kopuk kopuk bir takım gizli hareketleri, hem bir kumanda ve merkezi teşkilât emrinde toplamak, hem de geniş halk yığınları tabanına bastırmak için yapılıyordu. Bu bakımdan tertipçiler, toparlayıcılar bir takım açıklamalar yapabilirler, ama, herhalde hareketin adını koyamazlar, her şeyi açık açık söyleyemezlerdi. Nitekim Patrona Halil, bunu arkadaşlarına sıkı sıkı hatırlatmak gereğini duyuyor, sesini alt perdede tutarak onları yeniden uyarıyordu:

«Biz bir maksat için, bir gaye için buradayız yoldaşlar» diyordu. «Tabii konuşmalarımız da bir maksada yönelik olacak! Ancak, okadar bir incelik ve maharet göstereceğiz ki konuşmalarımızda, demir arabamıza gönül hoşluğuyla binenler, hareket başlamadan, bizim nereye gitmek istediğimizi, ya da onları nerelere götürmek istediğimizi pek anlamayacaklar, dolayısiyle bize zorluk çıkaramayacaklar. Yani biz bütünü bileceğiz, onlarsa bazı şeyler. Açıkçası konuşmalarımız bize yeni yoldaşlar kazandırmalı, ama, aynı zamanda, konuşmalarımızdan düşman yararlanmamalı!»

Ali Usta soruyordu:

«Yani, dört başı mamur bir muhabbet havası hakim olacak konuşmalara, düşmanın çengel takamayacağı ciddi bir muhabbet?»

Muslı Beşe:

«Benim anladığım şu, bir yönüyle açık ve içtenlikli, bir yönüyle de demirden bir kapıyla kapalı.»

Böylece Ali usta rahatlamış, gözlerini etrafta gezdirerek, kendi katlarında başlayan konuşmayı umuma da açıyor,

Diyordu ki:

«Aziz arkadaşlar, kardeşler, büyük halk şairimiz İbadî'yi candan bir alkışa tutmalıyız, tuttuk da. O yanık yüreklerimizi serinletti, güzel türküleriyle?»

Hep başlar ona çevriliyor, sesler cevap veriyordu:

«Serinletti serinletti, hem de nasıl serinletti!»

Ali Usta devam ediyordu:

«Kuzuyduk kurt olduk, haklarımızın üstünde düşünmeye davrandık. Sizler zahmet edip taa nerelerden kahvemize geliyor saygıya değer varlıklarınızla burayı şenlendiriyorsunuz. İnsanlar konuşa konuşa, hayvanlar koklaşa koklaşa, demişler?»

Sesler yankılanıyordu:

«Tabii tabii, ona ne şüphe?»

«Şimdiye kadar burada karışık düzende, gelişigüzel birçok konuşmalar yapıldı. Biz de katıldık, söyledik, dinledik, yerine göre. Sanırım hepsi de günü gün etmeye, vakit öldürmeye yani, eylenceye dönüktü bu konuşmaların?»

Sesler:

«Boş kovan gibi öttük durduk açıkçası.»

Ali Usta esasa geliyordu:

«Peki ama kardeşler, neden böyledir bu. Bizler okadar tuzu kuru kimseler miyiz? Bir elimiz yağda, bir elimiz balda mı? Kırlarda sürülerimiz, deryada yelkenlilerimiz mi var?»

Yeniden bir dalgalanma:

«Yok be Ali Usta be, yok be. Geçtik kırlardaki sürülerden, geçtik deryadaki yelkenlilerden, doğru dürüst bir işimiz kaydımız, dişe dokunur bir yeygimiz, el içine çıkacak bir giysimiz bile yok. Yok yok be Ali Usta, yok be kardaşımız be, yok!»

Tepkiler güven verici, Ali Usta açılıyordu:

«Öyleyse dipsiz doruksuz lâflar konuşmaktan ne çıkar? Avara kasnak gibi, boşu boşuna dönmekten

ne çıkar? Niçin işimizle, aşımızla, insanlığımızla bağlı değil kurduğumuz muhabbetler, yaptığımız konuşmalar? Kayık delinmiş ama, su alıyor, onu hiç görmüyoruz? Zamanlar sıkışmış, insanlarımız kaygılı onu hiç görmüyoruz? Şu dinelip durduğumuz kara toprak üstünde hepimizin bir sorunu ve sorumluluğu yok mu? Olmayacak mı? Araba çekmiyorsa sandığına yükleneni, hesabı arabacıdan mı, yoksa beygirden mi sorarlar? Yani kardeşler, yükü hayvanın sırtına sararız ama, suçu hayvanın sırtına saramayız!»

Ali Usta ki bunları söylüyor, bir uğultudur geçiyor insandan insana, Çardak Kahvesi'nin tavanında toplanıyordu:

«Hay ağzın dert görmesin. Ne güzel, ne hikmetli sözler bunlar be! Evet suçu hayvanın üstüne saramayız Ali Usta? Saramayız kardaşım, bundan hiç mi hiç şüphemiz yok. Allah var amenna ve saddakna, ama bu yok!»

Onlar böylece canlı bir ilgiyi belirtiyorlardı.

Belli ki, Ali Ustanın sözleri yabana gitmemiş, aksine oynatmıştı kahvedeki durgun havayı. İbadi'nin parlattığı alaz küllenmeyecekti kolay kolay belli ki? Şimdi susuyor, başarısından olacak, memnun görünüyordu.

Ama, asıl merak uyandıran şu yerinde bir köşe taşı gibi oturan Patrona Halil'di ve ondan da birkaç söz bekliyor olmalıydılar? Şu var ki o, konuşmayı değil de, dinlemeyi tercih eder görünüyordu, bu belki de şimdilik böyleydi.

Bu ara, suskunluktan yararlanıyor, yaşlıca biri yerinden doğruluyordu. Buruşmaya başlayan yüzünden manalı bir anlatım var, gür kaşlarının altından bakan eskin gözleri insanı düşündürüyordu. İddiasız, ama uyarıcı bir ses tonuyla girişiyordu konuşmaya:

«Müslümanlar, benim de bir çift sözüm var!» diyordu. «Söylemezsem içimde taş gibi katı katı duracak. Söylersem belki ferahlarım. Gidişata bakılırsa, kara kara düşünsek, gerek? Nasibimizin kesildiği bu mekânlardan taşınsak, kaçsak, gerek!»

Köşeden bir ses:

«Söyle emmi, ama, açık açık söyle? Hangi yollara düşelim? Hangi dağları aşalım?»

O sakin, şu var ki,

Çok bilmiş bir havada sürdürüyordu:

«Müslümanlar, şimdi ulaştığımız yerde, duramayacağımızı anladım. Her halde sizler de anladınız? Diken üstünde oturmak, batakta bocalamak, derler buna. Günden güne de kötüye gidiyoruz. Ne işimizin adı var, ne de aşımızın tadı var? Hülâsa olarak, nasibimizin kesildiği bu mekânlardan taşınsak, derim? Bunu söylemesi kolay da, yapması zor. Kimlerle, hangi yollardan, nerelere gideceğiz? Onu aslında ben de bilmiyorum?»

Bir ses aradan:

«Bıçağını bileyenin, döğüş için soyunanın, o yollara koyulanın?»

«Canu gönülden bir besmele çekip, bir kere heyyyt, demesi yeter mi, diyorsun?»

«Evet, demek istediğim tastamam bu!»

«Öyleyse biz de bismillâh, diyoruz, aziz arkadaşımız, ağamız, oldu mu? Boşuna değil bu çırpınma, boşuna değil bu çığırış, bizleri bir söyleten var? Yollarımızı kesen, dallarımıza basan, boşuna değil elbette bu feryatlarımız? Baş başa, baş da padişaha mı bağlı? Bu deyimin artık mevsimi geçmiş bana sorarsanız? Düzenin çivisi çıkmış, dağılma alâmetleri belirmiş, çünkü kurtlar basmış ağılı. Aç çoban türkü çığırmaz, tatlı kaval sürünün kulaklarını doyurur, ama, karnını doyurmaz!»

Bu kısa konuşma da hayli çarpıcı ve düşündürücüydü. Şu var ki buna yolaçan ihtiyar unutulmu-

yor, sağdan soldan gelen tepkiler, alkışlar onaydı, onu yüceltiyordu:

«Emmi emmi, az söyledin ama, öz söyledin, sağol!» diyorlardı.

İhtiyar gerçekten yeni bir tat vermiş, renk katmıştı konuşmalara. Kahvede hava giderek ısınıyor, derinlemesine bir kaynaşma doğuyor,

Sözü Muslı Beşe alıyordu:

«Benim kardaşlarıma söyleyeceklerim ne Ali Usta'nın, ne de bir sözünde binbir hikmet yüklü emmininkinden farklı şeyler olmayacak. Onlar az söylediler ama, çok çok önemli şeyler söylediler. Bizim mekteplerimiz, bizim medreselerimiz de bu sohbetlerimiz işte?»

Ona da bir ses destek verdi:

«Muslı Beşe yoldaş, önce fikirlerle yüklü taş gibi sözler atılır ortaya? Sonra kılıca dönüşen bu konuşmalarla kara perdeler yırtılır!»

Çevreyi kollayarak, manalıcı güldü Muslı:

«Yırtılır, yırtılır» dedi, sürdürdü sonra «Evet bizler şu gök kubbenin altındaki yerimizi, yerlerimizi bilmeliyiz. Dostumuzu düşmanımızı bilmeliyiz, öyle değil mi aziz arkadaşlarım? Yarın ölüpte iki yanımıza gelince ellerimiz, biz sormasak bile bizi son yolculuğumuza uğurlayanlar soracaklardır: Bu adam bu dünyada hangi kurbağanın ayağından tuttu? diye. Kaldı ki bizim dünyadaki görevlerimiz, kurbağaların ayaklarından tutmak değil, hemcinslerimizin elinden tutmak, onlardan destek almak, onlara destek olmaktır, hangi konuda olursa olsun.»

Dış görünüşe bakılırsa söyledikleri dikkatle dinlenmiş, Muslı'da sevilmişti. Tepkiler bunu gösteriyordu:

«Hay sen sağolasın Muslı Beşe! Gönüllerimizi dolduruyor, kalp gözlerimizi açıyorsun!» diyorlardı.

Böylece, o daha da güçlenerek sürdürüyordu:

«Kardaşlar, her tabutun içinde bir ölü, ve gene her tabutun peşinde seksen yüz kişi bulunmuyor mu? Bu da bir başka acıklı yanımız, hiç uzaktan durup da baktınız mı bu hazin manzaraya? Şöyle içten ve düşünerek baktınız mı? Eğer baktıysanız çok garip bir şey görmüşsünüzdür? İşte onun üstünde biraz durmak istiyorum?»

İlgi kat kat, kademe kademe artıyordu:

«Aman dur Muslı kardaş! Hiç acımadan yap yergini. Ortaya dök ne ki hatalarımız varsa? Yiğidin bir görevi de yanlış yolda olan kardaşlarını uyarmaktır. Öyle bir şeyler olabilir ki, onu biz göremeyiz? gene birşeyler olabilir ki, onu sen de göremezsin. Konuş Muslı kardaş konuş, aç kitabın orta yerinden.»

Tekmil dikkatleri üstüne çekmiş bulunuyor,

Muslı Beşe daha da güçleniyor, kuvvetleniyor,

Diyordu ki:

«Her cenazede, hemen hemen herkesin ileri atılarak tabutun altına girmek gayretinde olduğunu görürsünüz? Bunu yılmadan yorulmadan tekrarlarlar. Fena mı fena mı peki? Yok yok neden fena olsun? Aksine çok güzel bir şey bu? Son dayanışma bir mevtayı uğurlarken.»

Burada sözünü kesiyorlardı:

«Cenazeye hörmet, saygı dinimizde töremizde var bizim?»

Onların hiç ummadıkları,

Bir tarafa yöneliyordu Muslı:

«Güzel güzel ama, şöyle bir soru da sormayalım mı yeri gelmişken? A be arkadaşlar, siz bu adam ölünceye kadar neredeydiniz, demiyelim mi? Soruyorum, işli miydi, işsiz miydi bu adam. Dişli miydi, dişsiz miydi bu adam? Sağ mıydı, sağlam mıydı? Yoksa hasta yattı da, aylarca bir dilim ekmek vereni olmadı mı? Kuruyan boğazını yumuşatmak için bir kupa süt bulabildi mi?»

Cevaplıyorlardı hemen bu soruyu:

«Nerde bu Muslı kardaş nerde? Bizde o uyanıklık, o merhamet nerde? Öküz kuzular gibi yapayalnız kalmıştır fukara? Evinin tavanına feri kesilmiş gözlerle bakmıştır. Hep böyle, hep böyle olmuyor mu bu?»

Muslı adeta çıkışıyordu:

«Soralım öyleyse ey cemaat?» diyordu. «O zaman sizler sizler neredeydiniz? Sizler hastalarınızı bir köşede yalnızlığa terkederseniz, kör kaderin kollarına bırakırsanız, elbette sizlerin yerine Azrail aleyhisselâm gelecek, adamın halini sormayacak, ama, canını kabzedecektir!»

Eleştiri acıdan da acıdır.

Artık bir noktada birleşiyorlar:

«Evet Muslı kardaş, çok doğru söyledin. Tastamam böyle oluyor bu, kadîm böyle oluyor» diyorlardı. «Evet evet, sağken, sağlamken sahip çıkmalı insana. Öldükten sonra, elbet ayağından tutup bir sürüyeni bulunur, köşelerde kokmaya bırakacak değiller ya? Evet bunları konuşmalıyız. Zaten hazreti mevlâ nefesi sayıyla vermiş insana, boş kovan gibi dar dar ötmekten ne çıkar? O sağken, sağken bir şeyler yapmalı!»

O ara, kahvenin kapısında iki yeniçeri göründü. Upuzun durup orada, şöyle eğilip bir gözattılar kahvede oturanlara. Hava değişiverdi birden. Belli belirsiz bir kaynaşma oldu içerde. İşkilli gözlerle önce yeniçerilere, sonra da Patrona ve arkadaşlarına baktılar ve gördüler ki onlar istiflerini bozmamakta, ağırlıklarını korumaktadırlar? Gördüler ki yaman bir suskunluk içinde oturmaktadırlar. En küçük bir panik alâmeti de görünmüyor yüzlerinde? Az evvel neyseler, şimdi de aynı tutumda oldukları besbelli. Biraz evvel kapının yanında söyleşen iki kişi, gene konuşuyorlar.

Biri soruyor,

Gene öbürü cevaplıyor:

«Yeniçeri Çardak İskelesi Kolluğu buraya çok yakın değil mi arkadaş?»

Soruyu karşılayacak olan

Şimdi içi rahat gülümsüyor:

«Evet ama, görüyorsun ki, biz de onlara yakınız?»

Soru sahibi dönüyor, Patrona Halil ve arkadaşlarını, kapıdan saygıyla süzen yeniçerilere bakıyor ve sonra içi rahatlamış olarak susuyor. Bu arada yatsı ezanının okunmasıyla Çardak Kahvesi biraz seyrelir gibi olmuş, ama sonra yeniden dolmuştu. Geçmiş gecelerdekinden hayli farklıydı bu geceki müşteriler. Hepsinde bir ağırlık, dostluk, sıcaklık ve öğrenme merakı seziliyordu.

Demek ki insan oğlunun yapısında, iyiliğe ilgi duymanın ötesinde, dayanışma ve böylece bir toplum gücü oluşturma eğilimi de vardı. Bütün mesele onların içindeki kuşkuyu yoketmek, tereddüdü aşmak, kahramanlığı ateşlemek, taşıdıkları o gizli gücü kuvveti harekete geçirmekti. Omuz kuvvet alıyordu yaslandığı omuzdan belli ki. İnsanlar bir inan etrafında toplanıp kenetlenince, korku da dağılıyordu ister istemez. Çünkü ona barınacak bir yer kalmıyordu. Bu hemen hemen her zaman böyle oluyordu.

Sanırım gözlerden kaçmamıştır, gerek Ali Usta ve gerekse Muslı Beşe konuşmalarında ağır ağır, kara bir perdeyi aralar gibiydiler. Ama, nereden kalıp nereye varmak istedikleri de pek belli olmuyordu. Orası, dinleyenlerin taktirine bırakılmıştı. Yalnız nekadar hesaplı davranmış da olsalar, gene de bir şeylerden şikâyetçi oldukları ve bunu tekmil dinleyenlerin içine yaymak istedikleri de gözlerden kaçmıyordu. Bu çıkışlarında nekadar başarı sağladıkları bir bakışta anlaşılmıyorsa da, bu kahvede artık dipsiz doruksuz sözlerin ve konuş-

maların artık sona erdiği, onun yerine ciddi ve ağır başlı bir havanın geldiği kesinlikle söylenebilirdi.

Patrona Halil ve arkadaşlarının nasıl bir güç oluşturdukları ve tabandaki insan üstünde nasıl bir etki yaptıkları bu kısa konuşmalar sonucunda da çok açık bir şekilde anlaşılıyordu. Onlar bundan sonra neler olacağını duruca söylemiyor olsalar bile, herkes, bu gün bulundukları noktada kalamayacaklarını biraz dumanlı ve silik de olsa anlamış bulunuyordu. Tabii ki bir nokta da, sadece Patrona ve arkadaşlarının uyarmalarına da bağlanmazdı bu gelişme. Bizzat yaşadıkları sıkıntılı hayat da bir takım yeni arayışlara itiyordu insan yığınlarını. Geniş çalışan halk yığınlarını değişmeye itiyordu.

Muslı'nın tesir yapan ilgi toplayan konuşmasından sonra, boşluğu Ali Usta'nın sağında oturan Evliya dolduruyordu. O Patrona Halil'in huzurunda yapılan beş kişilik özel toplantıdan sonra, ilk defadır ki onlarla beraber, oldukça kalabalık bir topluluğun karşısına çıkıyordu. Hemen eklemeli ki, bunun kolay bir şey olmadığı da aşikârdı. Gündem yok, belirli bir hedef de yok. Öyleyken insanlar seni dinleyecekler ve belli bir hedefe yönelecekler. Ama beri taraftan sen, belli bir fikrin, belli bir akımın öncülüğünü yapar durumda da olmayacaksın. Bu tavrı titizlikle, bir dahaki konuşmalara saklayacaksın. İşte Evliya böyle kıldan ince kılıçtan keskin bir köprünün üstünden geçmeye sığanıyor,

Ve diyordu ki:

«Dostlar, aziz kardeşler, ne öğünülecek bir durumdur, böyle hayatın içinden gelen insanlar önünde konuşmak? Bu sebepten sevincimi saklayamadığımı görüyorsunuz. Bilin ki bizler öğretmek, öğüt vermek için değil, sizlerden sormak öğrenmek için buradayız!»

Bu iyi bir başlangıçtı, tepkiler olumluydu:

«N'urol, berhudar ol. Süzülmüş sözlerini kulaklarımıza küpe yapacağız!»

Evliya memnun ,sürdürüyordu:

«Kartal yuvasından, Aslan ininden, insan da mekânından belli olur, demişler. Bizim mekânımız da neresi? Bizim mekânımız, bizim memleketimiz de İstanbul'dur, bizim mekânımız İslâmbol'dur. Demek ki önce mekânımızı bilmek gerek?»

Bu sözler de derin bir ilgi görüyordu:

«Tabii tabii, ondan şüphe eden mi var? Mekânını bilmeyenin bu dünyada işi ne? Kaldı ki ona ahret de haram?»

Biri de soruyordu

Yanındakine Evliya'yı işaret ederek:

«Kim bu yahu? Isınıverdim şimdiden, ama kim bu?»

Öbürü kestirip atıyordu:

«Nene gerek senin kim olduğu? Söyleyene değil, söylediğine bak!»

Evliya sürdürüyor

Coşarak diyordu ki:

«Evet aziz kardeşler, bundan hemen hemen 276 yıl evvel, dalgalanan deniz misali islâm askeri, Allah Allah sesleriyle İstanbul'un üç tarafından yürüyüşe geçip, düşmanın mallarını —ganimet olarak— almaya başladıklarında, Fatih atının üstünde kılıcını kaldırıp: «Askerler hamdolsun İstanbul fatihi oldunuz!» diye haykırmıştı. Bu yalnız kuvvetin değil, öteyandan adaletin de zaferidir. İşte bizlerin İstanbul'daki hakimiyetimiz böyle başlar.»

Heyecan artıyordu:

«Ağzına sağlık, ağzına sağlık, dileriz ki böyle de sürsün!»

«Evet bu yalnız kuvvetin değil, adaletin de bir zaferidir!» diye devam ediyordu Evliya. «İstanbul halkı tekfurların zulmu eziyeti altında inim inim inlerken, ellerini havaya açmış bir kurtarıcı bek-

lemekteydi. Çünkü onlar, Fatih'in İstanbul'luJara daha adîl bir idare ve düzen getireceğini biliyorlardı?»

Candan ilgi devam ediyordu:

«Evet evet biliyorlardı!»

Şaşırtıcı bir sonuca varıyordu Evliya:

«Şu var ki kardeşler, anlattıklarımız güzel, ama şimdi İstanbul'umuzun ne halde olduğunu bilmeyelim mi? Bunu açık açık birbirimize söylemeyelim mi? Dost duysun, düşman duysun, bir ateşten gemi haline gelmiş bu gün İstanbul, daha doğrusu getirilmiş. İçinde yanmak bahasına barınıyoruz. Bizi atalarımızın kanıyla sulanmış bu şehirden koğmak istiyorlar!»

Heyecan artıyor

Sorular sorular yağıyordu:

«Kimler koğmak istiyor? Kimlerden söz ediyorsun efendi kardeş? Allah için açıkla bize bunu? Biz şimdi gizli gizli saldırıya, karşı saldırıya hazırlanan bir Bizanslı tuzağıyla karşı karşıyamıyız?»

Evliya sesini yükseltiyordu:

«Ben Bizans'tan değil, başımızdaki haramilerden söz ediyorum ve bilelim ki onlar düşmandan da tehlikelidirler? Tekrar ediyorum, bizi atalarımızın kanıyla sulanmış bu şehirden koğmak, ya da ateşten bir gemi haline getirdikleri bu şehirde boğmak istiyorlar!»

Biri yanındakine soruyordu:

«Kardaş, neler söylüyor bu adam?»

Öbürü gülüyordu:

«Yanlış sordun, eğri mi söylüyor, yoksa doğru mu söylüyor? diyecektin. Böyle soracaktın sorunu?»

Düşünüyor

İçini çekiyordu adam:

Öbürü konuşmasını sürdürüyordu:

«Doğru ve gerçek, ateşten bir kazıktır bir bakıma? Onun varlığını anlamak ve görmek için güçlü olmak gerek. Zalimi o kazığa oturtmak gerek. Eğer bu lâfta kalırsa, zalimler o ateşten kazığa oturturlar adamı? Çünkü yalnız mağdur olmak yetmez, haklı olmak yetmez, onu dost önünde, düşman önünde ıpsatlamak gerek!»

Soru sahibinin alnında gölgeler birikiyordu:

«Bildiklerimiz az, bilmediklerimiz çok?»

Öteyandan, sözü Evliya'nın sürdürmesi beklenirken, Patrona'nın solundan Alim Çelebi bir dalış yapıyor,

Diyordu ki:

«Aziz dinleyenler, biraz evvel Evliya arkadaşım sizlere İstanbul'un fethinden söz açınca, aranızda bir sevinç dalgalanması oldu. Haklıydınız, hangimiz geçmişimizdeki güzel şeyler anılınca heyecan duymayız, hangimiz? Ama ama, böyle şeylerle öğünmek, gururlanmak, nerelere alıp götürür bizi?»

Sorular sorular yağıyordu şimdi:

«Nerelere? Nerelere?»

O sürdürüyordu:

«Kardeşlerim, külâhlarımızı önümüze koyup bunları inine boyuna bir güzel düşünmeliyiz? Dedelerden kalan mirası meyhanelerde, kerhanelerde, kumarhanelerde yiyen, har vurup harman savuran kişilere, yani bir avuç haramiler takımına — dur! — diyebiliyor muyuz?»

Soru kurşun gibi ağır, taş gibi katıydı?

Ve şimdi bir başka hava esmeye başlamıştı Çardak'ta?

Sayı, sıra tanımıyor, karışık düzende,

Alim Çelebi'yi cevaplıyorlardı:

«Diyemiyoruz kardaş, Allah var ki, diyemiyoruz. Halbuki haramiye — dur — demek gerek! Gösterip mazluma zalimi — vur — demek gerek!»

Hava yeniden dalgalandı: «Dur demek gerek, vur demek gerek!» Bu sözler şahinler gibi kahvenin tavanında dolandı. Mukaddes bir emir gibi geçti ağızdan ağıza, kahvedekiler gerçekten başkalaştılar. Şunu teslim etmek gerekir ki, konuşmaların evvelinde hiç de böyle değillerdi. Zaman geçtikçe, konuşmalar mantıklı bir ağırlık kazandıkça, onlar da kaynaştılar ve daha fazla sever oldular bir birlerini. Kafaları, vicdanları, yürekleri gururla doluydu şimdi. Tuhaftır, kendilerindeki bu ateşli yanı, yeniden keşfetmiş gibiydiler. Toplum katlarındaki görevlerini anlamadan, bunun için belli bir ağırlık koymadan, sadece insan olmanın yeterli bir şey olmadığını da kavrıyorlardı.

Yani durumun genel bir değerlendirilmesi yapılacak olsa, denilebilir di ki — dağınık bir düzende de olsa — Çardak İskele Kahvesinde çok güzel ve semereli, tarihe geçecek bir gece yaşanmıştı. Bu konuşmaların, tanışmaların, kaynaşmaların onları nerelere kadar alıp götüreceği tabii ki şimdiden kesinlikle bilinemez, söylenemezdi, bu doğru. Ama, ne olursa olsun bu konuşmalar ve onların tesiri de kolay kolay unutulamazdı.

Denilebilir ki herşey iyi gitmişti bir bakıma. Patrona Halil ve arkadaşları karşılarına aldıkları topluluğa, umulanın üstünde bir beceriyle hakim olmuşlar, böylece hemen hemen fikir alanındaki olanca ağırlıklarını ortaya koymuşlar, bir kelimeyle gönüllere hükmetmişler, fırtınalar estirmişlerdi. Gelin görün ki, onların tehlikeli varlığını hesap etmedikleri tek şey saattı. Zamana, yalnız zamana hükmedememiş olduklarını sonradan anlamışlardı. Yani onlar tatlı tatlı, akıllı ve cesur konuşurken civa gibi hiç bir kuvvet ve engeli dinlemeden akıp gitmişti zaman. Bu saygıdeğer kişileri dinlememiş, beklememişti. Onun içindir ki aralarında söyleşip,

bir yerde bağlamak istemişlerdi konuşmaları. Meraklı tekmil gözlerde üstlerindeydi öteyandan.

Son söz Patrona Halil'in olmalıydı. Belli ki açık bir teklif gelmemişte olsa, genel istek de bu doğrultudaydı. Eğer o bir bağlantı yapmayacak olursa, bütün o söylenen güzel sözlerinde temelsiz dayanıksız havada kalma tehlikesi de vardı. Bütün o vurucu ataklar, beyinlerin kar gibi beyaz kâğıdına yazılmış ve güçlü bir imza ve tastik bekliyorlardı şimdi. Açıkçası Patrona'nın neler diyeceği kafaları gerçekten kurcalıyordu. Bunu kendisi de sezmiş olmalıydı ki, çevresindekileri teker teker süzdü erkek gözleriyle. Hiç de gösterişe kaçmadan, içten gelen, derin manalarla yüklü bir sesle konuşmaya başlayıp,

Dedi ki:

«Can kardeşler, aziz dostlar! Kaç saattır burada beraberiz. Sizler gibi, konuşmaları ben de dikkatle dinledim, tepkilerinizi yakından gördüm. Demek isterim ki insanlarımız ya omuz omuza vererek, kafalarını saat gibi kurarak haklarına sahip çıkacaklar, ya da sürüye sayılıp bir kenara atılacaklardır. Hangisini seçtiğinize sizler karar vereceksiniz. Siz bir yeniden doğuş istiyorsanız, zamanlar gebedir. Yoksa, aldatıcı bir gece yarısı güneşi gibi akıp kaybolur bütün bu imkânlar?»

Yeniden bir kaynaşma başlamıştı:

«Sürüye sayılmayalım, kenara atılmayalım!»

Haberler alabildiğine iyiydi,

Şimdi Patrona daha da açılıyor,

Ve diyordu ki:

«Kardeşler, yer ile gök arasında, ateşle su, taş ile baş arasında, örsle çekiç, körükle ocak arasında, balıkla ağ, baltayla orman arasında, düvenle sap, namluyla kurt arasında, mazlumla ceberrut, kısacası insanla insan arasında, rüzgârla tınaz yığı-

nı, daha doğrusu haramilerle, reaya arasında amansız bir savaş sürüp gitmektedir!»

Patrona biran durdu.

Bir ses geldi köşelerden:

«Biraz biraz anlıyorum, eski bir çuval gibi bir kenara atılmışız?»

Bir başka ses de destekliyordu:

«Yok yok, koyun niyetine kasaplara satılmışız!»

Yankılar almakla belli ki sevinçli,

Ama kontrolu biran bile elinden kaçırmıyor,

Patrona devam ediyordu:

«Evet, haramilerle savaş sürüp gitmektedir. Öyleyse hiç çekinmeden önce bunu açıkça ortaya koymalı, sonra da, her gün biraz daha azgınlaşan bu kapışma karşısında, kesin tavırlar almalıyız. Yani demek isterim ki, canavarları, dağlardan düze indirmemektir hüner? Onlar bir kere yazıya indiler mi kardeşler? Hiç bir ayırım yapmadan, kendilerinden korkanları da, korkmayanları da parçalarlar. Demek ki sinmek, köpekleşmek, günü gününe eline ne verilirse ona razı olmak, daha doğrusu canavarları görmezden gelmek. Bizleri belâlardan kurtarmaz. Sizler canavarları görmezden gelmekle bir süre kendinizi avutabilir, aldatabilirsiniz? Ama, hiç merak etmeyin onlar sizi görürler ve tarih aldanmaz!»

Canıgölünden katılıyorlardı:

«Ne güzel söyledin kardaşım, onlar bizi görürler ve tarih aldanmaz!»

«Öyleyse aziz dostlar? Yalnız havayla, yalnız suyla geçinemediğimize, geçinemeyeceğimize göre, ekmeğimize katık, ayağımıza çarık, başımıza bir çatı, geçinebilmek için iş, gönül hoşluğuyla yaşayabilmek için güven, asayiş istediğimize göre artık havadan sudan konuşmaktan vazgeçmeliyiz. Belli bir işimiz yoksa, tatlıca bir aşımız olmayacağı da belli? Öyleyse ne çıkar dipsiz dorduksuz şey-

leri konuşmaktan? Bu önce kendimizi, sonra da karşımızdakileri aldatmak olmaz mı?»

O ki bu sözleri söylemiş,
Bir uğultudur almış yürümüştü.
O ara seçilebilen sözler şunlardı:
«Olur kardaşım olur, aldatmak olur!»

Evet bu, ve buna benzer şeyler söylemişti Patrona Halil. Şimdiye kadar belli sayıda kişiler önünde kapalı yerlerde konuşmuştu. Bu günse kendini bu yolda oldukça geniş bir topluluk önünde deniyor ve bütün kollanmalarına rağmen ne yapmak istediği, buralardan nerelere varmayı kurduğu, biraz örtülü de olsa açığa çıkıyordu. Kıvılcım gibi yanıp sönen sözcüklerin yarattığı yeni ve sihirli havayı gözlerden tamamen kaçırmak mümkün değildi zaten.

Nitekim, Çardak İskele Kahvesi'nin bu geceki müşterileri, kafalarında yepyeni bir takım sorular taşıyarak dağılmışlar, ağır ağır çekilip gitmişler ve sonra Patrona Halil arkadaşlarına dönmüş,

Demişti ki:

«Yoldaşlar, dertlerimizi, onlara çareler getiren fikirlerimizi, bir topluluk önünde dile getirirken, belli ki heyecanı ikinci plâna atamıyoruz. Bu eksiğimizi ortaya koymak için düşmanlarımızın taşlarını, yergilerini beklememeli, biz daha önce harekete geçip, bu konudaki hatalarımızı gidermeliyiz. Tartışarak olur bu da?»

«Doğru, çok doğru» dedi Evliya.

Ötekiler de ona katıldılar, gecikmeden.

Ağır ağır sürdürdü sonra Patrona:

«Yoldaşlar, şu anda kaç kişinin gözüne çarptı bilmiyorum, bilemiyorum? Onun için titizlikle bir noktaya dikkatinizi çekmek isterim? Biz istediğimiz kadar gizlemeye çalışmış olalım, bilin ki bu bir meydan okuma, bilin ki bu bir savaş ilânıdır. Açıkçası düşmanı savaş alanına çağırmadır. Sanırım onlar bu konuda cevapsız bırakmayacalardır

bizi. Hiç değilse biz böyle bir ihtimal üzerine hesap tutamayız. Öteyandan şunu da bilmeliyiz ki, en ateşli fikirler bile savaşıp hayata geçirilmezse, dağılıp sönmeye, küllenmeye mahkûmdur!»

Arkadaşları sordular:

«Ne yapalım, ne yapalım öyleyse?»

Patrona onları süzdü bir bir, üç ateşten ok gibi, Üç sözcükle cevapladı:

«Davranalım, davranalım, davranalım!»

Dediler ki Çardak'da bir toplantı var
Yürüdüm anacım yürüdüm görmeye geldim.
Biricik biricik hep bizleri anlattılar
Dinledim dinledim bilki kendimi buldum.

Çardak Kahvesi'ndeki toplantı ve konuşmalar, ağır ağır kesilen bir sağnak gibi durmuş, oradakiler de dağılıp evlerine gitmeye koyulmuşlardı. Yıldızları pırıl pırıl yanan bir İstanbul göğünün altındaydılar şimdi. Hava oldukça serindi. Uzaklardan aralık aralık köpek sesleri geliyordu.

Karanlık bir sokağın ağzında,

Biri öbürüne durup soruyordu:

«Ömer Ömer, nereden geliyorsun?»

Öbürü duraksamadan cevaplıyordu:

«Çardak İskele Kahvesi'nden.»

O da soruyordu:

«Peki peki aga, sen nereden böyle?»

«Çorbada bir tutam da bizim tuzumuz bulunsun.»

«Eveeet?»

«Ben de oradan geliyorum.»

Tuzumuz bulunsun, bu sözler boşuna söylenmemiş, boşuna yazılmamıştır. Yani, içinde kendilerinin payı, katkısı bulunmayan, kıyısından köşesinden biraz olsun düşünmedikleri fikirlere insanlar, ister istemez kapalı, ister istemez yabancı kalırlar. Hatta böyle durumlarda, yeni beyin buluşlarından kaçmayı, onları hiçe saymayı, duymazdan gelmeyi tercih ederler. Daha doğrusu bir tuzak, bir açmaz karşısında sanırlar kendilerini?»

«Ömer, de bakalım, nasıl bir iş bu?»

«Bana sorarsan, konuşulanların hepsi yamandı?»

Ama, bazan da, bunun tam tersi oluyor, insanlar yepyeni fikirleri hemen kabullenmekte bir sa-

kınca görmedikleri gibi, o fikirlere can atıyor, yeni bir silâh olarak ele alıyor, dipçiği kavrıyorlardı. İşte buralardan yola çıkarak, sonraları üzerinde çok tartışılacak olan Çardak İskele Kahvesi buluşmasının sohpetini, değerlendirmek gerekir. Orada konuşanlar ne kadar canlı, cesur, tutarlı, içtenlikliyseler, dinleyenler de o kadar ciddi, dikkatli, her sözle yürekten bağlı, ilgiliydiler.

«Agam, memelerimize sarılıp, mazlım inek gibi sağma bizi.»

«Öyleyse benden al haberi Ömer, Patrona Halil ismini unutma!»

Daha önceleri kahvelerde gördüğümüz o savruk, o sulu davranışlar, sürüp giden, ardı arkası gelemeyen yaşı belirsiz yalanlar, başı sonu olmayan, kimi neyi hedef aldığı bilinmeyen dipsiz doruksuz lâflardan artık eser yoktu. Hiç değilse Çardak İskele Kahvesin'de buna son verilmişti.

Evet bir başka hava esmeye başlamıştı orada. Bazılarını şaşırtan, bazılarını da büyüleyen bir hava. İnsan nasıl da değişikliğe yatkın bir yaratıktı? Şimdi hemen hemen herkesin bir ağırlığı vardı. Yalnız kendilerine saygı duymakla kalmıyor, karşılarındakine de saygı duyuyorlardı ki, en önemli değişiklik de buydu. Şurası kesin olarak söylenebilirdi ki, oraya gelenler yepyeni bir insan olarak dönüyorlardı evlerine. Şüphesiz ki bu gelişme, bir sosyal birikimin sonucuydu. Patrona Halil ve arkadaşları bu yenileşmenin sadece açığa çıkmasına yardımcı olmuşlardı.

«Ömer, o çakaralmaz silâhların modası geçti bakarsan?»

«Evet evet, sağlam dallara tutunmak, yeni fikirler edinmenin tam zamanıdır.»

Bu nasıl böyle olmuş, Patrona Halil ve arkadaşlarıyla kaynaşıvermek nasıl meydana gelmişti? Çözümü zor mu? Soru göründüğü kadar da karma-

şık değil, aksine alabildiğine duruydu. Derinliğine varmak için bilgin olmaya da gerek yoktu. Patrona ve arkadaşları birer kurt yavrusu gibi yüreklerini ortaya koyarak, açıkçası oldukları gibi görünerek, kısa zamanda gönülleri fethetmişlerdi. Beri taraftan tabii ki, ustaca anlatmalarının, meselelere yiğitçe yanaşmalarının da tesiri vardı bu başarılarında.

Gözden uzak tutulmaması gereken bir başka taraf da şuydu, dinleyenler, anlatılanlarda bambaşka, sıcak, inandırıcı bir hava bulmuşlar, bu sebeplerle serpilip açılmışlar, bir fikir edinmenin yanında, konuşmacılarla, gönül birliğine varmışlardı. İşte bu nokta katiyyen gözlerden uzak tutulmamalıydı?

«Agam, tabakayı çıkar tabakayı, şerbetleri unuttum ben?»

«Al, sar Ömer sar, bir değil bin cıgara içelim, sar.»

Zaman denilen, o kendi kendine kurulan saatın işleyişinden, yol alışından hiç de haberli olmamışlardı. Onlar bir yana gitmişler, saat da başka bir yana gitmişti açıkçası, bir nokta da birleşememeleri bundan. Orada doyamamış olacaklar ki, ikişer üçer gruplar halinde yollarda da sürdürmüşlerdi fikir alış verişlerini. Aslında orada anlatılanlar birdenbire okadar dalbudak salmıştı ki, ogüne kadar adını duymadıkları konular, bendini yıkan sel suları gibi ortalığa yayılıvermişti. En korkulan şeylerin ağza alınmasıyla kıyametin kopmayacağı da artık ortadaydı.

«Ömer Ömer anladın mı? Bu güne kadar sığır gibi yaşamış gitmişiz, bırak!»

«Sorma aga sorma, insanlığımdan, islâmlığımdan utanıyorum, bırak bırak.»

Ama sonuç? İşte ona ulaşmak pek kolay değildi? Hele birkaç saatin içinde hiç değildi. Bir kişi-

den çıkan bir fikir, aşağıdan beş yüz kişinin gönlünü yakmış dalgalandırmıştı. Onları her gün biraz daha sıkan bu hayat zincirini kırmak ulaşılmaz bir şey değildi artık belli ki. İnsanlar bir koyun sürüsü değildi. Eğer omuzomuza verirlerse, toplumda savaşçı olarak belli bir ağırlık yapabilirler, zulmu rahmete, eğriyi doğruya, kuraklığı berekete, korkuyu cesarete döndürebilirlerdi. İnsanın kendini hiçe saymasıyla, hiç bir derdinden kurtulamadığı, gün gibi aşikârdı. Sen kaçıyorsun ama ,sıkıntılar yokolmuyor, belâ kaybolmuyordu ki?

«Agam agam, dün de Ömer'dim, bu gün de Ömer'im. Değişen ne peki?»

«Oğlum, Patrona cesaret atına kırbacı çaldı, işte gözümüzden korku perdesini aldı.»

Harplar, darplar, kanlı kapışmalar, kıtlıklar, kuraklıklar. Açlık, işsizlik, barınaksızlık. Her gelen yeni günün bir evvel ki günden kötü olması. Hatta gelenin gideni aratması, çaresiz ve yalnız kolunun gücüyle geçinmek durumunda olan insanları, götürüp bir köşeye sıkıştırıyor, ya da bir sosyal uçurumun kenarına getirip bırakıyordu. Gözleri dehşetle açılmış binlerce insan birbirine bakıyordu. Akıllara durgunluk veren ve korkunç bir uğultuyla dönen bu ateşten dolap neydi?, neden savuruyor, yakıyordu çaresiz insanları? Onlar bu dünyaya acılar çekmek için mi gelmişlerdi ve neydi önlerinde açılan ve aşılmaz gibi görünen uçurum? Bunu hemen de hiç kimse bilmiyordu. Donup kalıyorlardı yolları tıkanınca. Kendi kendilerinden, haklarından, güçlerinden şüpheye düşüyor, gaipten bir kurtarıcı bekliyorlardı?

«Ömer, bunu iyi dinle, biz şimdiye kadar sığır gibi yaşamışız, bunu anladın mı?»

«Ve insan olarak, görevlerimizin bilincine varamamışız, anladım.»

İşte böyle bir anda, işte böyle sıkışık ve bungun bir zamanda, Patrona Halil ve Arkadaşları Çardak İskele Kahvesi'nde meydana çıkıyor ve yırtıp alıyorlardı zulmun yüzünden o kara perdeyi, korkunç peçeyi ve hemen hemen bir anda, kara dağların aşılır, korkunç uçurumların geçilir olduğunu ıspatlıyorlardı. Buradan ortaya, kolay kolay inanılamayacak bir şey çıkıyordu. Bu çok basit, ama o derecede de yaman bir şeydi: Evet, yapılarına bakılırsa Patrona ve arkadaşları da kendilerinden pek farklı kişiler değildiler. Peki neydi onları böyle kurt gibi sert ve döğüşken yapan? Bu öyle çözülemez bir düğüm, kökenine varılamayan bir sır olamazdı. Onlar kafalarında insan acılarından aldıkları bir nur ve yüreklerinde bu topraklardan devşirdikleri bir avuç kıpkırmızı kor taşıyorlardı, hepsi okadar.

«Agam, insanın ne kıymeti olur, çıkıp meydanlara, ben varım! diyemiyorsa?»

«Ve varlığını, kendi sınıfından olanlarla omuzomuza vererek kavga alanlarında zalimlere duyurmuyorsa?»

İnsanlar, güçlerinde ve kuvvetlerinde olduğu gibi, herhangi bir olguyu kavrayışlarında da bir birlerinden farklıydılar. Binlerce deneme, taa atalarımızdan buyana, bunu ortaya getirmiş ve hiç kuşkuya yer vermeyecek şekilde ıspatlamıştı. Bu korkutucu, umut kırıcı bir olgu muydu? Bazı kişilere göre evet, bazı kişilere göre de hayır. Demek ki, bu soruya vereceğimiz cevap, biraz da, meseleye yanaşma tarzımıza bağlı. Olguyu donmuş bir kalıp olarak almamak galiba en iyisi. Onu değiştirmek niyetiyle yanaşmak konuya. Daha doğrusu fikirlere geniş bir tartışma alanı açmak, fertlerden aldığımız değişik türde ve çeşitli ağırlıktaki fikirden, fikirlerden, toplumu ileriye iten hareket gücü yaratmak. Daha doğruus fikirleri bir sosyal savaş

silâhının parçaları gibi görmek, o parçalardan, bir kavganın vurucu gücünü oluşturmak galiba en iyisi?

«Ömer, insanı tek tek alırsan, zavallı, çaresiz, topluca alırsan, onda yırtıcı kaplan gücü görürsün?»

«Evet agam evet, Patrona'nın anlattıklarından da ben bunu anladım.»

Tarihte binlerce örneği var, insanoğlu toplum olayları karşısında tek tek değerlendirmelere kalkmış, paçayı sıyırırım hesabıyla, sinecek bir köşebucak aramış, ama tehlike onları bu yalnızlıkları içinde bulmuş, tek tek savunmaya durdukları için de kolayca yenebilmiş, kavga alanından silmiştir. Haramiler bir canavar takımıysalar eğer ve insan eti yiyerek yaşadıkları da kesinse, avlarını fakirlerden, çalışanlardan seçiyorlarsa, neden saracı çobandan, demirciyi değirmenciden ayırsınlar? Onlar, herkesin kendi aleminin padişahı olduğunu vazederler durmadan. Bu kanına girdikleri insanları afyon uykusuna yatırmak, karşılarında omuz-omuza tek cephe yaratmalarını önlemek içindir. Halbuki kendileri dişten tırnağa silâhlı ve teşkilâtlıdırlar.

«Agam, sığırlar da bizim gibi canlı, ama, neye yarar? Sürüyle salhaneye gidiyorlar?»

«İşte Patrona'nın da söylediği bu ya? Bizi sürü zihniyetinden ve kaderciliğinden kurtarmak?»

Şimdi daha da açık, şimdi daha da aydınlık, daha da anlaşılır sözcüklerle anlatıyor, dertlerini dile getiriyorlardı: Kazanlar, o eski kazanlar değil, habire kaynıyor, ama, hani bizim payımız? Günümüz kapkara kararmış bir kere, aydınlık olur mu ayımız? Ezanlar okunuyor gene Allah'a şükür, ama, gençliğine doymamış taptaze ölülere kefenler dokunuyor. Çalışan binler aç, yan gelip yatan bir

avuç harami tok. Hangisinden, hangisinden söz açalım dertlerimizin, kıra çıkan yolculardan haber yok. Bu gergi şeytan gergisi değil, bu belâ Allah vergisi değil. Ya Allah, bismillâh, deyip silâha davrananlar hür. Hiç şüpheniz olmasın bundan, korkaklar canavarı bin başlı görür. Bu toplum gerçeklerine namuslu bir bakıştı. Cesur ve akılcı bir bakıştı. İşte onlarda bu değişiklik, Patrona Halil'i dinledikten sonra meydana geliyor, böylece atılan kurşunlar hedefi buluyordu.

«Ömer, aslanım, biz bu geceyi bir rahmet saymalıyız?»

«Evet agam, duyduklarımızı adamdan adama yaymalıyız!»

Hayli yorgun olmalarına rağmen, Patrona ve arkadaşlarından aldıklarını hızla, konuştular konuştular, sonra daldılar hayırlı geceler dileyerek sokakların karanlığına. Bir süre ayak sesleri duyuluyor, sonra eriyor kayboluyordu. İstanbul göğünde gene yıldızlar ışıldıyordu aralık aralık. Yorgun köpek sesleri geliyordu uzaklardan. Onlar belki de sabahleyin daha zinde uyanacaklar, Patrona'dan aldıkları insan sevgisini, kavgacı ruhu, heyecanı, karış karış İstanbul'a yayacaklar. Gün görmüş Osmanlı bir kadın gibiydi şimdi bu kocaman şehir. Onun koynunda nesiller büyümüştü burası kesin. Onun kanlı meydanları, acaba şimdi hangi olaylara gebeydi? Bekleyecek ve çok şeyler görecektik.

Görün haberler kötü işsizlik almış yürümüş
Bir belâ çökmekte çıkrıkları duran çarşıya.
Lâleleri kan içerken bir şeyler de çürümüş
Ve mazlum bir halkki sarayla karşı karşıya.

Osmanlı İmparatorluğu'nun tekmil semalarında bir samyeli gibi eserek, canlıları kasıp kavuran, baykuş çığlıkları misali hemen herkesçe duyulan gergin havayı, ufak tefek ayrıntılarla İstanbul'da da hissetmek, görmek, yaşamak mümkündü. İnsanların hayatında öyle göze batar, öyle saklanamaz değişiklikler meydana gelmiş, geliyordu ki, bu uçurum uğultusunu olanca korkunçluğuyla kavrayabilmek için, öyle bilgiç, ya da şair olmaya katiyyen gerek yoktu. Bu zamanlarda belirginleşen toplum kudurganlığını, ya görüp, içiniz kararark düşünüyordunuz, ya da hiç acımasız o durum sizin gözlerinize batıyordu?

Hiç şakası yok, hemen adını koymalısınız, bir kopuşma, bir çürüyüp dağılma, bir yeniden toparlanıp oluşma, daha doğrusu daha başka bir düzene geçme haliydi bu. Eskinin çok sağlam sanılan temelleri yer yer sallanırken, yeni de alttan alttan toparlanıp, güç kuvvet kazanarak, onun yerini almaya hazırlanıyordu.

Öyle bir şaşılası, öyle bir ibret alacak hal ki, yani insanlar denizlere, karalar denizlere, denizler karalara karşı. Ne ki görüyorsak canlıları derin derin düşündürüyor, yaralar gözler önünde durmadan kanamakta, şu var ki ilâçlar yaralara karşı. Sabah ezanları, öğle ezanları, ikindi, akşam, yatsı ezanları hiç bir ayrım yapmadan bütün müminleri bir kubbenin altına çağırıyor, gariptir orda ön safı

tutanlar dine, din kurallarına karşı. Köşkler var kardeşler havuzlarında köpekler yıkanıyor, orada ne yersen, ne içersen, ne istersen bol. Beride köhne evler var çocukları uykusuz, insanları susuz, hem de çeşmelere karşı. Öyleleri de var ki, piliç niyetine kıvırıyor bir kuzuyu, beride gene insanlar kıpkırmızı aç, hem de ekmek fırınlarına karşı. Kısacası güçsüz güçlüye, haklı haksıza, mazlum zalime, işsiz kara talihe, fakir zengine ve tekmil reaya takımı, imparatorluk düzenine karşı.

Yıllardır sürüp giden bu kör döğüşünden yararı olanlar var, eee, tabii zararı olanlar da var. Ya da değişik açıdan baktığımızda, birbirinden çok farklı şeyler görüyorsunuz. Bunun içindir ki insanlar içten bölünmüş, fakirle zenginin dirliğinden söz açılamaz gayrı. Bunun içindir ki her kafadan çıkan ses ayrı ayrı. Bir avuç harami soygun tezgâhları bozulmasın diye, binbir dereden su getirerek, konuşarak durumu idare etmeye çalışıyor. Ama, artık ayak takımının baş kaldırmasından, ayaklanmasından da endişeli, her biri bir ayrı hava çalıyor, çıkarlarını sosyal bir yangından uzak tutmaya çalışıyorlardı, alevlerin henüz bacayı sarmamasıyla teselli buluyorlardı. İş bir kere oralara tırmandı mı, bu günkü saltanatları hiç istemedikleri doğrultulara kayabilir. Onların ağzından söyleyelim: «Allah korusun!» ebediyen güdücü rollerini kaybedebilirlerdi.

Aslında onların bir an insan olduklarını hatırlayarak, doğrulardan yola çıkıp, bu kızışmalara namuslu bir yorum getirmeleri de beklenemezdi. Çünkü kendileri iğrileri, haksızlıları, azgın bir derebey soygununu temsil ediyor, hiç sıkılmadan bunu savunuyorlardı. Örnek göstermek istersek, yakın yıllarda üçüncü Sultan Ahmet'in çıkardığı bir fermana göz atabilir, biraz da ondan sözedebiliriz. Bakın bakın nelerden dert yanıyor bu zevk ve safa

padişahı ve toplumdaki iktisadî kızışmaları, siyasi gerginlikleri hangi doğrultulara savurmak istiyordu.

Sultan Ahmet diyor ki:

«İstanbul ilim, irfan, ve sanat merkezidir, başka yerlere de benzemez. İstanbul'da yaşayan her tabakadan halkın, edebini ve haddini bilmesi, giyimine kuşamına, tavrına hareketine dikkat etmesi lâzımdır!»

«Evvet padişahım?»

«Son zamanlarda harpler dolayisiyle hükümet erkânı devamlı olarak Edirne'de bulundu. İstanbul ahvali ihmal edildi. Bazı yaramaz avretler bunu fırsat bilerek, halkı baştan çıkarmak kastiyle, sokaklarda pek aşırı süslenerek dolaşmaya başlamışlardır.»

«Evvet padişahım?»

«Hıristiyan kadınlarını taklit ile, baş yaşmaklarına acayip şekiller vermişler, iffet ve ismete tamamen aykırı bir kılık ve kıyafet icadetmişlerdir. Namus perdesini yırtmaktan çekinmeyen bu yaramaz kadınların, türlü türlü kahpe kılığı, ırz ehli kadınlar tarafından da taklit edilmekle kalmamış, bu yeni çıkan esvaplardan yaptırmaları için, kadınlar kocalarını zorlamakta imiş. Tedarike kudreti olmayan, yahut kudreti olup da, karısının böyle kahpe kılığına girmesini istemeyen kocaların, karılarından ayrılmak zorunda kaldıkları öğrenilmiştir.»

«Evvet padişahım?»

«Bundan böyle kadınlar, geniş yakalı süslü feraceler yaptıramayacaklardır. Başlarına da üç değirmiden fazla yemeni, tülbent örtmeyeceklerdir! Bu fermanımıza riayet etmeyen kadınların, ilk seferde ihtar olarak, feracelerinde görülen, iki karıştan geniş süslü yakaları ve nümayişli baş tülbentleri sokak ortasında kesilecek, bu ihtar ile uslan-

mayan yaramaz kadınlar, mahalle imamları tarafından tespit edilerek, İstanbul'dan çıkarılıp, başka yerlere sürüleceklerdir!» R. E.

«Başüstüne padişahım!»

Lâle bahçeleri, helva sohbetleri, zevk ve cümbüşler padişahı Sultan Ahmet'in, 1726 tarihini taşıyan bu şayanı dikkat fermanı, bir şeyi değil, birçok şeyi birden açıklıyordu ki, üzerinde sonsuz bir dikkat ve sabırla durmamız, düşünmemiz gerekir. Peki peki neydi onlar? Sayalım, birincisi şuydu ve Çardak İskele Kahvesi toplantısıyla ilgiliydi, doğrudan doğruya değil, dolaylı olarak. Evet bu toplantının tesirleri öyle gürültülü ve gösterişli olmasa bile, derinden derine, kararan ufuklardan ağır ağır gelen kararlı bir rüzgâr gibi, tekmil İstanbul semtlerini kaplayıvermişti. Şimdi, başı Patrona Halil'le başlayan, gene sonucu onun ismiyle bağlanan konuşmalar yapılıyordu oralarda ve bir arı kovanları uğultusu ister istemez dikkatleri çekiyordu.

Artık İstanbul surlarının içinde ve dışında, Haliç'te ve Haliç kıyılarında, Yedikule'de, Topkapı'da, Edirnekapı'da, Eyüp'te, Eminönü'nde, Kuledibi'nde, Sultanahmet'de, Divanyolu'nda, Parmakkapı'da, Bayazıt'da, Aksaray'da, Süleymaniye'de, Saraçhane Başında, yani koca şehrin her yerinde, demirciler, saraçlar, kömürcüler, kayıkçılar ve yeni çeriler, kollukçular, hep birden — Haramiler bakımından korkunç olan bir haberden — Çardak İskele Kahvesi sohpetinden konuşmalarından söz ediyorlar ve diyorlardı ki:

«Bir şeyler olacak kardaşlar, Allah bilir ya, hem kanlı, yaman bir şeyler olacak!»

Ama ama,
Bütün bu ileriye dönük iyimser, kötümser
Bazan da korkularla dolu kestirimlerin yanında,
Bir şey, devamlı kafaları kurcalamaktan geri
kalmıyordu,

Bazıları soruyorlardı:

Peki, bir emirle, bir fermanla kelleler alan padişah, zamanın Osmanlı Hükümeti — Babîalî — nasıl oluyor da, Çardak İskele Kahvesi toplantısı gibi, sosyal siyasi gayesi pek de saklı olmayan, aksine oldukça açık ve nerelere varmak istediği belli olan bir genel konuşmaya göz yumabiliyordu? Evet, bu gerçekten düşünülmesi, hem de dikkatle düşünülmesi gereken bir olaydı?

Çünkü:

«Osmanlı padişahı her arzusu kanun olan bir hükümdarı mutlaktı. Bütün tebaasının, mal ve can güvenliği, padişahın iki dudağı arasından çıkacak emre bağlıydı. İslâm şeriatı bu sonsuz, mutlak hükümranlık hakkının, meşru olması için, padişah'ta iki sıfatın mevcudiyetini şart koşmuştur: Padişah âkil olacaktır, padişah âdil olacaktır.»

Şöyle bir soru akla geliyor hemen,

Peki padişahın davranışları değil de, sadece adı âdil olursa ne olacaktır? Öteyanda deliden, âkil kişilerden beklenen hareketler çıkar mı? Öyle gizli kapaklı değil de resmen deli olanlar çıkmamış mı padişahlardan ve tarihe «deli» lâkabıyla geçmemişler mi? Burada tabii son sözü sınıf çıkarları söyleyecektir, sonuçtu «âdil» gibi «âkil» gibi kavramlar havada kalacaklardır, nitekim kalmışlardır da.

Şu var ki:

Nekadar çarpıcı görünürse görünsün, elbette bu madalyonun bir yüzüdür ve durumun bütününü açıklamaz, açıklayamaz bize. O halde yanılmamak için, olayların tamamını bir mantık süzgecinden geçirmek, olumlu olumsuz elemanları hep birlikte, hislerimizi mutlaka geri bir planda tutarak, arzularımızı gemleyerek değerlendirmek zorundayız. Gerçekçi olmanın tek şartı da bu. Hele böyle bir beyin çalışması yaparken, gözlerimize bağlanmak

istenen ve giderek sosyal bir körlük yaratan pembe tülleri elimizin tersiyle bir kenara itmeliyiz?

Böyle bir yol izlediğimiz zaman, hangi kocaman ,ama küflü kapıların önüne geliyorduk? İşte burada biraz durmalıyız, çünkü ana sorun bu. Üçüncü Sultanahmet o, hafif kadınları yola getirmekten sözeden 1726 tarihli fermanını çıkarmakla, çağındaki siyasi otoritenin, zaten bir değil, iki yüzünü birden açıklıyordu bizlere — Bunun kendi de farkında mıydı bilinmez— Sadece güçlü değil, güçsüz yanlarını da tanıyıp anlamamıza imkân veriyordu. O, yani padişah, aslan kadar heybetli bir havada konuşuyordu şüphesiz? Şu var ki, beri taraftan bir tavşan gibi titrediği de gözlerden kaçmıyordu. Biraz dikkatli olanlar görüyorlardı bunu. Yani zalimler, güçleri kuvvetleri ve zayıflıklarıyla da içiçeydiler.

Öte yandan, tekmil imparatorluk güçleri, korkunç bir sömürü canavarının pençesinde, atıyla, itiyle, insanıyla mazlumları inim inim inletirken, zevke cümbüşe dalmış, sırmalı elbiseler giyen bu hırslı asalak insanların, güçsüzlüklerini de birer ıslak gölge gibi peşlerinde taşıdıklarını görmek, şaşılacak bir şey değildir artık. Yani zulüm, körlemesine, başdöndürücü bir hızla gidiyor, kayalıklara çarpıyor, ve en bön sayılabilecek insanları bile kendi hakkında uyarıyordu.

İşte, üçüncü Ahmet o fermanıyla, bütün bu açılmaz gibi görünen kapıların anahtarını veriyor, biraz çapraşık da olsa, dolaylı yollardan en önemli açığını gösteriyordu bize. Öyleyse biran evvel seçmemizi yapmalıydık. Bütün bunlardan ortaya çıkan sonuç neydi? Şimdi artık, gerine gerine söyleyebiliriz: Bu Osmanlının o devirde halktan gizlemeye çalıştığı, kof ve gerçek yüzüydü. Öyleyse, o zaman buraya parmağımızı basmalı, bu noktanın üzerinde uzun uzun düşünmeliydik.

Öyle ya, bütün bu afur-tafurlara, ataklara, öğünmelere, kallâvi görünüşlere rağmen, despotluğun kandilinde yağ azalıyor, dededen kalan kılıçlar da kınlarında paslanıyordu. Bu böyle olmasa, üç-beş orospuyla başa çıkamadığını tuğralı fermanıyla belgeler miydi Üçüncü Ahmet? Demek ki tarih, onların yalnız haşmetli yanlarını değil, aynı zamanda ahmaklıklarını da gösteren bir aynaydı, yaman bir ayna. Sormanın sırası geliyordu artık: Onlar böyle üç-beş orospuya söz dinletemeyecek duruma gelmişlerse, nasıl edip de Patrona ve arkadaşlarının çalışmalarına engel olacaklardı?

İşte cesur halk adamı Patrona Halil ve onu inançla takibedenler, Osmanlı'nın bu zayıf yanını sezmişler, bu ortamda gelişen şartları çok iyi değerlendirmişler, hareketlerini bu olgunun üzerine oturtmuşlar, daha doğrusu, ihtilâl yapısını kuracakları sert ve temel toprağı bulmuşlardı. Kollarını sıvayabilir, hızla işe koyulabilirlerdi artık. Çardak İskele Kahvesi'ndeki o yaman ve sert konuşmaları, biraz da meydan okur gibi davranmalarının, [illegible] bir engelle karşılaşmamaları, ancak böyle açıklanabilirdi.

O fermandan çıkan ikinci sonuç, hiç şüphe edemeyiz ki, birincisi kadar önemli değildi. Ancak, böyle de olsa gözardı edilmemeli, görmezden gelinmemeliydi. Çünkü o zaman zulüm tablosu olanca korkunçluğunu kaybeder, alâlade masum bir manzara kartına dönüşebilirdi. Evet, üçüncü Sultan Ahmet, bu fermanıyla tekbil Osmanlı İmparatorluğu'nda çığlık çığlık haykıran yoksul insanlar sefaletini gözlerden kaçırmak, belli ki bu feci durumu, orospuların etekleri altında gizlemek, yoka saydırmak istiyordu.

Öteyandan hangi kılıf aranırsa aransın, bir gerçeği gözlerden kaçırma, bir hedef saptırma apaçık ortadaydı. İnsanlar binbir derdin açmazında kıv-

rım kıvrım kıvranırlarken, bir ahlâk krizini önlemek pozuyla ortaya çıkmak, nasıl açıklanabilirdi. Toplumun don meselesi olanca çarpıcılığıyla meydanda dururken, din meselesinden başka, ahlâk çökmesinden başka, bir şey bilmezler miydi bu adamlar? Bilirlerdi, bilirlerdi ama, din meselesi tartışmak, don meselesini tartışmaktan daha ucuz ve hemen de hiç tehlikesizdi. İşte Üçüncü Ahmet 1726 tarihli fermanıyla bunu da koyuyordu ortaya. Ağaç kökten çürümüş, o dalların biriyle uğraşır görünüyordu gözleri bağlamak için.

Yalan yanlış, eğri doğru, zalim alim, her ne hal ise, o devirde bir Osmanlı padişahı vardı: Adı, Üçüncü Sultan Ahmet. Cismi belirsiz bir gölge gibi geçti gitti satırlarımızdan. Ama ağır ağır kızışan bir halk ihtilâlinin, doğrudan onu hedef alacağı, ona çarpacağı kesin değil. Neden? Çardak İskele Kahvesi'nde yapılan o önemli konuşmalardan bir gün evvel Kuledibi'nde dertleşen iki kişiden birinin, söylediği şu sözler hatırlanmalıydı?

Ne demişti o uyanık adam:

«Tut ki sadrazam Nevşehir'li İbrahim Paşa, koşmuş koca padişahı saltanat arabasına, habire kırbaçlıyor. Uçuruma doğru delice bir gidiştir bu? Senin anlayacağın, baş belli değil, kıç belli değil?»

Yalnız bu sözlerin sahibi mi?

Biraz düşünebilen binlerce kişi bu kanıdaydılar.

İmparatorlukta işlerin genel yürüyüşüne, ya da yürümeyişine bakılınca, elbette bu değerlendirmeye hak vermek gerekirdi. Ancak, padişah yularını sadrazamın elinden kurtarmış olsa dahi, bir şeyin değişeceği de yoktu. Çünkü padişah sadrazamından farklı bir kişi ve kişiliğe sahip değildi. Öteyandan, imparatorlukta belli bir zümrenin hayatı iyiden de iyiydi, söylemeye gerek yoktu ki, padişah da bunların başında geliyordu, atıyla, itiyle, soyuyla sopuyla. Bunlar hangi derdin çaresini bula-

bilir, delice gidişe «dur» diyebilirdi? Kaldı ki halk binbir acının içinde kıvranıyor, homurdanıyordu ama olsun, bu homurtular Topkayı Sarayı'nın yüksek taş duvarlarını aşamıyor, içerdekilerin kulaklarına ulaşamıyordu.

Konuya bu kadar derinlemesine daldıktan sonra sorulabilirdi, o devirde Osmanlı İmparatorluğunu gerçekten kim idare ediyordu? Padişah Üçüncü Sultan Ahmet mi? Yoksa, Nevşehir'li Damat İbrahim Paşa mı? Osmanlının yüzyılları kapsayan, babadan oğula süregelen saltanat mekanizmasına bakıldığında padişahın mutlak sözkesen kişi olduğu söylenebilirdi ama, bu her yönüyle olaya yüzeyden bir bakış olurdu ve gerçekle ilgisi her zaman tartışılabilir. Aslında, damat İbrahim Paşa, padişahın gölgesinde ve onun emirlerini harfi harfine uygulayan bir kişi gibi görünüyorsa da, o yaman bir beceriklikle kendi bildiğini okuyordu. Ya da uzaktan bakınca karşımızda padişahı, yakından baktığımız zaman da, karşımızda Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'yı görüyorduk. Konunun en doğru açıklaması da buydu belki?

Eyvah işte görün kuruttu şelâleleri
Bakın ki bezedi her yanı kesme taşa.
Halkın gözyaşlarıyla suladı lâleleri
Şu Nevşehirli Sadrıazam İbrahim Paşa.

Üçüncü Sultan Ahmet, 1703 yılından başlayarak, 1730 yılına kadar, yani 27 senede şaka değil hemen de 13 vezir değiştirmişti. Şöyle kabaca bir hesap tutarsak, iki seneye bir vezir düşüyordu. Bu kadar uzun bir sürenin, tam 12 senesinin Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sedaretinde geçtiği göz önüne alınırsa, öbür vezirlerin bir seneden biraz fazla görevde kaldığı anlaşılır ki, bu dahi Nevşehir'linin, birçok bakımdan ne kadar önemli bir kişi olduğunu anlamamıza yetecektir.

Böylelikle onun nabza göre şerbet veren, üstün entirikacı, kurnaz, sanata geniş ilgi duyan, şiir seven, ama, halkını sevmeyen, imparatorluğu yıkıma götüren bir sadrazam olarak belirdiğine de şahit olacağız. Onun bu yönlerini belirleyen, açığa koyan bir *hayli* belge var tarihte.

Bütün bunlara rağmen seviliyor muydu peki İbrahim Paşa? O nasıl soru öyle? Elbette seviliyor, hem de çok seviliyordu. İyi ama, bu cevaptan da başka bir soru çıkıyordu, kimler ve hangi zümreler tarafından? Burada kılı kırka yaran bir titizlik gerekiyordu ikinci soruyu karşılamak için. Biraz durmalı, derebeylik çağının sınıf ilişkilerinden söz açmalıydık önce. Nimetlerin kimler tarafından üretildiğine, kimlere ne ölçüde, kaç damla tere karşı üleştirildiğine bakmalıydık? Soyanı, soyulanı, sömüreni, sömürüleni iyice tanımalıydık. O zaman Nevşehir'li İbrahim Paşa'nın kimler tarafından se-

vildiği, gene kimler tarafından sevilmediği kendiliğinden çıkarda meydana.

Demek ki İbrahim Paşa'yı saray ve saray çevresi seviyordu. Gene İbrahim Paşa'yı, keferenin sefiri süferası, kendi akrabaları ve onların çevresindekiler, hemşerileri, kuyrukçular, düzenbazlar, havada alıp tavada yiyenler, seviyorlardı. Öteyandan, saraya sırtını dayayıp, halkın ensesinde boza pişirenler, sarraflar, toprak mahsullerini ucuza kapatıp, dış pazarlara sürenler, kerhaneciler, meyhaneciler de onun hayranı idiler. Harp simsarları, sulh simsarları, imparatorluğun tekmil varlıklarını Avrupa'lı iş adamlarına peşkeş çekmeye hazırlananlar, güzel kadınlarımıza iç ve dış pazar arayanlar ve bunlara ilâveten karanlık bir takım işlerin peşinde koşanlar da İbrahim Paşa'yı seviyorlardı. Ve en kötüsü asker açakları, Osmanlı sınıflarını düşmana açmaya hazırlananlar, arsa karaborascıları, inşaat malzemesi vurguncuları da Nevşehir'li Damat İbrahim Paşa'yı seviyorlardı.

Hırslarının, sonu gelmez entrikalarının, doymak bilmeyen zevklerinin, kurnazlıklarının, karanlık işlerinin, kirli hesaplarının, padişah kuyrukçuluğunun, ecnebi sefirler hayranlığının, onların önünde aşağılık duygulariyle ezik olmanın, altın biriktirmenin, para sevgisinin, karı tüccarlığının, teşkilâtlı pezevekliğin, koca İstanbul'u kibarlar kerhanesi haline getirmenin, bunu Kağıthane'de yaptırdığı köşklerle kaleleştirmenin, lâlelerle, şiirlerle bezemenin, şairler satın almanın, bunlara ısmarlama yazılar yazdırmanın baş mimarı olarak da beliren kişi kimdi? Bir kelimeyle halkı hiçe saymanın, daha doğrusu halkı insan yerine koymamanın yarattığı girdapta, kendi kanıyla boğulan adam kimdi? Nevşehir'li Damat İbrahim Paşa değil miydi?

Ve onun için

Asırlarca sonra bile yazılacaktır.

Reşat Ekrem Koçu diyor ki:

«İbrahim Paşa sadrazam olduğu tarihte elli bir, elli iki yaşlarındaydı. Güzel yüzünde vaktinden çok evvel ağarmış uzun, zarif ve bembeyaz bir sakal vardı. Alım çalımlı dilber delikanlı, vekarlı ve haşmetli bir veziri âlişan olmuştu. Sevimlilik ve nezaketine vezir cömertliği de bir revnak vermişti. Muhteşem tuvaletinin içinde ve beyaz sakalına rağmen kendini derhal tanıyan ve baygınlıklar geçiren Gürcü Sultan'ı unutmamıştı. Eline ne zaman bir lâle çiçeği alsa: — Acaba bunun karası olmaz mı? — diye düşünürdü.»

Görüyoruz ki, ölümünden tam 237 sene sonra Osmanlı değil, bir cumhuriyet devri yazarı kaleme alıyordu bu satırları ve ona hece hece satır satır sevgilerini saygılarını beyan ediyordu. Yasak yok, kim bilir kendi açısından belki haklıydı da? Öyle ya, zalimleri de tutanlar olmasa, yaptıklarına alkış vurup, arka çıkanlar olmasa, onlar havalarda mı yaşayacaklardı? Kim taşıyacaktı bize onların hatıralarını? Kaldı ki İbrahim Paşanın uzun yıllar zamanında hüküm sürmesi, paşaların keçi gibi yatırılıp kesildiği bir imparatorlukta 12 yıl iktidarda kalması, başlıb aşına üstünde önemle durulması gereken bir olaydı. Gözler ona ister istemez takılacaktır, o koltuğunda onca yıl, hiç kıpırdamadan oturmuş dahi olsa. Kaldı ki İbrahim Paşa, inadına hareketli, şair ruhlu, renkli bir adamdı da. Yüz bin reayanın kıtlıktan kırıldığı haberi verilse, kılı kıpırdamayacak kadar da soğuk kanlıydı.

Güzel de konuşurdu,

Sessiz ve hayran izlerdi onu paşalar,

Peki peki nerden buluyordu,

Tespih taneleri gibi nizamlı dizilen onca lâfı?

Zaman zaman diyordu ki:

Dün dündür, bu gün de bu gün,
Yarın için hükümler getiren,
Bilin bilin ki şeytanla ortak kişidir!
Siz siz olun,
Daima daima gücünüzün sınırında kalın,
Dünyaya düzen vermek bilin ki Allahın işidir!
Paşalar biz,
İlhamımızı daima yücelerden almışızdır.
Paşalar biz,
Büyük sözler söylemekten daima uzak
kalmışızdır!

Ama, bir şeyde,
İnadımızı yay gibi gereceğiz,
Atalar şehri İstanbul'a bir çekidüzen vereceğiz!
Paşalar emri hak erişince,
Elbet bizlerde göçüp gideceğiz şu fanî dünyadan.
Şu var ki ölmeden evvel,
Ejdat yadigârı bu şehri ihya edeceğiz!
Ah ah şevketli padişahım ahhh,
Sevgili peygamberimiz ve yücelerde hazret Allah!
Paşalar paşalar siz,
Yemyeşil gür yapraklı ağaçlar,
Renk renk boynu bükük lâler tarafından,
Anılmak, hatırlanmak, yadedilmek istemez
misiniz?

«Tarih yazarları üstünde hiç durmamış ve gereken önemi ile belirtmemiştir, Muşkıra'lı İbrahim Paşanın büyük vezir ve şahsiyetini yapan onun otodidakt — kendi kendini yetiştirmiş — oluşudur. Yirmi yaşına kadar köyünden çıkmamış, belki birkaç sefer Ürgüp'e gitmişti. Ne mektep, ne de medrese görmüştü. İstanbul'a geldikten sonradır ki, gayret cevheri ile okumuştu. Üstünde hoca hakkı yoktu. Medrese an'anelerinin tesiri altında kalmadan, tefekkür hürriyeti kazanmıştı. Bilhassa edebiyat ile, tarih ile meşgul olarak okumakta idi.»

Görüldüğü gibi tarih ufuklarını açıyor, edebiyat zevklerini geliştiriyor, Paşayı adeta bambaşka bir kişi olarak yeniden yoğuruyor, yaratıyordu. Yücelerdeki o erişilmez, insanlara göz kırpan çapkın yıldızlar ve altında, engin denizlerde kulaç atar gibi yaşanılan gök kubbenin varlığı. Şaşılacak renklerle ayların güneşlerin doğması, insanın mehtaplı gecelerde garip bir yalnızlık duyması? Sihirli yeller, serin su başları, müzik, ve Allahın her birini bir ayrı çekicilik ve güzellikte yarattığı dilberler? Hiç biri hiç biri doyacak, kanacak gibi değil. İşte edebiyat, bütün bu güzellikleri yeniden yaşamanın, o yollarda derinleşmenin aracıydı. Paşa bu cennet manzarasında gizleyemediği bir hayranlık içindeydi. Hayatı korkunç bir açlık duygusuyla yüklü, şiirler okuyarak yaşıyordu.

Şu da var ki, bu kadarla iş bitmiyor, hayat bir başka yönüyle düşündürücü, kaygılandırıcı, endişe verici bir manzara gösteriyordu. Görmezden gelebilir, başınızı öte yana çevirebilir misiniz? Evet, dostla düşman, sevilenle sevilmeyen, istenilenle istenilmeyen, yanyana, içiçe garip değil mi? İstesek de, istemesek de bölye bu? Fakirle zengin arasında, sularına zehir karışmış kudurgan bir nehir akıyor. Padişah adamı reayaya, reaya da derebeylik düzenine düşman gibi bakıyor. İbrahim Paşa birazını biliyor, birazını bilmiyor, yavan yiyen yağlı yiyene yay gibi kuruluyordu. Yoksul bir dilim kuru ekmek için düşler kurmakta, varlıklı da rahat değil tabii bu sebepten, sanırsınız sivrilen bir kazıkta oturmakta.

İşte bu tek tablodaki birbirine zıt iki ayrı görüntü. Adeta başka başka dünyaları resmeden o yaman manzara, peşinden getirdiği bin bir türlü tehlikeyle, İbrahim Paşayı kaygılandırıyor, derin derin düşündürüyordu. O pek azını anlıyor, pek ço-

ğunu da anlamıyordu bu çapraşıklığın. Evet, bu işlerde bir tutarsızlık, bir su kaçaklığı vardı. Acaba, şeytanlar mı karıştırıyorlardı ortalığı ve içinden çıkılmaz hale getiriyorlardı herşeyi? Peki peki neydi bu tıkır tıkır işlemekte olan düzene köstek vuran? Ve kimlerden, nerelerden kaynaklanıyordu? Bu yeryüzü mahşerine neresinden bakmak gerekti? Açıkçası, yeryüzü cennetinde rahat rahat yaşamak için, yeryüzü cehennemini söndürmek mümkün müydü?

İbrahim Paşa bu soruları düşünüyor düşünüyor, ama olgörüp olumlu bir cevap bulamıyordu. Hem sonra ne yanından bakılırsa bakılsın, kişi nekadar güçlü olursa olsun, önüne gelinen sarp dağlar aşılır gibi değildi. Allahtan da bir yardım beklenemezdi bu emek öğüten gâvur değirmenini durdurmak, çarklarını kırmak için. Devranı döndürenler, onun kasaplığından, eşkiyalığından kendileri sorumluydular. Çünkü yangını azdıran canlılar, yeryüzü cehennemini ateşleyenler de insanlardı. Onlar, hangi kayaların arkasına saklansalar, canları yananlar gelecek onları korkudan tir tir titredikleri yerde bulacaklardı.

Demek ki bir taraftan sızlanmalara, gözyaşlarına, yalvarmalara, yakarmalara, hatta feryatlara kulaklarını tıkayarak cehennemin kapısında bekleyecekti İbrahim Paşa, bir taraftan da Sadabat cennetinde, kuşlarla, puştlarla, satın aldığı şairlerle, dilberlerle, iç gıdıklayan kahkahaların cümbüşünde ömür sürecek, hüküm yürütecekti. Reayanın kara sapanla toprağı sürmesi, askerin hudutlarda açbilâç düşman silâhlarına göğüs germesi, zabitanın onurunun kırılması, oralardaki insanların geceli gündüzlü korku içinde yaşaması hep bunun içindi.

İşte İbrahim Paşanın
Onu destekleyen haramiler takımının,

Günahı da sevabı da, buralarda yatıyordu.

Peki bu kanlı cennet yolundan, peki bu kanlı cehennem yolundan, kesin bir hesaplaşmaya varıldığında, cinayetler, çapullar, halk dertleri kabak gibi yarıldığında, zulmün özenerek, bezenerek, reayanın boynuna atmak için hazırladığı, yağladığı kement, kendi boynuna sarıldığında, yaman bir dehşete kapılarak, şöyle şimşek hızıyla geçmişinin bir hesabını kitabını yapmayacak mıydı İbrahim Paşa? Kanlı sonuna acılar içinde, biraz da şaşarak bakmayacak mıydı? Bakacaktı, elbette bakacaktı ve o zaman güvendiği dağlara kar yağdığını görecekti. Hayretle bakmaya hakkı var mıydı ama, hayretle bakmaya hakkı olacak mıydı? Çünkü ona herşey açık açık söylenmişti?

Şair Osmanzade Tâip efendi,
İbrahim Paşaya sunduğu bir kasidesinde,
Diyordu ki:

«Tam zamanında geldin ve bu şehre ve Halil İbrahim bereketi getirdin. Bu günlerde sen gelmeseydin, bu şehir mahvolurdu. Halimizi sorma! Odun ateş pahasına çıktı, tütsülük ödağacı niyetine satılıyor, dirhem dirhem. Kömürün tozunu bulsak, sürme diye gözümüze çekeceğiz. Gözde arpacık çıksa, insan bir torba arpa bulmuş gibi sevinecek. Sıkıntıdan yüreğinin yağı eriyen fukara, mum yerine kendisi yanıyor. Kahve nerede? Nohut kavurup içiyoruz. Sabun deseler ağzımız köpürüyor. Bu yokluğun, sıkıntıların, pahalılığın sebebini anlayamadık. Her taraftan zahire gelmede, liman gemilerle, mahzenler erzak ve eşya ile dolu! Bu hal muhtekirler — vurguncular — belâsıdır. Zira ortada halkı koruyacak, ahvali sorar, izler kimse yok. Bütün ümitlerimiz sende. İnan ki ferahlığa kavuşacak halk, sana gece gündüz dua edecektir.»

Şimdi burada biraz duralım?

Şair, o güzel anlatımıyla halkın isteklerini yaman bir doğrulukla dile getiriyor, hasretini çektikleri şeylerin adını sayıp döküyordu. Onun bu acı yalvarmalarına doğru dürüst bir cevap aldığını sanmıyoruz. İbrahim Paşanın kanlı macerası ve sonu şahidimizdir. Şu var ki, şair Osmanzade Tâip efendinin de bilmediği bir şey vardı. O halkın dileklerini dile getiriyordu ama, Damat İbrahim Paşayı halk değil, Üçüncü Sultan Ahmet sedarete getiriyordu. Öyleyse o halkı avutacak, saraya, idareci zümreye yar olacak. Yumuşak, ama rezil bir soygun düzenini yıkıldığı şarampoldan alacak, yeniden, şu var ki kendi çıkarları için rayına koyacaktı. O da bundan başkasını yapmadı zaten. Bir haramiler takımının zevki safası uğruna canını verdi.

Ama, asırlarca sonra,

Reşat Ekrem Koçu gene de şöyle yazacaktır:

«İbrahim Paşa şairin müitlerini boşa çıkarmadı, sulhun hemen arkasından, paşanın halk tarafından namusuna güvenilmiş bir vezir olarak, sağladığı huzur içinde, neşeli, şetarıtli bir kalkınma devri başladı. Beş sene içinde İstanbul'un yüzü değişiverdi ve memleket üstündeki kasvetli hava dağıldı. Başta imar işleri olmak üzere, bir kalkınma devri başladı. Asırlarca sonra isimlendirileçek Lâle Devriydi bu.»

Doğru mu söylüyordu acaba bu sayın yazar:

Padişah, paşalar ve onların kuyrukçularının sürdükleri hayat göz önüne alınırsa, doğru. Ama, beride koyu bir sefaletin pençesinde kıvranan yüzbinlerin acılarla yüklü hayatı gözönüne alınırsa, yalan, daha doğrusu yalan oğlu yalandı söyledikleri. Bu o zamanlarda biliniyordu, belgelerin ışığında bugün de biliniyor. Dün de zalimin hayranı, mazlumun dostu vardı, bugün de her ikisi var, bu da biliniyor. Lâle Devri deyimini kullananlara de-

vamlı sormak lâzım, acaba, yaşamaya mahkûm mazlum bir halkın boynuna geçirilen demir lâleden mi söz ediyorlar? Yok yoksa, lâle çiçeğinden mi? Onlar bir hoşça gülecekler, çiçek, diyeceklerdir.

Kaldı ki İbrahim Paşa

Devrinin ve kendi yüzünün gerçek görünüşünü pekde gizlemedi.

Birinde sormuşlardı ona:

«Anadolu'dan kötü haberler geliyor, paşam, duyuyoruz, üzülüyoruz, bunlar gerçek midir? Yoksa birer söylenti midir? Güya kıtlıkla boğuşan reayadan, bir de kırbaçla vergi isteniyormuş? Bu rivayetler nerelerden çıkıyor, bizi tenvir eder misiniz?»

Şöyle düşünmüş İbrahim Paşa,

Sonra gülerek:

«Tut ayaklarından çengele as. İnanın gık demiyeceklerdir. Yani reaya, zebun koyunlar misali bir sürü. Hiç acımadan yak altına ateşi, sonra da iştahla yemeye yürü!» Demişti.

Peki, bu kendisine sorulan sorunun cevabı mıydı? Hayır, ama İbrahim Paşa kendisine sorulmuş ve sorulacak bütün soruları cevaplıyordu böylece ve eğer varsa, dünya görüşünü de açıklıyordu.

İşte bu konuşmalardan da anlaşılacağı gibi İbrahim Paşa, cennetle cehennem arasında bir köprü kurmuş, iki yüzlü bir vezir olarak sadareti boyunca o köprüde gidip gelmişti. İşin cennetlikleri rahat yaşatmak, tekmil dünya nimetlerinden onları bolca faydalandırmak ve cehennem ateşinin onların bu yeşil hayat alanlarına sıçramasını önlemekti. Bunun için köşklere köşk katarak, dilberlerle tatlı naralar atarak, şiir yazarak, şiir söyleyerek ve beri taraftan zengini daha da zengin eyledi. Avutmak ve isyana vardırmamak için de fukaralara, durmadan yalan söyledi.

Osmanlı'nın bu renkli ve marifetli paşası için söyleyeceklerimizin ancak bir kısmı bunlar. Demek ki Patrona Halil ve arkadaşlarının işleri oldukça zordu ve akıllıca olduğu kadar kurnazca da hazırlanmaları gerekiyordu. Yumuşak ve çok insancıl görünen bir kişiydi Nevşehir'li İbrahim Paşa ve bu yönüyle de çok tehlikeliydi. Saltanat arabasının uçuruma gittiğini, ya da halk kayalarına çarpacağını anlar anlamaz, hasımlarını fena halde çarpabilirdi. Anlaşılan oydu ki, hayli ilgi çekecek günler vardı ilerde. Yeni, eskinin gırtlağına sarılmak hazırlıklarının içindeydi.

Tepeler ki karşılıklı durmuşlar hey hey
Başlarında koca bir şehrin yıldızlı damı.
İsyanmıdır yoksa ihtilâl mi beklenen şey
Tarih savaş alanına çağırıyor iki adamı.

Yıldızlar, yıldızlar, yıldızlar,

Ve sanki milyonla kandil asılmış yücelere tutun ki?

Kubbesi pırıl pırıl parlayan bir ulu camideyiz.

Serin bir rüzgâr eserken doğudan batıya, seviler dua eder gibi gıcırdayarak, ağır ağır sallanırlarken kabristanda? Başlarımızı sessizce kaldırıyor, garip garip oynaşan ışıklarda, bir daireyi ustaca oluşturan kelime-i Şehadet-i okuyoruz:

«Eşhedü enlâilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve rasülüh.»

Yükseliyor, yükseliyor, perde perde kubbeye çarpıyor seslerimiz, sonra ağır ağır, saygılar uyandırarak dönüyor aşağılara. Kelime-i şehadet-in derinine varmak, manasını iyice kavramak için,

Hep birden tekrarlıyoruz:

«Ben şehadet ederim ki Allah'dan başka bir tanrı yoktur ve gene şehadet ederim ki, Hazreti Muhammed Allah'ın kulu ve rasülüdür!»

Bu binlerce ağızdan çıkan açıklama saygı uyandırıyor heybetli bir dalgalanışla, beyaz güvercinler gibi kanat çarparak yayılıyor, yayılıyordu:

«Ve gene şehadet ederim ki, Hazreti Muhammed Allah'ın kulu ve rasulüdür!»

Evet evet, kubbesi ışığa boğulmuş, pırıl pırıl parlayan bir ulu camideyiz. Mihrabında, minberinde, havasında Hazreti Peygamber ki, yakınlarının mubarek isimleri kılıçla duvarlara kazılmış sanki. Ağır ağır, herbirinin üzerinde dura dura kayıyor

bakışlarınız ve saygıyla kıpırdayan dudaklarınızdan dökülüyorlar:

Hazreti Ebubekir, Hazreti Ömer, Hazreti Osman ve Hazreti Ali. Onlar, kâinat dediğimiz bu ulu caminin duvarlarını güzel ve derin saygılar uyandıran isimleriyle süslüyorlar. Yeşili solmayan mevsimler gibi, halifeler devri yaşanıyor böylece. Okuyor, üflüyor, hazin hazin düşünüyor insanlar, bir karar öylece durup, sonra başlarını önlerine eğiyorlar. Çözemedikleri, derinliğine varamadıkları bir şeyler var belki? Bilinen mi çok, yoksa bilinmeyen mi şu gök kubbenin altında? Belki de buna karar veremiyorlar? Buna karar vermek zor.

Sonra, minareler minareler,

Karanlık koyulaşınca yıldızlarla söyleşiyorlar.

Kurşuni güvercinler çoktan çekilmişler ortalıktan. Şimdi kimbilir hangi saçaklarda derin uykudalar? Kurt kuş yok görünürlerde. Müezzinler çıkmışlar minarelerin şerefelerine, başlarını gökyüzünde dolaştırarak, müminleri — inananları — namaza ünlüyorlar o güzel sesleriyle, insanlarımızı yatsıya çağırıyorlar:

Allahü ekber, Allahü ekber — Tanrı uludur, Tanrı uludur»

Allahın ululuğunu beş vakit ilân ediyor, sesleri yer yer yarıyor gecenin susukunluğunu, çın çın çınlıyor kulaklarda. Tekmil canlıları harekete getiriyor. Bu seslere kulak vermek ve çağrının icabını yerine getirmek şart.

Bir daha, bir daha bakıyorsunuz,

Taştan kavaklar gibi göğe başkaldırmış minareler. İçinizde garip duyguların kıpır kıpır kıpırdayışı, kala kalıyorsunuz orada. Bir yanda engin ovalar gibi uzanmış, suları sırlarla yüklü Marmara.

Gemiler, gemiler, gemiler?

Tayfaları yorgun yelkenliler. Adalar, adalar, Bo-

ğaziçi, Haliç, servilerinin gölgesinde acılar, hatıralar saklayan mezarlıklar? Çeşmeler, türbeler, korular, şerbetten tatlı sular. Gamlı gamsız insanlar ve çok uzun bir tarihî geçmişiyle dillere destan, dünyanın hayranlığını taşıyan İstanbul, İstanbul, İstanbul!

Gün görmüş,
Devirler geçirmiş yapısına bakılınca,
İster istemez bir saygı duygusu sarıyor içinizi:

Bu şehir surlarla çevrili, bu şehir sularda yüzüyor sanırsınız. Yay gibi gerilmiş, kızgın, hırslı bir havası var yalnız? İnsanların, daha doğrusu çalışan insanların geçimleri yolunda olmadığı için. Bu şehir yedi tepe üstünde kurulu, yani coğrafi temeli bu gerçeğe dayalı, yani bu gerçek üstünde oturmuş.

Ama ama, beri taraftan bu şehirde garip garip bir takım şeyler oluyor, insanı düşündüren, korkutan, tedirgin eden şeyler. Gebeydi yani her yönüyle zaman ve gecelerden yeni yeni haberler bekleniyordu. İyi mi, kötü mü? İşte orasını kesinlikle kimse bilemiyor, bilenler varsa, onlar da meydanlarda görünmüyorlardı henüz? Şu var ki, herkesin gözü merakla kızaran ufuklara çevriliyordu.

Marmarada ağırdan ağırdan,
Cümbüşe duran hırçın dalgalar, serin serin esen rüzgâr,
Haberlerle mi yüklüydü? Bilinmez.

Ama, kundaktaki çocuklara sorsanız cevap değizmez, gerçekten bir şeyler bekleniyordu. İki yıldız kopmuştu o ara gökten. Onlar onlar, kıpkızıl bir çizgi bırakarak arkalarında hızla yer yüzüne iniyorlardı. Evet, indiler indiler, yedi tepeden ikisini gün gibi aydınlattıktan sonra söndüler. Ve gördük ki iki tepenin üzerinde karşılıklı birer adam duruyordu. Başka başka âlemlerden inmişlerdi sanki oraya. Çünkü başka ba ka havalar çalıyorlar,

birbirlerine karşı hırslı ve güvensiz bir havada konuşuyorlardı. Şimdi uyumaya hazırlanan İstanbul şehri üstünde yalnız onların sesleri vardı. Yanılmıyorsak, birbirlerini hedef aldıkları halde, gökyüzüne bakarak konuşuyorlardı. Evet, bir de kinle doluydular, bunu hırsla titreyen seslerinden anlıyordunuz. Karşıdan karşıya yapılan bu atışma başka türlü bir yoruma yer bırakmıyordu. Bunlardan biri geçmişi, biri de geleceği temsil ediyor, dile getiriyordu belli ki.

Kocaman kocaman sesliydiler,
Bu adamlar ve çok da pervasızdılar.

Diri bir yaydan kopar gibi, bir biri peşinden fırlıyordu ağızlarından sözcükler ve sessiz havada, korkunç eğriler çizip karşı tepeye düşüyorlardı birer gülle gibi. Evet belli ki, biri geçmişi, biri de geleceği dile getiriyorlardı bu canlıların. Bunu hece hece, kelime kelime, cümle cümle anlıyordunuz. Dik seslisi başlamıştı önce konuşmaya. Aşağılayan, küçümseyen bir tonda soruyordu. Hasmını karınca şart mı?»

«Hey hey oradaki, adın ne senin?»

Oturaklı ve cesur bir ses cevaplıyordu:

«Yavaş gel yavaş, talimgâh mı burası, yoksa kadı hazretlerinin huzurunda mıyız?»

Geçmişin adamı kızıyor, sesini yükseltiyordu:

«Hangi yanan ormanlardan kaçtın? Önce sana sorulana cevap ver, ondan sonra soru sor!»

Geleceğin adamı tonunu koruyordu:

«Selâm sabah yok, ben böyle amirane tavırlardan hoşlanmam!»

Karşıdan cevap:

«Vay, vay, vay? Selâm vermem ben tanımadığım kişilere!»

Geleceğin adamı kararı bozmuyordu:

«Ödeşiyoruz, anlaşıyoruz, ben de selâmsız başlayan sorulara cevap vermem!»

İyice kızıyordu belli ki karşıda duran:

«Hey hey, tekrar ediyorum, adın ne senin? Ne iş yaparsın? Kafamı kızdırma!»

«Adım mı? Neden sordun? Neden soruyorsun?»

«Saçmalama, saçmalama, peki nasıl sesleneceğiz sana? Herkesin bir adı var?»

«Ben de soruyorum, gerçekten bana seslenmen şart mı?»

«Şuna bak? Elbette şart, sen beni ne sanıyorsun?»

«Bağışla öyleyse, bak bunu bilmiyordum?»

«Anlamazdan gelme, gece yarısı ne arıyorsun orada?»

«Bu sorunu cevaplamasam olmaz mı?»

«Olmaz olmaz! Hem ben şimdiden pirelenmeye başladım?»

«Neden? Neden ama, neden?»

«Çünkü ben, resmi görevli bir kişiyim de ondan?»

«Hah bende senin gibi birisini arıyordum, sorayım öyleyse?»

«Ne duruyorsun, hemen sor? Ben ne dosttan, ne de düşmandan sözümü esirgemem!»

«Acele etme, acele etme, benimle konuşmaya durduğuna pişman da olabilirsin?»

«Sor diyorum sor, benim adıma sen kaygılanma?»

«Bizim mahalle bakkalının...»

«Evet...»

«Armut pekmezinden fare ölüsü çıkmış?»

«İğrenç bir şey bu, ama anlat, belki başka bir şey çıkar altından?»

«Adam, müşterisinin güvenini kaybetmemek ve mahallede çıkacak dedikoduları önlemek için...»

«Evet evet?»

«Tutmuş kuyruğundan armut diye fareyi kaldırıp yutmuş?»

«Tuuu, Allah belâsını versin!»

«Sizin gözünüze ilişti mi böyle bir olay, ya da duydunuz mu?»

«Tekrar ediyorum, Allah belâsını versin o bakkalın! Kes midemi bulandırma.»

«Vermez vermez, Allah belâsını vermez.»

«Haşa haşa, bu sözlerini duymamış olayım!»

«Vermez canım, hem sen neden Allahın gölgesine sığınıyorsun?»

«Nereye sığınalım peki?»

«Canım sen resmi sıfatlı bir kişi değil misin? Neden düşmüyorsun bu alçağın peşine?»

«Bırak, haydi bırak bu bozguncu ağızlarını? İşimizi gücümüzü bırakıp sahtekâr bakkalların peşine mi düşelim şimdi? Onu sen kethudalara söyle?»

«Bak bak bak, daha ilk adımda kıvırdın? Peki öyleyse vazifen ne senin, nelerle uğraşırsın?»

«Şaşacak şey, halâ anlayamadın mı benim nelerle uğraştığımı?»

«Anlayamadım, inan ki anlayamadım?»

«Öyleyse kulaklarını dört aç da dinle!»

«Dinliyorum, dinliyorum.»

«Benim görevim Osmanlı İmparatorluğunu iç düşmanlardan korumak!»

«Kızma ama, gene anlayamadım, pekmez tenekesine fare düşmüş, herkes bunun peşinde. Herkes bunun telâşında? Sen Allah aşkına, kimin evini soruyorsun babalık?»

«Yaaa, demek sen bizi farenin peşine takacaksın?»

«Anlamadım?»

«Biz o pis hayvanın peşinde oyalanırken?»

«Eveeet?»

«Sen de, istediğin gibi buralarda at oynatacaksın?»

Geleceğin adamı cevap vermedi, suskunluk oldu.

Onlar, kubbesi yıldızlarla süslü ulu İstanbul camisinin tavanı altında ve yedi tepeden ikisinin üstündeydiler. Biraz evvel onların konuşmasından gayrı bir ses duyulmuyordu. Şimdi susuyorlardı. Sonra sordu geçmişin adamına,

Geleceğin adamı dedi ki:

«Resmi kişiyim, görevli kişiyim, gibi yuvarlak anlatımlar, bir açıklama da sayılmaz aslında?»

«Ne yapalım, göysümüzü mü açalım sana?»

«Yok yok, ne demek istediğimi sen de anlıyorsun? Anlamıyorsan, imparatorluğu iç düşmanlarına karşı nasıl koruyorsun? Daha doğrusu bu düşmanlar neler yapıyorlar ki, sen koruyucu görevine soyunuyorsun?»

«Bak, öyle lâflar ediyorsun ki, senin samimiyetine inanmak gittikçe güçleşiyor? Evet sana inanmak için saf bir kişi olmak gerekli?»

«Nekadar iyi bir kişisin, beni şaşırtıyorsun?»

«Evet, gafilleri uyarmak, kötü yollardan alıkoymak da bizim görevimizdir. Sen orada kıs kıs gülsen bile ben sana bir şeyler söyleyeceğim.»

«Söyle söyle, eğriye eğri, derim, doğruya doğru, derim, kafamı kesecek bile olsalar.»

«Eğer sen de onlardan değilsen dinle?»

«Anlat, dinliyorum?»

«İç düşmanlar önce ahlâkı sarsmaya girişirler, bir ulu caminin temeline dinamit korcasına?»

«Vay anasını vay?»

«Bir ülkede bozgun havasını oluşturmanın ilk şartı budur.»

«Evet?»

«Bunda başarı sağlar sağlamaz, saf beyinleri su-

landırma, insanı içten çökertme hamlesini başlatırlar.»

«Yazdık deftere?»

«Bir bocalamadır başlar canlılarda. Eğri doğrudan seçilemez olur, ayıkla bakalım pirincin taşını?»

«Başka başka, hepsi bukadar mı?»

«İşte biz, bu melunlara meydan vermemek için, onları adım adım izleriz! Yoksa yoksa, sen de onlardan mısın?»

«Bu sorunu cevapsız bırakacağım, ama kızma?»

«Neyse, cansiperane ahlâkın duruluğunu, kutsiyetini koruruz. Şimdi anladın mı bizim ne işler yaptığımızı?»

«Anladım, anladım, şu var ki pek de başarılı olduğunuzu sanmam?»

«Yahu, sen dalga mı geçiyorsun, ne demek sanmam?»

«Bu iş okadar kolay olsaydı, zamanımızın zevk padişahı üçüncü Sultan Ahmet tuğralı fermanıyla bu işlere karışmaz, orospuların peşinden koşmazdı?»

Geçmişin adamı bozuluyordu:

«Daha önce de söyledim mi bilmem? Sizin gibilerle anlaşmak zor?»

«Yok yok, gerçekler bu merkezde değil.»

«Öyle öyle, sizlerin içleriniz çürümüş bir kere?»

«Kendi kokuşmuşluğumuz söyletiyor bunu size!»

«Kafaları ters rüzgârlara çarptırmışsınız.»

«Hep elinizdeki bozuk pusulaya değil, biraz da hayata bakın?»

«Evet, hep olumsuz şeyler düşünmeniz, söylemeniz bundan.»

Geleceğin adamı,

Kararını hiç mi hiç bozmuyordu:

«Bırak bırak, bizlere saldırmakla bazı olguları peçeleyemez, hele gözlerden hiç kaçıramazsınız?»

«Ne dedin ne dedin?»

«Siz dediklerimizi anlamazdan gelebilirsiniz? Ama, canlıların açlığının, ahlâklarından önce olduğu biliniyor. İnsanları ahlâklı kılmak için, onların ellerindekileri, avuçlarındakileri çekip almayacaksınız!»

Geçmişin adamı kuduruyordu:

«Nerelerden sözediyorsun sen be adam? Halkı zehirlediniz? Padişahı, İbrahim Paşa'yı kötülediniz? Şimdi de bizlere mi geldi sıra?»

Tepeden tepeye sözler,

Ok gibi gidip geliyor,

Geleceğin adamı, kendine hakim görünüyordu:

«Dinle dinle, seni çoktan aşmış bu mesele. Fukaralar sömürüldükleri, haramilerse sömürdükleri için düşüyorlar ahlâk dışı yollara. Ama, gene de ahlâklı insan bulmak için fukara mahallelerinde dolaşacaksın?»

«Yalan, yalan, külliyen yalan bunlar!»

«Biraz acele etmiyor musun beni cevaplarken? Sanırım sonunda utanan da sen olacaksın?»

«Ben neden utanacak mışım? Alttan alttan bu düzeni yıkmak isteyenler utansın.»

Ölçüyü kaçırmıyordu,

Bütün kışkırtmalara rağmen geleceğin adamı:

«Öyle anlaşılıyor ki muhterem, biz müslüman müslümana anlaşamayacağız? İster misin sana kefereden bir şahit göstereyim?»

«Göster göster, inanmasam da gülerim.»

Uzun bir suskunluktan sonra,

Söylüyordu bunları geleceğin adamına geçmişin adamı.

Geleceğin adamı devam ediyordu:

«Dinle öyleyse muhterem!»

«Dinliyorum, dinliyorum.»

«Tıpkı bizdeki gibi, Türk kadınlarından da günahkârlık yoluna sapanlar, hıristiyanlardan aşağı

kalmaz. Üstelik onlar, bizden daha hür yaşıyorlar.»

«Ne demek istiyorsun? Geveleme, açıkla!»

«Acele etme, acele etme, açıklayacağım.»

«Bekliyorum?»

«Bunları İngiliz elçisinin karısı, bundan birkaç sene evvel Londra'lı bir kontese yazıyordu İstanbul'dan?»

«Devam et?»

«Ve şöylece sürdürüyordu: «Görünüşte bir kadın yaşmaksız, ferâcesiz sokağa çıkmaz. En kibarından tutun da, ayak takımına kadar böyledir bu, mutlaka bir örtüyle gizlenecek. İki tane tülbentten olan beyaz parçasıyla saçlarını örter. Öbür bölümüyle de gözlerinin alt hizasından yüzünü kapar. Burnu, ağzı, gerdanı yaşmak altında kalır. Yalnız kirpikleri sürmeli, bakışları ateşli bir çift göz görünür.»

Geçmişin adamında,

Şimdi ses kırılmaya başlar:

«Evet evet, arkasını getir bakalım?»

«Getiriyorum, getiriyorum, şöylece sürdürüyor elçinin karısı: «Burada hafif meşrep kadınların, kendilerine oynaş seçtikleri erkeklerle buluşma yerleri evvelâ çarşı içindeki Musevi dükkânlarıdır ki, Yahudiler bu işe çok yatkın. Bir çok erkek var ki, sırf kadın avlamak için, bu dükkânlara girip çıkıyorlar. Kibar hanımların da oynaşları varmış. Fakat onlar aşıklarına pek nadir görünürlermiş. Bazan da bir erkek bir kadınla altı ay münasebette bulunur da, onun kim olduğunu öğrenemezmiş.» Anladın mı?» R.E

«Anladım anladım, hepsi bukadar mı?»

«Uzayıp gidiyor ya, ben burada kesmek istiyorum muhterem.»

Geçmişin adamı, daha da geriler:

«Eh n'apalım, armudun sapı, üzümün çöpü, onca kancığın uçkurundan tutacak halimiz yok ya?»

Geleceğin adamı baya baya keyifleniyordu:

«Öyle mi? Kıyıcığından da olsa, bazı gerçeklere yanaşman bil ki hoşuma gitti. Ancak bu sosyal ve siyasal çürüme için tabii ki bütünü veren bir ölçü değil, çünkü biz şu anda düzenin çatırdayan sallanan temelinde değil, çatısında dolanıyoruz.»

«Evet, eğriler yanında, bir takım doğrular da söyledin geleceğe dönük duran adam? Sana biraz biraz inanır oldum.»

«Sağol, hüsnü teveccühünüz.»

«Ama, düzenden söz açınca, ama, onun çürümüşlüğünü pervasızca dile getirince, şüpheler yeniden kara karıncalar gibi üşüştü başıma?»

«Şüphelerinden arınmalısın, hislerinin esiri olmamalısın.»

«Sen sen ol, her ne şekilde olursa olsun, düzeni ağzına alma. Bil ki türbede küfretmiş gibi çarpılırsın. Çünkü onun konuşulacağı yer burası değil. Hem bu konuda en son söz bile bize düşmez. Osmanlı hükümdarlığı ezelî olmasa bile, ebedî bir kuruluştur, varlıktır.»

«Düzenin çürümüşlüğünden biraz olsun söz açınca baktım ayranın kabarıverdi geriye dönük duran adam. Senle ben burada iki kişiyiz. Tepeden tepeye durmuş bakıyoruz. Bizden başka milyonlarca insanımız var. Bunun yüzde onu Osmanlıya yaslanmış, böylece işlerini tıkırına koymuş, yüzde doksanıda, günü gününe ucu ucuna yaşamakta, bu günden yarına ne olacağını bilmemekte, bilememekte. Eee, şimdi böyle bir hengâmda, herkesin ağzı torba değil ki büzesin. Herkes bir şeyler söyler ve bunun ucu da zülfüyare dokunur.»

Geçmişin adamı gene sertleşiyordu:

«Valla ben sana gene söylüyorum. Ufaktefek demezler, kırık kırtık demezler. Söylediklerini en

umulmadık yerinden uçuca ularlar, kement edip boynuna dolarlar. Olgörüp meramını anlatamazsın. Şimdi sana derim ki, istersen bu işleri hiç konuşmamış, bir birimizi de hiç görmemiş olalım.»

«Orasını sen bilirsin geriye dönük duran adam, bana göre hava hoş? Çünkü sen — resmi bir kişiyim, görevliyim — demiştin. Şimdi bakıyorum, sen de birilerinden korktuğunu, çekindiğini anlatmak istiyorsun. Nasıl bir iş böyle bu?»

«Evet, görevli bir kişi olduğum doğru. Ama, boynunu kılıç kesmeyen ehli kerametlerden değilim. Şimdi sen konuşmaları tehlikeli bir mecraya sürdün getirdin. Bilerek mi, bilmeyerek mi yaptın bunu? Orasını tartışmak meselenin ağırlığını ortadan kaldırmaz. Osmanlı devlet düzeninin huysuz bir katır olduğunu da göz önünde tutmak gerek. Onun kolluk kuvvetlerinin gücünü hesaba katmak gerek. Bu katırın kimi, ne zaman, nerede, ne için tepeceği pek belli olmaz!»

Geleceğin adamı memnundu:

«Taa başından da kestirdiğim gibi, ölü bir noktaya gelip dayandı konuşmalarımız. Ama ben gene de memnunum. Bebelerimiz zebun kuzular gibi, birer birer değil, biner biner ölüp giderken. Acem hudutlarından askerimiz yanık ve yaralı çekilirken. Köyler yağma edilirken. Bir damlaya muhtaç topraklarımız cayır cayır yanar, yarılırken? Paşalar altın keselerinin hesabında, ihanet içinde boğulurken. Reayadan sadece kan ve can istenirken, esnaflar kan ağlar, zanaatkârlar binbir açmazın içinde bocalarken. Demirciler, kara kaderlerini döğerlerken çekiçle örste? Osmanlının kolluk kuvvetlerinden korksak ne çıkar, korkmasak ne çıkar? İş olacağına varmayacak mı sonunda? Katı gerçekler son sözü söylemeyecekler mi?»

Geleceğe dönük adam durdu biraz.

Bir kara suskunluk oldu gene tuhaf,

Sonra, şöyle bir soru geldi karşıdan:

«Hey karşıdaki, hani bir İngiliz karısından söz ettiydin, kocası sefirmiymiş ne? O, daha başka mektuplar da yazmış mı Londra'ya? O kefere kancık beni çok ilgilendirdi? Huylandım, gıdıklandım, ne bileyim bir şeyler oldum, söz aramızda kalsın.»

«Peki peki, işin orası benim çıkış noktam değil, uğrak yerim, bir toplum yarasını deşmek için söz açmıştım o kadından. Yani, ana meselem o değil.»

«Teşekkür ederim.»

«Darılma, sen konuşurken devamlı bir noktaya takıldım durdum? Osmanlı Hükümetine yakınlığından mıdır nedir? Siyaseti konu dışı tutmak istiyorsun? Ne dersin, yanılıyor muyum?»

«Evet evet, biraz öyle. Fincancı katırlarını ürkütmeyelim nemelâzim!»

«Öyleyse sana o kefere kadının mektubundan birkaç satır daha?»

«Oku oku, Allah aşkına?»

«Okuyorum, okuyorum, dinle:»

«Nurol, ağzın dert görmesin!»

«Burada kadınlar hiç bir kayda bağlı olmayarak ömürlerini eğlence ile geçiriyorlar. Bütün işleri komşuya gitmek, hamama gitmek. Kayıklarla, arabalarla mesirelere savrulmak. Bol bol masraf etmek, daima yeni modalar icadederek süslenmektir. Karısından en küçük bir tutumluluk isteyen kocaya deli, diyorlar. Parayı kazanmak kocanın, parayı harcamak da kadının işi»

Kesti burada karşı tepedekine sordu:

«Ne diyorsun, satır satır dinledin?»

«Vallaha doğru, doğru be keferenin söyledikleri? Bir tarafı sazlık samanlık, bir tarafı tozluk dumanlık yani. Şimdi İstanbul'da kasır inşaatıydı, köşkler, yalılar inşaatıydı derken Nevşehir'li İbrahim Paşa'nın koltuğunda öyle bir azgın zümre türedi ki, fakir fıkara bir dilim ekmek için didim

didim didinirken, bir takımları da köpeklerine altın tasmalar, yosmalarına inciler takıyorlar. Ama, sakın bunları benden duymuş olma.»

«Olmam olmam, sen merak etme. Hak için kavga hayatın kamusu, sır da yiğidin namusudur, serveririm sır vermem. Biraz evvel okunan ezanı Muhammediler şahidimdir. Sen benden yana hiç gasavet çekme. Eee, daha ne var ne yok devlet tarafında? Dişe dokunur haberler var mı?»

Bir süre manalı bir suskunluk oldu.

Sonra şaşırtıcı şeyler söylemeye başladı,

Geriye dönük duran adam:

«Diyorlar ki, uçuruma doğru sürüyor Damat İbrahim Paşa devlet arabasını? Diyorlar ki, bu gidiş gidiş değil? Patrona Halil o arabanın önüne duracak, paşadan ve yaranından hesap soracak. Karanlıkta okunan ezanlar boşuna değil. Namazlar, dualar, niyazlar boşuna değil. Bir gün güneşler bezeyecek üstümüzdeki yıldızlı damı? Tarih döğüşe çağırıyor iki görüşü ve iki adamı!»

İleriye dönük duran adamın,

Sesi minnetle titriyordu şimdi,

Tok bir tonda, kardeşçe dedi ki:

«Sen bana söz bırakmadın? Ey düşman görünüşlü dost adam! Biraz uzaktan da olsa seni sevgiyle selâmlıyorum. Mürvetli günleri de var, bu dünya denilen hanın? Daha ne diyelim? Allah, kılıcını keskin etsin Patrona'nın!»

Böyle demekle sustular,

Yücelerde yücelerde, karşılıklı konuşanlar.

Evlerde, evciklerde, tek tek ışıklar sönüyordu.

Köpekler havlarken uzaktan uzağa?

Umutlarla umutlarla yüklü gene koca İstanbul.

Tepelerden aşağıya, ağır ağır iki adam iniyordu...

Oralarda su birikmiş akıyor damla damla
Çelikten bir matkap gibi mermer deliyor.
Kelleleri koltuğa almış binlerce adamla
Ki Patrona meydanlarda savaşmaya geliyor.

İnsanların aklına,
Şöyle zaman zaman küçük ama manalı,
Bir soru takılmaz mı? «Damla nedir?» diye,
Kendi kendilerine sormazlar mı?
Ben hiç ikilemeden derim ki: Sorarlar.

Peki öyleyse damla, bir su damlası nedir? Hemen cevap verelim, küçücük çapının dışında, hemen hemen hiçbirşey? Gür bir yağmur sonu bulutlardan, dallardan, saçaklardan elimizin üstüne, ya da yüzümüze düşüvermiştir. Bir de çiğ birikintisi olarak gül yapraklarının üstünde de görebiliriz onları. Tespih taneleri gibi par par dizilmişlerdir. Ama, varlıklarını koruyabilecek bir güçleri var mı? Hayır, yok. İnsafımıza, merhametimize kalmıştır ondan ötesi. İstersek elimizin tersiyle siler, dağıtıveririz onları. Kaybolur giderler en küçük bir izleri bile kalmaz. Evet bir damla, bir su damlacığı nedir ki?

Ama ama bir damlayı, bir de bin, on bin, yüz bin, milyonlar katında, katlamasında düşünün, şaşılacak bir şey çıkacaktır ortaya? Dereler, ırmaklar, kocaman nehirler çıkacaktır. Çağlayanlar, şelâleler, göller, korkunç, sağanak halindeki yağışlar, uslu, azgın, dünyaları tutan denizler çıkacaktır. Evet, severek sevinerek bakacağız bütün bunlara? Bazan da korkarak, içimiz ürpererek bakacağız. Şu var ki onların, yani bu gözalan, bizi hayranlıklara boğan güzel manzaranın, bu muazzam görünüşün, bir damla sudan, bir küçcük damlacıktan birikerek

oluştuğunu, sonra deryaları meydana getirdiğini hiç bir zaman hatırımıza getirmeyeceğiz, getiremeyeceğiz.

Buradan nereye varmak istiyoruz:

Kuşkusuz ki şuraya, yığınlar, kitleler,

İnsan toplulukları, toplumlar da böyle değil mi?

Bir damladan, bir damlacıktan, tekten, fertten, bir'den, bireyden oluşmuyorlar mı? Böylece gelişmiyor mu en üst düzeydeki sosyal siyasal teşkilâtlanma. Sonra deniz dalgaları gibi omuzomuza tarihe yön vermiyorlar mı savaşarak, döğüşerek? atıyla arabasıyla. Demircisiyle arabacısıyla. Berberiyle balıkçısıyla. Gemisiyle yelkenlisiyle, kaptanıyla, tayfasıyla. Marangozuyla, inşaatçısıyla. Köylüsüyle, kentlisiyle. Askeriyle, zabitiyle, siviliyle, resmiyle. Devesiyle, devecisiyle, bakkalıyla, aşçısıyla. Sığırıyla, çobanıyla, atıyla, suvarisiyle, nalbantıyla. Debbağıyla, dericisiyle. Düven süreni, tınaz savuranı. Toprak kazanı, orak biçeni, koşum ustası ve saracıyla, insanlar bir topluluğu, bir yığını, bir sınıfı, bir bütünü oluşturmuyorlar mı?

Oluşturuyor, elbette oluşturuyorlar.

Şu farkla ki:

Bütün o dış görünüşlere, olumlu olumsuz yanlara, sapmalara, sapıtmalara, cepheden kaçmalara, düşmana yaranmalara, bilerek ya da bilmeyerek yapılan yanlışlara, kaytarmalara, gerçekleri görmezden gelmelere rağmen? Denizlerdeki, derelerdeki, ırmaklardaki, nehirlerdeki, çağlıyanlardaki, şelâlerdeki, sağnaklardaki, dolulardaki başıboşluğu, kendi bildiğine akışı insan topluluklarında bulamazsınız, göremezsiniz. Her dalgalanışın, her toparlanışın mutlaka bir kurmayı, bir güdücüsü, kendine göre bir ideolojisi vardır. Gene kendi içinde oluşturup, geliştirdiği bir başı, bir öncüsü, bir lideri vardır.

Burada bir an durmalı ve düşünmeliyiz?

Hikâyemizin başındaki bir sahneyi hatırlamalıyız?

Emir Ali'nin, Muslı Beşe'nin tertipledikleri, Alim Çelebi'nin ve Evliya'nın katıldığı o toplantıda, Emir Ali bir hayli konuştuktan sonra onlara manalıca bakmış ve öncülerini göstererek:

«İşte bu yoldaş bizim umudumuz, badrağımız, reisimiz ve kılıcımızdır!» demişti.

Şimdi ama baş, badrak, reis, kılıç kimdi?

Alim Çelebi olsun, Evliya olsun bunu merak etmiyorlar mıydı? Elbette ediyorlardı. Bu durumu çok iyi değerlendiren reis, tam zamanında davranarak, sözcüklerinin üstüne basa basa onlara şöyle bir açıklama yapıyor:

«Kişiliğimi öğrenmek bir merak konusu değil mi sizin için» diyor ve ekliyordu ardından. «Artık gerçeği öğrenmenizde bir sakınca yok sanırım?»

Tekmil bakışları üstünde topluyor,

Kılıç gibi parlayan dört sözcükle bağlıyordu:

«Benim adım Patrona Halil'dir!»

Bir an duruyor,

Sonra saygıyla tekrarlıyordu karşısındakiler:

«Benim adım Patrona Halil'dir!»

Sesi gür, ama tavır ve davranışta kesinlikle alçak gönüllüdür. Kısa zamanda bu isim ve lâkapla tanınacak, onbinlere hükmedecek, zalim bir imparatorluk idaresini karşısına alacak, padişahları, sadrazamları tir tir titretecek, sayılmayacak kadar dost ve düşman edinecek, en önemlisi, sesini 250 seneden buyana duyuracaktır. Hakkında kitaplar yazdıracak, tarihin belli bir devresinde koca bir ülkenin kaderine halk adına nasıl el koyulabildiğini tartıştıracaktır. Geçmişi geleceğe kanla bağlayan bir köprü adamdır Patrona Halil.

İşte, bir damla nedir? Bir damla nedir ki?

Sorusunun doyurucu gerçek cevabını burada buluyoruz?

Çünkü O: «Benim adım Patrona Halil'dir!» dediği zaman, merakla büyüyen dost gözleri üstüne çektiği zaman, gizliliğin biraz daha ilerisine geçtiği zaman, mücadelede belli bir merhalenin aşıldığını da işaretlemiş oluyordu. «Benim adım Patrona Halil'dir!» açıklaması, öğünmenin çok çok ötesinde, damlanın, damlaların deryalaşmasını, kızgın güneşler altında buharlaşmasını, gökyüzünde yağmur bulutlarının, yeryüzünde ihtilâl havasının oluşmasını, yağmurların sağanağa dönüşmesini, setleri, engelleri darmadağın etmesini, kısacası mazlum bir halkın zalimler karşısında hakkına davranarak, Patrona Halil isminde bayraklaşmasını vurguluyordu.

Bir damla nedir ki? sorusunu enine boyuna kurcalıyor, galiba da yalın bir açıklamaya kavuşturuyoruz. Demek ki, bir damla birikimin başlangıcında baz, harekete geçerken ilk adımın atıldığı noktadır. Öteyandan bir damla, kendi sayısında, hacmiyle sınırlanır, kendi çapıyla hapsolursa, silinip giderse böylece, hiç bir şey, ama onbinleri, yüzbinleri, milyonları oluşturduğu zaman, herşeydir. Patrona Halil ve cesur arkadaşlarının öncülük ettiği, bugün dahi üstünde titiz ama namusluca araştırmalar yapılması gereken 1730 ihtilâli işte bu şartlarda meydana gelmiştir.

O hareketi durulamak için de, o hareketi karalamak için de yol Patrona Halil'den geçer, geçmektedir. Nitekim bu konudaki mahdut çalışmalar — eskisiyle, yenisiyle — bizim bu kanımızı doğrulamakta, ya da bizi böyle bir kanıya, kanaata itmektedir. Hareketin sıcağı sıcağına bir zaptını tutan, tarihini yazan ve — objektif verilerden yoksun — Abdi Efendi'den tutun, Destari Salih Efendi Tarihi'nden tutun, taa günümüze kadar yazılanlar, ufaktefek farklarla, hep bu havayı sürdürmekte, kısırlığı, kapalılığı, tarafgirliği aksettirmek-

te, hep Patrona Halil'den yola çıkmakta, olayı onun şahsını eksen olarak işlemektedir. Bu arada, gücü kuvveti oranında objektif davranmaya, meseleyi namusluca vermeye özen göstermiş kişilerin varlığını — azda olsalar — hatırlatmak bir vicdan borcudur.

Tek taraflı davrananlara bakıp, bütünü arka plana ittikleri daha doğrusu gözlerden bazı gerçekleri kaçırdıkları için, bu iyi bir metot mudur, diye sorulabilir? Şunu hemen ekleyelim ki, her siyasi kamp, ya da her siyasi takım, kendi görüşüne göre cevaplayacaktır bu soruyu. Ama bunun yanında duruca bir çözüm getirebilecek midir ortaya? İşte burası biraz şüpheli? Şu veya bu şekilde cevaplaması zor. Çünkü Patrona Halil'in yüz yıllardır padişahlıkla idare edilen bir ülkede, alt tabakalardaki insanların sinekler misali kaygısızca öldürüldüğü bir ülkede, tabandan gelen bir savaşçı olması, aşağıdan gelen bir halk ihtilâlcisi olması, önemli bir engel yaratmakta, kaleme sarılanları derin derin düşündürmektedir.

Dikkat edelim «reaya fukarası» o devrin mutebber metinlerinde, fermanlarda, günlük hayatta kullanılan bir deyimdir. Üzerinde durmak gerek, bunlardan yüzyıllar boyu kullanılan «reaya» deyimi aşınmış, ufalanmış, kaybolmuş, ama «fukara» kalmış, halk yığını deyiminin temeli olmak onurunu sürdürmüştür, sürdürmektedir. Buradan şöyle çatallı ve korkutucu bir soru çıkmaktadır meydana: Acaba Patrona Halil döğüşken halk adamlarından yana mıydı, yoksa sömürgen avantacılardan yana mı? İşte konunun canalıcı noktası budur, buradadır. Patrona Halil'in ölümünden buyana 250 sene geçmiş olmasına rağmen, kıyıda köşede kalmış gönüllü padişah yanlılarının değil, ilerici geçinen bir takım sözde cumhuriyetçilerin bile, onun aleyhinde olması cidden kaygılandırıcı ve düşündürücüdür.

Ama, kadirbilir halk kitlelerini, ilerici insanlarımızı bu katagoride sayamayız, işte umutta burada. Yani, Patrona İhtilâli'nden, onun efsanevi liderinden gelişigüzel söz açmak kolay, şu var ki gerçeklerden yola çıkmak, biraz zor.

O hareketi aklamak, durulamak için de, o hareketi karalamak, mahkûm etmek için de yol, ister istemez Patrona Halil'den geçmektedir. Nitekim bu konudaki sınırlı çalışmalar — eskisiyle yenisiyle — bizim kanımızı doğrulamakta, ya da bizi böyle bir kanıya ve kanaata itmektedir.

Hareketin sıcağı sıcağına bir zaptını tutan, tarihini yazan — ama, objektif verilerden yoksun — Abdi efendiden tutun, Destari Salih efendi Tarihinden tutun, taa günümüze kadar yazılanlar, ufaktefek farklarla, hep bu havayı vermekte, kısırlığı, kapalılığı, tarafgirliği sürdürmekte, hepe Patrona Halil'den yola çıkmakta, olayı onun şahsını eksen olarak işlemektedir. Bu arada, gücü nispetinde objektif davranmaya, olayı namusluca vermeye özen göstermiş kişilerin varlığını — az da olsalar — vurgulamak bir vicdan borcudur.

Taraflı davrananlar, bütünü arka plana ittikleri, daha doğrusu gözden kaçırdıkları için — bu iyi bir metod mudur? — sorulabilir, şunu hemen ekleyelim ki, her siyasi kamp, ya da her siyasi görüş, kendi çıkar ve anlayışına göre cevaplayacaktır bu soruyu. Ama, bunun yanında duruca bir çözüm getirebilecek midir ortaya? Kimbilir? İşte burası biraz şüpheli. Çünkü Patrona Halil'in yüzyıllarca padişahlıkla idare edilen bir ülkede, tabandan gelen bir savaşçı, tabandan gelen bir ihtilâlci olarak tarih alanına çıkması, önemli bir engel yaratmakta, kaleme sarılanları derin derin düşündürmekte bazılarında çirkefe bulaşmak gibi bir korku ve tedirginlik yaratmaktadır.

Dikkat edelim «reaya fukarası» o devrin muteber metinlerinde, fermanlarında, tarihlerinde yer alan, kullanılan bir deyimdir. Üzerinde durmak gerek, bunlardan, yüzyıllar boyu kullanılan «reaya» deyimi aşınmış, ufalanmış, kaybolmuş, ama, onun ikiz kardeşi «fukara» kalmış «halk kitleleri» deyiminin temeli olma vasfını, onurunu sürdürmüş, sürdürmektedir. Ama, buradan şöyle çatallı düşündürücü, korkutucu bir soru çıkmaktadır ortaya: Acaba Patrona Halil, döğüşken halk adamlarından yana mıydı, yoksa mazlum halkın derisini yüzen gasıplardan yana mı? Aslında böyle bir soru açmak da biraz garip ve gereksiz değil mi? Çünkü Patrona Halil tarihte süregelmiş olan halk hareketlerinin yüksek bir ürünü, onun öğünülecek bir parçasıydı.

İşte konunun canalıcı noktası budur.

Patrona Halil'in ölümünden buyana 250 sene geçmiş olmasına rağmen, kıyıda köşede kalmış padişahçıların değil, ilerici geçinen bir takım sözde cumhuriyetçilerin bile onun aleyhinde olması, ona diş bilemesi, cidden düşündürücüdür. Ama, kadirbilir halk kitlelerini, ilerici insanlarımızı bu katagoride sayamayız.

Damlaların deryalarını oluşturduğunu,

Rüzgârların denizleri coşturduğunu, kayalara çarpmak için koşturduğunu, biliyoruz. Teklerden, fertlerden, bireylerden, yığınlar meydana getirdiğini, bunların, büyük halk kitlelerinin dertlerini, meselelerini üstlendiğini, onları haklarının alınması yolunda sosyal savaşa sürdüğünü de biliyoruz. Bunları düşünür ve açıklarken, büyük öncülerden, güçlü liderlerden, daha doğrusu Patrona Halil'den de sözetmek gerekmez mi? Hiç kuşkusuz gerekir. Ancak, sanırız ki bu alana yayılınca, övgülere olduğu gibi, sövgülere de rastlayabileceğimizi, öncelik-

le akla getirmeli, bu gibi taşları karşılamaya hazır olmalıyız.

Okuyucularımız daha ilk satırlarımızdan beriye izlemişlerdir, biz her ne kadar bir ihtilâli romanlaştırarak anlatmağa çalışıyorsak da, beri taraftan da işin özüne sadık kalınmasını, her ne şekilde olursa olsun, onun saptırılmamasını savunuyoruz.

Hatırlamak ve hatırlatmakta yarar var,

Elbette yazar yorumunu yapacaktır, ama önce, olumlu ya da olumsuz sayılabilecek belgeleri tarafsızca sıralayarak. Yargıya, yargılamaya girerken karşı görüşte olanların ellerini kollarını bağlamak yok. Yıldırmak, ağzını kapamak yok. Hatırda tutulması gerekir ki, olay zaten tarihe malolmuş, ihtilâlciler kılıçlarını çekerek, Osmanlı İmparatorluğunun belli bir döneminde, düzene saldırmışlar, hasımlarını aşmışlar, kesmişler, kaçırtmışlar, hemen de üç ay kadar kendi program ve anlayışlarına göre ülkeyi idare etmişler.

Öyleyse, konumuzun hazırlık dönemini bitirip, harekât dönemine yönelirken onun liderini, biraz daha, enine boyuna, derinlemesine, olumlu, ya da olumsuz kaynaklara eğilerek belirlemeye, aydınlatmaya gerek yok mudur? Vardır, elbette vardır. İhtilâlin başladığı günleri anlatırken, onu bize şöyle tanıtmakta, taktim etmektedir Abdi Tarihi.

Ve demektedir ki:

«Gayrı bunun üzerine, ikdamû melânetlerinin icrasına ruzi şeb sayü ihtimam eylemeğe ahdü misak edenlerden, on yedi bölükten Patrona Halil, aslı Arnavut.»

Biraz açarsak bu ağdalı anlatımı:

«Artık bunun üstüne, kötü niyetlerini uygulamak için gece gündüz çalışmağa koyulan ve bu konuda andlaşmaya varanlardan on yedinci bölükten Patrona Halil (ki) aslen Arnavuttur!»

Abdi Efendinin, Patrona Halil'in Arnavut olu-

şuna, böyle ısrarla işarette bulunmasının sebebini ilerde görüp anlayacağız? O, diğer ihtilâlcileri tanıtırken de, bize kendi tavrı hakkında kaba ipuçları vermekte, onları da: — Rum, Ermeni, Çingene, Kızılbaş, Çıtak (Yaban) Cebel Türkü (Dağlı Türk) gibi deyimler kullanarak, padişahlığa karşı millet ve mezheplere bağlı olmakla suçlamakta, sözü tekrar lidere getirerek:

«Bu eşkiyaya başbuğ olan melunlardan, yeniçeri on yedinci bölüğünden Patrona Halil, Rumeli(li) Horpeşte kazasından, Artavud'ı bîdin (dinsiz Arnavut)» demektedir.

Osmanlılar da ırklar milliyetler diye bir dava olmadığı bilinmiyor mu? Sadece (Osmanlı) sözcüğü bile bunu tek başına ıspatlamıyor mu? Öyleyse Abdi Efendinin, ısrarla bize ihtilâlcilerin, Arnavut, dinsiz, Rum, Ermeni, Kızılbaş, Çingene, olduklarını hatırlatmasına ne mana vermeli? Bu satırlardan gayet iyi anlıyoruz ki, Abdi Efendinin derdi, ne kendi zamanındaki, ne de gelecekteki insanlara, Patrona İhtilâli hakkında doğru bilgi vermek değil, daha çok zamanının hakim siyasi gücüne dayanmak, yaranmak ve onların iç yaralarını sarmak, acılarını azaltmaktır, bu da biliniyor. Ama, bazı gerçekleri günyüzüne çıkarmak, yakalayabilmek için, biz onun küfürlerine katlanmak zorundayız.

Birçok noktası sisler arkasında kalan, ya da hakim çevrelerce bıraktırılan bu kanlı büyük tarihi olay karşısında, o devri yaşamış bir insan olarak — tarih esnafı — Abdi Efendinin, tarafgirliği, padişah yanlılığı, yardakçılığı, bir dereceye kadar hoş görülebilir. Belli ki o bu olayları derinlemesine düşünmeye, çözümlemeye, duruca anlatmaya değil, belli bir siyasi ortamın kâtipliğini, avukatlığını, savunmasını yapmaya memurdur. Böyle bir kişiden elbette ciddi bir tarihçi titizliği, tutkusu ve mertliği beklenemez. O, zamanımızın yeni nesilleri önün-

de, gerçekleri küllemeğe zorlandığı eserciliğiyle, yer yer zaman zaman tebessümler uyandıracaktır sadece. Ondan bazı gerçekleri koparıp alabilmek için ellerimizi dikenlerin dalayacağını bilmeliyiz.

Peki ama ya cumhuriyet devri yazarı,

Reşat Ekrem Koçu'ya ne diyeceksiniz?

Bakın hazret neler diyor Patrona Halil hakkında:

«Bir ara nasıl bir kasit güdülmüştür bilemem, bazı pervasız yazarlar, kalem yetkilerinin hududunu son derece aşarak, Patrona'nın süfli (alçak, bayağı) yüzünde ,zulme ve tahakküme isyan eden bir halk kahramanı görmeye çalışmışlar, bu adamın ölüme sürüklediği, Nevşehirli Damat İbrahim Paşayı da bir ihtiyar sefih (aşağılık) kendi zevk ve safası uğruna alemin perişanlığına sebep olmuş bir vezir olarak tasvir etmişlerdir.» diyor.

Ve ekliyor Koçu:

«Lâle Devrini anlatmak bu yazılarımızın konusu dışındadır. Fakat, unutmamak gerekir ki, Nevşehir'li İbrahim Paşa, bizde tebaaya kul denilen on sekizinci asır ortasının anlamınca bir vezîri âzamdır. Kaldı ki, hikmeti hükümeti de nice emsalinden kat kat üstün bilirdi.»

Nevşehirli'nin öldürülmesinden hemen de 230 sene sonra kaleme aldığı bu satırlar için Paşa'dan rüşfet apardığını söyleyemeyiz şüphesiz ki Koçu'nun, ama, ilham aldığı, hayranlık duyduğu açık ve aşikâr. Onun bu hırslı yaklaşımından ister istemez bir takım gerçeklerden sıçrıyor.

İşte bir örnek:

«Bu ihtilâlde İstanbul halkının sarâyı hümâyun kapusuna asılan sancağı şerif altına koşacak yerde, beş altı nefer baldırı çıplak tarafından çevrilik kolayca bu eclâfın (edepsiz yüzsüz adamlar) peşine takılması, bugün îzâhı (açıklaması) zor bir mesele değildir.»

Evet ama, bu sefer mızrak çuvala sığmıyor, onun da anlatmasından ortaya çıktığına göre o zamanın halkı bile, artık padişahların, paşaların peşine değil, kendi önderlerinin arkasına takılabiliyor, bu yoldan bir çıkış arıyor kendisine.

Damlalardan çıktık yola.

Damlalardan deryalar oluşuyor böylece.

Kabaran deniz dalgaları, korkunç bir fırtınayla yarışarak, kıyı kayalıklarını döğüyor döğüyor. Teklerden, fertlerden, bireylerden halk toplulukları meydana geliyor, Patrona'nın, Emir Ali'nin, Muslı Beşe'nin önderliğinde, padişahlık şeklinde teşkilâtlanmış derebeyliğinin kalın çelikten zırhını deliyor, kanlı hakimiyetini parçalıyor.

Bir damla, bir damla su nedir ki?

İşte işte görüyoruz, bir damla yerine göre herşeydir!

Bir öyle kötü zamana gelmişiz ki işte bakın
Gerek ki zalimi yok ideler zulmu kahredeler.
Cesur savaşırsak halâs bize bizden de yakın
Ki gecelerin sabahı var diyor Gamlı Dedeler.

Öylece durmuş bakıyor,

Sonra hep beraber diyorlar ki:

Gamlı bir güneş, hazin hazin ufkundan çekilirken / Tekmil havana, bir melâl, bir başkalık sindi gene / Kederlerine katlanırız ah, nolacak gamın melâlin kabul / Bizden, bizden mi yakınıyorsun? Bir derdin mi var yoksa söylesene? / Ve ağır ağır, kabristanda selviler düşünürken, / Çeşmelerin oluğunda, yorgun atların soluğunda, kararan İstanbul.

Bir yanda zalimler için,

Sütler sağılırken cins ineklerden,

Bir yanda da fıkara kaplarına acılar doluyor.

Bir nice camide.

Hazin hazin ezanlar okunacak şimdi,

Bu koca şehirde bakın kardeşler gene akşam oluyor

Çeşmeler, camiler, müezzinler, ortalıktan çekilen kurşuni güvercinler. Mescitler, tekkeler ve dervişler burada. Kasırlar, köşkler, yalılar, saraylar ve saraylılar, valide sultanlar, kadın efendiler, padişahlar burada. Kethudalar, kaftanlar, karakullukçular, bostancılar, paşalar, vezirler, sadrazamlar, zalimlere destanlar yazan satılık şairler, herşeyi sarayın keyfince düşünüp öylece yazan kiralık muharrirler burada.

Kayıkçılar, dümenciler, taşçılar. Öteyandan kelle üstüne hesap tutan başçılar. Çinkocular, bakırcılar, kömürcüler, demirciler, bezzazlar. Kurşunun işlemediği deriler, kılıcıyla mermer kesen yeniçeriler. Lâleleri okşayarak ağlayan, yürekleri yürekleri dağlayan, ıh bile demeden günde on kişiyi boğup, öbür dünyaya göçmelerini sağlayan, ilk bakışta insana benzeyen canavarlar da burada. Sonra sonra kahveler ki, fenerlerle, asma tavan lâmbalarıyla donanır. Her şey tek renge dönüşmüş garip bir karaltıda, gören şehrayin var sanır?

İstanbul, İstanbul, ey İstanbul?

İnsanların dertleştiği kahveler şurda burda.

Çardak İskele Kahvesi'ni tutmaz ama, bir kahvehane de Topçular'da. Burada nice nice insanlar konuşur, neyse geçin. Haftada bir de o alır sözü, bir konuşur ama, pir konuşur. Hiç üşenmez ayağına, şarktan girer, garptan gelir. Ariftir, akîldir bakın, hatiptir, üstelik, bir nice şeyler bilir. Peki, kimdir o, katına vardık ağır aheste gide gide. Yıllardır burada konuşan Gamlı Dede'yi tanımıyor musunuz? Haktaalâ günahınızı, gafletinizi affede. Vurdum duymazlığını affede. Hey gidi Gamlı Dede!

Evet, yüksekçe bir yerde oturmuş,

Gene bir hoşça baktı etrafına işte işte hepsi bu, Yani, yenice gördüğü yüzleri tanımak ister gibiydi o?

Dedi ki, dedi ki, ey dinleyenler:

Canbaz mestan'lar, demirci Mustafa'lar, nalbant Hüseyin'ler! Gözlerimiz sizde mi? Sözlerimiz sizde mi? Soruyorum darılmayın, gönülleriniz bizde mi? Hatırlayın, hatırlayın öyleyse, hatırlayın, hayatımızda, renklere bürünüp geçmiş bir nice akşam var! Kulaklarınız bende mi tekrar soruyorum? Çünkü, ay gittikçe büyüyor, bu gece bedritam var! Peki peki öyleyse bu günkü konumuz nedir? Daha önce de söylemiş miydik? Ama, bana göre bin defa dahi tekrarı faydalı. Yani, İstanbul'dan söz açacağız gene.

İstanbul, daha doğrusu İslâmbol, bilelim ki üç hecedir. Taaa, atamız Fatih zamanında, muzaffer suvarilerimizin nal sesleri küffarın aklını çıvdırdığından beri, ey dinleyenler, bilmem ki bu kaç bininci gecedir? Sormak lâzım öyleyse, aradan asırlar geçmiş, sormak, bu gün İstanbul'umuzun hali ahvali nicedir? Evet, böyle soruyordu Gamlı Dede, sonra biran duruyordu. Biber acısıydı bu sözler, çıldırtan tadı damaklara vurdu. Dalgalandı yerinde bir soruyu dinleyenler dalgalandı. Canbaz Mestan'lar, demirci Mustafa'lar, Nalbant Hüseyin'ler ve bağırdılar, bağırdılar hep beraber:

Çıkmaz Gamlı Dede çıkmaz!

Çolpa eşek bu yokuşa çıkmaz, ha gayret!

Yılboyu ölesiye çalışma, kurbandan kurbana et.

Ahvalimizi önce Allah'a, sonra da biz kullarına beyan et.

Biran sustu Gamlı Dede,

Ama işte, konuşacaktı elbet,

Koca Allah ona güç kuvvet ihsan ede!

Demek isteriz ki,

Etvarı harekâtı serbest ve hür,

Heybetli duruşu, siyah topsakalı gür,

Hızını alamamış Gamlı Dede, pervasızca konuşuyordu.

Bakışları korkusuz, bakışları cesur,

Diyordu ki:

Ey aziz hemşehriler, ey kederli dinleyenler!

Ahir-ül-emir, yani-nihayet-ellinci gün oldu. Kale içinde kale içinde hey, kıyametler kopuyordu. Orada kanlı hesabın dehşetinden korkanların feryadı velvelesi yükselirken, beriden derya misal askeri islâm, sadayı Allah Allah ile, İstanbul'un üç tarafından kabaran deniz dalgaları gibi yürüyüşe geçerek, düşmanı perişan edip, düşman malı, yani, — malı genaim — almaya başladıklarında, Fatih Sultan Mehmet atının üstünde kılıcını kaldırıp, bayraklar gibi dalgalanan yaman sesiyle haykırdı:

Ey gaziler! Hamdolsun Kostantiniye, Yani — İstanbul — fatihi oldunuz! dedi. Şu var ki o, bu anda bile gösterişten uzak durabilen, gurura kapılmayan, bir ulu hakan idi...

Fetih olgusuna, yani — fethi mübine — Şairler, bilginler, yani — ulema — nice nice tarihler bulmuşlardır:

Amma Kur'an-ı Kerim'de gördüğümüz, Güzel Şehir, yani — Belde-i Tayyibe — ve — Âhirun — lâfzı, olagan üstü bir rastlantıdır, yani — fevkalâde tesadüftür —

Biliyoruz ki ey dinleyenler!

Gelecek nesillere ibret olsun için,

Tarihler düşüldü sonra, dikkatle izlemekte fayda var:

Ehli İslâm etti İslâmbol'u feth!

Fetholdu İslâmbol yârana!

Küffar için kıyamettir!

Ki cümlesi günler boyu döğüne.

Allah bilir, tarih yazar, bunlar hep böyle oldu.

Kulaklarınız bende mi ey aziz dinleyenler?

Şimdi biz, Evliya Çelebi'yi izlemeye devam edelim:

Yer altında ve yer üstünde gizlenen hazineler ve daha neler neler, Tersane Bahçesiyle, padişah haz-

nesine, yani, Hazinei Hümayun'a naklolundu. Ondan sonra Fatih Sultan Mehmet, Tersane Bahçesine gelip, kendi gözetiminde, üç gün üç gece gazilere ziyafetler verdi. Yemek bitince, yani, — hitamı ziyafette — düşman malını, yani — malı ganaimi — Tersane Bahçesine dağlar misali, küme küme yığdılar. Ve hepsi de, savaşta, yani, — gazada — hazır olan gazilere dağıtıldı, yani — tevzi olundu. —

Öteyandan ey dinleyenler:

Sadece İslâmbol, İstanbul, demek yetmiyordu. Burasını asker gücüyle almak, fethetmek yetmiyordu. Burayı kendi insanımızla da doldurmak, bu yönden de hakimiyet kurmak gerekiyordu. Her şeyler, ama herşeyler iyi olsun için, hele ki İstanbul İslâmla dolsun için, Anadolu ve Rumelideki bütün eyalet sahibi vezirlere — vüzeraya — Padişah emirleri, — emri şerifler — gönderip, İstanbul'a bir nice adamlar getirttiler ki, buna ikinci ve gerçek fetih hareketi de diyebilirsiniz!

Ey aziz dinleyenler:

Evvelâ Rumeliden Üsküp halkını kaldırıp, İstanbul'da Üsküplü mahallesine yerleştirdiler. Ondan sonra sırasıyla öbürleri ele alındı. Yenişehir halkını, Yeni Mahalleye. Mora Rumlarını Fener Kapısına. Selânik Yahudilerinden elli cemaati, Şuhut Kapısı tarafına, yani — canibine — kodular. Anadolu tarafından Aksaraylıları, Aksaray mahallesine, Akkâ, Gazze ve Ramle'den gelenleri, Tahtakaleye, Balat şehrinden gelen kıptileri, Balat mahallesine kodular. Arnavut milletini — kavmini — Silivri Kapısına, Safet Yahudilerini Hasköy'e, Anadolu Türk'lerini Üsküdar'a, Tokat ve Sıvas Ermenilerini, Sulu Manastır'a, Manisalıları macuncu mahallesine, Eğridir'lileri, Eğri Kapıya, Bursa'lıları Eyüp Sultan'a, Karamanlıları, Büyük Karaman'a,

Konya'lıları küçük Karaman'a, Tire'lileri Vefa'ya kodular.

Bununla bitmiyordu,

Ey aziz dinleyenler:

Çarşamba ovası halkını, Çarşamba semtine yerleştirip, Kastamonu halkını Kazgancı mahallesine, Tersaneye kodular. İzmir kavmini Galata'ya, Frenk kavmini Küçük Galata'ya, Sinop Samsun ahalisini de Tophane'ye kodular. Velhasıl ol asırda elimizde nekadar şehir var ise,

Cümlesinden ümmeti Muhammed'i ehli ayaliyle, diğer kavimleri de onlardan bir güna ayırmayarak, tekmilini İstanbul'a getirip izaz ve ikramla ağırlayarak, şehri mamur ve dürlü kavimlerce oturulur ve abadân ettiler.

Ettiler Gamlı Dede ettiler!

O biran susunca, işte böyle bağırıyorlardı kahvedekiler.

Gamlı Dede, bir iki yudum su içiyor,

Daha da güçlenerek, esas anlatmak istediklerine geçiyor.

Diyordu ki:

Ey aziz dinleyenler!

Canbaz Mestan'la, demirci Mustafa'lar, nalbant Hüseyin'ler

Fetihten buyana tam iki yüz yetmiş altı sene geçmiş?

Soruyoruz ehli insafa Allah aşkına söylesinler...

Şimdi İstanbul'un hali nasıl ve imparatorluk nicedir?

Evet fetihten bu yana kaç bininci gecedir?

.....

Gene bir yanda var, bir yanda yok.

Onbinlerimiz canının derdine düşmüş, bugün, gecelerimiz karalardan da kara, acılarımız, açmazlarımız, sayılamayacak kadar çok. Biliyorsunuz Osmanlı İmparatorluğu, uçsuz bucaksız ummanla-

ra, kızgın çöllere, sarp vahşi dağlara yaslanmış. Ama, bu kocaman, kadîm demir arabanın sandığı eskimiş, dingilleri paslanmış, ihtiyar beygirleri yürüyemez hale gelmiştir. Bu dayanılmaz gıcırtı, bu çıldırtıcı bezginler, bu acı insan feryatları ondandır. İnsanlarımızın, her şeyin ateş pahasına dönüştüğü İstanbul'da, geçim kavgasına, canpazarına düşmesi, çırpınması, bir cehennem hayatı yaşaması bundandır.

Elle gelen düğün bayram, demişler. Haydi biz de öyle diyelim. Sonuçta, herkesin katlandığına biz de katlanırız, olur biter. Eğer bu toplumu kasıp-kavuran bir zelzele ise, eğer bu bir taun, bir kasırga, bir kanlı yağmur ise? Şu var ki, durum hiç de öyle değil. Bir tarafı sazlık-samanlık, bir tarafı tozluk dumanlık. Bir tarafta korkunç bir kış ortalığı kasıp kavururken, öteyanda bir bahar mevsimi yaşanmaktadır. Onun içindir ki bu yaman manzara bizi derin derin düşündürmekte, bu elîm durum, hepimizi kaygılandırmaktadır.

Öyle ya, onbinler bin bir derdin çelik kıskacında kıvranarak, inim inim inlerken, bir avuç harami, keyiften kahkahalarla, kırıla kırıla gülmekte, acıdır, gülebilmektedir. Demek ki, kimileri yoksulluğun ateş çemberinde bir cehennem hayatı yaşarlarken, kimileri de bir cennet hayatının rahatlığında, cümbüşündedir. İşin en acı yanı da şudur: Görünüşte, ayrı ayrı dünyalarda yaşıyor olduğu sanılan bu insanlar, acıdır ki, aynı mekânı paylaşmakta, tıpkı bir gemide beraberce yolculuk yapar gibi, aynı gök kubbenin altında, aynı şehirde ömür sürmektedirler. Onun içindir ki, varlıklarda, gittikçe büyüyen, gizliden gizliye gelişen bir korku, öteyandan, yoksullar da ise, deryamisal kabaran bir öfke, bir kinlenme sezilmektedir.

Önündeki tastan
Üç duyum su içiyor,

Terleyen alnını yağlığıyla silerek,
Konuşmasını sürdürüyordu, Gamlı Dede:
Ey aziz dinleyenler!
Canbaz Mestan'lar, demirci Mustafa'lar, nalbant Hüseyin'ler.

Bilin ki, bu havalar, bu gidiş, bu feryatlar, bu delice cümbüş iyiye doğru değil. Hadi, bininci defa tekrar edelim: ateşle barut bir yerde durmaz. Öküzün biri bir yana, öbürü başka yana çekerse, saban çorağa batmaz. İnsanların kendi elleriyle azdırdıkları ateş, bazan cehennemi de aratmaz. Zulum durmazsa, direnişte yorulmaz. Halk bir kere ayaklanmasın, işte o zaman padişahtan ferman sorulmaz. Kuruların yaş olacağı gündür, haramilere yas, yoksullara düğündür, ayakların baş olacağı gündür. Biliyorum, hep biliyorsunuz, acılar, sıkıntılar hep bu düzenden gelmekte insanlarımız bunun sebebini bilmektedir.

Evet, silâhlı bir soyguncular takımı, ayaklar, padişah kuyrukçuları toplumu haraca kesmekte, onun emeğine, alınterine, son lokmasına, hatta ırzına göz dikmiş bulunmaktadır. Cins köpeklerin altından tasması var, beylerin paşaların huri misal yüzlerce yosması var. Hudutlardan iyi haberler gelmiyor. İşsizlik almış yürümüş. Yangınların ardı arkası kesilesi değil. İnanın aziz dinleyenler, inanın bu düzen, asırlık bir ağaç gibi çürümüş!

Gözlerinizi etrafınızda gezdirin. Hele hele halka, onların dertlenmelerine, dediklerine bir kulak verin. En canlı kitap budur bana sorarsanız. Diyorlar ki, sadrazam erkek, padişah karı. İflâh etmez bu düzen gözünüzü dört açın, Nevşehir'li takmış devlet başının boynuna yuları. Onlar denizlerde, kırlarda, mesirelerde gezmekte, satılık şairler altın savuranlara destanlar düzmekte, tarih bu kara haberleri bir bir eksiksiz sayfalarına yazmaktadır. Şu da var ama, soruyoruz: Zulum soygun bir yerde

yorulmaz mı? Bu ipekler giyen insafsız avcılardan hesap sorulmaz mı? Kır hayvanları gibi merhametsizce akıtılırken çalışanların kanı, bir altına gidiyor kardeşler lâle soğanı!

Denizlerde yelkenlerimizin pörsüyüp çürüdüğünü, teknelerimizin ağır ağır hasta develer gibi ufuklarda eridiğini, levendlerimizin artık gür sesle konuşamadığını, bir zamanlar armadamızın bordalarına sarılıp yalvaran dalgaların, şimdilerde bizleri boğmaya yürüdüğünü, eminim hepiniz biliyorsunuz, sanırım bunun için de gamlısınız, kederlisiniz. Peki peki, bu neden böyle oldu ve imparatorluk buralara nerelerden geldi?

Bu soru zaman zaman akılları kurcalamıyor, sizleri düşündürmüyor mu? Her iyi niyetli insanımızı kaygılandırıyor, üzüyor düşündürüyor. Ama, beri taraftan bir kurtuluş yolu olup olmadığını da akla getiriyor. Ne var ki kurtuluş üzerine düşünmek durumdan kaygılanmak yetmez. Biraz da silkinmek, uyuşukluk tozlarını silkelemek, dökmek, bambaşka yöntemlere soyunmak gerek?

Dikkatle,

İzliyor musunuz beni, ey aziz dinleyenler?

Canbaz Mestan'lar, demirci Mustafa'lar, nalbant Hüseyin'ler.

Saraç Mehmet, dülger Hasan, çilingir Musa, sütçü Emin'ler!

Sizlere derim ki:

Yanılmamak için bir hususu mutlak olarak akılda tutmalıyız. Neden? Defalarca tekrarında fayda var. Yazık ki biz, halkı soyup soğana çevirenler, insafsızca kırbaçtan geçirenlerle aynı gemideyiz. Şu halde en küçük bir yanlış hareket, bir iç kapışma, bu gemiyi kayalara çarparak parçalayabilir, zalimle mazlum aynı denizde, kabaran korkunç dalgaların kıskacında boğulabilir, ölüp, yokolabilir. Bu tüyler ürpertecek ihtimal biliyoruz ki, onların umu-

runda bile değil. Çünkü onlar, bu kargaşada yalnız bizlerin kaybolacağımızı, kaybedeceğimizi hesabediyorlar. Vicdanları olmadığı için, mantıkları da bir işlerine yaramıyor. Ama biz, haramiler gibi sorumsuz olamayız ve körlemesine davranamayız. Döğüşmekten maksat, yenmektir.

Öyleyse, ne yapmak istediğimizi ve onu nasıl yapacağımızı gayet iyi bilmeliyiz. Ne dediğimi anladınız, demek ki, bu gemiyi batırmak hüner değildir, onu selâmete çıkarmaktır marifet. İşte biz buna dikkat edeceğiz. Anladık ki onlar bozuk pusla kullanıyorlar. Yiyorlar, içiyorlar, balık gibi oynak karılarla zevkediyorlar. Biz bu gemiyi selâmet ufkuna yöneltmek için önce kaptanı kıskıvrak bağlayacağız. Sonra çarkçısını, tayfasını zararsız hale getireceğiz. Kasasını, kesesini, silâhını aldıktan sonra zalimin ne hükmü kalır? Ama bu pek kolay olmayacak. Kan da akacak mı, ölüm de olacak mı? Elbette olacak. Hem de iki taraftan. Ama, sanırım ondan ötesi selâmettir. İnsanların alınteri hesaba konulmuyor, hiçe sayılıyorsa, emeğin, emekçinin onurunu korumak, insanlığımızı sürdürebilmek için, kanımızı da kılıç gibi kullanmak ve onu bol bol akıtmak zorundayız.

Bakın bakın, zahmet bizim, ama, rahmet onların, işte bu olmaz! Öteyanda, izbeler, kulübeler, leyl mekânlar, bodrumlar bizim, köşkler, kâşaneler, kasırlar, yalılar ve saraylar onların, işte bu olmaz! Kuzuyu, koyunu sığırı biz güdeceğiz. Ovalarda dağlarda peşinden gideceğiz. Sonra keseceğiz, onlar tıkına tıkına yiyecek, artanlarla uşakları, köpekleri doyacak, bu olmaz! Bir başka yönü de var bu işin, güneşler bizi yaksın dağda, tepelerde, vadilerde canımız çıksın, öteyandan serin yamaçlardan haramiler göllerin maviliğine baksın? İşte bu olmaz! Aylaklar tıka-basa binbir taamla doyarken, fırınlarda hamurkârlar acıksın, işte bu

olmaz! Yani geçtik insanlar gibi yaşamayı ömür sürmeyi, böylece ölüme yaklaşınca, mezarını bile kendin kazacaksın, işte bu olmaz! Anladınız mı neyi vurgulamak istiyorum, ey aziz dinleyenler?

Evden bismillâh deyip,
Yalnız çalışmak için değil aynı zamanda
Döğüşmek için çıkacaksın.

Kurda koyun gibi değil, kurt gibi, kaplan gibi bakacaksın, yoksa gelir parçalar, çıtır çıtır yer seni. Biliyor musunuz ki zalim cüretini, cesaretini, saldırı için iştahını, birazda bizim uysallığımız, çekingenliğimiz, korkumuzdan alır. Gamlı Dede'nin bu dediklerini biran bile unutmayın, gökten ekmek değil, rahmet düşer kardeşler! İnsanı yücelten ter, hakkını hürriyetini sağlayan kandır. Evet, yağmurlar iner gökyüzünden önce. Biz sonra tavlanan toprağı sürer, ekeriz. Buğdayı alır, öğütür ekmek yaparız. İşte bu nimet için nasıl çalışıyorsak, tıpkı öyle haklarımıza da sahip çıkmalı, hatta onun için canlarımızı siper yaparak çalışmalıyız, çarpışmalıyız!

Koyun uysal hayvandır. İlgimizi, acımamızı üstüne çeker her zaman. Onu seveceksin, ama hakların söz konusuysa, koyun gibi yavaş değil, kurt gibi hızlı dalaşkan olacaksın. Korkanlar bilin ki belâları, şimşekleri daima üstlerine çekerler. Cesurlar ise, en kötü şartlarda bile, haklarına sahip çıkarlar. Çünkü ürkmenin, korkmanın, çekinmenin, ölüme faydası yok. İnsan döğüşmek kararındaysa ufku ağlarla örülmemiş, bakıyoruz sonunda herkes kendi çukurunu doldurmuş, hele korkunun ölüme faydası hiç görülmemiş. Korkuyorsan etek öp el öp, git zalimin önünde eğil, ama bil ki serbest yaşamak dediğin, uşaklık değil. Kardeşler boynumuz eğri bizim hak için. Kanımız helâl onurlu insanlar gibi yaşamak için, bilmem anlatabiliyor muyum?

Evet evet, ben söyledim siz dinlediniz? Hep konuştuğumuz, her zaman konuştuğumuz şeyler değil mi bunlar? Canbaz Mestan'lar, demirci Mustafa'lar, nalbant Hüseyin'ler. Saraç Memet'ler, dülger Hasan'lar, çilingir Musa'lar, sütçü Emin'ler! Umarım ki anladınız? Kayalardan kök söktük, geldik meselenin başına çöktük. Bundan öte düz derim. Yazdan sonra güz derim. Sizden gelir hız derim. Haydiii, deyip düşeceksek yollara, bundan gerisine bilin ki Allah Kerim. Yayan yapıldak demeden koyulacağız yollara. Dağlar dağ olsun da yol vermesin bakalım? Ordan efendim ayrılacağız kollara. Akıl için yol birdir. Gönül için yol birdir. İyi-yi düşünenlerin yönü uçurum değildir!

Durdu Gamlı Dede.

Su içti, ter sildi, mendil dürdü.

Baktı yukardan, dinleyenleri teker teker gördü!

Ve şöylece bağladı:

Erir erir derim ben şu sarp dağların karı.

Hele bir naralar vurulsun, hele bir meydan görsün,

Patrona Halil ve onun cesur arkadaşları!

.....

Bu anlamlı konuşmayı dinleyenler

Ağır ağır kahveden çıkıp dağılırlarken,

Biri arkadaşına soruyordu:

«Kim yahu bu Patrona Halil ve onun cesur arkadaşları?»

Öteki sevinçli, gülüyordu:

«Patrona Halil ve onun cesur arkadaşları, bir umudun, bir inancın adıdır!»

Soru sahibi boynunu eğiyordu:

«Allah hakkımızda hayırlı yazılar yazsın!

Asırların mazlumu şu bahtsız insanlar
Ayasofya'da sabah namazlarını kılıyor.
Kana batmış kaderleri dizlerine kadar
Ama ufuklardan umut güneşi sıyrılıyor.

Geçtiğimiz sayfalarda gördük ki, Gamlı Dede Topçular'da bir kahvede konuşuyor, görünüşe bakılırsa gelişi güzel, ama aslında bir konuşuyor, pir konuşuyordu. İnanın, kitaba, kâğıda bakmıyor, kafadan şöyle, şu var ki cesur, derin, bilgece şeyler söylüyordu. Uzaktan uzaktan kulak kabartınca(denilebilirdi ki, bilinen şeylerdi sanki anlattıkları, ama o, yarım saatta tutun ki bir çağı dile getiriyor olanca ayrıntılariyle, olguları heybetle resmediyordu.

Beri yandan toplum meselelerinin kabul edilmek ya da edilmemek olagan kaderiydi. Kabul edilirlerse eyleme dönüştürene kadar üstünde tartışılıyor, kabul edilmezlerse kaybolup gidiyorlardı. Ama, çoğusu, şöyle göze batar bir şeyle karşılaşıyorlardı insanlar. Yani, toplum etiyle kanıyla, canıyla çalışarak çarpışarak hayatını yaşıyor, ondan meydana gelen değişmeleri, hasretleri, ayrılıkları, korkuları, bir Gamlı Dede gün yüzüne çıkarıyor, kamunun önüne getiriyor, tartışıyordu.

Onun dediklerini elbette, toplumdaki başka kişiler de biliyorlar, anlıyorlardı. Ama, parça parça, ama, dağınık dağınık kopuk, kopuk. Böyle olunca da, bu bilgiler hemen de hiç bir işe yaramıyorlardı. Şu var ki, sonunda orta yere bir Gamlı Dede çıkıyor, bir takım gerçekleri bir başka yöntemle ele alıyor onlardan insanlara yarar bir bütün'ü ortaya koyuyordu. O bütün'ün parçalarını bilenler, dağınık ve kopuk kopuk düşünenler, bütün karşısında gerçek-

ten şaşıyor, şaşırıyorlardı. Meseleler böylece yeni bir görünüş kazanıyor, yeni umutlar oluşturuyor, direnişe güçlü bir destek yaratıyordu. Artık ufuklardaki kararsızlık, aydınlık zamanlara dönüşüyor, insanlar kendilerini yepyeni imkânlar karşısında buluyorlardı. Fikir birliğinin, omuz omuza savaş yürütmenin tek yolu da buydu zaten. Dertler varsa, zorluklar, korkular varsa, bununla savaşmanın yolları da vardı demek ki? Bunun için de, Gamlı Dede'yi dinleyenlerde umutlar şahlanıyor, böylece hemen bir iyimserlik havası doğuveriyordu.

Evet, herkes bir şeyler duyuyor, bir şeyler görüyordu yaşadıkça, hayat kavgasını sürdürdükçe. Bir düğümü zar-zor çözerken, öteyandan on düğüm birden bağlanıyordu kafasında. Bundan olacak ki, bir yerlere gelip saplanıyordu, peki ondan sonrası ne olacaktı? İşte bu soruya çözüm bulmak, işte bu soruyu cevaplamak okadar kolay değildi. Onun için düşünüyor düşünüyor, bu bilinmezlerin önünde kalakalıyorlardı. Ama, beride hayat durmuyordu ki, onun için ortaya bir Gamlı Dede çıkıyor, düğümleri çözüyor, insanın içindeki tereddüdü, duraksamayı bir ur gibi çekip alıyor, karamsarlığı, korkuyu darmadağın ediyordu. Kabul etmek gerekirdi ki, bu çok çok önemli bir olaydı. Küllerle örtülü, sönmüş bir mangalın, kıvılcımlar saçması, birden alevlenmesi gibi bir şeydi. Yani, sonuçta, bütün bir'i, tek'i topluyor, birleştiriyor, güçlendiriyordu. Öteyandan, tek de, bütüne ışık tutuyor, güç katıyor, beraber savaşma kararı ve azmi yaratıyordu. Bütün bunlara bakarak diyebiliriz ki, ne yığınsız Gamlı Dede olur, ne de Gamlı dede olmadan yığınlar bilinç ve cesaret kazanabilir. Kurtuluşun iki ana kuralı budur.

Yaza yaza buralara gelince sonuç olarak denilebilir ki: İnsanın işiyle, aşıyla oynamayacaksın! Kanıyla, canıyla, toprağıyla, onuruyla oynamaya-

caksın. Bak bak, onu sürüye saymayacaksın, vergi hamalı, yeygiler anbarı, zahmetlerin çilekeşi, bir kelimeyle onu bir mezarlar yığını olarak görmeyeceksin. Görürsen, bir garip, anlaşılmaz şeyler olmağa başlar toplumda. Herkes düşünür: «Biz buralara nerden geldik, bu batağa nerden düştük?» demek yolunu tutar. Ve araya araya bu sorunun cevabını bulur, bulabilir, bulamazsa, bilenler bilmeyenlere destek olur, öğretir. Kılavuz olur, buradan haklar için savaşmanın, topluca mücadele etmenin fikri, mantığı doğar.

Sonra sonra, şu da var, haramiler, zorbalar, asalaklar, göründükleri kadar güçlü değildirler. Zamanla farkına varılır bunun. Çünkü onların kayıracakları, kaybedecekleri vardır, onun içindir ki saplanıp kalırlar bir takım köksüz inançlara. Söyledikleri yalanlara, zamanla kendileri de inanmağa başlarlar. Bu sefer, onlar olmasa dünya batacakmış, sanmağa başlarlar. Dünya batabilir sandıkları gibi çalışanları yokedebilirlerse? Oysa, asalaklar yokedildiği zaman toplumlar huzura kavuşacaklardır. Çünkü havadan kapıp, tavada yiyen, ve hiç bir şey üretmeyenlerden kurtulacaklardır.

Bu açıdan bakılınca, aslında Gamlı Dede değil, canı yanan emeğinin ürünü bedavadan kapatılan, bahtsız, tedirgin insanlar konuşmuşlardı Topçular'da. Dertlerini ateşten sözcüklerle pek yaman dile getirmişlerdi. Gamlı Dede, onların dertlerinin usta bir tercümanıydı, hepsi okadar. Ya da, Azmi Baba'nın dediği gibi: Onun delil etmiş, aslında kendileri söylemiş, içerden Gamlı Dede'yi, pazar eylemişlerdi. İnsanlar, öyle yüzeyden baktığımızda, deryalar misali durgun ve usluydular işte. Ama bu muazzam su kütlesi, sonra içten içten hamur mayası gibi kabarıyor haksızlıklar karşısında. Kinleniyor, dağlar gibi dalgalarla, korkunç fırtınalarla yarışarak, kötülükler, zulumlar üzerine hücuma kal-

kıyor, onu yeniyor, yıkıyor, dümdüz ediyordu. Ne oluyorsa işte ondan sonra oluyor, haramiler bölük bölük deryanın dibini boyluyor, toplum, kendine yeni düzenler arama yarışına giriyordu.

Tarih böyle olayların sayısız örneklerini sıralıyordu sayfalarında ve sonuçta kaybeden hep hep haramilerdi. Onların mantığın içinde yerleri yoktu çünkü. Şu var ki onca kayıp vermelerine ve onca acı yenilgiler tatmalarına rağmen, bunu bir türlü anlamak istemiyorlar, daha doğrusu hasis çıkarları onları bu sosyal körlüğe itiyordu. Böylece ters taraftan etkiliyorlar tarihi, ileri her hamlenin kanlı köprüsü oluyorlardı bir taraftan da. Mazlumlar, zafer günlerine ulaşınca, onların ipek gömleklerine siliyorlar kılıçlarının kanını, böylece yeni zamanlara doğru ilerliyorlardı. Bu ideal, sevilecek, sevinilecek bir şey değil hiç kuşkusuz, ama, kaçınılamayacak, zorunlu bir şey. Yani, onlar mazlumları gömmek için, neşeli şarkılar söyleyerek mezarlar kazıyorlar, şuda var ki, sonunda kendileri gömülüyorlardı buralara.

İşte böyle.

Sonra aradan asırlar geçiyor,

Aptullah Ziya Kazanoğlu bu zehirli havanın Bir yönünü şöyle dile getiriyordu:

«Bütün bir memleket bir şehri, İstanbul'u, bütün İstanbul da bir yeri, yani sarayı besliyordu. Daha birkaç ay önce, üç akçe eden bir gümüşün sürümü, kırk para iken, şimdi yirmi akçeye verilen bir dirhem gümüş, ancak hükümet parası olarak altı para edebiliyordu. Halk bu ekonomik enflasyonun nedenini kavrayamıyordu. Büyük ticaret İstanbul'da ve taşrada, hep Yahudilerin edindeydi.»

Bir parantez açıyor:

(Bu satırlar, yeni ideolojilerin etkisi altında yazılmamış, o günün tarihlerinden aynen alınmıştır.» diyor.

Ve sürdürüyordu Kozanoğlu:

«İş böyle olunca, vilâyetler de tek vilâyetin, yani İstanbul'un saraylarını, sokaklarını, çeşmelerini yapmak ödevini üstlerine aldıklarından, artık bu yükü çekemeyecek hale gelmişlerdi. Halbu ki öteyandan, köylerdeki hayatın zevklerini tatma ihtiyacını softalar, zorbalar, günah diye öldürmüşlerdi. Medeniyet kıvılcımlarını padişahlar, halkın gözleri açılır diye, sınırlardan içeriye sokmamışlardı.»

Toplum sürtüşmelerinin, toplum rahatsızlıklarının çeşitli alanlara sıçradığı, oralarda yangınlar, kaynaşmalar, sürtüşmeler yarattığı da bir gerçekti. İş yerlerinde, atölyelerde, dükkânlarda, evlerde, kahvelerde, mektep ve medreselerde, hatta hatta camilerde görebilirdiniz bunu. Haramiler, zorbalar, aylaklar, padişah ve paşa kuyrukçuları, toplumdaki diş gıcırtılarından korkup, kapağı, Allah adamı olarak görünmek için camilere atarlarken, bozulan toplum dengesinin eleştirisini yapan ve dertlere bu yoldan çareler arayan, ünlü cesur hocalar da, camilerde vaaz vererek, vijdanlarını yatıştırmağa çalışıyorlardı. Bunların içinde içtenlikli olanlar bulunduğu gibi, geleceğe yatırım yapmak isteyen açıkgözler de vardı. Onlar artık, devrini dolduran bir siyasi otoritenin bayrağı altında geleceklerini güvence altında hissetmiyorlardı.

Onun için din kisvesinden de faydalanarak, alabildiğine, içinde yaşadıkları düzeni kötülüyorlardı. Burada, acaba haklı mı söylüyorlar? Sorusunu pek soran yoktu. Halkın büyük bir çoğunluğu geçim sıkıntısıyla kıvrım kıvrım kıvrandıklarından, düzene karşı çıkmak, pek de zor olmuyordu. Dengeyi sağlayan muazzam terazinin çivisi çıktığı için, her şeyde bir laçkalaşma zaten kaçınılmaz olmuştu. İşte böyle bir havada ileri-geri konuşmak, pek de büyük bir cesareti ve fedakârlığı gerektirmiyordu. Düzenin koruyucuları belki de, halkın konuşarak

boşalmasından yanaydılar. Bir insan, doğru dürüst çalışıp ekmeğini kazanamıyorsa, onu susturmak neye yarardı? Hatta, onları azdırmak olmaz mıydı bu bir bakıma? Öyleyse, bırakın konuşsun, hatta bangır bangır bağırsın, bir şeyleri düzeltmese bile, hiç değilse düzeleceğini sansın. Bu sarp bir yokuşa saran bir hayvanın sırtındaki yükün geçici olarak bir kısmının alınmasına benziyordu onun sırtından.

Öteyandan, dudak büküp varlıklarından söz açmamalı «cami» deyip geçmemeli, onları birer mukaddes karaltı yığını saymamalıydı. Bakın, asırlardan beri, doğrudan doğruya olmasa bile, toplum olayları önceden sessizce orada olgunlaşıyor ve orada karara bağlanıyordu. Şu var ki, bazan zalimlerin, bazan da mazlumların sığınağı oluyordu camiler. Bu bir dereceye kadar bu mukaddes evlerin kullanılışına bağlıydı. Şu var ki o kubbelerin altında, reaya fukarasının yalvarışları, yakarışları daima samimi olmuş ve cami lâyık olduğu değerde kullanılmıştır. Biliyoruz ki o yapılar mazlumların sırtında yükselmiş ve varlıklarını onların desteğiyle korumuş, sürdürebilmişlerdir.

Evet, kahvelerden sonra, belki de en tehlikeli konuşmalara camilerde yapılıyor, buralarda konuşanlar daha da etkili oluyorlardı. Onların söyledikleri mukaddes bir kubbenin altında çınladıklarından, mantık dışı olup olmadıkları, zülfüyare dokunup dokunmadığı, tehlike yaratıp yaratmayacağı tartışılmıyordu bile. Camilerde ortaya atılan fikirler, hemen hemen yüzde doksan kabul görme şansına sahiptiler. Burada ortaya atılan görüşler doğru mu eğri mi diye tartışılamazdı. Onlar zaman zaman din gibi mukaddestiler.

Çünkü, müşterisi azalan hanlar
Cayır cayır yanarak sönen hanümanlar,
Bacalarında baykuşların tünediği leyl mekânlar.

Binbir çeşide sahip oldukları halde,
Siftah yapmadan kepenklerini kapayan dükkânlar,
Urgancılar, yorgancılar, bakırcılar, kalaycılar,
Dertliydiler, gamlıydılar, kederliydiler.
Peki peki, bütün bunlar bir rastlantı mıdır?
Belli ki düzen temelinden çatırdayıp,
Bir oyana, bir buyana durmadan sallanıyor.
Bu da insanlar arası ilişkilere,
Boylu boyunca yansıyor, tedirginlik yaratıyordu...

.....

Sömürü denen toplum suçunu işlememekti hüner. İnsan haklarını hoyratça çiğnememekti. Ama, o zaman da, haramiler, zorbalar aylaklar olmayacaklardı, o da başka. Topluma, yani çalışanlara tuzaklar kurmak, onları yoksulluğun kıskacında ezmek hoştu, kolaydı belki. Ama ama, bu asırlık ayunu çaktırmamak zordu ve bu yola sapmak korkunç bir aldanıştı.

Çünkü, arabacılar, hizmetkârlar, seyisler, bahçıvanlar, berberler, nalbantlar, kahveciler, saraçlar, semerciler, manavlar, aşçılar, hacılar, hocalar, müezzinler, kasaplar, sakatatçılar, işkembeciler, celepler, zağarcılar, dülgerler, marangozlar, demirciler, kömürcüler, çilingirler, bozacılar, şerbetçiler, kunduracılar, kavaflar, mektepli, medreseli, talebeiulûm, kayıkçılar, balıkçılar, hudutlarda kan akıtmış yeniçeriler, onların çorbacıları, künkçüler, kaldırımcılar, kiremitçiler, bakkallar, pideciler, fırıncılar ve çeşitli mesleklerde çalışan başkaları ve tekmil reaya fukarası, elbette bir şeyler biliyorlardı. Dağınık dağınık, kopuk kopuk, perakende şeyler mi bunlar? olsun. Bu bilgiler, dertlenmeler, ilenmeler, inkisarlar, bir araya getirilince, buradan derebey düzenin ölüm fermanı çıkıyordu.

Yağar eser gürler şelâlelerde çağlarsın
İşte böyle hüküm sürmüşler zalim şahlar.
Hayvanları tutar bir ahırlara bağlarsın
İnsanları da camilere demişo padişahlar.

Bundan evvelki bölümde meslekleri biraz ayrıntılı olarak saymış, sıralamış, yaşanılan günlerde oluşturdukları, geleceğe dönük fikirlerden, umutlardan, davranışlardan sözetmiştik. Gerçekten de onların düzene karşı meydana getirdikleri karşı ağırlık, köklü inanışlar, katiyyen küçümsenmemeli, elin tersiyle itilip yabana atılmamalıydı. Çünkü yapıdaki temel, tabandaki çalışan insanlardı bunlar. Şu halde oluşturdukları gücü hiçe sayarsak, Osmanlı İmparatorluğunun tacıyla tahtıyla havada kalacağını hesaba koymalı, bunun yaratacağı boşluğu tekmil sonuçlarıyla anlamalıydık. Öyleyse, bu tacın ve tahtın kaderi, geçmişi, geleceği, bir bakıma, büyük ölçüde onların elindeydi ve bunu bütün boyutlarıyla kavrama yoluna gidiyorlardı.

Kaldı ki,

En büyük islâm ülkesi olan Osmanlı İmparatorluğunda,

Yukarda saydığımız mesleklerin,

Saygı duyulan bir kökü de vardı, sanırım Evliya Çelebi,

Şöyle diyordu onlar için:

«Hazreti Âdem ekinci ve çiftçi idi, Hazreti Şît kazzaz ve hallaç idi, Hazreti Hûd tüccar idi, Hazreti İbrahim Halep'te sütçü idi, Mekke-i Mükerreme'de Kâbe'i Muazzamayı yaparken mimar oldu, Hazreti İsmail avcı idi, Hazreti İshak çobandı, Hazreti Yusuf zindanda geceyle gündüzü bilmek için saat yapardı, Züİküfl Peygamber ekmekçi idi,

Üzeyr Peygamber bahçıvandı, Hazreti İşmuil tercümandı, Hazreti İlyas çulha idi, Hazreti Davut zırh yapardı, Hazreti Süleyman hurma yaprağından zenbil örerdi, Ermiya peygamber cerrahtı, Hazreti Daniyal falcı idi, Hazreti Lokman hekimdi, Hazreti Yunus balıkçı idi, Hazreti Musa çobandı, Hazreti İsa seyyah idi, mefhar'i mevcûdât efendimiz de mücahid'i fisebilüllâh idi...»

Uzun bir zaman hizmet ettikten sonra,
Kahveciliğe hak kazanan Küçük Muslu'ya
Destur vermek için soruyorlardı:
«San'at sahibi olmak için ne lâzımdır?
Söz sahibi ve peştemal sahibi olmak lâzımdır.
Söz kimden kaldı?
Efendimiz Muhammed Mustafa'dan kaldı.
Ya peştemal kimden kaldı?
On kişiden kaldı. Hazreti Âdem cennetten çıkınca,
Melâikelerden utanıp edep yerine incir yaprağı kuşandı.
İkincisi Hazreti İbrahim Kâbeyi yaparken,
Peştamal kuşandı.
Üçüncüsü Nuh Peygamberdi ki, gemi yaparken kuşandı.
Dördüncüsü Efendimiz ki, Miraç gecesi, peştemal kuşandı.

Beşinciden onuncuya kadar:
Hazreti Ömer, Hazreti Osman, Hazreti Ali,
Hazreti Hamza, Hazreti Halid bin Velid'dir.
Peygamberden mezun olup peştemal kuşandılar...
Soru sürüyordu:
Peştamalın manası nedir?
Şeytani nefisle daima mücadele edip vesveseden kurtulmak.
San'at karındaşlığı kimden kaldı?
Hazreti Âdem'den kaldı ki,
Cebrail Aleyhisselâm ile karındaş oldular.

Şimdi söyle Muslu:
Evet, dört kapu selâmı nedir?
Şeriat, hakikat, san'at, marifettir.
Peki, marifet nedir?
Kendi nefsindeki eksikliği bilmektir.
Bunu bilmeyenin kazandığı para ne olur?
Haram olur, yâ ehli şeriat pîr, haram olur!»
— R.E. Koçu —

.....

Görüldüğü gibi, kahveci olmak bile, uzun bir çıarklık devresinden sonra, bir takım meslek bilgilerinin yanında, din, adet, örf kurallarıyla sınırlanmış, özellikle manevî gereklerin varlığına inanmayı, onu hayatın bütününe uygulamayı — ibadet-iş gündeme getirmiş, temel hayat felsefesi ve davranışı saymıştı. Böylece iç dünyaları zenginleşen insanların, en güçlü, en zalim padişahların kırbacı altında da olsa, kölelikleri ebedî olamaz, açıkçası sürüp gidemezdi. Elbet onlar da, düşünüyorlar, çalışıyorlar, sonra canlılıklarının gereği, oturup meselelerini tartışıyorlardı. Bir şeyi yaparak öğrendikleri için, teoriden ziyade pratik ağırlığını koyuyor, beliriyordu bu konuşmalarda. Bunun yanında, çoğusu beş vakti cemaatla camide kılan bu canlılar, demek ki, omuz omuza olmayı, dayanışmayı, zaten biliyorlardı. İmam yol gösteriyor, mihrap da Kâbe yolunda ve doğrultusunda olmayı sağlıyordu.

Allah yücelerden yüce, katına erişilmez bir varlıktı. Miracta «ümmetin haktan dileyen» Hazreti Muhammed, oralara ulaşabilmişti. Onun öncülüğünü yaptığı din, islâmiyet büyüktü, derindi. Şu var ki, muazzam mavi bir göl gibi durgun, suskun, sakin değil, aksine, çağıldayan, kabara kabara yoluna devam eden bir ırmak gibi, akıp geliyordu ezelden ebede doğru. Geceleri boşlukta kayıp giden, esrarlı bir havada seyreden yusyuvarlak ay gibi, za-

man zaman simsiyah bulutlara girerek, insanları alaca karanlıkta bırakıyorsa da, bir süre sonra gene meydana çıkıyor, aydınlığa hasret duyan, aydınlığa acıkan canlıları, serin, cana can katan bir rüzgârın eşliğinde aydınlatıyor, mutlu, güvençli kılıyordu.

Onlar dindar olmayı, din kuralları içinde yaşamayı, Allah'ı en yüce varlık saymayı, ahır zaman peygamberinin çizdiği yoldan gitmeyi, bu yoldan ayrılmamayı, atalarından öğrenmişlerdi. Sormak gerekirdi, eğer dinsiz olsalar ne yapacaklardı? Sellere, zelzelelere, kıtlıklara, yangınlara, kuraklıklara, ay güneş tutulmalarına, ağaçları kökünden koparan, kayaları yerinden oynatan korkunç fırtınalara, canavarlar gibi kızıl kızıl gökyüzüne uluyan azgın yanardağlara, kaynar sular gibi akıp gelen lâvlara, ardı arkası kesilmeyen, kovalardan boşanır gibi yağan yağmurlar, kuduran, uluyarak kabaran nehirler karşısında ne yapacaklardı? Zalim derebeyler, kırbaçlı zorbalar, faizciler, tefeciler, falcılar ve hayatın tekmil güçlükleri karşısında ne yapacaklardı?

Öyleyse, anlamak, bilmek gerekirdi ki, camiler toprağın üstüne konduruluvermiş, gereksiz birer karaltı, sıradan, raslantı sonucu meydana getirilmiş yapılar değildiler. Kalemler gibi boşlukta baş kaldıran minarelerin merdivenlerinden soluya soluya çıkan müezzinler, beş vakit şerefelerde boy gösterip, ellerini kulaklarına dayayarak, güzel sesleriyle haykırıyorlardı: «Allahü ekber, Allahü ekber!» diyor, bıkmadan usanmadan Tanrı'nın ululuğunu ilân ediyorlardı. Öyleyse öyleyse, sultan, paşa, bey ne oluyor, kim oluyorlardı? Bir insan, gerçekten Allah'tan korkuyorsa, onun daha başka bir şeyden korkmasına gerek var mıydı?

«İNSAN İÇİN İŞTEN GAYRISI YALANDIR!»

Buyurmuştu ahır zaman peygamberi, onsekizbin alemin Mustafası. Bu inci sözlerdeki derin manaya kulak vermek, onlardaki yüce hikmeti kavramak gerekti. Öyleyse, sömürgenler, sultanlar, beyler, zorbalar, asalaklar kim oluyorlardı? Öyleyse reaya fukarası değil, asıl onlar korkmalıydılar! Evet evet onlar: «İşlemeden dişliyorlardı.»

Bir bir kaydı,
Sayılması, sıralanması gerektir,
Kısacası, İstanbul'da bir hayli cami vardı:
Onlar muazzam kubbeleri altında,
Bir bakıma gariptir,
Hem zalimleri, hem mazlumları barındırıyorlardı.
Allahım o heybet, o ilâhi manzara neydi?
Ama, o muazzam kubbeler bir vakitte,
Korkunç gürültülerle zalimlerin başlarına yıkılmıyorsa,
Bilmeli ki bu garibânın,
Reaya fukarasının yüzusuyu hörmetineydi...
.....

Evet, İstanbul'da birçok cami vardı:

Ayasofya, Beyazıt, Sultan Selim, Süleymaniye, Şehzade, Haseki, Mihrimah, Sultanahmet camileri ve daha bir niceleri? Şimdi düşelim Evliya Çelebi'nin peşine ve onların başlıcalarını bir bir görelim:

«Camii Ayasofya, Ahurkapu ve Sarayburnu deryasına biner adım uzak, yüksek bir tepe üzere eflâke ser çekmiş bir kubbedir ki, emsali bina olunmamıştır. İki tarafında ikişer büyük yarım kubbe ve küçük yarım kubbe vardır...

Kubbesi azîmin dört payesi azimlerinin tabakai âlisi nihayetinde, dört köşede birer melek sureti vardır. Biri Cebrail, biri Mikâil, biri İsrafil, biri Azrail suretleridir ki, kanatlarını küşad düp dururlar ki, kaddü kametleri kanaatlariyle ellişer ziradır. — bir zira 75 santim —

Camiin dışında ve içinde, büyük ve küçük sütunlar vardır ki güya herbiri birer peyei kürsii valâlardır. Lâl renkli somaki sütunun mücellâları vardır ki, her birinin boyu kırkar ziradır. İkinci kattaki sütunlar dahi otuzar ziradır. Bu camiin üç tarafında ikişer kat ibadet edecek tabakalar vardır ki, iki taraftaki merdivenlerden at ile çıkılır. Zeminlerinde beyaz mermeri ham döşenmiştir. Cami içinde taa kubbeye kadar üç tabaka kandiller çerağan edecek dehlizler vardır ki camiin içini ihata etmiştir. (sarmıştır) Kapuları gümüş mina örülmüş pirinç babî muallâlardır. Kıblenin orta kapusu cümleden âlidir. (yücedir) bunun kanatları Sefinei Nuh'un (Nuh'un gemisinin) Cûdi Dağı üzerindeki enkazı olduğu söylenir.»

Ayasofya camisini yazıyla yeniden inşa etmek onun sanat güzelliğini ortaya koymak için Evliya Çelebi, adeta caminin mimarıyla yarışa girişir. Belli ki o, bu yapının köprü kıymetini anlamakta bilmekte ve gelecek nesillere de aktarmak istemektedir, aktarmaktadır da. Yalnız, buraların zamanla ateşli vaizlerin dilleriyle din kurallarının tartışılması yanında, devrin siyasi çekişmelerine de sahne olabileceği hakkında Evliya Çelebi'de bir kayda rastlamazsınız. Bu camilerin mimarisi yanında şimdi işaret ettiğimiz sosyal-siyasi rolleri de önemli?

Olsun, gene de biz onu izleyelim:

Caminin bu orta kıble kapusu üzerinde pirinç tabut misali, bir sandukai tavil içre (tüle sarılmış tabut içinde) Kraliçe Sofiya'nın naşi (ölüsü) mumya halinde olarak medfundur, (defnolunmuştur) derler ki, biz ondan Ayasofya makamlarını beyan edelim.

Terler Direk:

Bu amud (dikili) hakkında nice kîlükal (söylenti) vardır ki, yaz kış terleyüp durmaktadır, geride kıble kapularının garp (batı) tarafı nihaye-

tindeki kapunun içyüzünde, dört köşe yekpâre bir beyaz mermer sütundur. Aşağısında bir adam boyu bakır kaplıdır. Bir rivayete (göre) temelinde tılsımlı define vardır. Bir kişi baş ağrısına tutulsa, bu amudun (dikilinin) terinden başına sürse şifa bulur. Bir adamın yüreğinden kan gitse ve bu direğin terinden yalasa halâs olur, (kurtulur). Bir kişiyi rubu, (korku) sıtması tutsa, bakırın deliklerinden parmak ile toprak çıkarup yalasa, istifrağ ederek (kusarak) halâs olur (kurtulur). Gayet tecrübelidir (denenmiştir).»

Kuşlar yukardan, insanlar aşağıdan bakmışlardır camilere, minarelere. Kan rengi güneş doğarken ya da batarken kırmızıya boyamıştır hep minareleri. Kuşların hayatında camilerin bir rolü olmamıştır maviliklerden süzülüp geçerken dikkatle baktıkları halde, ama insanların, olmuştur olacaktır. Kahvelerde karşı karşıyadır canlılar, camilerde omuz omuza. Kahvelerde alabildiğine gürültü ve şamata, ama camilerde derin bir suskunluk, saygı [illegible] bırakır pürüzsüz maviliğine insanları, uçsuz bucaksız, ulaşılmaz bir derinliği düşündürür, şair yapar, cami kubbeleri her işe ciddiyetle sarılmak, yüce bir varlığa kayıtsız şartsız saygı duymak, davranışlarında din kurallarıyla sınırlı olma şartını hatırlatır, kafalara yerleştirir her zaman. Beş vakit: «Allahü ekber!» sesleriyle çınlayan bu kubbenin altında, herkes haddini hududunu bilmelidir.

Çelebi şöyle bildiriyor
Ayasofya Camisiyle ilgili satırlarını.
Kıble Kapusu:

«Kanatları Nuh'un Gemi tahtasındandır, deyu rivayet söylenti) olunduğundan, cümle misafir tüccarlar, denizciler, o kapu dibinde iki rek'at Hâcet Namazı kılıp ellerini kapunun tahtalarına sürüp

(dualar ederek) sefere giderler.

Ayasofya Kuyusu:

Bir adam yürek oynamasına ve hafakan marazına (çarpıntı) tutulsa, üç cumartesi Ayasofya içindeki kuyunun suyundan seher vakti (sabah) aç karnına üçer kere nûş etse (içse) çektiği acılardan kurtulur.

Altın Top:

Bir kimse unutkanlığa uğrayıp (hafızasını kaybederse) işittiği hatırında kalmazsa, gerekir ki, Ayasofya kubbesinin ortasında asılı duran top altında, yedi kere sabah namazı kılup ve her vakitte yedişer siyah üzüm yiye (yemelidir).»

Görüldüğü gibi Çelebi, iç huzura kavuşmanın dışında, cami kubbeleri altında safa durmanın, mihraba, Mekke'ye yönelmenin, imama uymanın, başka, elle tutulur, gözle görülür faydalarından da söz etmektedir. Şu halde, tabibe, cerraha, aktariye dükkânlarına gitmeseler bile bu insanların baş vurabilecekleri, dertlerine derman isteyecekleri bir cami de, camiler de vardı.

Sürdürüyor Evliya Çelebi,

Fatih Camii:

«Şehri İstanbul'un taa ortasında, bir mürtefi zeminde (yüksek yerde) vaki olmuştur. (yapılmıştır) Bu camiin sağından ve solundan, kademeli taş merdivenle çıkılır. Dört payeli âli üzre bir kubbei âlidir ve mihrap tarafında dahi yarım kubbedir. Ruhaniyetli bir cami olup, hareminin zemini mermerle döşenmiştir ve rengârenktir. Bu camiin mihrap önünde bir bağ içre (içinde) Fatih'in ehlinin (hanımının) türbeleri vardır. Caminin iki tarafında cennet gibi bahçeler, semaniye medreseleri vardır, tûllâbı ulûm (bilim öğrencileri) ve maarif ile doludur. Onlardan hariç yol aşuru medreselerin iki kenarında softa odaları vardır, onlar da talebe ile doludur.»

Anadolu'dan, ya da imparatorluğun bir başka yerinden gelen bir feryat, bir niyaz, bir istek, bir yakarış, camilerin kubbesinde çınlamalar, akisler, yansımalar yapıyor, yaratıyordu. Namazdan evvel, namazdan sonra, müminler, inananlar, yani müslümanlar bir araya geliyor, zaman zaman, önce yavaştan yavaştan, sonra da seslerini yükselterek, ülke dertlerini konuşuyor, tartışıyorlardı.

Bayezit Camii,

Evliya Çelebi diyor ki:

«Bir kubbei müdevveri âlidir. Kıble tarafında mihrap üzere ve kıble kapusu üzere yarım kubbeler dahi büyük kubbeye zammolunmuştur. Camiin sağında solunda, iki somaki amudları (direkleri) vardır ki, misilleri (benzerleri) meğer Mısır'da Sultan Kalavun camiinde ola, Sağında padişahların cuma namazını eda edecekleri bir makamı fevkanî inşa etmişlerdir ki, Sultan İbrahim bu makamın üç tarafına müzehhep ve mutallâ şebeke kafesler inşa etmiştir.»

İşte Patrona Halil, 1730 yılının sonbaharında, mazlumlar şafağı atıp vakterişince, insanları tir tir titreten, coşturarak umutlandıran, devleştirerek kavgaya kaldıran ilk ve ünlü ihtilâl nutkunu bu camiye ve cemaatına karşı söyleyecek, Beyazıt meydanının gök kubbesi çın çın çınlayacaktı:

«Allah Allah! Eyyy Muhammet ümmeti!»

Ve ondan sonra dağılacaklardı ihtilâlciler tekmil İstanbul'a.

.....

Evliya Çelebi sürdürüyor:

«Çarşu ve pazar içre (içinde) olduğundan, gece gündüz cemaatı boldur. Havuzun muslukları akşama kadar kapanmayıp, daima akmaktadır. Zira cemaatten âram (durup-dinlenme) yoktur. Camiin mihrabı önünde cennetâsa esmer ve eşcarı gûna-

gûn ile müzeyyen olan bahçede Beyazıt'ın beyaz mermerden ve has kurşun ile kaplanmış türbesi vardır.

Camiin dışında olan sahramisal haremi azimin üç tarafında dükkânlar inşa edüp esnaf ve çarşılı için bir mutbak ve darüzziyafe (ziyafet evi) ile, bir dârı misafirin (misafirhane) Bir mektebi sıbyan (çocuklar) ve Darülkur'an (Kur'an-da derinleşme) vardır. Bu haremin dışı serapa ulu ağaçlarla müzeyyendir, (süslenmiştir) Bu ağaçların gölgesinde nice bir adam oturur, serinlenir, dinlenir. Bunun dışında bir azim (büyük) meydanı vardır ki, buraya Beyazıt Meydanı, derler. Dört tarafı gûnagûn (türlü-türlü) dükkânlarla müzeyyendir, (süslenmiştir). Bir tarafında Beyazıt Hanın medresesi vardır. Camiin cümle iki bin kırk hademesi vardır. Muvakkıtin ulûfesi hepsinden ziyadedir. Zira memaliki İslâm ne kadar gemici ve kaptan varsa, Beyazıt muvakkitine muhtaçtırlar. Cümle reislerin kıblenümaları (puslaları) ve saat ayarları bu cami mihrabında tashih olunur, (düzeltilir)»

Evet, cami avlularında gölgelerine saygıyla sığınılan muazzam ağaçlar vardı. Onlar insanları yakıcı güneşten koruyorlar, düşündürüyor, dinlendiriyorlardı. Canlının canlıya saygılı olmasını, bir işe sarılacaksa, yapıcı bir niyetle sarılmasını, tane tane hikmetli konuşmasını, sanki bu ağaçlar sağlıyorlardı. Suların sovuğu serini, konuşmaların ibretlisi, derini oradaydı. Bir bakıma da canlılar, güçsüzdü, garipti, yapayalnızdı. Gücünü ancak öbür insanlarla omuz omuza geldiği zaman anlıyor, sıpıtıp atılamayacak bir varlık olduğunu anlıyordu. Demek, fertte, bireyde, tek de yabana sayamayacağımız bir değer vardı, ama bu, benzerleriyle yanyana, dayanışma kurduğu zaman değerliydi. Bunu anlamayanlar, bir tavşan yavrusu kadar yalnız, korkak ve değersizdiler. Onları bir araya toplayan,

çekip çeviren, hayatlarına bir mana katan kuşkusuz ki camiydi, camilerdi.

Süleymaniye,

Bu camiyi de Çelebi şöyle anlatır:

«Sultan Süleyman irade etti kim, bütün Âliosmanda nekadar bin üstadı kâmil var ise, cümlesi İstanbul'a celbolundu, bunların nezaretinde, üç sene, üç bin tam adet ayakları zincirle bağlı forsa camiin temelini kazdı.

Bu camii azimin (büyük camiin) kubbesi Ayasofya kubbesinden müdevver ve yüksektir. Sağında solunda dört adet somaki mermer sütunlar vardır ki, her biri onar Mısır hazinesi kıymetinde olup, o diyarda bir kadîm şehirden, Nil nehri yolu ile İskenderiye'ye getirildi. Andan Karınca Kaptan (onu) sal gemilere tahmil edüp (yükleyip) muvaffıkı eyyam (uygun günlerde) İstanbul'da Unkapanına, andan Vefa meydanına, andan (hareketle) Süleymaniye camiinde, Karınca Kaptan dört adet sütunu (mermer direği) Süleyman Han'a teslim ettikde, Kaptan: Karıncalar budun çekmiş çekirgenin, Süleymane / Size lâyık nemiz vardır, kabul eyle fakirane... Dedikte, Süleyman Han hazzidüp (hoşlanarak) Hizmeti mukabilinde (karşılığında) Karınca Kaptan'a, Yılanlı adası sancağını ihsan etti.

Kubbei azimi mihrap üzere yarım kubbe ve kıble kapusu üzre yarım kubbe ile bina olunmuştur. Amma, mezkûr amudlar (dikililer) üzre yarım kubbeler yoktur. Mihrap ve minber üzre olan renkli camlar, Sarhoş İbrahim'in kârıdır, (eseridir). Bunun dahi medhinde insan acizdir. Kaçan ki, öğle vaktinde bu camlara güneşin şûlesi urdukta (ışığı vurunca) camiin içi münevver olur, (aydınlanır) cemaatin gözleri kamaşır.

Mihrabın sağında ve solunda, birer adam boyu halis bakırdan ve halis altunla cilâlanmış şamdan-

lar üzre yirmişer kantar kâfuri balmumlar var ki, her birine onbeşer basamak merdivenle çıkılır, her gece de yanar. (bunlardan başka) cümle yirmi iki bin kandiller ve avizeler vardır. Camiin dört bir tarafındaki pencerelerden rüzgar gelüp, cemaat hayatı cavidanî (ebedi) bulur.

Ayruca, şehri İstanbul'u temaşa içün bir kenar sed alçak duvar çekilmiştir. Cümle cemaat orada oturup Hünkâr sarayı, Üsküdar, Boğazhisarı, Beşiktaş, Tophane, Galata, Kasımpaşa, ve Okmeydanı serappa görünür. İstanbul Halici ve boğaz içre yelkenlerini açmış nice bin pereme, kayık ve gayrı gemilerin şinaverlik (yüzgeçlik) ettikleri görünür. Bir küçük harem dahi, Süleymaniye ile eskisaray arasında (Pehlivan Demir Meydanı) namile meşhurdur. Öğleden sonra cümle tekye pehlivanları o lâtif yerde güreşirler, güçlerini, kuvvetlerini denerlerdi.»

İşte böyle, yorulmadan, ayrıntıları da inceleyerek anlatır camilerimizi Evliya Çelebi. Biz de anlarız ki, san'at, hikmet, marifetten tutunuz da, Osmanlı toplumunun tekmil yapısını ilgilendiren bütün alanlarda cami önemli, yol gösterici, uyarıcı, doğruları eğrilerden ayırıcı bir rol yüklenmiş bulunmakta, bunu asırlardan beriye sürdürüp gelmektedir. Onun içindir ki genel açıklayıcı bir tanım ve tarif yapmak gerekirse Osmanlı İmparatorluğu, bir taraftan kainatın, bir taraftan da camilerin kubbesi altındadır. 1730 Üçüncü Ahmet devrinin kanlı zamanlarını anlatırken, bu iki kubbeyi yerli yerine koymalıyız yanılgılara düşmemek için.

Ahmet Refik diyor ki:

«Türkler (Osmanlılar) Budin'de geçirdikleri hayatı, Avusturya'lılara karşı asırlardan beri kazandıkları zaferleri, şimdi üzüntü ile düşünüyorlardı.

Allahım, o ne devirdi? Bir taraftan tuğlar ve altınlar içinde cenk davulu ve hücum borusu sesleriyle yeşil ovalara doğru ilerleyen Türk orduları karşısında bütün Maceristan baş eğiyor, Tuna saharalarında akisler yapan zafer şenliği, Süleymaniye camiinin kubbe ve saçakları altında, ilâhi akisler yapıyordu.»

Bu satırlardan da anlıyoruz ki, en belirgin hatlarıyla Osmanlıların dönüşü, yenilgileri, gerilemeleri de cami kubbelerinde yankılar yapmıştır. Nasıl ki Avrupa'da ilerlemeleri de gene cami kubbelerinde sevinç dalgalanmaları meydana getirmiştir. Dönüş gönüllü olmuyor, dönüş uzun savaşlar sonucu yenilgiye dönüşünce meydana geliyordu. Ekonomisini büyük ölçüde çapula dayayan bir derebey ekonomisinin ölüm selâlarıydı bu. Kendi dengesini sarsmasın, çalkantılar, kinler, umutsuzluklar, şaşkınlıklar yaratmasın, zulmu kamçılamasın, haramileri saldırgan yapmasın olamazdı. Zamanın kabaca bir değerlendirmesi, işte bu görüntüyü seriyordu gözlerimizin önüne.

Emeği çarçur olanların dünyası dardır
Boşa tütmez bu buram buram yanan ocak.
Şafağın kızıllığında işaretler vardır
İnanın kardeşler gene bişeyler olacak.

Atlar hırçın,
Atlılar umutsuz yorgun,
Atlar yerinde duramıyorsa eğer,
Atlar acı acı kişniyorsa? Kara bir karanlık içindeyse seyisler? İyiler pusuda, mazlumlar sinmiş, ahkâm kesiyorsa her konuda dürzüler, deyyuslar, peki peki bu Allah emri midir? Ardı arkası gelmeyen bir garipler ezgisi midir, ki yakar yürekleri? Yoksa önüne geçilmez bir kader çizgisi midir? ya da, kapkara bir yazgı mıdır? Hep sorulur, mazlumların şaşmayacak, değişmeyecek, bir kararda kalacak kaderi bu mudur? Peki, bu oyun bozulmaz mı? Buyrultuyu, doğrultuyu, reaya fukarasından alan, alacak olan, yepyeni bir hayat, bir başka çeşit düzen kurulmaz mı, kurulamaz mı?
İşte, bunları soruyorlardı birbirlerine?
İşte bunlara cevaplar arıyorlardı gene küskün,
Ezilmiş, durgun, kahırlı, mazlum ve yaslı insanlar.
Anladık anlıyoruz,
Bir ipi tutar çekersiniz,
Sürüyüp götürürsünüz bir yılan ölüsü gibi.
Ama, bir başka türlüsü de olur bunun. Yani ipin bir ucundan hasmınız tutar, bir ucundan da siz ve her iki taraftan başlarsınız çekmeye. Peki ne olur bunun sonu, sonucu? Nerelere varırsınız böylece? Zor mu bunu bilmek, zor mu bu asırlık düğümü çözmek, çözümlemek? Ya, haklı haksızı çeker götürür kendi doğrultusunda, eritir, ezer, ona

istediği şekli verir, ya da bunun aksi olur, kötünün, haksızın direnmesi sonunda ip çatırtıyla kopar. Bu sefer taraflar kapışır, gırtlak gırtlağa gelirler. İpi çekenler, bu sefer de, bu yoldan bir sonuç almaya, kavganın galiba olmaya savaşırlar. Biliyoruz ki, haksızın kazanması, muzaffer olması, soygunun, sefaletin sürüp gitmesi, insan ziyanlığının eski ölçülerde devam etmesi, sonucunu getirir. Öteyandan, haklının, mazlumun, bir kelimeyle reaya fukarasının kazanması ise, yeni bir düzen oluşmasını sağlar, ya da, oralara götürecek yolları açar, hazırlar.

İşte, Üçüncü Ahmet saltanatının son yıllarında, İstanbul, daha doğrusu tekmil Osmanlı İmparatorluğunda durum buydu, böyleydi. Yani, gergindi her bakımdan hurda bir halat gibi. Gergindi, çürümüştü, koptu-kopacaktı. Bakıyorsunuz, sanki birbirine dargındı insanlar. Yaprakları sararmaya yüztutan ağaçlar yorgundu. Kuşlar eskisi gibi neşeli ve hareketli değildiler, tembel tembel oturuyorlardı çatıların üstünde. Aşk türküleri söylemiyorlardı fıkara kızları. Bir şeyler bekleniyordu besbelli kızaran şafaklardan? Bir garip geçiyordu koca şehrin yazları. Reaya fukarasının onuru beş para etmiyor, o sürüye sayılıyorken, öte yandan bir lâle soğanı, bir altına müşteri buluyor, bunun için de, iş yerlerinde, camilerde, kahvehanelerde, evlerde, ileri geri ateşli konuşmalar oluyordu. Kimileri zemheriye yakalanmış kurtlar gibi açtı yani, kimileri de ziyanlıkta doyunan derebey boğaları gibi toktu.

Lâle Devri yazarı,

Ahmet Refik diyor ki:

«Gerçekten de İstanbul'da devlet ileri gelenleri ve hatta Üçüncü Sultan Ahmet aleyhinde, alttan alta bir galeyan, bir kaynaşma meydana gelmeye başlamıştı. Bu karşı cereyanın sebebi, yalnız hü-

kümet adamlarının zevk ve sefaya düşkünleri değildi. Türkiye'de toplum yapısı ve hayatı, hemen hemen hiçbir yükselişe, değişime kavuşamamıştı. Bütün ahali bir padişahın emir ve baskısına, keyif ve çılgınca heveslerine bağlı olarak yaşıyordu. Memleketin birçok yerlerinde medreseler açılmış, fakat bunlardan sadece hoca yetişmiş, onların da hemen hemen (belli bir düzeyde anlayıştan yoksun olmaları, halk arasında, gericilik tohumlarının ekilmesinden başka bir işe yaramamıştı. Meselâ konukçunun ufak bir hatasile, Hırkai Saadete davet edilmeyen Ayasofya kürsü Şeyhinin (ispirizade'nin) hemen ertesi günü, hükümet aleyhinde atıp tutması, topluca ve din kurallarına göre yaşamaktan çok, kendi çıkarları doğrultusunda çalışması, olağan dışı bir şey değildi.»

.....

Bir terzi dükkânında,
Tanışmalarından beri, bu üçüncü karşılaşmalarıydı.
Önce hareketle el sıkıştılar, sonra, İspirizade,
Şeyh Ahmet efendi, dedi ki:
«Can dostlar,
Adınız dillerde gezer,
Eee tabiî arif olanlar da birşeyler sezer,
Ama sizler, katiyyen meydanlarda görünmezsiniz?»
O ki böyle söyledi,
Ölçülü bir havada güldü, Patrona Halil:
«Demek ki dâvamıza, halka gerçekten yakınız
Gürültüden, alâyişten, gösterişten uzağız hocam;
Bu gibi davranışlara iltifat etmiyoruz!»
Emir Ali ve Çınar Ahmet'in, yüzlerindeki manâ yumuşadı,
Patrona böyle söylediğinde.
Bir an belli ki konuşmaya ilgi duydular,
Ama, kesinlikle konuşmadılar.

.....

Ahmet Refik sürdürüyor:
«Ahalinin birinci
Tabakasını hoca sınıfı oluşturuyordu.
Bu sınıf manevî silâhı,
Yeniçeriler de maddî silâhlariyle, ahali,
Hatta saray üzerinde ağırlık koymuşlardı.
Çoğusu, rezillerin koruyuculuğunda,
Yapılan isyanlar sonucu,
Yüksek mevkileri işkal edenler,
Garip düşünceleriyle
En köklü kuruluşları yıkabilecek,
Bir hava yaratabiliyorlardı...»
.....
İspirizade şimdi kurnaz
Gözleriyle bir bir süzdü onları:
«İhvanlar ihvanlar!
Yanlış anlamayın beni sakın» dedi.
«Bu sözlerim bilin sizi takdir makamındadır.
Uzaktan uzaktan,
Kopan bir fırtına gibi ağır ağır esiyor,
Ahalinin arasıra
Yayılarak onları güçlendiriyorsunuz!
Unutmayın sizleri
Dikkat ve muhabbetle izliyorum, gözlüyorum.»
Böyle demekle sustu Şeyh Ahmet.
Sanki bir an kalplerinin atışını dinlediler.
Sonra, bu sefer,
Çınar Ahmet davrandı söze,
Dedi ki:
«Şeyhim,
Biz gazamızda, mukaddes savaşımızda,
Şükür ki yalnız değiliz, arkamızda ahali,
Önümüzde ilminiz,
İrfanınız, cesaretinizle sizler varsınız!
Bu ışıkla arkamızdakiler,
Birer kara kalabalık olmak suçlamasından,
Küçümseyişten kurtulmaktadırlar.

Onun içindir ki göğsümüzü gererek:
Bize gittiğimiz yolu ilim gösterir,
İlmiye gösterir,
Büyük hocalarımız gösterir, diyebiliyoruz!»
.....
«Hocaların,
İlmi kavramış olanlarından,»
Diyor, Ahmet Refik,
«İlim ve marifet, büyük faydalar görmüştü.
Evet, bütün şairler,
Tarihçiler, hocalardan çıkmış, yetişmişti.
Halk çoğunlukla,
Okumadan, yazmadan yoksun olduğundan,
İlmiyeye, hocalara,
Her tarafta derin saygı gösterilirdi,
Dine karşı duydukları sarsılmaz bağlılık,
İlmiye sınıfına karşı,
İçlerinde çözülmez bir inanç,
Kopmaz bir bağ meydana getirmişti...»
.....
Öteyandan Patrona,
Memnun görünüyor, diyordu ki:
«Beşeriz hocam, insanız,
Elbet biz de şaşırırız, şaşarız,
Bunu kabul ederim.
Ancak ancak, bilin ki her an tetikteyiz,
Tetbirliyiz, kılı kırka yaran,
Bir hesap kitap içindeyiz.
Ve her adımımızı ölçüp tartmaktayız?»
İspirizade dinliyor, güçleniyor gururlanıyordu.
Şimdi söz sırası ondaydı:
«İsabet isabet Reis, kulaklarıma inanamıyorum?
En mustakim tarik, en doğru yol budur işte.
Tekmil hazırlığını yap.
Silâhlarını yığ.
Adamlarını çakı gibi hazırla.
Ama, gene de düşmanının kendinden kavi bil!

Derim ki ihvanlara, derim ki
Can yoldaşlara:
Hasım senin ölünü zemzemle yumaz,
Su uyur ey ihvanlar,
Şunu iyi bilin ki düşman uyumaz!»
Böyle demekle, kesti,
Ayasofya vaizi İspirizade Şeyh Ahmet.
Düşündüler bir an,
Patrona Halil, Emir Ali ve Çınar Ahmet.
.....
Yani lâftan lâf ürüyordu,
Beride de Ahmet Refik sürdürüyordu:
«Ahalinin,
Diğer tabakasını,
Esnaf ve avam (herkes) oluşturuyordu.
Bu sınıfta saflıktan çok, bağnazlık ve cehalet,
Bütün şiddetile hükmünü yürütüyordu.
Çoğusu varlıklıdır yanında çalışan,
Yeniçerilik, esnaflık ve rençberlik eden halk,
Tahsilden, eğitimden,
İyi bir hayattan yoksun yaşıyordu.
Bunların kendi cinslerine hizmetleri harptan,
Darptan, savaş zamanında, yağmacılıktan ibaretti.
Doğusu İran, güneşi Arabistan, kuzeyi Rusya'ya, Tuna,
Ve hatta Macaristan
İçlerine kadar yayılan bu insan yığınları,
Sarayburnu'nu süsleyen kubbeler ve revaklar altında,
Zevk ve sefayla,
Ömür süren beş on kişinin esiri idi...»
Böyle diyor, acı bir tablo çiziyordu tarihçi.
Patrona Halil dönüyor,
Daha bir dikkatle bakıyordu İsprizade'ye:
«Şeyhim şeyhim inanın ki,
Hemen hemen her şeyin başlıca unsurlarını değil,

En ince teferrüatını (ayrıntılarını) da düşünüyor,
Dahili hesap ediyoruz, ama gene de,
Düşmanın bilmediğimiz, bilemediğimiz,
Güçleri, silâhları vardır, olabilir, bizi,
Hiç ummadığımız bir zamanda,
Ummadığımız bir yerde bunlarla vurabilir?
Hayale kapılmıyoruz, hülyaya yer vermiyoruz!»
İspirizade,
Can kulağile dinliyor,
Patrona'nın karşısında heyecanlanıyordu:
«Beni şaşırtıyorsunuz,
Beni mutlu kılıyorsunuz Koca Reis!» diyordu.
«Biliniz ki,
Dinledikçe hayran oluyorum, size.
Demek ki azgın denizlerden,
Aylardan evvel görünmeyen karalardan,
Her an, ölümle burun buruna yaşadığınız hayattan,
Çok şeyler öğrenmizsiniz,
Sizi içimde duyarak dinliyor,
Bu taş gibi katı gerçeği çok iyi anlıyorum.
Yaprakları sararmış,
Raflarda yıllarca yorgun yatmış,
Tozlu birer kitap gibiyiz biz sizin karşınızda.
Ama ama, gene de derim ki:
Bu kitabî bilgi unsurunu da hiç bir zaman,
Hiçe saymayınız, küçümsemeyiniz.
İşe buradan,
Bu mantıkla, bu düşünceyle sarılırsanız,
İnanın ki,
Mağlup olmayacağız, yenilmeyeceğiz dostlar!»
Konuşmalar,
Böylece, belli bir konuda,
Heyecanla dolarak,
Güven yaratan bir doruğa ulaşmıştı ki,
Bu sefer de,

Emir Ali, söze davrandı:
«Hocam hocam!» dedi,
«Çok hikmetli ve o derece pervasız,
Konuşmalar yaptınız, yapacaksınız. Bizlere,
Bizlere ışık tuttunuz ve tutacaksınız.
Cesaret de aşıladınız öteyandan,
Ayasofyai Kebirde (Ulu Ayasofya'da) da, yapıyorsunuz.
Bizler de cemaatın,
Dinleyicilerin arasında bulunuyor,
Sizden dinlediklerimizden güç ve kuvvet alıyoruz.
Ancak, hoşgörünüze sığınarak derim ki,
Uyarıcı özelliğinizin yanında, emredici,
Halka yukardan bakan, yer yer onları aşağılayan,
Bir eda, bir anlatım var, bilmem yanılıyor muyum?
Eğer yanılmıyorsam,
Bu onları incitiyor ve derin derin düşündürüyor:
«Acaba, yağmurdan kaçarken, doluya mı tutulacağız?»
Diyorlar, üzülüyorlar.
Hocam acaba daha yumuşak, babacan bir eda takınamaz mısınız?
Meselâ Topçular Kahvesi'nde,
Zaman zaman Gamlı Dede'de konuşmalar yapıyor.
Bunları biz,
Dikkatle izliyor ve görüyoruz ki,
O sadece halkın mantığına değil de,
Hislerine, heyecanlarına da ulaşmasını biliyor.
Ve buna benzer bir nice,
Konuşmalar daha yapılıyor İstanbul'da?
Sanırım bizi anladınız,
Bize darılmadınız ya hocam?»
Emir Ali böyle demekle, sarstı silkeledi havayı.
Ter sildi,

Ve belli ki bir heyecanlı bir an geçirdi,
İspirizade Şeyh Ahmet efendi, sonra yutkunarak,—
Ağır ağır dedi ki:
«Emir Ali ihvanımız, can dostumuz,
Çarpıcı, düşündürücü şeyler söyledi,
Dinlediniz, dinledim.
Doğrusu benim için ibretli, hikmetli şeyler bunlar?
Bu tenkitleri, eleştirileri, uyarıları,
Umarım, ağırlığınca anlamış, değerlendirmiş olayım.
Bence en önemlisi:
Ayasofya Camisi'ndeki vaazlarımı.
Gamlı Dede'nin,
Topçular Kahvesi'ndeki,
Güzel konuşmalarıyla ölçüştürdüler?
İnanın ki can dostlar,
Böyle bir uyarıyla ilk defa karşılaşıyorum.
Ama ama,
Hazırlıksız da değilim, cevap vereceğim:
Gamlı Dede'yle aramızda acıdır ki,
Benim aleyhime bir fark var.
Ve hem de gözlerden uzak tutulmaması,
Gereken önemli bir fark, bunu açıkça koymalıyız!
Yani ben vaazlarımda,
Yani mecburen din esaslarından yola çıkarken,
Yani mecburen konularımı sislerle boğarken, O,
Demircilerle, saraçlarla, dülgerlerle,
Yani tekmil çalışanlarla, omuz omuza, içiçe.
Demek isterim ki halkın içinde,
Onlarla haşır-neşir olan Gamlı Dede,
Elbette benden,
Daha çekici ve anlaşılır olabiliyor.
Derin bir din
Eğitimi görmüş ve tecrübesi görmüş,

Bir vaizin
Anlattıklarına yakın olabilmek için,
Anlayabilmek duyabilmek için,
En azından, onun bildiklerinin,
Hiç değilse onda birini bilmek, anlamak gerek.
İşte, Gamlı Dede'yle
Farkımız, ayrıcalığımız buradan ileri geliyor.
Şimdi Emir Ali karındaşımız, can yoldaşımız,
Can kulağıyla, evet can kulağıyla dinle beni,
Görüyoruz ki şunun kaydında,
Sayılamayacak kadar çok yararlar var.
Ve ben hakir, açık yürekle derim ki:
Ayasofya Camii vaizi,

Şeyh Ahmet olacağım yerde,
Topçular'da Bir Gamlı Dede olmak isterdim.
İnanın kalbimin en derin yerini açtım sizlere?»
O ki,
Bunları yüreğinden gelerek söyledi,
Bir hareket,
Bir canlanma oldu dinleyenler arasında.
Patrona Halil, Emir Ali ve Çınar Ahmet,
Hep birlikte gürlediler:
«Renk kattın,
Umutlarımızı arttırdın,
Varol, berhudar ol, bizi bahtiyar ettin hoca!»
Hepsi de heyecanlı görünüyorlardı.
.....
Ahmet Refik yazıyor:
«Avrupa'da,
Sosyal hayat için kurallar,
Konulduğu sırada, bütün bu ahali yığını,
Tekmil insanlık
Haklarından mahrum, baskıcı bir paşanın
Veya bir Yeniçeri Ağasının keyfine tabî,
Aşağılanmış, incitilmiş perişan bir ömür geçiriyor,

Ve bu esir hayatına kimsenin karşı geldiği görülmüyordu.
Asırlardan beri,
Ülkede hükmünü sürdüren kanlı baskı, istibdat,
Halkın kafasında, beyninde, düşüncesinde,
Uyuşturucu, korkutucu bir tesir meydana getirmişti.
Daha doğrusu din,
Hükümet karşısında duyulan güvensizlik,
Dehşet,
Hükümdara duyulması gereken sevgiyi, bir
Zorunluk haline getirmişti.
Halkın bu kendiliğinden, asırların öğrettiği,
Boyun eğme davranışına karşı,
Dunyada olanlardan haberdar olan hükümet
Adamlarının görevi, senelerden beri Avusturya,
Saldırıları karşısında ezilen vatanı kurtarmak,
Ülkenin geleceğini sağlayacak bir kuvvet,
Meydana getirecek, keyif ve baskıya boyun eymemekti.
Halbuki, çoğusu devlet adamları,
Bu noktayı katiyyen anlayamıyor, ya da,
Topallayan düzenin korunmasını,
Geleceğin sağlanmasından daha önde tutuyordu.»
Evet, düzeni batıranlardan, durumu kurtaracak
Atılımlar bekliyor, Ahmet Refik, olur mu?
Eh bu da bir görüş, tutarsız da olsa, kaydında fayda var.
.....
İspirîzade
Şeyh Ahmet efendi,
İzin isteyip gittikten sonra,
Alim Çelebi ve Evliya arkadaşlar geldiler.
İspirîzadenin,
Yarattığı iyimser hava halâ sürüyordu ama.
Bunun için olacak ki,
Patrona Halil, Emir Ali ve Çınar Ahmet,

Biraz evvel,
Hızlı vaiz İspirîzadeyle konuştuklarına,
Bir bir duraksamadan,
Yeni gelen arkadaşlarına da anlattılar.
Bir an suskunluk oldu sonra,
Şimdi hepsi de,
Bu konuyu düşünüyor olmalıydılar.
Çok sürmedi,
Bu suskunluğu ilkin,
Alim Çelebi bozdu ve dedi ki:
«Yoldaşlar,
Eğer İspirîzade Şeyh Ahmet efendi,
Ve onun benzerleriyle işbirliği yaparsak?»
«Ki buna mecburuz!» dedi, Evliya.
Alim Çelebi sürdürdü:
«O zaman onların ne menem kişiler,
Olduklarını da anlamaya, bilmeye mecburuz!»
Patrona Halil de dedi ki:
«Yani yapacaklarımız onlarla olmaz!
Ya da, sadece onlarla olmaz.
Ama ama, kılı
Kırka yaralım, bir güzel düşünelim,
Yapacağımız iş,
Bilin ki, onlarsız da olmaz!»
Öteden,
Emir Ali sordu:
Koca Reis, bu ne demektir?»
Patrona sustu,
Belki konuşmanın yaygınlaşmasını istiyordu.
Evliya öne çıktı:
«Önce bunu anlatmağa halletmeğe çalışalım!»
Alim Çelebi:
«Bunu kaide-i cedel üzre çözmekten,
Başka,
Çaremiz yoktur, bu doğrultuya gitmeliyiz.»
Çınar Ahmet

Girdi bu sefer araya:
«Öyleyse cedel nedir, ne değildir?»
Alim Çelebi:
«Kavgadır, yani, ilm-i hitaf-ü cedel,
Yani, mantık yoluyla münakaşa ilmi, tartışma, demektir.»
Evliya atıldı:
«İşte bu kaideden kuraldan yola
Çıkarsak doğruyu, doğruları bulabiliriz.»
Patrona Halil bağlıyordu:
«Yani onlarla
Olmaz, ama ama, onlarsız da olmaz.
Bu sözlerdeki
Hikmeti, derinliği anlamamız şarttır!»
Düğümün,
Böylece çözülmesinden midir nedir,
Bir suskunluk oluyordu aralarında.
Sonra, Patrona Halil sürdürüyordu:
«Yoldaşlar yoldaşlar!
Tartışmayı böylece bağlarsak, ve
Şeyh Ahmet Efendiyi götürüp de yerine korsak,
Bu iş bitmiş olur mu? Bir düşünün hele olur mu?»
«Olmaz, hayır olmaz!» dedi, Emir Ali.
Patrona sordu:
«Ali yoldaş, neden olmaz?»
Çınar Ahmet:
«Çünkü bir de Alim Çelebi var, Evliya, var?»
Emir Ali:
«Sahi sahi, onlar da ilmiyeden değil mi?
Derin okumuş, yazmış, alim kişiler değil mi?»
Çınar Ahmet;
«Hak yolundan gideceksek,
Her konuda yiğit, doğru, dürüst olacaksak,
Peki bunu, bunları,
Neden duymuyor, düşünmüyoruz, haksız mıyım?»

«Haklısın, haklısın!» dedi, Patrona:
Ama, önemli bir noktayı
Unutuyor, gözden kaçırıyorsun yoldaş!
Çünkü ne Alim Çelebi'yi,
Ne de Evliya'yı,
İspirîzade Şeyh Ahmet Efendi'yle,
Ölçüştürmeye, ayni kapta,
Ayni çerçevede, görmeye, göstermeye imkân yok.
Bunu onlar, arkadaşlarımızdır, diye söylemiyorum.

Burada bir incelik, bir ayırım yapmak gerek.
Herkesi yerli yerine koyup, hakkını vermek gerek?»
Çınar Ahmet:
«Haşşöyle, bilelim,
Öğrenelim, hiç bir şey kıyılarda,
Köşelerde, kayıplarda, karanlıklarda kalmasın!»
Patrona, sürdürüyordu:
«Bu arkadaşlar,
Halkın kavga teşkilâtına gelmişler,
Demek ki kellelerini bir dâvaya koymuşlar?
Onlar için,
Ferdî davranışlar söz konusu olamaz artık!
Kayıtsız şartsız,
Toplum çıkarlarını önde tutacak, kayıracaklardır!

Ama ama,
İspirîzade için durum böyle mi ya?
Onun sırtında,
Yumurta küfesi yok, isterse dönüverir!»
Emir Ali:
«Vay be kardaşım be, bu dünyada neler var?»
Patrona,

Daha da açılıyordu:
«Bunu Şeyh Ahmet Efendi,
Ve benzerlerini aşağılamak için söylemiyorum,

Sakın sakın, yanlış anlaşılmasın.
İslâmiyet için,
Fisebulullah çalışmalar devri kapanıpta,
Din adamları,
Dini bir meslek, bir geçim kapısı haline
Getirdiklerinden beri bozulma başlamış,
Ve böylece onlar dini ve onun kurallarını,
Savunmayı,
Yaymayı unutup, kendi çıkarlarını,
Korumak durumunda karar kılmışlar.»
Çınar Ahmet:
«Peki be Koca Reis, bu neden böyle olmuştur?»
Patrona:
«Durun onu da anlatayım,
İnsan sabanın, kazmanın, belin küreğin,
Orağın, tırpanın, çekicin, balyozun, yabanın,
Diğrenin sapını bırakınca,
İnsan örsün başından, körüğün yanından,
Tarladan, tapandan, sürünün peşinden ayrılınca,
İnsan istihsal etmeden, üretmeden yimeğe başlayınca,
İnsanlığından da bir şeyler kaybeder,
Bilmem anlatabildim mi? Sorun burada yatıyor.
Böylece İspirîzade'nin,
Durumunu genişçe açıkladığımı sanıyorum.
Alim Çelebi'nin,
Evliya'nın onunla benzerliği şekildedir.
Özde, uygulamada, bunlar birbirinden ayrı insanlar?»
Gene suskunluk oldu.
Çok doğru ve yerinde konuşmuştu Patrona.
Düğümleri çözmüş,
Çözümlemişti, herkes rahattı.
Sonra sonra:
Alim Çelebi'yle, Evliya'ya döndü:

«Hali ahvali, durumu nasıl görüyorsunuz?» diye sordu.
«Valla Yoldaş, kimi görsek, hep,
— Nereye gidiyoruz? Nereye gidiyoruz? —
Sorulariyle karşılaşıyoruz, demek ki,
Olduğumuz yerde,
Kalamayacağımızı herkes iyice anlamış?»
Onlar ki bunu söylediler,
Manalı bir gülümseme belirdi yüzlerinde.

Halktan adamlar bakmaktaydılar oralarda
Bir yidiler ki üçüncü danayı haşladılar.
Padişah boğalar misali doymuş buralarda
Öteyandan Çırağanı taşlamaya başladılar.

Patrona Halil'in,
Ve onun cesur arkadaşlarının,
Ve peşlerinden sürükledikleri binlerce insanın,
İsyanlarını, ihtilâllerini, bir kelimeyle kanlı zamanlarını iyice ve derinlemesine anlayıp, kavrayabilmek için, bu büyük olayı tarihî akışı, kendi imkânları ve şartları içinde görmek ve göstermek zorunluğu vardır, gerektir en azından. Öyleyse bu önemli olayın, ne ardı, ne de önü boş değildir. Bu bakımdan açıkça görülüyor ki, hem kopuk kopuk, hem zincirleme bir bütünlük söz konusu. Geçmişe olsun, geleceğe olsun şöyle bir göz atarsak, durum oralarda da hiç birbirinden farklı değil. Kanlı geçmişin tesirleri, gelecekte de sürmüş gitmiş ve tesirleri de elle tutulacak kadar açık, taze, dipdiri. Ülkeleri ve ülküleri için canlarını cömertçe veren bu insanların, henüz kanları bile kurumamış bir bakıma. İniltileri sürüp gidiyor. Gözyaşlarıyla masum yüzleri ıpıslak. Namuslu alınları kılıç darbesiyle yaralı, ama gene tertemiz. Orada tarih boyunca sürüp gelen, değişmez gibi görünen ama değişen, mazlumların kara kaderleri yazılı.

Öyleyse bu kanlı zamanları, olanca heybetile ortaya koyabilmek için, köklü, etraflı bilgilere, belgelere ihtiyaç olduğunu söylemek, belirlemek, önemli bir buluş sayılmamalıdır ve sayılmaz. Öteyandan, üzülerek açıklamak gerekir ki, öyle dört başı mamur, doyurucu, bol malzeme bulamamıştır bu konuya el atanlar. Ancak, birbirinden kopuk ko-

puk, bir takım bilgi ve belge kırıntılarıdır el altında bulunanlar.

Bunlara bir de, meseleyi kalemleriyle kurcalayıp tartışanların, bağlı oldukları sınıf ve zümrelerden gelme, kişisel yorum ve sözde açıklamalarını katarsanız, ondan sonra, kabul etmek gerekir ki, işler büsbütün karışır, arap saçına döner. Şu da var ama, gene de, o bilgi kırıntılarından meydana getirilecek, bütünün varlığı, geçerliliği hiç de küçümsenmemeli, zamanımız insanlarının bu büyük olaya, yalnız kuru mantıkla değil, sezgi, sevgi ve vicdanla, eğilmesi, ilgilenmesi, sağlanmalı, geçmişe sadece bu açıdan bakılabileceği hesabedilmeli. Özellikle, Patrona İhtilâli gibi muazzam bir tarih olayının bu metodla ele alınması, gözardı edilemeyecek bir zorunluktur da,

Abdi Tarihi'nin önsözünde,

Faik Reşit Unat diyor ki:

«1730 Patrona İsyanı'nın, Osmanlı-Türk tarihî olayları arasında önemli bir yer tuttuğu, tartışmasız kabul edilecek gerçeklerdendir. Bununla beraber, Osmanlı tarihinin aşırı zevk ve savurganlıklarla dolu bir bölümü olarak Lâle Devri adiyle anılan, bu devredeki İstanbul hayatını, yeter derecede aydınlık olarak tanımadığımız gibi, bu ihtilâlin gerçek sebep ve gerekçelerini de kesin olarak bilgi sınırlarımızın dışında sayabiliriz.

Raşit ve Çelebizade Asım Efendilerin vakanüvis (devlet tarihçisi) olarak, bize aktardıkları sınırlı bilgilere dayanarak, bu devri bütün özellik ve ayrıntılariyle öğrenmemize ve Sami efendinin ihtilâlin meydana gelişi ve bastırılışı hakkında zaptettikleriyle de bu olayı bütün açıklığıyla görüp anlamamıza imkân yoktur. Özellikle ihtilâle başlangıç olan 1729 yılı olaylarının, her nasılsa, devlet tarihçilerinin kaleme aldıkları konular dışında kalmış olması da (Silsile-i vukuat-ı Devlet-i Aliyye-de zapte-

dilmeyen 1729 hadisatı)nı oluşturuyor ve ihtilâlin çıkmasına sebep olan olayları büsbütün karanlıkta bırakıyordu. Şu da var ki, tarihimiz üzerine çalışmalar geliştikçe, elde edilecek yeni belgelerle, bu devre hakkındaki bilgilerimizin de, gittikçe artarak berraklaşacağı ve ilerde daha aydınlık ve tam bir hale geleceği kuşkusuzdur.»

Yukardaki satırlar ibret verici oldukları kadar, düşündürücüdürler de? Burada bir ihmal, bir unutkanlık, bir önemsememe söz konusu değildir. Burada, tarihimizin çok çok önemli bir olayını küllemek, gözlerden kaçırmak, gölgede bırakmak, kara toprağa gömmek söz konusudur. Bunu, bunları kimler yapmış olabilirler peki? Derin derin, enine boyuna üstünde düşünmek gerek. Ama, şu da kesinlikle söylenebilir ki, her halde bu konuda tarihi alaca karanlığa iten ihtilâlciler değil. Çünkü onlar apaçık sloganlarla halkın karşısına çıkmışlar; dâvamız şeriatı Muhammediye üzerinedir! demişlerdir. Sonra canlarını orta yere koyup, bu yolda göz kırpmadan yürümüşler. Önce yenmişler, en büyük derebeyine boyun eğdirmişler. Üçüncü Sultan Ahmet, tatlı canını koruyabilmek için, damadı Nevşehirli İbrahim paşayı boğduracak kadar alçalmış, öz kızını dul bırakacak kadar korkmuş, canavarlaşmış tır.

Öyleyse ihtilâlcilerin, tarihi gerçekleri gömmeye, karanlığa itmeye, yırtmaya, yoketmeye ihtiyaçları yoktu. Onlar, alabildiğine açık oynamışlar, böylece, gelecek nesillerden saklayacak birşeyleri olmadığını da doğruca ortaya koymuşlar, ellerini masum kanına sokmadıkları için de katil sayılmamışlardır. Burada küçük oynayan, kancıkça oynayan, en adi yollara sapan, insanlık dışı metotlar kullanan saraydır, Üçüncü Ahmet'tir, onun kiralık dinsiz ülemasıdır. Birinci Sultan Mahmut'tur, onların onların devlet gücü efsanesinin ardında sak-

lanan, asırlık tercübeleri olan kiralık katilleridir. Her halde bunlar, demir lâleleri, cellâtları, kârları, kerhaneleriyle, düzenin köpekleri, düzenbazlarıyla tarihin karşısına çıkmak cesaretini gösterememişlerdir, bu gücü kendilerinde bulamamışlardır.

Pek açık ki, masum yüzleri karalamaları, karayı ak gibi sunmaları, gerçekleri alelacele torağa gömmeleri, belli bir tarihî devreyi kasten çirkefle yıkamaları, gün gibi aşikâr olan şeyleri tersyüz etmeleri bundandır. Faik Reşit Unat'ın, sonradan bulunacağı umudunda olduğu belgeler her halde ihtilâlcileri değil, kanlı oyunlarla ihtilâli bastıran sarayı utandıracaktır. Doğu düzenindeki saptırmalar, saklamalar, hep bununla ilgili olsa gerektir. Ama, şükür ki bugün, bu ihtilâlin ana hedef ve doğrultusu kaba hatlarıyla da olsa bilinmektedir. (Profesör Münir Aktepe'nin, PATRONA İSYANI isimli değerli eserine bakınız)

Göreceksiniz ki, onların kıyıda köşede unuttukları, ya da önemsemedikleri şeyler var ya, gerçek değilse bile, gerçeğin parçaları var ya, insanoğulları, onları sabırla bir araya getirerekten, bütüne ulaşmasını bilmiş, böylece bu konuda biyerlere varmış ve varacaktır. Çünkü, Patrona ihtilâli, belli bir teoriye yaslanmamış olsa bile, fedakâr bir halkın engin hayat pratiğiyle, ülkenin taban çalışan güçlerini iktidar yapmış, hükümet yapmış, demirciyi, kömürcüyü, gemiciyi, balıkçıyı, kahveciyi, berberi, dülgeri, marangozu, askeri, ülke idaresinin gerçek sahibi haline getirmiş ve koca bir imparatorluğu aylarca, sızıltısızca, daha değişik, daha insancıl, metotlarla, yönetmiş, yürütebilmiştir. Koca padişahlar dururken, vezir vüzera dururken, istilâ ordularını taaa Viyana'lara kadar gönderebilen, bir devlet gücü dururken, bütün bunları nasırlı ellerinin tersiyle bir tarafa itebilen halk doğrudan doğruya iktidar olabilir mi? Ve koskoca bir ülkeyi yönetebilir mi? Evet, böyle dikenli bir soruya, böyle

kurşun gibi ağır bir soruya «evet!» diyebiliyordu Patrona Halil ve onun cesur arkadaşları? Bunu tarihe silinmez harflerle yazabiliyor, yazdırabiliyor, işte işte, önemli olanda bu!

Tekrarında yarar var,

Onların taaa buralara kadar gelmeleri,

Yılmadan kanlı bir ihtilâl zirvesine tırmanmaları,

Asırlık hesapları devrin iktidarına tek tek sormaları, hem kolay olmadı, hem de birden meydana gelivermedi. Bunun gerisinde uzun bir birikim ve sabırlı bir çalışma var. Zaten bunun aksini düşünmek, gerçeğin taa uzaklarına düşürürdü bizi. Kökünü, gelişini bilmediğimiz bir tarih olayını, bir masal anlatımının kolaylığına itiverirdik. Dikkatle tespit etmek gerek, bir elinde kılıç bir elinde çiçek tutan bir padişahtı Üçüncü Sultan Ahmet. Onun bu iki yüzlü politikasının en usta mimarıydı, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa. Onu icracı olarak ortalığa salan sultan, yaranına, yakınlarına çiçeği, halka da kaşlarını çatarak kılıcı sallıyordu. Halk bu kanlı lâlenin büyüsüne kanmıyor, yılan ıslığı gibi havayı kesen kılıçtan da korkmuyordu.

Onun içindir ki,

Daha ihtilâlden dört sene evvel,

Yani, 1726'da İstanbul'da meydana gelen,

Bazı manidar olaylara şöyle bir gözatmak gerekiyor.

Patrona İsyanı, isimli kitabında,

Profesör Münir Aktepe diyor ki:

«1726 yılının Ağustosunda, halkın huzursuzluğunu açığa vurması, Beşiktaş sarayında, Üçüncü Sultan Ahmet'le, damadı Nevşehir'li İbrahim Paşa'yı, diğer saraylarda (ise) devrin vüzerasını (vezirlerini) günlerce taşlayacak kadar ileri vardı. Yapılan bütün aramalara (araştırmalara) rağmen (gariptir) hiç kimse yakalanamamıştı. (Bunun üstüne) sonuç-

ta, Üçüncü Sultan Ahmet, Beşiktaş sarayını terketmek zorunda kalmıştı ki(kapıldığı korkunun) huzursuzluğun, bundan daha açık bir belirtisi olamazdı. Hemen herkesi bir dehşet (ve panik havası) kaplamış ve padişah ile sadrazamı, tir tir titrer olmuşlardı. Etraflarındaki adamların bir bölümü, bu olayların meydana gelişini, gizli kuvvetlerin tesiriyle açıklamaya çalışırlarken, devrin meşhur şairlerinden Nedim de, İbrahim Paşa'yı şu kıtasiyle yatıştırmaya çalışıyordu:

«Saray-ı şehriyarî bir aceb bâğ-ı meserettir
Kurulmuştur esası izz-ü cah-ı iftihar üzre
O bağın her dırahtı meyvedar-ı izz-ü devlettir
Atarlar tâşı elbette dırahtı meyvedar üzre.»

Yukardaki, Prof. Münir Aktepe'den yaptığımız alıntıyı, derin bir dikkatle incelemeli, ve sonra, uzun uzun üstünde düşünmeliydik. Halk tarafından sadece bir saray değil, saraylar taşlanıyor. Sadece padişah değil, vezir vüzerası, yani, tekmil düzen taşlanıyor, hem bir gün değil, günlerce taşlanıyordu. Öte yandan bu taşlamalar, devletin başından tutun da, taaa ayaklarına kadar, bütün dayanaklarını kendine hedef alıyor, geçtik kollarını kanatlarını, doğrudan doğruya padişahı Beşiktaş sarayından kaçırabiliyordu ki, demek bu garip savaşıyla halk, sınırlı da olsa, örtülü bir savaşın zaferini kazanıyordu. Sonra bunu gizli kuvvetlerin varlığıyla açıklamaya kalkmak da ne demekti? Üçüncü Sultan Ahmet ve onun ünlü sadrazamı, Nevşehirli İbrahim Paşa aleyhine, gizli halk mukavemeti ve savaşçı dayanışma, o zamandan mı başlamıştı?

Öteyandan,

Lâle Devri, isimli kitabında Ahmet Refik,

Şöyle, garip bir mantıkla dokunmuş bu konuya:

«Üçüncü Sultan Ahmet'le vezirinin zevk ve sefa âlemlerini düşmanları çekemezlerdi. Nitekim bir gece Çırağan Sarayı'nı taşlattılar. Üçüncü Sultan

Ahmet korktu, telâşa düştü. Sadrazam İbrahim Paşa'ya beyaz (?) üzerine şu hattı (buyruğu) yazdı:

«Benim vezirim, çuhadarlardan (hizmetçilerden) sayirlerden (?) beş on kişiye kılık değiştirip, saraya bağlı olan yerlerle, tepeler üzerindeki evlerde gezdirtip, kadınlardan, uşaklardan ve recüllerden (yetişkinlerden) gözlerine kestirdikleri kişilere, saraya atılan taşlardan söz açıp, sorular sorarak, ve bazı hafifletici sözlerle konuşmaya girişilirse (konu önemsizmiş gibi gösterilirse) belki de ağızlarından bir şeyler alabilirler? Yolunda fikirler geldi aklıma. Büsbütün de faydasız olmadığını sanıyorum. Bir güzelce gezsinler dolaşsınlar, bakalım ne cevaplar alırlar, neler bulurlar?»

Ahmet Refik'in yazdıkları da, taşlamanın, padişahı ve hükümetini, onun, onların gerisindeki iktidar kademelerini, nekadar çok telaşlandırdığını anlattıktan başka, ayrıca bu işi yapanların bir ipucu da vermediklerini, iz bırakmadıklarını, korkunç bir ustalıkla teşkilâtlandıklarını, vurup kaçarak, pek güzel saklandıklarını ortaya koymaktadır ki, bu saraya karşı muhalefet cereyanının nasıl mayalandığını apaçık ortaya koymaktadır.

Sormak gerek yeri gelmişken, demek ki Patrona Halil ve cesur arkadaşlarının hareketi, sebebi belirsiz, bir âni patlamanın ürünü olmayıp, uzun yılların tecrübeye, deney ve hazırlığından geçmiş, halkla kaynaşmış, ne yaptıklarını bilen, çok sağlam kişilerin yaktığı bir ihtilâl ateşinin belki de ilk kıvılcımları, ilk aleviydi.

Bu olay üzerinde gözlerimizi defalarca gezdirip, hayret ve hayranlıkla düşünceye dalarken, akıldan bir an bile çıkarılmaması gereken, üstüne ısrarla parmak basılması gereken, savsaklanamayacak bir şey de şudur: Yukarda iki yazardan alıntı yaparak sunduğumuz taşlama olayı, bizlere nasılsa ulaşabilen talan edilememiş, tersyüz yapılarak,' yalana

çevrilememiş, kimbilir kaç belgeden, olaylardan biri, bir tanesi. Bunların bir niceleri toprağa gömülmüş, böylece çürütülmüş, yazık ki günümüze ulaşamamıştır. Bundan yola çıkılarak denilebilir ki, biz elimize bir mum alarak, güneşi aramaya çıkıyoruz, güneşe ulaşmaya çalışıyoruz. Demek ki işimiz bir hayli zor, ama onurlu bir iş? Bunu belirtmek de bir görev, umarım okurlarım bir öğünme olarak almazlar, ters değerlendirmezler bu sözlerimi?

Evet, taşlama, taşlamalar, yalnız sarayla, saraylarla sınırlı kalmıyordu ki? Buna çare bulmakla, tetbir almakla, oralarda tam bir cennet hayatı yaşayanlar, en üst düzeyde ömür sürenler, çılgınca eğlenenler, ezdikleri insanların hışmından kurtulabilsin, buna imkan var mı?

Gene, öteyandan bakıyorsunuz, halk sistemsizliğin, dağınıklığın, perişanlığın, vurdumduymaz gibi görünmenin yanında, korkunç, kendine has bir sistem geliştirmiş ve bununla, koca bir imparatorluğun baskı aparatına çarpmayı, onu yaralamayı, tökezletmeyi bilmiştir, yağlı iplere, zağlı kılıçlara, gürzlere, topuzlara, insaftan nasibi olmayan canavar cellâtlara rağmen?

Böylece, sarayları taşlamanın dışında, oralarda azgın bir saltanat sürenleri, manevî alanda da paramparça etmenin, içlerine korku sıtması salmanın yollarını bulmuş, akıl almaz yoğunlukta bir karşı propagandayla, onların yarından duyduğu kuşkuyu, endişeyi, alabildiğine arttırmış, böylece kendilerini, yeni yeni kapışmalara hazırlamışlardır.

Kimdi peki, kimlerdi bunlar?

Bir dâva uğrunda namları nışanları silinmiş,

Ya da, çok az kişi tarafından bilinmiş hatiplerdi.

Ama kürsülere, öyle yüksek yerlere ihtiyaçları yoktu ağız açmak için, konu seçmek geçmek için. Özel yerler aramazlardı yani? Bir abaları var atar, nerde olsa yatar, hangi taşın üstüne, hangi peyke-

ye, hangi hasıra, köşeye otursalar, coşar, taşar, konuşurlardı. Cümlesi bunda şehvetten de öte bir tat bulur, ekmek, yemek yeselerde, yemeseler de olurdu. Hayrettir, çoğusu da bir görünür bir kaybolurdu. Çoğusu onları dinleyenler, kim olduklarını bile, doğru dürüst bilmezlerdi. Çünkü, her zaman gittikleri yönler değişik, çünkü, her zaman aynı doğrultudan gelmezlerdi. Kabaca bir sakalları vardı temiz ve güleç yüzlerinde. Omuzlarından torbalarını eksik etmezler. Tütün dumanı kınalamıştır beriyandan bıyıklarını. Gözleri karanlık bir oyukta gibidir, bazan uykulu gibi renksiz, bazan da ateş olur yanarlar. Anlatirken çoğusu ellerini, bir de yanan-sönen gözlerini kullanırlar, duygulu derin sesleri alçalır, yükselirken.

Arayan buluyordu,

Konuya nereden girseler oluyordu:

Vakterişip zaman geldi vay be... Efendimiz, mucizelerini yay be... Sözümüze sözümüze kulak verin ihvanlar, mazlumlara kanat gerin insanlar! Kan içenler yılan gibi topraklarda süründü, kurtla çakal mevsim mevsim göründü. Boşuna yapılmadı bilin şu hanlar Saraylar çoğaldıkça sönüyor hanümanlar. Hey, biz dağlarda buz idik, çorbalarda tuz idik, haramiye haram ederken yalancı dünyasını, mazlum karanlığına sönmeyen yıldız idik. Düşünün ki, bizi tutup soydular, etimizle boğa gibi doydular. Şaraplarına zemzem katarlarken pespaye meclislerinde, bizi Ağustoslarda susuz koydular. Gel bir düşün, beyaz unun simidi? Soruyoruz, tarla süren, ekin eken kimidi? Yazık, yazıklar ki, biz öğüttük onlar yidi, vay be, kaybedeyazdık umudu. Bakın kardeş onlara bir sorum var? Bu konuda türlü türlü yorum var. Biz bu dağı aşarız terimize boğulsakta, ama bilelim ki, kan içenler irin kusar. Azgın atı, kılıç eğer ondadır, kazma kürek karasapan bundadır. Hak yiyenin iki eli kandadır, hak

diyenin oh deyişi sondadır. Gör işte bak, halkı soyup döğersen, ekmeği zehir yersin. Soralım öyle ise bu düzen böyle gider mi dersin? Ne biliyim, hak yolundan sapana şeytan selâmet versin!

Onlar alçak gönüllü, onlar sıcak,
Onlar sokulgan, onlar kimseye yukardan bakmadan,
Onlar böyle diyor,
Sonra manalıca bakıp karşılarına,
Susuyorlardı...
Onlar gittikten sonra bu sefer,

Dinleyenlerin arasında bir kaynaşmadır başlıyordu:

Kim, kimler ağrılar duyuyorsa ilaç kâretmeyen yarasında? Vay be, korku, hayret, hayranlık arasında. Gündüzün aydınlığında, gecenin karasında, bu fısıltılar, kimler arasında? Kahvehanelerde, berber, çilingir, demirci, kömürcü, saraç dükkânlarında yaşanan tedirginlik nedir? Vaktı kılıp camilerden dönerken, fıkara evlerinin ışıkları ağır ağır sönerken, kara kaplı bir kitap gibi kapanır mı hayat? Ertesi gün mezarlıklarda, selvilerin serinliğinde, çeşme başlarında, hüzünlü kırlardı, sessiz yollarda, suskunluğun derinliğinde, atları tımar eder, demirleri döğer, arabaları sürerken yeniden başlar mı? Düşünüyor, konuşuyor mu insanlar? Ve bir gün evvel dinlediklerinin tesirinde, kendilerine tekrar tekrar şu soruları soruyorlar mıydı? Kim yahu bunlar arayışına gidiyorlar mıydı?

Hem bizden, bizlerden,
Neler istiyorlar diyorlar mıydı?
Biri çıkıp bu soruyu cevaplıyor muydu?
Şimdi, bu da laf mı be kardaşım? diyor muydu:

Sen böyle demekte, sormakta, haklı mısın? Gelin külâhlarımızı önümüze koyup, bir güzel düşünelim, diyerek sürdürüyordu: Evet düşünelim, icabında tatlı tatlı kaşınalım. Soruyorum ama, hepini-

ze soruyorum, bir de ellerimizi vicdanlarımıza koymamız gerekmez mi? Yanlış adım atarsak şeytan bizi biyerlerde silkeleyip uçuruma bırakmaz mı? Yani bakın kardaşım yukarda Allah var Allah! Doğruya ecrini ,ödülünü verir, iğriye iplik iplik hesap sorar. Evet kardaşlarım, yücelerden yüce bir kuvvet var. Taaa yukarlardan, mavi göklerden, yıldızlı gecelerden, yaptıklarımıza, ettiklerimize bakar...

Biraz soluklanıyor, sonra sürdürüyordu:

Şimdi bu yanımıza gelip konuşanlar, bizi onurlandırıp uyaranlar, bizlerden ayrı kimseler mi? Adlarımız, konuşmalarımız, giysilerimiz, hatta kokularımız birbirine benzemiyor mu? Hayır ben önce bakar adamı gözlerinden tanırım, sonra oturup sözlerini dinlerim. Eh şimdi soruyorum, bir gün evvel onlardan dinlediklerimizi, biz kendi aramızda da konuşmuyor muyuz zaman zaman? Ha konuşmuyor muyuz? Burada değişen, bizi tedirgin eden ne peki? Evet, neden kendimizi bu işin uzağındaymış gibi görüyor ve öyle de sayıyoruz? Neden işin doğrusunu konuşmuyoruz? Hadi utanmayalım, itiraf edelim, hiç değilse kendi kendimize açıklayalım. Korkudan bizim yançizmemiş, korkudan, korkudan! Peki ama, korkunun ölüme faydası var mı? Hiç bir zaman olmuş mu? Siz söyleyin kardaşlarım, korkunun ölüme faydası olmuş mu?

Ki gülelim eğlenelim sevdasında onlar
Gör erdi bahar diyorlar dem bu demdir.
Gözyaşı kana dönüştü hesabında bunlar
İnsan aç ise her lâle bir cehennemdir.

İki İstanbul vardı o zamanlar,
İki İstanbul, bunu biliyor muyuz?
Onların İstanbu'u, bunların İstanbul'u.
Soralım,
Öyleyse birinciler nerede?
İşte cevabı,
Saraylarda, köşklerde, kâşanelerde.
Peki, peki,
Ya ikinciler nerede?
İkinciler... İkinciler... Eh işte!
.....
Demek ki konu,
Onların İstanbul'u, bunların İstanbul'u.
Bunların,
İstanbul'unun yaşanır bir gününü geçelim,
Şöyle neşeli bir akşamları bile yok,
Öteyandan,
Yangınlara, salgınlara açık fıkara dünyaları,
Düşünün bu insanların barınacak bir damı bile yok.
Bol bol ah var, enin var, inleme var,
Leyl-mekânlarda, barınaklarda,
Gecekondularda otururlar, yani harebezar.
.....
Sormak gerek,
Peki, bunların haklarını kimler yirler?
Ötöygün paytoncu Davut diyordu ki:
Artık,
Kazancım beni bile beslemiyor,
Bir gün allah saklasın,

Yem yerine bizi yiyecek bu beygirler!
.....
İşte şimdi,
Bir de ben ilân ediyorum:
Sefa,
Üçüncü Sultan Ahmet'te,
Sultanda.
Sefa,
Nevşehirli Damat İbrahim Paşada, yaranında.
Cefa ise,
Demiri, bakırı, toprağı işleyen kulda,
İki dünya var, şimdi biliyoruz öyleyse,
Şu dillere destan, şehirler şehiri biricik İstanbul'da.
Ve onun içindir ki,
İnsanlar hem bir, hem birbirinden ayrı,
Bazıları,
Ayaklarına pabuç bulamazlarken,
Kimileri de ipekler örtüyor uykusuna,
Sen var da gerisini hesabet hesabet gayrı.
Biri Allahın efendisi,
Öbürü de onun ağızsız dilsiz kulu,
Yaaa efendim bir de,
Bu tarafından görmek gerekir İstanbul'u...
.....
Kim o kim?
Nevşehir'li Sadrazam,
Damat İbrahim Paşa ve yâranı.
Dağları aşmış geliyor
Göründü gene diri bir kır atta,
Eğlenceler devam ediyor beride, cennette, Sedabat'ta.
Şeftaliler yarılırken,
Sevdalılar hiç doymamasıya birbirine sarılırken.
Kahkahalar ardarda,
Billûrlar gibi çarpıp kırılırken duvarlarda.
Işıklarda sular şıkır şıkır akıyor,

Gözlerde arzular yaratan,
Renk renk lâleler gönülleri yakıyordu.
Ötede kelebekleri imrendirecek kıyafetler,
Beride, gözden, dudaktan, gerdandan ziyafetler.
Salına salına gelişleri,
Doru, oynak kısrakları andırıyor,
Şuh kadınlar ki bakın, yaradanı kıskandırıyor.
Nazu-niyazı,
Kalçaları konuşan kızlarda görün,
Haydi hemen onlara,
Kuşların kanadında çiçekler götürün.
Ki gönülleri kavuran kızlar,
Saçlarını rüzgârlarda savuran kızlar.
Arzular
Kızıştıkça onları görmeli bir,
Her ağaç bakın bakın, gür dalları altında,
Taptaze bir günahı meraklı gözlerden gizler gibidir.
Essin gönül kızıştıran,
Evvelbahar yelleri essin essin,
Ey ırmaklar gibi uzayıp giden aşk,
Sevdalar yaratan gece sen bitmeyeceksin!
.....
Teee uzaklarda,
Hazin hazin sabah ezanları okunurken,
Ve bu ilâhi sesler için için yüreklere dokunurken,
Ve fakir İstanbul doğrulurken namaza,
Öteyanda surlar üzre,
Bir leyl-mekân, bir barınak, bir gecekondu var idi.
Oradan
Geçenler bu hanenin derunundan,
İçinden gelen sesler,
Ahü-vahlar, ağlanmalar, sızlanmalar duyar idi.
İçerde,
Paçavralara sarılan bir kadın,
Mazlum gözleri çukurlarında kaybolmuş,

Dizlerinde hasta bir çocuğu
Garip ninniler söyleyerek ağır ağır sallar idi.
Zeynep olabilir, Zehra olabilir,
Haydi haydi,
Bu kadının Fatma da olabilirdi meselâ? Adı.
Ama, kesinlikle Fatma Sultan, Fatma Hanım olamazdı.
Ne padişah, ne sadrazam karısı,
Geçtik bunları, onların hizmetkârı bile olamazdı.
Onun için bambaşka,
Acınacak bir ömür sürüyordu burada.
Ya da o bebekle,
Omuz omuza vererek, canları dişlerinde,
Günün yirmidört saatında ölümle savaşıyorlardı.
Fakirlikti, işsizlikti,
En alt tabakadan olmaktı bu savaşın adı.
Bunu bilebilirler,
Ama buna bir çare düşünemezler,
Bu kara kaderle meydanlarda savaşamazlar,
Birikim devrinde,
Bu kara kadere söğüp saymakla, ilenmekle, yetinirlerdi.

.....

Nesi varsa,
Şânı, şöhreti, yeşilliği, ihtişamı,
Bırak, gözlere, gönüllere, kalplere deydi.
Saz sesleri kahkahalar,
Bir garip dünyaya aldı götürdü bizi,
Kız mı, oğlan mı, ceylân mı şu gördüklerimiz,
Kâğıthane demişler bunun adına,
Bakın, o gene takım taklavatile bir deli cümbüşteydi.
Bir kadın var orada,
Sanırsınız selvilerden almış boyunu.
Gel, desek, olur der mi, bilmeyiz ki huyunu?
Soruyorlar dün gece,
Rüyamızda gördüğümüz şuh bu mudur?

Aldattı, kaçtı, yüreği kebabetti o mudur?
Biz onun cevrine,
Cefasına katlanmakla mutluyuz, bahtiyarız.
Ateş midir, alev midir,
Çekti gitti, yoksa akar su mudur?
.....
Surlarda oturan,
O kadın da, bebek de,
Allahın bir aciz kulu olmaktan öte,
Bir de Üçüncü
Sultan Ahmet'in tabaasıydılar aynı zamanda.
İsterlerse,
Allahın kulu olduklarını inkâr edebilirler.
Ama, kesinlikle,
Padişahın kulu olduklarını inkâr edemezler,
Hiç değilse bunu, açıktan açığa söyleyemezlerdi.
Böyle yaparlarsa,
Azrail Aleyhisselâmı çağırmalarına,
Hiç gerek yoktu canlarını kabzettirmek için...
.....
Bugün rengini dünden aldı,
Badeler elden ele,
Badeler birbirini takibederken,
Mestolan yüzlerde gözler, ufaldı da ufaldı.
Gelmesin ardı arkası yarap,
Bu ipeklerden süzülen tatlı düşün,
Bak şimdi,
Ufuklarda aksi var sürüp giden cümbüşün.
Altından bir ay gezerken havalarda,
Av kuşları
Cızır cızır kızarırken nar gibi tavalarda.
Yemek, içmek, sevişmek,
Değil mi insanların muradı?
Bu yüreklere akan
Gümüşten bir ırmak ki rabbim gelmesin ardı.
Gönüllere bin bir çiçekten baharın kokusu sinsin,

Saz sesleri, ağaçlarla, sularla,
Yanık sinelere,
Basarak yürüyen o güzel kızlarla gezinsin!
.....
Neydi o surlardaki,
Kadının ismi ha, ama bu önemli değil.
Fakirdi, çaresizdi,
Üstelik, bir de bebeği vardı işte mesele bu?
Sanılır ki onların,
Dertlerini bir de padişah duysa,
Gelip perişan hallerini gözleriyle görse,
Değil o kadının hasta çocuğunu dizlerinde,
Sallamasına müsade etmek,
Değil kurumuş memelerini zavallı çocuğu
Avutmak için kullanmasına göz yummak, kederlenmek,
Ve sadece bununla yetinmek,
Onlara,
Altın kaplamalı,
Güzel bir beşik bile yaptırır.
Kendilerini sefaletin batağından çeker alır.
Saraylara çağırır o kadını,
Nimetlere boğar, giydirir, kuşandırır...
.....
Gene, Kâğıthaneye dönüyoruz,
Ya da o bizi durmadan çağırıyor:
Orada, en duygusuz insanları gıdıklayan sazlar.
Kız kadın seslerinin en güzeli,
Cana can katan tatlı avazlar.
Şakır şakır akan suların bitmeyen sesi,
Mehtaplı geceler olur ki bırak, duygulandırır herkesi.

Peki peki, bütün bunlar nedir?
Cennete gitmeden hurilerle gılmanlarla oynaşmalar,
Ya da öbür dünyanın bir benzeriyle,

Kâğıthanelerde coşmalar, oynaşmalar, kaynaşmalar.
Zevklerin doruğunda eninler ahlar,
«Eğlenirken yorulduk yorulduk, mirim eyvahlar!»
Görmemiş böylesini vallah mülkü Acem de Şahlar,
Sularda kadın akislerini okşayan sarhoş padişahlar.
Şerbet ırmaklarda kayıklar yüzerken,
Gül yüzlü kadınlar etrafı süzerken,
Bir an cennet yeryüzüne indi mi dersiniz, ha?
.....
Hani, güçlü bir el uzanacaktı,
O zavallı kadını,
Bebeğiyle beraber sefaletin batağından alacaktı?
İyi iyi ama,
Bunu yapabilecek
Padişahlar ancak masallarda vardır.
Halbuki,
Üçüncü Sultan Ahmet ve onun şair veziri,
Beri yanda o çaresiz annenin binlerle,
O bebeğin onbinlerle sayıldığını biliyorlardı.
Kaldı ki,
Üçüncü Sultan Ahmet ve onun ünlü veziri,
O kadının ve benzerlerinin kanları
Ve kemikleri üzerine kurmuşlardı saltanatlarını.
Onların bol bol,
Ve en iyisinden birçok şeyleri yimeleri,
İçmeleri, kaygusuz bir saltanat sürmeleri, büyük
İnsan kitlelerinin ezilmesiyle,
Soyulması, sömürülmesiyle mümkün olmaktadır.
Onun içindir ki Üçüncü Sultan Ahmet,
Ne de onun lâle sever, kadın sever yakışıklı veziri,
Bu gibi çetrefil dâvalara el atmamışlar,

Hep o hanelere, perişan evlere,
Aykırı ve uzak düşen yollardan gitmişlerdir.
Kimbilir belki onlar da:
«Beşer hılkaten mazlum» diyorlardı,
Mehmet Akif gibi.
Şu var ki Akif, bir özrü, bir sosyal suçu küllemiyor.
Kapatmıyor, sadece samimi bir arayış içinde bulunuyordu.
.....
O günün velvelesi,
Azgın denizler gibi çalkanmış çalkanmış,
Durmuş.
Gamlı bir akşam güneşi ağır ağır,
Kanlı kızıllığını ufka yayarak inerken,
Onlar yorgun adımlarla,
İstanbul surlarının kenarından yürüyorlardı.
Taaa sabahtan başlayarak şehrin,
Kararlaştırılan kesimlerini dolaşmışlar.
Zaman zaman halkla,
Zaman zaman da kavga arkadaşlarıyla buluşmuş,
Konuşmuş, tartışmışlardı.
Pek de başarısız sayılmazları bugün de,
Yalnız, pekiştirilmesi gereken birçok hususlar vardı.
Herşey, ama herşey sağlama bağlanmalıydı.
Açıkta, unutulmuş, çözümsüz bırakılmamalıydı.
İşte bu saatlarda, buralarda,
Patrona Halil, Kahveci Ali Usta, Muslı Beşe,
Kafalarında bir takım hesaplar tutuyor,
Yürüyor, konuşuyorlardı.
Patrona Halil diyordu ki:
«Yoldaşlar, belki de,
Şimdi söyleyeceklerimi biraz fazlaca tekrarlıyoruz.
Peki, bu size neyi, neleri gösterir?

Bir şeyin, bir şeylerin yarım olduğunu, bir kararа,
Kavuşamadığını, kavuşturulamadığını gösterir.»
Duraladı bir an ve ekledi sonra:
«Bakın ne demek istiyorum? Halkta sultana,
Onun paşalarına ve kanlı iktidarına karşı beliren,
Gittikçe de derinleşen kızışmayı her imkândan,
Her fırsattan yararlanarak beslemek,
Bunun sönmesine, bezginliğe,
Umutsuzluğa dönüşmesine meydan vermemek gerek!»
O, duraksıyordu bir an
Arkadaşları da bekleyiş içindeydiler,
Patrona Halil etkileyici sesiyle soruyordu:
«Ali yoldaş, Muslı yoldaş, sizler de,
Aynı kanıda değil misiniz?»
Hemen ve bir ağızdan cevaplıyorlardı:
«Elbette, elbette, aynı kanıdayız!»
Muslı Beşe ekliyordu ardından:
«Bir arı kovanını andırıyor yoldaşlar şimdi İstanbul?
Her kafadan bir ses, her canlıdan bir nefes,
Acı bir uğultudur sürüp gidiyor.»
Ali Usta açıklamayı inceliyordu:
«Bu uğultu, bu kaynaşma,
Sorarım, bizleri ne yönden ilgilendirir?
Apaçık görünüşünden de belli ki bu bizim bağın koruğu.
Ama, sevinmek için vakıt henüz çok erken?
İnsan yarattığı şey karşısında,
Ne aşırı hayranlık duymalı bana sorarsanız,
Ne de şaşkınlık?»
Patrona Halil soruyordu:
«Yoldaşlar, emeğin amacı nedir?
Bir dâva uğruna,
Kelleleri ortaya koyarak savaşmanın amacı nedir?

Sadece bir kaynaşma,
Sadece ardı arkası gelmeyen bir acı uğultu mu?
Bunu sarıca arılar da pekâlâ yapabiliyorlar?
Halbu ki biz balın peşindeyiz.
Öyleyse, bal arılarından söz ettiğimizi,
Şurda açıkça ortaya koymalıyız!»
Muslı Beşe:
«Bal arıları gibi çalışmak, kuru gürültü dönemini aşmak,
Ve semereli uğraş tutmak,
Bu mu yoldaş söylemek istediğin?»
Patrona:
«Evet evet, tastamam bu, aranan bu!»
Ali Usta:
«Yukarda söylediklerine dönelim Reis!
Biraz evvel söylediklerine, onu sonuca bağlayalım?»
Patrona:
«Tekrarlıyayım mı?»
Ali Usta:
«Hayır hayır, kelimesi kelimesine aklımda.
Sen diyorsun ki, halktaki kıvılcımlanmanın bir aleve,:
Bir ateşlenmeye, bir yangına,
Dönüşmesi de mümkün, sönüp küle dönüşmesi de?»
Patrona:
«Evet Ali yoldaş, böyle demek istedim.»
Muslı Beşe:
«Çok önemli bir noktaya parmak bastı
Gene Reis. Öyleyse bu düğüm bu sefer,
Kesinlikle çözümlenmeli, peki ama nasıl?»
Ali Usta:
«Nasıl, nasıl?»
Patrona açıklıyordu:
«Kendi sorumu kendim,

Cevaplıyormuş gibi bir durum doğuyor ama olsun.
Bu tabiî ki, sen-ben meselesi olamaz, olmamalı.
Bir konuda sadece benim değil, bizlerin
Topluca ne düşündüğümüz, nasıl davranacağımız önemli.
Şu hal de sosyal savaşın da,
Kendi birikimini yapması kaçınılmazdır,
İyi ya da kötü, başarılı ya da başarısız
Bir birikim olacaktır, dediğim gibi.
Ama ama bütün mesele biriken darıyı, devşirilen ürünü,
Delik çuvala doldurmamaktır, aksi yapılırsa,
Emekler heba olur, darı çuvalın dibinden akar gider.
İşte benim halktaki kızışmayı söndürmemek,
Beslemek konusundaki ilgim ve endişemin kaynağı,
Vurgulamak, sizlere yeniden hatırlatmak,
İstediğim de buydu, bunlardı!»
.....
Güneş ufuktan çekilince,
Gittikçe koyulaşan bir karanlık inmişti koca şehire.
Üç kişi konuşarak
Silinip gitmişlerdi bu garip İstanbul gecesine doğru.
Surlardaki leyl-mekânlarda,
Yani o gecekonduda hasta bebek durmamacasına ağlıyor.
Uzaklarda kalan Sadabat'ta
Okunan şurup gibi lâle şiirleri yürekleri dağlıyordu.
Biz gene surlara dönelim,
Hasta çocuğa teselli yollu bir şeyler söyleyelim:
Biraz evvel Pâtrona Halil
Ve onun cesur arkadaşları senin yakınından,

Surların eteğinden geçtiler,
Üstelik de inceden inceye senin dertlerini konuşarak.
Korkma sen ölmeyeceksin,
Bu dertlerin elbette bir çaresi bulunacak.
Bulunacak bebeğim, bulunacak yavrum ha gayret!
Biraz da Kâğıthaneye dönelim müsade eder misin?
Gayret, iri şairimizin ağzından diyelim:
«Ey ulvî gece yıllarca devamet.»

Kayalarına çarpa çarpa o hazin ezgisini
Her adım bilelim ki bizi dünden getirir.
Yokeder tarihin kader denilen çizgisini
Bizi alarak çeke çeke yarınlara götürür.

Gene yüksekçe,
Bir yerde oturmuştu Patrona Halil.
Önce dostluk kurduğu,
Sonra da binbir tehlikenin içinde denediği,
Arkadaşları yanındaydılar:

Kahveci Ali Usta, Muslı Beşe, Emir Ali, Çınar Ahmet ve başkaları. Vakıt, ağır ağır geceye doğru ilerliyor. Koca, İskele Çardak Kahvesi'nin peyke ve sandalyeleri hıncahınç dolu. Ama, denilebilir ki, çıt çıkmıyor. Sadece camilerde görülen mukaddes bir suskunluk hüküm sürmekte. Çubuklar, sıgaralar söndürülmüş, lâmbalar belli bir ölçüde kısılmıştı. Öteyandan hemen herkes gözlerini yüksekçe bir yerde oturan Patrona Halil ve arkadaşlarına dikmiş, disiplinli, meraklı, ciddi bir bekleyiş içindeydiler. Fincan bardak seslerini geçelim, en küçük bir kıpırdama, en hafif bir fısıltı bile yoktu.

Gizli çalıştıkları için,
Her zaman ortalıkta görünmeyen,
Alim Çelebi ve Evliya ön plandaydılar.

Sevimli yüzlerinde, alçak gönüllü olduklarını istemeseler de belli ediyor, bununla bilge kişiliklerini atbaşı beraber yürütüyorlardı. Önlerindeki rahlemsi sette bir takım kâğıtlar duruyordu ki, iki yana dikilmiş büyük mumların ışığında onlar eğilip şöyle bir göz atıyorlardı. Yanılmıyorsak onlarda bir bekleyiş içindeydiler, hallerinden anlaşılan buydu. İşte tam bu sırada, belli bir karar içinde hareket e gelen, Patrona Halil'in etkileyici sesi duyuldu:

«Yoldaşlar!»

Bu giriş, döğüşe hazırlayan bir ağırlık taşıyor, maviliklerde süzülüp kanat çırpan bir kartal gibi kahvenin tavanında dolaşarak çınlıyor, böylece yukardan inip kulaklara ulaşıyordu:

«Yoldaşlar, can kardaşlar!» diyordu Patrona Halil.

«Reaya-Fukara davasını kurmak, kanlı bir köprüye doğru yığınları yürütmek, ateşe sürmek için, bilelim ki sadece iman, inanç, cesaret, hamiyyet, samimiyet, yetmez! Öteyandan elbette bütün bu güzel huylarla donanmış olmak elbette öğünülecek birşeydir. Ama, bütün bunların toplumun dertleriyle haşır-neşir olarak bir değer kazanabileceğini de hiç bir zaman akıldan çıkarmamalıyız, adımlarımızı ona göre atmalıyız. Topluca davranış söz konusu olduğuna göre, insanları fert fert ele almak, onlara tek tek kıymet biçmek neye yarar? Bu seçkin kişiler davası değil, beraberce, birlikte davranış göz önüne alınmalı!»

Böyle bir giriş yapıyor,

Belli ölçüde yankılar alıyordu dinleyenlerden:

«Birlikte davranış göz önüne alınmalı!»

Patrona Halil:

Duruyor, ağır ağır sürdürüyordu:

«Karşımızda zevke batmış, mefluç gemiler gibi gelmiş limana yatmış sarhoş bir padişah ve padişahlık, zulmunu, batakçılığını çiçeklerle örtmeye çalışan bir sadrazam ve onun yardakçıları var. İyi ama biz bunları ve güçlerini, temsil ettikleri kuvveti yeterince tanıyor, biliyor muyuz? Kin duyacak kadar, söğüp sayacak kadar, evet. Ama, döğüş tutmaya kalkınca onlarla, sadece onlardan nefret etmek yetmez, onları toplumdaki dayanaklarıyla da tanımalıyız. Nerelerden gelmişler, nerelere gitmek istiyorlar? Bunu hangi araç ve yöntemlerle başarmak kararındalar? Taşa mı, yoksa çürük tahtaya

mı basıyorlar? Biz bunları hiç değilse kaba hatlarıyla bilmeliyiz.

Bu düzeni reddetmek, düzenbazlarla döğüşe hazırlanmak, onlardan nefret etmek bilin ki şeref kazandırır bize. Ama, onların gücünü küçümsemek de tehlikelerle dolu bir hesapsızlık olur ve bizi hazırlıkta yanlış yollara alıp götürebilir? Onun içindir ki, genel durumu şöyle etraflıca bir gözden geçirmeli, bunun zorunluğunu gecikmeden kavramalıyız. Şimdiye kadar bu konuda yanlış fikirler edinmişsek, ben derim ki tez zamanda bunlardan kendimizi kurtarmalıyız!»

Önce bir suskunluk oluyordu o konuşmasını bitirince. Ama, sonra daha bir kararlı geliyordu tepkiler. Gene sınırlı bir ölçüde değerlendiriyorlardı dinlediklerini.

Diyorlardı ki:

«Bunlardan kendimizi kurtarmalıyız!»

Havaya bir kararlılık geliyordu böylece,

Sonra Patrona Halil, bir de arkadaşlarına sesleniyordu:

«Alim Çelebi ve Evliya yoldaşlar! Şimdi sizleri dinlemeğe hazırız! Bilgilerimizi pekiştirin. Durumları aydınlatın. Yolları açın!»

Alim Çelebi'nin ve Evliya'nın yüzlerinde bir kararlılık ve memnunluk. Bakışıyorlar, hafiften bir konuşma geçiyor aralarında. Kimin önce başlaması gerektiğini kararlaştırıyorlar. Alim Çelebi, ağır ağır başlıyordu:

«Yoldaşlar, gamlı, kederli arkadaşlar! Hep biliyorsunuz ki imparatorlukta gittikçe ağırlaşan, hatta kokan, canlıları tehdit eden bir hava esmektedir. Siyasette böyle bu iktisatta da böyle. Şimdi nereye elinizi atsanız, oradan bir mesele çıkıyor, hem de az-buz değil ağır bir mesele. Köy ayrı bir cehennem, şehirler ayrı bir cehennem. Melekler bizden uzak durmuş, şeytan almış kalburunun içi-

ne ülkemizi habire çalkalamaktadır. Bu zaman zaman çığlıklaşarak, elbette bizim kulaklarımıza kadar gelmektedir.»

O biran duruyor, Evliya başlıyordu:

«Kardeşler, sizlere bir-iki söz söyleyebilme fırsatı bulduğum için memnunum. Koca Reis Patrona Halil'in uyarı ve emriyle, Marmara havzasında kısa bir gezi yaptım. Kazaları, köyleri dolaştım ve günümüzün durumunu yakından inceledim. Demek isterim ki, Alim Çelebi'nin teşhisi ve girişi gaayet isabetlidir, doğrudur.»

Alim Çelebi sürdürüyordu:

«Demek istediğim şu, yapısından acı sesler gelmektedir bu imparatorluk arabasının. Sandık bozuk, tekerlekler yıpranmış, dingil aşınmış, yürüdükçe dayanılmaz gıcırtılar asabı bozmaktadır. Yakın zamanda anlı şanlı bir devrilmek beklenebilir, beklenmektedir. Devletin maliyesi tam bir keşmekeşin, bir çıkmazın içinde, hazmedemeyeceği bir şeyi yutmuş kara bir yılan gibi kıvrım kıvrım kıvranmaktadır, bu bir çıkmazdır her yönüyle, devlet bu demirden maphushane avlusunun içindedir. Akçenin züyuflaşması, para kıymetinin düşmesi, düşürülmesi ne demektir?»

Evliya:

«Şöyle yukardan baktığımız zaman, teslim etmek gerekir ki çorba kâselerimiz gene yüzbeyüz dolu. Eh yağı da şöyle böyle. Ancak kaşıkları attığımız zaman işlerin kökten değiştiğini görmekteyiz? Çünkü bulgurlar azalmış hemen hemen yok denilebilecek bir duruma gelmiş. Bizler sıcak su içer duruma düşmüşüzdür. İşte bunun içindir ki elimize geçen para dıştan bakılınca kıymetini koruyor gibi görünüyorsa da, pazara çıktığımızda aldığımız şeylerin bir türlü zembilimizde ağırlık yapmaması, hafif kalmasından geçim çıkmazında

olduğumuzu anlıyoruz. Yani, çorba gene bir kepçe, ama içinde bulguru azalmış.»

Gülümsüyor,

Sonra soruyor Alim Çelebi:

«Peki bu bizi nerelere kadar götürür, hiç düşündünüz mü? İşte soru bu, sorun bu? İkinci Viyana Muhasarası'nın da başarısızlığa uğraması, Merzifon'lu Kara Mustafa Paşa gibi güçlü bir vezirin başını yimesi, kanlı ve yaslı dönüşler, gerileyişler, imparatorlukta fütühat devri ve çabulunu da kökünden koparıp atmış ve biz dönüp dolaşıp, kılıç yerine kara sapanın sapına yapışır ve ne beklersek ondan umar duruma düşmüşüzdür. Yani, yeniçeriler işsiz, onların aygıdını, eslihasını, arabalarını yapanlar, erzağını sağlayanlar, hatta beygirler de işsiz. Eh, çöküyor mu bütün bunların ağırlığı, çalışan insanlarımızın üstüne? Reaya ayrı ağlaşıyor, el sanatlarıyla uğraşanlar, esnaflar ayrı ağlaşıyor?»

Evliya aldı sözü:

«Eh ne yapalım, biz de ayaklarımızı yorganlarımıza göre uzatırız, demek de mümkün değil, siz şu hale bakın? Şimdi de yorgun yaralı Osmanlıyı, eski mağluplar tehdit etmekte, onu ilk çıkış noktasına, hatta, daha da gerilere sürmek istemektedir. Kargaşa, kararsızlık, buhran, bir yönüyle de buralardan kaynaklanmaktadır, bilmem, anlatabiliyor muyum?»

Alim Çelebi:

«Batıda ve doğuda, güneyde ve kuzeyde bir takım açmazlarla sarılmış bulunan İmparatorluk, yukarda da söylediğimiz gibi olanca ağırlığıyla reayanın, yani kendi halkının omuzlarına çökmüş bulunmaktadır. Devlet masraflarını geçtik, onlar israflarını da bunlara gördürmek istemektedirler. Özet olarak söylemek gerekirse, uzun asırlardan beri, bir lokma bir hırkaya alıştırılan halkımız,

şimdi onu da kaybetmenin tehdidi tehlikesi altındadır!»

Evliya arkadaşını tamamlıyordu:

«Bunun içindir ki, yalnız reaya fukarası değil, saraçlar, semerciler, demirciler, kömürcüler, berberler, urgancılar, yorgancılar, saraçlar, seyişler, taşçılar, tuğlacılar, kiremitçiler, suyolcular, külünkçüler, bakırcılar, kalaycılar, dericiler, duvarcılar, sıvacılar, bakırcılar, tenekeciler. Ustalar, kalfalar, çıraklar, müezzinler, imamlar, kayyumlar, gamlı dedeler, çaresiz nineler, kederli analar ve çocuklar, derin bir şaşkınlık, perişanlık ve acılar içindedirler?»

Alim Çelebi:

«İşte biz, bütün bu olanları yaşayarak, görerek, işte biz bu bataktan yola çıkarak, düzeni mazlum halk adına muhakeme ettik. Arkamıza mazlumların desteğini alarak bir karara vardık, buradan düzene, düzenbazlara ölüm fermanı çıkardık. Bu halkın adaletidir, mazlumların kararıdır!»

Durdu, önündeki kupadan,

Bir yudum su içti Alim Çelebi.

Patrona Halil davrandı bu sefer söze:

«Şimdi yoldaşlar, gururla doluyum, güvençliyim. Arkadaşlarım çok güzel konuşmalar yaptılar, dertleri deşip, çareler gösterdiler. Demek ki önümüzde bir karar var. Bu ahalinin yüce kürsüsünden çıkmış bir ölüm kararıdır. Biz onu, düzenlerini mahkûm ettiğimiz için, düzenbazlara tebliğ edeceğiz, duyuracağız! Bu kararın gözden geçirileceği başka bir merci yoktur. Çünkü bu isyan, çünkü bu ihtilâl, demektir. Altüstlük, bir kelimeyle haramiler takımının ölümü, reaya fukarasının iktidar olması, kendine yarar, kendi gözetiminde bir düzen kurması, demektir. İhtilâller kendi kanunlarını da beraberlerinde getirirler. Bu bakımdan kimseye hesap vermeye mecbur değildirler. Biz mazlumlara, vijdanlarımıza ve tarihe karşı sorumlu olacağız!»

Durdu bir karar, sonra sürdürdü:

«Alim olmaya, kâhin olmaya, hatta hatta falcı olmaya bile gerek yok ihvanlar, sevinin, bizlere kan görünüyor!»

O ki böylece bağladı,

Dinleyenlerde heyecan doruğa çıkmış,

Bir ses olmuş hep birlikte gürlemişlerdi:

«Bizlere şan görünüyor Patrona yoldaş, bizlere şan görünüyor. Kanımız mazlumlar için helâl, canımız mağdurlara armağan olsun, bunu yedi cihan duysun!»

Bu yaman bir şahlanıştı ve dakikalarca sürdü sarsıntısı.

Ortalık yatışınca,

Alim Çelebi, Patrona'yı yorumluyordu:

«Koca Reis'in söylediklerine dikkat etmeli, satır satır üzerinde durmalısınız ey ihvanlar! Neden? Açıklayalım: Bizde isyanların, ayaklanmaların, ihtilâllerin eski bir geçmişi, geleneği vardır. Bu demektir ki, geleceği de olacaktır, vardır. Umarım bu sözlerimden, kolay, dikensiz, düz bir yolda olduğumuz manasını çıkarmazsınız. Yolumuz şerefli, yolumuz tek çıkar yoldur. Ama, aynı zamanda tehlikeli, yokuş yukarı, zor bir yoldur!»

Koca Reis'ten sonra, Alim Çelebi'nin sözleri hayli etkili oluyor dinleyenler üzerinde ve onları derin derin düşündürüyordu ki,

Ali Usta'nın söz aldığı görüldü:

«İhvanlar, aziz kardeşler!» diyordu o, ve sürdürüyordu: «Bu gece de az, ama öz konuşmalar yaptık. Bu gibi toplantılarda Patrona Halil yoldaşımız geniş hayat tercübesinden bize örnekler veriyor, cömertçe uyarılarda bulunuyor, ondan söz etmeyeceğim. Ama, gerek Alim Çelebi, gerekse Evliya yoldaşlar, hareketimizin beyni, ışığı, bilge öncüsü olmak yolundalar. Bunu bilenler, takdir edenler, elbette var aramızda. Ama, bir de ben belirt-

mek, kendilerine kavgamız adına teşekkür etmek istiyorum. Bildiklerimiz nekadar az, bilmediklerimiz nekadar çok. İşte onların varlıklarına ihtiyacımız buradan doğmakta, bizleri karanlıkta el yordamıyla yürümekten kurtarmaktadırlar.»

Ali Usta duruyor,

Yankılar alıyordu dinleyenlerden:

«Çok doğru, varolsunlar, berhudar olsunlar!»

Sonra da Muslı Beşe konuşmaya davranıyordu:

«Ben de Ali Usta'nın görüşlerine canugönülden katılıyorum. O şüphesiz ki bu konuşmasıyla, bu iki bilge arkadaşımıza hepimizin minnet borcunu ödedi. — Bunlar cahil cühelâ takımı — diyerek arkamızdan yürütülen söylentileri, gazaplı homurtuları hepiniz sanırım duymuşsunuzdur. Şimdi, öyleyse burada biz bu kötü niyetli kışkırtıcı padişah, saray yardakçılarına, elle tutulur, gözle görülür, safsataya dayanmayan cevaplar veriyoruz. Biliyorsunuz ki hareketimiz gücünü kuvvetini çalışan namuslu insanlardan alır. Dolayısiyle de onun gideceği yolu ilim gösterir, irfan gösterir. Sadabat sefalarında kadınla içkiyle gözleri dönmüş olan bu adamlar, lâle çiçeklerinin çeşitlerini geçtik, bilgiyi, irfanı da kendi inhisarlarında, tekellerinde sayıyorlar. Biz onlarla yalnız, düzenbazlıkta, entrikada, zulumda yarışamayız, gerçekten de bu konularda ustadırlar. Koca bir imparatorluğu harabe haline getirmekte, Kâğıthane'de lâlelerle peçelenmiş kerhaneler açmakta ustadırlar!»

Emir Ali davranıyor,

Muslı Beşe'yi tamamlıyordu:

«Peki, peki, İspirizade Şeyh Ahmet efendiyi, öteyandan Topçular'da Gamlı Dede'yi, daha başkalarını dinlemiyor mu bu adamlar? — İnsanlar ya ilimle, ya da zulumla, idare olunur! — demiş, Demircili Mehmet Efe. Biz madem ki zulma karşı

bayrak açtık, ilme göre amel edeceğimiz, ilim adamlarıyla omuzomuza olacağımız bellidir. İşte buradan bir daha ilân ediyoruz: Haktan yanayız, demek ki halktan yanayız, zalimler korksunlar bizden, korksunlar!»

Belli bir kaynaşma,

Meydana getirdi Emir Ali'nin söyledikleri,

Ve hep bir ağızdan onları tekrarladılar, tekrarladılar:

«Zalimler korksunlar bizden, korksunlar!»

Sonra Çınar Ahmet:

«İki sözcükte ben söylemek isterim, kardeşler!» dedi. «Çok güzel konuşmalar dinledik bugün de. Uyardık, uyarıldık, zaman zaman da coştuk, duygulandık. Ama, gönül ister ki, heyecana kapılıp bazı gerçekleri gözden kaçırmış olmayalım. Güzel bir konu koyulur ortaya, her zaman doğmaz insandan böyle fikirler? Çoğusu unutulur gider. Peki onları nasıl muhafaza edeceğiz, koruyacağız? Ezberleyerek mi, yoksa bir kâğıda yazarak mı? Bilge kardaşımız Alim Çelebi, çok güzel bir şey söyledi meselâ, dedi ki: «Bizim yolumuz tek çıkar yoldur, mağdur insanlarımız için, ama, aynı zamanda, zor bir yoldur, dikenli bir yoldur, tehlikelerle dolu bir yoldur!» Bundaki hikmeti, derinliği, çarpıcılığı anladınız mı? İşte ben bu sözlerin gürültüye karışıp gitmesini, kaybolmasını istemiyorum. Gönlüm bir türlü razı olmuyor buna! Sizler ne dersiniz kardeşler?»

«Ona ne şüphe?»

Diye girişti Muslı Beşe, beriyandan:

«Buradaki tartışmalardan doğan fikirleri elbette kalıcı kılmalı, elbette yeniden değerlendirmeliyiz. Ancak, sanırım bu da yetmez. Kafaya nakşetmekle, bir yere kaydetmekle de işler bitmez! Öyleyse ne yapmalı? Bütün mesele, bu fikirleri, atölyelere, imalatanelere, balıkaneye, tersaneye, köylere,

şehirlere, dalyanlara, kalyonlara, mescitlere, camilere taşımaktadır. Oralarda barınak buldu mu? Oralardan yankı destek aldı mı? İşte bu fikir tuttu demektir, işte bu fikir yarınlara kaldı demektir! Halkın hafızası bilelim ki, kitaplarla yarışacak güçtedir onları korumak bakımından?»

Muslı susuyor, sözcükleri yankılanıyordu:
«Kitaplarla yarışacak güçtedir!»
Görünüşe bakılırsa,
Bu gece ki toplantı da çok verimli oldu.
Vakit geceyarılarına varırken,
Patrona Halil, kahvedekilere bakıyor,
Ve yerinden doğruluyordu. «Kardeşler!» diyor,
Sonra da, ağır ağır sürdürüyordu:
«Gamlı kardeşler, kederli kardeşler!
Ve cefakeş analarımız gibi merhametli,
Ama, şahinler gibi cesur, kararlı kardeşler!
Yalnız kendilerine değil, insanlara da yararlı kardeşler!
Bu günler böyle gidecek değil.
Hiç mi hiç şüphe yok. Birgün kavga kurulacak.
Bilin bilin ki,
Analarımız ogün için doğurdular bizi,
Haramiler hiç beklemedikleri anda canevinden vurulacak!
Bu kavgada,
Kimler ölür, kimler kalır işte onu bilemem?
Hangileri kanlı menzile varır,
Kimler sürçer, kimler kavgadan kaçar,
Hangileri yorulur yollarda kalır?
İnanın kardeşler onu da bilemem.
Keserim hiç kırpmadan gözümü zalimlerin başını,
Ama alınlarına tarihin yazdığı lânet damgasını silemem!
Reaya çocuğu, fukara çocuğuyuz biz,
Namuslu bir hayatı sürdürebilmek için,
Yorgun argın tarihin derinliklerinden gelirim!

Onun için önce çalışmak,
Sonra da ölesiye,
Onur yolunda çarpışmak gerektiğini bilirim.
Kardeşler, kardeşler, beni anlıyor musunuz?»
Yankılar tavanı zorluyordu:
«Anlıyoruz Koca Patrona, anlıyoruz yoldaş, anlıyoruz!»

Konuşmalar burada bitiyor.
Ali Usta'nın Çardak İskele Kahvesi,
Ağır ağır boşanıyor el sıkışarak kavilleşerek,
Dağılıyorlardı gecenin karanlığına.
Bu şehirde içten içe,
Bu şehirde açıktan açığa bir şeyler oluyordu belli bu?
Bu şehir önce kanlı,
Sonra da aydınlık bir geleceğe hazırlanıyordu...
.....
Ertesi gün dağlardan,
Suvariler ağır ağır inerlerken düze,
Bir kıpırdanma, bir canlanma gelirken
Surlardaki barınakta ağlayan hasta kıza.
Umutsuzluk içinde hazin hazin,
Umut şarkıları söylüyordu çaresiz kadın.
Sonra dönüp dönüp söylediklerine kendi kanıyordu,
Beri tarafta da,
İstanbul'daki direniş, toparlanıyor, hızlanıyordu...

Fırtınanın gürleyip koptuğu gün oradaysanız
Bakın tabandan adamlar koca saltanatı yıkar.
Ve üç kişinin sıradan parmaklarını saysanız
Bundan bilelim ki isyancıların yekûnu çıkar.

Kimdi,
Evet evet kimdi,
Kimlerdiler kimlerdiler bunlar?
Kararlı adımlarının,
Sesleri duyuluyordu uzaktan uzaktan.
Sorular, sorular, sorular,
Peki peki ama bunlar, ecellerine mi susamışlar?
Kimbilir belki, biraz da öyle?
Kimilerine göre onlar,
Halklarının engin sevgisiyle dolu,
Kimilerine göre ne yaptığını bilmeyen birer kaçık!
Diyorlar ki:
«Biz mazlumların haykıran sesiyiz,
Onun için gamlı bağırlarımız düşman hançerlerine açık!
Şenlendireceğiz!» diyorlar toprak damları.
Bunlar, kara sapanların sapına yapışan,
Bunlar ateşte narlaşan demir, bunlar azgın deniz adamları!
Bir şeyler olduğunu, oluştuğunu sezenler,
Gönüllerini yeni yeni haberler arayarak üzenler,
Gündüzleri külâhlı, geceleri sessiz sessiz,
Silahlı gezenler gözlerden gözlerden kaçmıyor,
Durumun farkına varanlar,
Durmadan, usul usul onların üstüne tartışıyor,
Çünkü heybetli,
Silületleri seçiliyor gecelerde hayal-meyal,
Görüp korkanlar,

Olduğu gibi, umutlanıp gururlananlar da var,
Böylece belli ki,
Onlar, tarihin sarp bir dönemecine doğru gidiyorlar.
Eski, kara bir duman gibi,
Parça parça ufuklardan siliniyor.
Belki kendileri bile pek,
Önemsememişlerdi önceleri rollerini, burası biliniyor.
Azgın atlar tırnak tırnak toprak eşiyor,
Gölgeler kızgın naralarla henüz haykırmamış olabilir,
Ama gelin görün ki günden güne durum değişiyordu.
Sormasınlar mı,
Neden fakir fukaranın parası,
Harcıalem mallar karşısında durmadan kar gibi eriyor?
Bu böyle olunca gizli kuvvetler dururlar mı?
Onlar da sosyal ilişkilerin haladını yay gibi geriyor.
Yorgun toprakların verdiği ürün,
Bakın zar-zor belli bir düzeyde kalırken,
Hatta hatta, kile kile ambar ambar azalırken,
Haramiler açmazlarda kalıyor,
Ama, beri yanda isyancı gölgeler çoğalıyordu.
Evet evet kimdi,
Kimlerdiler kimlerdiler bunlar?
Aradık taradık, bir uzun yoldan geliyoruz.
Şimdi şimdi hiç değilse onların bir bölümünü,
Güpgüzel isimleriyle, resimleriyle, eylemleriyle biliyoruz.
Kimler ama kimler?
Gölgesinden bile korkulan Patrona Halil'ler.
Kahveci Ali Ustalar, Muslı Beşe'ler,
Alim Çelebiler, Evliya'lar, Emir Ali'ler,

Çınar Ahmet'ler, İspirîzade Şeyh Ahmet'ler, Alacalı Mustafa'lar.
Ve başkaları ve başkalar, sayıları otuzu geçmiyor.
Tuhaftır ihtilâlleri başarıya ulaşıpta,
Topkapı Sarayı'nın önüne yalın kılıç geldiklerinde,
Üçüncü Sultan Ahmet'ten istedikleri kişilerin sayısı da,
Otuzla başlayıp, kırka varmıyor
Ama, tabiî ki onlar,
Binlerce kişi tarafından desteklenmişler.
Bir bakıma da tam 252 sene,
Yılmadan yürüyerek günümüze kadar gelmişler,
Uzun kısa, derin sığ,
Türlü türlü araştırmalara konu olmuşlar.
Heybetli öncüleri bugün de,
Kinlere, garazlara, küfürlere hedef.
Şu var ki sevilmişler de,
İlgi de görmüşler namuslu kalemlerden çaplarına göre,
Ama ama belli ki,
Tarih içindeki varlıklarını da korumuşlar.
Şimdi imanlı,
Ve mazlum yüzleri var kitaplarda,
Yakasında iki elleri halâ zalimlerin,
Bakın, inanmış, onurlu, kardeş gözleri var.
Ayakları gene çıplak ve kanlı,
Halâ eğilmeyen başlarında kırmızı sarıklar.
Giysilerine,
Çirkef atılmış yazık ki,
Ama onlar, gene de bu toprakların,
İnsanları için çarpıştıkları inancını,
Namuslu ve mazlum gözlerinde bıkmadan taşıyorlar.
.....
Garip bir suskunluk içinde,

Fakfon tabakanızdan bir sıgara yaktığınız zaman,
Su olup gürül gürül oralara aktığınız zaman,
Harem iskelesinden şöyle,
Topkapı sarayına uzaktan baktığınız zaman,
Onlardan onlardan bir şeyler görürsünüz içinizi yakan.
Tazeler tazeler dinmeyen yareleri,
Ayasofya, Sultanahmet, Süleymaniye Camileri.
Martılara telaşlarının sebebini sorarsanız,
Derler ki:
Asırlardan kopup gelen Patrona Halil'in naraları.
Sabah ezanları hazin hazin okunup,
Ufuklar nazlı nazlı fırdolayı ağarırken,
Gönlünüze akıveren o gizli acılar nedir?
Evet bir şeyler bir şeyler hatırladınız geçmişten.
Kanıyla, kurbanıyla artık bir şeyler biliniyor,
Hangi ahmaklar demiş ki, bu bir bilmecedir?
Galata köprüsünden Eminönüne yürürken,
Yenicami asırlık minareleriyle oralarda dururken,
Her adımda onları hatırlamaz mısınız?
Ürperten naraların halâ gelmiyor gelmiyor ardı,
Onlar yalın kılıç koşmuşlar niceleriyle boğuşmuşlar,
Buralarda günlerce haramiler takımını koğalamışlardı.
Zalimlerin fellik fellik,
Sığınacak bir delik araladıkları sıra,
Kılıçlarını savurarak,
Ahret soruları sormuşlardı suçlulara!
Madem ki,
Kâğıthanelerde sizin cennetiniz?
Madem ki fukaralar için,
Bir cehennem köprüsü kurdunuz?
Kaçman bre gafiller! Haramiler!

Demek siz bu günleri bekliyordunuz?
Evet, insanlar unutur belki,
Ama bilelim ki meydanlar katiyyen unutmaz,
Geçmiş ve gelecek kahramanlar,
Kimse alınmasın onların yerini tutmaz!
Sirkeciye gelince onlar, Parmakkapı da onlar,
Gülhane Parkının kapısına yönelince durursunuz bir,
Sonra, Tıbbı- Adli-den dönünce o muazzam çınar?
Hangi yağmurlarda yundu arındı kandan,
Neler neler hatırlıyor acaba, geçmiş zamandan?
Patrona'nın adamları yalın kılıç,
Yukarıdan aşağıya koşmadılar mı? Yaralılar,
Yaralarını sırmaşlar, oyluklarından kurşun çıkarmışlar.
İnsan insana kinlendi,
Kim bilir bu muazzam serinlikte kimler dinlendi?
Zulmedenler kaçıyorlar binlerce açtan,
Kuşlar ürkmüş,
Kuşlar havalanmışlardı bu ağaçtan.
Sonra isyancılar, haykırmışlardı dalga dalga!
Hey bre. hey, kara kargalar leşlerden uçtu,
Duyun bre,
Haramiler takımı borunuzun öttüğü günler geçti!
Şimdi şimdi semalarda çınlayan,
Bizim Koca Reisin, bizim Koca Reisin ünüdür,
Vurun bre kardaşlar, vurun,
Haramiler için yas ağlama, bizler için sürur,
Zafer, galebe, bayramlaşma günüdür!
Evet evet yürürsün, yüksek,
Mangallı saray duvarlarının serinliğinde,
Ne olmuş, neler olmuşsa,
Buralarda olmuş, ama şimdi tarihin derinliğinde.
Olanların,

Hemen hepsine baş şahit Ayasofya,
Yaslanmış heybetine,
Yaslanmış minarelerine orada bilmiş duruyor,
Hey hey, geçmişten geleceğe muazzam köprüler kurduruyor.
Çehreler gördüm,
Çehreler oralarda kıpkırmızı,
Çehreler çehreler bak. şuralarda sapsarı,
Sonra gök kubbede çınlayan,
Dipdiri, bitmez tükenmez isyancı naraları?
Diyorlardı ki:
Beyazıtta bayrak açtık,
Düşmanlara korku, dostlara umutlar saçtık!
Etmeydanı uzakta,
Burası Atmeydanı, burası Sultanahmet!
İşte bu koskoca,
Topkapı Sarayında yenildi, Patrona Halil'e
Atı iti, takım taklavatıyla Üçüncü Sultan Ahmet!
Reaya fakir fukara düşmanı, lâle düşkünü,
Karı delisi, şair, para delisi bir ulu hünkâr idi,
Eee, yapma, etme, mücazaatını görürsün,
Damadını eliyle astırdı, muazzam şöhretini kediler yidi.
Kimlerdi bunlar,
Karşı rüzgârları uğuldatarak estirenler,
Sarayı allak bullak ederek,
Padişaha sardazamını zorla astıranlar astıranlar?
Bu gün onları kinlerin,
Küfürlerin kuyusundan çekip çıkarmak zor,
O gözler ki ağlamayan küllenmeyen iki yuvarlak kor.
Dikenli yollara dalmak gerek,
Taşları, bir çirkef yağmurunu sineye almak gerek...
Kimdi,
Evet evet kimdi,

Kimlerdiler kimlerdiler bunlar?
.....
Şimdi şimdi,
Kaynaklara bakarak, ya da onları,
Zorlayarak, biyerlere varmaya çalışalım.
Destarî Sâlih Efendi,
Bizlere, Patrona Halil'den başlayarak, ihtilâlcileri,
Şöyle tanıtıyor kitabında:
«Reis-i cümle Patrona Halil nâm şakî olmuş idi.»
Yani açıkçası:
«Genel başkanları, Patrona Halil, diye anılan eşkiyaydı.»
Onun savaş arkadaşları için,
Önemli bir nitelendirmesi var Sâlih Efendi'nin:
«Ve sair rüesa'yı cumhurları -
Ve diğer cumhur başkanları.» diyor,
Sonra teker teker sayıyor adlarını:
«Emir Ali, Muslı Beşe, toska, Küçük Mehmet, Nalkıran, Gâvur Hacı, Çınar Ahmet, Uzun Mehmet.»
Yukarda görüldüğü gibi,
Destarî Sâlih Tarihi 1730 ihtilâli öncülerinin,
İsimlerini sayarken hayli fakir, bunlar 8-10 kişiyi bulmuyor...
Öteyandan Abdi Tarihi,
Ufkumuzu biraz daha açıyor, genişletiyor,
1730 Patrona İhtilâlinin elemanlarını tanımamız bakımından,
Destarî Sâlih Tarihi gibi,
Hareketin liderlerinden, liderinden başlıyordu:
«Bu eşkiyaya başbuğ olan mel'unlardan, Patrona Halil.» Diye.
Sonra da, bir bir sıralıyordu:
«Muslı Beşe, refiki (yoldaşı) Küçük Muslı,
Ali Usta, Kara Yılan, Çınar Ahmet, Emir Ali,
Canbaz

Emir Musa, Oduncu Ahmet, Salih Ağa, Turşucu İsmail,
Kutucu Elhaç (hacı) Hüseyin.»
Bu iki tarihçiden, hemen hemen 176 sene sonra,
Lâle Devri isimli araştırmasıyla konuya el atan,
Ahmet Refik, 1730 ihtilâlini yürütenlerin sayısında,
Aşağı-yukarı, anılan tarihçilerle anlaşıktır.
Ancak o:
«10-15 kişiden ibaret olan bu kalabalığı,
Patrona Halil, Manav Muslı, Kahveci Ali, idare ediyordu.»
Diyerek, yönetici kadroyu, üçe indiriyor.
Lâle Devri'nin yayınlanmasından 50 sene sonra,
Profesör Münir Aktepe'nin yayınladığı,
1730 Patrona Halil Ayaklanması, isimli kitapta,
İhtilâlcilerin daha derli toplu, daha doyurucu,
Bir listesi sunuluyor okuyuculara:
«Patrona Halil'e bu davada yardım eden,
En yakın arkadaşları (şunlardır)
Muslı Beşe, Emir Ali, Ali Usta, Kara Yılan, Çınar Ahmet,
Oduncu Ahmet, Derviş Mehmet, Küçük Muslı,
Kutucu Hacı Hüseyin, Manav İsmail, Canbaz Emir Musa,
Salih Ağa, Turşucu İsmail, Karagöz İbrahim,
Gazi Beşe, Bayram, Çelo, Veli, Mustafa, Dereköylü Ali,
Sabık Cebeciler kethüdası Recep, gibi daha birçok kimseler.»
Araştırmalarımda,
İhtilâlcilerin en geniş listesine,
Reşat Ekrem Koşu'nun Patrona Halil, isimli
Kitabında rastlayabildim. O şöyle sıralıyor;
Bu göz kamaştıran, yaman halk savaşçılarını:
Patrona Halil (30-31 yaşlarında)
Muslı Beşe (35-36 yaşlarında)

Ali Usta (45-46 yaşlarında)
Karayılan bey (45-46 yaşlarında)
Çınar Ahmet (27-28 yaşlarında)
Oduncu Ahmet (26-27 yaşlarında)
Küçük Muslı (23-24 yaşlarında)
Emir Ali bey (45-46 yaşlarında)
Derviş Mehmet (yaşı belirtilmemiş)
Erzurumlu Mehmet (50'nin üstünde)
Manav İsmail (20-21 yaşında)
Kutucu Hüseyin (29-30 yaşında)
Canbaz Musa (34-35 yaşında)
Lâkaplı Salih (49-50 yaşlarında)
Turşucu İsmail (19-20 yaşlarında)
Kürt Çelo (39-40 yaşlarında)
Karagöz İbrahim (44-45 yaşlarında)
İskender Porça (21-22 yaşlarında)
Gazi Beşe (34-35 yaşlarında)
Bayram (24-25 yaşlarında)
Kanlı Veli (23-24 yaşlarında)
Alacalı Mustafa (16-17 yaşlarında)
Dereköylü Ali (49-50 yaşlarında)
Recep Ağa (49-50 yaşlarında)
Kalem Bey (49-50 yaşlarında)
Evren Bey (26-27 yaşlarında)
İbâdî saz şairi (49-50 yaşlarında)
Çomar (35-40 yaşlarında
Kalender Baba (.....)
Pirsiz Osman (24-25 yaşlarında)
Patrona Halil'den başlayarak,
Pirsiz Osman'a kadar 30 ihtilâlcinin ismini
Sunmuş bulunuyoruz okuyuculara.
Göz nuru dökerek, bunları derleyen ve bugün aramızda olmayan
Yazara Tanrı'dan rahmet dilemeliyiz.
Ancak onun, bir ilim adamı gibi tarafsız davranmadığı da, kesin.
Bugün mezarları bile bilinmeyen,

İkibuçuk asır gerilerde kalmış bu savaşçılara,
Sempati duyması elbette şart değil, ama,
Hiç değilse onlara çirkef atmayabilirdi, üzücü olan bu?
«Devlet gücünü zedelemiş bir serseri!»
Tanınmasıyla sunuyor o bize Patrona Halil'i.
Bazı şeyler zorlanabilir ama, tarih zorlanamaz.
Hislerini masalda, ya da hikâyede dile getirebilir insan.
Tarih gerçek kaynaklardan yola çıkar,
Ve gene, gerçekler doğrultusunda akar gider.
Onu yolundan alıkoymak, ya da saptırmak mümkün değil.
Nitekim daha dün ölen yazar, bugün anılmaz olmuş,
Ama, iki yüz elli sene evvel,
İnançları uğruna canını cömertçe veren,
Patrona Halil ve cesur arkadaşları halâ yaşıyor.
Öyleyse o taşlar,
Bu başları yarar mı dersiniz?
Şu var ki, kara, ak'ı tanımamızda, seçmemizde, bize,
Küçümsenmeyecek bir kolaylık sağlar.
Şu halde Koçu'nun bu saptırmalarına,
Ve yakıştırmalarına da bir göz atalım, faydalı olur bence;
O diyor ki:
Karayılan Bey, İspirîzade Şeyh Ahmet efendiye,
Muhabbet tellâllığı yaptı, hamamda pabuççuydu...
Çınar Ahmet, Çardak Kahvesinin ateşçisi,
Rum bahçıvan Hiristo'nun dönme oğludur...
Oduncu Ahmet, Çardak Kahvesinin çubuktarı,
Din değiştirmiş, Giridli, Andon Mihandoni'dir...
Küçük Muslı, çerkeslerin köle cinsindendir...
Canbaz Musa, çingenedir...

Lâkaplı Salih, Hafız paşanın kahyası, uygunsuz...
Kürt Çelo, gümrük iskelesinde hamaldır...
Karagöz İbrahim, bir serdengeçti ağası,
Uygunsuzluğundan ötürü dirliği alınmış bir serseri...
İskender Porça, uygunsuz...
Bayram, Serseri Takımından, çingene...
Evren Bey, eski külhan beyi, tulumbacı...
Çomar, Kürt hamal, uzun boylu, insan azmanı...
Yazar elbette bu taşlarının,
1730 ihtilâlcilerine ulaşamayacağını bilirdi.
O, yeni zaman insanlarını kendine hedef seçmişti, işin aslı bu.

Nevşehirli sarhoş İbrahim Paşa elinde bade
Kâğıthanede bir kuş var kanatları altından.
Ona oklar yağdırıyor Ayasofyada İspirîzade
Bişeyler çıkacak bakın bu işlerin altından.

İnsanlar,
Yeryüzünde görüldükleri günden beri,
Gökyüzüne bakagelmişlerdir, şaşarak, duygulanarak.
Ay ışığı onları şair yapmış,
Yıldızlarsa derin derin düşündürmüştür.

.....

Şuda var ki, gökyüzü her zaman böyle güleç, böyle çekici olmamış, olamamış, zaman zaman kapkara bulutlarla kaplandığı da görülmüş, gözlenmiştir, mevsim mevsim. Gün olmuş, gök gürültüleri ortalığa dehşet salmış, şimşekler on binlerce korkulu yüzü aydınlatmış, büyüyen gözleri kamaştırmıştır. Ama insanlar, sonra sonra alışmışlar bu yıldırımlı, şimşekli havalara. Alışmışlar bu yağıp esmelere ve böylelikle öğrenmişler ki, önce yağmur lar yağar, toprak tavlanır, doğurgan bir kadın gibi gülümser gülümser, ardından yeryüzü zümrüt gibi yeşerir ve insanları nimetlere boğan bereket olur.

Ondan sonra ana-baba, kız-kızan, oğul-uşak dökülürler tarlalara. Ürünleri devşirmeğe başlarlar ve hepsi de sevinmekteler, türküler çağırmaktalar. Ancak buradan koskoca çatallı bir soru çıkar gelir meydana, kör düğüm olmuş, asırlarca çözülememiş yaman bir soru? Evet, bu toprakları kimler kazdı? Tohumu kimler saçtı tarlalara? Toprak bire on verdi ama, bir türlü ışıyamadı insan oğlunun kaderi, peki bu kara yazıları kimler yazdı? Onca en-

gelleri karşılarına kimler dizdi? Soru şu, toprağın cömertçe verdiği ürün, kimler arasında ve hangi ölçülerle paylaşılacak? Kimler nekadar alacak, nekadar yiyecektir?

Sorunun çözümü yalnız çalışanlar arasında olsa, işler kolay, onlar nasıl kardeşçe çalışmışlarsa, gene kardeşçe bir bölüşme yaparlar aralarında, kördüğümler çözülür gider. İyi ama, bir de hiç çalışmadan yiyenler, tüketenler var. Hem çalışmayacak, hem de onlar aslan payını alacak, peki bu işler nasıl olacak? Belki de hiç gereksiz bir soru bu? Çalışanlar külâhlı, hazır yiyiciler ise silâhlı. Bu demektir ki: can, mal, ırz, mesken taarruzdan masun, değil. Kara sapanın sapına yapışıp toprağı süren kendine göre onurlu ama, zamanlı zamansız kılıcını sıyıran da güçlü. Sapan toprağı sürer, ürünler çıkarır, kılıç insanı keser kana bular ortalığı. Derebeylik düzeni demişler bunun adına, insanlar ürettiklerine sahip olamadıkları için canlarına, canlarına sahip olamadıkları için de, ürünlerine sahip olamıyorlar. Onun için de asırlardır sürdükleri hayat, dolap beygirininkinden hiç de farklı değil. Gidiyorlar gidiyorlar, sonra dönüp hep aynı yere geliyorlar. Onlara doyacak kadar değilde, ölmeyecek kadar yem de veriliyor, biraz olsun haklarının tanındığı için mi hayır düzen-dolap dönsün, diye.

Ah, ah, ah!

İşte asırlardır ilâç kâretmeyen,

Kapanmayan, iyi olmayan yara?

İşte işte asırlardır bir türlü dinmeyen sızı. Bakın, Ahmet tarlayı sürerken yanında, onunla beraber, anası avradı, iki oğlu bir kızı ve gözünden kıskandığı, iki cılız öküzü? İşte gördük, öküzlerle beraber etti mi sekiz can? Ama, gelin görün ki, bu tarlanın verdiği ürün üleştirilirken, paşası, padişahı, derebeyi, ağası, kadısı, kethüdası, tam seksen kişiyi bulmaktadır. Yani, sekiz can çalışacak, seksen

kişi yiyecek. Sonra da Ahmet: «Allahıma Allahıma şükür!» diyecek...

Bu ne demektir?

Hadi bir düşünelim bakalım ne demektir?

Bu Allahın topraklarında, şeytanın kurduğu ve asırlardır sürdürdüğü namussuz bir düzen demektir. Tekrar edelim öyleyse, demek ki sekiz can güneşin alnında cayır cayır yanarak çalışacak, gölgelerde uzanan, Kâğıthanelerde lâlelere bezenen seksen haylâz yiyecek? Peki ama, bu haktan reva mı şimdi? Böyle bir soru elbette günah değil. Şu var ki, şiddetle, katiyetle yasak! 1720-1730'ların Osmanlı İmparatorluğunda da durumlar tastamam böyleydi.

Onun içindir ki insanlar kızıyor, kızışıyor, binbir sıkıntının, kanlı acının, yoksulluğun demir çemberinde kıvranıyor, bağırıp feryat ediyorlardı, nereye? Gökyüzüne, acıların, yalvarış yakarışların kıblesi orasıydı. O uçsuz bucaksız derinliğe, bakıyorlardı başlarını kaldırıp kaldırıp. Oraya yapıyorlardı tekmil şikâyetlerini. Teselli buluyor, bir süre yatışıyorlardı. Ama sonra, tersine akan bir ırmak gibi, tekmil acılar yeniden canlanıyor, onları boğmaya yürüyordu kabara kabara ve onlar yücelere yaptıkları şikâyetlerin dağılıp gittiğini, hiç bir derde deva, hiç bir yaraya merhem olmadığını görüyorlardı. Kıldan ince, kılıçtan keskin bir sırat köprüsünde sürüp gidiyordu hayat.

Onun için camiler yapmışlardı insanlar, onları kurşunlu kubbelerle donatmışlardı. Buralarda, burada ibadet ediyor, yalvarıyor, yakarıyor, hutbeler, vaazlar dinliyorlardı. Buralarda bağırdıkları zaman, kendi gök kubbelerinden, kendi yakarmalarının yansımasını duyuyor, yalvarışlarının dağılıp gitmediğini anlıyorlardı. İstanbul'un çeşitli camilerinde böyleydi bu. Süleymaniye, Fatih, Yenicami, Sultanahmet camilerinde böyleydi. Özellikle,

Ayasofya Camiî Kebirinde, İspirîzade Şeyh Ahmet Efendi, yırtıcı vaazlarla dikkatleri üstüne çekiyor, bir söylediği bin ağızda yorumlanıyordu. Onun dediklerine bakılırsa, daha doğrusu gözüpek çıkışlarına göz yumulduğuna, ilişilmediğine, ilişilemediğine bakılırsa, Üçüncü Sultan Ahmet'in, lâleciler, sarhoşlar, kumarbazlar, karı avcıları saltanatının sonu yaklaşmış gibiydi.

Eğer gözler bakanları, şöyle içinden içinden bir hesap tutanları yanıltmıyorsa, bu cuma, daha da artmıştı Ayasofya'da cemaat. Öteyandan Şeyh Ahmet Efendi meraklı bakışların kontrolunda kürsüye çıktığı zaman, öyle bir kaynaşma oldu ki, bu da ünlü vaizin ne kadar derin bir merakla beklendiğini gösteriyordu. O bütün gücünü çevreyi ateş altına alıveren delici gözlerinde toplamıştı sanki, hiç bir şeyden çekinmeyen gözlerinde. Başını ağır ağır sağa sola çeviriyor, şöyle bir süzüyordu sıradan, onu dikkatle dinlemeye hazırlananları. Hemen herkes saygılı bir bekleyiş içindeydi. Allah Allah feryadı koptu gerilerden. Şu kürsüdeki ünlü hoca sihirli gücüyle, onları bir gövde gibi kaynaştırmış, birleştirmişti şimdiden. Üstelik savaşa hazırlanan bir ordu gibi güçlendirmişti.

Kararlı yüzlerde, ışığı giderek cesurlaşan gözlerde görünen, okunan mana buydu. Ayrıca vaizle, onların arasında öyle bir bütünleşme meydana gelivermişti ki, Şeyh Ahmet Efendi onları bir işaretiyle, bir hücum sözcüğüyle, değil cennetin, cehennemin bile fethine gönderebilirdi. İşte o böyle, önce havayı yay gibi geriyor, ondan sonra manalı el ve yüz hareketleriyle, duygulanmalar, isyanlar yaratarak konuşuyor, tok sesiyle,

Diyordu ki:

İşte işte buradan,

Mazlum yüzlerinizi görüyorum yer yer,

Ey cemaatı müslimin, ey aziz dinleyenler!

Allah adîl,
Allah âlim, Allah gafur, Allah rahim,
Sözlerime besmeleyle başlıyorum,
Bismillahirrahmanirrahim:
Beni delil eyler kendin söylersin,
Mısraını da hatırlayarak, hatırlatarak.
Ki Azmi Baba,
Mubarek elleriyle onu yazmış,
İbret olsun,
Hikmet olsun için bizlere bırakmıştır!
Tekrar edelim:
Beni delil eyler kendin söylersin,
Yukarıdan Azmi'yi pazar eylersin.
Yücelerden yüze seyran eylersin,
İşin seyran kendin seyrancımısın?
O biran duruyor,
Allah Allah! sesleri yükseliyor yer yer,
İspirîzade sürdürüyordu:
Ey cemaatı müslimin!
Nasıl da derin manalarla yüklü,
Birer altından mısralar onlar?
Ki satır satır beynimize nakşolunmuş?
Onun içindir ki,
Sizlere derim sizlere derim:
İnsanoğlu yücelerden yücelerden gözleniyor.
Yani ey ahali:
Salma sığırlar gibi başıboş, sorumsuz değilsiniz!
Kaldı ki sizler haktaalâ hazretlerinin,
Her yerde, hazırı nazır olduğunu da biliyorsunuz?
Ey aziz dinleyenler!
Canbaz Mestanlar, dülger Aliler, demirci Hüseyinler!
Biraz evvel dışarda,
Gökyüzünün maviliğine bakıyordunuz,
Şimdi de,

Ayasofyayı kebirin kubbesi altındasınız?
Dışarda söylenenler çoğusu dağılır gider.
Ama, burada söylenenler kubbeden döner bize,
Ve kazılır, nakşolur beynimize,
Onları biz her zaman bir bir hatırlarız!
Cemaat sıklaşmış, baş kaldırmış,
İki gözle değil, sanki iki bin gözle bakıyor ona,
İspirîzade coşarak sürdürüyordu:
Ey müslümanlar!
Sanırım hepiniz farkındasınız?
Vakt erişmiş saat onikiyi çalmak üzere,
Bir acayip, bir acayip şeyler olmak üzere?
Hamur yeni bir mayayla bilin ki,
Suyla değil ama, kanla yuğrulmak üzere?
Peki peki,
Sorarım size bu ne demektir?
İçin için yanan,
Kızışan, gizliden gizliye hazırlanan,
Kanlı bir kıyamın kopması demektir, öyle değil mi?
Yani, insan gibi çalışmayan,
Toprağın mahsulünü hakkaniyetle bölüşmeyen,
Kavimlerin değişmez kaderidir bu!
Yani şimdi, kaba hatlarıyla,
Osmanlı mülkünde iki ana zümre var.
Bunlardan birincisi,
Alınlarının teriyle geçinen kitaplılar,
Ötekiler de,
Bunların sırtından geçinen kitapsızlar!
Evet kitaplılar,
Yani, reaya fukarası,
Nalbantlar, saraçlar, arabacılar,
Balıkçılar, demirciler, örücüler,
Bakırcılar, berberler ve cümle çalışanlar!
Öteyanda kitapsızlar?
Onlar için,
Kur'an-ı Kerimin, mücadele sûresi,

19'uncu ayetinde denilmiştir ki:
«Şeytan onları kaplamış ve Allahı anmayı unutturmuştur.
İşte onlar şeytanın partisindendir.
İyi bilinmelidir ki, şeytanın partisinden olanlar,
Mutlaka hüsrandadırlar.»
Onlar bir damla
Ter dökmeden binlerce yiyenler:
— Cennet Sadabat'ta çiçek tarhlarında, yani,
Avretlerin koynundadır — diyenler.
Bilin ki bostancıları var,
Kiralık destancıları var bu kitapsızların,
Ama, ceza defterlerine yazılanlardan haberleri yok.
Yani, onlar şeytan partisindendirler,
Kitap ehline,
Rahmanlara karşıdırlar.
Öteyandan iradei
Külliyenin sahibi olan rabbimiz,
Her şeyleri, ama, her şeyleri görüyor,
İradei cüzziyyeyle mücehhez olan biz kullarına da,
Muhakkak ki doğru yolu gösteriyor.
Şimdi de, bakara sûresinin,
7'inci ayetine bakınız:
«Allah onların kalplerini,
Ve kulaklarını mühürlemiştir.
Gözlerinin üzerinde perde vardır.
Ve onlar için büyük azap vardır.»
Sonra,
Saygıyla 6'ıncı ayete dönünüz:
«Ey Muhammed!
Şüphe yok ki, kâfirleri
Uyarsan da uyarmasan da birdir.
Onlar iman etmezler.»
Buyuruluyor orada da, bunlar ibret değil mi?

Bunlar en derin manalarla yüklü hikmet değil mi?
Cemaat dalgalanıyordu bu sorular karşısında,
Sesler kartallar gibi uçuyor, yankılanıyordu:
İbrettir hocam, hikmettir Allah Allah!
Şeyh Ahmet Efendi sürdürüyordu;
Ey müslümanlar,
Ey mazlum ve masum insanlar!
İmdi, ben sizlere derim ki:
Emekleriniz, onurunuz, alın teriniz,
Yıllardır heba oldu, su gibi aktı gitti.
Şimdi sırada tatlı canın, sırada masum kanın,
Kana kan, dişe diş, yaman bir kapışma olacak,
Ey cemaatı müslimin gaflet geçti uyanın!
Bu yakıcı, bu heyecan verici hava,
Hiç merak uyandırmıyor mu sizde?
Duygular kine dönüşüyor ey ahali ey
Geceleri manidar gölgeler dolaşıyor şehrimizde.
Şimdi ufuklar
Kanlı, ufuklar puslu ise?
Koş köy köy,
Koş şehir şehir, bütün mazlumlara bildir,
Kılıçlar zağlı, ama kınılarında uslu ise,
Bu suskunluk böyle sürüp gidecek değildir!
Hadi diyelim ki bu kanlı,
Bu köhne tekne böyle gelmiş deryalardan,
Böyle de gider.
Hadi diyelim ki yel üfürsün su götürsün,
Ama, bir kere halkın ciğeri kebap olmayagörsün?
İçinizden bir kahraman, bir bahadır çıkar,
O Halil'dir, O Ali'dir, O Muslı'dır,
Takar halkı seller gibi peşine,
Bu katiller,
Bu sarhoşlar saltanatını mutlaka yıkar!
Artık kılıçlar,
Bilin ki sığmıyor kına,
Vur pençei Alideki şemşir aşkına!
İspirîzade soluyarak susuyor,

Yankılar koca kubbeyi döğüyordu:
Vur! Vur! Vur! Mazlumlar aşkına vur!
.....
Sonra, İspirîzade ağır ağır kürsüden iniyor,
Kaynaşan kalabalığın arasında kapıya yürüyordu.
Birî önüne geçerek bağırdı:
Ulu Hoça, zincirlerin kopma vaktı yakın mı?
Hoca durdu, dedi ki: Kelâm bende, sır sende!

Bilelim ki tarih bir bostan dolabı değil
Belli bir amacı olmayan isyandan neçıkar?
Hem yeterki sen gideceğin yolu iyice bil
İhtilâl düzeni belli bir gaye için yıkar!

Sesini alçaltarak yüselterek,
Kaşlarını çatarak, keskin elkol hareketleriyle,
Sürdürmüştü İspirîzade Şeyh Ahmet efendi son vaazını.
Ama, bir yere gelmiş durmuştu:
Onu dinleyenler boğazlarına kadar, sanki barutla dolmuşlar. Hırslanmışlar, heyecanlara kapılmışlar, biran patlayacak hale gelmişler, şu var ki, biriki Allah Allah feryadından başka bir tepki de göstermemişler, gösterememişlerdi. İspirîzadeninki de dahil, genellikle suskunluk içinde dinlenirdi vaazlar, işin ana kuralı da buydu. Yani, bir kişi söyleyecek, bin kişi dinleyecek, söylenenleri anlayacaktı. Beri taraftan burada, İspirîzade'yi bu kurallar içinde dinlemenin okadar kolay bir şey olmadığını da işaretlemeli, hatırlatmalıydık. Çünkü o konuşurken insanı coşturuyor, yeni bir kimliğe, bambaşka ateşli bir havaya itiyordu. Öyleyse nasıl önlenecekti cemaattaki taşkınlık? Ruhça en zayıf görünenler bile, hocayı dinlerken ayrı bir kimliğe kişiliğe bürünüyorlardı. Ama o, coşturmayı bildiği kadar, dinleyenlerini belli bir disiplin altında tutmasını da biliyordu.

Onun içindir ki cemaat zar-zor vaazın sonuna kadar dayanıyor, ama seller misali kaynaşarak camiden boşanınca, açıyor ağzını, yumuyor gözünü konuşuyor, konuşuyordu:

«Arkadaş, benim adım Ahmet!»
«Benimki de Zülfü, ceddine rahmet!»

«Neler dedi hoca, çarşafa dolaştı bakarsan Sultan Ahmet.»
«Yaşamak bize zulum, ona alaydı,»
«Yaa be Zülfü, reayaya-fukaraya kırbaç çalmak kolaydı?»
«Karıları Kâtanede çiçeklere gömerler imiş?»
«Sonra dalıp biyerlerini emerler imiş?»
«Biz karakışı zangır zangır kapılarda beklerken?»
«Onlar helva sohbetlerini birbirine eklerken?»
«İşte koptu kopacak küçük kıyamet, Ahmet!»
«Tohumuna para mı verdik be dürzülerin, Zülfü?»
«Evet, ben derim bu sefer gitti-gider Üçüncü Sultan Ahmet.»

Herkes böylece kendi anlayış ve kavrayışına göre, bir yorum getiriyor, içinin ağrılarını, acılarını ve umutlarını ortaya döküyordu. Sonuç olarak anlaşılan şuydu ki, İspirîzade, sanki onların içini teker teker dinlemiş, birçok özlemlerini birleştirmiş ve tek ağızdan bağıra bağıra bunları huzurlarında açıklamıştı. Onların bu söylenenleri dinledikten sonra, daha anlayışlı, daha inançlı, daha cesur oldukları ve kendilerinden başkalarını da sevmeye başladıkları bir gerçekti. Tabiî Hoca onlara tek olmadıklarını, karşısında bulundukları sarp dağı yalnızca aşamayacaklarını, birlik olmaları gerektiğini hatırlatıyordu. İnsan cemaat halinde savaşa kalkarsa, hergün şikâyetçi olduğu zorluklardan ancak kurtulabilirdi. Teke düşenin yuvasını şeytan yapar, ayrı davranana kurtlar kapardı.

Bir de var ki vaazın sona ermesi, insan selinin camiden boşanmasıyla işler bitmiş olmuyor, bir ağızdan çıkan sözler, sonra binbir çeşit yorumla dışarda sürüp gidiyordu. İnsanlar adeta vaaz dinlerkenki suskunluklarının öcünü alıyormuş gibi bol bol konuşuyor, İspirîzade'nin vaazını, onu dahi şaşırtacak çeşitli doğrultulara çekiyorlardı. O dağ

gibi bir dayanaktı önce, korkuları dağıtıyor, yürekleri güçlendiriyor, gözlerdeki perdeyi açıyor, o güne kadar sadece eğilmesini bilen başları, düşünmeye sevkediyordu. Bu gibi konuşmalarda Üçüncü Sultan Ahmet'in, Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşanın ve onların tekmil dayanaklarının manevî güçlerinden bir şeyler kaybettikleri ve bu yönden zayıfladıkları, kolayca saldırılabilir bir hedef haline geldikleri inkâr edilemez, gözlerden kaçırılamaz bir gerçekti.

Ahali İspirîzade Şeyh Ahmet Efendiyi, artık umulmayan bir dikkatle, adeta içercesine sevinerek, coşarak dinliyor, öğrendiklerini de sıpıtıp atmıyor, cadde cadde, meydan meydan, sokak sokak, ev ev oradan oraya taşıyordu. Şu halde İspirîzade var gücüyle kocaman bir dağa sesleniyordu sanki, oradan ardı arkası kesilmeyen yankılar alıyordu. İnsanlar onun söylediklerini kafalarında taşıyarak geziyor, duyduklarını bir güzel dallandırıp budaklandırıp yeni yeni unsurlarla beziyorlardı. Peki peki, bu Hocanın gücü nereden geliyordu? Bu soru sorulmaz mı zaman zaman? Elbette soruluyor, işin bu yönü de enine boyuna tartışılıyordu. Zaten bu noktada belli bir kanıya gelinmezse, İspirîzade'nin o parlak düşündürücü sözlerinin, duman gibi dağılıp gitmesi ve hiç bir iz bırakmaması kaçınılmaz bir durum olur, hoca, ucuz konuşan bir meddah düzeyinde kalırdı.

Hocanın tesir bakımından, manevî alanda da iki ayak üstünde durduğu görmezden gelinemeyecek bir gerçekti. O böyle nereye basıyor, nerelerden güç-kuvvet alıyordu peki? Hoca aslında Kur'an'a dayanıyor, vaazında ayetler, hadisler anıyor, açıklıyor, yüce Allah, Hazreti Peygamber, onun şeriatı en büyük dayanağı oluyordu. İyi ama, sıradan vatandaştan tutun da, taaa padişaha kadar herkes aynı yolda yürüdüklerini, din esaslarından

ayrılmadıklarını söylemiyor, günde beş vakıt namaz kılarak bunu ıspatlamıyor mu? Öyleyse İspirîzade Şeyh Ahmet efendinin ne özelliği ve ayrıcalığı vardı? Bu soru kaya gibi dipdiri, dimdik çıkıyordu karşımıza?

Bunu açıklamak için, halkın kaderci, içtenlikli dinî inanışlarını geçelim. Demek ki kalıyor günün siyasî düzeniyle İspirîzade karşı karşıya. İslâmiyet için: «Din de samurdan bir kürk olmuş, ters çevirmiş giymişiz!» deyişi akla geliyor, burada Hazreti Ali'nin. Bu büyük ve manalı sözler, 1720-1730'lu yılları yaşayan İstanbul'da ve imparatorlukta, kimlere uygulanabilirdi, kimleri kapsıyor, kimleri amaçlıyordu acaba? Başta Üçüncü Sultan Ahmet olmak üzere, düzenin — düzenbazların — dini içeriğinden soyutlayıp, nasıl kuru bir şekle kaydırdığını, kaydırdıklarını, halkı ezmek, onların doğruları görmelerine engel olmak için kullandıklarını hep biliyoruz ki, bu her yönüyle bellidir. Kendilerini sonradan öğen tarihçiler de bunu gizleyememişlerdir. Çünkü onlar kıbleye doğru değil, kâğıthaneye doğru kılmışlardır namazlarını. Orada köşkler yaptıkları, Allaha değil, paraya, karıya, çiçeklere taptıkları bellidir.

Buradan yola çıkılınca, İspirîzade'nin islâm dinini gerçekçi bir yorumla ele aldığı, dünya işlerini bu açıdan yorumladığı politik hırsları ne olursa olsun, cemaata-topluma bir sorumluluk duygusu içinde bağlandığı gözden uzak tutulamazdı. Kısaca söylemek gerekirse, Hoca doğru yoldaydı, dine ters düşmüyordu günün Osmanlı Düzeni gibi. İslâmiyetin — kesin olmasa bile — oldukça doğru bir yorumunu yapıyor, mazlum halka sahip çıkıyor, onları yüreklendiriyordu vaazlarıyla. Şu var ki onun durumunu, kurtarıcı bir kimlikte görünmesini, halk tarafından sevilmesinin sırrını sadece buralarda aramamak gerekirdi.

İspirîzade Şeyh Ahmet efendi Osmanlı toprak düzeninin, el sanatlarının, hatta hatta savaşçılığının çatlama, sallanma, derin bir buhrana sürüklenme sürecinin de ürünüydü her yönüyle. Din kurallarının bozulduğu, zedelendiği, Osmanlı Sarayınca hiçe sayıldığı hakkındaki şikâyetleri, halkın günden güne kötüleşen dertlerinden, sızlanmalarından, dayanılmaz bir hal almaya başlayan hayat şartlarından kaynaklanıyordu.

Onun çıkışlarının, tehlikeli bir zorlamaya varan ataklarının ana kaynakları buralarda aranmalıydı. Şu halde sadece dinin saflığının bozulduğundan, din kurallarının çiğnendiğinden yola çıkmıyordu Hoca, endişesinin kaynağı bu değildi. O açık açık toplum çelişkilerini de vaazlarına katıyordu. Nitekim son konuşmasında, Halil'lerden, Ali'lerden, Muslı'lardan, üstü kapalı da olsa söz açması, bu henüz açığa çıkmamış halk kahramanlarından örnekler alması, onun ana dayanağının ne olduğunu açıkça ortaya koyuyordu. Denilebilir ki Hoca, dinden yola çıkarak halk dertlerine varmıyor, tam aksine, mazlumların dertlerinden hareketle dine varıyordu.

Topkapı Sarayının bitişiğinde, padişahın, paşaların gözleri önünde, o ateşten konuşmaları hiç çekinmeden yapması ancak böyle açıklanabilirdi. Böylece din de, büyük bir din adamının aracılığı ile, temel felsefesi olan, mazlumlara destek verme görevini yerine getiriyor, daha doğrusu gerçek kimliğiyle ortaya çıkıyordu. Olayın tarihin akışı içinde meydana gelen gerçek yapısına ters düşmemek için, işin bu tarafını daima akılda tutmak, hele hele kesinlikle küçümsememek gerekiyordu. Yalnız şunu da gözden uzak tutmamak gerekir ki, kabaran bir isyan dalgasının başarılı bir sonuca varması için İspirîzade başlıca etken değil olsa olsa hareketle paralelliği olan cerbezeli bir kişidir. Ama bu harekete omuz veren bu büyük Hoca olmasay-

dı ne olurdu? sorusu bizleri derin derin düşündürse gerekir, olaya derinlemesine girdikçe bu sorunun manasını daha iyi tartıp anlayacağız.

Nitekim, Patrona Halil ve arkadaşlarının, o günün gecesi buluştuklarında, konuşmalarının ana direği buydu, İspirîzade'nin vaazıydı. Bundan da anlaşılıyor ki, imparatorluktaki her gün biraz daha gerginleşen, heran bir patlamayı başlatabilecek olan yakıcı havayı, Hocayı yok sayarak anlamak ve anlatmak zordu.

Ali Usta diyordu ki:

«Arkadaşlar gördünüz mü, gene kocaman bir kazan gibi fokur fokur kaynattı İspirîzade onca cemaatı, sarstı, silkeledi.»

Muslı Beşe:

«Bakıyorum da, günden güne halkın ilgisi artıyor. Demircisi, taşçısı, urgancısı, yorgancısı, saracı, seyisi, arabacısı, berberi, dokumacısı, hep hep onun ağzına bakıyor?»

Emir Ali:

«Hocanın dilinde ateş var bana sorarsanız, halkın yüreğindeki çırayı yakıyor!»

Evliya:

«Evet evet, bir başka kimliğe bürünüverdi onu dinleyenler? Ayasofya Camiinin kubbesi çatlayacaktı nerdeyse? Doğrusu beni şaşırttı bu insan kaynaşması ve yeni bir kalıpta şekillenmesi?»

Alim Çelebi:

«Bir yanlış hükme varmaktan şiddetle kaçınırım, daha doğrusu kaçınmalıyız. Ama, beni de derinden etkiledi bugün ki vaaz. Bir an geldi ki hemen her şeye İspirîzade hakim gibiydi. Hani «haydin!» dese, hani «kalkın!» dese, yay gibi gerilen o insan selini, camiden dışarıya akıtabilir, sarayı kuşatır, zalimlerden hesap sorar, sordurabilirdi?»

Arkadaşları tekrarlamışlardı:

«Sorar, sordurabilirdi!»

Böylece sıradan, kısa kısa da olsa hemen hepsi konuşmuşlardı Şeyh İspirîzade Ahmet Efendinin o günkü vaazı hakkında. Çoğusu öğücü şeyler söylemişlerdi. Ama tuhaftır, Patrona Halil ısrarla susmuştu. Bunun ise hafif bir tedirginlik yarattığı gözlerden kaçmamıştı, kaçamazdı. Onun için olacak ki?

Ali Usta dost sesiyle soruyordu:

«Bu konuda Koca Reis ne, neler düşünüyor acaba? O söze davranmayınca, konuşulanlar havada kalmış gibi oldu, ne dersiniz arkadaşlar?»

Evliya:

«Yoksa bizler coşarak, hissi heyecanı, temkinin, duru düşüncenin önüne mi geçirdik, olur ya, beşer, şaşar?»

Muslı Beşe:

«Ben de sormak isterim, atı değil de, arabayı mı atın önüne koştuk yoksa? Anlamak isterim, bilmek isterim?»

Emir Ali:

«Koca Reis de konuşmalı bu konuda, onun uyarılarına ihtiyacımız var? Bir-iki mum yetmez onca karanlığı aydınlatmak için.»

Alim Çelebi:

«Çok doğru, biz başımız badrağımız, büyük kardaşımız Patrona Halil'in de Hocanın vaazı hakkında neler düşündüğünü bilmeliyiz, bilmek zorundayız, öğrenmek zorundayız?»

Alim Çelebi durunca, başlar Reise çevrilmiş, tekmil gözler onun üstünde toplanmıştı. Yerinde kımıldadı. Önemli bir şeyler söyleyeceği yüzünün gerilen hatlarından belliydi. Toparlandı, konuşmaya davrandı...

Patrona Halil:

«Arkadaşlar!» dedi, sonra sürdürdü «Sanırım

üç-beş saat önce dinlediğimiz vaazın heyecanı, halkta olduğu gibi, bizim aramızda da sürüp gidiyor. Yüzeyden bakarsak, bunda şaşılacak bir durum da yok. Önemli bir olaya şahit olduğumuz da bir gerçek. Halka bir şey diyemem yoldaşlar, ama biz bu olaya böyle mi yanaşmalıydık? Su akıp giderken, sadece onun köpüğü ile mi uğraşmalıydık? Evet, orada orada yüzlerce kişi vardı çakmak taşından kıvılcım bekleyen. Yanılmıyorsam onların en şuurlu olanı bizlerdik. Hocanın, Halil'lerden, Ali'lerden, Muslı'lardan sözetmesi elbette bir rastlantı değil? Nitekim, biraz üstü kapalı da olsa, İspirîzade bunu vurgulamadan yapamamıştır, neden? Biz sorumlu kişileriz de ondan!»

Patrona Halil bunları ağır ağır söylüyor,

Arkadaşları dikkat kesilmiş onu dinliyorlardı.

Emir Ali:

«Biraz daha aç şu meseleyi yoldaş! Senin uyarılarına muhtacız biz?»

Muslı Beşe:

«Herşey apaçık olsun, kıyıların, köşelerin karanlığında kalmasın.»

Ali Usta:

«Reisimizin bildiklerini hepiciğimiz bilelim?»

Evliya:

«Yeni yeni fikirler üretirken ayrı ayrı, ama temel düşüncede bir olalım, yarına yalnız sözlerimizle değil, toplum için yaptıklarımızla kalalım.»

Alim Çelebi:

«Başımızın-badrağımızın Hocanın vaazı hakkında neler düşündüğünü en ince ayrıntısına kadar bilelim, ondan yeni şeyler öğrenelim, bu bizim yalnız hakkımız değil, aynı zamanda görevimizdir de?»

Yüzünün hatları biran çözülür gibi oldu.

Soluklandı, yeniden konuşmaya başladı Patrona Halil:

«Yoldaşlar, kamçı şaklar, atlar harekete gelir,

hep görmüşüzdür, ekseriya bu mubarek hayvanlar nereye gidileceğini bilir. Ama olsun, bir de dizginleri elinde tutan arabacı vardır. İşte o durakları, dönemeçleri, bir de hızı ayarlar. Yer yer mola verir, hem dinlenir, hem hayvanları dinlendirir, menzile selâmetle ulaşmayı sağlar.»

Konuşmayı içer gibi izliyordu arkadaşları,

Tekrarlıyorlardı: «Menzile selâmetle ulaşmayı sağlar.»

Güvenli bir havada sürdürüyordu Patrona:

«Bu saydığım şeylerden birinin noksan olması, yapılacakken yapılmaması, ya da hayvanların kurt görüp parlaması, arabacının uyuması, yolculuğu bir uçurumda sonuçlandırabilir. Kim sorumludur peki bundan? Kuşkusuz ki arabacı. Demek ki, o aracı çeken götüren beygir, ama ona yön veren, dizginleri elinde tutan insandır.»

«Doğru, doğru, çok doğru!»

Patrona devam ediyordu:

«Ayasofya Camiindeki vaazı dinlerken de durum bundan pek farklı değil. Orada da bir çekip götüren, orada da bir haydayan var. Biz cerbezeli, konuşurken ataklar yapan bir Hocanın yarattığı heyecan seline ve bu akışın oluşturduğu isyan köpüğüne bakıyoruz. Ama aslında, köpüğün altında meydana gelecekler önemli. Bu selin neleri yıkacağı, kimlere dayanarak bunu yapacağı, nerelerde duracağı, sonra da nasıl bir kuruculuğa dönüşeceği, yıktıklarını nasıl onaracağı, önemli. Biz atlarının dizginini elimizde tutmadığımız arabada yokuz arkadaşlar!»

«Yokuz, yokuz, yokuz!»

«Onun için yoldaşlar, bu İspirîzade vaazlarının, neler getirip, gene neler götüreceği üstünde de dikkatle durmalıyız. Bunları söylerken bir peşin hüküm de getirmiyorum. Bir art niyetten yola çıkmadığımı sanırım en iyi bilecek olan sizlersiniz. Onun

için bunları Hocanın yüzüne karşı söylemekten de çekinmem. Arkadaşlar, üstüne bastıra bastıra söylüyorum, İspirîzade Şeyh Ahmet Efendi, bu harekete çok büyük faydalar getireceği gibi, tamiri imkânsız büyük zararlara da yol açabilir?»

Sordular hep birlikte:

«Nasıl, nasıl, nasıl?»

Patrona, ağır ağır bu soruyu da cevaplıyordu:

«İstanbul için için kaynıyor yoldaşlar, hep biliyorsunuz? Bunun acılarını içimizde, endişelerini, hesabını-kitabını kafalarımızda taşıyoruz. Büyük lâflar etmesini sevmem, sonunda ben de sizler gibi bir reaya, bir fıkara çocuğuyum. Hayatım türlü acıların iğrenç kanalında geçti. İnsan hatalarından arına arına, yenilgilerinde güçlenerek, ulaşır yarına. Tarih bizi belli ki bir isyana, bir ihtilâle memur etmiş. Ağır sorumluluklar yükleyerek omuzlarımıza, görevlendirmiş. Öyleyse biz, uçan kuşun kanadından medar umduğumuz gibi, hiyle de sezeriz?»

Biran soluklanıyor, sonra ekliyordu:

«Bakın arkadaşlar, buradan nereye varmak, hangi hedefe ulaşmak istiyorum? Önce kendime soruyorum, Hocanın vaazları bizi heyecanlandırmıyor mu? Heyecanlandırıyor, elbette heyecanlandırıyor. Sevindirmiyor mu? Elbette sevindiriyor, yüreklendiriyor. Çünkü o ateşli vaazlarında tutuyor zalimleri yakasından, cesaretle sarsıyor, silkeliyor?»

Hep birlikte tastik ediyorlardı:

«Allah var Reis, sarsıyor, silkeliyor!»

«Ama ama yoldaşlar, hislerimizden, heyecanlarımızdan sıyrılarak düşünelim, bu böyle sürüp gidemez! Soruyorum, siz bu atakların, siz bu isyana çağırmaların, sarayın gözünden kaçtığını mı sanıyorsunuz? Nasıl olur nasıl olur ama, bu olaylar Topkapı Sarayının beş-on adım önünde meydana gelmiyor mu? Geliyor. Öyleyse Sadrazam İbrahim

Paşanın bu konuda bir şeyler düşündüğünü, bir takım tedbirlerin peşinde olduğunu hesabatmemiz lâzım. Meddah değil o Ayasofya'da konuşan dikkat edelim ve anlattıkları da hikâye değil!»

«Hikâye değil Reis, hikâye değil!»

«Şimdi arkadaşlarımı dikkatli, ama, çok dikkatli olmaya çağırıyorum? Bir an, Hocanın ateşli diliyle pek güzel azdırdığı o insan selinin, kabara kabara Ayasofya Camiinden taştığını — ki zaman zaman öyle oluyor — gidip Topkapı Sarayını kuşatmaya kalkıştığını, bu başsız kıçsız insan yığınının sarayın kalın duvarlarına çarparak kırıldığını, gerilediğini düşünün, peki ne olur o zaman?»

«Ne olur, ne olur, ne olur?»

«Demek isterim ki, su kanallar yoluyla araziye yayılırsa, hesap üzre karıklara verilirse, yararlı, seller misali akıp giderse, hem kendine hem ülkeye zararlıdır. Kontrolsuz kalabalıkların gideceği yer budur. Bunu hasımlarımız görmüyor, hesabetmiyor mu sanıyorsunuz? Bu yığın kabarışı, böyle bir tuzağa düşürülebildiği takdirde vardığı noktadan, en-az elli sene geriye, gerilere sarkar. Yeni bir isyanın hazırlanışı uzun yılları alır sayısız insan ziyan olur. İşte İspirîzade, bilerek, ya da bilmeyerek böyle tehlikeli bir oyun oynamamaktadır.»

«Tehlikeli bir oyun oynamaktadır!»

«Bu isyan ruhunu, bu başkaldırı oluşumunu, davranıp elimize almazsak, kendi elimize almazsak, saraya yeni fırıldaklar çevirme imkânını vermiş oluruz. İşte bu noktada, inceden inceye düşünmeli yeniden, demir arabanın dizginlerini iyice ele almalıyız!»

«Almalıyız yoldaş, almalıyız!»

Tarlalar yorgun onca haramiyi beslemekten
Bereketli topraklar şimdi bak hep kum kum.
Azbi şey kalde avuçta gözyaşından emekten
Halk hakkına davranmazsa işte sonu uçurum.

Biraz tuhaf değil mi?

Üç kıtaya yaslanmış hükmünü sürmekte olan koskoca Osmanlı İmparatorluğu, bir iç yıkılışın eşiğinde olmasına rağmen, yüzeyden baktığınız zaman, halâ anlı-şanlı, heybetli, alımlı-çalımlı görünüyordu. Ama ama, tartışmasız kabule mecburduk ki, işin içyüzü, gerçek durum hiç de böyle değildi. Gerçek durum bambaşkaydı. Biraz dikkat, biraz mantık yeterliydi bu kanıya ulaşmak için. Buradan yola çıkarak denilebilir ki, olaya dıştan değer biçenler, derinine inmeyenler, belki de farkında olmayarak feci şekilde yanılıyorlardı. Bu koskoca haşmetli yapının kalbi, kıtalara örümcek ağı gibi yayılmış kalın damarlardan alıyordu belli ki yaşamak için kanını. Şu var ki buna karşılık tebaasına güç veremiyor, umut veremiyor, sadece onları birşeyler alabilmek için tehdit ediyor, asıyor, kesiyordu.

Demir parmaklılar gibi sıralanan günlerde, bir türlü ardı arkası gelmeyen aylarda, yıldızlı, yıldızsız gecelerde, karlarda, yağmurlarda geçip gidiyordu hayat. Deve kervanları geçiyordu umutsuz bir çığlık gibi yürekleri ürperterek sağır ve korkunç vadilerden. Deve kervanları sarp yol vermeyen dağlardan. Deve kervanları bitip tükenmeyen bozkırlardan. En güçlü insanların bile sabrını tüketen, sinirlerini yay gibi geren o garip yalnızlıkta, yukardan gak gak, diye saksağanlar fetva verirken, develer durmadan, buğday, mısır, yağ, peynir, tuz,

gaz, un taşıyorlardı İstanbul'a. Göznüru, emek ürünü, insan canı, insan kanı taşıyorlardı en acısı. Yani insan onuru, yani insan umudu saçılıp gitmişti bir avuç verimsiz toprak gibi koskoca imparatorlukta. İniltiler iniltileri kovalamış, gözyaşı dereler misali akmıştı.

Öteyandan belâların başını çeken, insan ızdıraplarını, yaralarını azdıran, canlıları hasta koyunlar gibi diyar diyar gezdiren haramiler takımı ve onların zalim başlarından gayrı hemen herkes bir bekleyişin içindeydi. Sesler kısılmış, kulaklar kabartılmış, bir soru düğümlenmişti endişeyle ışıldayan gözlerde: Neye, nelere gebeydi acaba yarınlar? Soru büyük, soru ağırdı, bir avuç gözünü budaktan sakınmamakta kararlı halk ihtilâlcisinden, yani, Patrona Halil ve onun cesur arkadaşlarından gayrı bunu, duruca hemen hiç kimse bilmiyordu. Zevk ve sefa sarhoş etmiş, karartmıştı sarayın, saraylıların gözünü. Onlar, ağır aksak da olsa bu düzen böyle sürer gider, saltanatlarından bir santim bile uzaklaşmaz, hükümlerini sürdürürler sanıyorlardı. Bu sosyal körlükleri, zalim sömürgenliklerinden geliyor, onun içindir ki, kendilerinden ve yardakçılarından gayrı hemen hiç kimseyi düşünmüyorlar, düşünemiyorlardı. Bunun sonucu olarak imparatorluk, koşumları parçalanmış hurda bir araba gibi lagar beygirlerin peşinde, hızla başını çarpacağı kayalıklara, ya da uçuruma doğru ilerliyordu.

O, dillere destan, muhteşem bakar-körlüğüyle Avrupa'daki teknik gelişmeyi farkedememiş, sadece onların lâlesini, cennet bahçelerini, kıralların geyik karaca avladığı ormanlarını kendine örnek almıştı imparatorluk. Buna satılık şairlere yazdırdığı divan şiirini de katabilirsiniz. Nedim'den kısaca bir örnek verelim: «Çektirüp pek seherî doğruca Sa'dabad'a/ Tutayım zinde iken cenneti âlâda makam/ Varayım hâki tarabnakine yüzler süreyim/

Bir gün olsun alayım bari felekten bir gâm/ Bunun yanında helva sohbetlerini, sünnet düğünlerini, çerağan eğlencelerini, yeni yeni ipek giysilerle organize yüksek orospuluğu, kadın ticaretini anmadan geçemeyiz. Onlar içaçıcı sesleriyle bülbüllerle yarışırken, Kâğıthane başta olmak üzere yepyeni mesire yerleri açmış, geliştirmişti İstanbul'da. Böylece, belden aşağı kaymış gitmişti insan ilişkileri. İmparatorluk yapısı, en öldürücü ilâç kâretmeyen yarayı buradan almıştı.

Buna bağlı olarak azgın masraflara, israflara dayanamayan ekonomi zembereği zayıflamış, ahlâk çöküntüsünü, umursuzluğu hiç bir yüzeysel tedbir önleyemez olmuştu. Saatlar iyi ve doğru zamanları göstermiyorlardı artık, gösteremiyorlardı. Her akıl almaz çılgınlığı bir yenisi takibediyor, aç sefil, işsiz insanların feryatlarına, eğlence yerlerinden taşıp gelen kahkahalar karışıyordu. Birtakım hazır yiyiciler, içki-karı sarhoşluğuyla bir belirsiz yöne kayıp giderlerken, birtakım insanlar da, yoksulluğun çarkında bıçak gibi pırıl pırıl bileniyorlardı. Galiba umut da, kurtuluş da, bu par par yanmağa başlayan bıçaklarda, onları kocaman elleriyle kavrayacak canlılardaydı.

Ahmet Refik diyor ki:

«Lâle mevsimi hulûl edince, bütün bahçelerde renk renk tarhlar görülürdü. Bir tarafta, Sarıkız, Zerefşan, Sarı Elâ, Zertar gibi rengin lâlerin sarışın, gözalıcı elvanile, Gülbahar, kadehizerrin, Gülendam, Dağıdil, Şafakgûn, Camıcem'lerin, şafak bulutları içinde parlayan âteşin ve pembe renklerinin imtizaç ettiği — uyuştuğu — görülür. Diğer tarafta Arusubahar, Simendam, Fevvareibahar, Şehihuban, Numan Paşa, Reyhanî, İbrahimî, Heybetullah, Elmaspare, Sineküşa'ların ruha tesir eden güzellikleriyle, gözlere neşe verdikleri görünürdü. Lâlelerin bu renkli ve çeşitli güzellikleri karşısında,

yeni açılmış karanfillerin, zarif ve katmerli nergislerin, ezcümle Dilküşa ve Zehebi'lerin, Hekimbaşı sarı'sının, sarışın tebessümleriyle, tarhları şenlendirdikleri temaşa olunurdu.» — Lâle Devri —

Kâğıthane ki dizboyu çimenler arasında, eşsiz bir göğün maviliği altında, zümrüt bir denizde nazlı nazlı süzülerek yüzen, çerağları pırıl pırıl yanan, parlayan bir beyaz gemiyi andırıyordu. Orada havuzlar, orada kuş kafesi gibi köşkler, saraylar, nurdan suları durmadan akan çeşmeler, martılar gibi maviliği yarıp giden kayıklar, kanatlarına inciler takılan kuşlar, binbir renkte çiçekler vardı. Bunlar kimin, kimlerin yüreğini yakmaz? Bunları kim beğenmez, hayranlıkla durup bakmaz, eğilip koklamaz? Bir çocuk sevinciyle okşamaz, soruyorum soruyorum kim?

Burada bir kaptırma var, gözünüze çarpmadı mı? Çarptıysa üstünde durmak gerek, evet burada bir saptırma var, peki ama nasıl? Yani, mesele şu, hem geçmişin, hem de zamanımızın bazı yazarlarının kolay kolay affedilemeyecek bir yanlışına, ya da günahına işarette bulunmak istiyoruz. Onlar çok eski yıllarda da, bugün de, halkı zulmun, zalimin düşmanı değil de, çiçek düşmanı; güzel şeyler düşmanı olarak göstermek istemişler, yazık ki bunda zaman zaman başarı da sağlamışlardır. Halbu ki durum hiç de böyle değildi ve olamazdı. Kıyamet halkın emeğinin gaspedilmesinden, onun onurunun hiçe sayılmasından kopuyordu. Açıkçası kötüler toplum suçlarının ezikliğinden kurtulmak, çıkacak yangının enkazı altında kalmamak için durmadan lâf üretiyor, çiçek düşmanı güzel şeyler düşmanı, uydurması buradan çıkıyordu. Aslında halk haramilerin düşmanıydı. Bunu adıyla söylemek onların işine gelmiyordu.

Artık derinden derine duyulan mazlum halk iniltilerinin, diş gıcırtılarına, homurtulara dönüştü-

ğü, aleniyete döküldüğü hemen her yerde görülüyordu. Çarık reayanın ayağını sıkınca, reayanın da kırk haramilere karşı duracağı, onlara dur-aman vermeyeceği belliydi. İşte bu sebepten çekilecek isyan bayrağı çiçeklere, çimenlere, sulara, altın kanatlı kuşlara, sürmeli kuzulara, yay gibi zıplayan ceylânlara, geyiklere, karacalara karşı değildi, olamazdı. Bunları hep haramiler uyduruyorlar ve kökleri kesilmedikçe de uyduracaklardı. Kendilerinin tarihçi diye anılmaları önemli değil. Bunların muharrir diye anılmaları da önemli değil. Halk onların kirli yalanlarını hilekâr yüzlerinden okuyordu dün, bugün de okuyacaktır.

Sormak gerekir, kimler meydana getirmişti Kâğıthane'leri, diğer mesire yerlerini? Taşları yontan kimdi, yolları yapan kimdi? Duvarları ören, avluları geren, o koskoca yapıları meydana getirenler kimdi, kimlerdi? Halk kazmıyor muydu toprağı? O çiçekleri dikenler toprak emekçileri değil miydi? Kim yapmıştı koşu atı gibi o derelerin üstünden atlayan köprüleri, o güzelim köprüleri? Kim dikmişti, budamıştı, sulamıştı başları bulutlara değen onca ağacı? Ki dallarında, canlara can katan çeşitli kuşlar öter ve çocuklar gibi oynaşırlar, dünyaya yeni bir tat, renk katarlardı. Demek ki halk, göz nurunun, el emeğinin düşmanı olamazdı. Mesele de bu değildi aslında, halkı küçük düşürmek lekelemek söz konusuydu. Sevapları kendilerine almak, günahları onların sırtına yüklemek söz konusuydu.

Fütühat devri çoktan kapanmış, Osmanlı artık devlet gücünü bir iç talan, sazlı-sözlü, şiirli-çiçekli saltanat aracı olarak kullanmağa başlamıştı. Sultan Üçüncü Ahmet ve onun doymak bilmeyen yardakçıları, yani sadrazamlar, vezirler, ve onların çiçekler gibi giyinen pembe yüzlü, baygın gözlü karıları ve aptal çocukları haketmedikleri bir cennet hayatı yaşıyorlardı. Ekmek elden, su gölden.

Halkın emeğini, göznurunu, onurunu, kara sülükler gibi sömüren, büyük bir bölümü İstanbul'da yerleşen, köşkler, kasırlar yaptıran imparatorluk yöneticileri, hayatlarının büyük bir kısmını, Kâğıthane ve benzeri yerlerde geçiriyorlar, çerağan eğlenceleri tertip ederek, felekten nice nice geceler çalıyorlardı. İşte halkın kini, buğzu, düşmanlığı bunaydı, bunlaraydı. Onlar evet bir yanda lâle çiçeğine adeta tapıyorlar, ötede halkın boynuna demirden lâleler, zincirler takıyorlardı. Bunların acısı zindanlara yansıyor, mahkûmlar aysız gecelerde yanık sesleriyle mahpushanelerin demir kapılarını zorluyorlardı: «Mahpushane içinde üç ağaç ineir/ Kolumda kelepçe boynumda zincir/ Zincir sallandıkça her yanım sancır.» Onlar imparatorluk insanını hasta koyunlar gibi hiçe sayıyor, üç-beş kuruş yövmiyeyle çalıştırıp inim inim inletiyor, bir lâle soğanını bir altına çıkarabiliyorlardı.

Bu delice gidiş neredeydi? İşte halk bunu soruyor, buna öfkeleniyor, buna kinleniyordu. İki paraya inmişti insan onuru, lâle altınla yarışırken. Çarçur ediliyordu buralarda terle karışık insan emeği. Bunun sonucu olarak Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, duran taştan, uçan kuştan vergi almaya soyunuyordu. İşsizlik, orospuluk, dilencilik artıyor, fıkara tencerelerinde fokur fokur dert pişerken, padişahın altın kazanlarında yağlı mis gibi etler kaynıyordu. İşte bütün bunlar uyarıcı oluyor, işte bütün bunlar halkın kinini urganlar gibi geriyordu. Öyleyse bir kopuş, öyleyse bir kükreyiş her an bekleniyordu. Üretimde artış sağlanamadığı gibi, mevcudun da böyle hovardaca harvurup, harman gibi savrulması, yeni yeni açmazları, yeni yeni belâları çağırmasın olamazdı.

Diyelim ki, eşşek deve kervanını güdecek, öteyanda, otuz-otuzbeş keçiyi bir zebun çoban güde-

cek, bu haktan revamıydı şimdi? Kaldı ki bir derebey düzeninde geçimin, toplum gerçeğinin yarısı bile değildi bu. Çok daha dolaşık, çok daha budaklı, dolaşık sorular gündemdeydi. Böyle olunca meselelerin derinine varmak, onu etraflıca kavramak da güçleşiyordu. Soru her yönüyle düşündürücü, kafaları alabildiğine karıştırıcıydı. Elleri iman tahtasına bastırarak sormak gerekti, keçilerin peşinde yalnız onları güden çoban mı vardı? Sütleri sağan, peynirleri bastıran karısı mı vardı? Onlar mı yiyorlardı yalnız elde edilen ürünleri? Yok canım, otuz keçinin peşinde kurtlar gibi çalışmadan geçinen, canım sütleri kahkahalarla içen, aşağıdan otuz da aylak ve harami vardı. Ve bunların şerrinden zaman zaman çobana ve zavallı karısına süt bile kalmazdı. Bu demektir ki, çalışmayanlar, çalışanlardan daha iyi ve bey gibi geçiniyorlardı. İmparatorluğun temellerini bir daha sarsan temel sorun da buydu.

Ama ama öteyandan:

«Bu devirde, bilhassa sultan düğünleri gayet parlak icra olunur, damadlar pek ziyade masraf ederlerdi. Ali Paşa'nın Ümmü Gülsüm Sultanla düğünleri icra olunduğu zaman, Damat Ali Paşa gelin gelin sultana zifaf gecesi bir mücevher kuşakla, bir mücevher saat taktim etmiş. Üçüncü Ahmet bütün saray erkânına, meselâ Şehzâdelerden Süleyman, Mehmet, Mustafa, Bayezit, Hatice, Fatma, Atike, Saliha, Zeynep, Ayşe, Ümetullah, Safiye ve Emine Sultanlara, Başkadın efendi ile, Saliha ve Ayşe Sultanların validelerine ki, ceman yekûn — Reyhan, Rukiye ve Rabia — Sultanlar dahil, beş şehzade, on iki sultan, beş kadın efendi, sekiz sultan ve şehzade valideleri, ve bunlardan başka kâhya kadın, haznedar usta ve darüssaade ağasına birer düzine dibâyı rumî, birer düzine nevzuhur hitâyî, birer düzine de sade hitâyî hediye olarak vermişti.»

Ama, beri yanda:

Meseleler yeni meseleleri sürüyüp getiriyorlardı peşlerinden. Yangın yangını, belâ belâyı kovalıyor, keçileri, dolayısıyla geçimlerini kaybedenler İstanbul'da alıyorlardı soluklarını. Bunların da sonucu olarak payitahta — başkentte — yaşanmaz bir cehennem hayatı başlamış oluyordu. İşsizlik günden güne artıyor, ona bir çıkar yol, ona bir çare bulunamadığı gibi, işlilerin de işleri, ağır aksak yürüyen düzenleri zamanla bozuluyordu. Emek ucuzluyor, el zanaatları ürünleri kalitelerinden kaybediyor, öteyandan alıcı da azalıyordu. Herkes çaresizlik içinde birbirine soruyordu yarın ne olacağını. Gözler dumanlanıyor, yüzler gölgeleniyor. Bu yaman soruya olgörüp cevap bulunamıyordu.

Ağustos güneşinde kurumuş çıtır çıtır bir orman, buram buram reçina kokan bir çıra yığını gibiydi halk. Bir kıvılcım bekliyordu ateşlenmek için. O zaman gür bir rüzgârla başlayacak alazlanmayı, hiç bir kuvvet söndüremeyecek, durduramayacaktı. Kehanet sayılmamalıydı böyle bir kestirme, tarihte bunun birçok benzerleri vardı. Öteyandan ağır toplum meselelerinin yarattığı Patrona Halil ve onun cesur arkadaşları da her halde kuş avlamıyorlar, uygun bir zaman bekliyorlardı büyük bir halk isyanını ateşlemek için. Şaşılacak şey, şairi şuarası, âlimi üleması, muvakkıtçısı, remilcisi hep hakim sınıflar katındaydı. Garip değil mi ama, onlar bir çıkarlar hengâmının körlüğünde yaşıyorlardı. Halkın terini, gözyaşını içtikleri için, onlara sefalet biçtikleri için, sarhoştular, başlarına gelecek belâlardan habersizdiler.

Hasılı, denizde ve karada,
Garip garip şeyler oluyordu artık Marmarada.
Gün batarken sular coşuyor,
Kuduran dalgalarla sanki ejderler boğuşuyordu.

Neydi neydi bu uğultular yaratan zalim karaltı? Hareket halindeydi denizin üstü, hareket halinde denizin altı. Bunun bir sebebi, bir saiki olsa gerek dedim. Şiirlerinde bu kaynaşmaya yer vermiyordu şair Nedim. Yeminliydi sanki zulmun temelini abâda. Kız gibi oğlanlarla gidiyordu devamlı Sâdabât'a. Ekmek elden, su gölden, bu belki de insanın alnına böyle yazılmıştı ezelden. Bini ağlayacak ki, biri gülecek, yorgun ölenlerin yerine, belli ki yenileri gelecek. Balıkçılar diyorlardı ki: Peki bu belâlar nerden gelir? İnliyoruz, derdimizi balık bilmezse Halik bilir. Yarın bu Marmara lôdosla kuduracak. Azgın dalgalar döğecek haramilerin surlarını, peki bu fırtınayı kimler durduracak?

Ahırkapı'da, Kumkapı'da, Mevlânakapı'da, Yedikule'de, Topkapı'da, Edirnekapı'da, Azapkapı'da, yani karış karış, ev ev,, dükkân dükkân, semt semt, mahalle mahalle bir şeyler oluyordu İstanbul'da. Eser kalmamıştı kızların şarkı söylediği o eski yazdan. Şimdi şimdi korkunç fırtınalar bekleniyordu Boğazdan. Fatih'te, Beyazıt'ta, Sultanahmet'te, Eminönü'nde, atlar, develer yordun, insanlar gamlı, bir garip hayat sürülüyordu, develer ki kuzular gibi barışçı bir davranışta yerlerdi yemlerini, şimdi onların da kurtlar gibi dalaştığı görülüyordu. Yükler azalmıştı arabalar ne taşısın. Cami avlularında işsizler tembel tembel ense kaşısın. Ama gene uçan kuştan bile alınıyor vergiler, alınıyor haraçlar, beygirler işsiz kaldı, düşünüyor saraçlar. Asırlık bir ihtiyar sakalını karıştırıp dedi: Gaybını Allah bilir ya bu işin, ben derim sonu iyi gelmez bu uğursuz gidişin?

Kandillerde yağlar azaldı. Ortalık karardıkça kararıyor. Eyvah azığı olmayanlar yollarda kaldı. Bereket parası bile yok durmadan soyulan keselerde. Hasılı kimse halinden memnun değil, isteksiz isteksiz, Allaha şükür! deselerde. Üç günlük uzun

bir kollamadan sonra, usta hırsızlar usulince kapıyı omuzlayıp bir eve girmişler, didik didik etmişler her şeyi, tuhaf değil mi mutfakta bir kuru ekmek bulmuşlar. Demek ki, parayı geçtik hadi, damarlardan kanın çekildiği gibi kaybolmuş yiyecek. Buna hangi kâhin kulp bulacak, buna hangi aklıevvel çare diyecek? Kupkuru lokmalar gelmiş diken kümesi gibi garibanın gırtlağına durmuş. Hani dallarda bir tek meyve bile yok, bu ağacın yemişini haramiler vurmuş. Dedi ki Arifin biri: Bir şeyi çıkarmamak gerek katiyyen akıldan. Rahmet Allahtan gelir, belâ da kuldan. Neden ama neden? Bunun hesabını Nevşehir'li Damat İbrahim Paşa'dan sormak gerek.

Kuşlar telâşlı telâşlı geçiyor artık semalardan. Bunun sebebini sorun açıkgözlerden, ya da âmalardan. Kara karanlıklarda, arkasında ateşten çizgiler bırakıp bir hırçın yıldız kopup inse, Bunu hayra yoramayız artık insanlar kaygılı, insanlar tedirginse? Dolap beygirleri ki gözleri bağlı, bakın bakın dolabı artık daha yayaş döndürüyor. Sular azalıyor gittikçe, insanlar yangınları kanlarıyla, terleriyle, gözyaşlarıyla söndürüyor. Bir tarafı sazlık samanlık, bir tarafı tozluk dumanlık biliyorsunuz. Nedir umursamazlığın ey padişahlar sarayı, saray yardakçıları? Peki siz hangi dünyalardasınız, peki siz nereden geliyorsunuz? Bilmiyor musunuz güneşler saniye aksamadan gene oradan doğacak, bilmiyor musunuz nasıra kaldırdığınız o mubarek eller sizi gözlerinizin yaşına bakmadan boğacak! Kinlenen kişilerin ağzında hep bu lâflar vardı.

Yaşlıca bir adam soruyordu sanki bilmiyormuş gibi:

«Bu şehrin adı nedir oğul, söyle bakalım nedir?»

Öbürü de manalıca cevaplıyordu:

«İstanbul emmi İstanbul!»

Sürdürüyordu soruyu soran:

«Ara ara, hem derdinin dermanını, hem de başının belâsını burada bul!»

Bu gibi konuşmalar hem çoğalır olmuş, hem de İstanbul'un her yanında duyulur olmuştu.

Belli kalıplarda durmadan tekrarlıyorlardı:

İdareciler zulm üzre olur,
Öteyanda padişahlar canavarlar gibi azarsa,
Elbette, gideceği yönü şaşırır kul!
Kendi salkım yutup, halka talkın verenin,
Kıbleye değil ne zamandır,
Sadâbat'a karşı el bağlayıp namaza duranın,
Suları kuruyan eğri derenin ne gereği var?
Yükü hesapsız sarınca, dingil kopup arabalar durunca,
Körlemeye uçuruma varınca, gülmez mi adama kara karınca?
Bilelim ki işte o zaman düzen altüst olur,
Geçtik, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'yı,
Devrin padişahı, Üçüncü Sultan Ahmet'ten bile hesap sorulur.

Hele bakın bir garip çağdır yaşanıyor
Toprak yorulmuş dağı taşı tuttu ahlar.
Yokluk vurmuş bi tarlalar hep kanıyor
Altın köşklerde zevkediyor padişahlar.

Bu kitabımızın son bölümlerini yazarken, bir noktanın yorulmadan vurgulanmasını gerekli görüyorum, daha gerilerde şu veya bu şekilde onları kurcalamış olsam bile.

Dış görünüşün aldatıcı iyimserliğini biraz yırtanlar, daha doğrusu hiç yüksünmeden işin derinine inenler, hislerinden sıyrılıp biraz olsun mantıklarına danışanlar, Osmanlı devlet yapısının içerden içerden başlayan, artık gizlenemeyen çatırtılarını duyar olmuşlardı. Kesinlikle denilebilirdi ki, en küçük bir sarsıntı, peşinden büyük bir yıkılışı getirebilirdi. Nereye ve nerelere varılırdı böylece? Bu etraflıca bilinmiyor, bilinemiyor olsa bile, saray çevrelerinin dışında, hemen herkes bir bekleyişin içindeydi. Şu var ki, uzak bir gelecek için hesap tutmaktan şiddetle kaçınıyordu insanlar, ne olacaksa, bu beklenen yıkılıştan sonra olacaktı. İnceden inceye yağan bir yağmur gibi sinmişti bu canlıların içine. Korku umutla karışmış, karlı dağlardaki kurtlar gibi hırıldaşarak yarışıyor, tatlı tatlı akan ırmaklara artık, sanki zehirler karışıyordu.

Bu içinden çıkılmaz durum, bu içine insan teri karışmış kanlı bataklık elbette birden oluşuvermemişti. Buralarda biraz düşünmek, buralarda kafaları biraz olsun yormak gerekliydi. Yoksa, bazı açıkgözlerin dediği gibi «Şeytandır işleri karıştıran» ya da «Her millet kendi kaderini yaşar» aldatmacasını gözü kapalı kabul etmekten başka ça-

re kalmazdı. Halbuki, hep biliniyor, şeytan değil, insandı işleri karıştıran, fıkarayı dağ bayır, ateşe basmış dana gibi yarıştıran, Reayanın ekmeğine kan katan onların güpgüzel olması gereken yarınlarını karartan, zindan eden. Öyle değil mi? Başka türlü bir açıklamayı geçerli sayamazdık. Biliyorduk ki, hem iç, hem de dış tehlike, çöküntü buradan ileri geliyor, buradan kaynaklanıyordu. Günden güne erimenin, kokuşmanın, dağılmanın kaynağı da buydu.

İyi iyi ama, bakın o devir için,

LÂLE DEVRİ'nde ne diyor Ahmet Refik:

«Nevşehir'li Sadrazam Damat İbrahim Paşa, Pasarofça Muahedesinden sonra, Devletin maruz olduğu tehlikeleri lâyıkıyla takdir etti (mi acaba?) Vatanı bu badirelerden kurtarmak için düşündüğü yegâne tedbir, hasımlarıyla itilâf üzre, yani anlaşık olarak yaşamaktı.

Paşa, Türk vatanını onüç seneden fazla, Avusturya ve Rusya taaruzundan kurtarmak için bu siyaseti takip etti. Kendisi cidden akîl, aydın düşünceli, zevki san'atle ruhunu besleyip geliştirmiş bir vezirdir. Sulhün faydalarından istifade etmeği bilir, garp medeniyetine hiçbir husumet beslemez göstermezdi.

Fakat İbrahim Paşa'nın siyaseti, memleketi bir müddet Rusya ve Avusturya istilâsından kurtarabildi. Daha doğrusu Rusya ile Avusturya beyninde (arasında) Türkiye aleyhine aktedilen 1725 ittifakının (andlaşmasının) tesirini birkaç sene tehir etti, (geciktirebildi)

Fransanın menfaatlarını ise doğrudan doğruya kösteklédi. Bu sebeple bir Fransız sefiri, «Bu devirde Türkler dostluktan ziyade korkuya tabiyet ettiler — uyar oldular —» diyor. Babıâli, Fransa'nın Avusturya'yla rekabetinden istifade edeceği yer-

de, kudret ve nüfuzundan korktuğu düşmanlarla birleşti.

İbrahim Paşa Osmanlı devletinin başında esen fırtınaları durduramaz, ancak bir süre geciktirebilirdi. Ama, bunların kesin olarak doğrultu değiştirmesi imkân dışındaydı. Kaldı ki İbrahim Paşa'nın siyaseti, kurulu düzeni ileriye götürecek yolda da değildi. Paşa, hemen hemen her şeyi pamuk ipliğine bağlayarak, kapıda bekleyen tehlikeleri bir zaman için geciktirdi. Bundan yararlanarak iç düzene güç vermek istediyse de, pek başarı sağlayamadı. En çok sanat zevkiyle uğraşarak, Türklere hayatın zevklerini anlatarak ülke tarihinde önemli bir devir meydana getirdi.»

Şimdi, zamanının parlak kalemi olan yazardan, Yukarıya aldığımız satırlar üzerine biraz düşünelim:

Rahmetli Ahmet Refik derin okumuş ve kuşkusuz ki iyi niyetli bir fikir adamı. Bunun üstüne içli bir şairliği de koyarsanız, ortaya az-çok, dört başı mamur bir kalem çıkar. Ama ama, maksat çok eskilerde yaşanan geçmiş bir çağın, kaba, hassas çizgilerle saptanmasından ibaret değildir sadece. Sonunda kanlı bir ihtilâle dayanan olayların doğrudan hikâyesinin dışına taşıp, onları bilim dışı yorumlara bağlı tutmaktan kaçınmalıydı. Ayrıca, devamlı şiirden, sanattan, zevkten söz açması, ister istemez onu göysü sırmalı haydutların savunuculuğuna itmektedir. Şu da var ki, rahmetli Ahmet Refik'in, LÂLE DEVRİ'ni bundan yetmiş sene evvel yayınladığını göz önünde tutmalıydık.

Öteyandan geçmişi etraflıca bilmek, araştırmak, duruca bir sonuca varmak, sadece ferdin kendi kendini tatmin için soyunduğu bir uğraş değildir ki? Bu bakımdan, hem o çağı yaşayanlara gerçek yerlerini vermek, hem de sonradan gelenlere gidecekleri yolu açık tutmak göz önüne alınmalıydı.

Şüphesiz Ahmet Refik'in zaman zaman, bu eserinde olayları enine boyuna kurcalayan, işin aslını anlamağa çalışan bir tavrı, çalışması var. Yazık ki dumanlı tarih anlayışı, olumlu bilime basmayan dünya görüşü, onu ister istemez, araştırdığı olayların dışında tutuyor, uzağında bırakıyor. Ama, gene de küçümsenemez bu konudaki çalışmaları, bizlere, daha ilerilere ulaşmak için bir ışık tuttuğu da tartışılamayacak bir gerçek.

Bunun için, onu dikkatle izliyoruz:

«İbrahim Paşa devrinde Sarayı Hümayun'un servet ve ihtişamı pek parlaktı. O derece de ki, Pasarofça anlaşmasının ardından, Viyana'ya sefir gönderilmesi gerektiği zaman, — bunun dört başı mamur olması düşünülmüş — padişah tarafından sayıları hayli kabarık hediyeler de sunulmuştu Avusturya'ya. Bu hediyeler içinde anmağa değer elmaslar, inci ve zümrütlerle süslenmiş çadırlar, özenle yapılmış kılıçlar ve bunlardan başka İstanbul dibâsından (canfes kumaş) baştanbaşa altın eğerler bulunuyordu. O zaman şıkkısâni defterdarı bu hediyeleri yanına alarak Viyana'ya gitmiş «Lâzimei namusu Devleti» yani, Devlete gerekli namusu, parlak bir şekilde göstermişti.

Soruyorsunuz ister istemez,

Peki, bunlar bir fayda sağlar mıydı?

Kesin bir açıklama yok, yazar devam ediyor:

Türkler fen ve san'atle, fikren zihinlerini terbiyesine önem vermedikçe, mağlûbiyetler daha elîm bir şekilde devam edecekti. Böylece imparatorluğun tehlikelerle yüzyüze yaşaması sanki değişmez bir kaderdi. Son Avusturya seferinin peşinden, memleketin geleceğini garanti altına alabilecek bazı girişimlerde bulunuldu, ama, yazık ki bunlar da bir sonuç vermedi. Buna karşılık şiir ve san'atta, İbrahim Paşa'nın gayret ve desteğiyle yükseliş sağlanmıştı.

Bundan gerisini daha bir dikkatle izlemeliydik!

Ve rahmetli yazar bir filozof edasıyla diyor ki:

Onüç sene uzayan sulh ve selâmet devresi, zevk ve san'atla, hayrat binalar, köşkler kasırlar yapılarak refah ve mutluluk içinde geçti. Bu zevk, sevinç ve keyif aleminin kutbunu Üçüncü Sultan Ahmet oluşturuyordu. O, harbin acılı günleri geçer geçmez, kızlarının düğünlerini icra ettirdi. Halkı şevk ve ahenk içinde yaşattı. Cülûsunun ilk on senesi süresince, Padişahın, kız ve erkek, yirmidört çocuğu dünyaya gelmişti. — Allah uzun uzun ömürler versin! —

Kızlarından Atike, Hatice ve Ümmügülsüm Sultanların nikâh akitleriyle, şehzadelerinden dördünün sünnet düğünlerini icra ettirmişti. Bu düğünler başkenti günlerce şevk ve şetaret içinde yaşattı. Daha evvel, Fatma Sultan'ın İbrahim Paşa ile icra edilen düğünleri de gayet parlak ve gösterişli olmuştu. Hatta o zaman Paşa, Fatma Sultan'ın aşkıyla ağlayarak manzumeler okumuş, genç Sultana karşı kalbinde meydana gelen aşk ateşini, şarkıcılara mahsus nazikâne bir edayla ortaya koymuştu.»

İşte işte böyle diyor,

Bunları bıkmadan usanmadan sayıp döküyor üstat.

Biz de onu, konumuzun iyice aydınlığa kavuşması bakımından sabırla, hoşgörüyle izliyoruz. Şu var ki, nerdeyse deli olacak insan? Gözlerinize, gördüklerinize, okuduklarınıza inanamıyorsunuz «Sanki bu dünyada yaşamıyor, gerçeklerin tamamen dışında o devrin devlet yöneticileri?» diyorsunuz. Bu kafalarla kabul etmeli ki, değil sayıları milyonlarla sayılan bir yığın aç sefil, perişan insan, bir avuç zebun koyun bile güdülemez, idare edilemez. Yarın kızgın insanlar, surları sarsan naralarla, Topkapı Sarayı'na dayandığı zaman, bu

adamlar hangi kafa, hangi yürek, hangi akıllarla cevap verecekler Patrona Halil'e, onun cesur arkadaşlarına, o insan seline? Hareme kapatılan üç-beş azgın kancığa meram anlatmaya benzemez, benzemeyecektir bu. Ama ama, izlemekte fayda var, eski bir kalemi gözlemekte fayda var.

Ve anlaşılan odur ki:

Bir zamanlar atalarının at oynattığı, kefereyi tir tir titrettiği Avrupa' da, şimdi Üçüncü Sultan Ahmet, onun şiir sever veziri, kapı kulları tedirgindi, korkular içindeydi. Onlar kaypak bir zeminin üstünde durduklarını biraz geç de olsa artık farkediyorlardı. Kararsızlık ve endişe ağır ağır yayılıyor kendisine derin umutlar bağlanan Damat İbrahim Paşa da bunun dışında kalamıyordu. O padişahın damadıydı da üstelik, sorumluluğu günahları ağırdı. Padişah ve sadrazamı, onların bu batakçı politikadan hangisinin şahsen sorumlu olduğunu bir karara bağlamak zordu. Eldeki belgeler yeterince bizi aydınlatmıyordu.

İlerde Patrona Halil ve arkadaşlarının ve kızgın halk kitlelerinin zoruyla tahtından vazgeçecek olan Üçüncü Sultan Ahmet her ne kadar yeğeni Şehzade Matmut'a verdiği öğütte: «Vezirine teslim olma ve daima ahvalini tecessüs eyle!» diyecekse de, bunu artık saltanat koltuğunu kaybeden bir kişinin hissî davranışına bağlamak gerek. Olaya yansız, ortadan bakanlar, Sultan'ın mevkiini elinden kaçırdıktan sonra, sorumluluktan da kaytarmaya yeltendiğini hemen anlayacaklardır.

Üçüncü Sultan Ahmet ve veziri İbrahim Paşa?

Onlar, bu altın yaldızlı, Osmanlı saltanat arabasına beraberce koşulmuşlar, helva sohpetlerinde, sünnet düğünlerinde, kızlarının binbir gece masallarını andıran nikâh törenlerinde, çerağan safalarında beraberce eğlenmişlerdi. Kiralık şairlere şiirler yazdıranlar onlar, sedeften göğüslere inciler diz-

direnler onlar, hangi arıya el atmış da, ondan bal almamışlar? Mehtaplarda sazlar dinleyenler, aşk yorgunu olarak talimli kancıkların kucağında kendinden geçip inleyenler onlar değil miydi? Kâğıthane'nin kıyılarında bucaklarında, kınalı koçlar kebap olurken ocaklarında, günün serininde, suların derininde saadet haz, arayanlar kimlerdi? Sedeften yıldızların altında, şarap rengi ufuklarda, kan rengi guruplarda boy gösterenler kimlerdi? Cins taylar gibi kişneyerek, Rum, Ermeni, Yahudi Dilberleriyle, Türk, Gürcü, Çerkez kızlarıyla oynaşanlar kimlerdi. Balıklara altın atanlar, çiçek kokan divanlarda yatanlar? Onlar, ülkelerinin insanları binbir sıkıntının içinde cehennem hayatı yaşarken, işte böyle ayrı bir dünyadaymış gibi utanmasız bir ömür sürüyorlardı.

Siyasi kişiler olarak, siyasi iktidar olarak, milyonlarca insanın kaderiyle de oynayan bu asalaklar takımı, güya şiirle, güya sanatla ilgili kişilermiş gibi çıkarılıyorlar bugün karşımıza. Burada biraz durmayalım, burada biraz olsun düşünmeyelim mi? Onca insanın etinden, kemiğinden, kanından oluşturulan şiirler, şarkılar, dilimizin en güzel kelimelerini yaman bir ustalıkla içermiş olsalar, şaşılacak bir düzende meydana getirilmiş bulunsalar, yüklendikleri sosyal günah bakımından, hiç bir zaman sanat ürünü sayılmazlar, sayılamazlar. Bunlar olsa olsa fuhuş sarhoşu bir aylaklar takımının, düzenli sayıklamalarıdır hepsi okadar. Dayanılmaz insan iniltileri, asılanlar, kesilenler unutulup, unutturulup, yalnız onlar sırmalı giysileriyle günümüze kadar gelebilmişlerse, vezirleri, sarayları, şairleriyle anılmaya değer bulunmuşlarsa, bilelim ki bu, o zamanki olaylara tek yanlı bakanların, ya da gizli padişah ve saltanat hayranlarının gözlerden kaçan marifetidir. Zalimleri öğenleri şair, yazdıklarını şiir sayacak mıyız?

Onlar ki, yüzbinler veremden, trahomdan, açlıktan, işsizlikten inim inim inlerken, kendi tebaalarının dertlerini görmezden gelip, batının güçlü keferesine altından eğerler, incilerle süslenmiş çadırlar, havada kıl kesen kılıçlar verebiliyor, bal gibi haraç olan bu hareketlerini, hediye, sözcüğüyle örtebiliyorlar. Frenge yaranmak, boyun eğmek, onların karşısında küçük düşmek değil midir bu? Ama, onlar davranışlarını hiç sıkılmadan «Lâzimei namusu devlet» yani, devletin namuslu davranmak gereği, gibi yorumlamışlar, öyle de gösterebilmişlerdir. Düzeni temelinden sarsan hareketler değil miydi bunlar?

Sonra, şu soru da sorulabilir, biraz olsun bu adamlar cedlerinin tarihini okumamışlar mıydı? Kanla, kılıçla alınmış bir mülkün, şiirle, sanatla, rüşfetle korunduğu nerede görülmüş? Eğer buna gerçekten bel bağlamışlarsa — ki biraz da öyle — feci şekilde yanılıyorlar aldanıyorlardı. Denizlerde tekneler delinmiş, yelkenler pörsümüş, karalarda toprak doğurgan değil artık, halk fakirleşmiş, kılıçlar körelmiş, atlar yorgun ve insanlar umutsuzsa, şiirin, şairin bir manası mı olur? Kim alır satar, gülü, bülbülü, sanatı? Evet, o zamanlar da, Batı da kültürün ve sanatın, teknik gelişmeyle bir paralellik kurması bakımından, küçümsenemeyecek bir yeri ve değeri vardı. Tekniğin ve toplum gelişmesinin önceliğini vurgulayarak, insan mutluluğu üzerine bina edilen şiirin gereğini elbette tartışmıyoruz.

Tarihi binbirgece masalı heyecanıyla okuyanlara söz yok. Onlar da o tozlu sayfalarda aradıklarını, muradettiklerini bulabilirler. Hayat fokur fokur kaynayan, bazan da suları sakin, dupduru bir kazanda. Ona kepçesini daldıran kendi için bir şeyler buluyordu, bulamayanlar etrafında oturup derin bir düşünceye dalıyordu. Bir yalı evinin, ziya-

fet sofralarının kurulduğu büyük divanhane duvarında şu beyit asılıydı: «Olsa kumlar sağışınca ömrüne haddü adet/ Gelmeye bu şişe'i çarh içre bir saat gibi!»

Reşat Ekrem Koçu diyor ki:

«Beyit Kanuni Sultan Süleyman'ın idi. Koca İmparator: «Ömrünün yılları bir kum saatinin içindeki kum dâneleri kadar olsa bile, şu gök kubbenin altındaki hayat, o kum dânelerinin akışı sayısında, ancak bir saatlik zaman kadar kısadır, diyordu. Bu yalıda yaşayanlar hayata doyamayacaklardı ve son demlerinde kelime-i şehadet yerine: «Ahhh, güzellerin kaşları, kirpikleri, gözleri, bakışları ,yanakları, dudakları, benleri, gamzeleri, kâkülleri, perçemleri, cilveleri, nazları diye diye öleceklerdi...

İşte bunun içindir ki:

Yıllar boyunca yalıya alınanlar, nereye geldiklerini, kiminle cümbüş ve muhabbet ettiklerini bilemediler, öğrenemediler. Helvacı civanı, hallaç civanı, şekerci güzeli, kahveci güzeli, nevhat kâtip, taze mektep kalfası, acemi oğlanı, şehbaz yeniçeri, karakollukçu, orta sakası, cebeci dilâveri, topçu yiğiti, vezir peyki, paşa şatırı, paşa çuhadarı, hünkâr solağı dörtkaşlı haseki, saraç zıpırı, kalafatçı çıplağı, mehter, Zülüflü baltacı, odabaşı, bayraktar, çorbacı, ayak takımından, esnafdan, askerden, molladan, ağazade, paşazade, beyoğlu, zengin, fakir, bekâr uşağı, pırpırı, şâbı emred, mürahik, taze sakal, türlü meşreb ve mizacda misafirlerine güzel hanım türlü türlü isimlerle çıktı:

Tabak Ayşesi, Sığırcılı Ayşesi, Çermenli Ayşe, oğlan Ayşe, Ellerigüzel Ayşe, Topuklu Ayşe, Kınacı kızı Ümmühan, Paşalı kızı Hümâ, Hamamcı kızı Kamer, Hamlacı kızı Zülfe, Terzi kızı Muhsine, Saçlı Zemane, Benli Meryem, Ak Alem, Cennet, Mevzune, Pesend, Mihri, Lâlpâre, Şekerpâre,

Eğlence, Ermeni Sultan, Kıptî Sultan, Gürcü Sultan, oldu. İstanbul'da bu isimlerin hepsi de — birer iç gıcıklayıcı — şöhret olarak ağızları sulandırarak dolaşıyordu. Bu nazeninlerin tek bir aşifte — Orospu —olduğunu kimse bilmedi, uyanıp düşünemedi.

Mesirelerde — ak bir güvercin gibi süzülerek — avlayacağı erkeği ayarlıyor ve zamanına göre kâh koçuda — Gezi arabalarında — kayıklarda, görünüyordu. Ak yaşmak altında bazan limon küfü, bazan karanfil alı, bazan eflâtun, yahut çilek pembesi ferace ile ve daima yanında yaşlı bir kadın, arkasında zenci halayıkla, bazan da çarşı pazar yerlerinde yaya dolaşıyordu. Hangi dükkânın tezgâhı başında bir mahbup görse, bir civan görse, gamzeli ve bakışı ateşli gözleriyle oğlanı şöyle bir süzerek duruyordu.»

Görüyoruz ki, İbrahim Paşa'nın zevk ve safa politikası bir lâle soğanını bir altına yükseltmekle kalmıyor, gösterişte usta, cilveli karıları zevk piyasasına sürüyor, onlardan bir tanesinin yirmibeş isim altında icrayı sanat etmesini sağlıyordu. Sosyal hayat buralara kaymış bulunuyordu Üçüncü Sultan Ahmet devrinde. Onun kanlı perdesini kapatırken, bu satırların, olayın bütününü ve gerçeğini kavramak bakımından inkâr edilemeyecek faydalarını göreceğiz.

Bir de durmadan o devirde yapılan saraylar, kasırlar, köşkler, kâşaneler, çeşmeler, havuzlar, cennet bahçeleri sürülüyor, sürülmek isteniyor önümüze. Böylece gönüllerimiz alınıp, gözlerimiz boyanmak isteniyor. Biz de soruyoruz, peki ama, kimler faydalanmış bu güzel şeylerden? Bunu biraz olsun düşünmeyelim mi, bu soruyu da terazinin bir kefesine koymayalım mı? Aksini yaparsak, biz de onların günahlarına kapılmış olmaz mıyız gözlerimiz kapalı olarak. Ama, çok iyi biliyoruz ki, bir

avuç vicdan yoksunu asalak, aylâk faydalanmış o köşklerden, kâşanelerden. Bunu bilmek, bunu anlamak için bilge olmaya, alim olmaya gerek yok. En katı yanlarıyla beliren gerçek şu: Önceleri Osmanlı Saltanatı, Osmanlı mülkü içindi, sonraları ise Osmanlı mülkü saltanat için olmaya başladı.

Onların toprakları halâ kara sapanla sürülürken, hayvanla insanın hesabı birlikte görülürken, Batı'da yeni tekniklerle donanan aç gözler tarafından bu imparatorluğu çıktığı yere kadar kovalamak için çelikten ağlar örülürken, zevk şerbetinde boğulmuş padişahlar, paşalar çılgın bir cümbüşün ahenginde yaşıyorlardı. Güvercinleri seviyorlardı onlar, kartalları unutmuşlardı.

Bu demektir ki, batılarından, doğularından, kuzeylerinden gelecek tehlikeleri, görmezden gelmeseler bile, yeterince ve gerçek ağırlığıyla değerlendiremiyorlardı. Kaldı ki onlar sadece dıştan değil, içten gelecek tehlikelerle de karşı karşıyaydılar. Üzerinde yürüdükleri ipek halılar ayaklarını acıtmıyordu gerçi, ama bu geleceklerinin emin olduğu manasını taşımıyordu. Batıdan, doğudan gelecek tehlikeleri hadi diyelim yorgun ordularıyla karşılamayı kuruyorlardı, peki, içerde başlayacak ayaklanmayı nasıl göğüsleyeceklerdi?

Bitsin acılar ateş köprülerden geçin de
Bakın havalar yağmurluyor havalar selli.
Vüzera keyfinde reaya bir arayış içinde
Bunun böyle sürüp gidemeyeceği de belli.

Osmanlı tarih zincirinin baklaları içinde 1730 Patrona İhtilâli'ni, bir kendiliğinden oluvermişlik şeklinde görmek, ya da gaip güçlerin hiç sezdirmeden altan alta körüklediği, semavî, maksatsız, hazırlıksız, hedefsiz, bir raslantı olayı saymak, sonradan düzeltilmesi güç, korkunç yanlışlara, yanılgılara alır götürür bizi. Böylece, tarih gerçeklerini hiçe sayan, bir bakar kör durumuna düşmekle kalmaz, geçmişin sosyal patlamalarını bile bile hedefinden, amacından saptıranların kurbanı da oluruz. Sonuçta, hiç bir ciddi yankı yaratamadan, iki damla perişan gözyaşı gibi kaybolur gider çalışmalarımız.

Ne yazık ki söz konusu tarih olayının elimizde ayrıntılı bir belgesi yok, günlüğü yok. Derli-toplu yargısı, sonucu ortaya koyan verilmiş bir kararı yok. Belli ki o kanlı kapışmalar, ölmeler, öldürmeler, sadrazama hesap sormalar, onu kayınpederine boğdurmalar, padişahı tahtından indirmeler, onun yerine yeniden bir padişah bulmalar, elbette bir saat düzeninde çalışarak oluşmamış, oluşturulmamış. Ama bu, bizim o olayın üstüne titizlikle eğilmemize engel değil ki? Onlar, o olayları yaratanlar, canlarının derdine düşmüşler, kelleleri pahasına meydanlara atılmışlar ve elbette bize bırakacakları belgeleri değil, o günlerde ne yapabileceklerini düşünmüşler, bu bakımdan elbette kaygıları, düşünceleri, bir bakıma kendileriyle sınırlıydı. Yaşanan kanlı günleribırakıp, bizleri, geleceği düşünemezlerdi kuşkusuz.

Hayat inadına gaddardı, acıydı, acımasızdı, o zamanın taban insanı için, reayası için. Onlara yakın olan tabakalar açısından da durum pek farklı değildi. Onun içindir ki gönülleri yufka, içleri temiz, insan canlısı, ama, biraz da kaba-saba insanlardı onlar. Hiçbir ince, artistik yanları yoktu. Meyveli birer ağaç gibiydiler süssüz-püzsüz, hepsi okadar. Sarayları, sadrazamları, sikkeleri, konakları, çeşmeleri, sırmalı elbiseleri yoktu ki bize bıraksınlar. Bir isimleri kalmıştı tarihte, halkımızdan her hangi birinin isimlerine benzer, hepsi hepsi okadar. Sormak gerek, onca iftiraya, onca çamura, onca çirkefe nasıl dayanmışlar. Ardı arkası gelmeyen, yakası açılmadık küfürleri nasıl göğüslemişler, nasıl bu günlere kadar kalıp gelebilmişler? İnsan o el yazması tozlu belgeciklere bakınca şaşıp kalıyor. Eğer onlar yazsalardı, yazabilselerdi, biz şimdi en şaşmaz belgelere sahip olacaktık. Başımızı ellerimizin arasına alaraktan, yüreklerimiz acılarla sıkılmış düşünmeyecektik yağmayan yağamayan bulutlar gibi.

Ama, gene bir şeyler biliniyor yiğit 1730 galipleri, mağlupları hakkında. Şahitler yalancı, şahitler garazkâr, şahitler tek yanlı, onlar Üçüncü Ahmed'e, Sadrazam İbrahim Paşa'ya acıyorlar. Bunun için de, ayaklanan halka kızıyor, küfrediyor, beddualar yağdırıyorlar, ama olsun, bu arada birazcık da olsa olayın, olayların aslını ağızlarından kaçırıyorlar. Gerçeğe olan sevgilerinden, ihtilâlcilere duydukları saygıdan değil tabiî, yalanı kılıfsız sunmanın güçlüğünden. Sömürgenler durmadan yalan söylerler kişisel ve sınıfsal çıkarları gereği. Böylece yığınların tarihî yürüyüşünü eğlerler, engellerler, bir süre geciktirirler. Şu var ki, insanlar duyarlıdır bu gibi gayretlere karşı. Buradaki ince hesabı geç de olsa anlar, akı-karayı seçerler. Zalim, mazlumun değirmenine su taşımaz, biraz dikkatli olanlar anlamazlar mı bunu?

Ezenlerle ezilenler çekişmelidir, çalışanlarla aylaklar, yalancılarla doğrucular çakışmalıdır. Taa ilkel komunayı aştığımızdan beri böyledir bu, birinin ak dediğine, öteki mutlaka kara demiştir, diyecektir. Öteyandan, bir döner-dolap, bir kısır döngü karşısında da değiliz. Kim haklı peki? Öyle ya, ortaya böyle bir soru da çıkıyor. Bunun cevabı çoktan verilmiş, emeğiyle geçinen, topluma yük olmadığı gibi, ona yararlar da sağlayan, durmadan dünyamızı değiştirenler haklı. Ama, çalışanların sırtından geçinen, belli bir sınıfa onların alın terinden saltanat kuran en büyük derebey ve onun yardakçıları haksız. O tanadaki insana bir yöneticiler kadrosunu, atını-itini besletmekle kalmaz, erkek-kancık bir asalaklar takımını da mazlum insanların sırtına yükletir, her yaptığı haksızlığı hikmeti-hükümet aldatmacasının arkasında saklar. Böylece, en üst düzeyde yaşamak, çalışmadıkları halde onların hakkı, ezilmek, sürünmek de çalışanların.

Bu ezelden beri böyle gelmiş, şu var ki böyle gidecek değildir. Onun için, bir yandan da umutluydu zincir taşıyanlar. Üstünde durabilecekleri en son toprak parçasına çekilince duracaklar, var güçleriyle haykırıp: «Artık canımızı mı istiyorsunuz?» diye, zalimlere soracaklardı. Zaten ondan ötesi de yoktu, ondan ötesi olamazdı. Çünkü varlıkları son bir hamleye, yekinip doğrulmaya kalıyordu. Kaçmayı değil hep, bir de durup direnmeyi, sonra canlarını dişlerine takarak hücuma geçmeyi, düşmanı önlerine katıp kovalamayı deneyeceklerdi. Tek çıkar yol buydu. Bu dünyada ömür sürüp sürmemeleri, bu davranışlarındaki ciddiyet oranına bağlıydı. Korkunun ölüme faydası yoktu. Korkan da ölüyordu aslında, korkmayan da ölüyordu. Ama hakkına davranan, yaşamaya devam etme şansını elinde tutuyor tutmuş oluyordu. Gittikçe gerginleşen,

dayanılmaz bir hal alan zalim şartlarda bu da bir şeydi, hem de çok önemli bir şeydi.

Öteyandan, şöyle bir bakılırsa, dışyüzleri hiç de umut vermiyordu, güven vermiyordu reaya takımının. Üstbaşları eski, parça parçaydı. Dişleri çürük çoğusunun, yüzlerisarı, gözler fersizdi. Avurtlar çökmüş, yüzleri sapsarıydı. Ayaklar takımının onları insandan saymaması, beş paraya almaması, horlaması, biraz da buradan ileri geliyordu. Halbuki onlar neler doğuracağı belli olmayan, ekili, kara toprak gibiydiler. Tekmil güzellikleri, insanlık değerlerini içlerinde saklıyorlardı. Topraktan öğrenmişlerdi alçak gönüllü, olmayı. Cömert, bereketli ve döğüşken olmayı. Hatta sabırlı, cesur ve cesaretli olmayı da.

Azgın rüzgârlara, gök gürültülerine, şimşeklere, yağmursuz geçen mevsimlere boyun eğmez toprak, mahsul vermeye, insanları beslemeye, doğurmaya devam eder. Onun içindir ki toprak ana ismini almış ve atalardan da böyle kalmıştır. En büyük saygının toprağa gösterilmesi, hakkında yanık destanlar yazılması, hakkında içli türküler düzülmesi bundandır.

Öyle ya, fırtınalar esmiş esmiş geçmiş, ama dağlar dimdik, onurlarını koruyarak yerinde kalmıştır. Canavarlar karış karış çiğnemişler düzlükleri, ağaçlar ürpermiş soluklarından, ama toprak kılını bile kıpırdatmadan yerli yerinde kalmıştır. İşte tıpkı reaya da, tekmil zanaatçılar da böyledir. Beyler, paşalar, hatta padişahlar geçmiş, ama çalışanlar yerlerinde kalmışlardır. Demek isteriz ki toprak, üstünde doğrudan çalışanları beslemekle kalmaz, hür ve dayanıklı olmayı, onurlu sağlam olmayı da öğretir de öğretir onlara. Toprakla uğraşanların, toprakla kardeş olanların hiç kaybetmeyecekleri bir güvenceleri vardır. Orada ekmekleri için uğraşırlarken, iç güvenliklerini de kazanırlar. Hak yeme-

yenlerin, toprakta ömür geçirenlerin tükenmez gücü buradan gelir. Onun için sömürenler sel gibi akıp gitmiş büyük zaman dilimleri içinde, ama toprak adamları, onurlarını ve yerlerini korumuşlardır.

Toprak adamlarıyla, onları acımasızca sömürenler arasındaki ezeli ziddiyet, amansız kapışmalar, ardı arkası gelmeyen kavgalar ve toprağın zaman zaman kanla sulanması, kaçınılması mümkün olmayan bir olaylar zinciridir ve sürüp gelmektedir asırlardan beri. Soyanla soyulanlar arasında, çalışanlarla aylaklar arasında birlik olmaz, dirlik olmaz, kardeşlik olmaz, olamaz: «Ümmetim asla delâlet üzre ittifak etmez!» buyurmuş Hazreti Muhammed bir hadisinde. Çalışanlar olmazsa, toprak üzerinde ölesiye çalışılmazsa, çekilmez ve ıpıssız olurdu dünyamız. Ama aylâkların yeryüzünden koğulması hiç de bir boşluk yaratmaz. Çünkü onlar, kör sülükler gibi daima kan emerler. Şu var ki, hiç bir zaman, hiç bir şey üretmezler. Onun için sömürenler, bulanık seller gibi akıp gitmişler, reayalar, zanaatçılar, yani tekmil çalışanlar yerlerinde kalmışlardır.

İspirîzade Şeyh Ahmet Efendi devamlı hatırlatmıyor muydu vaazlarında: «Malikel mülk Hazreti Allah» diye. Ve Haktaalâ buyurmuyor mu Kur'an'ı Kerim'in Bakara sûresinde: «Yeryüzünü size bir döşek, göğü de bir bina kılan, gökten su indirip, onunla sizlere rızık olarak mahsuller çıkaran O'dur. O halde bile bile Allah'a benzerler nispet etmeyin.» Buradan kocaman ve çatallı bir soru çıkıyordu meydana, en büyük kitapta okuduğumuz bu ayetle, Üçüncü Sultan Ahmet ve onun sarhoş damadı Nevşehirli İbrahim Paşa, kendilerini bağlı sayıyorlar mıydı? Biz hiç sanmıyoruz. O sûre de rızıkların dağılımından söz söz edilirken zengin-fakir ayırımı yapılıyor mu? Bu soruların kitabın kavlince o gün de cebabı verilemedi, bu gün de verilemiyor.

«Fakirliğim şerefimdir.» hadisi şerifi Hazreti Muhammed'e aittir. Tatsız--tuzsuz şiirler yazmaya özenen Üçüncü Sultan Ahmet, bundan haberli miydi acaba? Haberliyse de, habersizse de, bağışlanması güç, ağır bir suç işlemiş oluyordu. Patrona Halil ve onun cesur arkadaşları isyana kalkışıp Topkapı Sarayını kuşattıklarında padişah nasıl sancağışerif açmaya davranıyordu? Sormak gerekir, onun fikri de zikri de ahirzaman peygamberininkinden yüzde-yüz ayrı değil miydi? Öyleyse, nasıl sığınabilirdi bu asırlardır peşinden milyonları sürükleyip götüren yüce insana ve onun sancağına? O, saltanat kurmamış, gönülleri kazanarak bir inanışa öncülük etmişti.

Evet, Topkapı Sarayı'nın üstüne doğru,
Ağır ağır simsiyah bulutlar ilerliyordu.
Kitabı Mukaddes'te İşaya diyor ki:

«Dulları kendilerine av etsinler ve öksüzleri yağma eylesinler diye fakirleri adaletten saptırmak ve kavmımdan düşkün olanların hakkını gaspetmek için, haksız fermanlar çıkaranların ve iğri işler yazan yazıcıların vay başına! Yoklama gününde ve uzaktan gelecek harabiyette ne yapacaksınız? Yardım bulmak için kime kaçacaksınız? Ve mallarınızı nerelere bırakacaksınız?»

Hazreti Muhammed'in,
«Fakirliğim şerefimdir» hadisini aklımızda tutarak, bir de Üçüncü Ahmet'in debdebeli saltanatına bakalım:

«Onun devrinde İstanbul, tabiî güzelliklerini tamamen koruyordu. Boğaziçi, gözalıcı sularının ince okşayışıyla titreşen yeşil kıyılarında, dört beş beyaz, ustaca yapılan köşkten başka dikkatleri çeken yapılarla kalmıyor, Beşiktaş sahillerinin çamlıkları altında vezirler sarayının gösterişli binası, Anadolu sahillerinde düzenli camilerin beyaz minareleri, sonra etrafı çiçeklerle süslenmiş, bunların ko-

kularıyla yüklü masmavi bir deniz boğazı bütün güzellikleriyle süslüyordu.»

Zamanın padişahının ve onun hırslı avanesinin nerelerde ömür sürdüklerini, bir daha etraflıca işaret etmek ve belirtmek için, yukardaki satırları Ahmet Refik'ten aldık. Ancak, bukadarla kesecek değiliz, aksine sürdürecek, etraflı aydınlatma yapmağa çalışacağız bu konuda. 1730 Patrona İhtilâlinin hangi sebeplerle meydana geldiğini olabildiğince eksiksiz kavramak için, bu yolda yorulmadan çalışmak gerekmektedir.

Bir var ki, gene de uyanık olmak ve tek yanlı bir görüşle bakmamak gerek elde edebildiğimiz belgelere. Neden derseniz o devrin yoğun insan yığınları surlarda, kenar mahallelerde yaptıkları Leylmekân'larda, yani, gecekondularda yaşıyorlardı ve binbir yoklukla boğuşarak. Üçüncü Ahmet fukaraya zorluklar çıkarıyor, bu evcikleri yıktırıyor, yenilerinin yaptırılmaması için fermanlar çıkarıyordu. Şimdi yalnız o sarayların kalıntıları değil, bu fermanlar da durup duruyor tarih arşivlerinde. Demek isteriz ki, bir de bunlara göz atmak gerek, o devir üzerine gerçek bir değerlendirme yapacaksak. Bu bize ihtilâl de Sadabat köşklerinin neden yıktırıldığını da bir dereceye kadar açıklar. Patrona Halil ve cesur arkadaşlarını harekete getiren başlıca sebeplerden biri de bu olmak gerek.

LÂLE DEVRİ'nden izleyelim:

«Sarayburnu ile, İstanbul'un diğer semtleri, bu tabiî güzellikleriyle, eşsiz bir bütünlük meydana getiriyorlardı. Topkapı Sarayının sahilden başlayarak, Ayasofya önlerine kadar uzanan surları ortasında yükselen serviler ve ulu ağaçlar arasında, kubbeleri ve saçaklarıyla kıyıları süsleyen, yalı köşkleri ve incili köşklerin üstünde kademeli yükselen, Bağdat Köşkü'nün incelik ve sanatına bukalemun renklerle yarışan lâle bahçeleri görülürdü.

Sarayın dış kısmı, sade ve tabiî güzellikler göstermekle kalmaz, içersi de gül bahçeleriyle süslenmiş bulunuyordu. Öteyandan sarayın bütün salonları rengârenk çinilerle kaplıydı. Burası her devirde tamir görmüş, her devirde yeni daireler eklenmişti. Bilhassa Dördüncü Mehmet Sarayı tamamen yenileştirilmişti.

Buranın eşsiz dairesini, ulu kubbeli Hünkâr Sofası meydana getiriyordu ki, Türk mimarisinde örnek olacak mineli çinilerle süslenmiş bulunuyordu. Otuz adım uzunluğunda, yirmi iki adım genişliğinde, tutulan bu büyük salon, kemerler üzerindeki ince işlenmiş kubbesiyle, gerçekten görülmeğe değer bir manzara arzediyordu. Salonun Halice bakan pencereleri önüne yüksek bir teras yapılmış, parmaklıkları mozaik ve sedeflerle işlenmiş, çatı katının sağ tarafında başlıkları yaldızdan, sütunları mermer, Padişahın oturmasına yarar bir yer meydana getirilmişti.

Üçüncü Ahmet çoğusu bu salonda ahenk ettirir, terasta oturan hanende kızların ney ve santur seslerinden kubbelere çarpan nağmelerle mestolur, sarışın, esmer, kumral cariyelerin billûrdan kahkahalar atarak, altın topu tutmak için ileri geri atılıp sıçramalarını, büyük bir zevkle yuğrularak, birbiriyle yarışmalarını, zevk sarhoşu bakışlarla takip ederdi.

Padişah kış mevsimini yeni sarayda geçirir, İlkbaharın güneşi İstanbul'un göz alıcı renklerini, yeşilliklerini altın yaldızlı ışıklarıyla yıkamaya başlar başlamaz, bazan Karaağaç Köşküne, Tersane Bahçesine, bazan da Eyüb'e Valide Sultan Köşküne giderdi. Onun devrinde kır eğlenceleri o kadar yaygınlaşmıştı ki, İstanbul'un en alımlı yerleri, zarif köşkler, göz-gönül çekici bahçelerle süslenmişti.»

Ama ama, hep biliyoruz ki, bu madalyonun bir yüzüydü. Madalyonun öbür yüzü ise içler acısı, yüz-

ler karasıydı. Padişah ve onun yardakçıları bu feci manzara karşısında, vurdum duymaz, aldırmaz, hiç mi hiç umursamaz görünüyorlardı. Balıkçının, bakırcının, demircinin, çilingirin, bir kelimeyle tekmil zanaatçı ve reayanan derdi çoktu. At vardı, ama araba yoktu. Ekmek vardı, katık yoktu. Çeşme vardı, su yoktu. Gittikçe çoğalıyordu imparatorluk insanı, bunlar gelip İstanbul'da toplanıyordu, ama, gelin görün ki iş yoktu. Oturacak yer yoktu hatta, leyl-mekân yoktu, barınak yoktu. İnsanlar kararsız, yay gibi gerilmişti göğüsler yani, onlara henüz çarpacakları kayaları gösteren de yoktu. «Bir ışık gösteren olsaydı ah tek bir ışık?» bu çağrıya eminiz koşacak çoktu.

«Öteyanda, Sarayın odaları yüzden fazlaydı. Hemen hepsi de olağanüstü emek harcanarak ustalıkla süslenmişti. Her odada mermerler, yaldızlar, gayet ince işçilik resimler ve benzeri şeyler son derece çoktu. Pencerelerin camları, İngilterenin en güzel billûrlarından seçilmişti. Bilhassa hamam dairesi cidden güzel, kurnalar, çeşmeler, döşemeler ise baştanbaşa mermerdi. Tavanlar yaldızlarla, duvarlar ince çinilerle kaplanmıştı. Özellikle hamam dairesi gerçekten güzeldi. Onun yanında bir daire vardı, yüksekteydi. Dört köşesinde şelâle şeklinde akan sular, ufak mermer kurnalarla yukardan aşağıya dökülüyor, böylece bir yerde toplanıp, oradaki deliklerden dışarıya fışkırıyordu.»

Ama ama öteyandan, imparatorluğun çeşitli yörelerinden durmadan istidalar akıyordu. Mevsim mevsim yağmur dualarına çıkan bu mazlum insanlar birkaç damla için yalvarıp yakarıyorlardı. Bu yetmiyormuş gibi bir de tarlalarının mahsulünü, kollarının emeğini —vergileri ödedikten sonra— kadılara, haraççılara karşı korumak zorundaydılar. İşte bunun için İstanbul'a, payitahtlarına yazıyor,

feryat ediyor, en yüce merciden şefkat ve merhamet diliyor, ilgi diliyor, sonra oturup aylarca bekliyorlardı. Dua edince, ara ara da olsa gökten yağmur iniyor, şu var ki istidalarına bir türlü cevap gelmiyordu, neden? Çünkü, Üçüncü Sultan Ahmed'in, Sadrazam İbrahim Paşa'nın, vezir vüzeranın başlarını kaşıyacak vakitleri yoktu. Onlar zevk ve sefa şerbetinin havuzunda yüzüyorlar, tebaalarının dertlerinden habersiz, İstanbul denilen insan cennetinin bağlarında, bahçelerinde yaşıyorlardı.

«Bahçelerin letafeti de sarayın tantanasıyla mütenasipti- uygundu - diyor, ŞARK MEKTUPLARI'nda Madam Montegü. Her bahçede birçok ağaçlıklar, korular ve fıskiyeler vardı. Saray erkânı bu ağaçlar altında, suların zemzemesi - nağmeleri - karşısında, zevk ve ahenkle - uygunluk içinde - tatlı bir ömür sürerlerdi.»

Evet, korkunç bir sabırla,

Özene özene devam ediyordu rahmetli Ahmet Refik:

«Bütün bu kasırlar, Üçüncü Sultan Ahmed'in zevke tapan düşkünlüğünü anlayan, Damat İbrahim Paşa'nın sanatkârca gayretleriyle inşa olunmuştu. Sadrazam, Padişahın içyüzüne, hatta ruhuna vakıftı. Ayrıca özellikle, kendi de zevk ve sefaya düşkündü. O uygun bir yapıya, kibarca zarafete sahip, tavır ve hareketlerinde yumuşak huylu, ince ruhlu ve onurluydu. Ziynet ve debdebeye, zevk ve sanata bağlılığı her halinden anlaşılıyordu. Elleri zarif ve nermin, bir kadın eli gibi, elmas ve zümrüt yüzüklerle süslenmiş, elbisesi baştan aşağı elmas ve incilerle bezenmişti. Sadrazamın ziynete olan eğilimiyle beraber, padişahın zevk ve sefaya düşkünlüğü, bu devre bambaşka bir renk vermiş, bunun sonucu olarak padişah devlet işlerinden usanmış, uzaklaşmış, sükûn ve ahenkle kafasını dinlemeği arzu ediyor olmuştu.»

Bütün bunları defalarca bıkmadan usanmadan, tekrar tekrar okuyarak, şöyle bir düşünceye dalıyordu insan: Padişahı, sadrazamı, veziri vüzerası, şeyhülislâmı, yeniçeri ağasıyla, bu da bir toplum şekli, toplum düzeni değil miydi? Evet, öyleydi. Ama ama, bir bakıma da, kendi koyduğu kurallara ters düşmüyor, otoritesi, varlığının mantığı havada kalmıyor muydu? Kalıyordu, ülke gerçeklerini göz önüne alırsak, bu tastamam böyleydi. Görünen oydu ki, ancak masallarda yaşanabilirdi bu tür bir hayat. Osmanlı Padişahının, çok çok uzaktan da olsa, tabaasıyla arasında bir benzerlik olacaktı. İmparatorluğun kıtalara yayılması, uzun bir süredir gerileyerek de olsa oralarda tutunabilmesi, bir dereceye kadar olsun tabandaki insanla, reayayla, zanaatçıyla uyuşabilmesiyle mümkün olabilmişti. İşte şimdi, Üçüncü Sultan Ahmet sarhoş damadı Sadrazam İbrahim Paşa'yla elele bu geleneği yıkıyor, halka, dine ters düşerek tepetaklak getiriyordu.

Nerede, ama nerede görülmüş, karılarla, kızlarla, çiçeklerle, bahçelerle, fıskiyelerle, havuzlarla, başı bulutlara değen ağaçlarla, atlarla, altın özengili atlarla, itlerle, incili kaftanlarla, kınalı sakallarla, kadın efendilerle, cariyelerle, hanendelerle, saraylarla, köşklerle, kasırlarla, altınlar serpilerek yapılan nikâhlarla, sünnet düğünleriyle, çerağan eğlenceleriyle, kadın avcılarıyla, oğlan tavcılarıyla, satılık şairlerle, kiralık sözde bilim adamlarıyla, belden aşağı şiirlerle, misli az görülmüş utanmaz dalkavuklarla, yalancılar, talancılarla, aylaklar, tembeller, korkaklarla, satılık hocalar ve ciğeri beş para etmez sözde insan döküntüleriyle, bir mülkün idare edilebildiği nerede görülmüş? Yalancı pehlivanlar gibi, şöyle bir hudutlarda görünüp, sonra Acemlere şehirler kaptıranlarla, bir imparatorluğun idare edilebildiği nerede görülmüş?

Bütün bunları teker teker yığınlar uyanarak sor-

sa gerek. Bütün bunları mazlum insanlar biricik biricik yazıyordu. Havada garip bir koku vardı, yangın, kanlı yangın kokusu. Sonra bitip tükenmeyen hırslı fısıltılar: «Cesur arkadaşlarıyla omuz omuza Patrona Halil gelecek, bu deyyuslardan hesap soracak!» Yani dememiz şu ki, Üçüncü Sultan Ahmet, sarhoş damadı İbrahim Paşa'yla birlik olmuş, saltanatının mezarını kazıyordu.

Yüzler esmer mazlûm yürekleri kar
Hey Galata yollarını duman bürüdü.
Yol gösterdi kalender yüce Lâyhar
Külhan beyler destur deyip yürüdü.

Hep biliyoruz ki İstanbul, Osmanlı İmparatorluğunun makarrı hükümeti — Hükümet Merkezi — Payıtahtı — Başşehri başkenti — Gözbebeğiydi o zamanlar. Köklerini tarihe salmış bu muazzam yapı, bu ulu ağaç, üç kıtadan yol yol, damar damar gelen kanlarla kervanlarla besleniyor, ülkenin kalbi sahillere çarpan yorgun dalgalar gibi İslâmbol'da atıyordu. Tükenmeye yüztutan durumu, belki de tarihten aldığı yaralardan geliyordu, bu dev kuyruğunu dik tutmaya, onurunu korumaya çalışıyor, ama artık, belli ki sendeliyordu. Ciddi bir tekleme vardı, İstanbul denilen, kalp denilen bu yaşlı organda. Kulağı göğse dayamak, dikkatle, nefes keserek dinlemek gerekli değildi anbean yıkıma dönüşeceşek çöküntüyü anlamak için. Şöyle yüzeyden bir göz atmak, bakmak da yeterliydi. Belli ki kalp artık istenilen ölçüde görevini yapmıyor, yapamıyor, kötü haberler alıyor her yerden çığlık çığlık tekmil imparatorluğa umutsuzluk dağıtıyordu.

Çok, çok hızlı bir değişme başlamıştı şimdi her şeyde, ileriye doğru, geriye doğru. Cami kubbeleri bile bir acayip durgunluğun, sessizliğin içindeydiler. Belli ki artık suskundu minareler, sabah ezanları gönüllerde eski heyecanı yaratmıyor, bir kısılma, bir yavaşlama vardı müezzinlerin sesinde. Rumeli denilen karada, Anadolu denilen karada, dalgalar hırçınlaşıyor, balıkçılar huzursuz, kinli, görünen odur ki, bir şeyler oluyor Marmarada. Demircinin örsünden sönük sönük sıçrıyor kıvılcımlar, bir şeylere gebeydi evet zaman, bunu arif olmayan-

lar da anlar. Derin derin düşünmesi boşuna mı ihtiyarların? Kimse işinden aşından memnun değil, bilinemiyor hangi belâlarla yüklü, hangi kara haberleri getiriyor yarınlar?

Duygular yorgun, neşeler sağır, bakın bir ağulu rüzgâr eserken ağır ağır. Mezarlıklarda servilerin gıcırdayarak sallanması, bir kuş öterken aralık aralık, derinden, insanları korkulu şeyler üstüne zorlaması, düşünmeğe çağırması bir raslantı mı? Niçin kıvılcımlar sıçratarak, eskisi gibi, zevkle örsünü döğmüyor demirciler? Öteyandan, hasta yüzlü, umutsuz çocuklar varsa kirli pencerelerde, yemek çok seyrek kaynıyorsa artık fıkara tencerelerde, ne yapsın kömürcüler? Bir iki lokmanın hesabı tutuluyor, bakın bakın her şeyler şartlı-şurtlu. Kuşlar sessiz sessiz geçiyor yücelerden, geyikleri azalan ormanlar dertli. Kinlenen, suskun yüzlerde celâl var, acımıyor canlılar canlılara, puslu akşamlarda melâl var. Bu kararsız, bu karmaşık durum neler götürür, bu gamlı geceler sabahında neler getirir?

Soruyorlardı durmadan, gamlı kederli insanlar: Nereye, nereye, nereye? diye. Hep hep buydu denizdeki, hep buydu karadaki, hep hep buydu kâretmeyen yaradaki. Yaşlılar, orta yaşlılar, gençler, kadınlar, kızlar, hep bunu soruyorlardı: Nereye? Ağ örenler, demir döğenler, bakırcılar, taş kıranlar, cılız ineklerden süt sağanlar, askerdeki oğullarından haber alamayanlar, içerdekileri görebilmek umuduyla zındanların önünde sıralananlar, hep bunu soruyorlardı: Nereye? Havalardan ateş yağacaktı sanki, dumanlı ufuklardan kara bulutlar geliyordu. Neydi, ne zaman bitecekti insanların bu bitmeyen çilesi, bunun aslını belki de Allah biliyordu. Onun içindir ki kafalar karmakarışık. Onun içindir ki gönüller parça parça, onun içindir ki durmadan soruyorlardı: Analar, babalar, kardeşler, nereye, nereye, nereye?

Tuhaf değil mi şairler çalakalem bu kanlı saltanatı, öğüyor, bitip tükenmeyen nal sesleri kaldırım taşlarını değil, sanki fıkaranın beynini döğüyordu. Bu azgın atların çektiği, altın kakmalı saltanat arabasında kimler kimler vardı? Üçüncü Sultan Ahmet, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, yaranı, veziri, vüzerası, ve bunlar gibi binlerce aylak, hazır yiyici. İşin tuhafı onlar da duruca nereye gittiklerini pek bilmiyorlardı. Üç-beş sözcükte başlar, biterdi hayat felsefeleri: Karı belden, ekmek elden, su gölden. Başta padişah bu görüşü seçmiş, sadrazam ipek halılarla döşeli yollar açmış, vezirler bahşişler saçmış, azgın atlar kişneyerek, ağaçlıklı bir güzergâhtan geçmişti. Sağınızı solunuzu görmez, hep pembe ufuklara bakarsanız, hele ki kafalar dumanlıysa, bu gidişte hiç mi hiç bir tehlike yoktu. Bu saltanat arabalarının daimi süsü, ceylân gözlü, güzel sözlü karılara sorarsanız: Rahmet gökten iniyor, nimeti Allah ihsan etmiyor mu? Bu saltanat arabaları ezelden beri böyle gelip, taa ebede — sonsuzluğa — böyle gitmiyor mu? Evet, gitmiyor mu?

Bu sorunun iki türlü cevabı olabilir:

1... Saltanat sarhoşlarına göre, hiç kuşkusuz, evet.

2... Bu saltanatı omuzlarında taşıyanlara göre ise, hayır!

Ama, hep biliyoruz ki,

Tarih saltanatçıları değil, onlara karşı olanları doğrulamıştır...

Reşat Ekrem Koçu diyor ki:

«Viyana bozgunundan sonra — yıl 1683 — Osmanlının üstüne bir gam ve kasvet bulutu çökmüştü. Tabiî kederli yüz ve yaşlı gözlerle de toplum kalkınması olmazdı, olamazdı. Bir bitki bile serpilip büyürken, yapraklar ve çiçeklerle neşe içinde donanırdı.

Muşkıralı İbrahim Paşa — belki de bunun için —

on iki yıl sürecek iktidar devrini İstanbul'da on beş gün devam eden muhteşem — gösterişli — bir sünnet düğünüyle açtı.

Paşa, Üçüncü Sultan Ahmed'in, isimleri Süleyman, Mehmet, Mustafa, ve Beyazıt olan dört şehzadesi ve kendi oğlu Mehmet Beyin, 5000 halk çocuğuyla beraber sünnet edildiği düğün için Ok Meydanı'nı seçmişti.

Orada Fâth'in bir camisi, azamet ve şevket devrinde Osmanlı ordularına zeberdest cengâver — becerikli savaşçılar — yetiştirmiş ve pehlivan tekkesi, Osmanlı okçuluğunun en büyük ocağı vardı.

Yıllardan beri yüzüstü kalmış, eskimiş, harap olmuşlardı. Düğünden yararlanılarak cengâverler ocağı onarıldı. On beş gün göğüslere çekilen hava, ciğerlere kahramanlık hatıraları doldurmuştu.

Devrin meşhur şairlerinden Seyyid Vefbi Efendi, bu düğün için yazdığı SURNÂMEİ HÜMAYÛN adındaki meşhur eserinde anlatır ki, düğün hazırlıkları aylarca evvelinden başlamıştı. Ziyafet sofraları için, Tekirdağı ve Bursa cıvarından,

Tavuk, ördek, kaz ve hindi — yani topyekûn — 16.000 kümes hayvanı getirilmişti. Halka ve askere kurulacak sofralar için 10.000 tahta sini, 10.000 cam şerbet kavanozu ve geceleri etrafına mahyalar kurularak, meydanın aydınlatılması için de 25.000 kandil yaptırılmıştı.

Saray hanendelerinin başı ve devrin seçkin bestekârı Burnaz Hasan Çelebi'nin idaresinde, seksen kişilik bir saz heyeti kurulmuş, düğünde okunacak ve çalınacak eserlerin meşkine aylarca evvelinden başlanmıştı. Başta Edirne — olmak üzere — ülkenin her yanından oyuncu kolları, kuklacı, hokkabaz, canbaz, türlü türlü hüner ve marifet sahipleri düğüne davet edilmişlerdi.»

Merhum yazardan bunları aynen aldım. Yalnız, başlangıç sayılabilecek girişi sonraya bırakarak.

Eğer bunu daha evvel yazıp geçseydim, belirtmek istediğim şeyler kaynar gider ve akılda kalmayabilirdi de. Bakın ne diyor yazar yukardaki bölüme girerken:

«Her dinde ve her dilde bütün kitaplar, devlet temelinin adalet olduğunu yazar. Adalet terazisinin dengesi de cehlin karanlığında değil, ilmin ışığında — nurunda — sağlanır. Adaletle ve ona dayanan dirlik düzenlikle, ticareti, sanayii, refahı ve saadetiyle bir toplum kalkınması Osmanlı için bir hayat-memat dâvası olmuştu. Bu kalkınma hakikat olamazsa — gerçekleşemezse — yeni yeni bozgunlara, büyük toprak kayıplarına hazırlanmak lâzımdı.»

Yukardaki satırlar hayret, ibret ve aynı zamanda dikkatle okunmalıdır. Yazar çok yüksek bir perdeden tutturarak, bunları bir şeirin — Patrona Halil'in — portresini çizmek için yazdığını söylemektedir. Gene yazardan öğreniyoruz ki, bu dillere destan sünnet düğünüyle, Viyana bozgunu arasında, sadece 36 yıl vardır. Osmanlı İmparatorluğu bu kadar yılda hangi onulmaz yaralarını sarmış ki, hangi yıkımı onarmış ki, böyle tantanalı, paranın su gibi akıtıldığı düğünler yapabilmekte, şaşılacak şey, bundan da Koçu hocamız olumlu sonuçlar çıkarabilmektedir. Hani sanayi, adalet, ticaret? Öyleyse yazar, gözlerini som gerçeklere tamamen kapamış, sırtını olumluya, yüzünü olumsuzlara dönmüş, saltanat sarhoşu, şiirli, şairli, lâleli zalimlerin mevsimi geçtikten sonra, bedavadan savunusunu yapmaktadır. Gözleri dönmüş, edebi çığlıklar atan, hızla uçuruma farkında olmayarak kendi sonunu görmeye koşan Osmanlı saltanat arabasının gidişinden rahatsız olmayışı belki de bundan.

Bir sünnet düğününde 25.000 kandil yakmak, böylece ortalığı yalancı bir cennete çevirmek, acaba kaç fakir evinin, kaç canlının hayatını karartı-

yordu? Ve bu haramiler değirmenin suyu nerelerden geliyordu? Aç ve işsiz insanlar, geçtik birkaç zeytinden, rahatlıkla bir kuru ekmek bulabiliyorlar mıydı bakalım? Bütün bu masrafları, Osmanlıyı Viyana önlerinden koğan Avusturya görmüyordu her halde? Sormak gerekir, 16.000 kümes hayvanı nerelerden, nasıl getirilmişti? 18.000 donatılmış sinide kaç reaya fukarasının hakkı vardı. Ne demek 10.000 cam şerbet kavanozu, hangi mazlumların kanı ve gözyaşı vardı o şuruplarda?

Tuhaf değil mi? Bu soruların cevaplarını da aynı kişide bulmak mümkün. Kendi kendini yalanlarcasına, belki de farkında olmayarak, madalyonun arka tarafını da kaleme almış sayın yazar. Ve soruyorsunuz ister istemez. Hani Üçüncü Ahmet devrinden beklenen, bizlere özene bezene sunulan, adalet, dirlik düzenlik, sanayi, ticaret, refah?

Evet yazar, bu sefer başka bir zeminde sürdürüyor:

«İkinci Viyana muhasarası bozgununun felâketli perişanlığı da karışarak, İstanbul'un idaresi, dirliği düzenliği, çok ihmal edilmişti. Hırsızlık, cinayet, şehir şekaveti — eşkiyalığı — gibi zabıta olayları çoğaldıktan başka, fuhuş — orospuluk — kahpelik de salgın halini almıştı.»

Padişah tebaasının refahını çalarsa, o ülkede hırsızlık ve fuhuş artar, yaygınlaşır, sonuçta bir meslek haline dönüşür.

«Sekiz-on sene içinde, analarının yüzkarası olup, devrin adetince cami avlularına bırakılmış — Allah baksın denilmiş — ve yaşayabilenleri haneberduş serseri olmuş çocuklar olaganüstü çoğalmıştı.

Hem idarede görülen ihmaller, hem de bu çocuklarını, çığlar gibi büyümesi, bir apaşlar tarikatının — yolunun — kurulup gelişmesini çok kolaylaştırmıştı. Hamam külhanlarında toplanan kimsesiz, mürahik — ergen — gençler, çalımlı delikanlılar, hamam hamalı beyler, adı altında maskelenerek, ta-

rikatın kalenderler baziçesi — oyuncağı — müridleri olmuşlardı.

Ayak takımından damgalı fahişeler — meşhur orospular — için babaları belirsiz çocuklar doğurmak katiyyen utanılacak bir şey olmamıştır — ki Osmanlılara şan olsun — Bunlar analarının yuvalandığı fuhuş girdapları — orospu yuvalarının — içinden yürüyüp çıkmışlar, İstanbul'un hayta — çadır kazığı — ve hezele gürühuna katılmışlardır.

Bu cami avlularına terkedilen çocukların büyük bir çoğunluğu ise, fahişe olarak dile düşmekten çekinen günahkâr hanımların evlâtları idiler. Onun içindir ki bu hanım oğlu gençlere «bey» denilmiştir. Külhana girdiklerinde «Külhan Beyi» olmuşlardır. Bey ünvanını, bir imparatorun gözde nedimiyken, külhanda bir kalendere mürid ve sâkî olan, Senayi beyin hatırasına bağlamak da mümkündür.

Sayısı durmadan yükselen bu haneberduş oğlanların, gençlerin, türlü suçların kirli kahramanı olacakları apaçık bir gerçekti. Onun içindir ki bunların külhanlarda, hükümetçe bilinen yerlerde toplanması, herhangi bir olay, ya da olaylar çıktığında, suçlu arayacak zabıtanın işini kolaylaştırıyordu.

Bunun içindir ki İstanbul Kadılığı, hamamların sicil defterinde onları da, diğer hamam uşakları arasında, barındıkları hamamların adı ve kendi işimleriyle sicile geçirmekte hiç bir sakınca görmemişti. Kaldı ki onlar hamallık da yapıyorlardı. Bir bölümü sokaklara avare dağılırlarken, bir kaçı da hamamda kalarak, ufak bir ücret karşılığı müşterilerin hamam bohçalarını taşıyorlardı.»

Burada biraz duralım ve düşünelim:

Han, Hakan, Padişah, Sultan, Paşa, Derebeylik ve Ağalık...

Bir siyasi sistem, hangi gözalıcı, aldatıcı, hangi yalancı, parlak, hangi yaldızlı isimlerle anılırsa anılsın, onun yalnız bulutlara değen başına değil,

bir de çıplak, sefil ayaklarına bakılır, bakılıyor kuşkusuz. Çünkü yalnız başa, başlara bakarsanız, o gözalıcı debdebeyi görüp şaşıracak, hayran kalacak, çarpılacaksınız. Bir de bir de ayaklarına baktınız mı ama bu yıldızlara değen saltanatın, donup kalacak, tüyleriniz diken diken olacak, ürperecek, iğreneceksiniz. İşte bize sunulan, dikkatimizi parça parça bölen, mantığımızı sarsıp durduran, bir tarafı sazlık samanlık, bir tarafı tozluk dumanlık, karışık manzara buydu. Bitip tükenmeyen, ardı arkası gelmeyen çelişkileriyle aklımızı durduruyordu.

Gözlerimiz faltaşı gibi açılmış, gördüklerimize inanmak istemeyerek bakarken, Topkapı Sarayında şehzadeler, gül kurusu giysileri içinde, sıcacık kadınların kucağında, ninniler ve masallarla eğitilirken, öteyanda, hamam külhanlarında, kızgın küller üstünde, çırılçıplak, kendi kuralları içinde, binbir yoklukla, onursuzlukla boğuşarak Külhan Beyleri yetiştiriliyordu.

R.E. Koçu'yu izleyelim,

Onlara durmadan verilen ders öğüt şuydu:

«En kötü şartlarda bile utanmayacaksın. Elinde bir torba, yalınayak, teker teker dolaşacağın bakkal dükkânlarında, kovulmaktan sıkılmayacaksın. Ayak direyecek, ama, dayak yememeğe çalışacaksın. Biran bile gerilemek yok, ataktan, arsızlıktan çekinmeyeceksin. İsteyeceksin, vermezlerse dayatacak, gene isteyeceksin. Sızlanacak, yalvaracak, dükkâna sinek gibi yapışacaksın, bir sülük gibi oradan kopmayacaksın. Eğer bakkal, ya da çırağı seni hırpalamağa kalkarsa, yılmayacak, aksine şirretleşeceksin. Dükkânın müşterilerine de sokul, sürün, tiksinir, iğrenirlerse sakın aldırma. Bir daha sürün, asıl, sırnaş, haydi uğurun açık olsun, torbana niymetler dolsun!»

İşte böylece onlar, bu öğütlerle yetişirlerdi:

«Külhana yeni giren bey — Külhan Beyi — ken-

di şerefine verilen yemekte, ziyafet sofrasına oturtulmazdı. Tekrar soyunur, ana doğması üryan —çıplak— olarak ayakta durur, bir elinde testi, bir elinde maşrapa, isteyene su dağıtırdı. Ama, «su ver» demezdi istekliler «Yandım Kardaş» diye seslenirler, suyu böyle isterlerdi. Destebaşı kalender ile, külhancı babaya da şarap sunar, sakîlîk ederdi o delikanlı. Beyler, ancak destebaşı ikram ederse şarap içebilirlerdi.

Pilâvla helva yendikten sonra, külhancı irice bir lokma ekmek koparıp, sofrada duran ağaçtan oyulmuş tuz çanağına batırır, kaldırıp üç parmağıyla tutardı. Destebaşıyla bütün beyler aynı şeyi yaparlar, birer lokma ekmek koparırlardı. Sonra külhancı, bu apaşlar tarikatının gülbangi —ilâhi, dua— diyebileceğimiz bir manzume okurdu:

Bu ocağın adı gerçek külhandır
Yersizlere yurtsuzlara mekândır

Nice erler yetişmiştir külhandan
Kim bilir kim bugün nerde pinhandır

Ana baba kucağını bilmeyen
Yavrucaklar bu külhanda mihmandır

Aşık Lâyhar pirimiz üstadımız
Hak budurkim eşi gelmez sultandır

Nice yıllar üryan yatıp külhanda
Köçeği de üryan taze fidandır

Aşk ile meşk kalenderlik rahıdır
Külhan böyle muhabbetli meydandır

Maşuk olan aşık kadri bilmese
Misli melek olsa dahi nadandır

Aramıza geldi bir can paresi
Ol çerağı hüsne gönül şamdandır

İşte üryan olmuş Lâyhar aşkına
Bugün gonce yarın güli handandır

Hû çekelim Lâyharın aşkına huuu
Yürekteki şûlemiz ol nurdandır»

Bu derin anlamlı çarpıcı şiir,
«Külhancı Baba tarafından okunurken, her mısra beyler tarafından da koro halinde tekrarlanırdı. Ayrıca Külhan Beyleri bu manzumeyi ezber bilmeğe mecburdular. Acı hayat hikayesini nakletmekte olduğumuz Patrona Halil'in — büyük — macerasına katılma payları hayli kabarık olan Külhan Beylerini çok yakından tanımak lâzımdır.

Toplum ahlâkını, kirli çıplak ayaklarıyla çiğneyerek, kelbi bir felsefeyle, daldıkları sefalet batağı içinde teşkilâtlanmış külhan beylerinin, Patrona Halil'in elinde müthiş bir tahrip kuvveti olabileceğini söylemiştik. Hayatlarını bundan ötürü bütün çıplaklığıyla aktarırken, hayta kalenderlerin sevk ve idare ettiği bu iffetsiz — namussuz — apaşların dinsiz olduklarını da hiç duraksamadan vurgulayabiliriz.» (R.E. Koçu)

O zamanın lümpen proleterleri, hippileri, berduşları, kalenderleri, garipleri, apaşları diyebileceğimiz ve Patrona İhtilâlindeki önemli rollerinden bahsedilen Külhan Beylerine başka kaynaklarda rastlayamadık. Koçu da bu konuda yeterince açık değil, bir açıklama yapma gereğini de duymamış. Ancak, bu konuda söyledikleri hiç de yabana atılır şeyler olmadıktan başka, üzerinde hayret ve ibretle durulmağa da değer. Şu var ki merhum yazarın değerlendirmeleri, buradan yola çıkarak vardığı sonuçlarla kesinlikle anlaşık değiliz.

Bu mantık perişanlığı bizi ister istemez, tavuk mu yumurtadan, yumurta mı tavuktan? safsatasına götürür. O zaman, zalime savunma avukatı ol-

mak işten bile değil. Kaldı ki, külhanbeylikten Üçüncü Ahmet Saltanatının doğmadığı, tam tersine, o saltanattan külhan beyliğinin doğduğu da ortada. Padişahın Topkapı Sarayından Sadabat'a kurduğu altın köprü ve mazlum bir halkın emeğinin, göznurunun, onurunun buradan Kâğıthane mesiresine taşınması, devlet hazinesinin kuvvet macunlarıyla, şaraplarla, türlü haplarla orospu karılarla saçılıp savrulması, yalnız işsizliği değil, külhan beylerinin yaşadığı kapkara sefaleti de peşinden getirmiş olabilirdi. Anlaşılan şuydu ki, balık Üçüncü Sultan Ahmet Saltanatının başından kokuyor, sonra burun direklerini kıracak şekilde ayaklara yayılıyordu. Başı lâlelerle donatılan bu kanlı saltanatın, ayakları — yarattığı — toplum bataklığına basıyordu. Demek isteriz ki külhanbeyleri, aşırı emek soygununun, azgın devlet savurganlığının birer yan ürünleriydiler.

Ama, gene de, külhancı babanın şu nutku nekadar anlamlı:

«Ey ey Lâyhar evlâtları! Burada — yani külhanda — senin, benim yoktur. Burada herkes kardeştir. Aynı babanın tohumundan ve bir anadan doğmuş olanlar, birbirlerini — hiç acımadan — boğazlarlar. Analarını, babalarını bilmeyen Lâyhar evlâtları ise, birbirlerini tek vücut bilirler. Lâyhar'ın kefenini sağlığında giyenler, ölünceye kadar kendisini kardeşinden ayrı görmez. Bu kefene sarındığınız için, başlarınız ikidir, ama vücutlarınız birleşmiştir. Biriniz sağa bakarsa, öbürü solu gözler. Biliniz ki sizi birleştiren bu külhandır. Her günün kazancını buraya getireceksiniz. Bu külhan sırrıdır, külhanda kazan bereketidir.» (R.E. Koçu)

Bu nutuk tarihin derinliklerinden sesler getiriyor, bizi, — senin mi, benim mi — ilk defa tartışıldığı sosyal mücadelelerin kökenine götürüyor. Kardeşlik, barış, insan sevgisini görüyoruz burada. Na-

sıl beraberce çalışıyorlar, nasıl hırlaşmadan nimetleri üleşiyorlar. Metotlarını örnek alamayız, kabul, ama ama, bataklıkta geliştirdikleri insan sevgisini de görmezden gelemeyiz.

Görüldüğü gibi azgın israf ve savurganlığıyla, Üçüncü Sultan Ahmet, Osmanlı toplumunu acımasızca parça parça bölerken, en kötü şartlarda bile bu sefil insanlar, aralarında birlik yaratabiliyorlar, padişahın saltanat arabasını gözlerini kırpmadan taşlayabiliyorlardı. O saltanat düşmüşse, kanlı bir girdapta kendi günahları sonucu boğulmuşsa, bundan, yalnız tabandaki değil, taban altındaki insanların, Lâyhar'ların, Külhan Beylerinin de rolleri — varsa — gayretleri, saf tutmaları, savaşmaları gözlerden uzak tutulmamalıydı. Sormak gerekir, sefil bir hayatın türettiği bu mazlum insanlar, kanlı bir kapışma da, Patrona Halil'i değilde, Üçüncü Sultan Ahmet'i mi tutacaklardı?

Yüzler asık sinirler halatlar gibi gergin
Uğulduyor uğulduyor rüzgâr kızıllaştı tan.
Sadrazam keyfinde halk bir şeylere dargın
Süzüyor ufukları bak Patrona Halil Kaptan.

Belli ki bu böyle sürüp gidemezdi, mazlum insan yığınlarının değil sadece, obur, utanmaz, zevk delisi, azgın bir sarhoşlar saltanatının kaderi de söz konusuydu. Daha doğrusu bu iki şey birbirine bağlıydı, hem sıkı sıkıya. Acil bir çözüm bekleniyor, bir tarafın takım taklavatıyla çöküp gideceğine, öbür tarafınsa, üstün geleceğine inanılıyordu. Halkın eskiden alt perdeden sürüp gelen iniltisi, sızlanmaları, artık kindar bir homurtuya homurtulara dönüşüyordu.

Onlar, ufukların kuşatıp saramadığı kocaman bir deniz gibi yıllarca sessiz durmuşlar, ama şimdilerde yoksulluklarının kıskacında parlayarak gerçekleri anlamış, bunun sonucu korkunç sosyal fırtınalar esmeğe başlamış, yaylar gibi germiş tedirgin insanları, kin dalgaları ağır ağır, naralara karışarak, Üçüncü Sultan Ahmet Saltanatının, Topkapı Sarayı kıyılarını döğer olmuştu.

Şaşılacak şey, yazık ki bu surlarla çevrili koskoca yapıda hiçbir hareket, hiçbir endişe görülmüyor, içerdekiler sefil hayatlarını, hiç, ama hiçbir şeyi umursamayarak sürdürüyorlardı. Açıkçası yalnız kendi dünyaları ilgilendiriyordu onları. Afiyetle çiğneyip yuttukları her etli lokmanın, bin mazlum insanın terinden oluştuğunu, dün bilmiyor, bugün de bilmiyorlardı. Öteyandan halk yığınlarının, azgın uğultular çıkararak parlaması için, sadece bir kıvılcım yeterliydi, yetecekti. Bundan çıkacak sosyal-siyasal yangının, nereleri saracağı, nekadar sü-

receği, kimleri yakacağı elbette önceden ayrıntılı olarak kestirilemezdi. Şurası kesinlikle biliniyordu yalnız, isyana kalkışacak olanların canlarından başka kaybedecek şeyleri yoktu.

Ama, gene de düşünmek gerekti, bir var, bir halk ayaklanması, belli bir fikir, fikirler zincirinin etrafında toplanır, belli bir hedefe yönelir, yöneltilir, gene belli bir kumanda kadrosunun çizdiği hattan hareketle, savaşa savaşa, önceden kararlaştırdığı amacına şöyle ya da böyle ulaşırdı. Bu şekilde hazırlanmayan, bu yolları izlemeyen bir ayaklanmanın, olumlu bir sonuca ulaşamayacağını anlamak için bilge olmaya gerek yoktu. O, dayanılmaz sıcaklarda kendiliğinden ateş alan, ortalığa korkunç bir velvele salan, orman yangını gibi ürkünç çatırtılarla yayıla yayıla, kavaklar boyu kızıl alevler çıkararak yanar yanar, sonra belli bir meseleyi çözemeden, belli bir hedefe varamadan söner gider. Günlerce tembel tembel dumanlar tüter dururdu oralarda. Allah'ın kızgınlığına, gazabına bağlardı insanlar bunu.

Ancak, belirtilere bakılırsa bu sefer durum hiç de öyle bir kendiliğindelik, başıboşluk, gayesizlik, savrukluk söz konusu olmayacağa benziyordu. Ağırdan ağırdan, kasılmadan, böbürlenmeye meydan vermeden. Gürültüye, velveleye kaçmadan, kışkırtmalara pabuç bırakmadan. Kılı kırka yararaktan, daima düşmanı kendinden kavi ve güçlü görerekten, bir halk alçak gönüllülüğü içinde, omuz omuza, parçaları birleştirerek, dargınları barıştırarak, bir yerlere varmağa çalışılıyordu. Hatta, geçmiş başarısız ayaklanmalardan ders çıkararak, dine, törelere uygun, kollayarak, yoklayarak, saatları günleri, ayları, mevsimleri değerlendirerek ve ona göre hesap tutuluyordu. Gözüpek bir liderin öncülüğünde, hayat tecrübelerinden, deneylerden yola çıkan bir halk kurmayının idaresinde, balıklar gi-

bi derinlerden geçerek, kavga kuşları gibi havalarda uçarak, kara karanlıklarda kolluk kuvvetlerine yem olmadan, zağlı kılıçlar karşısında kanlı bir hesaba durmadan, hemen de bir yıldır, bir isyan hazırlığı yapılmaktaydı.

Bazı canlıların — yıkımı önleyemese bile — zelzeleyi önceden sezmeleri gibi, halk da, bir ihtilâlin, ağır ağır alışan orman yangını misali kızıştığını görüyordu ve bu konuda hiç de yanılmadığına inanıyordu. İstanbul fokur fokur kaynayan bir umman, İstanbul orada seyreden ateşten bir gemi gibiydi. Evet, bu belki de bir tufandı, ama, canlıları bu amansız sel deryasından kurtaracak bir Nuh aleyhisselâm çıkacak mıydı bakalım? Kötüler de azgın sularda boğulacak mıydı? Yunus suresinin 73'üncü ayetinde Allah buyuruyordu: «Buna rağmen, onu yalanladılar. Biz Nuh'u ve kendisiyle gemide bulunan müminleri kurtardık. Onları yeryüzüne halifeler kıldık. Âyetlerimizi yalanlayanları ise sularda boğduk. Uyarılanların akıbeti nasıl olurmuş bir bak! Onlar da bakıyorlar, düşünüyorlar, tartışıyorlar, boğulmaktan nasıl kurtulacaklarını anlamağa çalışıyorlardı. Ama, belirgin hatlarıyla, Patrona Halil Kaptan'ın kim olduğunu ve isyan gemisini hangi limana demirleteceğini bilmiyorlardı.

Bunun yanında gene,

O isyan gemisinde, ayaklanmanın yönetiminde, Canlarını ortaya koyacak olanları da bilmiyorlardı:

Manav Muslı Beşe'leri, Çınar Ahmet'leri, Çardak çorbacısı kahveci Ali Usta'ları, Karayılan Bey'leri, Oduncu Ahmet'leri, Küçük Muslı'ları, Emir Ali Bey'leri, Derviş Mehmet Baba'ları, Erzurumlu Mehmet Baba'ları, Manav İsmail'leri, Kutucu Hacı Hüseyin'leri, Canbaz Musa'ları, Lâkaplı Salih Ağa'ları, İskender Porça'ları, Gazi Beşe'leri, Akıncı Bayramları, Kanlı Veli'leri, Alacalı

Mustafa'ları, Dereköylü Ali'leri, Recep Ağa'ları, Kalem Bey'leri, Aşık İbadî'leri, Sultanîzade Evren Bey'leri, Kürt Çomarları, Kalender Baba'ları, Pirsiz Osman'ları da, bilmiyorlardı?

Olsun ama, onlar gene vardılar.

Yemin etmişlerdi şafaklarda geceyi gündüze döndürmek için, sefalet yangınını söndürmek için, diyoruz ki, henüz çekilmemiş kılıçlar gibi, kınısında hazır keskin bıçaklar gibi vardılar. Ateşlenmeyi bekleyen barut, harcanmaya hazır cephane, tetiği parmağa yakın piştov, koşuya hazırlanan atlar gibi vardılar. Ne güne duruyordu reayanın orakları, tırpanları, tırmıkları, sabanları, yabaları? Onlar çakmak taşlı düvenler, demir parmaklı diyrenler gibi vardılar. Nefes alıp vermiyormuydu demirci ocaklarında körükler, ateş böcekleri gibi uçuşmuyor muydu kıvılcımlar? Balyozlar örse inerken, hıh demiyor muydu demirciler, ter akıyor, yürekler tazelenmiyor muydu? İşte onlar, körükleri, ocakları, örsleri çekiçleriyle vardılar.

Kocaman elleriyle yaşanmaz, namussuz bir devri kapatacaklar. Baltalar, kazmalar, kürekler ve nacaklar, mazlum bir halk için çarpan yürekleriyle vardılar. Onlar fıkara yapılarının direği, tarihsel şartların kaçınılmaz gereği, yaşatan nedir onca zorluklar içinde canlıları, onlar upuzun kolları, nasırlı kocaman elleri, palabıyıkları, cesur ve kardeş yüzleriyle vardılar. İnsandan insana, dayanışma, danışma içindeydiler, bu yüce davaya adamışlardı canlarını, onlar arılar gibi bitmez tükenmez bir çalışma içinde, onlar arılar gibi vardılar. Çoğusu kocaman gölgeler gibi ağır ağır geçiyorlardı geceleyin şehrin sokaklarından, ama, atmaca gibi atılmaya hazır kocaman göğüsleri, ışıl ışıl yanan namuslu, kardeş gözleriyle vardılar.

Zulum durur, gün gelir azgın bir deniz gibi çakılır kalır. Şu var ki zaman durmaz, akar giderdi

kendi yolunda. Beriyanda insanlar, mevsimleri de düşünmek zorundaydılar. Yağmur yağar yaş olur, buzdan ufuklarda rüzgâr uğuldar, kar yağar lâpa lâpa ve zalım bir kış olur, aç bebeler baharlara çıkamaz. Bu yıl hatırı sayılır bir yaz yaşanmış, sırtı ısınmıştı Allah tarafından insanların. Ama artık, tatlı bir serinlik güngün kendini hissettirir olmuştu İstanbul'da. Yıldızlar daha bir çekici, daha bir parlaktılar şimdi.

Gece yarılarına varmadan elayak çekiliyor, adım adım belli ki sonbahara doğru gidiliyordu, ağaçlar üşüyor, yapraklar sararıyor, biliniyordu ki, binbir yokluğun, yoksulluğun gerginliğinde yaşıyorlardı gene insanlar. Evlerde, barınaklarda, leylmekânlarda ışıklarını erken söndürüyor, parça parça yorganlarının altında, kâh umuda, kâhta umutsuzluğa sarınarak yatıyorlardı. Yufka yataklara uzanmak kolay, binbir karışık düşüncenin açmazında uyumak zordu. Hele yüreklerde dolaşık balık ağları gibi karmakarışık kaygılar, harap kafalarda kurşundan ağır fikirler dolanıyorsa?

Uzun, çok uzun yılların denemesinde Üçüncü Ahmet Saltanatı onun yakışıklı, şiirsever, kadınsıvır sadrazamı, entrika ustası vezirler son sözlerini söylemişler, unlarını eleyip eleklerini asmışlar, yalnız, ama yalnız kendi çıkarlarını düşündükleri için, ağır ağır da olsa iflâsın, yıkımın eşiğine gelmişlerdi. Taştan değil, topraktan bir temel üstündeydi bu kadîm ve köhne yapı. Tunç değil, tahtaydı artık bu koskoca dev. Ama, gene de bir şeydi ve hiç değilse asırlara dayanan bir görgüsü, tecrübesi, korku ve dehşet salan bir havası vardı. Bunu iyice anlamalı, bu gerçeği görmezden gelmemeli, onun yıkımı üstüne tutulacak hesap, ona karşı kurulacak cephe, buna göre teşkilâtlandırılmalıydı. Demek ki önce hasmı küçümsememeli, her hazırlığı buna göre meydana getirmeliydi. Burada yapılacak en kü-

çük bir hata, tahtalaşmış devi, yeniden tunçlaştırır, bu sefer daha bir vahşice halkın üstüne saldırmasını sağlardı.

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, şimdiye kadar yaptığımız incelemelere göre, bu devle savaş tutma görevini bir reaya, bir halk çocuğu olan, Patrona Halil Kaptan ve onun cesur arkadaşları üstleniyorlardı. Kırık dökük de olsa, derme-çatma da olsa tarih böyle yazıyor, böyle söylüyordu. Demek ki Patrona Halil, yıllardır imparatorluğu idare eden Osmanlı Padişahı Üçüncü Sultan Ahmet'e karşı çıkacak, Nevşehirli İbrahim Paşa'nın şiirli - şaraplı, köşklü-konaklı talancılar saltanatıyla hesaplaşacaktı? Bu sanıldığı kadar kolay bir şey değildi. Gelişigüzel bir çıkışla, cesur ataklarla başarılamazdı. Bilgi isterdi, inanç isterdi, tecrübe isterdi. Bu işe soyunanlar, bunu becerebilecekler miydi bakalım? Böyle nice nice ayaklananlar vaktiyle sarayın surlarına kadar gelmişler, orada kırılıp, kayalara çarpan dalgalar gibi eriyip gitmişlerdi.

Onun içindir ki Patrona Halil'in, onun cesur arkadaşlarının kimlikleri yeniden çıkıyor meydana, meraklı gözler ister istemez onların üstünde toplanıyor, yoğunlaşıyor. Bunun çözümü, bunun aydınlatılması galiba en göze batar işimiz? Onlar bilinmeden, çaplarının ne olduğu anlaşılmadan, olaya girmek, hiç de gözdoldurucu birşey olmayacak. Ayrıntıya girmek için imkânlar çok kısıtlı da olsa, hiç değilse öncünün kim olduğu bilinmeliydi. Bunu başarırsak, onun gözlerini budaktan sakınmayan cesur arkadaşları da, dolaylı yoldan biraz olsun gün yüzüne çıkacaklardı.

Öyleyse kimdi, kimdi Patrona Halil Kaptan?

PATRONA İSYANI isimli kitabında,

Profesör Münir Aktepe diyor ki:

«Osmanlı tarihinin belli başlı hadiselerinden biri olan 1730 isyanına, onun elebaşılarından Patrona Halil'in adıyla: — Patrona İsyanı — denilmiş-

tir. Patrona Halil aslan Arnavudluğun Horpeşte kasabasındandı. Ailesi ve Arnavudluktan ne şekilde ayrılmış olduğu konusunda, incelediğimiz eserlerde, hiç bir kayda rastlayamadık. Onun hakkındaki ilk bilgilerimiz, ancak Patrona isimli bir gemide veya Patrona gemisinde levend olarak — deniz eri — vazife görmesinden, hatta bu gemide bir ayaklanma dahi tertip etmesinden itibaren başlamaktadır.

Anlaşılan Patrona Halil söz konusu gemideki levendliği zamanında arkadaşlarını ayartıp isyana kışkırtmış, ama planlarında o sefer başarı sağlayamamıştı. Daha sonra da levendlikten ayrılıp Rumeli'ye gitmek zorunda kalmıştır. Onun bu suçundan ötürü, mahkûm olduğu cezadan, ölüm cezasından kurtaran kişiyse, o zamanlar kaptan olan, sonradan 1730 isyanı sırasında padişahın damadı bulunan Abdi Paşa'ydı. Sandwich'in kayıtlarına bakılırsa, Halil ancak, Rumeli'de hemşerileri arasına sığındıktan sonra Patrona lâkabını almış bulunuyordu.»

— Patrona:
İtalyanca padrone'den geliyor,
Kapdanna ve Piyale'den sonra, donanmayı hümayunun,
Üçüncü kumanda gemisi oluyordu —

Patrona Halil hakkında yazılan bu ilk satırları okuyunca, daha gençliğinde bile yaşıtlarını çok çok aşmış, göz dolduran çarpıcı bir kişiyle karşı karşıya olduğumuzu hemen anlıyoruz. Üçüncü Ahmed'in kanlı savurgan saltanatına son veren bu yüce kişinin sıradan bir adam olmadığını uyarıya gerek duymadan anlıyoruz. Onun asırlara dayanan bir siyasal yapıyı karşısına alışı, onunla kanlı bir hesaplaşmaya girişi, bir raslantılar sonucu meydana gelivermiş olaylar değildi belli ki. Hayatını adım adım kazanan ve kendini bileğiyle, yüreğiyle

yücelten, halkla sıkı bağlar kurabilen, üstün yetenekli, alçak gönüllü bir savaşçıydı Patrona. Asırları aşarak günümüze kadar gelebilmesi, onca küfre, saldırıya karşı durabilmesi, düşmanlarının yanında dost ve sevenlerinin de bulunması, gerçekten üzerinde durulacak, hem de ibretle durulacak bir olaydır.

Aktepe'yi izliyoruz:

«Patrona Halil Arnavudluk'dan Niş şehrine geçmiş, burada yeniçeri olarak on yedinci ortaya katılmış ve 1718 Pasarofça muahedesine kadar — Pasarofça'dan evvel olması gerekiyor — sessizce bu görevde çalışmış ise de, sonradan Vidin'e gönderilen muhafız askerleriyle birlikte, bu şehre gelmiş ve sonuçta, Niş'den Vidin'e yayılan, bir ayaklanmanın elebaşıları arasında tekrar ortaya çıkmıştır. Söz konusu isyanın daha ilk günlerinde korkunç sonuçlar meydana getirdiği, hatta asilerin padişahı tahttan indirmek için, İstanbul'a yürümeyi bile kararlaştırdıkları, ama, olayı bastırmaya memur Mısır valisi Kara Mehmet Paşa'nın zorba reisleri arasında bozuşukluk sokmak yoluyla, evvelâ bunları ikiye ayırdığı ve sonunda Mehmet Paşa'nın hepsini kırmakta başarı sağladığı bilinmektedir.

Yalnız burada üzerinde önemle durulması gereken bir nokta vardır ki, bu da padişahı alaşağı etmek isteyen bir asiler grubu içinde Patrona Halil'inde bulunması ve sonunda kaçmayı başarmasıdır. Patrona bu sefer de önce memleketine gitmiş ve oradan İstanbul'a geçmişti. Sermayesi ve sanatı olmadığından bu şehirde önceleri seyyar satıcılık, eskicilik ve dellâllık gibi ayak üzeri işler yapmıştı. Sandwich'e bakılırsa Patrona, yüksük, düğme, iğne, iplik türünden eşyayla dolu sepetini boynuna asar ve akşama kadar İstanbul sokaklarını dolaşırdı. Patrona Halil, halk arasında gaipten haberler veren bir adam olarak da anılırdı, meşhurdu.»

Yukarda önemli noktalara parmak basmış, bizlere ışık tutmuş bulunuyor sayın yazar. Tabiî bugün Patrona Halil'in gerçek kimliğinin meydana çıkarılması da hayli güç bir uğraştır, zira, eldeki veriler yetersizdir. Bu bakımdan onun yönettiği büyük ihtilâl hareketini de izlerken, yüzünün gerçek hatlarını da bu eyleminden, oradaki davranışlarından çıkarabileceğiz. Şimdi biraz da, başka kaynaklara bakalım.

Reşat Ekrem Koçu da diyor ki:

«1729 Haziranında olacaktır, bir gece Galata'da bir meyhanede, Patrona Halil kanlı bir olaya sürüklendi. Sarhoş bir topçu çavuşu ortada — hiç bir — sebep yokken Halil'e çattı, ağır ağır küfürler etti, hakaretlerde bulundu. Halil de bıçağını çekip çavuşu cansız yere serdi. Meyhane bir karıştı, Galata ayaklandı. Ölen topçu çavuşu, öldüren kalyon levendiydi. Topçularla kalyoncular, ocak gayretiyle olay yerine koştular. Birbirlerine bıçaklarla, kılıçlarla girmeleri zor önlendi. Tersane çavuşu Patrona'yı yakalayıp zındana attı, Halil — böylece — ikinci defa ölümle yüzyüze, burun buruna geldi. İşin kötüsü, birkaç kişiden soruşturulup — uygunsuzdur — diye bir kanı meydana geldi mi, o boydan adamlar, mahkemesine gerek duyulmadan, Kaptanpaşa'nın küçük bir ışmarıyla — gözünün yaşına bakılmayarak — zındanda boğulurdu.

Patrona Halil bir partal hasır üstüne uzanıp, üç gün üç gece yattığı tersane zındanında, Zenâne Yusuf adında bir korsanla tanıştı. Yaşça Halil'in akranı olan bu adam, Trabzon taraflarını yıllardan beri kasıp kavuran, nice masumların namusunu payimal etmiş, nice ocakları yıkıp söndürmüş, namlı korsan, Polathaneli Kazancıoğlu Hüseyin'in en yakın arkadaşlarından adamlarındandı. Trabzon Valisi Benli Mustafa Paşa tarafından ele geçirilmiş, İstanbul'a gönderilmişti. Ağzından Kazancıoğlu

hakkında bilgi alındıktan sonra, asılacak bir şeirdi. O, üç gün üç gece dört duvar arasında can yoldaşı olan Halil'e asla küçümsenemeyecek bir şey öğretti: Azıcık bir kuvvetle, bir şehir halkı nasıl dehşete verilir, ele geçirilince nasıl soyulurdu? — Hasılı — üç gün üç gece kaldığı tersane zındanı Halil'e mektep olmuştu.»

İçeriye düşüp de zındanların demir kapıları üstlerine kapanınca insanlar, suçlarının türü ne olursa olsun, birbirlerini — felâket arkadaşı — sayarlar, acılarını paylaşırlar. Bu bakımdan, Zenâne Yusuf adındaki korsanla Tersane Zındanında tanışan Patrona Halil'in, onunla kısa bir süre için bile olsa arkadaşlık edişinde önemsenecek, şaşılacak bir taraf olmasa gerek, Balkanlarda patlayan bir isyanda elebaşılık eden, padişahı alaşağı etmek için İstanbul üstüne yürümeyi kararlaştıran bir Patrona Halil, nasıl olur da bir korsandan ders alır? ki bütün belgeler onun daha genç yaşında yüce bir davaya soyunduğunu gözlerimizin önüne sermektedir. Zaten bu çalışmamız sonuçlanınca, onun namuslu Fedakâr bir halk adamı olduğunu ıspata gerek de kalmayacak.

Biz merhum yazarı izlemeye devam edelim:

«Patrona Halil'e, kendisini yakalayıp zındana atan Tersane başçavuşu arka çıkmış — ilgi göstermişti — Başçavuşluk Tersanenin inzibat amirliğidir. Kaptanpaşa katında — varlığı sayılır — sözü geçer. Başçavuş Patrona'yı arkalayınca, Kaptanıderya Mustafa Paşa da: «Başçavuş, var git — onu — âzadet! Ama ben, ne Tersane zındanına gelmiş olduğunu bileyim, ne de gittiğini. Hem muhkem — sıkı — tenbih edin o şahbazın — şanlı yiğidin — başı kendine lâzım ise, İstanbul'da hiç durmayıp memleketine gitsin» dedi.»

Yazara göre, Tersane İnzibat Başçavuşu'nun, Patrona Halil'i arkalaması, öyle kendiliğinden olu-

şuvermiş bir ilgi değildi. Bunu sağlayan Patrona'nın yakın arkadaşı Manav Muslı'ydı. Hatta bunun için yüklüce bir para da vermişti başçavuşa.

«Patrona Halil bir akşam gün battıktan sonra âzat edildi ve çıkınca doğru arkadaşı manav Muslı'nın dükkânına gitti. Her zamankinden farklı ama, sıcacık duygularla sarıldı öptü öptü arkadaşını, — başı, canı, sana borçluyum — dedi. Muslı Beşe, Patrona'nın durumuna yabancı değildi. Muslı'nın adını Patrona Halil'den öğrenen Şeyh İspirîzade Ahmet Efendi, Muslı ile de buluşup konuşmuş, karanlık kafasındaki cevherleri saçarak, onu da uyarmıştı. Ve manav inanmıştı ki, Patrona Halil: «zamanın Gâve'sidir-Gâve-i zamandır»

— Ya Gâve kimdir?

Dahhak'ın zulmuna karşı halkı ayaklandıran,

İran'lı meşhur demirci, meşin peştamalını bayrak yapmıştı —

«Zındandan çıktığı akşamın gecesi — kurtuluşun sıcaklığı — birbirlerine daha da açılan Patrona Halil ve Muslı Beşe, saatlarca hep bu konuyu konuştular — sözcüğün tam anlamıyla — kaynaştılar. Ertesi sabah kalkıp İspirîzade'ye gittiler. İskender Porça tarafından karşılandılar. O gün, Patrona Halil'in, canını bağışlayan Kaptan Paşa'nın emrine uyarak memleketine gitmesi, ama, orada çok kalmayıp gizlice İstanbul'a dönmesi kararlaştırıldı.» (R.E. Koçu)

Yukarda görüldüğü gibi, çok çok eski zamanlarda kalmış, sislere, karalara, çamurlara bulanmış bir kişiyi, kişilikleri meydana çıkarmak hayli zor ve yorucu. Bundan ötürü olayı bir de bizim kalemimizden izleyecek olan okuyucuların, çalışmalarımıza sabırla katılmaları gerekecek daha fazla aydınlanabilmek için. Ne yapalım, gerçeklere ulaştıran yollar dik ve yokuş, dün böyleydi bu, bugün de böyledir.

Açlıktan nerdeyse yiyecekti onlar kendi etini
Ordusunu Üsküdar'a geçirdi Üçüncü Sultan Ahmet.
Ve göstermekti halka maksadı gücünü azametini
Bu gösterişler İran'aysa Paşam ceddine rahmet.

Meydanlar, meydanlar, meydanlar!
Et Meydanı, At Meydanı, Beyazıt Meydanı?

İmparatorluğun şah damarı Der-saadet'te, Payıtahtta, başkente atıyor, daha doğrusu İstanbul'un kalbi Beyazıt'ta çarpıyor, çırpınıyordu. Azıcık duyarlı olmak, gözleri biraz olsun biyerlerde gezdirmek yeterliydi bir şeylerin ayrıntısına varmak, farkında olmak için?

Hiç beklenmeyen bir biçimde değişivermişti insanların havası sonbahar yaklaşırken, tetikleşmiş, sertleşmişti. Belli ki sinirler çok gergindi şimdi. Hatları keskinleşen kişi yüzleri anlamlı, gözler dik ve kararlı, adımlar sert, belirgin şekilde hareketliydi. Bu canlılar böyle telâşlı, böyle atak, biyerlerden geliyor, biyerlere yönelmiş, ama bu sefer sağlama gidiyorlardı. Temkinli bir yanıyla, şu var ki kesinlikle pervasız, inadına sefaletin şafağında uyanmış, kendi ellerine almak üzereydiler, kendi kaderlerini. Bunun için önce dünden, durgunluktan kopmuşlar, bunun için Osmanlı Devlet Düzeni'yle döğüşerek hesaplaşacaklar, kanlı kurtuluş günlerinde hür yaşayarak, ileriye doğru ışıklı bir yol arayacaklardı.

Allahu ekber, Allahu ekber,

Sabah ezanlarıyla uyanıyorlardı insanlar,
Saraçlar, marangozlar, dülgerler, demirciler!

Zaman zaman aralarında tartışmak, konuşmak ve böylece, buralara ulaşmak hiç de kolay olmamıştı. Ortalıkta fıldır fıldır dönen kollukçular, en

küçük harekette ahret sorgularına çekilmeler. Demir kapıları gıcırdayarak bir kere kapanınca üstünüze, bir daha kolay kolay açılmayan zındanlar, Allah'ı çok, insanın kıt olduğu yerlerde, selâvat hakkı bile tanınmadan boğulmalar. Bu lâle çiçekleriyle süslenmiş bir kahpe ölümdür ki, dünyada eşi menendi yoktur. Canın hiç mi hiç sahibi yoktur. İnsanın elbette bir aciyanı vardır, ama, gelin görün ki, arayanı yoktur. Nedim, seçilmiş o güzel sözcükleriyle — Bir gevheri yekpare — olan İstanbul'da, padişaha en ünlü şiirlerini, davudî sesiyle döktüre döktüre okurken, kâinat hınzır bir rakkasenin oynarken kalçalarında. Hakanın gözleri yaşarırken hazdan, bir havayı nesimi çiçek kokularıyla yayılıp gelirken boğazdan. Kaş ile göz arasında, saz ile söz arasında, usta cellâtlar elinde, başına basılan yılanlar gibi kıvranıp savrularak boğuluyor, geçip gidiyordu insan oğlu dünyamızdan. Geriye ahmak padişahlar, zevk sarhoşu sadrazamlar, kanlı lâleler ve satılık şairlerin zulmü yücelten ısmarlama şiirleri kalıyordu.

İnsan onuru tere bulanmış,
Sürüm sürüm sürünmüştü yıllarca yerde,
Boşuna mıydı kılınan namazlar, dualar camilerde...

Kaldı ki, yalnız İstanbul'un tabandaki ilgili, yanlız onlarla sınırlı değildi bu olgular. Yalnız onlarda görülen bir şey değildi bu yay gibi gerilmeler. Patlamaya hazır durumlar yaratmalar. Sarayla kapışmaya girmek için fırsat kollamalar. Besbelli kaygılar, gözyaşları, hastalıklar, kıtlıklar, ölümler, ardı arkası gelmeyen müzmin şikâyetler, tekmil imparatorluk topraklarından akıp gelmiş, başkentte uğuldayan bir kin denizi oluşturmuştu. Hasılı, atlılar, yayalar, yaylılar, kağnılar, kızlar, kızanlar, deve kervanları, vergi kaçakları, asker kaçakları, yarık tabanlariyla dağları damgalaya-

rak, yanık türküler söyleyerek bitmez tükenmez ovalardan gelmişlerdi. Rumeli'den, Anadolu'dan, kol kol, kafile kafile İstanbul'a akmışlar, yoksullukları, açlıkları, bir de değişmek ve değiştirmek kararlarını beraberlerinde, yanlarında getirmişlerdi. Kemikli kocaman göğüsleriyle çarpacaklardı bu saray denen, bu saltanat denen kadîm kayalığa, inanılır şey mi bu?

Ki kelleyi koltuğa aldı,
Canını da hîrsla dişine taktı,
Belli ki reaya çarpışırsa kurtulacaktı...

Asırlara boy veren, ama artık yaraları sararan, alttan alttan çürümeye başlayan, doğurganlığını yitiren, meyvadan kalan, bu muazzam ağaç, yıllardır bilenmiş bu keskin baltaların ağır ölümcül saldırısına dayanacak, yaralar alsa da varlığını koruyabilecek miydi. Bu soruyu taraflar — saray ve reayalar — zaman zaman kendilerine soruyorlar, ama, kendi çıkarlarına göre cevaplıyorlardı, acaba hangi görüş doğru, sosyal gerçeklere uygundu? Görünen, yok adeta gözlere batan durum odur ki, saltanatçılar günahlarının ağırlığını ölçemiyorlar, ne bahasına olursa olsun kanlı saltanatları devam etsin istiyorlar, bu sebeple, belki de farkında olmayarak, kendi felâketlerine oynuyorlar durumu doğruca değerlendiremiyorlardı. Hava, korkunç uğultularla patlamak üzereydi ve onları saltanat kayıkları ayrı sularda yüzmüyor, yüzdürmüyordu ki? Evet, hayat denilen o koca denizde, zaman zaman amansız fırtınalar kopuyor, en usta ellerden çıkan yapılar bile alabora oluyor, insan feryatları arasında batıyorlardı.

Sormak gerekti saraylılara, sormak gerekti sözde şeriattan desturlu aylaklara, saltanat arabalarını yapanlar kimlerdi? O araca besili azgın atları gümüşlü takımlarla koşanlar? Dizginleri tutanlar, kamçıları şaklatanlar — haydaa aslanlarım! — di-

yerek ölüm yarışını başlatanlar? Onlar bir gün canlarını dişlerine alabilir, artık kendi hayatlarını da esirgemeyeceklerine göre, saltanat arabasını bu sefer, Kâğıthane mesiresine değil, uçuruma sürebilirlerdi. Beygirler düşünmezler çılgınca koşarlarken, ama, arabacılar düşünür, işte o anda hesaplaşmaya durabilirlerdi kendilerini ezenlerle. Arabayı onlar yapacak, saltanatı ebedî siz süreceksiniz, işte bu olmaz!

Sür oğlum arabayı hızla,
Sür sür aman aman yolundan kalma,
Yanarsın, başkalarının kestanesini ateşten alma!..

Osmanlı padişahları zaman zaman boylarının ölçüsünü almak için tarihin o şaşmaz — ama aynı zamanda yanıltıcı — aynasına güvenle bakmışlar, kantara çıkıp okkalarını anlamışlar ve sonuçta kendilerini tuttuğunu koparan, son derece güçlü bir dev olarak görmüşlerdir. Hurdacılar çarşısına benzeyen o garip kafalarında ürettikleri fikirler, yaşanılan şanlı bir geçmişin durmadan yanlış değerlendirilmesi, yenilgilerinin sebeplerini hep hasımlarının davranışlarında aramaları, inerken, alçalırken kendilerini çıkıyor, yükseliyor sanmaları, devamlı yanılmalarına yol açmıştır. Yazık ki onların bu maceracı çıkışlarının cezasını yığınlar çekmiş, o yanlışların bedellerini seller gibi akan kanlarıyla ödemişlerdir. Ama beri yandan şu var ki, hiç de küçümsenemeyecek tecrübeler elde etmişlerdir bu ardı arkası gelmeyen yenilgilerden. Az bir şey midir ulaştıkları doruk? Bunu ilerde kullanacaklar, haklarının kalkanı, keskin kılıcı olarak değerlendireceklerdi.

Demiri onlar döğsün,
Toprakları eksin buğdayları biçsin,
Sonra da ülkede o aylakların hükmü geçsin?

Şurası açık, saltanatçılar günahlarının sarhoş-

luğu, bakar körlüğü, gönüllü aldanışı içindeydiler. Babalardan kalma mirası mesire yerlerinde hovardaca savurmak, onları biyerlere götürmeyecekti belli ki —ya da uçuruma götürecekti— Çünkü imparatorluğun geleceği, büyük ölçüde ülkenin iktisadi, siyasî, sosyal şartlarıyla ilgiliydi, sıkı sıkıya bağlıydı. Üstelik onlar, soyup soğana çevirdikleri, horlayıp aşağıladıkları, onurlarını hiçe saydıkları insanlarla da içiçeydiler. Besbelli ki padişahçılar bunu sezememiş, anlayamamış, halkın saraylarını taşlamasını bile bir uyarı saymamış — bazı istisnaları saymazsak — kendilerini sahte bir yansımada yanlış değerlendirmiş, yanlış tartmışlardır.

Çekilenler unutulmaz,
Biz çalıştık çalıştık onlar yidi.
Oturduk şimdi hesaba, herbiri bir Allah idi...

Bunun sonucu olarak saray dalkavuklarının, çanak yalayıcıların durmadan haykırdıkları, her fırsatta yerli yersiz tekrarladıkları —Mağrur olma padişahım senden büyük Allah var— kandırmacasını hem kendileri uydurmuşlar, hem de dönüp kendileri inanmışlardır. Denilebilir ki kör bir gururun dürtüsüyle gönüllerde oluşan billûr bir köşktür bu. İşte Üçüncü Sultan Ahmet böyle pembe bir sarayda ömür süren gafillerdendi. Halktan ayrı, haktan ayrı, tabaasını ezim ezim eziyor, tabandaki insanın kinini, yıldırımları, şimşekleri üstüne, sarayına, saltanatına çekiyordu.

Armut ağaçta güzel,
Padişah beyni olunca kötü,
Müjdeler artık yiyilmeyecek reaya eti...

Bu Sultan'ı düşündürüyor, kaygılandırıyor, korkutuyor muydu bilinmez? Yücelerde yaşayanlardan hesap sorulmaz. Çünkü onlar etrafı surlarla çevrili apayrı bir havada, apayrı bir alemde yaşıyorlardı. Dış dünyadan, halkın halinden haberli değildiler. Anadolu kadını, Rumeli kadını, çerden-

çöpten çaputlarla yorgun ve cılız yapısını örtmeye çalışırken, günyanığı kupkuru elleriyle silerken terini, ölesiye çalışırken, aç bebesini tarlalara taşırken, bakın padişah dünyasının kadınları nasıl bir hayat sürüyorlardı. Görecek anlayamayacak, gözlerinize inanamayacaksınız.

Kuş sütü içmiş su yerine,
Bakın ceylân etleriyle beslenmiş,
Sonra da güvercin gibi uçmağa heveslenmiş...

«Üçüncü Sultan Ahmet devrinde, hanımların sarayiçi elbise, giysi ve kıyafetleri çekici, renkli ve son derece güzeldi. Meselâ sultanlar, arkalarına baştan aşağı incilerle süslenmiş, düğmeleri elmas, uzun bir entari giyerlerdi. Sonra da bellerine gayet geniş, elmaslarla bezenmiş bir kemer bağlarlar, boyunlarını süslemek için salt inciden yapılmış, yumurta büyüklüğünde, zümrütlerden meydana gelen kordon bulundurur, kulaklarına fındık büyüklüğünde, armudî elmas küpeler takarlardı. Hotozların etrafında yâkuttan yapılmış güller, inci dizileriyle göz doldururken saçlara iliştirilen iğnelerin hepsi elmaslı, zümrütlü, özellikle yüzükler benzeri görülmemiş bir büyüklükte, iri elmas taşlarla süslüdür.» (Ahmet Refik)

Baktı baktı şair,
Hayretteyim hayranım, dedi,
Onlar kanlı bir saltanatın ziynetleri idi...

Güneşin sabah ışınlarıyla titreştirdiği sular misali önümüzden ağır ağır akıp giden karılar, bunlar padişah, bunlar sadrazam, bunlar vezir hanımları. Peki peki, bunların bir yüzüğünden, bir reaya karısına fistan alınmaz mı? Ya da, üç köy çeşmeyle donatılmaz mı? Yüz şehidin yetimi bakılmaz mı? Beşyüz askerin aç karısı doyurulmaz mı? Demek isteriz ki, olan olmuştur, tarih düzeltilmez, ancak ileriye doğru ibret ve ışık alınır ondan. Bir

derebeylik düzeninde şaşılası şeyler değildir sayıp döktüklerimiz, evet saltanat böyle sürülür. İşin garip tarafı, alın terleriyle onlara bu yaşamı sağlayanlar arasında da ihtişamlarının binlerce hayranı vardı, belki de onlara alkış tutuyorlardı. Buna rağmen deriz ki, gene de saltanatçılar karanlık bir geleceğe hızla yürüyorlardı.

Düşman da alkışlayabilir,
Siz gülücüklere sakın kanmayın,
Reaya yastaysa insan olduğunuza inanmayın...

Bin kişi kan ter içinde didinerek çalışır. On aylak oturur onların ürettiği nimetleri besmele bile çekmeğe gerek duymadan tıkına tıkına yer. Sonra altınlar, elmaslar, inciler, zümrütler, göz alan çiçekler gibi kulak memelerinden sarkan kıymetli küpeler. Durur çözmeye çalışırsınız cennetten size tablolar sunan bu eşsiz manzarayı? Buna rağmen kitabı tersinden okuyan bir saray ülemesı çıkar, altın tastan su içer gibi rahat rahat, belli bir noktaya bakarak: — Bu yüce Allahın taktiridir! — der. Zaten dürbünün tersiyle bakarsanız, gerçekler sizden uzaklaşır, uzaklaşır, renklerini ve anlamlarını kaybederler. Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki, yığınların sırtından geçinenler, bir de tersine çalışan mantık, ya da mantıksızlık geliştirmişler, eğriyle doğruyu birbirine karıştırmışlardır.

Şah padişah ama ama,
Ki halifelikleri vallahi yalan,
Gözyaşı insan ziyanlığı onlardan kalan...

Hasılı yaşamak en üst düzeyde, ipeklere, atlaslara bürünerek, inciler elmaslar takınarak yaşamak. Davullarla, zurnalarla, teflerle, darbukalarla, zillerle, sazlarla, rakkaselerle yaşamak. Kahkahalar atarak, ortalığı çınlatarak, göbekler, kalçalar, göğüsler oynatarak, gerdan kırarak, gözler süzerek, inci dizerek yaşamak, Güneşten günler oluşur, gökyüzünde sedeften yıldızlar, ağır ağır altmı aylar dolaşır.

Ilık bir rüzgâr da eser mi sana? Aheste çeker kürekleri sandalcı, mehtap uyanmasın. Mis gibi memelerde, bal akan dudaklarda, işte kar, işte kömür, şarabı parlatan şurup rengi bardaklarda geçer ömür. Bunun adı, havalardan kapıp, bir dirhem ter dökmeden, tavalarda yemek, avantadan yaşamak değil mi? Kimdir ama reaya teriyle bu pembe yazıyı yazan? Allah tarafından kurulmamış mı bu kahpe düzen? Kimdir kimlerdir bu oyunu bozan?

Demek sen yiyeceksin,
Vay beride ömürler çürüyecek,
Duyun duyun meydanlara insanlar yürüyecek...

Tabandaki insanla tavandaki insanın, yani, reayanın ve padişahın, ayrı ayrı dünyalarda yaşadıkları bir gerçekti, kime sorsak alacağımız cevap, işiteceğimiz haber buydu, böyle olacaktı. Ama, aynı zamanda bu iki şey, iki olgu, iç içe değil miydi? Birbirlerinden etkileniyor, birbirlerini etkilemiyorlar mıydı? Zaten bunun bir başka şekli de düşünülemezdi. Kaldı ki, giysilerini biran görmezden gelirsek, bu iki insan türünün birbirine tıpatıp benzediğini hayretle görecektik. Yalnız o küçük zümre, zümrütlü azınlık, yani aylaklar takımı kanlıcanlı, öteki onbinlerse, çelimsiz, zayıf ve kupkuruydular. Sırmalı giysileri için de yapıları rahat, yüzleri güleç, alımlı-çalımlıydılar hazır yiyiciler. Reaya takımıysa yırtık, yamalı, partal şeyler giyiyorlardı.

İşte işte onlara geliyor
Sefalet at damgası sanki etinde,
Soruyoruz bu kanun mu Allahın adaletinde?..

Ama toprağı eken, ürünü devşiren, arabalara yükleyip şehirlere indirenler bunlardı. Başta padişah, onu izleyerek yardakçıları, reayayı saltanatlarının devamı için acımasızca kullanıyor, aynı zamanda da küçümseyerek hiçe sayıyorlardı. Şaşılacak şey, sadece cisimleri, yapılarıyla değil onlar, isimleriyle

de birbirlerine benziyorlardı; Ahmet, Mehmet, Mustafa, İbrahim gibi. Ayşe, Fatma, Pakize, Naciye, Emine gibi. Şu var ki dünyaları, daha önce de söylediğimiz gibi kesinlikle ayrıydı. Aralarında doldurulmaz derin bir uçurum vardı.

Bu yollar da tükenir,
Ne var ki bir hayli yoracak,
İnanın çobanlar padişaha hesap soracak...

Onlara göre reaya fukarası, çeşitli el işlerinin zanaatçıları, demirciler, kömürcüler, bakırcılar, balıkçılar, saraçlar, askerler, yani yeniçeriler, bahriyeliler, halka yakın ilim adamları, bir koyun sürüsü gibi sâf, karıncalar gibi küçücük, küçücüktüler. Öyleyse dağların çiçek kokulu balını patlayıncaya kadar yemek, şu var ki canlıların da arı uğultusundan da korkmamak gerekti, sömürücülere sorarsanız, kâdim böyle değil miydi bu? Yorulmak, zahmet, ter çalışanların, kovanlarda toplanan ballar padişahın, onun saltanat destekçilerinindi. Peki, peki, yığınlar farkında değil miydi sürüp gelen, sürüp giden bu kanlı oyunun? Bu acımasız, oburlar soygununun? Yüzeyden bakarsak bu sorunun cevabı olumsuz, biraz derinlere inersek, biraz daha dikkatle incelersek olumluydu. Çünkü yığınlar, gizliden gizliye kılıçlar gibi bileniyorlardı.

Ayıplanamaz yıllarca,
Gidip türbelere yüz sürdüler,
Sonunda kurtuluşu kendi ellerinde gördüler...

Toplum hareketlerinin, belli bir birikimin değerlendirilmesi, o kadar kolay bir şey değildi. Bunun için günü birlik, iğreti, ayak üstü verilmiş kararlardan kaçınmak, gelişmeleri aydın bir kafayla, ama sabırla izlemek, kendi çıkarına yontmamak, mantığı kenara itip hislerle sonuca varmamak, kararları pamuk ipliğine bağlamamak gerekliydi. Tabanını belli bir istihsal düzenine bağlamayan, ekmeğini terleyerek, çalışarak kazanmayan bir zümre,

geçici bir zaman sürecinde, rahat bir ömür sürse bile, tarih içindeki yeri sallantıdaydı, tehlikedeydi. Onun içindir ki, genel bir açıdan baktığımız zaman, ezenlerin yıkılıp döküldüğünü, yığınların hiç affetmeyen, bağışlamayan saldırıları karşısında dağılıp perişan olduklarını, tarih alanından silinip gittiklerini görüyorduk. Onun içindir ki ezenler, belki de bilmeyerek hep kısa vadeli hesaplar tutmuşlar, böylece karşılarındaki hasım güçleri ehavete, korkuya itmek yollarını denemişler. Ama sonuçta, kendi oyunlarıyla yenik düşmüşler, savaş alanlarından silinip gitmişlerdir.

Biriniz yalan söyledi,
Yaşa yaşa deyip katıldı onunuz,
Şaşılacak ne var bunda işte geldi sonunuz...

Sabanın sapına yapışmayan, azgın denizlerde yelken açmayan, öküzleri koşup, yeri sürerek tohum saçmayan. Taş kırmayan, demir döğmeyen, yüreğini yurt hizmetinde cızır cızır kavurmayan, daima halktan alan, hizmeti geçtik bir damla tıri bile toprağa vermeyen, düşmanın ayak seslerini duyar duymaz koşup hudutlara, halkının onurunu korumak için, göysünü kalkan gibi germeyen, toprak adamından aldığını, anasının ak sütü gibi helâl ederek, dönüp topluma vermeyenler siyasî iktidar olamazlar, olsalar da saltanatlarını ebedî sürdüremezlerdi. Bu bakımdan onlar, ne kadar güçlü görünürlerse görünsünler, hangi öldürücü silâhları kullanırlarsa kullansınlar, gene halk taş gibi yerinde kalacak, zalimler sel gibi akıp geçeceklerdi. Hiç umutsuzluğa kapılmamak gerekti, tarihler hep bu gerçeği yazıyorlardı satır satır. Okuyup anlamak gerekti, buna göre davranmak gerekti. Ama, haramzadeler takımı, kısa görüşlülükten kurtulamazlar, bunun için de yalancı cennetlerde ebedî hüküm süremezlerdi.

Kardaş gibi omuzomuza,

Birbirine durmadan danışıyor,

Durum çetin onlar kanlı günü konuşuyor...

Artık arkadaş bu meydanlar bize dar! Onca yıldır çalıştım, hani ayağımda bir çift pabucum? Namusuma leke sürmeden bu günlere geldim, Allaha bir can borcum var. Bakın bakın, Beyazıt Meydanı, Et Meydanı, At Meydanı, işte buralarda kıyametler kopmak üzere, boşuna okunmuyor hırçın hırçın sabahleyin ezanlar. Ben söyledim siz dinlediniz? Hep konuşulmuyor mu bu dertler, sanırım meramımı anladınız? Bacak vardır, çarık yoktur, helebi çıkalım meydanlara, düşenlerin dostu çoktur. Birden fazla olmaktır hüner? Ondan öte, üçler, yediler, kırklar? Diyoruz ki reaya kanı haram, harami kanı helâl, bize karşı duramaz ırzı kırıklar Değirmene boş gittim. Hey hey sözlerime dikkat edin, on çuval buğday öğüttüm. Gecelere bölük bölük köpek ürüdü, neyimiz var korkulacak kardaşlar, zalımların yürekleri çürüdü.

Hani ya hani nerde,

Kasılmalar afurlar tafurlar,

Korkmuş teslim olmaya hazır surlar...

Kışta, yağmurda, karda, şimdi yüreklerimiz çırpınıyor yaralı kuşlar gibi, düşman çizmelerinin dayandığı hudutlarda. Neden neden fütühattan döndü talihimiz, yârab, bu darbelere, bu alçalmalara lâyık mıydık biz? Hani —yektir Allay yek! — diye haykıran şanlı yiğitler nerede? Biliyoruz cevap yok, satılan hudutların askerlerini sırtlanlar yiyor derede. Zafer yok, galibiyet, galebe yok, kelleler uçsa, kan çıksa dize. Peki peki kimler hazırladı bu kanlı kefeni bize? Adîlsen kılıcını arşa asarsın. Halkını soyarsan, zulmedersen, düşman önünden tavşan gibi kaçarsın. Sor sadrazama, İstanbul'da ele gelir kaç karı var biliyor. Olmaz, böyle idare olmaz, bu kafayla koyun bile güdülmez. Onun

için hudutlarda mızraklar göğüs deliyor, onun için oralardan yüzü kanlı gaziler geliyor.

O halde, böyle bir zamanda Dersaadet'le sınırlı kalmak, çıkmazlardan kurtuluşun çaresini yalnız İstanbul'da aramak yeterli değildi. Başları hudutlara da çevirmeliydi biraz, batıya, özellikle doğuya batmakta, oralardaki kaynaşmaları çözmekte, sayılamayacak kadar çok faydalar vardı.

Ahmet Refik diyor ki:

«İran bu esnada fedakâr bir halâskâra — kurtarıcıya — sahip oldu. Âdi bir kervancının oğlu iken, eşkiya reisliği yapan Nâdir, bu sırada büyük bir orduyla Horasan dağlarından indi. O birçok orduları sevk ve idare edecek meziyetlerle donanmıştı. Becerikli, hilekâr, atılgan, zulmü, şan şöhret hırsı, kadere boyun eğmemesi, o sırada İran'ı kurtaracak bir öncü için, en önemli şeylerden biriydi. Kendisine Thmasp Kulu ünvanını verdi. Safevîlere bağlı İran'lıları yanına alarak, İsfahan'a yürüdü. Eşref Han'ı kaçmaya zorladı, şehri kan ve ateşle boğdu.»

Merhum yazar, o devre ait bazı gerçekleri namusluca bulmuş çıkarmış, biz de durumun aydınlanması yolunda bunlardan faydalanıyoruz. Neden ama, kişileri, işleri eylemleriyle değil de, soyuyla sopuyla değerlendirmeye kalkıyor? Neden Nâdir, âdi bir kervancının oğlu? Sadece — Kervancının oğlu — demek yetmiyor mu? Onun, birçok orduları idare edebilecek yetenekte olduğunu gene kendisi söylüyor? Bu becerilere sahip olan bir kimse, tarihte kendisine, olumlu ya da olumsuz bir yer yapmış olmuyor mu? Onun bu yanlış değerlendirmesine, ilerde Patrona Halil'i incelerken de şahit olacağız. Besbelli ki gerçeklere giden yollar dikenli ve çakıl?

Biz onu sabırla izlemeye devam edelim:

«Nadir Afgan'lıları kılıçtan geçirdikten sonra, karşısında Türklerle, Rusları buldu. Ancak, her iki

devlete birden saldırmayı uygun görmedi. Ruslarla uyuşma yoluna gitti, işgal ettiği yerleri onlara bıraktı. Büyük Petro aslında Osmanlılara karşı acımasız bir siyaset izlediğinden, İbrahim Paşa'yla bağladığı andlaşma hükümlerine hiç de önem vermemişti. Bu andlaşmadan iki sene sonra, Avusturya'yla Türklere karşı gizli bir andlaşma yaptı. Ondan sonra Osmanlılara baş vurarak, Bab'ı-âlinin işkali altında bulunan yerleri istedi. — Bunun için — İstanbul'a elçi gönderdi. Ama, öteyandan, cevap almaya gerek duymadan Tebriz'i bastı, var kuvvetiyle yüklenerek, Türkleri kana boğdu.»

Lâle altında yarışırken,

Kâtanelerde bülbül gibi şakırsan,

Ki yenilir ordun halkı çıplak bırakırsan...

«İstanbul'da bu felâket etraflıca haber alınıp bir süre sonra Acemlerin Tebriz'deki zulümleri de duyulunca, İran'la savaşmanın gereği ortaya çıktı. — Şu var ki — Üçüncü Sultan Ahmet, kesinlikle savaş istemiyordu. Ama, İbrahim Paşa, Osmanlının varlığına yapılan bu saldırının, içerde isyanlar meydana getireceğini, kesinlikle biliyordu. — Bunun için — Hiç değilse bir gösteriş seferberliğine baş vurmalıydı. Zaten onun da ana yönelimi, işi ne pahasına olursa olsun, barışla bağlamaktı. Paşa'nın kurduğu düzende Padişah Üsküdar'a geçecek, orada ordugâh kurulacak, bir taraftan da barış konuşmalarıyla uğraşılarak, İran meselesi yatıştırılacaktı.»

Taşıma suyla değirmen döner mi? Dönmez, üç-beş kova suyla koca bir orman yangını söner mi? Sönmezdi. Ve ne acıdır ki, düşmana karşı çıkmak, kendi halkının üstüne yürümeye benzemezdi. İşte işte görüyoruz, böyle yalın bir tehlike karşısında Sadabattaki köşkler, sığlün gibi karılar, kadınlaşan erkekler, süs askerleri, bahşiş şairleri, sazlar,

sözler, can yakan sürmeli ahu gözler, hiç mi hiç, bir işe yaramıyordu.

Şu var ki, onlar oyunlarında kararlıydılar:

«Üçüncü Sultan Ahmet, sadrazamın bu teklifini istemeye istemeye kabul etti. Ağustosun ilk günlerine doğru parlak ve gösterişli bir alayla Üsküdar'a geçti. Onun bu hareketi oldukça parlak ve aldatıcıydı. Üçüncü Ahmet saltanat kadırgasıyla Boğaza doğru açıldı. Bütün donanmanın Üsküdar kıyılarında dolaştığı görüldü. Bu geçit resmi, tam dört saat sürdü. Üsküdar'daki halkı kandırmak için, her çareye baş vuruldu. Artık karaya çıkan padişahın önünde tuğlar çekiliyor, Üçüncü Ahmet, uzun sorguçlu peyklerin zib — süs — ziveri ortasında, at üzerinde gidiyordu. Arkada, sarayın ileri gelen erkânı, padişahın murassa kılıcını, yedek sarığını, aptes ibriğini taşıyordu.»

Kilometrelerce uzakta olan bir düşmanın İstanbul'dan gösterilecek bayraklarla tehdit edilmesi, neyi halledecek, hangi şeyi sağlam kazığa bağlayacaktı? Demek ki bu çabalarla, bu göz boyamalarla saltanatçılar, ancak kendilerini kandırabilirlerdi. Şu da var ki, yazarın dediği gibi onlar, İran'a harp açmak değil, bir iç ayaklanma hevesini söndürmek davasının peşindeydiler, o kuru gürültülerden anlaşılan buydu. Onun için, hemen hemen, havayı bulandırmak yolunda hiçbir gayret esirgenmiyordu:

«Halkı harp yolunda galeyana getirmek için, her türlü araca başvuruluyordu. Uzaktan, padişahın yedekte yürütülen beygiri üzerinde mızraklar ve kalkanlar görülüyordu. Sarayın narin ve kadınlaşmış erkânı, süslü, ama hiçbir işe yaramaz silâhlarla halkın önünden geçiyorlardı. O gün ak ağalar, abanoz yüzlü harem ağaları da zırhlar ve mihverler giymişlerdi ki, bunlar da davullarla, zurnalarla geçiyorlardı. Daha sonra şeyhilislâmın, ülema ve dev-

let erkânının, iç oğlanlarının silâhlarla geçtikleri görülüyordu, alaya renk veren de bunlardı. Onların hemen hemen hepsi zırhlar üzerine ipekli sargılar sarmışlar, omuzlarına altınlarla sedeflerle süslenmiş silâhlar almışlar, kadifeli, sırmalı okdanlıklarına yaldızlı oklar doldurmuşlardı.

Alay bütün parlaklığı, olanca debdebesiyle Üsküdar'dan geçti, ama, Kadıköy'e gelir gelmez — nedense? — birdenbire dağıldı. İşte o zaman devlet erkânı yöredeki saraylara, bazıları da Boğaz içindeki yalılarına gittiler. Askerlerin bir kısmı şehre gönderildi, bir kısmı da ordugâh korunmasına bırakıldı. Daha doğrusu bütün bu alay, halkta, acemice tertiplenmiş bir tiyatro oyunu tesiri bırakmıştı.»

Yarın Patrona Halil ve arkadaşları yalın kılıç meydanlara çıktıkları zaman, halkı peşlerine taktıkları zaman, yedi sayısından yetmiş binlere ulaştıkları zaman, yığınlar elbette, Üsküdar'da tertiplenen tiyatro resmi gecidiyle, yığınların kulakları yırtan isyan avazları arasında bir ölçüştürme yapacaklardı.

Gözyaşının bak ki kana dönüştüğü zamandır
Ki bakışlar düşmanları titretiyor deliyor.
Reayanın askerle esnafla birleştiği andır
Haydin yoldaşlar kanlı bir yağmur geliyor.

Bir derebey saltanatı, sürüsüne bereket kadın erkek yaranından başka, asalaklar, dalkavuklarla ömrünü sürdürüp götürür biraz da. Cömerttir, eli açıktır, ganidir gönlü, sahavetlidir, hanederdir. Yüzeyden bakınca, güya alan değil, soyan değil, sömüren değil, hep nimetler saçan, hediyeler, ihsanlar sunan, yani veren, ama, bol bol veren bir kuruluştur. Mermer sövelere asılmış, altın tokmaklı bir kapı ki, bildik-bilmedik, tanıdık-tanımadık, varlıklı-yoksul, herkeslere ardına kadar açık.

Fakir fıkara, kollarını sallayarak, tıpkı babasının evine dalar gibi içeri girebilir. Rahat rahat sofralara oturabilir. Ama aslında, birkaç kişi doyurulur, bini de umdurulur, onlar da, bir gün sofraya oturabilmek hayaliyle yaşarlar. Bu yolla, tekmil tebaanın alınteri, göznuru, emek ürünü burada toplanır, gözlerden ustaca saklanarak. Böylece, temel gerçekler altüst edilir ana doğrultusundan saptırılır. Bunun sonucu olarak da orada, akıllara durgunluk verecek, en üst düzeyde, her şeyin berrak sular gibi akıp gittiği, inanılmaz bir masal havası yaşanır.

İyi ama bunu görmek, buradaki şeytanca oyunu anlamak, öyle sanıldığı gibi kolay bir şey değildir. Yüksek, aşılmaz surlarla çevrilidir onların köşkleri, kasırları, sarayları çünkü. Öteyandan, bütün ömürlerine biraz olsun bu oyunun farkına varamayan binlerce, onbinlerce insan vardır. Halbuki, kendileri olmasa, bu kudurgan, bu insan düşmanı

saltanat devam etmeyecek, edemeyecek yıkılıp gidecektir. Ama padişahlar, ama derebeyleri olmasa da, onlar pekalâ, gene çalışabilecek, güven altında hayatlarını sürdürebileceklerdir. Ama ama, okadar zor ki bunu anlamak, anlatmak?

Ne varsa yani, hepsi, evet hepsi,
O altın tokmaklı büyük kapıda, kapılarda,
Bütün fırıldaklar, bu saray denilen sihirli yapılarda:

Fermanlar, emirler, buyrultular, hattı hümayunlar, kaimeler hep buradan çıkar. Düzenin çağıldayan dolap suları burada akar. Ülkenin geneline buradan yön verilir, harp kararları hep burada alınır. Bunun sonucu insanlar hemen de hiç bir şey bilmeksizin harekete gelir, atıyla, eşeğiyle, katırı, mandası, kağnısı, zahiresi, devesiyle yani, canlılar gönülden yorgun, yollara düşer.

Gözler bir türlü ulaşılamayan kederli, korkunç ufuklarda, yorularak, yaralanarak, hastalanarak kanlı terlerle hudutlara varır, düşmanla savaşa tutuşurlar yorgunluklarını gidermeden. Kan seller gibi akar, düğün değil savaş bu: Anam beni yetiştirdi, bu ellere yolladı./ Al sancağı teslim etti Allaha ısmarladı./ Boş oturma çalış dedi hizmet eyle vatana./ Südüm sana helâl olmaz saldırmazsan düşmana... Ama onlar, ömürlerince bir gün bile gülmediler, onun için dost nedir, düşman nedir, onu hiç bilmediler. Öteyandan, bakın şu aksiliğe ki, muzaffer oldukları zaman da, mağlûp düştükleri zaman da kaybederler. İşte o zaman ortalık bir karışır, çünkü padişahlar katiyyen mağlûpları sevmezler. Gazaba gelir, tutar bunun hesabını onlardan sorarlar. Geçtik askerleri, fermanlar eriştirip ünlü paşalarını bile boğdururlar.

Açıkçası, kısa yoldan, en kolay bir şeydir onların idaresinde ölmek, gene en zor bir şeydir onların zamanı saadetlerinde yaşamak, ömür sürmek. Yani,

bir serçe, ya da bir kırlangıç daha hürdür insan denilen canlıdan. Yaprak gibi hafiftirler, küçüktürler, yapıları göze batmaz. Tutulsalar onlardan bir lokma et bile çıkmaz, yaşar giderler öyle.

Onun için hakanlar, hep sülün avlarlardı, altın sülün, gümüş sülün, alaca sülün, serçe değil. Hiç boşa atmaz, kırlangıç avlamazlar. Öte yandan dalkavuklar güçlüleri boşa tavlamaz, padişahın köpekleri paça suyuna tirit, has undan da yal ister, sadece kemikle havlamaz. Bu bağlam da bilmeli ki tarih, gözleri örtülü lâgar beygirlerin döndürdüğü bir bostan dolabı değildir. Onu asalaklar var güçleriyle — dümenlerinin bozulmaması — için, bir kararda tutmak, ya da geriye çekmek isterlerken, beride yığınlar, üretimden gerçek paylarını almak savaşıyla birlikte, tarihi de ileriye iterler, ya da alır götürürler ötelere. Terin, gözyaşının, kanın, seller gibi aktığı bir süreçtir bu. Son derece hareketli, dalgalı, kavgalı, bazan da durgun muazzam akar bir sudur. Bu gidişin önemli olan yanı, hiç değişmeyen özelliği, devamlı olması, kesinlikle durmaması, ileri, daima ileri gitmesidir.

Bu açıdan bakınca Üçüncü Ahmet Saltanatının, yani, kanlı lâleler devrinin, ana hatlarıyla neyin, nelerin etrafında döndüğünü ve hangi sebeplerle sürçüp düştüğünü, yıkılıp gittiğini, biraz dumanlı da olsa anlayabiliyor, görebiliyoruz. Yukarda: — Padişahın köpekleri sadece kemikle havlamaz — demiştik. Bu kafadan bir yakıştırma değildi, gelişi güzel söylenivermiş sanmayın n'olur? İnsanlar ekmek yerine kuru ağaç kabuklarını kemirirlerken, onların padişahının, insan değerini neye saydığını anlatmak için yazıyorum bunları. O devrin derinliğine varmak, karanlık kapıları biraz olsun aralamak yolunda, okuyucularımla omuzomuza olmak istiyorum. Yazar ancak onlarla anlaşırsa yazar, yürütür, anlatır konusunu. Onların arasında değil bir

uçurum, bir adımlık bile mesafe yoktur ve olamaz. Böylece zahmetleri paylaşırlar, beraberce yürütürler insan türünün geçmişiyle ilgili araştırmayı, zahmetleri üleşirler, bu yoldan bir sonuca varırlar. Yazarla okuyucularını, karşılıklı bir terazinin kefelerine korsanız, sayıları, çeşitli meslek dallarındaki yerleriyle okuyucuların, tek olan yazardan çok daha ağır basacağı bellidir, gayet tabiîdir, olagandır. Söz konusu ettiğimiz şey, aslında onların kardeşçe dayanışmasıdır.

Yalanları sollayıp, uzun çalışmalar yaparaktan, gerçeklere ulaşmak dün de zordu, bugün de zor. Neden? Bu konuda bir kişi aydınlığa ulaşmaya uğraşırken, belli ki, dokuz kişi de kanlı olayı karanlıklara gömmeye savaşmış, ya da saptırmaya çalışmış en azından. 1730 Patrona Halil isyanını tutmak, olmazsa, yıkılan Üçüncü Ahmet Saltanatı için gözyaşları dökmek, ne kolay şey? Halbu ki önemli olan, gerçeğin kendisini yakalamaktır. Çalışmalarımızın tabiî sonucu olarak ihtilâle girmeye hazırlanırken, onu zorunlu kılan etkenleri, bir daha kuşbakışı gözden geçirmek istiyoruz...

Abdi Tarihi diyor ki:

«Şevketlü, mehabetlü Padişah'ı âlem-penah Hazretleri ise, Sadrazam'ı Asaf-perver 'Nevşehir'li' İbrahim Paşa'ya bigayetin teslim idiler. (O) vezarette mustakil ve murahhas olduğundan her nice ister ise öylece ederdi.»

Yazar, Üçüncü Ahmed'in heybetinden, azametinden başlayarak, rahat bir anlatımla giriyor eserine ve gerçekleri sorumsuzca saptırarak, biçim ve özünü bozduğu sözde olayları sıralamağa girişiyor. Amacı şu: Kanlı bir ihtilâlin sorumluluğundan Üçüncü Sultan Ahmed'i ve onun zevke batmış köhne düzenini koruyacak, tarihin şaşmaz yargısından kurtaracak! Peki ama, padişah Nevheşir'li Damat İbrahim Paşa mı? Yoksa, Osman oğullarından,

Üçüncü Sultan Ahmed mi, diye sormazlar mı adama? Şu var ki, batağa saplanmadan su almak, dikene dalanmadan gül koparmak bir hayli zordur. Biz gene Abdi Efendi'yi izlemeye devam edelim:

«Vakıa Sad'rı Azam'ı Asaf-perver İbrahim Paşa Hazretleri (bir) zevk'u safaya mail, ruz'u şeb — gece gündüz — hay'ı huy safada ve ocaklarda (da) zabitan birbirine uygun, Devleti Âli Osman da bu gûna — o yolda — hareket eylemiştir. Ve reaya fukarası zulmü cevriden perişan olmuş(tu) Âlem hayrette kalmış idi. Ehli mansıp olanların — devlet hizmetinde bulunanların — ekseri(si) leylü nehar — gece gündüz — zevku safa, ve çengü çigâne — çingenelerle — meclis areste idi, — bezenmişti, süslenmişti — (Böylece) Memaliki Âli Osman — Osmanlı mülkü — harap olmak değil, canibi erbaasını — dört tarafını — düşman neüzibillâh — Allah korusun — zapteylemek sadedinde olsa, belki biz (gene) zevkimizde olalım, derlerdi.»

Evet böyle söylüyor, sürdürüyor Abdi Efendi ve Üçüncü Ahmed'i o muazzam patlamadan kazasız belâsız sıyırmaya çalışıyor, hep günahları, veballeri İbrahim Paşa'nın sırtına sarmak hesapları yaparak. Ama bu işin biraz derinine varmak isteyenler hemen anlayacaklardır ki, Abdi Efendi, o zamanın kanlı olaylarına hakça, ortadan bakan bir yazar değil, yer yer de eserinde belki de elinde olmayarak sergilemiş bunu. O zamanlar bu kitabın nasıl bir hava yarattığını tabiî bilemeyiz. Ancak bugün onun kapağını açanları — yeminli Osmanlı hayranları hariç — üzüntüye boğduğu da bir gerçek.

1730 Patrona İhtilâlini kitaplarının sayfalarında arayabileceğimiz yanılmıyorsam — sıcağı sıcağına kaleme alınmış —sadece iki kitap var elimizde, hem yerli kaynak. Bunla: Abdi Tarihi ve Destarî Sâlih Tarihi'dir. Ama her iki eserin yazarı Üçün-

cü Ahmed'e toz kondurmamakta anlaşıktırlar. Bunda da şaşılacak bir şey yok, biri dışardan, biri de içerden saraya bağlıdırlar. O devirde bundan da fazlasını beklemek, belki yazarlara haksızlık olacak. Abdi Tarihi'nden gerilerde söz etmiştik. Şimdi biraz da, Destarî Sâlih Tarihi'ne bakalım:

«Tarih yazmaları kataloğuna, esas metindeki bir ibareden alınarak, Vak'a-i İbretnüma — ibret alınacak olay — adiyle geçen bu eserin asıl yazarı, Destârî Sâlih Efendi namında, padişahın yakınlarından bir zattır. Eserin ilk sayfalarında verilen bilgiye göre, Sâlih Efendinin ayrı ayrı kâğıtlar halinde ve başka başka zamanlarda kaleme aldığı müsveddelerin orijinali veya bir kopyası ortada yoktur. — Yoktan yonga kopar mı? Ke. Ko. — Padişahın Sır Kâtipliğini yapmakta olan Salâheddin Salâhî efendi adında başka bir zat, Sâlih Efendi'nin, dağınık bir halde bırakmış olduğu yaprakları toparlayarak, kendine göre edebi bir üslûba sokmuş ve beyaza çekmiştir ki, elimizdeki metinler de bunlardan istinsah — kopya — edilmiş nüshalardır.» (Prof. B. S. Baykal)

Destâri Sâlih Tarihi'nden kısaca:

«Aldı Tebriz'u Nihavendini — şehrini — de İrân'ın/ Hemedan Gence, Revan — Erivan — Fatihi Sultan Ahmet... Lâkin, Âsitane'de — İstanbul'da — kalan Veziri Azam İbrahim Paşa, kendi aleminde meşgul olup, envaı — çeşitli — kabahatla malâmâl — dopdolu — olduğundan ma'da, Padişahı Âlemi dahi iğfalden hâli kalmayıp, ibadullaha nazar endazı şevkat olmadığından naşî, — halka acıyarak bakmadığından ötürü, bir de kandırmış devamlı —» İşler karmakarışık olmuş, demeye getiriyor.

Dikkat edilirse, çıkış noktalarında Abdi Efendi ile aralarında tam bir uyuşma var, Destâri Sâlih Efendinin. Ama, şunu da gözlerden uzak tutmamak

gerek. Bizim, taraflı da olsalar, onların anlattıklarını bilmeye ihtiyacımız var. Ola ki, karanlıkları aydınlatmak için, az da olsa bir takım parıltılara rastlayabiliriz. Kaldı ki, onların başaşağı getirdikleri birçok gerçeği ayakları üstüne dikmek de bir hayli yarar sağlayacaktır bize.

Şimdi bir de,

Şu yorum ve açıklamaya göz atalım:

«Osmanlı İmparatorluğu, mutlakiyeti, mutlaka, çok katı istipdat ile idare olunur bir devletti, tebaanın mal ve can güvenliği yoktu. Padişahın ve onun tam yetkili vekili olan sadrazamın bir işareti, bir emriyle, vezirden ayaktakımına kadar, kim olursa olsun, bir adam idam olunur ve bütün malı devlet adına müsadere edilirdi. İbrahim Paşanın temiz elleri ne cana, ne de mala uzandı, herkese, can ve mal güveni geldi.»

Gerçekten öyle mi acaba? İlerde göreceğiz.

Ve aynı düzende sürdürüyor yazar, izleyelim:

«On iki sene sürecek olan bu devri, Patrona Halil denilen hamam çıplağı (bir) serseri ile kendi kıratında otuz nefer kadar haytanın ayaklanması kapadı. Bu hezele gürûhunun kıyamını, Lâle Devrinde İbrahim Paşa ve yaranının sefahat ve lüksüne karşı toplum ızdırabından doğmuş bir hareket gibi göstermek, bizce çok hatalıdır. Patrona ve arkadaşlarının acı hayat hikâyesini yazar ve onların hakiki simalarını göstermeye çalışırken yukardaki satırları işte bunun için yazdık. Halkın ve esnafın bin türlü şikâyeti, vergiler, para ayarsızlığı, toplumu kızdıran himayeler, lâle merakı ve helva sohpeti gibi — şeyler — Lâle Devrinden evvel de vardı, sonra da devam etti. Kaldı ki, karşısında hırslı muhalifleri ve düşmanları bulunmayan bir iktidar, Türkiye tarihinde değil, cihan tarihinde — bile — görülmez.»

Bu satırları, Osmanlı tarihçileri, Abdi ve Des-

târi Salih Efendilerden tam 237 sene sonra, Reşat Ekrem Koçu kaleme almış. Yukarda adını andığımız yazarlar, Nevşehirli İbrahim Paşa'yı hiç acımadan yere çalarlarken — ki yakıştırma, uydurma değil — bu, Osmanlıdan da Osmanlı, cumhuriyet devri yazarı, insana nerdeyse hayretten küçük dilini yutturacak, olayları böylesine tersyüz etme çabasında bulunurken. Peki bu gayretkeşliği nasıl açıklamalı? Biz şakacıktan diyoruz ki — sempatiyi fisebilullah — Ama aslında eski tarihçiler de, R.E. Koçu da, bir olayı aydınlatmak davası peşinde değiller. Onlar, isyanı kendi isteklerine göre yorumlamak, gerçeği saptırmak çabasındadırlar. Biliniyor ki son derece sakat bir tutum ve vurdumduymazlık havasında kanlı bir ihtilâli kışkırtırlarken Üçüncü Sultan Ahmet'le, sevgili damadı İbrahim Paşa omuzomuza, kolkolaydılar.

Tabiî, bütün bu zorlamalar, bu kanlı yıkımın suçunu, sorumluluğunu kâh padişahın, kâh da sadrazamın sırtına atmalar, kaydırmalar, gerçekten o devirde imparatorluğu kimin, kimlerin idare ettiği sorusunu da akla getirmektedir. Bakıyoruz, Üçüncü Sultan Ahmet, bir taraftan Üsküdar sahrasına Acemlere kuru gürültüyle gözdağı vermek için orduyu hümayunuyla çıkarken, bir taraftan da işkembeci ve kebapçı Yahudilerin işleriyle uğraşmaktadır. Onlar miri zağarlara — beylik köpeklere — de aylık pay vermek şartıyla işlerini yürütmekte, on dükkândan başka yerlerde — bunlar Yahudi de olsa — bu işlerin yapılmasını, sahrayı Üsküdar'dan çıkardığı bir fermanla önlemekte önletmektedir. Bu konuda Yahudilerin ağır basması, ister istemez kulaklarda şöyle bir çağrışım yapmakta — İmparatorluğu kimler idare ediyor — sorusunu gündeme getirmektedir.

Böylece aşağıdaki pasaj önem kazanmakta:

«Bu devirde Türkiye'de en zengin tacirler, Ya-

hudilerdi. Onların nüfuzu hemen de harukulâde idi. Türkler ticarete ilgisiz ve sanayiden nefret ettikleri için, bütün ticaret Yahudilerin elinde idi. Her paşanın maiyetinde behemhal bir Yahudi bulunur — paşanın bütün işlerini — o görürdü. Her paşanın memur olduğu vilâyetlerde piyasayı teftiş etmek, hediyeleri almak, ithalât ve ihracat emtiasını tetkik eylemek onun elinde idi. Tabipler, vekilharçlar, tercümanlar, hep Yahudilerden seçilirdi. Ticaretle ilgili herşey onların ellerinden geçerdi. Türkiye'de Kanuni Sultan Süleyman zamanından beri Yahudi nüfuzu — buyurganlığı, sözkesenliği — bir felâketti — belâydı —» (A.R. Lâle Devri)

Merhum yazarın parmak bastığı bu nokta gerçekten üzerinde durulmaya, düşünmeğe değer bir olgu ki, imparatorluğun iki yakasını bir araya getirmeyen sebeplerin başında sayılabilir. Batılı sömürgenlerle sıkı göbek bağları olan bu unsurların, bir taraftan onların ticari ajanlığını yaparken, bir taraftan da ülke ürünlerinin kaymağını yedikleri görülmektedir. Öyleyse dış ve iç politikanın bağlanmasında da türlü fırıldıklar çevirebildiklerini söylemek için, bilgin olmaya gerek yok. Evet, padişahın köpekleri yalnız kemikle havlamaz, ette ister, derken boşuna konuşmuş olmuyoruz. Ama, yukarda gördüğümüz gibi, eti Yahudi verirse, kuşkusuz ki o hayvanın dostu-düşmanı, havlaması da bir başka olur.

1600'lerde Kraliçe Elizabet, tütünü boşuna sokmamış imparatorluğa. Asırlar geçmiş koskoca aradan, halâ, her gün biraz daha arttırarak tüttürür dururuz. Nedir sonuç? Bu gün hangi konuda olursa olsun, İngiliz'e atıp tutmak son derece de kolaydır. Ama, tütüne düşmanlık etmek, o mavi dumanla savaşmak zordur. Kim kazanmış peki sonunda, gene İngiliz değil mi? Bu Batılıya yalnız ağızdan de-

ğil, burundan da yakalanmak, demektir. Ne güzel söylemiş Mehmet Akif: «İşimiz düştü mü tersaneye yahut denize./ Adetimizdir muhakkak koşarız İngilize.» diye.

«Lâle Devri Türkler için parlak bir uyanma devri oldu. Avrupa medeniyetinin esaslı bir şekilde doğuda gelişmesi için ilk adımları meydana getirdi. Genellikle Sa'dabat kasırlarının inşasında Fransız zevkinin büyük tesiri görüldü. İstanbul siyasi çevrelerinde hep Fransızlık taklit edildi. Fransa elçisi Üçüncü Ahmet'e kırk kadar zarif portakal ağacı taktim etti. Bu parlak ve yeşil yapraklı fidanların taze manzarası padişahı son derece memnun etti, bütün saksıları Sa'dabat köşkünün önüne dizdirdi.

Felemenk'li ressam Van Mour, daima bu lâtif manzaraların resimleriyle uğraşır. Öteyandan, hemen bütün elçiler ona baş vurdular, özel olarak tablolar ısmarladılar. Kendisi İstanbul'da otuz sene oturdu, yetmiş yaşında öldü. Ömrünü Lâle Devrinde bu şehrin hayat ve görüntülerini bütün tablolarında yaşatmakla geçirdi. — Batıdan gelen — Doğunun bu becerikli ressamı, — usta sanatçı — çok nefis tablolar meydana getirdi. Ama, en çok Türklerin bu devirde, pek parlak ve son derece gösterişli olan teşrifatını resmeden tablolarıyla şöhret kazandı.» (Ahmet Refik)

Hayretle görüyor öğreniyoruz ki, gerileme sürecini yaşayan koca bir imparatorluğun yöneticileri halâ hangi davaların peşindedirler. Teşrifat — protokol — resimleri yaptırıyor halâ, aptal aptal bakarak ressamlara poz veriyor, ülkelerine dikilmiş hırslı gözlerden, diş gıcırtılarından habersiz görünüyorlar, ne yazık? Bu vurdum duymazlık, bu ardı arkası gelmeyen gaflet aymazlık, bir gün onları uçurumla karşı karşıya bırakacakmış kimin umurunda? Bir kargaşa olursa, bir isyan ve ayaklanma

meydana gelirse, böylece halk, canını burnundan solumaya başlasa — ne yapalım? Altta kalanın canı çıksın — diyordu onlar aldırmadan besbelli ve tabandaki insanları düşünerek böyle söyleyebiliyorlardı anlaşılan. Ama bu sefer reayanın kan selinde boğulacağı pek kesin değildi. Bunun aksi de olabilirdi:

«Memleketin önemle — üstünde durulması gereken — bir yeniliğe ihtiyacı vardı. İbrahim Paşa (ise) bu yenilikleri daha çok, başka sahalarda taklide girişmiş, az bir zaman sonra da bu özentinin gidişi, sadece Fransanın eğlence yerlerini, saraylarını, bahçelerini, bizde de uygulama şeklini almıştı. Bu konuda, 8 Ekim 1721 tarihinde, Fransa'dan İstanbul'a dönen, Çelebi Mehmet Efendinin padişaha sunduğu takrir — önerge — incelenmeğe değer.

Mehmet Efendinin sefaretnamesini okuyanlar, bu devirde, Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki, bilimsel ve sosyal farkın ne kadar büyük olduğunu gayet iyi anlarlar. Sefaretnamede, Batıyla ilgili birçok yeniliklerden söz edilmektedir. Ortaya koyduğu sosyal, bilimsel, askerlik konuları hakkında açıklamaları içeren, bu tür bir raporun, en önemli bölümü ise, Fransadaki yaşayış şekillerine ve inşaat biçimlerine ait bulunmaktadır. Özellikle saray ve bahçe düzenlenmesi konularına bu sefaretnamede geniş bir yer verilmiştir.» (Prof. Münir Aktepe)

İbret ve biraz da hayretle okunacak satırlar bunlar. Sayın profesör çağa adım uydurmak bakımından Fransa'yla aramızda meydana gelen ve hemen her alanda kendini gösteren farklılığı belki de içi yanarak gözler önüne sermekte, önemle hatırlatmaktadır. Ama, ne acıdır ki, sanayide, ticarette, askerlikte meydana gelen bu korkunç gelişmelerden Osmanlı İmparatorluğunu sadece bahçeler, saraylar, köşkler, kasırlar ilgilendirmiştir. Her ba-

har gelinler gibi süslenen bahçeler — hele ki İstanbul'da — baş döndürecek kadar güzeldi. Sürmeli ceylân gibi seyrine doyum olmaz, bu gün de güzeldir. Şu var ki Fransızlar onları, senayi, ticaret ve askerlikteki gelişmeleri üzerine bina etmişler, sağlamlaştırmışlardı. Bir ölçüştürme yapmak gerekirse onlarla Osmanlı İmparatorluğu arasında, ilerilik-gerilik gerçeği gözlerden uzak tutulmamalı, bu çelişkinin uçurum haline dönüşmesi önlenmeliydi. Peki bu mümkün müydü acaba?

Şimdi, bir sigara yakalım ve düşünelim,

Peçevî İbrahim Efendi Tarihi'nde, diyor ki:

«1600 yılı hududunda — bize tütünü — İngiliz keferesi getürdüler ve bazı emrazı ratba şifa — hastalıklara deva — olmak namına saddılar. Ehli zevkten bazı yaran — keyfe müsadesi vardır — deyu, müptelâ oldılar. Giderek ehli keyf olmayanlar dahi istimal etmeye — kullanmaya — başladılar. Hatta kibarî ulemadan ve eshabı devletten niçeleri ol iptilâya — tutkunluğa — uğradılar. Kahvelerde erazil ve evbaşın kesreti istimalinden — rezillerin, ayak takımının çokça kullanmasından — oraları gök tütün olup, içinde olanlar birbirini görememek mertebesine vardı — kimse kimseyi görmüyordu — Esvak — çarşılar — bazarlarda dahi lüle ellerinden düşmez oldu. Birbirinin yüzüne gözüne — püf püf — deyu, çarşıları, mahalleleri kokıddılar ve hakkında nice yâve eş'ar — saçma şiirler — nazmedüp bîmünasebet — yerli yersiz — okıddılar. Bazı ahbap ile bir nice defa münakaşa vakî oldu — tartışma meydana geldi — iyi mi?»

Eğri oturup doğru konuşuyor, dalgın dalgın düşünerek diyoruz ki, Vay gidi Osmanlı Devleti vay? Demek seni ingiliz keferesi tütüne alıştıracak? Kahvelerin, evlerin, pazarların, hatta mahallelerin pis pis kokacak? Peki peki olur mu bu? İşte Peçevî İbrahim Efendi'nin tarihinde gördük, okuduk,

olmuş, bal gibi oluyor. Mirî zağarlara — beylik köpeklere — Cuhudlar, yani Yahudiler kemik verecek, gene onlar imparatorluğun ticaretini, daha doğrusu idaresini, gırtlağını ellerinde tutacak, iflâhını kesecek, akıl alır bir şey mi bu? Kimin evini soruyoruz, kimin umurunda? Batının senayide, ticarette, askerlikte dev adımları attığı elçi raporlarından öğrenilecek, şu var ki hiç önemsenmeden gözardı edilecek, buna karşılık, Fransa'dan Üçüncü Sultan Ahmet'e, bahçe, köşk, saray planları, portakal fidanları gelecek, bunları usta bahçıvanlar bahçelere dikecek, bunlardan meydana gelen eşsiz manzaraları Felemenk'li ressamlar tuvallerine alacak, gözalan tablolar meydana getirecekler, hey gidi hey!

Batı budalası sadrazamı izleyerek, hemen de bütün idareciler ve padişahın yakınları, Fransızları maymun gibi taklide başlayacak, ülkesini sanki abadetmiş, hakan yavan yavan şiirler yazacak. İbrahim Paşa kadınsı tavırlarla, Felemenkli ressam Van Mour'a pozlar verecek. Acemler, üstün kuvvetlerle hudutları delik deşik edecek, O yalandan naralar atarak, gösteriş için Üsküdar'da bayrak gerecek. İran'lılar kuru gürültüye pabuç bırakmayacak kadar akıllı, bir dehşet manzarası yaratmak için, Osmanlı esirlerinin, burunlarını, kulaklarını, ellerini kesecek, bu olur mu bu? İşte görüyoruz, olmuş, olacak! Ama, sürgit olmayacak. Çünkü reayanın, esnafın, askerin, daha doğrusu halkın onuru yolgeçen hanı değil. Artık gözler kinli, gönüller halatlar gibi gergin. Öyle anlaşılıyor ki, iç ve dış düşman beğendiği cevabı alacak, Patrona Halil ve onun cesur arkadaşları, halkı peşlerine takaraktan, bu körlemesine gidişe belli ki — dur — diyecek...

Bu bölümü kapatırken,

— Baş sorumlu Üçüncü Sultan Ahmet mi, yoksa İbrahim Paşa mı? — sorusu da, — Abdi Efendi,

Destâri Salih ne derse desin — padişahı hangi sözcüklerle savunmuş olursa olsun, gene de bir açıklığa kavuşmuş olmuyor mu? Zaten KİTABI MUKADDES asırlar var ki çözmüş bu düğümü: «Allahın dikmediği fidan kökünden sökülecektir. Onları bırakın, onlar körlerin kılavuzlarıdır. Eğer kör körü yederse, her ikisi de çukura düşer!»

Sadabat'a çektiler altın eyeriyle devleti
Biz şanlıyız güçlüyüz biz biliriz dediler.
Halka bakan kim üç paraya düştü reaya eti
İnsanı geçiver kitabın kavlini çiğnediler.

Onların kimi anlı şanlı
Kimi de izzetlû saadetlû fehametlû,
Hükümlû kerametlû padişah,
Kimileri iyalleri onun yani sayısız kadın efendi
Kimi kızı ahûmisal göz kamaştırır,
Kerime sultan, kimi müheykel veledi şehzade.
Sonra sonra Allah
Sonra nebîler sonra Peygamber sonra melekler,
Onların sayesinde güya
Hüküm sürerler evet hüküm sürerler inanırsanız bunlar
Bakın ki ar namus tertemiz,
Ve cümlesi bütün dinî kayıtlardan kesinlikle azade.
.....
Allah buyuruyor,
Ama, açıkça Kur'an-ı Keriminde:
— O gün biz cehennemi
mutlaka kâfirlerin gözleri önüne dikeceğiz. —
— Onların gözleri
ayetlerime karşı perdeliydi. Kelâmımı işitmiyorlardı. —
— Kâfirler, Ben'i bırakıp kullarımı
dost edinmelerinin doğru olduğunu mu sanıyorlar?
şüphesiz biz,
cehennemi kâfirlere bir konak olarak hazırladık. —

— Ey Muhammed! Sen onlara şöyle de:
«Amelleri yönünden
en çok zarara uğrayanları size haber vereyim mi?»
— Onlar, inançlarının bozukluğu yüzünden
dünya hayatındaki gayretleri boşa giden insanlardır.
Oysa kendileri iyi iş yaptıklarını sanıyorlardı. —
(Kehf Sûresi: 100,101,102,103,104, Numaralı ayetler)
Üçüncü Ahmet,
O kılıcını arşa asmış keskin
Heybetli hükümlü öteyandan eşi yok,
Ama ama gelin görün dış düşman önünde naçar.
Tebaasın sırtında
Gözyaşına bakmadan acımasız şaklatır kırbacını,
Dün secde ettirdiği hasımların önünden
Bugün hiç sıkılmadan yan verip kaçar.
.....
Belli ki artık mağrur
Surları da işte yıkılmaya yüztutmuş,
Kaça kaça oralardan yaralı yorgun umutsuz
Perişan bir nice nice yerler kaybetmiş.
Atları atılgan değil
Saltanatı sallanan sona eren süslü araba,
Uzak iller ayaletler köyler
Çizme altında kalan yerler, çözülen hudutlar meraba!
.....
Bak şimdi hazin hazin
Bir şarkı yankılanır, bir şarkı kulaklarda,
Dalgalanır söner de sonra kaybolur gider uzaklarda.
İşte mahzun gönüller hisli
Kederli gözler ağlamış ağlamış da puslu,
Ah ah şehitlerin
Mezarları belli değil gaziler kulübelerinde yaslı,

Tarih gafilleri katmış önüne kürüyor,
Ahmaklar ibrettir kendileri kazarlarmış mezarlarını
Düşman Osmanlıyı geldiği yere doğru sürüyor.
.....
Estergon kalâsı bre dilber aman
Subaşı durak,
Kemirir gönlümü bre dilber aman
Bir sinsi firak,
Padişahım lâlelerle dilberlerle
Boylu boyunca zevke battı Sa'dabat da,
Düşmanın n'olur beni bırak!
Yüce Allah,
Kitabında açıkça buyuruyor:
— Sakın zinaya yaklaşmayın
çünkü o, rezilliktir, kötü bir yoldur. —
— Yeryüzünde böbürlenerek yürüme.
Çünkü sen elbette yeri yaramazsın,
boyca dağlara ulaşamazsın. —
(Kur'an-ı Kerim: İsrâ Sûresi, 32 ve 37. Ayetler)
.....
Şimdi artık sorulmaz mı
Kimdi ama, kimlerdiler bunlar,
Osman Oğullarından adı sonra gelen adamlar,
Sadrazamlar, işinin ne olduğu belli olmayan paşalar.
Kimi vezir kimi reisülküttap
kimi aylak öylesine kimi kulağı kirişte kul.
Ey asırlar görmüş
Kefere üstüne Allah Allah diyerek
deryamisal namağlûp ordular sürmüş,
Ama artık mağrur surları ağırdan yıkılmaya yüztutan
Fakir çirkin onurlu umutlu,
Takıları incileri gerdanlıklarıyla
Elmas iğneleri, zümrüt küpeleriyle gamlı İstanbul.
.....

Bunları
Biricik biricik
Öğrenmek lâzım geliyor gayrı.
Kaç kere söyledik
Biliyorsunuz kul ayrı padişah ayrı.
Padişah bir ama canıazizi bal kaymak lokum
Tebaası binlerce mi, olsun onlar selin götürdüğü kum.
Köşk kasır bahçe
Konak saray ne varsa hep şahındır,
Bakırcılar, demirciler hep leyl-mekânlarda
Can senin ama,
Yanılma sakın onu alma hakkı şanlı padişahındır.
.....
Onlar rahat tabiî
Doğuştan tura varmış kıçında,
Beride perişan insanlar binbir derdin içinde.
Karın acıkır keyif kaçar
Bir dert ki bitmez sanki ezeli,
Ah bu boğaz başlarına ne belâlar açar.
Çocukları acıktı
Karısı anlamlı anlamlı baktı yüzüne,
Deniz dalgalıydı ama ne çare
Ahmet bismillâh, deyip gene balığa çıktı.
Torba değil bir türlü
Tutup da büzemezsin ağzını şu kesenin,
Kim kurmuş Allahaşkına bu düzeni kim kurmuş
On tane balık tutarsın yazık bunlardan biri senin.
.....
Altın kemerler gerdanlıklar
Bahçeler bahçıvanlar hizmetkârlar halayıklar,
Ama geleceği kesinlikle belli değil
Surlarla yemyeşil enginlerle
Denizlerle camilerle saraylarla donanmış,
Bak cennetten bahçelerde bu şehirde sürur bul.

Sülün gibi karılar bir bakar yürek yakar
Ceylân misali kızlarla,
Şerbet akan çeşmelerle mescitlerle gazilerle
Şehitlerle mezarlarla selvilerle süslü İstanbul.
.....
Balığa çıkarsan abi
Bil ki hayat-memat birbirine eştir,
Ki ağa girmeyen balık üstüne hesap tutulmaz
Daha doğrusu anlayalım,
Bu ölümle tutulan bir acayip güreştir.
Yaşarsan raslantıya say
Unutma ondan ötesini ancak Allah bilir,
Yemyeşil duruşuna bakma
Deniz bu kardeşim durur ansızın kudurabilir.
.....
İstanbul
Yani kadîm Kostantinopul
İslâmbol
Yani Âsitane yani Dersaadet,
Yani burada binlerce insana kuru ekmek sağlamak
Padişah sarayının — Dergâhı Muallânın — şanındandır,
Beylik zağarlara has unlardan yal
Yani Cuhudlardan, yani Yahudilerden köpeklere et.
Sen bu oyun
Böyle sürer gider mi sanıyorsun hey gidi,
Kadın delisi, zevk padişahı Üçüncü Sultan Ahmet?
.....
Dikkat dikkat
Sakın deniz almasın seni ağına,
Bir balık için on canın gittiği çok görülmüştür
Neyse her ne hal ise Ahmet
Düşmemeye düşmemeye bak denizin tuzağına.
Diyoruz içimiz titreyerek

O kadar güvenmeyecekti balıkçı Marmaraya,
Nitekim sandal nasıl alabora oldu bilemedi
Kimseden kimseden imdat dileyemedi,
Tuttuğu balığı deniz aldı
Karısı dul çocukları öksüz kaldı,
Vurdu yazık vurdu fakir ölüsü boş çuval gibi karaya.
Ha bileydin ceddine rahmet,
Bu işler olurken
Bir dilberle tam üç sefer sevişti Üçüncü Sultan Ahmet.
Anlayana söz bu kadar,
Mâkamî Muallâyla balıkçı Ahmetlerin harbi var.

.....

Reşat Ekrem Koçu diyor ki:
— 1703 de Cebecilerin ayaklanmasıyla başlayıp
En ön safına Yeniçerilerin geçtiği (Edirne Vakasında)
Osmanlı Tahtına
Oturan Üçüncü Sultan Ahmet
Yirmi yedi sene süren padişahlıktan sonra,
1730 da yine bir ihtilâlle devrildi.
İhtilâl onu çıkaranların
Ve idare edenlerin olduğu kadar,
Hükümet mesuliyeti yüklendikten sonra
Zevke gaflet ve delâlete düşenlerin de eseridir.
Üçüncü Sultan Ahmet
Hükümdarlık sanatına vakıf değildi,
Ve yirmi yedi yıllık saltanatında bu sanatı
Öğrenme kabiliyeti de gösteremedi. —

.....

Padişahı öğrendik
Peki ama kim bu balıkçı Ahmet?
Ki ölüsü kıyılarda savruldu gitti
Yankısı var oralarda feryatların yasın,
Sakın ihtilâle kalkışacaklardan

Oduncu Ahmet'in bir yakını olmasın?
Bu hiç bilinmiyor,
Padişah değiller burası kesin ama,
Biri ihtilâlde biri balık tutarken ölmüş,
Bunun için halk katında isimleri kolayca silinmiyor.
.....
Kanlı bir olay sonucu
Altın bir merdivenle tahta çıkmış Sultan Ahmet.
Yaralı bir arslan gibi, tutmuşlar
Teslim etmişler ona koca imparatorluğu ki
Durmuş aptal aptal bakmış, Allah bilir ya bakmış,
Para ayarsız
Hudutlar delik deşik
İşsizler asker kaçakları eşkiyalar umutsuzlar,
O da sıvanmış açlar için çeşmeler yapmış.
Deyin ki, aç insanlar susar mı?
Padişahtır anlı şanlı
Hikmetinden taktirinden sual olunmaz,
Bunu bir yerini getirip sormuşlar kendisine,
Pekiii demiş gülerek: Düveli Muazzamanın,
Rusun, İngilizin, Fransızın
Avusturyanın, hatta Acemin elçilerine ne eser göstereceğiz?
.....
— Artık İstanbul'un
Her tarafında inşaata devam olunuyordu.
Avrupa'dan, Asya'dan İstanbul'a birçok mimarlar
getiriliyor bütün binalar değişik türde inşa olunuyordu.
Bu şekilde meydana getirilen binalarda kâh Versay
kâh da İsfahan türü bir mimarlık uygulanıyordu.
Köşklerin plânlarını Paris'ten
Fransız sefareti tercümanı Mösyö Lönüvar getirmiş,

hatta o devirde İstanbul'un anlatımıyla
ilgili bir de eser yazmıştı.
İstanbul'da o kertede çalışma gösterildi ki az
zamanda
Kâğıthane sırtları arasından,
Sessizce akan ırmak etrafında, Bahariye'nin
pembe
erguvanlarla gözalan kıyılarında birçok
sanatkârca işlenmiş türlü renkte köşkler yapılmıştı.
Irmağın her iki tarafındaki düzlük ve dağlar,
böylece ileri gelenlere
Ve devlete hizmet edenlere ihsan buyuruldu. —
(Ahmet Refik)

.....

Bu köhne değirmen
İşte görün tastamam böyle dönüyordu,
Peki peki ama hiç sorulmaz mı suları nerden gelir
Çok değil bir iki köşkün yapımı için,
Acaba kaç reayanın yüreği yanıyor ocağı sönüyordu?
— Halk artık vergileri ödeyecek güçte değildir.
Yaşayabilmek için yerlerini yurtlarını bırakmak
ve büyük şehirlere, bilhassa bir çok
vergi muafiyetleri olan İstanbul'a göç etmekte,
hükümet de bütün vergileri, yerlerinde kalan
reayadan almaya çalışmaktadır. Memlekette baş
gösteren fakirlik yokluktan ötürü,
meydana gelen göçleri hükümetin önlemeye çalışması
dahi istenilen sonucu vermemiş, İstanbul'da işsiz
güçsüz,
bir kısım insanların sayısı gün geçtikçe artmıştır. —
(Prof: Münir Aktepe)

.....

Ama ama şu var ki:
Ferman okunamaz artık zamana,
O yolundan hiç bir şekilde alıkonulamaz!
Kıvılcımlar düşüyordu bakın bakın şimdi samana.
Hey hey bu bir toplum yangını demektir,
Kıyam demektir, isyan demektir, ihtilâl demektir.
Ve kimse yolundan döndüremez,
İnanın taş taş üstünde koymayacak belki
Ve de galiba çok kanlı olacak,
Sultan Ahmet çeşmeleri bu yangını söndüremez!
Bırakalım şimdilik ömür sürsünler
Işıkları gece gündüz sönmeyen altın kumlu sahilde,
Hey hey neler gelmiş neler geçmiş felekten
Saltanat takım ve taklavatıyla şimdi sahtı mailde.
.....
Yakındır kılıcı parlayacak
Allah Allah sesleri
Dalga dalga yayılırken İstanbul'a bilin,
Alev alev yanarken isyan naraları
İsmi şimşek kızıllığında
Rüzgârla dalga dalga yayılacak imparatorluğa
İsyan öncüsü güçlü adam Patrona Halil'in.
Soralım kaç tane
Osmanlı tarihinde Sultan Ahmet?
Ama onbinler İskender Porça, Balıkçı Ahmet
Emir Ali, Muslı Beşe, Gazi Beşe, Kanlı Veli, Bayram,
Alacalı Mustafa, Dereköylü Ali, Çomar,
Kalem bey, Sultanizade Evren bey, Oduncu Ahmet.
Gelincik tarlasına düştük sanki,
İşte bu isimler birer kırmızı mendil gibi
Yarın şehrin havasında şerefle dalgalanacaklar.

Padişah bahçesinde bülbüller öter,
Canını burunlarından soluyanlar dediler ki
Ey yüce Allahım artık bu kadarı yeter.
Bundan evvel bahar değil yaz idi,
Öyle anlaşılıyor ki yakında Hanlar ağlayacak
İbadî'nin çaldığı çöğür değil saz idi.
.....
Ahmet Refik diyor ki:
Üçüncü Sultan Ahmet — cennet mekân —
Harpten — Allah var — katiyyen haz etmezdi.
Harbin felâketlerinden — yıkımdan —
Sebep olacağı masraflardan son derece çekinirdi.
Nakte muhabbet — paraya duyduğu sevgi —
Üçüncü Sultan Ahmed'in
Hakîm evsafı — en belirgin tarafıydı —
Hazret tamahkârlığı o derece ileri götürmüştü ki
Seleflerinden — geçmiştekilerden — hiç biri,
Bu derecesini göstermemişlerdi.
Vezirler padişahın bu haline vakıf oldukları için
Fazla masraflardan şiddetle kaçınırlar,
Daima varidatın çoğalmasına gayret gösterirlerdi.
Fakat, yazık ki çoğaltılan varidat
Ülkenin umumi menfatından — yararından —
ziyade
— Kamu hizmetlerine yatırılmaktan çok —
Üçüncü Sultan Ahmed'in hazinelerini dolduruyordu.
.....
Ama ama beri taraftan
İsyan öncüsü olacak kaptan Patrona Halil,
Zamanın padişahının aksine hiç mi hiç
Parayı sevmez gözünü katiyyen budaktan sakınmazdı.
Neler gelmiş yıllardır
Neler geçmişti ona kıyas bahriyeden,
Allah var ki bu zamanda vallah böylesi çok çok azdı.

Gizli-açık yıllardır
İsyan için çalışmalar yaptığı biliniyor,
O nerdeyse iman orda, umut da inanış da orada,
Keskin bakışları önünde hep engeller siliniyor.
Arkadaşlar edinmiş ki koşarlar
Gece gündüz bir gün yorgunluktan yakınmaz,
Emir Ali, Muslı Beşe, Karayılan, Gazi Beşe
Kim sahip, kimler sahip böylesi çetin arkadaşa,
Vallah hiç biri gözlerini budaklardan sakınmaz!
O günler hatırlanınca asırlardır
İster istemez bu isimler hemen akla gelir,
Hayır dualar okunur, kimin nesiydiler, kimbilir?
.....
Reşat Ekrem Koçu diyor ki:
İspirîzade,
Ayasofya vaizi Şeyh Ahmet Efendi Patrona Halil'i
İlk defa olarak, 1929 yılının Mart ayında,
Debreibâlâ'lı
Bir Arnavut terzinin dükkânında görmüştü.
Halil o tarihte 29-30 yaşlarında idi,
Müheykel vücud yapısı ve güzel çehresiyle
Albenili bir adamdı. Üstü başı da pek düzgündü.
Terziye Arnavut kesimi — stili —
Yeni bir kat esvap sipariş ediyordu.
Selâmlaştılar fakat konuşmadılar.
İspirîzade,
Patrona Halil Kaptan'ı dış görünüşüyle,
Hali vakti yerinde zengin bir adam zannetti.
Halil çıkıp gittikten sonra,
Merakla kim olduğunu sordu işkilli işkilli
Terzi cevaba davrandı, gururla:
Ona Horpeşte'li Patrona Halil derler, dedi,
Durdu, sonra ekledi: Kalyoncudur...
Şeyhin kafasında sanırsınız şimşek çaktı, içinden:
İşte insanı davâsına kazanıp,

İnandırarak peşinden
Sürükleyebilecek bir yüz, hem de çekici yüz,
Onun cesur bakışlarıyla gecelerimiz artık gündüz! Dedi.
.....
Şimdi ama gerçekten
İşleri pek zor değil mi Sultan Ahmed'in?
Yarın bir kargaşa çıkarsa düşünelim
Onca insan dökülürse elde kılıç meydanlara,
Sonra neler neler olacak,
Peki padişah arkasında kaç kişi bulacak?
Beride beride ama
Meşe ağaçları gibi sağlam sert
Halkın ortaya çıkardığı güçlü Patrona Halil,
Emir Ali, Muslı Beşe, İskender Porça
Üçler yediler kırklar,
Gazi Beşe, Çomar, Nuru 'Nebi, Keremi' Âlî onlara kefil,
Nasıl nasıl buna
Karşı duracak saraya sığınmış ırzı kırıklar?
Onlar oğlanlarla
Kızlarla azgın zevklere daldığı için,
O zalimlerin başında bilin ki kıyametler kopacak,
Bunu isyan, bunu ihtilâl bir sonuca bağlar ancak!

Unutamazsınız bazan yereden iki heceyi
Aşk ölüm ihtiras adlı sözcükler vardır.
Hele ki kanlı olaylara gebe bir geceyi
Şafaklara indirince o meydanlar dardır.

Burada biraz durmak gerek:
Genel kavga kuralları açısından bakılınca,
Tarih bu konuda ne acele edeni
Ne de geç kalanı kesinlikle bağışlamaz, afetmez,
Bunu çok iyi biliyordu mazlumlar lideri.
.....
Onun için onun için
Ve vaki oldu ki yüreklilikle onlar,
İstanbul'un en yüksek ve ünlü tepesinde
Ağaçlar hafif bir rüzgârda sallanırlarken anlamlı
Kararlı, savaşa duracak kara kartallar gibi,
Yeniden ağır ağır, orada toplandılar.
San ki san ki,
Birbirlerinin yakınıdırlar kandan
Ki agalarıdırlar birbirlerinin kardaşları,
Hey hey yürekli Patrona Halil kaptan
Ve onun gözlerini budaktan sakınmayan cesur arkadaşları.
Belli ki,
Bu gece bu geçe onlar çelikten
Halatlar gibi sımsıkı, koparılmaz, bağlı,
Çelikten halatlar gibi birbirine sarılmış
Herbiri ışıldayan,
Kılıçlar misali bilinmiş, kararlı, kesici, zağlı.
.....
İstanbul'un fethinden beri
Yani, tam iki yüz yetmiş yedi senedir,
Böylesine hırçın, böylesine ağır
Bir hava yaşamamıştı, görmemişti bu şehir.

Padişahlar,
Kırk haramileri, aylâklarıyla beraber
Kırk odalı cennet bahçeli saraylarda yaşarlarken
Fakirlerin
Barınakları ise iki gözcüktür,
Ki oralarda kinler kahırlar birikmiş
Bu düğümlerin çözümü ise yalnız bir tek sözcüktür:
Yani — isyan —dır, yani iki ateşten hecedir,
Patrona ve arkadaşlarının
Hırslı konuşmalarına bakılırsa, belki de
Bu çok önemli kararların alınacağı son gecedir.
.....
Nasıl ama söyle
Evet nasıl nasıl anlatmalı,
İnsanın içine iplik iplik işleyen,
Onun benliğini acımadan tırnak tırnak yolan
Bu gece kardeş bambaşka bir geceydi
Yaralı yürekleri hiç acımadan gaddarca dişleyen.
Bu gece karanlık, bu gece kaygılar veren,
Yığınları biyerlere götüren
Ama ama, aynı zamanda, umutlandıran bir geceydi.
.....
Kur'an'ın,
Tekvir Sûresinde buyruluyor,
Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla:
1... Güneş dürülüp söndürüldüğü zaman,
2... Yıldızlar kararıp düştüğü zaman,
3... Dağlar yerinden sökülüp yürütüldüğü zaman,
4... On aylık hamile develer dahi terkedildiği zaman,
5... Yabani hayvanların, korkudan bir araya toplandıkları zaman,
6... Denizler birbirine karışıp kaynadığı zaman,
7... Ruhlar bedenle birleştirildiği zaman,

8... Diri diri toprağa gömülen kız çocuğunun,
9... Hangi suçla öldürüldüğü sorulduğu zaman,
10... Amel — eylem — defterleri dağıtıldığı zaman,
.....
Uykudaydı şehrin şimdi
Şimdi kiremitli karanlık damları,
Geziyor, dolaşıyor, ağırdan ağırdan konuşuyordu
Gecenin korkusuz, iriden adamları.
Yaylar gibi gergin
Demir fırın kapakları gibi kızgın,
Hiç böylesini görmemişti görmemişti İstanbul
Kinle konuştu karanlıklardaki adam:
Kinle konuştu, — Artık yeter be! —
İsyan yangını şafakla parlayacaktı belki?
— Yoldaşlar, yoldaşlar, bu gece gebe! —
.....
Yüreklere umutlar doluyor,
Yüreklere kazan kazan kaynarsu kaygı
Neden ama, neden tedirgin bu hayvanlar neden
Uzaklarda kesik kesik, uzaklarda hırslı hırslı bak
İnsanı düşündüren köpekler uluyor.
Sonra serin bir kuzey rüzgârı
Sonra güven saçan ışıklar ışıklar yıldızlardan.
Soğuk mu soğuk mu şimdi Uludağ'ın karaları,
Kanlı kapışmaya bir adım kaldı
Sabırsızlanıyor sabırsızlanıyor gecenin adamları.
.....
Şaştı gitti saatların eski ayarı,
Şimdi zamanlara bambaşka bir ölçü verilse gerek
Marmara hırçın, Marmara hırslı, kara
Marmara ağırdan ağırdan yalıyor kumlu kıyıları.
Sonra mezarlıklarda
Rüzgârla ağırdan ağırdan sallanan,
Dişlerini gıcırdatan selviler ahhh selviler.
Ayasofya'da, Sultanahmet'te
Fatih'te, Süleymaniye'de, Beyazıt'ta

Camiler, camiler, camiler
Karanlık, suskun, heybetli, onurlu minareler.
Korku değil
Cesaret indiriyorlardı evlerin damlarına,
Meşe gibi eğilmeyen
Kara gürgen gibi sert kararlı duran gecenin adamlarına.
.....
Güvercinler saçaklarda
Silinmiş, uslu, tedirgin, sessiz,
Dedim ya her şeyde bir başkalık var
Bu gecenin karanlığı vallah berrak son derece pussuz.
Belki yürekleri
Son defadır ki dağlıyor,
Çünkü yepyeni şeyler bekleniyor bu geceden
Bebekler beşiklerinde bir tuhaf şimdi,
Bebekler salıncaklarında, isyan isyan diye ağlıyor.
.....
Böylece beliriyordu
Üzüntüler kaygılar gecesinin kararlı anlamı,
Belli ki bu yolun dönüşü yok
Edebiyen gerilerde kalmıştı günün gamlı akşamı.
Okuyacak
Üfleyecek abdest alacaklar,
Yol göründü belli ki artık kanlı kavgalı yarına,
Yalın kılıç Allah Allah diyerek
Hızla hasmın saflarına dalacaklar,
Böylece şehre yayılmak farz oldu gecenin adamlarına.
.....
Yeni ve bambaşka bir,
Havayı selâmlıyordu selvileri,
Ulu çınarları
Söğütleri, akasyaları, ıhlamurlarıyla
Bu kadîm, bu ünlü, bu umur görmüş ulu şehir.

Bir orman ki o uçsuz bucaksız, sık dallarında
Kocaman ağaçlarında söylenemez
Kesinlikle gizli yaman bir sırrı saklıyor,
Reayası
Esnafı, uleması, savaşçı askerleri
Bir mazlumlar yığınını tarih önünde aklıyor.
.....
Belki belki bakın
Biraz sonra ilk kıvılcım sıçrayacak,
Ortalık karman çorman,
Eee, tarihin hiç affetmeyen hükmü bu,
Eteklerinden çıtır çıtır tutuşacak şu orman.
Ayrılacak
Alevden alevden kollara,
Kızıllaşacak şehrin kiremitli damları,
Sonra uğuldayarak ateş sarılacak yollara yollara.
İşte o zaman bismillâh diyerekten
Yalın kılıçlarla harekete gelecek gecenin adamları.
.....
Patrona'dan gelen emre
Dine töreye şeriata sapmadan uyulacak,
Sonra mubarek
Bir renkle kızıllaşırken ufuklar
Allah Allah diye haykıran
Heybetli yaman bir sestir duyulacak.
Vay kurşundan kubbeleri ışıyan
Gerçek müslümanlara umut kaynağı olan camiler,
Dimdik duran güven veren minareler.
Kimdir ama bu kimdir,
Gecenin derinliğinden gelen adamlar kimdir,
Bu koca şehri baştan başa çalkayarak
Allah Allah sesleri
Şafakla beraber çınlayarak güm güm
Üçler, yediler, kırklar
Gür sesleriyle diyecekler ki bu meydanlar bizimdir!
.....

Yıllardır sürüp gelen
Gizli toplumcu kavga hayatının belki de
En şayanı dikkat, yani çarpıcı anını yaşıyordu.
Çevresini kararlı gözlerle süzdü süzdü
Patrona Halil Kaptan,
Sonra da, derin hesaplar yaparak durdu.
İşte tarihe kılıcıyla
İmzasını atmaya soyunan pervasız ulu kişi,
Yarın imparatorluğun kaderine el koyacak arkadaşlarıyla
Zelzele misali bir isyanı yönetecek
Gönüllü olarak sırtlanmış şaşılacak bir ustalıkla
Dostların düşmanlarının gözleri önünde
Allah Allah diye haykırarak yürütecek bu işi.
Bu yaman öncü
Gözlerini ağır ağır çevresinde gezdirdi, durdu,
Önce Manav Muslı Beşe
Sonra Çardak Çorbacısı Kahveci Ali Usta,
Daha sonra sırım gibi Emir Ali Bey
Onların arkasından da, ötekiler konuşuyordu.
Bir bakıma bağlantısız, kopuk kopuk
Bir bakıma da yaman bir bütünü ustaca oluşturarak,
Erkek seslerini
Alçaltarak yükselterek, korkusuz
Kavganın affetmeyen o çarpıcı mantığı içinde,
Diyorlardı ki:
.....
Muslı Beşe:
Onlar buralara hep biliyoruz
İnsanları asaraktan keserekten gelmişler,
Yani insanların önüne önce can korkusunu koymuşlar.
Ali Usta:
Evet, korku san ki suyumuzdur
Ki kupkuru ekmeğimiz apacı aşımız bu bu,

Şimdi soralım öyle ise peki ama nedir nedir korku?

.....

Kanlı Veli:
Bana göre korku insan onurunu
Görmezden gelip ayaklar altına alaraktan,
Ne pahasına olursa olsun köpekçesine yaşamak demektir!

.....

Alacalı Mustafa:
Bana dokunmayan yılan
Yalan, bin yıl yaşasın diyor hep çıkarcılar,
Yılan buldu muydu tavını yılan, hiç hiç ayırmaz avını.

.....

Emir Ali Bey:
Ufuklardan uğultular gelse
Canlılar kendine bozkırlarda yollar arasa,
Korku da muhakkak karanlıklarda kan içen bir yarasa.

Çınar Ahmet:
Korkuda acı var gözyaşı var
Tutarlar küçük ağıyı akıtırlar içimize,
Bostancı kollukçu Turalı adamlarını takarlar kıçımıza.

Karayılan Bey:
Toprağı süreceksin endişeli
Ürünü elinden alacaklar ki korkacaksın,
Davran hakkına ey insan oğlu, içinden o şeytan çıksın.

Küçük Muslı:
Baştan doğruca bir fikir gerek
Bizler de bakmaz isek bu topraklar çöl olur,

Bilin ki silkinip onura varamayan, içinde korku bulur.

.....

Oduncu Ahmet:
Soruyoruz sorarız asırlardır
Peki be bu insan dediğimiz nedir nedir,
Korkulardan silkinip savaşmazsa birkaç avuç gübredir.

.....

Mehmet Baba:
Eğiliyoruz bakıyoruz kitaplara
Evet insan oğulları asırlarca Allaha tıpmış
İyi amma soralım, derebeyler onları nasıl kulköle yapmış?

.....

Kürt Çelo:
Çalıştın kadrin mi bilindi
Yaprak olup sonbaharda gene sen soluyorsun,
Künyen anana ulaştı mı sor sor, hudut boylarında ölüyorsun?

.....

İskender Porça:
Bizleri tutan nedir acaba
Bunu cesaretle bir kendine sor ki,
Bak ne çıkacak ortaya gör, dallı budaklı korku?

.....

Lâkaplı Salih:
Cümle görüyor ibrettir be
Fakirler yamalar vuruyor hep hırkasına,
Onlar da surları çekmiş, saraylar kurmuşlar arkasına?

.....

Canbaz Musa:
Bu yollar da tükenir bakın
Ne var ki evet, bizi bir hayli de yoracak,
Ama inandık dostlar, çobanlar padişaha hesap soracak?

Çobanlar padişaha hesap soracak!
Canbaz Musa ki
Bunu söyledi çevresindekiler bakıştılar,
Sonra zikreder gibi tekrarladılar:
Çobanlar padişaha hesap soracak!
Kıvılcımlanıyordu şimdi bütün gözler,
Üstüne basa basa tekrarlıyorlardı: Soracak soracak!
Evet onlardan geliyordu bu ateşli sözler.
Beriyanda gece canlı,
Gece hırslı, gece devler gibi soluyor,
Dünya karanlıkta ağır ağır değişmekte,
Bir şeyler sezdiler belki uzakta köpekler uluyor.
.....
Dikkatle dinlemişti
Korku üzerine teker teker konuşanları,
Başlarının üstünde o binbir yıldızlı esrarlı dam,
Söze davranmış demişti ki
O hayranlıkla çevreden süzülen adam.
Yoldaşlar:
Artık artık kısalardan gidelim
Uzatın kabınızı hemen de bir solukta dolsun,
Az olsun dostlar az, ama öz olsun, iş yaratan söz olsun!
Candan onaylıyorlardı:
Olsun olsun, olsun, iş yaratan söz olsun!
Patrona sürdürüyordu:
Kılıcını çekene bilin ki
Bu şehir, bu caddeler, bu meydanlar dardır,
Korku korku yoldaşlar, eğer onu kabul ederseniz vardır!
Bu sözler de yankılanıyordu:
Evet evet, onu kabul ederseniz vardır!
.....
İstanbul, İstanbul, İstanbul!
Ey korkunç sefaletiyle uçurumun kenarında duran şehir?

Padişah canavarlar gibi azarsa,
Elbette elbette gideceği yönü şaşırır kul.
Kendi salkım yutup halka talkın verenin,
Kıbleye karşı değil Sa'dabat'a taraf namaza durarın,
Suları kuruyan eğri derenin ne gereği var?
Yükü hesapsız sarınca,
Dingilleri kırılıp arabalar ohaa deyip durunca
Körlemeye uçuruma varınca, işte o zaman düzen altüst olur,
Geçtik Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'yı,
Zalim Üçüncü Sultan Ahmet'ten bile hesap sorulur...

Karar açılacak sıradan zindan kapıları
Zalim canavarlar İstanbul'dan sürülecek.
Birden korku alacak o muazzam yapıları
Kanlı koca saltanatın hesabı görülecek.

Padişah-ı ruy-i zemin
Hazretlerinin asla keyfi yok idi.
Meğer ol gün bu gavga
Zuhûra gelsün için eşhas meşferet eylemişler?
— ABDİ TARİHİ —

Demirden adımlarla,
Ama düşmana duyurmadan sessiz sessiz
Yürümüş, yürümüş, yürümüş,
Vakitse gece yarısını pek sezdirmeden çoktan geçmiş
Ve vaki olmuştu ki onlar
Adamdan adama konuşmalarını ateşle sürdürmüşlerdi.
.....
Ve böylece onlar,
Şu sonuca, şuralara vardılar:
Araya tutarlı adamlar konulmuş muydu bakalım?
Semtlerle sıkı sağlam bağlantı kurulmuş muydu?
Dostlara son haberler harfi harfine ulaştırılmış mıydı?
Üçüncü Sultan Ahmed'in
Sarayıyla son güven bağları koparılmış,
Birkaç kelimeyle özetlersek
İstanbul gerçekten ateşten bir çemberle sarılmış mıydı?
Bir de öteyandan:
Toprak adamları yani Reaya,
Ağır işçiler, kaldırımcılar, taşçılar

Kasaplar, sakatatçılar, aşçılar, işkembeciler, başçılar,
Demirciler, bakırcılar, saraçlar haberli mi?
Keçeciler, kunduracılar, kavaflar,
Mutafçılar, urgancılar, yorgancılar, suyolcular,
Çilingirler, bahçıvanlar,
Bağcılar, inekçiler, kaldırımcılar,
Seyisler, sakalar, sakalar, arabacılar, uyarılmış mı?
Fırıncılar, çörekçiler, ekmekçiler, tuzcular,
Ameleler uyarılmış mı?
Dülgerler, marangozlar, ülema,
Yani yani, tekmil çalışanlar uyarılmış mı?
İşte bunları da,
En ince ayrıntısına kadar konuştular,
Konuştular, sağlam bir karara bağladılar burada.
.....
Fenerlerin oynak ışığında,
Granitten bir heykel gibi oturan adama,
Saygıyla bakıyorlardı şimdi hepsi.
Ve Petrona Halil Kaptan,
O içten, büyüleyici, erkek sesiyle,
Soruyor, soruyordu:
Muslı Beşe, Ali Usta, Emir Ali Bey burada mı
Üçler, yediler, kırklar burada mı?
Tekmili cevaplıyordu:
Burada Koca Reis, burada, hepsi burada!
O, sürdürüyordu:
Kanlı Veli, Karayılan bey,
Alacalı Mustafa, Çınar Ahmet, Küçük Muslı,
Oduncu Ahmet, Mehmet Baba,
Kürt Çelo, İskender Porça, Lâkaplı Salih,
Canbaz Musa, burada mı?
Cevaplıyorlardı: Burada yoldaş burada!
Sürdürüyordu:
Gazi Beşe ve Karagöz İbrahim Ağa,
Dereköylü Ali, Recep Ağa, Kalem Bey, Pirsiz Osman,

Sultanîzade Evren bey,
Aşık İbadî, Çomar, Kalender Baba, Bayram,
Oduncu Ahmet, Derviş Mehmet Baba, Manav İsmail,
Kutucu Hacı Hüseyin, Erzurumlu Mehmet Baba,
Turşucu İsmail, buradalar mı?
Cevaplıyorlardı:
Burada, Koca Reis burada!
.....
Patrona esasa giriyordu:
Şimdi beni iyi dinleyin yoldaşlar!
Soyunduğumuz iş,
Ve yüklendiğimiz görev, ağırdan da ağırdır.
Son derece tehlikelidir, öyle sanıyorum ki,
Bunu hemen hepiniz,
Aylardır süren uzun çalışmalarınızın
Kesin sonucu olarak çok iyi biliyorsunuz, değil mi?
Yoldaşlar,
Bir kişi aşağıdan bin kişiyi
Alıp götürmek, çekip çevirmek durumunda kalabilir?
Gene gene bir kişi,
On düşmanla savaşmak durumunda olabilir?
Bir merkezden kanlı
Bir yelpaze gibi hızla dağılıvermek şehre,
Yeni kazanılmış kuvvetlerle
Gene bir merkezde toplanabilmektir hüner,
Bunu sizlerden güvenle bekliyoruz
Yoldaşlar
Bilelim ki, işimiz katiyyen kolay değildir.
Beklenmedik belâlara hazır olun.
Çünkü düşman sinsi,
Çünkü düşman dinsiz, düşman hiç mi hiç acımasızdır.
Onun için herşeyden önce
Kavga saflarımızı iyice sıklaştırarak,

Kuvvetlerimiz pekişip sarayın önüne varmadan önce,
Ortalığa dehşet salmalı, bir vuruşta
Düşmanın egemenlik havasını,
Tutunduğu noktaları, etki alanlarını elinden almalıyız
Saltanatın içten çürüdüğünü söylemek yetmez!
Onu ateşten bir çemberde,
Kesinlikle, diz çökmeğe mecbur etmelisiniz!
Yoldaşlar!
Gönülleri kazanmadan,
Halkın desteği sağlanmadan savaş olmaz!
Gözünü kırpmadan, yiğitçe savaşmayana talih gülmez.
Kader bize,
Neler neler hazırlıyor kimbilir?
Kötüyü iyiye, olumsuzu olumluya döndürmeğe
Hazır olmalısınız arkadaşlar!
Bizim bu günden yarına halka sunacak nimetlerimiz yok.
Biz önce onlara onurlarını kazandıracağız,
Gerisi elbette peşinden gelir!
Keramet ehli değiliz ki, böyle bir iddiamız da yok.
Halkla omuz omuza verirsek,
Onlardan kesinlikle destek alırsak
Tabiî ki, biyerlere varacağımıza inanıyoruz!
Yoldaşlar döğüşeceğiz,
Budur bu topraklara can veren atalarımızın niyazı,
Kardaşlar döğüşeceğiz,
Ölürsek şehit oluruz helâlından, kalırsak gazi gazi!
Burada bir an duruyor,
Arkadaşları onu coşarak selâmlıyordu:
Kalırsak gazi, kalırsak gazi, kalırsak gazi!
Sesini bir perde yükseltiyordu Patrona:

Yoldaşlar!
Canımı rehin olarak ortaya koyaraktan
Bu büyük davânın
Kesin kararını huzurunuzda açıklıyorum.
Benim ve gözlerini
Budaktan sakınmayan cesur arkadaşlarımın,
Kanlı bir saltanatı
Nasıl yıktığımızı değil dostlarımız,
Düşmanlarımız bile asırlarca öğerek alkışlayacaklardır.
Belki böyle gecelerde anlatacaklardır.
Öyleyse öyleyse,
Beni öldürseler de bu iş bitmez,
Şahlanan ihtilâl atı bir an bile yolundan kalmaz!
Arkadaşları bağırıyorlardı:
Canını Allah esirgesin, seni Allah mazlum halkına
Bağışlasın!
Şahlanan ihtilâl atı bir an bile yolundan kalmaz!

O suskun ve garip gecede
Parıl parıl parıldarken yıldızlar,
Rüzgâr serin ağırdan
Ağırdan sallarken ağaçların yorgun dallarını,
Patrona, derin anlamlara yüklü
Konuşmasını sürdürüyordu:
Gamlı yoldaşlar!
Kahırlı, ama cesur, umutlu yoldaşlar,
Sizleri bir daha bir daha titizlikle uyarıyorum!
Bebelerin feryadından,
Gün görmeyen anaların umudundan sorulusunuz!
Şehitler yatıyor,
Şehitler imparatorluk hudutlarında

Öteyandan yüreğinden yaralı binlerce gazi aramızda.
Reayanın, esnafın, ülemanın, askerin
Ve cümle mazlumun,
Hayatından, onurundan, geleceğinden sorumlusunuz!
.....
Cesur yoldaşlar,
Kahırlı gözüpek arkadaşlar
Sizleri sizleri son defa uyarıyorum!
Halkın ırzı, halkın canı, halkın meskeni,
Aşırı bir uyanıklıkla, özenle, yiğitçe korunacak!
Gözlerini dört açmış,
Düşman da, dost da, dikkatle izliyor bizi,
Çapulculara,
Kesinlikle göz açtırmamak kararındayız!
Yoldaşlar,
Kanlı bir şafağa kararlılıkla indiğimiz şu anda
Benim, batakçı bir imparator için,
Onun lâle hastası, kadın avcısı sadrazamı için
Söyleyecek bir sözüm yok!
Onlar belâlarını
Tez zamanda bulacaklar hep göreceğiz!
Ama ama, insanlarımızın umudundan, onurundan
Tarihin affetmeyen yargısı önünde sizler sorumlusunuz!
Duruyor sonra o anlamlı suskunlukta
Besbelli ki, burada kesiyordu Patrona Halil...
Heyecan doruktaydı,
Tepkilerini gemlemiyorlardı arkadaşları:
Bizler sorumluyuz!
Bizler sorumluyuz! Bizler sorumluyuz, Koca Reis!
Susuyordu ebedî abideler gibi bu adam.
Bir ara uzun uzun,
Başını kaldırarak İstanbul'un yıldızlı göğüne baktı,

Belki birkaç saat sonra,
Başkent halkı da onun ihtilâl liderliğini onaylayacaktı.
.....
Böylece İstanbul'un
Evet evet en yüksek tepesinde,
Osmanlı tarihinin
Belki de en çarpıcı, derin, konuşmaları yapılmış,
İmparatorluğun,
Kaderiyle ilgili son derece ilginç,
Kararlar alınmış,
İsyan için koca şehre haberler salınmıştı.
Gece derin bir anlam
Kazanmıştı onların ateşten kararlarıyla hey!
.....
İnsanlar kuşkusuz ki,
Gene o insanlardılar, yalnız hepsi de
Ateşli konuşmalar sonucu güçlenmişler,
Kuvvetlenmişlerdi.
Onları koruyucu damı altında saklayan
Yıldızlı bir gecenin,
Ağır ağır sallanan kocaman ağaçların,
Sinirleri uyanık tutan serin sonbahar rüzgârının,
Bunda küçümsenmeyecek etkileri vardı.
Bu işe başlarken,
Topu topu, bir, iki, üç kişiydiler.
Aradan uzun uzun aylar geçmiş, gizli gizli çalışmışlar,
Gerçekten harekete
Getirebilirlerse, onbinleri davâlarına kazanmışlardı...
Yarın şafakla kanlı yürüyüş başlayacak,
Onlar teker teker ağaçların altında dinlenmeye varmışlardı.
Yıldızlı gök altında, anlamlı bir suskunluk?
Sonra aşık İbadî, geceyi sazıyla sözüyle belgeliyordu:
.....

Posta koydük zalimlere hey
Kibu meydanlar bize dardır.
Bakınbe hürriyet başka şey
Haramilerle harbimiz vardır.

.....

Kuş olup ufuklarda uçamayan
Sen Paşam bizi ne sandıydın.
Sır olup sırattan geçemeyen
Şairlere lâlelere kandıydın.

.....

Unut sen artık o kötü dünü
Köprü altından sular geçmiş.
Kılıçlar gölgesindeki günü
Görün bu halk niçin seçmiş.

.....

Cismin değil ismin de zarar
Zulümden buralarda toplandık.
Nihayet isyana verildi karar
Yıllarca Paşayı insan sandık.

.....

Patrona lâkabı ne söyler sana
Kulak verip hidayete erdin mi?
Geldi dehre onur verdi insana
Şimdi postu cehenneme serdin mi?

Kanlı şafak söküyor artık kandili söndür
Canlılar çıldırmış dalgalar gibi ardarda.
Reayanın zalimlerden soru sorduğu gündür
Yalın kılıç insanlar koşuyor meydanlarda.

«Kıyamet koptuğu gün,
suçlular, bütün ümitlerini kaybedip susarlar!»
.....
Soralım ne demektir bu?
Yani, Diyar'ı Rum'da garip garip
Bir şeyler oluyor demektir ki, Hazreti Allah,
Yüce Kur'an-ı Kerim'inin Rûm Sûresinin
On ikinci ayetinde, hikmetle böyle buyuruyordu.
Öyleyse tekrar edelim:
«Kıyamet koptuğu gün,
suçlular, bütün ümitlerini kaybedip susarlar!»
.....
Bu kadîm kitabın bir ayetiyle,
1730 yılının İslâmbol'unda sıkışan siyasi havanın
Ne ilintisi var? diyemeyiz, çünkü:
1. Kıyamet.
2. Kıyametin koptuğu gün.
3. Suçlular.
4. Bütün umutları kaybetmeler.
5. Kaybedip de susmalar.
Konu ediliyor o metinde, açıkçası,
Kâinatın geleceği, kaderi tartışılıyor enine boyuna.
Bunu görmezden gelmek mümkün mü?
Ben sanıyorum ki değil.
Kaldı ki, bu kulaklarda ister istemez
İşitmezden
Gelemeyeceğimiz bir çağrışım da yapmaktadır.

Bunun sonucu olarak da akla,
Şöyle kaçınılmaz bir soru da geliyordu:
Kıyamet ne zaman kopar acaba?
İşte bunu, işte bunu biz, kesinlikle bilemeyiz.
Ama ama, küçük kıyamet konusunda,
Yani isyanlar, ihtilâller, ayaklanmalar konusunda,
Bazı belirtiler,
Bazı kıpırtılar, kıpırdanmalar var:
Evet son kertelere tırmanan
Geçim sıkıntıları, reayanın çalışarak
Bir yerlere varamaması, hastalıklar, salgınlar,
Artık insanlardan saklanamıyor.
Vergilerin
Artması, paranın satınalma gücünün
Gün günden azalması gözlerden kaçırılamıyor.
Bir derebeylik düzeninde zaten
Tıkır tıkır yürümeyen iktisat arabasının,
Bir de dingilini kırar
Onun azçok normal giden akışını durdurursanız,
Zoraki kararlılık bozulur
Bundan da, dallı budaklı siyasi baskı doğar mı?
Bu sopalı suskunlukta herşey
Ama herşey güllük gülistanlık gibi görünür.
Yazık ki bu
Aldatıcı bir havadır, kesinlikle
Uzun ömürlü değildir, işsizlik artar, piyasa durur.
Vatandaş son derece hırçınlaşır,
yalvarmaları, ilençleri, başkaldırmağa dönüşür.
sonuçta tutar devletin, hükümetin
Hikmeti vücudunu — varlığıyla yokluğunu —
Açıktan tartışmağa başlar:
— Madem biz geçinemiyoruz, öyleyse,
Hükümettekiler
Ve onların yardakçıları neyle geçiniyor? —
Sorusunu taş gibi atarlar ortaya.

Onların yağlı lokmalarını saymağa başlarlar.
İşte o zaman padişahlar, sadrazamlar canavarlaşır.
Kitabın kavlini hiçe sayıp,
İnsanın, şeriatin de sayıp döktüğü değerini,
Zalim elleriyle iterler bir tarafa
Ve ortalığa aç kurtlar gibi cellâtlarını salarlar.
Azçok biliriz ama gene de
Sormalıyız, bu cellâtlar kimdir, kimlerdir diye?
Sorunun derinliğine inmede yararlar var!
.....
Bu — Esnafı Cellâdanı Bi'aman'ı —
Yani, insanı soluk bile aldırmadan öldürenleri,
Tıpkı tütün dumanını savurur gibi,
Biraz da keyiflenerek bakın
Evliya Çelebi nasıl anlatıyor seyahatnamesinde.
Belli ki Osmanlılar
Bu konuda da öğünebilecekleri,
Bir takım buluşlar, yenilikler de yampışlar.
Evliya Çelebi diyor ki:
«Bu kavmin üstadı kâmili —bilinçli ustası —
Kara Ali'dir ki,
Bazularını sıvayıp, kılıcını
Beline bağlayıp, sair işkence, karabent,
Nakişbent, kemerbent, zinarbent edecek ucu aşıklı,
Yağlı kemendleri beline asıp,
İşkence aletlerinden kerpeten, burgu, çivi,
Bohur fitili, simin sünger, tilseman, deri yüzecek
Tentıraş, pulad tas, türlü türlü
Zehirli aletleri, ayak kırmaya mahsus baltaları,
İki yanına takıştırıp, sair yamakları dahi, yedişer
Parça aletleriyle kemerlerine zinet verip,
Yalın kılıç cümbüş ederek geçerler.
Ama, neüzübillâh — Allah korusun — hiç birinin

Çehresinde nur kalmamış adamlardır!»
.....
Acısarı, İğrenç, Korkunç,
İnsafsız, acımasız, taş kalpli, katil
Yüzlü, Sırtlan suratlı, yılanlardan da soğuk,
Ortalığa dehşetler salan, alçak,
Namussuz kişiler demek ki bunlar iyi mi?
Kimlerden söz ediyoruz kimlerden?
Belli ki cellâtlardan, onlar çağlar boyu,
Desoptların,
İnsan kanı içen kanlı yarasaların ağılı,
Zehirli kırbaçları durumunda bulunmuşlar,
İşkencelerle canlar almışlar,
Gecelerin kâbusu, korkunç karabasanı olmuşlar.
Ama ama gene de,
Namusluca belirtmek gerek
O kanlı cellâtlar takımı zulüm değirmeninin
Çarkında yalnız basit birer, birer dişlidirler.
Bu bakımdan sadece onlara
Yüklenmek, sadece onları yapılanlardan sorumlu
Baş sorumlu tutmak doğru olmaz.
Günahları onları sırtlarına sarıvermekle
O kanlı pis,
İşlerin içinden çıkılmaz bunu iyice bilmek gerek.
Demek ki önce bu iğrenç adamların
Arkalarında duran,
Onlara bu işleri veren, yaptıran
Geçimlerini, aletlerini sağlayan, gerekliliklerini
Pekiştiren kişiyi, kişileri, yani düzeni
Onun işleyişini bilmek sorusu var
Ortada — madem cellâtlık böyle ince bir meslektir? —
.....
1703 yılından başlayarak
1730 yılına kadar tam 27 sene aralıksız,
Osmanlı tahtında hükümdar olan Üçüncü Sultan Ahmed'in

Üstünde araştırıcı bir dikkatle durmalıyız.
Ondan sonra,
Nevşehir'li damat, Sadrazam İbrahim Paşalar,
Vezirler, büyük küçük kapı kulları
Valde sultanlar,
Kadın efendiler, kerimeler, cariyeler
Şehzadeler, bu çılgınca,
Yaşayışa coşkuyla alkış tutanlar, uzatmalı asalaklar,
Şair Nedim'ler,
Seyyit Vehbi'ler, sorumlu değiller mi?
Peki ama öyleyse, neden işkence yapılıyor?
Kimsenin gözünün yaşına bakmadan öldürüyor cellâtlar?
Padişahın, onun erkek, kancık
Yüzlerce yaranının, sadrazamın, vezirlerin,
Şairlerin, kilercilerin, aşçıların, arabacıların,
Ve lâle bahçeleri kuranların
Köşkler, kasırlar yapanların, bu cennet hayatından
Nasiplerini,
Bir damla ter dökmeden alanların rahatça,
Ömür sürebilmeleri için öldürmüyor mu cellâtlar?
.....
Ama ama, beriyandan
Leyl-mekânlarda, barınaklarda,
Yani, gecekondularda, emekçi insanlar, tıpkı
Köstebekler gibi, korkunç bir
Yeraltı hayatı yaşıyorlarmış bundan kime ne?
Onlar toplumdaki,
Görevleri neyse onu yapsınlar,
Ondan öteye ondan öteye kesinlikle karışmasınlar.
Sürünsünler dursunlar
Tohumlarına bir avuç para mı verilmiş?
Bir var ki işsizim, açım, demeyecek hiç biri.

Bizimde kızımız, kısrağımız
Çoluğumuz çocuğumuz var, böyle düzen mi olurmuş?
Demeyecekler,
Derlerse, işte o zaman takım ve taklavatiyle
Cellâtları karşılarında bulurlar, bu böyledir bu!
İyi ama, gene de cellâtların
Sınırlı sorumluluklarına yeniden işarette
Bulunmamız gerekecek
İster istemez, eğer yanılmamak, yanlış yapmamak
İstiyorsak bu konuda?
Evet böylece yukarda gerçek
Sorumluların kimler olduklarını biricik
Biricik saydık, döktük, açıkladık, yetmez mi?
Ama, aslında Evliya Çelebi,
Bu düğümü de
Çözümlemiş, bırakmış seyahatnamesinde:
«Hükmü Sultan olmasa, gelmez hata cellâttan!»
Öyleyse bu deyimin üzerinde, ibretle,
Hayretle durmalı, hep tekrarlamalıyız:
«Hükmü Sultan olmasa, gelmez hata cellâttan!»
.....
Böylece görülüyor ki
Zaman zaman alçalarak yükselerek leş
Kargaları gibi,
İşkence çağlar boyu devam etmiş gitmiş öylece?
Biraz tuhaf değil mi,
Cellâtlar hükümlerini aralıksız sürdürmüşler.
Ama bu arada halkın,
Direnci de artmış, bilinçlenme
fırtına gibi kopmuş, çığ misali gelişmiştir.
Bunun sonucu ek de
Gözlere çarpmadan bir güç meydana gelmiş,
Düzenin teklemesi gözlerden saklanamaz olmuştur.
İşte işte,

Üçüncü Sultan Ahmet Saltanatının,
Yorulması, düzenin teklemesi, buradan gelmektedir.
En önemlisi artık insanları,
Cami kubbeleri altında tutmak, barındırmak
Mümkün olmamakta onlar, güneşin, ayın,
Yıldızların hürlüğüne özenmişler,
Guruplar halinde gök kubbenin altına çıkmaktadırlar.
Asıl üzerinde durulması gereken olay budur.
Peki ama, bu ne demektir?
Bu en azından bir baş kaldırma,
İsyan hazırlığı, kanlı bir ihtilâl demektir.
Çünkü padişahlar halife olarak
Zaman zaman cins atlarını bağladıkları ahırlarla
Camileri birbirine karıştırmışlardır.
Hayvanlarla halkı birbirine karıştırmışlardır.
İşte bu halk dertlerinin
Sokağa dökülüp, halk katında kanlı bir zorlamayla,
Çözümlemeğe çalışılması,
Cancana, dişediş, savaşılması demektir.
.....
Zalimler zamana da
Hükmetmek istemişler ve geçici olarak,
Bunda başarı da sağlamışlar, kesinlikle biliyoruz.
Geçici olarak dedik çünkü,
Zaman genel akışında hemen de şaşmadan,
Hep patentalı zalimlerin hep aleyhinde olmuştur.
Öyleyse perşembenin
gelişi çoğunlukla çarşambadan bellidir,
Bunu halklar bilir ama, padişahlar bilmezler.
Allahın hiç bir zaman
Çarşambası perşembesi tükenmez, yalnız,
Yalnız bilmek gerek öyle perşembeler vardır ki
Bir kuyruklu yıldız gibi akıp,

Gökyüzünün karanlığına ateşten bir çizgi çekerek
Hayatın kalıplaşmış akışını,
İnanılmaz bir hızla altüst eder, değiştirirler.
Bir ölçüştürme yapmak
Bakımından, 1730 yılının ilkbaharında,
Geçmiş bir perşembeden söz açmamız gerekiyor;
O gün için İbrahim Paşa, Üçüncü
Sultan Ahmed'i lâle seyranına çağırdı.
Bunun için yazdığı telhis — özetleme — şöyleydi:
«Şevketlû, kerametlû, efendim,
Yarınki perşembe, yahut cuma, cumartesi günlerinin
Herhangisinde,
Teşrifi hümayunları buyrulur ise,
Asla bir mani olur halet — hal — yoktur.
Lâlelerin dahi temaşa olunacak,
Zamanı olup, vakti geçemeden ve hâvalar dahi
Böyle letafet,
Üzre iken, devlet ve ikbal ile sayeendazı iclâl
Olmaları münasiptir. İnşallah
dahi yarınki hava böyle lâtif olursa
Teşrifi hümayunları tamam vaktine müsadif olur.
Kulunuza göre bugün yarın
Ol bir gün (bize) buyurmalarıdır. Bu üç gün içinde
Her hangi gün,
İradei hümayunu mülükânelerine evkaf gelirse
Olgün teşrifi hümayunlarile,
Bu abdi zerremiktarların hakten ref buyurmaları
Babında emrü ferman şevketlû kerametlû,
Mehabetlû veliinimetim
Efendim padişahım hazretlerinindir?» — Ahmet Refik —
.....
Nevşehir'li Damat İbrahim Paşa'nın

Üçüncü Sultan Ahmed'e yaptığı bu davetin,
1730 yılı Mayıs ayının
Bir çarşamba günü tarihini taşıdığı anlaşılıyor.
Perşembe günü padişahın lâle seyranı arzulanıyor.
Eğer o gün — teşrifleri mümkün olmazsa? —
Cuma, cumartesi günleri de uygundur.
Bunları neden böyle uzata uzata anlatıyorum?
1730 yılı Mayıs ayının
Bir çarşambası, arkasından Perşembeyi,
Cumayı, cumartesiyi getirmiştir ve sanırım
Ve sanırım, Üçüncü Sultan Ahmet
Ve yaranının en son lâle safasıdır bu?
Üzerinde derinlemesine düşünmek gerek:
Çünkü o yılın sonbaharında taht sallanacak
Onun içindir ki 28 Eylül
Perşembe, cuma, cumartesi günleri,
Hemen hemen en kanlı günler olacak
İsyan fırtınası uğuldayarak tahtı söküp götürecektir.
Bunun için halk Patrona Halil
Ve cesur arkadaşlarının öncülüğünde
Canını dişine takarak,
Gizli gizli çalışmalar yapmakla kalmamış
İlkten Çırağan Sarayını taşlayarak,
Sonra da, Sadabad'ı yaman bir kararla basarak,
Hatta hatta İzmir'de, Mısır'da
Ve başka yerlerde açıktan gösteriler yaparak,
Doğrudan doğruya
Sağır sultanları uyarmak istemiştir.
Ama, görüyoruz ki onlar halâ, hem de
İhtilâle üç ay kala lâle safası sürmektedirler.

.....

Yukarda adını
Andığımız Sadabad baskınını,
Bakın, Reşat Ekrem Koçu nasıl anlatıyor:
«1729 yılının Ağustosu

Henüz çıkmamıştı ki, bir gece yarısından
Sonra Patrona, o hazele — alçaklar — ile,
Sadabad'a bir baskın düzenledi.
Vezir ve yararının meclisine dal kılıç girmek
Şöyle dursun, daha mamurenin,
Sınırlarında bostancı kılıçları altında
Amansızca kırıldılar.
Yüz yirmi kişiden, karanlıktan yararlanarak,
Ancak on yedikişi kaçıp kurtulabildi,
Patrona bunların arasında idi.
İbrahim Paşa ve meclisindekiler — hayrettir —
Bu baskının farkında bile olmamışlardı.
Çerağan aleminde
Zevki sefası bozulmasın diye,
Olayı ancak ertesi günü haber verdiler ona.
Baskıncıların hepsi çul çaput içinde,
Hepsi de çıplak ayaklı idi.
Birkaçının da çingene oldukları belliydi.
Adi hırsızlar zannedildiler.»
Merhum yazarın
Bu tespiti çok ama çok önemlidir.
İyi ya, neden basılanları öğer gökyüzüne çıkarır?
Baskıncıları neden böylesine aşağılar?
«Alçaklar, adi hırsızlar, çingeneler» diye?
Yahu adamlar 120 serden geçtiyle
Koskoca Osmanlı İmparatorluğu hükümetini
Sadrazamıyla, vezirleriyle,
Karılarıyla, oğlanlarıyla, bostancılarıyla
Sadabad denilen resmi açık hava kerhanesinde basmış,
İbret alınacak bir suçüstü yapmış,
Kılıçlarla saldırmış, yer yerinden oynamaz mı?
Bunu yapanlar tarihe altın harflerle yazılmaz mı?
Neden düşünmemiş acaba sayın yazar
İşin bu tarafını, bilinmez?
Onu izleyelim:

«Beriyanda ise Sadabat bozgunu,
Patrona Halil'e
Büyük bir ders oldu. İspirîzadenin semenderi
Anladı ki, İbrahim Paşa ve yaranı,
Kendi hayatlarını gereği gibi koruyorlardı.
Bundan sonra Patrona'nın
Devlet erkânının şahısları değil,
Devletin kendisi, devlet merkezi, taht şehri
İstanbul'u vurup, ele geçirmek olacaktı.
Bunun için de tam bir yıl çalıştı,
Gizli gizli toplantılar yapan bir ihtilâl komitesi
Kurdu cesur arkadaşlarıyla.»
.....
Yukarda görüldüğü gibi
Yazar bile bazı bilgiler sunuyor,
Ama onları rahatça anlamamıza, yerli yerine koymamıza,
Bir mantık örgüsüne ulaşmamıza da var gücüyle
Engel olmağa çalışıyor, anlaşılan bu.
Şu var ki,
Objektif ve tarafsız bir gözle bakarsak,
Olayın hiç de eğilip bükülmeğe, yörüngesinden saptırılmağa uygun olmadığını kesinlikle anlıyoruz.
Olay direniyor, olay kendini savunuyor.
Bundan da bir daha anlıyoruz ki:
Patrona Halil ve onun cesur arkadaşları
Bir raslantının değil,
Doğrudan doğruya tarihin ürünüdürler ve geldikleri
Yere, uzun bir çalışma sonucu gelmişlerdir.
Osmanlı tarihinin belli bir dönemine,
İsimlerini silinmeyecek şekilde yazdırmaları
Bunu kesinlikle doğruluyor.

Yıkılır bakın ki elbet yarın bu kanlı çınar
Yalın kılıç kurtlar gibi dalacaklar meydana.
Garibanı sulayacak artık ey o güzelim pınar
Ecdat yadigârı kadîm İstanbul selâmlar sana.

Bu saatlar tekin değil
Bu saatlar belki de son saatlardı,
Çok geçmeyecek onlar kılıçlarının kabzalarına
Değil, koskoca imparatorluğun kaderine de
Yaman bir atılganlıkla el atacaklardı.
Zalimleri teker teker
Ya da hep birlikte toplamak için,
Gireceklerdi bu kadîm şehre çelikten ağı,
Şimdilik serin bir eylül gecesi
Örtüyordu bu dehşet yaratacak kanlı şafağı.
Onun için diyoruz ki,
Geceler vardır döğüşken, kanlı,
Geceler vardır kuş uçmaz
Kervan geçmez, kahreder ıpıssız
Geceler vardır engin karanlığı insanlı.
Geceler vardır hey,
Yaz yağmuru gibi kurumuş gitmiş
Geceler vardır ki büyük yarınlara gebe
Geceler vardır getirecekleri aydınlıklarla şanlı.
Geceler vardır ayları yusyuvarlak
Döner gider gökyüzünde altından kağnı tekeri,
Geceler vardır heyy heyy
Sedef düğmeler cümbüşü içinde yıldız yıldız
Yanıp yanıp sönen o cesur ışıklar
Çocukların bakıp doyamadıkları bayram şekeri.

Geceler o engin hayallerin
Bir türlü bitip tükenmeyen süslü masalı,
Geceler vardır takım taklavatile

Geceler vardır ölmeyen adamlarile tarihin malı.
Şimdi burada dikkat kesilip
Üzerinde hayret ve ibretle durmalıyız:
İşte işte, 1730 yılı
28 Eylülünün perşembe gecesi
Böyle anlamlı bir geceydi her yönüyle,
Ve öteyandan belli ki kanlı olaylara da gebeydi.
Heyy gidi İslâmbol,
İstanbul bilin ki bilelim ki üç hecedir.
Muzaffer suvarilerimizin nal sesleri
Küffarın aklını çıvdırdığından beri, acaba
Ey okuyucular bilmem ki bu kaç bininci gecedir?
Şu anda belki Gamlı Dedeler
Canbaz Mestanlar, Demirci Mustafalar,
Nalbant Hüseyinler de uyanıktır.
Saraçların, bakırcıların, balıkçıların
Cümle çalışanların yürekleri parça parça yanıktır.
İstanbul'un hanları hamamları
Meydanlara
Yayılmış, yorgun dinlenen deve kervanları,
Sizlere sizlere bir şeyler söyler.
Acılı acılı nice mevsimler
Yaralı kederli çıkılmış gene yazdan
İniyor kırlangıç sürüleri gibi balıklar boğazdan.
Heybetli camiler suskun
Mana abidesi upuzun minareler türbeler,
Çeşmeler, gabristanlar, selviler,
Sizlere eminim, eminim bir şeyler söyler.

Artık artık saatlar değil
Onların kıvılcımlar gibi sıçrayan,
Hırslı heyecanlarla yüklü dakikaları bile sayılı.
Zaman zinciri bakla bakla
Uzuyor uzuyor bölüme bölümler ekleniyor,

Gözler Patrona'ya çevrilmiş, son emir bekleniyor.
Şimdi burada biraz duralım,
Kendi kendimize uzun sorular soralım:
İstanbul'un ma'betleri
İstanbul'un o güzelim çeşmeleri,
Bu şehir camilerinin kubbeleriyle düşünüyor
Uzaktan hıçkırıklarını duymuyor musunuz?
Ağlıyor çeşmelerinden insanları, fetihten beri.
O suskun selvilerinde yasları gizli,
Türbeler, mescitler
Kabristanlar, kederli kederli dallar
İnsanlar sefil perişan, insanlar kaderleri hacizli.
Halkın sırtında saray
En küçük en aşağılık oyunları
Çekinmeden oynuyor bir curcunadır gidiyor,
Beri yandan müezzinler
Minarelerde tanrının ululuğunu ilân ediyor.
.....
O gergin
Suskunlukta onlardan
Biri ağırdan ağırdan konuşuyor:
«Kaçılır mı bir can için meydanı gayretten?»
Diyecek ilerde belki
Cesur bir şair, eh biz de kaçmamışız,
Canlar, cananlar kaybetmek
Pahasına dayanmış bu günlere gelmişiz.
Bize ilkten Anadolu'yu
Yurt eden cesur atalarımızın ruhları şadolsun.
Tanrıdan gani gani rahmet diler,
Cümlesinin mübarek ellerinden saygıyla öperiz.
İnsan dediğin kemikten etten,
Kükreyecek gelecekte
Aslan yürekli bir şair diyecek ki:
«Cihangirane devlet çıkardık bir aşiretten»
Okumuz, tirkeşimiz, yayımız,
Şükür şükür ki günden güne artmış sayımız.

Dağlardan hey hey
Vadilerden gelir göçümüz,
Kara kıl çadırımız, sürü sürü keçimiz.
Akıncılarımız
Aman vermeden düşmanları yenmişler
Nice nice yerler az şey mi?
Bir de bir de bizimle nam almış isimlenmişler,
Sorarım buraları
Buraları ölesiye sevmek mi bizim suçumuz?
Demek ki biz yazdık biz
Yoldaşlar yoldaşlar bilin alın yazımızı,
Tavşanları avlamak neyimiş,
Ormanlarda ormanlarda kaybettik tazımızı.
Yani gecenin esrarlı ilginç
Yıldızlarla süslenmiş cesur bir anıdır,
Patrona da diyor ki,
Şimdi büyük kararın uygulama zamanıdır.
.....
Yıldızlar teker teker artık
Çekiliyorlardı büyük bir ustalıkla
Süsledikleri gök yüzünden, doyulmaz renk cümbüşü
İçinde, kanlı bir şafak atıyordu ağır ağır,
Muhteşem ve gamlı İstanbul şafağı.
Bilelim ki
Bu şehirde, daha nice nice şafaklar sökecek, ama
Hiç bir zaman bu şafak unutulmayacaktı,
1730 yılının 28 Eylül perşembe şafağı.
Onlar, zağlı kılıçlar gibi,
Par par yanarak meydanlara inmeğe hazırdılar.
Ki reisleri yeniden söze davranıyordu.
Bir kavganın adamı olarak
Belki de son yasak konuşmasını yapıyordu.
Aylarca arkadaşlarının
Arasında yaptığı bu gizli konuşmalar,
Çamlıca sırtlarından güneş güpgüzel doğarken

Biraz değişik türde meydanlarda da tekrarlanacak.
Halk tarafından onaylanarak
Geçerlilik, resmiyet ve kabul sağlanacaktı ki,
O bundan emindi, onlar bundan emindiler.
İşte işte böyle bir havada,
Son derecede etkileyici erkek sesiyle
Diyordu ki, Patrona Halil:
Yoldaşlar!
İstanbul imparatorluğun tekleyerek
Atan kalbidir hepiniz bunu biliyorsunuz?
Biraz sonra Beyazıt Meydanında olacak
Orada bayrak açarak isyan hareketini başlatacağız!
Niçin İstanbul imparatorluğun
Kalbidir, dedim? Kaderimiz bu soruya,
Doğru cevap verebilmemize bu cevaptan doğacak
Sonucu uygulayabilmemize bağlı biraz da.
Yani bu kalp durmayacak,
Şu var ki yeni bir düzende, yeni ellerde çarpacak.
Yani açıkçası, hayat devam edecek.
Zalimler, isimleriyle, cisimleriyle bellidir.
Onların hangi kovuklarda gizlenecekleri
Bellidir.
Demek isterim ki, kurunun yanında yaş da yanmasın.
Bundan yararlanıp
Zulüm ejderi yeniden uyanmasın!
Yoldaşlar:
Halk zalim bir idare yüzünden
Hayatın bir yerde durduğunu, tıkandığını
Kahırlı bir yaşam sonucu çok çok iyi bilmektedir.
Bu bakımdan harekâtımızın
İlk anlarında, onlara neler getireceğimizi

Kaba hatlarla da olsa kendilerine anlatmalı,
Onları inanmış olarak peşimize takmalıyız..
İsyan harekâtının inanç temelini
Kurmak bakımından ilk görüntüler çok önemlidir.
Yoldaşlar:
Daha önce de söylediğim gibi,
Biz belli bir merkezden çekirdek gücümüzü
Üçe bölerekten,
Allah Allah feryatlarile şehre hızla yayılacağız.
Kılıçlarımızdan da keskin olacak seslerimiz.
Zalimler de sıkıştıkça Allah, der,
Ama halk, bu konuda kimin içtenlikli olduğunu bilir.
Öyleyse hep beraber haykırıyoruz,
Haykırıyoruz yoldaşlar, Allah! Allah! Allah!
Reayanın Osmanlıyla savaşı başlıyor,
Kalkın yürüyelim yoldaşlar, hayden bismillâh!
.....
Patrona ki bunları söyledi,
Hepsi de ok atmaya hazırlanan yay gibi
Doğruldular yerlerinden ha!
Öpöştüler kardaşlar gibi, sarılıp helâllaştılar.
Sonra yola koyulup, söylemeye başladılar:
Geliyoruz geliyoruz haaa!
Cemaattan destur aldık, halkımızdan ferman.
Geliyoruz geliyoruz haaa!
Başımızda,
Başımız, badrağımız Patrona Halil Kaptan!
Geliyoruz korksunlar haramiler,
Geliyoruz bu keşmekeşin sorumlusu kim?
Geliyoruz, geliyoruz
Hesaba hazır olsun sadrazam Damat İbrahim!
Geliyoruz o defterler açılacak,
Geliyoruz ufunetler ortalığa duman olup saçılacak!
Halk açlıktan

İki büklüm ölüm oruçlarına dalmışken
Ressamlara, şiirlere, destanlara konu olan İbrahim!
Lâlelerin açtı mı, ayı kazana sıçtı mı?
Geliyoruz, geliyoruz haaa!
Büyük bir coşkuyla yürüyüş sürüyordu ki,
Patronanın sesi duyuldu:
Yoldaşlar!
Biz kılıçlarımızla düşmanlarımızın bağrını
Pare pare dileriz, ama, küfretmeyiz.
Haramilerin dilini kullanırsak,
Peki peki ama, onlardan ne farkımız kalır?
Birkaç saat sonra. Allah nasibederse,
Devlet bizim ellerimizde olacak değil mi?
Öyleyse bizim savaşımız yiğitçe olmalı,
Bizim sözlerimiz okka tartmalı! Öyle mi arkadaşlar?
Tepkiler içtendi:
Öyle Kaptan öyle, öyle Reis öyle, sen bizi uyar!
Uzun bir suskunluk oluyor sonra,
Onlar kararlılıkla savaş alanına yürüyorlardı.

Kirlenir içten reayanın suskunluğuna bakmayın
Sen yeter ki önce umutsuzluk zincirlerini kır.
Korku canavarını kesinlikle kafanıza takmayın
Millet döğüşecek arslanları bağrından çıkarır.

Osmanlı tarihinin devreleri
Zorunlu olarak hep bir padişahın adıyla anılır,
Kocaman kitaplar durmadan böyle yazmıyor mu?
Öyleyse şimdi biz,
Bunlardan üçünü sıradan seçelim:
Birinci Sultan Ahmet (1603-1617)
İkinci Sultan Ahmet (1691-1695)
Üçüncü Sultan Ahmet (1703-1730)
Tarih merdiveninde durdukları basamaklara
Göre, yukarda üç padişahı anmış bulunuyoruz ama,
Bunların üçüncüsü bizim konumuz.
Şu var ki, o devrin olaylarını bu padişahın
Adına bağlamak da yetmez, başka şeyler de gerekli.
Her halde belirtilmesinde,
Sayısız yararlar var, analım öyleyse adlarını:
At Meydanı, Et Meydanı, Beyazıt Meydanı;
Belli ki tarihte onlar
Sosyal-siyasal amaçlar kovalayan toplum
Olaylarına sahne olmuşlar, tarihe kanla yazılmışlar.
Biz olup bitenleri tarih sırasına göre
İzleyeceksek ki buna mecburuz,
Beyazıt Meydanından başlamak zorundayız.
Kaldı ki bu gün
Bizim tam 253 sene gerilerimizde kalan,
Patrona olayının en canlı şahidinin hey
Sultan Beyazıt camii olduğunu da çok iyi biliyoruz,

Ki İkinci Bayezid'in eseridir.
Patrona İhtilâlinin o,
Tüyleri diken diken eden Allah Allah sesi,
İşte bu caminin duvarlarına çarparak ilkin,
İşte bu camide yankılanacak,
Sıra sıra serviler, asırlık çınarlar ürperecektir.
.....
Evliya Çelebi diyor ki:
Bayezid Camii,
Bir kubbei müdevveri âlidir.
Kıble tarafından mihrap üzere ve kıble kapusu
Üzere yarım kubbeler dahi kubbeye zam olunmuştur.
Caminin sağında ve solunda iki
Somadaki amudları vardır ki misilleri,
Meğer Mısırda Sultan Kalavun camiinde ola.
Beş kapusu vardır,
Hareminin dört tarafında gûnagûn
Sütunlar üzerinde kubbeler inşa olunmuştur.
Haremin taa ortasında bir havuz
Onun etrafında eflâke ser çekmiş servi ağaçları,
Müheykel Tûba ağacı gibi dururlar.
Bu haremin dışı,
Serapa ulu ağaçlarla müzeyyendir,
Ve gölgelerinde nice bin adem serinlenir.
Bu haremden taşra
Bir azim, azametli meydan vardır,
Ki ona, Sultan Bayezid meydanı, derler,
Dört bir tarafı gûnagûn dükkânlarla müzeyyendir.
Bir tarafında
Sultan Bayezid hanın medresesi,
Öteyandan camiin iki bin hademesi vardır.
Muvakkıtin
Ulûfesi hepsinden ziyadedir,
Zira memaliki İslâmda ne kadar gemici
Ve kaptan varsa,

Cümlesi Bayezid muvakkıtine muhtaçtırlar.
Cümle reislerin kıblenümaları,
Ve saat ayarları bu caminin mihrabında tashih olunur.
.....
Okuduk yukardan beri,
Evliya Çelebinin kıblenümaları
Yani pusulaları, saat ayarları, hepsi hepsi,
Cidden güzel şeylerdi.
Şu var ki, zaman üzerine iyice düşünmek gerekti.
Çünkü, 1730 yılı 28 Eylül Perşembe sabahı,
Beyazıt Meydanına,
Yalın kılıç kızgın bir adam gelecek,
Bütün o bilinen zaman ölçülerini altüst edecek.
Ya da, zamanı artık haramiler
İçin değil, mazlumlar hesabına çalıştıracaktı.
Demek ki, gecenin adamları
Kimselere görünmeden yalınayak iniyorlardı,
O tarihe geçecek Eylül sabahına.
Beyazıt camii, Beyazıt Meydanı, ulu çınarlar,
Mağrur serviler, suskunluk içinde bekliyorlardı,
Allah Allah sesleri dolduracaktı Meydanı.
.....
Bu konu şimdiye kadar
Bir hayli yazar tarafından ele
Alınmış, kurcalanmış, bu çalışmaları yapanlar,
Kendi anlayış ve eğilimleri yönünde
Bir takım sonuçlara da varmağa uğraşmışlar.
Olayı, yanılmıyorsak sıcağı sıcağına
Kaleme alan Destâri Sâlih Tarihi, Abdi Tarihi'nden
Tutunuz da, daha birçok kalem yazarak
Zamanımızda da konuya ilgiyi bir hayli tazelemişler,
Araştırmışlar, bir takım yerlere de varmışlar,
Tabiî ki, iğri, ya da doğru.
Kullandıkları araştırma yöntemine,

Ve vardıkları sonuçlara katılmasak da bu çalışmaları
Taktirle anmak zorundayız, emekleri varolsun.
Şimdi, ihtilâl olayını anlatmağa
Girişmeden önce, başlangıcı onların nasıl Anlattıklarını,
Kısa kısa da olsa örneklemek isterim:
.....
«İstanbul'da hamam'ı fısk'u
Fücurun çıplaklarından bir gürüh'ı bî-bâk,
Şerare'i külhan'ı, şekavetlerin miyan'ı ecnası nâsa
Endahte edüp, ateş'i ciğersuz'ı sefahet ile,
Dîk'i hıyanetde bir fitne kaynadıp
Bir gürüh'ı Arnabut'ı töhmed alûdu yekdil edip,
Vesvese'i hannasîleri ile cumhur'ı nâsı
İdlâl ve menendi vak'ai Deccal şürûr ve mazarratla,
Fitne'i azime zuhur etmekle, Bab'ı Saraçhane'i Amire
Ve abvâb'ı Bezzestanı Mamure,
Ve cümle dükkânın ehli hıref mesdut olup,
Çarşıyı İstanbul'da ol eşkiyayı zorba, sû-be-sû
Pûyan ve devan
Ve reisi cümle — genel başkanları —
Patrona Halil — Kapudan — nam şakî olmuş idi.»
(Destâri Sâlih Tarihi)
Yukarda Üstat demek ister ki:
İstanbul'da yoldan çıkmış, hamam çıplağı,
Ahlâksız, korkusuz, bir grup Arnavut, halkı da kandırıp
Peşlerine takaraktan büyük bir ihtilâl çıkardılar.
Ve önce çarşıya, Bedesten'e, Saraçhaneye
Doğru naralar atarak yürüdüler,
Elebaşıları Patrona Halil Kaptandı.
.....
Patrona Halil — aslı Arnavut —

Ve zağarcıların Muslı — aslı niğbolu sancağından —
Ve Ali Usta ve buna kıyas otuz nefer,
Bi'akl eşhas — akılsız kişiler — fırsat gözetirlerken
Ol gün yevm'i hamis tatil günü» yani,
— Perşembe, devlet takım taklavatıyla istirahatta —
Onlar, yani ihtilâlciler:
«Hemandem fırsatı ganimet bilüp,
Üç dört kol olup, bayrakların küşade edüp — açaraktan —
Ellerinde yalın kılıç ile bir bayrak,
Dua meydanından berü Bedestene doğru gelüp,
Ve bir bayrak dahi Çadırcılar içi
Yağlıkçılardan berü ve bir bayrak dahi,
Sultan Beyazıd'ı Veliden berü
Üç koldan, Allah Allah deyüp — yürüdüler —
(Abdi Tarihi)

.....

«Sözde şeriatın emrettiği
Hususları tatbik gayesiyle bir araya
Gelen asiler, nihayet kararları veçhile 28 Eylül
1730 Perşembe sabahı, Bayezid camii
Hareminin,
Kaşıkçılar Kapısı önünde toplanmağa başladılar.»
(Prof. Dr. Münir Aktepe)

.....

«Bir sabah — 28 Eylül 1730 Perşembe —
Son bahar güneşi sarayın
Karanlık servilerini, çıplak ve kocamış
Çınarlarını yaldızladığı esnada, çarşıya doğru,
Arnavutlardan mürekkep,
Velveleli
Bir kalabalığın ilerlediği görüldü.»
(Ahmet Refik)

.....

«28 Eylül 1730 Perşembe sabahı,
On sekiz kişi Kapalı' Çarşıya doğru ilerliyorlardı.
On sekiz göğüsten çıkan Allahüekber sadaları,
Sokakları inim inim inletiyordu.
Ve inanılmayacak kadar gülünç olan, gerçek olan buydu.
İhtilâle, on sekiz kişiyle başlamışlardı.»
(A. Ziya Kozanoğlu)

.....

«28 Eylül 1730 Perşembe günü
En önde,
Bayraktar Alacalı Mustafa, ardından
Patrona Halil, Kahveci Ali Usta ile Muslı Beşe
Bayezit Camiine doğru koşmağa başladılar.
Sessiz ve iç ürperten bir koşuydu bu,
Yalnız çıplak ayaklarının
Kaldırım taşlarındaki şapırtısı duyuldu.
O sırada halktan
Bunları görenler elbette ki,
Merak ve heyecanla durmuşlar ve belki de
Korku ve dehşet içinde kalarak bir karar seyretmişlerdi.»
Yazar kaynağını göstermeden bir de şiir sunuyor:
Kimi deccal dedi kimi yanguncu
Zuhur ettikde o çıplak kalyoncu.
Hempası bir nice çıplak bet gebeş
Ki bir nice mehpâre cıvânı serkeş.
Bir nice müfteris vuhûş hemdemi
Bakın ucube kıyafet cebel âdemi.
İp kazık kaçkını çengel çiçeği
Bir nicesi bi haya külhan beyi.
Ki İspiroğlu kına çalsın sakala
Kaldı meydan itle kurda çakala.»
(Reşat Ekrem Koçu)

«Ordunun büyük bir bölümü
Üsküdarda İran seferine hazırlanırken,
Damat İbrahim Paşanın başkente düşmanlarına,
Karşı koyacak gücü kalmamıştı.
Patlak veren isyanın
Başına İran savaşı sırasında Anadolu
Levendlerine katılan ve şimdi de İran'a toprak
Verilmesini bir başkaldırı — sebebi —
Olarak kullanan, Patrona Halil adında Arnavut
Bir yeniçeri vardı. 28 Eylül 1730'da
Patrona Halil ve beş arkadaşı Bayezid Camii
önünde,
Padişah ve Sadrazamın sünni topraklarını
Dinsizliklere vererek şeriatı çiğnediklerini öne
sürdüler.
Çevrelerine bir kalabalık toplayınca,
Et Meydanındaki Yeniçeri kışlalarına yürüdüler.
Bu yürüyüş sırasında
Yüzlerce sivil ve asker kendilerine katılmışlardı.»
(Stanford Shaw)
.....
Ufak tefek farklarla,
Ama kesin olarak bir noktada birleşerek
Patrona ihtilâlinin ilk saatlarını bize veriyor
Yukardaki alıntı pasajlar.
Hemen de bir iki saat sonra tarihe
Sivri bir adam olarak geçecek olan Patrona'nın
Son sunduğumuz pasajdan,
Anadolu levendleriyle İran savaşına katıldığını da
Öğreniyoruz. «Efradından bulunduğu Patrona
Gemisile 1924'de Girit'e
1726'da Kırım'a, 1727'de İskenderiye'ye gidip
geldi»
Diyor, Reşat Ekrem Koçu.
Kalyonlarda, kadırgalarda, isyanlarda

Mahpuslarda idam hükümleri altında geçmiş renkli bir
Hayat, İşte işte Patrona Halil?
Ekmek elden su gölden, sazla, sözle kiralık
Şairlerin ısmarlama şiirlerini
Dinleyerek, serin ağaç altlarında tıpkı bir
Kabak gibi yetişmişti Üçüncü Sultan Ahmet, yanılmıyorsak
Patrona Halil karşısında biraz zorlanacaktı.
Ne demişler:
Hor bakma fakirin fıkaranın hırkasına,
Her biri dağı deler geçer arkasına...

Vurdu kararla parçaladı şu an da bile
Zulüm denen o dayanılmaz çelikten ağı.
Ki boyuna bosuna şöyle bir bakın hele
Patrona Halil geliyor mazlumlar şafağı.

«Fitne — belâ —ortadan kalkıp,
Din yalnız Allahın oluncaya kadar
Onlarla savaşın. Eğer vazgeçenlerse bilin ki,
Düşmanlık ancak zalimlere karşıdır.»
Kur'an-ı Kerim,
Bakara Sûresi, 193'üncü ayet...
.....
1730 Patrona İhtilâli'nin
Allah Allah, haykırışlarıyla başladığını,
Uzun uzun yaptığımız incelemeler sonucu biliyoruz.
Öyleyse, yukarıya aldığımız
Kur'an ayeti kimlere yol gösteriyordu acaba?
Kimlere destek oluyor, yol açıyor?
Saraya mı, yoksa, Patrona ve arkadaşlarına mı?
Böyle bir sorunun burada yeri var mı?
Kesinlikle sanmıyoruz, açıklayalım biraz:
Bir saltanat ki, tebaasının
Alın terleriyle Sadabat'ta lâle sulamaktadır,
Demek ki, bu ayet onlara kapalıdır.
İhtilâlcilere ise, apaçık: «Belâ ortadan kalkıp,
Din yalnız Allahın oluncaya kadar,
Onlarla — zalimlerle — savaşın.»
.....
Öteden beriye
Açа açа belirttiğimiz gibi,
28 Eylül Perşembe 1730 belki de Osmanlı
Tarihinin, en ilgi çekmesi gereken bir gecesiydi.
Tutun ki Patrona sınıfından
Heybetli bir kadırga demir alıyor ve

Kanlı bir savaş için yola çıkmağa hazırlanıyordu,
Kararlı, kinli bir şafağa karşı.
Sultan Bayezit Camiinin, sabah namazını
Eda eden cemaatı dağılıyordu, ağır ağır kapılardan.
Umur görmüş o koskoca meydan
Garip bir gerginlik ve bekleyiş içindeydi.
Neydi bu neydi,
Havadaki düşündüren ağırlık? Bunu kimse bilmiyor,
Bilemiyordu.
Ama, belki de çok az kişi biliyordu.
Öteyandan bir
Şeyler sezmiş olacaklar ki,
Kanatlarını yaman çatırtılarla çarparak
Yere inişe geçti güvercinler,
Sonra çevik bir manevrayla havalandılar havalandılar.
Meraklılar
Başlarını kaldırmış onları izliyorlardı.
İşte tam bu sırada
Sultan Beyazıt Camiinin,
Sağından, solundan, karşısından
Yani kardaşım
Yani, üç koldan naralar atarak,
Zincirlerinden boşanan azgın arslanlar gibi
Çıplak ayaklarının şapırtısı,
Kaldırımlarda silâhlar gibi pat pat patlayan,
Patrona ve cesur arkadaşlarının
Şimşekler gibi çakarak meydana daldığı görüldü.
Herkes —Ne oluyoruz, ne oluyoruz?— derken
Onlar, yeri-göğü inleterek haykırıyorlardı:
Hey, hey, hey! Kitaptan kelâm!
Patrona Halil Kaptan'dan cümleye selâm!
Saltanat denen
Zakkum ağacını sarsıyor, silkeliyor,
Hey, hey, hey, kardeşler duyun,

Sarayla davâsı olan, serdengeçtiler geliyor!
Onlar, yani gecenin adamları,
Yani ülkenin kaderine elkoymak isteyenler
Böylece talimli
Bir hareket göstererek,
Camiin tam karşısında yerlerini almışlardı.
En önde,
Göz doldurucu yapısıyla
Patrona Halil Kaptan duruyordu.
Şu anda bile, o eşsiz görüntüsüyle hayret,
Üçüncü Sultan Ahmed'i gölgelemiş bulunuyordu.
Onun hemen arkasında
Yırtıcı Kahveci Ali Usta, Muslı Beşe
İriden yapısıyla, Emir Ali sıralanmışlardı.
Patrona'nın biraz önünde, sağ yanda
Kırmızı ihtilâl bayrağını gönderinden tutmuş,
Yere çakmış mağrur genç,
Çocuk yüzlü, Alacalı Mustafa duruyordu.
Geri plânda da,
Oduncu Ahmet, Kanlı Veli, Çınar Ahmet,
Derviş Mehmet Baba, Manav İsmail
Canbaz Musa, Kutucu Hacı Hüseyin, Lâkaplı Salih,
Turşucu İsmail, Kürt Çelo sıralanmışlardı.
Alacalı Mustafa'nın
Demir pençesi ihtilâl bayrağının,
Gönderini sıkıca kavramış, hafif bir rüzgârla
Kırmızı bayrak, mağrur, ağır ağır
Dalgalanıyor, mazlumları gölgesine çağırıyordu.
Böylece Beyazıt Meydanında
İnsanlar çoğalıyor, saflar sıkışıyor,
Yalınayaklar ihtilâline ilgi son derece artıyordu.
Küçük Muslı, Karagöz İbrahim Ağa,
İskender Porça, Gazi Beşe, Bayram, Dereköylü Ali,
Recep Ağa, Kalender Baba, Pirsiz Osman,
Karayılan Bey,

İhtilâlin öncü kadrosu olarak sıralanmışlardı.
Koşuya hazırlanan atlara benziyorlardı.
Peki peki ama, kimdiler ve ne istiyorlardı?
İşte onu, körpe ve hırçın sesiyle,
Bayrağı ağır ağır dalgalanırken, Alacalı Mustafa,
Haykırarak açıklıyordu:
Bu meydanda önceleri bir idik!
Hep mazlumların yollarından yürüdük yürüdük!
Sonra, öncü olarak
Üçlere, yedilere, kırklara bağlandı sayımız!
Patrona Halil isminde eridik!
Alacalı Mustafa ki bunları söylüyor,
Meydan dalgalanıyor, arkadaşları hep birlikte,
Coşuyor, tekrarlıyordu:
Bu meydanda önceleri bir idik!
Hep mazlumlar yollarından yürüdük yürüdük,
Sonra öncü olarak,
Üçlere, yedilere, kırklara bağlandı sayımız
Patrona Halil isminde eridik!
Tepkiler geliyordu artık meydandan:
Eridik! Eridik, eridik, ya Muhammed eridik!
.....
Ne oluyordu?
Ve neler neler olacaktı?
Bu pürsilâh, çıplak ayaklı, hırslı adamlar kimdi?
Sorular, sorular, sorular? Dondu kaldı,
Halktan bu canlı kanlı manzarayı seyredenler.
Ama, gene de durumu,
Gereğince açık değerlendiremiyorlardı.
Böyle bir meydanda, bir olupbitti sonucu onlarla
Buluştuklarına göre, bu kendilerini
Bir yerde, ilgilendiren bir konu olmalıydı?
Şakaya alınır bir durum değildi bu.
Denilebilir ki,
Beyazıt Camiini çeviren serviler de telaşta.
Çınarlar ürpermiş, güvercinler
Artık çok yükseklerde uçuyor uçuyorlardı.

Belli ki bu geceden gelen adamlar,
Aniden kopan bir fırtına tesiri yarattılar.
Bellerinde kılıçları, harekete hazır oldukları
Anlaşılıyordu. En önemlisi Patrona'nın sağındaki
Hırslı ihtilâl bayrağıydı.
O kinle, gururla rüzgârda dalgalanıyor
Direnç, gurur, sevinç veriyordu insanlara burası
açık.
Aslında tekmil gözler, kartal gibi
Meydanı kanatlarının altına almış Patrona'nın
Üstünde toplanıyordu, herşey ama herşey
Bu adamın dilinin ucundaydı?
Çok beklemediler, işte o ara Patrona Halil'in
Yırtıcı, erkek, davudî sesi duyuldu:
İhvanlar, Can dostlar,
Mazlum ve perişan insanlar!
Sözcüklerile başlıyor, sonra coşkuyla
Sürdürüyor, südürüyordu:
Heyyy, hey bre heyyy,
İstanbul'a gün doğup sabah oldukta, sabah oldukta!
İşte işte, bakın bizler
Yalın kılıçlarla çıktık ortaya,
Kelleler koltukta, kelle koltukta!
Görsün
Düşmanların hain gözleri görsün,
Biz gücümüzü mazlum insanlarımızdan alıyoruz!
İşte buradan,
İlân ediyorum, ilân ediyorum ey halk,
Şunu iyi bil ki,
Hakkın, hakların için savaşırsan hürsün!
.....
İşte başlattığımız
Mukaddes mücadelenin yapyalın özü?
Canlarımız,
Şahinlerin yürekleri gibi dirençte,

Canlar,
Canlarımız anamızın aksütü gibi helal
Canlar
Canlarımız vatanımıza fedâ,
Ayaklarımız çıplak,
İşte bunun için siper ettik
Siper ediyoruz perişan göysümüzü!
.....
Heyyy
Hey bre heyyy!
Can dostlar, ihvanlar,
Mazlûm ve perişan insanlar!
İşte şimdi
Bu meydanlar bize geniş,
İşte şimdi bu meydanlar onlara dardır!
Allah Allah, ey peygamber ümmeti
Duyduk duymadık demeyin haaa!
Hazreti
Muhammed'in şeriatı üzre davâmız vardır!
.....
Şimdi,
İsyan bayrağımıza koşanlar bilsinler ki!
Bu sancağın altında coşanlar anlasınlar ki!
Evet evet yalnız onlar,
Onlar Allahın mazlum, makbul kuludur,
Kalkın kalkın
Yürüyün, hürriyet hürriyet diye haykırın!
Vurun vurun
Bre kardaşlar vurun, bu peygamber yoludur!
.....
Haydi şimdi şimdi
Hep beraber Allah Allah Allah diyelim,
Ki bu yaratanın yüce ünüdür!
Vuralım bre kardaşlar vuralım, bu
Osmanlı sarayıyla,
Saraylılarla, hesaplaşma günüdür!
.....
Patrona ki bunları

Farzı farzınca coşkuyla söyledi,
Bayrak gibi dalgalandı meydandaki insanlar.
Ve bir ağızdan tekrarladılar:
Hesaplaşma günüdür, hesaplaşma günüdür!
Ve başladılar,
Zikreder gibi, Allah Allah, Allah!
Diyerek haykırmağa ve böylece Patrona Halil
Ve arkadaşları ilk defa halkın
Karşısına çıkıyor, onlardan onay alıyorlardı.
Önce yoklaya
Yoklaya orada toplanan kişiler,
Bir olmuşlar
Birlik olmuşlar, Allah Allah! diyerek,
Belli ki harekete açıkça katılmışlardı.
Denilebilir ki herbirinin yüreğinde
Güvercin değil, bir şahin kanat çırpıyordu.
Anlaşılan oydu ki
Bir vuruşta Patrona Halil Kaptan,
Darmadağın etmişti Üçüncü Ahmed'in saltanatını.
Onun dayanağı olan
Manevî havanın, kayıtsız şartsız,
Sahibi olmuştu cesur arkadaşları adına.
Şimdi oradaki hava,
Kişneyen, dörtnala kalkacak, hırçın
Yırtıcı, doru bir at gibiydi kantarmayla gemlenemeyen.

.....

Anlaşılan oydu ki
1730'un 28 Eylül gecesini
Ateşli konuşmalarla geçiren ihtilâlciler,
Perşembeye de çok iyi başlamışlardı.
Artık yay gibi gerilen duygularla, coşkun
Ama, yoklayıcı yorumlarla durumu
Konuşuyordu konuşuyordu meydandakiler.
Her kafadan bir ses çıkıyor
Mesele derinleşiyor, biri yaman meraklanmış,
Eğilmiş yanındakine, üsteleyerek soruyordu:

«Kim yahu, kimler bunlar be?»
Öbürü, alabildiğine sakindi:
«Bunlar mı dedin, bunlar, bunlar, onlardır.»
«Soru sorduk, bilmece çıktı?»
«Sen havada mı yaşıyorsun yahu?»
«Yoo, görüyorsun ki yerdeyim.»
«Nasıl ama, bir çocuk bile dokuz ayda doğuyor?»
«Yani?»
«Anasının karnında önce.»
«Yani?»
«Bu adamlar yıllardır, gizlice çalışmakta?»
«Allah var, inan ki farkında değilim.»
«Tuzun kuru öyleyse, Üsküdar'da sabah oldu.»
«Pekiii, ne istiyorlar?»
«Anlamadın mı? İbrahim Paşa'nın kellesini!»
«Deme be deme, içim bihoş oluyor?»
«Dedim gitti, bir kelleyle de kalmazlar sanırsam?»
«Desene ki ölüme talim başlıyor?»
«Biraz biraz geç oldu ama?»
«Evet evet, sonunda anladım.»
«Ne dedi adam, ne dedi:
İstanbul'a gün doğup sabah oldukta
Bakın, işte bizler yalın kılıçlarla
Çıktık ortaya, kelleler koltukta, kelle koltukta!»
«Allah aşkına biraz daha aç?»
«Kardaşım, ortaya kelle koyan,
Kelle de alır, bu ona ana sütü gibi helâldir.»
Burada biraz duralım,
Kelle almak kolay mı, kelle vermek kolay mı?
Bunu kendimize ortadan soralım?
Peki, nasıl meydana gelmişti bu kanlı ouyn?
Ahmet Refik diyor ki:
«İbrahim Paşa'nın ölümünü,
Üçüncü Ahmet'in düşüşünü hazırlayan 1730 isyanı
Orta Asyada

Meydana gelen siyasal değişiklikler sonucuydu.
Üçüncü Sultan Ahmed'le
Veziri Sadabat'ta günlerini geçirirlerken,
Büyük Petro
Fabrikalarda çalışarak, amelelik
Ederek Rus milletini kurtardı, Slavlara
Asyada yeni servetler bulmanın yollarını gösterdi.
Vakıa, İstanbul'un şen şairleri:
Ahali izzüdevletde, reaya emnü rahatda
Hüner erbabı rif'atde, cihan yekpare nuranî...
Teranesiyle, zevk alaraktan
Lâlelerin şen reklerine baktıklarından,
Etrafı şafak renginde
Görüyorlardı ama, durum tam bunun tersiydi.
Şairlerin gördükleri parlaklık,
İstanbul'un saraylarında, mesirelerinde
Ve hanımlarının şuh ve fettan bakışlarında idi.
Vilâyetler
Gene sefil ve perişan,
Halk gene ekmek parasına muhtaç
Zalim valilerin zulmu altında ağlıyordu.»
.....
Halkı ağlatmak
Kesinlikle iyi bir şey değildi.
Görüldüğü gibi onların gözyaşlarından,
Deryalar oluşuyor,
Sonra kanlı bir saltanatı takım taklavatıyla,
Boğmağa yöneliyordu, setler
Savunmalar, bentler, karıklar bunu önleyemiyordu.
İhtilâller için de geçerliydi bu.
Nitekim tarihin gelişim kanunlarından güç alan
Patrona ve arkadaşlarının isyan harekâtı da böyleydi.
Sönmüyor, saattan saata alevleniyordu.
Görünen durum oydu ki,

Beyazıt meydanında anbean artan kalabalık,
Bağırıyor, çağırıyor, selleşiyordu.
İlk adımını sağlam atmış
Olanca ağırlığıyla yere basmıştı ihtilâl.
Ama artık orada kalamazdı.
Hemen de yarım saat evvel onlar meydana
Gelmişler, halkın kesinlikle onayını almışlar,
Belki de sayılarının yirmi katıyla
Çoğalarak buradan ayrılacaklardı, görünen durum buydu.
İşte o ara, Patrona'nın
Beyazıt Meydanındaki uğultuyu bir anda
Kesen, etkin sesi duyuldu:
Hey hey, emek döküp
Dert kazanan insanlar,
Çok çalışıp az kazanan insanlar,
Horlananlar, sizlere sizlere sesleniyoruz!
Sarayla savaşacak er misiniz?
Ölüm yolunda omuz omuza bizlerle beraber misiniz?
Ayyuka çıkıyordu haykırışlar:
Beraberiz Patrona Halil, beraberiz reis,
Beraberiz Kaptan yürü, beraberiz!
.....
Biri soruyordu Gamlı Dede'ye:
— De baba de, ne oluyoruz? Nereye gidiyoruz? —
Dede, acı acı gülüyor,
Ama, gene de soruyu cevaplıyordu:
— Takıldığın konu kitap'ta var oğul: —
«Belâ ortadan kalkıp
Din yalnız Allahın oluncaya kadar,
Onlarla savaşın!..»
Dede, ayeti tamamlamadan,
Adam oradan hızla uzaklaşıyordu:
— Anladım Dede anladım, savaşacağım, savaşacağım! —

Kartal bak gözleri meydandakileri tararken
Kılıcının kabzasında Patrona'nın güçlü eli.
İhtilâciler çiyçiy yiyecek düşman ararken
Koptu kardeş heyy Beyazıttan cehennem seli.

Zülkarneyn Dedi:
Bu Rabbimin bir lütfudur.
Rabbimin kıyamet vaadi gelince
O, bu seti yerle bir edecektir!
Rabbimin vaadi haktır, gerçektir!
Kur'an'ı Kerîm, Kehf Sûresi, 98'inci ayet.
.....
Biraz evvel
Sultan Beyazıt Camii yastaydı,
Upuzun serviler, ulu çınarlar sanki hastaydı.
Daha bakın dün, lâgar
Bir beygir gibi sessiz ve hissiz,
Duygusuz değil miydi, değil miydi buraları?
Görün, şimdi şimdi ama,
Bin gemle bağlanamayan doru atlar
Kişniyor acı acı, tepiniyor, şaha kalkıyor.
Yani yani kardaşım bak
Yüzlerce ağızdan hızla haykırarak, Beyazıt
Meydanı konuşuyor, konuşuyor, konuşuyordu:
Patrona Halil! Patrona Halil!
Serinledi içimiz, sözlerin zemzem suyu
Çekip kopardın kardaşım beee,
Yüreğimize yılan gibi çöreklenen hain korkuyu!
Oraya bak oraya
Direnen cesur şahinler koydun.
Kimin aklına gelirdi söyle söyle zulmü,
Sadrazamın oynattığı sefil avretler gibi soydun.
Ne olur bizleri kendine kardaş bil,
Patrona Halil, Patrona Halil, Patrona Halil!

1730 yılının
Bu serin Eylül Perşembesi
Çok çok kanlı mı olur, önceden kestirilemez.
Hareketin aniden yaygınlaşması
Gösteriyor ki ama bu olay,
Kesinlikle canlı olacaktı, şanlı olacaktı.
Hayrettir başalngıçta
Resmi bir karşı koyma saldırı olmamış,
İlgi ve izleyicilerin sayısı artmış artmıştı.
İşin en ilginç yanı şuydu,
Patrona ve isyan kurmayının meydana
Kesinlikle egemen oldukları gözlerden kaçmıyordu.
Bilinen oydu ki yalnız,
Kara kalabalık iki yüzlü olur,
Acem kılıcı gibi
Hem dostu, hem de düşmanı kesebilir,
Kısır bir kargaşa yaratabilirdi çok çok.
Ama, aslında Patrona ve onun isyan kurmayının
İstediği bu değildi.
Onlar mecbur kalmadıkça kan dökmemek
Ve fazla can yakmamak konusunda kararlıydılar.
Güvercinler
Alçalıp yükselirlerken,
Meydandaki insanlar oynak ve velveleli,
Kabaran bir göl gibi
Kendilerine akacak su yolları ararlarken,
Patrona'nın arkadaşlarıyla
Kısa ve acele bir konuşmaya giriştiği görüldü.
O, nefes nefese diyordu ki, yoldaşlar:
Heyecana kapılıp, dikkatleri dağıtmayalım.
Kanlı bir harekete giriştiğimizi
Kesinlikle unutmayalım. Yani demek isterim ki,
Bu meydandakiler bizi değil,
Unutmayın, biz bu meydandakileri idare edeceğiz!
Onlar hissi, heyecanı, coşkuyu

Buraya kucak kucak taşıdılar, bağırıp çağırdılar.
Ama ama, gene de
Darı tanesini tartan hassas bir terazi gerek bize.
Mantık gerek, en ince kalemden
Hesap kitap gerek, haydi şimdi ikinci adım için,
Hep beraber görev başına!
.....
Patrona ki bu kumandayı
Verdi, dalgalandı ani de isyan kurmayı,
Ali Usta, Muslı Beşe, Emir Ali harekete gelip,
Talimli olarak üç kola ayrıldılar.
Şimdi şimdi her kolun başında kararlı üç öncü vardı.
Böylece hemen harekete geçiyor
Bayraklar kabararak dalgalanırlarken onurlu,
Meydanı sarsarak haykırıyorlardı:
.....
Ali Usta kolu geliyor!
Hey kardaşlar, vatandaşlar hey hey hey!
Esnaf işsiz, fukara dişsiz,
Reaya mükedder, Allahu-Ekber, Allahu-Ekber!
.....
Muslı Beşe kolu geliyor!
Sadrazama hey be gıdaların hası,
Zehirler yesin, zıkkım yesin kerata
Kuru ekmek olmuş ateş pahası
Patrona Halil rehper, Allahu-Ekber, Allahu-Ekber!
.....
Emir Ali kolu geliyor!
Hey hey, yalana karşı, talana karşı!
İşte Sultan Bayezid Camii, işte Kapalı Çarşı,
Patrona Halil Rehper, Allahu-Ekber, Allahu-Ekber!
.....
Böylece ikinci adım atılırken
Öncüler peşlerinden,

Aşağıdan yüzer kişi almış götürüyorlardı.
Demek ki onlar otuz kişiyken
Şimdi, üç yüz otuz sayısına ulaşmışlardı.
Abdi Tarihi diyor ki:
«Hemandem fırsatı
Ganimet bilüp, üç dört kol olup,
Bayrakların küşade edüp, ellerinde yalın kılıç
İle, bir bayrak Dua Meydanından berü
Bedestene doğru gelüp, bir bayrak dahi Çadırcılar
İçinden, Yağlıkçılardan berü,
Ve bir bayrak dahi Bayezid'i Veliden berü,
Üç koldan Allah Allah deyüp yürüdiler.
İnsandan
İnsana geçiyordu heyecan,
İnsan, insana yaslanarak devleşiyor,
Hep bir ağızdan zulme meydan okuyorlardı:
Allahu-Ekber!
Kanımız, göz yaşımız, aş oldu!
Hakkımıza davrandık nurunla yâ Muhammet
Patrona Halil Kaptan
Bize baş oldu, zorlu arkadaş oldu!
İşte böyle haykırıyorlardı.
Sonra, Bayezid'i Velinin
Kaşıkçılar Kapısı önünden geçiyorlardı ki,
Kafile,
Yeni bir kumandayla durdu.
Orada olaya katılanlar da haberli olsun için,
Harekâtın önderi
Yeniden yeniden dile geliyordu:
.....
Heyyy!
Hey bire hey!
Can dostlar, ihvanlar,
Mazlum ve perişan insanlar!
İşte şimdi,
Bu meydanlar bize geniş

İşte şimdi bu meydanlar onlara dardır,
Allah Allah
Ey Peygamber ümmeti,
Duyduk duymadık demeyin haaa!
Hazreti Muhammed'in şeriati üzre
Davâmız vardır!
.....
Kısa kesiyordu
Patrona Halil ikinci konuşmasını,
Çoğalarak katılanlar, olayı izleyenler coşuyorlardı:
Davâmız vardır, davâmız vardır, davâmız vardır!
Patrona Halil rehper,
Allahu-Ekber, Allahu-Ekber, Allahu-Ekber!
Öteyandan sanki,
Şahin çığlığıydı genç sesi
Tekmil haykıranları bastırarak haykırıyordu
Alacalı Mustafa ve cümle kulak kesiliyordu şimdi,
Bayrak dalgalanıyor, O konuşuyordu:
Kelleleri ortaya koyup,
Hasımlarımızın hükmetme
Yetkilerini hiçe sayarak almışız
Biz o canavarları pervasızca karşıya karşıya.
Şimdi Çarşıya yürüyoruz
Dostlar hey çarşıya, Kapalı Çarşıya!
Halk coşkuyla tekrarlıyordu:
Çarşıya, çarşıya, Kapalı Çarşıya!
Ve coşkun
Bir sel gibi o doğrultu da ilerliyorlardı...
.....
Evliya Çelebi
Apaçık diyor ki:
Eski Bedesten İstanbul'un
Kalabalık ve güzide bir yerinde güya bir
Kalei kahhardır. Bütün erbabı seferin

Vüzera ve âyanın malları buradadır ki,
Yeraltında nice yüz demir
Kapılı mahzenleri vardır. Fatih binasıdır.
Dört tarafı dışından, keçeciler ve
Takkeciler, bogasçılar, kılaptan ve sırmacılar,
Ve kuyumcularla sarılmıştır...
Patrona haykırıyordu: Çarşıya, Çarşıya!
Evliya sürdürüyordu:
Dört köşesinde de kapıları vardır,
Şimale hazır Sahaflar Kapısı, garba açılan
Takkeciler Kapısı, cenuba kapanan
Gazazlar Kapısı — bir de — Şarktaki
Kuyumcular Kapısı vardır ki: Bu kapı üzerinde
Kanatlarını açmış heybetli bir kuş
Sureti vardır. (o kuş)
— Kazanç ve kâr dedikleri
Berhava olup uçar vahşi bir kuştur. Eğer
Bu kuşu nezaketle avlayabilirsen, Bu
Bedestanda kâr edebilirsin — nasihatını anlatır —
Ali Usta haykırıyordu: Çarşıya, Çarşıya!
Evliya devam ediyor:
İçinde kurşun ile örtülü,
Bir kubbe vardır. Dört tarafında
Demir kapaklı muhkem pencereler vardır.
Kubbenin dört tarafında adamlar gezip,
Demir kapıları kapayacak tabakaları vardır.
Bedestandaki dört sokağın,
Sağı ve solu altı yüz dükkândır.
Kat kat iki bin dolaptır.
Her dolap sahibi vazgeçip satmak dilese,
Beşer bin kuruşa sürme gibi satılır.
Sabahtan kuşluk vaktine kadar
İşler, bir kârhanei âzimdir. Burada biner,
İkişer biner gemiye malik, bezirgânlar vardır.
Burada kesiyor Evliya,
Muslı Beşe haykırıyordu: Çarşıça, çarşıya!

Denilebilir ki
Patronanın savaş stratejisi,
Korkunç bir tutarlılık uygunluk arzediyordu.
Onun üzerinde şimdiden apaçık
Enine boyuna etraflıca düşünülmeliydi.
Öyle ya insan oğlu türkü söyler
Duygulanır, ama sonra acıkır, aşçıya gider.
Önce his, duygulanma
Planında başlayan bu eylem sonra
Gelir gelir anlı şanlı ekonomi de noktalanır.
Elini kulağına atar yanık yanık
Türküler söylersin, elini kesene atar
Karnını doyurursun. Çok denenmiş çok çok,
Bizden duyun ağalar,
Bunun inanın ki başka bir açıklaması yok.
Yemek için,
Ekmek gerek, iş gerek, para gerek. İşte bu
Ana sebepten yola çıkan ihtilâlciler,
Beyazıtta bayrak açıyor, nutuklar veriyor
Şarkılar söylüyor, sloganlar atıyor,
Sonra ama, çarşıya doğru yola çıkıyordu.
Üçüncü Sultanahmet Saltanatında,
Lâle, şiir, şair, zevk, eğlence, sohbet esastı.
İslâm olduklarından kimin şüphesi var?
Bir var ki onların secdesi Sadabat'a karşıydı.
Beri yandan Osmanlıyı ayakta tutan
İşte bu Patrona'nın üstüne yürüdüğü kalei kahhar,
Bu kapıları altın kaplamalı Kapalı çarşıydı.
Harekâtı Perşembe günü başlatmakla
Patrona Halil üstün bir isyan yönetmeni olduğunu
Daha ilk adımlarda ıspatlamıştı, çünkü
Cuma günü Kapalı Çarşı tatildi, gerçekten kapalıydı.
Bu günler üzerine yapılan hesabı
Patrona'nın kesinlikle rastlantıya bıraktığı

Söylenemez, çünkü o, nereye ne zaman gideceğini,
Gayet iyi biliyordu...
.....
Krotovlos
Ve Osman Nuri
Erginden öğreniyoruz:
«Şarkta bez satılmak için yapılmış,
Sonra, her nevi kıymetli eşyanın alım satımına
Tahsis olunmuş kapalı çarşılara,
Bedesten — Bebastan'ı Mamure — denilmekteydi.
Eski Bedestenin içinde 28 mahzen,
Ve dolap denilen dükkânların altında da birçok
Sandıklar vardı.
Fatih devrinde Bedesten'de yüzü ayrı,
Yirmi sekizi dükkânla beraber olmak üzere
Tam yüz yirmi sekiz sandık,
Yani kasa veya mahzen bulunmaktaydı.
Eski zenginler tacirler, mücevherlerini, altın
Gümüş, kıymetli eşyalarını Bedesten'deki
Kasalarda küçük bir ücret mukabilinde saklarlardı.
Bedesten'lere emanet edilmiş,
Zamanla unutulmuş ve mirasçısı çıkmamış
Eşya ve mallar beytülmale kalırdı.
Abdülmecik devrinin şeyhilislâmlarından
Mekkizade Mustafa Asım efendi, büyük bir servet
Topladıktan sonra 1846 yılında ölmüş,
Ve Bedesten'de muhafaza ettiği kırk bin kese akçe
Devlete intikal ederek,
Bu para ile Ayasofya Camii tamir ettirilmişti.»
İsyancılar haykırıyordu:
Çarşıça, çarşıya, dostlar, Kapalı Çarşıya!
«Bedesten'de,

Dünyanın ve imparatorluğun
Her tarafından toplanmış mücevherler,
Altınlar, silâhlar, kıymetli kumaşlar, şallar,
Kürkler, halılar ve her nevi kıymetli eşya bulunurdu.
Buradaki esnaf şehrin
En zengin esnafı idi. Bu sebeple çarşı geç açılıp
Erken kapatılır, Cuma günleri tatil yapılırdı...»
İhtilâl Perşembe
Günü başladığına göre Patrona Halil,
Ve cesur arkadaşları çarşıyı açık bulacaklardı:
.....
Beri taraftan
Reaya durmadan ekiyor biçiyor,
Tınaza giriyordu kızgın güneşin altında.
Sonra sonra çatlak nasırlı ellerile avuçlayıp,
Buğdayla oynuyor, buğdayı seviyor,
Ama ama tuhaftır yeterince doymuyor, neden
Neden ürününe sahip olamıyordu?
Deniliyordu ki buğday
Köylüden yok pahasına kapıtılıp,
Pazarda satılınca, şaşılası şey çil çil altın oluyordu.
Bir de değirmenlerde un, fırınlarda mis gibi ekmek?
İbrahim Paşa hiç terlemeden,
Dostuyla yaranıyla bu ekmekleri etlerle yiyor,
Ama gene aslında
İbrahim Paşa çil çil yanan altınları seviyordu.
Onları baş parmağıyla, şehadet
Parmağı arasına sıkıştırıp misket gibi fırlatıyor,
Sadabat'ta Vallah görülmüş
O fettan karıların iki memesi arasına düşürüyordu.
Hem sonra, kesinlikle günahtı
Kadınların göysüne buğday habbeciği atılmaz ki?
Allah adamı vallah taş yapar.

Hem sonra kadınlar buğdayla gıdıklanmaz ki?
Dişi etine nışan alan
Böyle garip nışancılar da yetişmişti Anadoluda?
Devlet hizmetleri yüzüstü yatarken,
İran'lılar delik deşik ederlerken perişan hudutları
İbrahim Paşa nelerle uğraşıyordu nelerle?
Bunlar hep kitaplarda yazılı.
Ama reayanın
Buğdayıyla sorumsuzca oynayan,
Biraz da biraz da kendi kellesiyle oynar,
Sadrazam İbrahim Paşa bundan haberli mi bakalım?
Patrona ve arkadaşları bunu,
Defterlerine okunaklı olarak yazmasınlar olamaz!
Sanırız ki, bu hikâye de gündemde?
Biz bu satırları
Özene bezene yazarken sabırla,
Öteyandan
İhtilâlcilerin o yaman haykırışı geliyor,
Patrona Halil rehper, Allahu-Ekber, Allahu-Ekber!
Çarşıya, çarşıya, dostlar, Kapalı Çarşıya!

Balık değil kılıç vurmuştu bu sefer ağa
Bazan kan istiyor şan istiyor meydanlar.
Döküldü bölük bölük insanlar hep sokağa
Zalimler ancak ihtilâlin dilinden anlar.

«Onların mallarında,
İsteyenin ve iffetinden dolayı
İstemeyen yoksulun hakkı vardı.»
Kur'an-ı Kerîm, cüz: 26. sûre: 51. ayet: 19
.....
Şimdi, burada biraz durmalı
Külâhları önümüze koyup derinlemesine,
Uzun uzun, enine boyuna, etraflıca düşünmeliydik;
Yanılmayı da göze alarak, göğüsleyerek.
Yanılmamakta kararlıysak bakın
Gerçekleri bulamazdık, ergin kişi olamazdık.
Şimdi demek ki eşşekle
Beygirin çiftleşmesinden katır,
Değiş-tokuş yoluyla
Emeğin,
Alın terinin, çeşitli ürünlerin,
Güya anlaşarak alınmasından, çalınmasından da
O şeytan o şeytan
Pazarında altın bir at doğuyordu.
Sonra efendim o ata biniyor, gümüş kırbacıyla
Bezirgân, sarraf hababam hayvanı
Çarşılarda,
Dörtnala durmadan koşturuyor, koşturuyordu.
Şu var ki sarrafların o gün
Beyazıt'ı Velide olanlardan kesinlikle,
Haberleri yoktu, çünkü dünya umurlarında değildi.
Allaha yan çizip altına sarılınca,
Bambaşka bir insan türü çıkıp gelmişti meydana,

Dini para, imanı para, peygamberi para.
Bu bakımdan 1730 yılının
O güzelim serin Perşembesi de tıpkı,
Öteki günlere benzeyecek, nazlı nazlı bikarar
Gönüllerince geçip gidecek gibiydi.
Beklenen saat geliyor
Kocaman kocaman kapılar açılıyor,
Altın at ağır ağır
Ticari sabah yürüyüşüne başlıyordu.
Ne yazıyordu bir hatırlayalım,
Kuyumcular Kapusunda ne yazıyordu:
— Kazanç ve kâr dedikleri,
Berhava olup uçar vahşi bir kuştur
Eğer bu kuşu nezaketle avlayabilirsen bir,
Bu Bedestan da kâr edebilirsin. —
Şu var ki altın ata binerek bu vahşi kuşu
Avlayacak sarraf alabildiğine korkaktır, hesapidir
Onun için tereyağından kıl çeker gibi çeker kârı.
Yani, kâr denen vahşi kuşu
Nezaketle avlar. Kolaylıkla kasasında
Toplanan paraların, gene kolaylıkla uçup öyle,
Gideceğinden, kaybolacağından korkar.
Kazancı birikerek çoğaldıkça,
Cesareti, insanlığı, insafı erimiş, azalmıştır.
Bu altın atlı süvarinin
Haberi yoktur ama, Sultan Bayezid'i Veliden
Beri, bir insan seli ve kulakları
Çın çın çınlatan uğultular uğultular gelmektedir:
— Patrona Halil rehper! Allahu-Ekber!
Biz Allahın arşıyız, zalimlere karşıyız! —
Ve gelmişler birdenbire
Sahaflar, Takkeciler, Gazazlar
Kuyumcular Kapılarından, Kapalıçarşıya,
Dalaşkan kurtlar gibi
Canlarını burunlarından soluyaraktan, bağıra

Çağıra, itişe-kalkışa dolmuşlar dolmuşlar
Koskoca çarşıya, tekmiliyle yol yol, sokak sokak
Dükkân dükkân, hakim olmuşlardı.
Ve bağırıyorlardı durmadan:
— Patrona Halil Rehper! Allahu-Ekber!
Fukaradan divan kuracak! Zalime hesap soracak! —
Buradaki seçkin insanlar,
Şehrin en zengin hükümlü esnafı idiler.
Dünyanın
Ve imparatorluğun her tarafından toplanmış,
Mücevherler, altınlar, silâhlar
Kıymetli kumaşlar,
Şallar, kürkler, halılar, elmaslar, zümrütler,
Zebercedler ve her nevi eşya onları
Patrona Halil'in
İşkalinden koruyamamış, uslu uslu
Yerlerinde duruyorlardı, büyülenmiş gibiydiler.
Öteyandan öteyandan
Kurt görmüş koyun sürüsü gibi,
Ürpermiş, donmuş kalmıştı çarşı esnafı,
Biri de neye,
Uğradıklarını sezememiş, anlayamamıştı.
İsyancılar
Dükkânları teker teker bağırarak kapatırlarken
Tüyleri diken diken eden
Patrona Halil,
Daha da vahşileşmiş bir sesle haykırıyordu:
— Düşmanlar, dostlar,
Büyük Kapalıçarşılılar! Sesimi,
Duyuyor musunuz? Sesimi duyuyor musunuz
Biz tarihin ötesinden
Gırtlaklarımızı
Yırtarak naraları bastırınca,
Biliyoruz elbette,
Ürkecek, çıldıracak, fincancı katırları!
Dostlar dostlar,

Yürekten uğraşlarımızı sevsin, sevinsin,
Düşmanlar düşmanlar,
Bize gerine gerine söğsün, yerinsin diye,
Ele aldık, ele alıyoruz bu kanlı satırları! —
İhtilâlin
Destek korosu haykırıyordu:
— Patrona Hali rehper! Allahu?Ekber! —
Çarşı uğulduyor, kaynaşıyor,
Patrona Halil sürdürüyor, sürdürüyordu:
— Dostlar, düşmanlar!
Çölleşmeye yüztutan karalar var,
Bir de benden
Duyun, ilaç kâretmeyen yaralar var!
Havada kazanıp, tavada yiyen Kapalıçarşının
Bunlardan,
Bunlardan söyleyin haberi var mı?
Sizin altınlarınız,
Gümüşleriniz, mücevherleriniz
Elmaslarınız, yakutlarınız, incileriniz
Zümrütleriniz, altın merdiven basamaklarından,
Her gün tıknaz gibi yukarılara
Hızla tırmanırken, kıtlığı, açlığı, azgın
Pahallılığı da sürüyüp beraberinde getiriyor,
Bundan ey gafiller haberiniz var mı?
Dostlar, düşmanlar!
Sefaletimizden siz, kesinlikle sorumlusunuz! —
Koro, haykırıyordu:
— Sorumlusunuz, sorumlusunuz! Sorumlusunuz! —
Patrona sürdürüyordu:
— Kapalıçarşılılar!
Bedesten denilen para tuzağı
Yüce sarayın himayelerinde kuruldu.
Ama sonra, herşeyi olduğu gibi sarayı da altın
Pençesine aldı, istediği doğrultuda yürüttü..
Kasalarınızda beylerin
Paşaların, resmi asalakların, hatta

Hatta,
Padişah karılarının, gözdelerin senetleri
Yok mu, yok mu?
Yani sizler bir manada sarayın
Gırtlağına el atmış durumda değil misiniz?
Burada konuşurken
Düşmanlar deyimini ilk defa kullandım.
Bu bir hırsın,
Bu bir kinin, bu bir raslantının sonucu mudur?
Sanmam, sizlerin bizi batıran
Batılı kefereyle ilginiz, göbek bağınız yok mu?
Yok mu, öyleyse nereden geliyor
Bu ülkemizi
Allak-bullak eden hırslı utanmaz şeytanlar ordusu? —
Koro haykırıyordu:
— Nereden geliyor? Nereden geliyor, nereden? —
Patrona devam ediyordu:
— Ama artık, artık
Şu anda o defterler kapandı. Siz şimdi,
Bu isyanın kanlı mantığını hemen kavramalısınız.
Kötü yolda kararlıysanız
Bilin ki ceza pençeleri yakanıza yapışır.
Sizleri ben dahi elden alamam,
İsyanın affetmeyen gazabından koruyamam.
Böyle bir yanlışı kesinlikle arkalayamam!
Dün dündü, geçti
Bugün de bugündür geçiyor.
Kılıçların gölgesinde
Bakın bakın yeni bir hayat başlıyor.
Yani yani altından atınızı
Hırsla silkeleyip şu anda sırtımızdan atıyoruz!
İsyancılar binecek artık onlara ve atları
Toplum yaranına,
Yeni yeni doğrultulara sürecek.
Haydi şimdi hızla dükkânlarınızı kapayın!

Yürüyün bizimle meydanlara.
Altın kasalarınız, ihtilâlin demir pençesi
Altında, onun namuslu denetimindedir! —
Koro haykırıyordu:
— Denetimindedir, denetimindedir, denetimindedir! —
Yukarda da gördüğümüz gibi
Altın, inci, yakut, zümrüt, elmas, kürk
Bir nice kıymetli şeyler vardı Kapalıçarşıda.
İsyancılar bunların bir tekine bile
El sürmedikleri gibi, Allah var kimseye de el
Sürdürmediler. Yalnız silâhları bu dizide
Saymayınız; çünkü isyancılar,
Yeni katılanlarla
Orada hep birlikte özene-bezene silâhlandılar.
1730 PATRONA İSYANI isimli kitabında,
Profesör Münir Aktepe diyor ki:
— Patrona Halil'in ve diğer ikisi de
Arkadaşlarının idaresinde olmak üzere, üç ayrı
Koldan Çarşı'ya girdiler. Her biri
Yalın kılıç etrafa saldırıyor ve haksızlığı, zulmü
Kaldırıp, Muhammed şeriatını uygulamak için,
Çarşı halkını bayrakları altına çağırıyorlardı.
Daha doğrusu zorbalar bir taraftan iyice
Silâhlanmakta, diğer taraftan,
Çarşı Kâhyası elile dükkânları zorla kapattırıp
Esnafı kendileriyle işbirliğine çağırmakta idiler.
Âsilerden birinci gurup Eski Bedestan,
İkinci gurup Çadırcılar ve yağlıkçılar, üçüncü
Gurup da Bayezid'i Velî'den gelmekte
Olan yolları takiben Çarşıyı dolaşmış
Ve nihayet, her üçü, Çarşı dışında kendilerine
Katılan adamlarla birlikte, kalabalık bir
Kitle halinde Bahçe-kapısı'ndan Divan-yolu ile
Et-meydanı'na doğru yürümüşlerdi. —
Denilebilir ki,
Tekmil İstanbul ayaktaydı artık

Ve her taraftan Allahu-Ekber sesleri geliyordu.
Ama, kısa da olsa, Çarşı'ya yeniden,
Dönmekte fayda var.
Reşat Ekrem Koşu da diyor ki:
— Çarşı'lının belki de
Yüzde doksanı ihtilâlcilerin yüzünü
Bile görmemişti ki, koca çarşı içine,
Tütsü salınmış
Arı kovanları uğultusuyla en çok iki
Saat kadar sürmüştür, boşalıp kapandı.
Dükkânın
Kepengini indiren kaçıyordu.
Herkes olayı bir başka türlü anlatıyordu:
Tam üç bin nefer çıplak ayaklılardır.
Yeniçeri de arkadan gelirmiş?
Başları başları, Patrona çorbacı imiş ki,
Taaa, Tebriz'den buralara gelirmiş?
Ne göz var ne kulak, ne ayak var ne el?
Pir sancağı çekilmiş, Deccal çıkmış, Deccal! —
Öteyandan müstahdemler
Çıraklar, hizmetkârlar, bekçiler, hamallar
Kasalarda birşeyleri olmayanlar, heyecanlı bir
Havaya girmiş bulunuyorlardı.
Hamal Hüseyin, bekçi Mehmet artık
Sözlerini sakınmıyorlardı, gün onlarındı:
— Hüseyin, keyifli görünüyorsun? —
— Eee, biraz öyle Mehmet. —
— Mesele nedir, define mi buldun? —
— Yoo, ama kurt dumanlık havayı sever. —
— Açıkla, ayan et, bize de bize de beyan et? —
— Hep önümüzde oldu ama olanlar? —
— Napalım, ben okadar ince fikirli değilim? —
— Şimdi benim de kafam karmakarışık ama? —
— Yani yarına mı bırakalım? —
— Pek de fena olmazdı. —
— Ben çıldırırım yarına kadar be! Ne diyorsun? —

— Öyleyse sıkı dur Mehmet! —
— Duruyorum, duruyorum, Hüseyin söyle? —
— Düne kadar sadrazam iflahımızı kesti? —
— Eee? —
— Bugün de çarşıda Patrona yeli esti. —
— Allahaşkına iki sözcük daha? —
— Bundan sonra ne olursa neyi olur kardaşım. —
İsyancılar gittikçe büyüyen
Kollara bölünmüşler belli bir doğrultuda
Yürüyorlardı. Onlar da katıldılar.
Seslerde çizgileniyordu biraz evvel olanlar:
— Umut yanımızda şimdi!
Umut çiçekli bir bahçe gibi karşıda!
Altın suçlandı vayyy beee? Altın hapis şu anda!
Altın, altın, ellerine kelepçe takılmış,
İhtilâlin kararını bekliyor Kapalıçarşıda, çarşıda!
Patrona rehber, Allahu-Ekber! —
Beriyanda, Altınizade Samim efendi
Ve Fettah Paralıoğlu Çarşı'nın hatırlı tüccarları
Olup, o hengamda dükkânlarını kapatmış,
Kararsız, endişeli, konuşuyorlardı;
Paralıoğlu diyordu ki:
— Sana bir şey soraym mı Altınizade? —
— Sor sor ama, cevaba mecalin var mı bakalım? —
— Altına kelepçe atıldı, rahat mı Altınizade? —
— Çözülürsek ne kazanırız Fettah Efendi? —
— Haşşöyle, kısadan gidelim, padişahın adı ne? —
— Sıbyan mektebine mi başlıyoruz Paralıoğlu? —
— İşin şakaya gelir bir yanı yok! —
— Eh, söyleyelim öyleyse, Üçüncü Sultan Ahmet. —
Acı acı güldü Fettah efendi:
— O, üzümünü kargaların yediği bir bağda,

Yırtık-pırtık giysileri içinde bir bostan
Korkuluğu şimdi. İsmi var cismi yok.
Ama, Kapalıçarşıyı alan İstanbul'un mutlak hakimidir! —
— Yani yani biraz daha aç? —
— Ben gene kapalı söyleyeyim, sen kafanda aç. —
— Eh, n'apalım, söyle? —
— Patrona Halil rehper, Allahu-Ekber! —
— Allahu-Ekber! —
— Altın sevdasıyla Allahı unuttuk mu Altunuzade? —
— Unuttuk Paralıoğlu unuttuk! —
— Aşa, şimdi şartlar şimşek hızıyla değişti? —
— Ne yapmak gerek Paralıoğlu? —
— Zaten yüreğinde duymadığın Allahı unut! —
— Eee, deme be? —
— Ama, Patrona Halil'i, onun cesur kurmayını unutma! —
— Unutmam azizim, hiç unutur muyum? —
.....
İstanbul o zamanlar
Adı anılan koskoca bir imparatorluğun,
Payıtahtı idi, ağaların koyun otlattıkları
Gepgeniş, sulak bir mera değil.
Padişahı var,
Damat sadrazamı var, sadaret kaymakamı var.
Şehrin güvenliğinden sorumlu, kolluk kuvvetleri var.
Peki peki ama, nerede, nerede bunlar?
Toptan istirahata mı çekildiler, korktular gizlendiler mi?
İşin şakaya gelir bir yanı yok.
Düzenin saygınlığını haydi geçelim,
Bizzat koskoca yapı yıkılmak üzere gerçekten.
Sormak gerekir,
Osmanlı Devleti, Osmanlı Hükümeti yok mu?

Beri yanda tabiîki
Onları arayıp bulmak elbette
İsyancıların görevi değil, ayrıca onlar,
Var olan boşluktan da yararlanmak isterler.
Ama ama çok kısa zamanlı,
Son derece aldatıcı bir avantajdır bu.
Uzun vadede
Düşmanın yararına dönüşebilir.
Eğer belirli bir zamanda, belirli bir alanda
Düşmana savaşı,
Daha doğrusu meydan savaşını kabul ettirememişseniz
Ve onlar kuvvetlerini taptaze tutabilmişse,
Gücünden hiç değilse yarısını kaybetmemişse
Son sözü söyleme şansını
Düşman halâ elinde tutuyor demektir.
Bu konuda sarayın
Neler düşündüğünü, isyancılara karşı,
Hangi savunma, ya da saldırı sistemini uygulayacağı
Şimdilik, kesinlikle bilinmiyor
Ancak bu durum Patrona ve onun cesur kurmayını,
Düşündürüyor, tedirgin ediyordu.
Evet, Sultan Beyazıt
Meydanını fethetmek, Büyük Kapalıçarşıyı,
Gürül gürül, muazzam bir arı kovanı gibi boşaltmak,
Çok çok önemli hareketlerdi, burası kesin,
Ama ama şu da
İyice bilinmeliydi ki, bu zaferin kendisi değildi.

Kırdı birkaç saatta güçlükleri engelleri
Beyazıt Meydanından Çarşı'dan çıktı düze.
Belirdi insan hayatında yatsınmayan yeri.
İsyancılar devlet gücü'yle şimdi yüz yüze.

— Onlara azabımız geldiği zaman:
«Biz gerçekten zalimlermişiz?»
Demekten başka itirafları olmadı. —
Kur'an-ı Kerîm: A'raf Sûresi: Ayet: 5

.....

Özel bir tempo kazanmıştı
İhtilâl, hızını kendi dinamiğinden,
Alıyordu belli ki. Sonucun nereye varacağı
Zaferle mi, yenilgiyle mi noktalanacağı
Kesinlikle söylenemese de,
İhtilâle, onun başarısına yatırım
Yapmak, daha bir doğru gibi görünüyordu.
Belli ki halkın da
Hareketlerine gurup gurup
Katılması hız ve heyecan getiriyordu,
Çıplak ayaklıların kanlı yürüyüşüne ve
Coşuyorlar, coşuyorlar, coşuyorlar.
Ali Usta haykırıyordu:
Kahpe talih gözyaşlarımıza bakacak,
Demek ki artık bizim de
Gürül gürül çeşmelerimiz akacak akacak,
Patrona Halil Başımızda rehber, Allahu-Ekber!
Muslu Beşe
Ondan aşağı kalmıyor,
Havayı yırtarcasına bağırıyordu:
Su, su, eyyy kardaşlar su!
Kaçtı şimdi sadrazamın güzel uykusu?
Patrona Halil bizlere rehber, Allahu-Ekber!
Emir Ali Bey,

Heybetile de dikatleri çekiyor
Hem yürüyor, gayet ölçülü bir sesle
Yabana atılmaz, manidar şeyler söylüyordu:
Yorgun yolcular handa kardeşler!
Açlara, acizlere bakın,
İşsizler, çaresizler ise işte meydanda?
Soruyoruz, soruyoruz söyleyin,
Onur mu kalır, çalışma sevinci mi kalır insanda?
Patrona Halil mazlumlara rehber, Allahu-Ekber!
Kapalıçarşı
Harekâtından sonra daha da
Sıklaşmış, daha da güçlenmişti onları,
Onları takibedenler, isyana katılanlar meydana
Atılanlar. Emir Ali'yi destekleyerek haykırıyorlardı:
Patrona Halil rehber, Allahu-Ekber!
Bu vahşi yürüyüşte
Gözler olanca içtenlikleriyle,
Onun da sesini duymak için takılıyor,
Duraklıyordu biran Patrona Halil, Kapalıçarşı'daki
Nutkunun manidar bir bölümünü, sözcüklerin,
Üstüne basa basa tekrarlıyordu:
Yoldaşlar, can dostlar,
Harekâtımıza cesaretle katılanlar!
Bizler tarihin ötesinden
Gırtlaklarımızı yırtarak narayı bastırınca,
Elbette biliyoruz
Ürkecek sırtlanlar gibi fincancı katırları.
Dostlar,
Uğraşımızı sevsin, güçlensin,
Düşmanlar,
Bize gerine gerine sövsün diye,
Ele aldık, ele almışız bu kanlı satırları!
Dosta, düşmana buradan ilân ediyorum,
Yeni bir gün doğuyor

Biz Beyazıd-ı Velî'deki dua meydanında,
Bayrak açtığımızdan beri,
Halkla beraber, halkın zaferi için, ileri!
O konuşmasını bitirince
Yürüyüş ağır ağır başlıyor, kabarıyordu
Göğüsler dağlar gibi, haykırıyorlardı:
İleri! ileri! ileri!
Umut yakın ya Muhammed!
Yazık ki, yazık ki menzil ırak.
Tutalım, çiğ çiğ yiyelim şu namussuzları,
Allahım, Allahım, n'olursun bizleri bırak!
.....
Bir de var ki,
Şu an'a kadar harekât
Hemen de hiç bir engele rastlamadan,
Güçlü bir liderin
Ve onun cesur kurmayının peşinde,
Setleri zorlayan, yeni yeni akıntıları içine alan
Azgın bir ırmak gibi, güçlenmiş, gelişmişti.
Ancak karşı tarafın onlara
Savaş alanını sonuna kadar böyle boş
Ve sahipsiz bırakacakları kesinlikle umulamazdı.
Bunu Patrona'nın,
Kurmayı da, enine boyuna düşünmüş olsa gerek.
Nitekim, o kadar güçlü ve kırıcı
Olmasa da, devlet ilk defa harekete geliyor,
Onlara meydanı hiç değilse
Boş ve sahipsiz bırakmayacakları anlaşılıyordu.
Peki şimdiye kadar neredeydi bu adamlar?
Onlarda bir kararsızlık vardı ama neydi? Bunu
İsyancılar da kesinlikle bilemiyorlardı.
ABDİ TARİHİ'nden öğreniyoruz,
Karşı güçlerle ilk karşılaşma şöyle oldu:
«Çünki bu haber'i mûhişi (dehşet veren haberi)
Yeniçeri ağası Hasan ağa istima eyledi (duydu)
Üçyüz miktar (kerhaneli-kudretli) ile kola binüp:

'Ümmeti Muhammed dekâkini (dükkânları açın) bir
şey yoktur. Altı nefer eşkiya idi, dördü ahzolundu
(yakalandı) ikisi dahi şimdi ahzolunur (yakalanır)'
deyu, her ne kadar kim feryad eyledi ise de, bir türlü çare ve imkân edemedi, ahiri kâr kararı firara tebdil eyledi ve kendüyü pinhan eyledi (gizledi).

.....

Abdi Tarihi olayın
Henüz sıcaklığını koruduğu,
Bir zamanda yazılmış olmasına rağmen
Bu konuda hiç hiç doyurucu değildir yazık.
İlk karşılaşmanın şimşekli,
Gök gürültülü havasına bizleri götürememektedir.
Üçyüz kişilik bir silâhlı devlet kuvvetinin,
Halktan toplanmış, üç bin kişi üzerinde
Kanlı bir dehşet yaratabileceği kesinlikle düşünülebilir.
Eğer bunu başaramamışsa Abdi Efendiyi
Şöyle yorumlamamız gerekecektir:
Perşembe gününün sabahı
Beyazıt Meydanı'nda bayrak açıp,
Fırtına gibi harekâta başlayan asiler birkaç
Saat içinde öyle müthiş, bir kuvvet
Haline gelmişlerdi ki, yeniçeri ağasının üçyüz
Kişilik silâhlı kuvveti, bunların karşısında,
Kılıçlarına bile el atamadıktan başka
Tekmili Patrona Halil'in isyancılarına katılmışlar,
Kumandanları ise, tek başına
Kıyafet değiştirerek ancak kaçıp kurtulabilmişti.
Demek ki, koskoca Osmanlı İmparatorluğuna
Bir kişi sadakat göstermiş,

O da çareyi, üstünden resmi giysiyi çıkarıp
Yeni bir kılıkta kaçmakta bulmuştu
Böylece ihtilâlciler
Devlet güçleriyle ilk kapışmalarını,
Ağırlıklarını ortaya koyaraktan, tek damla kan
Dökmeden kesinlikle kazanmışlardı.
Bundan çıkan olağanüstü sonuç şuydu: İsyan daha
Başlangıç gününün akşamına kavuşmadan
Başarıları resmen kabul ediliyordu, kesin sonuç bu.
Şu da var ki Hasan
Ağa hiç değilse kendi onurunu,
Korumak için ileri geri birkaç söz söyleyebilmişti,
Darmadağınık da olsa, demişti ki:
«Nereden böyle isyancı başı, nereden?»
Adamın dünyadan haberi yoktu,
Acı acı gülümsedi Patrona Halil:
«Suları, artık tarlanıza akmayan ulu dereden!»
Olayın çapını kavramayan ağa, sürdürüyordu:
«Nerelere varacağını da biliyor musun?»
«Buralara kadar sen mi yol gösterdin bize ağa?»
«Bundan ötesi uçurum olabilir isyancı başı?»
«Alnımıza yazılanı göreceğiz, sen tasalanma!»
«Yaaa, öyle mi?»
«Namussuzlarınsa bu dünya, çeker gideriz!»
«Devlet dimdik ayakta, unutma!»
«Evet duruşundan belli, sallanıyorsun?»
«Padişaha başkaldıranlar, iflâh olmamış.»
«Bedavadan nasihat, kahvelerde geçerli.»
«Benim görevim sizleri uyarmak isyancı başı!»
«Atı alan Üsküdarı aştı, hüküm bizde şimdi.»
«Yalınayaklara devleti teslim etmezler uyan!»
«.....»
«Gel gel isyancı başı vazgeç bu sevdadan vazgeç?»

Patrona birden parladı:
«Kendine gel ağa kendine,
Sadabat mı burası, güzel avratlar gibi
Bizimle çene yarışına durmak sevdasındasın!
Seni kılıçla lokma lokma eder,
Kanlı elbiseni vallah ümmeti Muhammed'e
Bayrak diye taşıtırım.
Tüyün kuruyken haydi, çek git buradan!
Biz harekâta başlarken mecbur kalmadıkça insan
Kanı dökmemeğe yemin ettik.
Seni de şimdilik insandan sayıyoruz,
Anlıyor musun, Üsküdar'da sabah oldu anlıyor musun?»
Patrona susuyor, koro haykırıyordu:
«Artık konuşmayı aralayalım,
Destur ver Reis, bu adamı hemen paralayalım!»
Ağa, bir daha
Baktı karşısındakilere?
Onları yenice görüyormuş gibi hayretle,
Korkuyla, üzüntüyle, baktı baktı baktı.
Üçyüz adamı o konuşurken bu insan denizinde
Teker teker erimiş, kaybolmuş,
Devleti terketmiş karşı saflara geçmişlerdi.
Üçyüz kişilik silâhlı kuvvet ne demektir?
Onlar şimdi halkla birleşmiş
Sarayla savaşırken yarın canavarlaşacaklardı?
Evet, evet, evet,
Bugün İstanbul'da bir kökten değişiklik, bir
Başkalık vardı. Yeniçeri ağası,
Hasan ağa, bunu birden görememiş, kavrayamamıştı.
Hasılı, çevirdi atının başını, eğdi boynunu,
Doluya yakalanmış kart beygir gibi,
Üçyüz kişiyle geldiği savaş alanından tek başına,
Yenik ve perişan ayrılıyordu. En kötüsü
Peşine düşecek kadar bile,
Kendisine değer vermiyorlardı artık.

Ama ama, gene de, kafasını
Karmakarışık eden o uğultudan bir türlü kurtulamıyordu.
Diyordu ki, içinden içinden:
'Allahım, o düşman gözler de sanki bağır delecek?'
Koro haykırıyordu peşinden:
'Ağa ağa, cümle zalimlere selâmımızı ilet!
Sadabat kuşu, İbrahim Paşaya da sıra gelecek!'
Patrona Halil bizlere rehber, Allahu-Ekber!
Hasan ağanın kendisini,
Daha doğrusu devleti reddeden silâhlı
Kuvvetleri hakkındaki şu satırlara bir bakın?
Profesör
Münir Aktepe diyor ki:
«Hatta onlar, efendilerinin
Asiler ile beraber olmasını ve açıkça,
Zorbalara yardım etmesini de istiyorlardı.
Bundan dolayı ağa, zorbalar
İle adamları arasında çok müşkil durumda kalmış,
Ve ancak kıyafet
Değiştirmek suretile kaçabilmişti.»
Böylece kesin
Olarak anlaşılmıştı ki:
1... Bu sabah Beyazıt'ta, isyan bayrağı açılmış,
Halkı, hemen etkileyen ihtilâlciler
Belli ki Meydana hakim olmuş ve çoğalmışlar..
2... Üç koldan hızla ilerleyerek
Kapalıçarşı'yı kapatıp, peşlerine takmışlar.
3... İlk defa yüzyüze geldikleri
Devlet güçlerini tek damla kan dökmeden,
Etkisiz hale getirmiş, hatta saflarına almışlar,
Yeniçeri ağasını kaçırmışlardı, az şey mi?
İhtilâlcilerin en iyimseri
Patrona Halil bile, daha birinci günün,

Akşamı ufuklara inmeden, bu alınan olaganüstü
Sonucu, sanırım beklemiyordu.
Gene de bu elbette
Zafer değildi burası apaçık,
Şu var ki başlangıç olarak iyilerden de iyiydi.
İhtilâl canlılığını
Hareketten alıyor olmalı ki onlar,
Durmadan, Beyazıt'ın kuzey batısını karşılarına
Alıp, Vezneciler'den, Eski Odalar denilen,
Yeniçeri kışlasına gidiyorlardı, orada isyanın
Sebeplerini açıklayacaklardı, açıkladılar.
Sevgiyle, sayarak, anlayarak
Dinledi onları yeniçeriler, dediler ki:
'Biz de yoldaşlar, elbette birşeyler bilirüz,
N'olur yanlış anlamayın?
Bu durum bağrımızda taştır bizim!
Bu durum gözlerimizde yaştır bizim yoldaşlar?
Hele bir meşferet kuralım, tedarike duralım!'
Yeniçeriler ki bunları söylediler,
Göğüsleri sanki dağ oldu ihtilâlcilerin
Oradan Saraçane'ye yöneldiler. Bu muazzam çarşı,
Onları, hemen dükkânlarını kapatarak
Meydanda çılgın alkışlarla karşıladı:
Coşmuş haykırıyorlardı:
'Mızrakları vay vay, göğü deliyor,
Bayrakları dalgalanıyor haklarımız üzre hırçın,
Anamız, babamız,
Yiğit kardaşlarımız saf saf
Haklarımıza davranan halâskârlar geliyor!'
Şu birkaç saat içinde,
Konuşma gücünü daha da geliştiren
Patrona Halil bu çarpıcı manzara karşısında,
Coşuyor, yeniden dile geliyordu;
Konuşuyor,
Konuşuyor, şöyle bağlıyordu:
'Yırtıcı dostlar!

İşte işte başlattığımız
Mukaddes mücadelenin yapyalın özü!
Canlarımız
Şahinlerin yürekleri gibi dirençte.
Canlar
Canlarımız anamızın ak sütü gibi helâl,
Canlar
Canlarımız işte vatanımıza fedâ fedâ olsun!
Ayaklarımız çıplak,
İşte bunun için siper ettik
Siper ediyoruz perişan göysümüzü!
.....
Heyyy,
Hey bre heyyy!
Can dostlar, mazlum ve perişan
İnsanlar, işte şimdi,
Bu meydanlar bizlere geniş,
İşte şimdi bu meydanlar onlara dardır.
Allah Allah!
Ey Peygamber ümmeti,
Duyduk duymadık demeyin haaa!
Hazreti Muhammed'in
Mubaret şeriatı üzre dâvamız vardır!'
Saraçane meydanı haykırıyordu:
'Ne güzel söyledin Reis, vardır, vardır, vardır!'
.....
Böylece Saraçane'den,
Güç alıp, kuvvet alıp, adam alaraktan
İkinci ezanları okunurken
Sola güneye, yani Aksaray'a yöneldiler.
Kısa zamanda, Yeni Odalar, denen, yeniçeri
Kışlasının önüne vardılar. Buraya,
Yani Et-Meydanı'na bayraklarını diktiler.
Orası da şimdi deniz gibi dalgalanıyordu ki,
Patrona Halil,
Kışlaya karşı konuşmasına başladı:
Bakın'a, ağalar,

Ocaklı karındaşlar, yoldaşlar!
Mazlumlar ihtilâli adına, sizleri selâmlıyoruz!
Halkımız destur verdi bize.
Bu sabah bismillâh deyip, Sultan
Beyazıt'ı Velî'de isyan bayrağımızı açtık!
Allah Allah, diyoruz
Hazreti Muhammed'in şeriatı üzre,
Acil dâvamız vardır
İşte onu beyan etmeğe geldik size!
Yoldaşlar,
Meşhur kefere dostu
Reaya düşmanı sadrazam damat İbrahim Paşa,
Ki besili köpekleri hâlâ çıplak
Ayaklarımızın şapırtısına ürümektedir.
Doldurmuş süslü
Devlet arabasına asalakları renk renk,
Satılık şairler, kiralık kalemler
Havalı karılarla sarhoş naralar atarak,
Kana, tere,
Gözyaşına boğulmuş mazlum halkımızın,
Üstüne pervasızca yürümektedir.
Ve böylece
Nice nice insanımız,
Kana, tere, gözyaşına, sefalete boğulmuş
Tıpkı tıpkı,
Düşman karşısındaymış gibi gelmiş dize.
İşte bir yeniçeri kardeşiniz olarak şimdi,
Onların halî pürmelâlini
Yegân yegân, beyan etmeğe geldik size!
.....
Patrona ki bunları
Zağlı bir kılıç gibi söyledi,
Yer yerinden oynadı, kaynadı kaynadı Et-Meydanı
Açıldı ağır ağır kışla kapıları,
Haykırıyordu meydan:
Üçler, yediler, kırklar, nurû nebî,

Keremi âli, pirimiz hünkârımız Hacı Bektaş'ı Velî
Demine devranına, hû diyelim huuû!
Evet açıldı,
Ağır ağır yeniçeri kışlasının kapıları,
Ağırlanarak içeri alındılar
Patrona Halil ve onun cesur, cefakeş kurmayı.
Karlı ayranlar ikram edildi
Günboyu koşan ihtillâ yorgunlarına.
Ve sonra hemen
Konuşmalara geçildi ki, durum ne idi?
İş buraya gelince cümle nazarlar
Patrona Halil'e çevrildi:
Zaman dardır ve tehlikelidir, dedi, Patrona?
Bu bakımdan,
Kısaca durumu gözden geçirmeliyiz.
Bu gaddar adamlar, saltanat arabasını sorumsuzca
Uçuruma sürdükleri zaman, yalnız
Kendilerinin değil milletin de başını yiyektedirler.
Böyle durumlarda,
Seyfiyye, ilmiyye ve reayanın
Yek vücut olup bir tedbir getirmesi,
Uzun fasılalarla vukuuna şahit olunan bir
Dahili harp kaidesidir sanki, bundan kaçınmak,
Her zaman mümkün olmayabilir.
'Doğru, doğru, çok dokru' dedi dinleyenler.
Sürdürdü ağır ağır Patrona:
Yoldaşlar?
Bu gibi isyanlardaki
Kuvvet sıralaması, beni hep derin derin,
Düşündürmüştür. Neden hep:
Seyfiyye, İlmiyye ve Reaya, neden?
Bu sıralamada,
Yanılmıyorsam bir yanlışlık var, düşünün?
Başı hep yeniçerinin çekmesi

Vukuata hız kazandırması bakımından,
Başlangıçta, çekici görünmüşse de, esasta
Reaya istekleriyle kaynaşamadığından, bir yerde
Teşebbüsün zaafını teşkil etmiştir.
'Doğru, çok doğru' dedi ağalar...
Patrona sürdürdü:
Şimdi biz tabandaki insanla,
Yani reayayla bu işe giriştik ve onu
Yeniçeri kışlasına kadar da getirdik. Ama artık,
Şu anda yeniçerinin ve ilmiyenin
Harekâta katılmasının zamanı elbette gelmiştir.
Ve ağalar bu bigâne
Kalamayacağınız bir vatan hizmetidir.
Biz önce bunu,
Ocağın başlarıyla konuşmayı muvafık gördük.
Yani evet demek elinizde,
Ama, hayır, demek katiyyetle elinizde değildir.
Ben bir halk öncüsü,
Ben bir yeniçeri olarak gayet
Açık konuştum, öyle değil mi ağalar?
Patrona Halil,
Üstün halk mantığıyla kılıç
Savaşı yapar gibi kesin açık konuşuyordu.
Buz gibi bir hava yaladı
Ağaların suratlarını, biran düşündüler, sonra
Buruk buruk: 'Doğru doğru' dediler.
Ve düşündüler bir karar,
Sonra en yaşlı olanları dedi ki:
'Evet, sen bizi belki bilmezsin ama biz seni
Biraz biraz biliriz Patrona yoldaş!
Berrî ve bahrî sahada (denizde-karada)
Bu vatana hizmetlerin dokunmuştur.
Kişinin çalışmaları seciyesinin kefilidir.
Bu bakımdan sözlerinizdeki ağırlığı çok
İyi anlıyor, sizlere yürekten katılıyoruz.
Ancak, bunu ocakta da
Arkadaşlarla etraflıca görüşmemiz gerek.

Siz sanıyor musunuz ki,
Bizler durumdan memnunuz yoldaş?
Zavallı bir halktan kırbaçla alınan buğdayın
Ekmeğini yemek gerçekten zordur.'
Bir suskunluk oldu arada, ama olayların ışığında;
İleriye, umuda açık, bir anlaşma da oldu.
Sevinçle
Parlayan gözlerle bakıştılar.
Sonra ağır ağır kalkıp kucaklaştılar:
'Allah milletimiz için,
Hangisi hayırlıysa onu versin
Saba hola yoldaşlar, hayırlar hayırlar ola!'
.....
Patrona Halil Beşe,
Ali Usta, Muslı Beşe, Emir Ali
Kışlada
Yeniçerilerle konuşmaları sürdürürlerken,
Müthiş bir kalabalığın toplandığı
Et-Meydanında son derece uğultulu bir ihtilâl
Gecesi yıldız yıldız, parıldayarak başlıyordu.
Dün gece karar gecesiydi,
Bu gece de bir manada zafer gecesi.
Ne kadar ne kadar fark vardı ama ama arada?
Sanki üstünden aylar geçmiş?
1730 yılı, 28 Eylül
Perşembe sabahı harekât başlıyor,
Ellerde şimşek gibi çakan yalın kılıçlar
Allah Allah!
Sesleriyle o yaman gün tükenirken,
Et-Meydanında başarıya ulaşılıyordu, az değil
Az değil, olaganüstü, şaşılacak bir şeydi bu?
Bu ara ilk günün tecrübesiyle hayli pişmiş olan
Patrona'nın vefakâr arkadaşları:
Kanlı Veli, Dereköylü Ali,
Lâkaplı Salih, Sultanîzade Evren Bey,

Bayram, Kürt Çelo, Küçük Muslı, Karayılan bey,
Çınar Ahmet, Erzurumlu Mehmet Baba,
Kalem Bey, Pirsiz Osman, Oduncu Ahmet, Gazi Beşe,
Kutucu Hacı Hüseyin,
Fırıl fırıl halkın arasında dolaşıyor,
Onları şimdilik dinlenmeğe,
Yarın sabah erkenden savaşa çağırıyorlardı:
'Arslanlar gibi kükrediniz dostlar!
Ama ama, bu kanlı iş bitmiş değildir?
Yarın şafakla beraber yeniden başlıyoruz!'
Haykırıyorlardı:
Başlıyoruz, başlıyoruz, başlıyoruz!
Tuhaftır,
Hemen hiç kimse dağılmıyordu.
Bir bekledikleri vardı, ama ne?
O sıra o sıra,
Patrona Halil ve kurmayı kışladan
Çıkıyorlardı.
Olumlu sonucu sezmişti belki yığın?
Cehennemî
Bir alkış koptu ve sürdü gitti meydanda.
Biran durdu,
Patrona Halil ve onları elleriyle selâmladı.
Biraz yatıştılar, sonra bu yaman günün kısaca,
Son konuşmasını yaptı:
Can dostlar, Gaziler,
Omuz omuza yaslanarak sizler,
İşte işte destanî bir savaş başardınız?
Gazanız mubarek olsun!
Dostlar,
Hep beraber
Yarın yarın belânın başına,
Topkapısı Sarayına doğru yürüyeceğiz!
Geceniz hayırlı olsun!
İnliyordu Meydan:

Yürüyeceğiz Kaptan, yürüyeceğiz, yürüyeceğiz!
Ve sonra, bir şeyler yemek
Dinlenmek, düşünmek için dağılıyorlardı...
.....
Meydanda kalanlar
Büyük bir ateş yaktılar.
Bu bir isyan alazıydı ki hayrettir,
Kıvılcımlanıp anbean
Çatırdayarak şahlanıyordu alevleri hızla.
Kâh ihtilâlcilerin
Mazlum ve yiğit yüzlerini ışıtıyor,
Kâh da bakın bakın,
Bayrakları ateşe ateşe yakıyordu görülesi şey?
Şimdiye kadar dağlarda,
Bellerde,
Issız ve kimsesiz ovalarda,
Meydan ateşleri yakılmıştı değil mi?
Ama, onların hiçbiri bu yanana benzemiyordu.
Bu ancak ancak, zaman zaman görülen
O muazzam orman yangınlarının bir eşiydi.
Bu Patrona Halil Kaptan'ın
İstanbul ufuklarına ışığı dalga dalga vuran,
Hey, yaman bir isyan ve ihtilâl ateşiydi...
Bu ateşin etrafında toplanan
'Yektir Allah yek!' diye haykıran
İsyancı yalazlarla yüzleri allara boyanan,
İnsanları
Resmeden bir tabloya yazık ki bugün,
Kesinlikle sahip değiliz ama bu boşluğu o
Zaman ihtilâlci âşık İbadî görmüş, isyan heyecanile
Almış eline sazı, Köroğlu destanlarına uygun olarak,
Sesle sözle çizgilemiş, neler söylemiş?
Dörtlükler,
Reşat Ekrem Koçu'dan:

Davâya çıkanlar döner mi geri
Hem Patrona Halil iken rehberi.
Al Âşık İbadî hemen eline sazı
Güzel tarif eyle vasvü serveri.
.....
Hüsnüne reşkide Yûsuf İskender
Bazû pençesine Zâl'ü Rüstemler.
Girdi bu gavgaya oldu semender
Ve toplayup başına dilâverleri.
.....
Ağa sındı kaçdı üçyüz neferle
Biliriz ocaklıda bizimle bile.
Gün ışır ışımaz görürüz hele
Bayrak altındadır hep yeniçeri.

Halk peşlerinden seller gibi akıyor
Duramaz artık önlerinde dağlar bile,
Tarih durmuş olay'a ibretle bakıyor
Reaya bayrak tutuyor Patrona Halile.

Kur'an-ı Kerîm
Mücadele Sûresi, Ayet: 19
«Şeytan onları kaplamış
ve Allahı anmayı unutturmuştur.
İşte onlar şeytanın partisinden-
dirler. İyi bilinmelidir ki, şeytan-
ın partisinden olanlar, mutlaka hüs-
randadırlar!»

.....

İbadî buraya gelince susuyor
Büyüleniyor sanki meydan ateşine,
Dalan insanlar, ama birden uyanıyorlardı.
Nasıl ama nasıl da
Bağlıyordu şarkısını Âşık İbâdi:
— Bayrak altındadır hep yeniçeri —
Bu dize bir şahin gibi kanat
Çırpıyor çırpınıyordu meydanın havasında.
Ve onlar şimdi orasını
İnletiyorlardı isyancı yakan haykırışlarıyla:
— Hep yeniçeri, hep yeniçeri, hep yeniçeri! —
Bu sesler ateşte kavrulmuş
Bu sesler çıldırtıcı bir basınçla,
Çarpıyordu yeniçeri kışlalarının camlarına.
Camlar titriyor, sesler yankılanıyor:
— Hep yeniçeri, hep yeniçeri, hep yeniçeri! —
Kışla önünde nöbetçiler, konuşuyordu:
— Ne diyosun, ne diyosun Ahmet? —
— Ne diyim gardaşım, yüreğim dilim dilim? —
— Ama, gine de bişey de, bişey de? —

— Görmüyon mu, feryad ediyor ümmeti Muhammed? —
— Biz bunlara imdada gidicez mi? —
— Helbet gidicez gardaşım, gidicez ceddine rahmet! —
— Yaaanî, Sadrazam zulma bulaştı mı? —
— Onun gatli vaciptir, kitabımızın gavli bu! —
.....
Meydan ateşinin alazında
Cesur yüzü kâh ışıyan kâh da gölgelenen,
Patrona Halil Kaptan arkadaşlarına soruyordu:
— Yoldaşlar, meydan emniyete alındı mı? —
Birlikte cevaplıyorlardı:
— Alındı Reis alındı, nöbetçiler kuş uçurmuyor. —
Bu sefer onlar soruyorlardı:
— Reis reis, nerelerdeyiz? —
— Bu bir zafer değildir, ama, bir hiç de değildir. —
— Yani yani, pek birşey anlayamadık? —
— Yoldaşlar bizim çok
Başarılı bir adım attığımız kesin.
Ama zafer bir adımlık uzaklıkta değil yazık ki?
Onu yakalamak için yarın da öbür gün de
Durmadan savaşa devam edeceğiz, hızımızı daha da
Arttırarak.
Şaka değil, sazdan kulübeler yok,
Koskoca Osmanlı Sarayı, koruyanları var karşımızda. —
— Desene işin ağırı ilerde, yandık? —
— İlerde ya, ilerde.
Ama ben derim ki böyle anlarda,
Umutsuzlukla söyleşmeyi geçelim, onun
Aklımıza bile düşmesi son derecede tehlikelidir.
Hem yarın yeniçeri de
Bizimle beraber olacak biliyorsunuz? —

— Reis be, sen bizlerin
Dediğimizi yanlış anladın inan ki.
Korku yiğitlerin de peşini bırakmayan arsız,
Bir gölgedir, yarasadır duy bizden.
Bunu umutsuzlukla karıştırmak doğru olmaz hiç?
Biz başımızda Patrona Halil
Olduktan sonra, saraylara değil,
Kayalara kayalara saldırırız evelallah! —
— Sağolun sağolun,
Bundan zerre kadar kuşkum yoktur; —
Ali Usta diyordu ki:
— Evet bugün
Yaptıklarımız tutalım ki,
Çok şey değil aziz karadaşımız be?
İş bitmiş değil, zaferin kendisi değil, ama,
Ama, az şey de değil. Dün bizim
Başımızdın, badrağımızdın, reisimizdin?
Bugün artık halkın,
Sevgisi de seninle beraber
Çıldırmış gibi koşuyorlar peşinden,
Yakmak yıkmak için bir işaretini bekliyorlar. —
Patrona acı acı gülümsüyordu:
— Şu var ki, o işareti
Vermeyeceğim, o işareti vermeyeceğiz!
Bizler yıkmak yakmak için değil, yapmak için
Bu kanlı meydandayız yoldaşlar! —
Muslı Beşe:
— Ona ne şüphe, ama bu arada
Kaşlarının çatkısı açıldı işte buna sevindim? —
Emir Ali de buradan tırmanıyordu:
— Senin yüzünden kerteriz
Alıyoruz Reis, ara sıra gül bize, ağlayan
Bir halkın kaderini,
Çatkın bir çehreyle kolay değiştiremeyiz! —
Emir Ali ki bunları söyledi,
Neşelenmeye doğru kesin bir çözülme oldu
Patrona Halil'in yüzünde.

Ve davudî tok sesiyle başladı:
Kademe kademe kulak kesildiler çevrede
Oturanlar. Gece ayrı bir mana kazanıyor meydan,
Havası efsaneleşiyor
Patrona bir kavga şarkısı okuyordu:
.....
Bizki bahriye donanma
Askeriyiz bî bedel!
Bizlere imdat içün ey
Ruhu Hayrettin gel!
.....
Yaver olsun azmimizde
Hükmü taktiri ezel!
Pişidar ol sen bize ey
Ruhu Hayrettin gel!
.....
Hıfzı namus vatandır
Bize aksay'ı emel!
Hay hay hay hay hay
Bar ba ro sa gell!
.....
Kesti ağır ağır Patrona
Göğüsler kabardı kabardı kabardı,
Şahinler uçuyordu sanki şimdi havalarda.
Herkes şarkının tadına
Varmağa savaşırken Ali Usta suskunluğu bozuyor:
— Düşmanların ödünü patlattı
O koca Akdenize satır attı değil mi Reis? —
Patrona biran duruyor, sonra cevaplıyordu:
— Güçlü bir Kaptan'ı Derya
Üstün bir, azgın deniz savaşçısıydı. —
Emir Ali:
— Onun adını dalgalandıran bu
Şarkı inanın ki arkadaşlar tüylerimi diken,
Diken etti benim, göysümü davul gibi gerdi. —

Emir Ali'ye Patrona'nın
Bütünüyle katılmadığı belli oluyordu:
— Yalnız bir şeye dikkat
Edeceğiz yoldaşlar bir bir şeye, nedir o?
Barbaros sırtını devlete dayayıp dış düşmana
Karşı, bizler ise sırtımızı halka verip,
Fuhşa, bataklığa batan devlete karşı
Onu iç düşman sayarak amansızca savaşıyoruz.
İki şeyi
Birbirinden titizlikle ayırmak gerek! —
Duruyor biran,
Sonra konuyu değiştiriyordu:
— Kılıçlarınızı zağladınız
Aramıza yeni katılan arkadaşlarınkileri
Tamamladınız mı? gün doğarken harekâtın ikinci,
Safhası başlayacak
Bunu adınız gibi aklınızda tutuyor musunuz? —
Hep birden cevaba davrandılar:
— Tutuyoruz yoldaş, tutuyoruz, tutuyoruz! —
Biraz duraksıyor,
Ve sonra emreder gibi ekliyorlardı:
— Ama yoldaş artık, sen biraz uyumalısın! —
Yorgun Patrona
Şimdi susuyor, bu teklifi,
Cevaplamıyor, demek ki reddetmiyordu da?
Hemen bir şeyler
Buldular, buluşturdular,
Serdiler yere, güya bir yatak yaptılar ona,
Düşüyormuşçasına uzandı
Ve o anda derin bir uykuya vardı.
Ne demişti,
Daha birkaç saat evvel Kapalıçarşı'da:
— Bizler
Narayı bastırınca elbette,
Ürkecek, çıldıracak fincancı katırları?
Dostlar bizi sevsin,

Düşmanlar bize kanıra kanıra söğsün diye,
Elimize aldık bu kanlı satırları! —
Esirgeyen, hayran gözlerin korumasında,
Zağlı kılıçların gölgesinde
Osmanlı tarihinin bu gözüpek hak savaşçısı,
Patrona Halil Kaptan uyuyordu...
.....
Şimdi burada biraz duralım?
Onun etrafında oluşan kavgacı havadan,
Gene onun çevresinden yayılan isyancı ruhtan,
Yukarda, uzun uzun sözettik.
Demek isteriz ki:
Ne Patrona Halil'in büyük bir ihtilâl bayraktarı
Olarak meydana çıkışı,
Ne de asırları aşarak günümüze kadar gelişi,
Kesinlikle bir raslantılar sonucu değildir...
PATRONALILAR kitabında
Aptullah Ziya Kozanoğlu diyor ki:
«Fakat, eğer tarihimiz, on tane
Patrona Halil sayabilseydi, padişahlar, sadrazamlar
Bu memlekette istedikleri gibi oynayamaz,
Milletin malını, namusunu,
Yurdunu, ufacık keyifleri uğruna satamazlardı!»

Döküldü yığınlar seller gibi sokaklara
İsyan bir alevlendi ki kardeşçim ay ay.
Deşildi istipdat denilen o kadîym yara
Çakılı kaldı kart beygir tuğralı saray.

«Haddi aşanların emrine itaat etmeyin!»
Kur'an-ı Kerîm, Şuarâ Sûresi, ayet: 151

.....

Daha birinci gün ihtilâl
Başdöndüren korkunç bir hızla kendini,
Ispatlamakla kalmamış öteyandan güçlü bir öncüye
Sahip olduğunu da açıkça ortaya koymuştu.
Bu olguya ağırlığını iyice
Tartarak yanaşmak gerekiyordu yani,
Patrona'nın rolü kesinlikle küçümsenmemeliydi.
O harekette şaşılacak bir
Beceriyle bütünlüğü sağladığı gibi,
Derinlemesine
Bir ustalıkla gidilecek hedefi de buluyordu.
Örnek mi, işte?
Duygulanmak mı? Ama bunu
Kesinlikle mantığın gerisinde tutmak,
Yani, aksilikler karşısında hiç şaşırmamak.
Olayları kaçırmayarak
Tehlikeler önünde titremeden karara varmak,
Onun en öğülecek yanlarıydı kuşkusuz.
Vurucu konuşmalarıyla da o
Dikkatleri hemen üstüne çekmiş bununla,
Yüzleri binleri büyülemiş peşine takabilmişti.
Yani isyana katılan binlerin
Sayılarıyla olaya getirdikleri o şaşırtıcı,
Canlılık neyse,
Ali Ustaların, Muslı Beşe'lerin, Emir Ali'lerin

Tekmil isyan kurmayının
Yaptıkları neyse, Patrona Halil'in,
Tek başına yaptığı oydu, kesinlikle o değerdeydi.
Bunu görmezden gelmek,
Ya da görememek isyanı bütünüyle
Kavramak ve onu tarih içindeki yerini sakatlamadan
Koymak şansından yoksun bırakabilirdi bizleri.
Başarılı ilk ihtilâl gününün
Gecesi Et-meydanında ateş etrafında yaşanırken,
Patrona'nın arkadaşlarıyla yaptığı
Şu önemli konuşma kolay kolay unutulamazdı;
Soruyorlardı onlar:
— Reis, Reis, şimdi nerelerdeyiz? —
O, Çatallı bir cevap veriyordu:
— Bu bir zafer değildir, ama, bir hiç de değildir. —
Kuşku, bir kara kedi gibi süzülüp
Geçiyordu aradan; şu var ki o açıklıyordu:
— Şaka değil, sazdan kulübeler yok,
Koskoca Osmanlı sarayı var bakın karşımızda. —
Bu değerlendirme ve açıklama,
O günün kusursuz çekilmiş bir resmiydi.
Şimdi, burada biraz duralım
Peki ama, Osmanlı Devleti nerelerdeydi?
Onun hükümeti, sadrazamı, vezirleri, ordusu neredeydi?
Donanması, kolluk kuvvetleri,
Bütün bunları fermanlarla güya yöneten
Yılların padişahı Üçüncü Sultan Ahmet neredeydi?
27 sene koskoca bir imparatorluğu
Şöyle böyle de olsa idare eden bir padişahın,
Bir anda şaşılacak şey
Balon gibi patlayıp sönüvermesine kim inanır?
O, ağır ağır da olsa yerinden
Doğrulamaz güçlü parmağını uzatarak,

Elinin altındaki İran'a savaşa kalkacak ordusunu
Asilere karşı gönderemez miydi?
Bir günlük isyan sonucunda
Felce uğrayacak, kendini göstermelik de olsa
Savunamayacak bir imparatorluk şimdiye kadar,
Nasıl olmuşta ayakta kalabilmişti, şaşılası şey?
Bu 1730 tarihlerinde olduğu gibi,
250 sene sonra, bugün de düşündürüyor insanları?
Halâ, doyurucu bir açıklama yapılabilmiş değil.
Büyük Mehmet Akif'in,
Şu dizelerini hatırlıyorsunuz ister istemez:
Bu diyarın hani sahipleri dersen cinler,
Hani sahipleri der karşıki dağdan bu sefer?
.....
Ve öteyandan vakit
Gece yarısını çoktan geçmiş,
Et-meydanında ihtilâlcilerin yaktığı
Büyük alan ateşi ağır ağır
Küllenmeğe başlamış, Patrona sakin uyumakta,
Gün doğarken isyancılar
Topkapısı Sarayına doğru korkunç bir,
Yürüyüşe bu sefer yeniçerileri de aralarına
Alarak, azgın bir nehir gibi kalkacaklardır.
Bu beklenen ikinci demir adım da yukarda
İşaret ettiğimiz iktidar zayıflığını,
Otorite boşluğunu çözmek için yapılacak değildir.
Onlar kendi
Kanlı kaderlerini yaşayacaklardır.
Sarayın isyan olayı karşısında
Bir anda silinmesi ve hiçbir varlık göstereememesi,
O gün de garip bir soru olarak cevapsızdı,
Görüyoruz ki, bu gün de cevapsızdır...
Düşünüyorum ama:

Bunu çözümlemenin bir yolu
Bunun gerçeğe yakın bir açıklaması olsa gerek?
Diyorum ki:
Bu anlı şanlı bir Viyana bozgunudur.
İçten çürümenin, yıkımın yanında, dıştan yapılan
Kurnaz müdahalelerin, karışmaların gizli ürünüdür.
Bütün bunların sonucu olarak
İmparatorluk, canlı bir varlık olarak,
Hayatını yitirmiş, gelen
Günlerini bir hayalet olarak sürdürür olmuştu.
Kuzeyde gittikçe artan Rus
Çarlığının aman vermeyen tehditleri,
Doğuda İran'lıların bitip tükenmeyen saldırıları
Ve en kötüsü Fransızların
Osmanlıyı şerbette boğma politikaları,
Sanırım böylece Saray
En öldürücü darbeyi buradan almıştı.
Fransızlar,
Kurşun atarak öldürmemişler ama,
Çiçek koklatarak sarhoş etmişlerdi Osmanlıyı?
Kendileri hızla senayilerini
Geliştirirlerken, çiçek bahçeleri, havuzlar,
Kasırlar, köşkler ve saraylar yapmak
Yolunda oyalamışlardı koskoca imparatorluğu.
Niçin, ama niçin?
Gelişen Fransız senayiine ham madde,
Ürettiklerine de geniş pazarlar gerekmektedir.
Öteyandan bu korkunç
Ve semeresiz masraflar sonucu,
Osmanlı içinden çıkılmaz bir ekonomik krize,
Gönüllü sarhoşların eliyle itilip,
Reayanın değeri beş paraya düşerken
Lâle soğanı ise altınlar verilerek aranır olmuştu.
Tabiî, ağlanarak gülünecek bir durumdur bu.
Ahmet Refik diyor ki:

«İran'ın Lâlei-Duhterî'sine
İstanbul'da Mahbup Lâle namı verildi.
Bir soğanı 500 ilâ 1000 altın, Rummanî Lâle de 400
Altına satılmaya başlanmıştı. Daha sonra,
Sefirlerden biri Tacî Kayser namile bir lâle getirdi.
Soğanı bir müddet sonra kayboldu.
Lâlenin zerafeti, rengi ve teraveti o derece
Alâka celbeylediki İbrahim Paşanın emriyle bütün
Sokaklara tellâllar çıkarıldı,
İstanbul'un her köşesi arandı, soğanı bulmak
(Bir dürlü) mümkin olmadı.»
Böylece kalıbına gözatılınca
Heybetli gibi görünen imparatorluk içten,
Çürümüş yıkılmağa yüztutmuş, lâle soğanı mı
Yoksa belâ mı aradığı arttan arda sorulur olmuştu.
Ne gam? Saltanatçılar
Bildiklerini, yada bilmediklerini,
Okumaya duraksamadan devam ediyorlardı.
Yazık ki onlar
Yedikleri haram lokmalarla
Tıkabasa doyduktan sonra artıklarını,
Tabandaki insanlara da koklatıyor, böylece onları
Kasten dilenciliğe alıştırıyor,
Hem de hiç acımadan onurlarını kırıyordu.
Yemek? Ama hazır yemek.
Yemek Ama hiç uğraşmadan yemek.
Yemek? Ama bir damlâ bile ter dökmeden yemek.
Bu Üçüncü Sultan Ahmet saltanatında,
Şaraplı şuruplu şerbetli, adeta bir din gibiydi.
Piliçler tavuklar hindiler kazlar,
İnsanı en ayıp yerinden gıdıklayan sazlar.
İşte Sadabat mesiresi

Köşkleri, kasırları, saraylarıyla
Yapma gölleri, dereleri, akar suları çiçek tarhlarıyla,
Bunun için kurulmuştu. Önce türlü kuşlar,
Bir içim su fidan gibi karılar.
İmparatorluğun çeşitli yörelerinden getirilmiş
İnce belli ceylân gibi ürkek kızlar.
Bunun içindir ki padişah
Atlarını, asalaklarını, şairlerini aldı,
Kazanları, ısmarlama destan yazanları, taşındılar
Her hususta dayanmiş döşenmiş Sadabat'a.
Bu takım ve taklavatile devletin
Ebedî istirahata çekilmesi demektir padişah emriyle.
Sonra yediler efendim yediler,
Hudutları düşman bastı aldırmadılar.
Bir sefir,
Görüşmek için aylarca bekledi Sadrazamı.
Valiler ciğerini istiyordu
İflâhı kesilen, iş yorgunu reayadan,
Bunlar öylé dertler ki akla gelivermiş sıradan.
Şimdi İstanbul'u fetheden,
Fatih Sultan Mehmet'le, oradaki saltanatı
Tehlikeye düşen Üçüncü Ahmet'in bir an için yanyana,
Getirilip ölçüştürülmesi ne kadar gülünç bir
Tablo meydana getirir, hele bir düşünelim:
Biri korkunç bir savaş sonucu
Canını dişine takarak İstanbul'u fethetmiş,
Öbürü ise oradaki hakimiyetini
Sürdürmek için yerinden kalkamamakta
Parmağını bile oynatamamakta, ne hazin değil mi?
Bunun sonucu olarak fetihte
İkinci Mehmet'in arkasında yer alan yığınları,

Şimdi Üçüncü Ahmet karşısına alınış bulunmaktadır.
Bütün bu önemli olaylardan
Devletin icra kolu olan hükümetinin
Başı Sadrazam İbrahim Paşa sorumluydu kuşkusuz?
Birinci derecede sorumluydu,
İkinci derecede sorumluydu, şu var ki sorumluydu.
Günümüzde bile hayranları
Bir hayli kabarık olan bu adam için,
Bakın neler söylüyor;

ABDİ TARİHİ:

«Ve taşrada olan maldar
Vilâyet ağalarının herbiri defa,
Defa, birer bahane ile tecrim olunmuştu.
Ve reaya,
Fukarası zulmü cevrinden perişen olmuştu.»
Ama o, bildiğini okumakta kararlıydı:
«Memalikî Âlî Osman harap olmak
Değil, canibi erbaasını — dört bir yanını — düşman,
Neuzibillâh — Allah korusun — zapteylemek sadedinde olsa
Belki biz — gene — zevkimizde olalım, derlerdi.»
Abdi Efendi 1730 isyancılarına
Düşmanlığını gizlememektedir kitabında, yer yer
Onlara ateşli beddualar, küfürler yağdırmaktadır.
Ama, hakça teslim etmeli ki:
Damat İbrahim Paşa'yı da yerden yere çalmaktadır.
Peki peki ama, onlar isyanı
Bastırmak için hiç mi bir şey yapmamışlar?

Böyle bir soruya da kesinlikle hayır, denilemez.
Ama ama, yapılanlar gülünç,
Zayıf birkaç tablodan ibaret:
1... Yeniçeri Ağası Hasan Ağa
Veznecilerde isyancıların üstüne varmiş.
Çalımlı bir takım hareketlerle onları korkutmaya,
Yatıştırmaya girişmişse de sonuç
Olarak bir kılıç bile çekip savurmadan 300 kişilik,
Kuvvetinin tamamını isyancılara kaptırmıştı.
Silâhlı kuvvetler bu
İlk karşılaşmada bir ağalarını,
Bir de Patrona'yı dinliyor, şaşılacak şeydir
İsyan liderine hak veriyor, ihtilâle katılıyorlardı.
Her yönüyle düşündürücü bir olay?
Saraylılar için kötü, isyancılar için iyi.
2... Yeniçeri Ağası artık
İstanbul'da durmaz kıyafet değiştirip,
Bir kayığa atlayarak acele Üsküdar'a kaçar:
«Fakat durumu Sadrazama
Haber vereceği yerde korkudan karşılaşacağı,
Tehlikeyi de düşünerek
Evinden çıkmamağa karar verdi.» (A. Refik)
Koskoca bir imparatorluğun,
Başkentini korumak kollamakla yükümlü
Bir yetkili kişinin aslında
Kendi canî azizini kıskançlıkla koruduğunu,
Şaşarak, şaşırarak, ibretle görüyoruz:
«Bu suretle yeniçeri
Ocağının hükümeti temsil edecek,
Silâhlı mukavemeti Felce uğradı.» (R.E. Koçu)
3... Yazar devam ediyor:
«Yeniçeri Ağasının üstünde bütün
Silâhlı kuvvetlere emir verecek Kaymakam
Paşa'ya, Sadrazam vekiline gelince, aynı zamanda,

Kaptanıderya olan Paşa,
Makamında ayaklanmayı haber aldığı zaman
Yanında bulunan Mısırlı Ali Bey ismindeki kişiye:
«Tedbir nedir?» diye sordu;
Ali Bey gayet kesin: «Mısır'da bu makule
Eşhas toplansa, üzerlerine kılıçla yürürüz.
Ve toplandıkları yerde aman vermeyip cümlesini,
Kılıçtan geçirip, temizleriz!» şeklinde böbürlendi.
Paşa, «Hele bir varıp görelim
Bu ne türlü karga derneğidir?» dedi.
4... Yanına Ali Bey'le beraber,
Kapı kullarından da yüz kişi alarak Beyazıt'a
Yollandı; Daha Çemberlitaşa gelmemişlerdi ki;
İki deste, yirmi nefer külhanbeyi
Karşılarına çıkıp bağırmaya başladılar:
«Biz biridik on olduk hey!
Soyunduk anadan üryan, aradık, nur'u bulduk.
Ateşten bayrağını açtı Kalyoncu, bir karıştı ortalık;
Kalp para gibi Turalı'yı, serilmiş yerde bulduk!
Hey!»
O sabah lâlelerini
Keyifle güzel güzel sulayan,
Sonra giyinip ağır ağır köşkünden çıkan Paşa;
Bu meydan okuyan mukaddes sefalet
Tablosu karşısında acı acı güldü, Mısırlı'ya:
«Mısır'da bunları da kesermisiniz?» diye sordu.
Ali Bey, bilmiş bilmiş:
«Eşkiyayı ne kılıkta, nerde bulsak keseriz!»
Paşa, atının başını çevirdi:
«Bunlar eşkiya değildir beyim,
Kendi kıymetlerini bilmeyip kül üstünde
Yatar çıplaklardır kalender!» dedi.
Böylece onları yeriyor muydu?
Yoksa taktir ediyor öğüyor muydu, anlamak zor?

Onları bu sefalete iten kişilerden biri olmanın
Bilincinde miydi, orası da bilinmez?
En korkuncu ayaklananları belki de bu
Yirmi yirmibeş kalenderden ibaret sayıyordu.
Böylece öğreniyoruz ki:
Koskoca imparatorluğun,
1730 İhtilâlinin ilk gününde isyancılara
Karşı çıkardığı silâhlı kuvvetin toplamı dört-beş
Yüz kişiyi geçmemektedir, tuhaf değil mi?
Onların da dörtte üçü,
Gitmiş kılıç çekmeden isyancılara katılmış;
Kalanları ise, onlarla hiç karşılaşmamışlardı bile.
Demek ki onlar Sadabat'ta besi
Mandaları gibi yemişler semirmişler,
Sonra da ahmak ahmak bakarak avare dolaşır
olmuşlardı.
Besbelli ki insan
Gibi düşünemiyorlardı mandalaştıkça?
Devamlı çiftleşiyorlar,
Bu bakımdan tehlikeyi kavrayacak
Refleksten yoksun kalıyorlardı oldukları yerde.
Tıpkı demiryolunda otlayan kara
Bir felâket gibi gelen lokomotiften kaçmayan;
Hayvanca bile düşünemeyen, mandaya benziyorlardı;
Ahmak, beceriksiz, hantal, benliğini unutmuş.
Onların zayıfta olsa,
Patrona Halil Karşısında bir cephe kuramamaları
Ancak böyle açıklanabilirdi.
Şu var ki isyanın daha birinci
Günü yaşanmış bundan ötesinin hangi doğrultuda,
Gelişip yayılacağı, neler getireceği pek kestirilemezdi.

İnsanı hiçe sayıp harcamıştı binlercesini
Üçüncü Sultan Ahmet kıldı kararı altın da.
Canavarlar bir boğmuştu yığınların sesini
Saltanat yıkılınca kaldı sadrazam altında.

...«Kim tecavüz ederse siz
de ona, yaptığı tecavüzün aynisiyle
mukabele edin!»... Kur'an. Bakara: Ayet, 194.
.....
Patrona İsyanının belli bir
Plan gereğine uygun olarak başladığı,
Öyle de geliştiği hiç gözlerden kaçar gibi değildi;
Enteresandır her yönüyle, dikkat çekicidir.
Zaman seçmekteki ustalık
Alan seçmekteki ustalık, doğrultu hedef
Seçmekteki ustalık ve bunların saptanmasındaki son,
Derece yerinde karar, uygulama, düşündürücüydü.
Neden? Sadece, o güne değil,
Gelecek günlere de başarı temeli oluşturuyor;
Böylece iç savaşın
Genelindeki bütünlük gözönüne alınmış oluyordu.
Onların buradaki en uygun
Davranışları, hissi değil mantığı öne
Alışları, önce saraya saldırmak macerasından ustaca;
Kaçınmalarıydı hiç kuşkusuz.
Onlar bunu,
Şaşılacak bir hünerle uygulamış
Böylece ihtilâl;
İlk anda sonuç alamayacağı alanlara,
Savrulmak sakıncasından üstün bir manevrayla sıyrılmıştı.

Bunun aksi bir davranışa kalksalar;
Hem yığınları davalarına hazırlayamamak gibi
Bir yanlışa girecekler, bunun sonucu olarak halkı bir,
Olup bittiye getirecekler, hem de,
Kazanılmamış yeniçeri ocağını karşılarına alabileceklerdi.
Kaldı ki, esnafla da bağlantı
Kurmadan hareket koymak bir başka tehlike,
Yaratmış olacak, kazanca değil, kayıba yol açacaktı.
Peki ama, bütün bunların
Doğruluğunda karar kılınınca Üsküdar
Baskınını neyle nasıl açıklayacaktık, öyle ya?
Evet, o günün en önemli
Olaylarından biri de Çardak İskelesinden,
Ateş kayıklarına binmiş, karaya çıkarken bayrak
Açmış ihtilâlci grupların,
Üsküdar sahrasındaki çadırlı ordugâhı
Korkunç naralarla basması ortalığa dehşet salması,
Olmuştu, ki sürüyordu oralarda sarsıntısı.
Naraları,
Unutulur gibi değildi:
İşte Anadolu'ya attık kolumuz,
Acem hududuna kadar gider yolumuz;
Patrona'dan kelâm var, hep dostlara selâm var!
Orasını darmadağın eden bu
Çetin saldırı, baskın Anadolu yakasında,
Dehşet yaratmış, özellikle saray çevrelerinde,
Paniğe, şaşkınlığa sebep olmuştu.
Bu sırada ana ihtilâl hareketi kendilerini
Bastırmaya gelen 300 yeniçeriyi aralarına almış;
Şehzade başından Saraçaneye doğru yürüyordu.
Burada şöyle bir çelişki yok mu?
Merkezi alanda isyanı pekiştirmeden Üsküdar'a
Kol atmak, o gün için
Hareketi bir bakıma dağıtmak,

Gereksiz bir atılıma girişmek değil miydi?
Hem bu Et-meydanına egemen olarak, Atmeydanına
Yürümek ana stratejisine de ters düşmüyor muydu?
Yüzeyden bakınca belki öyle ama,
İşin içyüzü hiç de öyle değil, Üsküdar baskını,
Ana hareketin bir parçası, ayrılmaz tamamlayıcısıydı.
Eğer o yapılmasa
İşlerin nerelere kayıp gideceği,
Önceden kestirilmezdi, bu zorunluk nereden geliyordu?
Bunun kısadan açıklaması,
Et-meydanından kesin sonuçlu savaş
İçin At Meydanına yönelince, Patrona Halil;
Baş sorumlu,
Üçüncü Sultan Ahmet'i Topkapısı Sarayında
Bulmak istiyordu,
Böylece onunla hesaplaşmak kolaylaşacaktı.
Eğer o Üsküdar sarayında bulunacak olursa,
Çözümü çok zor meseleler çıkacaktı ortaya.
Denizaşırı bir yerde bulunan
Bir padişahı takım taklavatile sıkıştırmak
İhtilâlcilerin isteklerine boyun eğdirmek;
Çok ama çok güç olacaktı.
İşte Patrona Halil bu Üsküdar çıkışıyla,
Belki de hareketin en önemli konusunu çözmüş oluyor.
Zaten ne yapacağını bilemeyen
Padişahı baskıncılar hızla Üsküdar'dan
Kaçırtacak, böylece onunla Topkapısı Sarayında;
Hesaplaşmayı sağlayacaklardı.
Şimdi Üsküdar Sarayından
İstanbul'a geçecek olan padişahın,
İsyancılara karşı nasıl bir tavır alacağı da;
Hayli meraklı bir soruydu.

Çünkü bu konuda çok gülünç şeyler yapılmış,
Hiç de örnek olacak bir başlangıç oluşturulmamıştı.
Yeniçeri Ağası azımsanmaması
Gereken bir kuvvetin hemen tamamını,
Kısa bir ağız dalaşı sonucu ihtilâlcilere kaptırmış;
Kaymakam Paşa ise beride,
Bir isyancı grubuyla karşılaşınca
Hiç de komutan gibi değil, anlaşılmaz bir sebeple;
Flozofça bir tavır takınmış ve onları sanki görmemişti.
Burada ibretle üstünde durulması
Gereken başka bir olaydan da sözetmek gerek.
Prof. Münir Aktepe diyor ki:
«Kethüda Mehmet Paşa, kızının
Düğünü münasebetile, dünürü Aşçı Mehmet,
Paşa'nın ziyafeti için İstanbul'a inmiş ve bu
Suretle vak'ayı aynı günün,
Sabahı haber almış, hatta eskiden beri
Düşündüklerinin hakikat haline geldiğini görerek;
Derhal asileri tenkil gayesile
Yola çıkmış ise de bir şey yapmaya muvaffak olamamış;
Çünkü kendi idaresinde her hangi bir kuvvet mevcut
Değildi. Üstelik yolda gördüğü
Bazı kimseler, asilerin bilhassa kendisile;
İbrahim Paşa'nın katli için ayaklandıklarını
Söylemişlerdi. Bu sebeple,
Ancak Eyüp taraflarına firar ile canını kurtarabildi.
Yaptığı yegâne iş ise yeniçeri
Ağasile Kaymakam Paşa'ya durumu ihbar için;
Adam göndermekten ibaret olmuştur.»

Profesörün bu konuda vardığı sonuç,
Korkunç ve düşündürücüdür:
«Bu suretle, belki de bir tertip
Eseri olarak, şehirde asiler tamamen serbest
Bırakılmış; İstanbul emniyetine memur yeniçeri ağası;
İle Kaymakam Paşa gibi vezat da,
Ciddi hiç bir teşebbüste bulunmadan
Üsküdar tarafına geçmişlerdi.»
.....
Bütün bu olanlardan öğreniyor ki,
Canını dişine takmış binlerce mazlum insan
Patrona ve arkadaşlarının peşinde tarihi Et-
meydanına
Seller misali akarken beri yanda,
Padişah ve omuzdaşları, beynine kurşun yemiş
Sakağılı kart beygirler gibi oradan oraya koşuşu-
yorlardı.
Ama şunun da söylenmesi bir
Zorunluktur, onlar savaşı yıllarca evvel,
Sünnet düğünlerinde, helva sohpetlerinde, çıra-
ğan
Eğlencelerinde, İran hudutlarında
Bereketli topraklarda kıtlık yaratarak,
Mazlum bir halkı ezim ezim ezerek kaybetmiş-
lerdi.
Bunu artık kendileri de
Kavramışlar, şu var ki ne yapacaklarını,
Bilemeyerek
Baş sorumlular Üsküdar sarayına gelmişlerdi.
Sadrazam İbrahim Paşa,
Kaymakam Paşa ve yeniçeri ağası
Karışık bir takım duyguların kıskacında,
İç sıkıntılarının verdiği gayet ağır bir havada;
Sıralandılar
Şüpheli gözlerle bakan Üçüncü Ahmed'in karşı-
sında.

Tek güvendikleri şey Padişahın
Vahim olay hakkında hiç bir şey bilmemesiydi.
Ya da onlar şaşkınlıkla böyle sanıyorlardı işi.
Demek ki isyan olayını
Orasından burasından budayarak
Sunacaklar, böylece ondan doğacak hesaptan;
Şimdilik de olsa sıyrılmış olacaklardı.
Peki peki ya sonra Padişah
Gerçek durumu sormayacak öğrenmeyecek;
Onlara ahret soruları sormayacak mıydı ha?
Kızmayacak,
Celâllenerek kıyametler koparmayacak mıydı?
Şu var ki onlar bir kere şaşırmış,
Ancak yaşadıkları anî düşünüp ilersi için
Nasıl olsa bir çıkış yolu bulacaklarını sanıyorlardı.
Halbuki Padişah Topkapısı
Sarayındaki adamları aracılığıyla olayı,
Yakından izlettirmiş ve ayaklanma hakkında etraflı;
Bilgiler edinmekle kalmamış
Kendince bir takım tedbirler düşünmüş,
Bunların uygulanmasını tartışacak duruma gelmişti.
Onun içindir ki,
Bilmiş bilmiş hışımla döndürdü,
Onların üstünde hırslı gözlerini döndürdü.
Yüzünün hatları gergin,
Sözcüklerinin üstüne basa basa dedi ki:
Kul padişahına sopa
Kaldırdı mı, bir de ayrıca
Vurmasına gerek yoktur İbrahim Paşa!
Bu olanlar nedir? Biz bu imparatorluğu sokakta mı
Bulduk? Ha, soruyorum söyleyin?
Bir isyan çıkıyor, büyük bir yangın gibi
Yayılıyor, siz önleyici tedbir alamadığınız gibi

Gelip beni haberdar da etmiyorsunuz
İhanet sözcüğüne dilim varmaz ama bu gaflet nedir?
Şu anda isyan yangını hızla
Yayılıyor, saray kapısına dayanmaları
Bir an meselesi öyle değil mi? Koca İmparatorluğun,
Sadrazamına bunları ben mi anlatacaktım?
İbrahim Paşa ve diğer sorumlular
Şaşırıyor, renkten renge giriyor, padişah
Daha da sertleşerek konuşmasını sürdürüyordu:
Paşalar! Paşalar, yeniçeri ağası!
Kul taifesiyle saltanatımız arasında bilin ki;
Sadece rahman değil, bir de şeytan dengesi vardır!
Peki peki, ama bu ne demektir?
Bu saltanat arabasının yoldan çıkarılması
Ve dizginlerin şeytanın eline geçmesi demektir!
Ve bundan çıkan, çıkacak sonuç korkunçtur.
Paşalar, paşalar, her bakımdan korkunçtur!
Eğer bu kanlı girdaptan hemen kurtulmak istiyorsak;
Eğer gerçekten kurtuluş çareleri arıyorsak,
Önce saltanat arabası dizginlerinin
Kesin olarak kulun, yani şeytanın eline
Geçtiğini kabullenmek zorundayız!
İşte bu rahman değil, bir şeytan dengesidir.
Yıllardır, yediğimiz
Lokmanları sayan bu namussuzlar,
Şimdi kılıç edinip kol kol meydanlara fırlamışlar?
Allah şu anda bizden lutfunu
Keremini, hatta ışığını esirgiyorsa buna,
Hiç şaşmayınız, sorumluluk nedir bilmeyen korkaklar;
Hem Allahın, hem de benim cezamdan kurtulamazlar!»

Duruyor bir an padişah.
Sadrazam da bir şeyler söylemek gereğini duyuyor,
Ama rengi sararmış, dili kösteklenmiş.
Zar-zor diyor ki:
«Herşeyi taktir hakkı, yüce padişahımızındır.»
Üçüncü Ahmet, onun bu cılız
Sözcüklerini duymuyor, sürdürüyordu:
«Şimdi yeniçeri ağası burada,
İşte, kaimimekam paşa da burada şimdi?
Eh, Sadrazam Paşa da zahmet etmiş buyurmuşlar?
Ama ama;
Patrona Halil nerede, nerelerde?
Kavuklarınızı önünüze koyup bunu hiç düşündünüz mü?
O şu anda eminim ki,
Bizlere kesin darbeyi indirebilmek için,
Et-meydanında, çılgın avanesiyle dinlenmektedir.
Ne acı ne acı,
Ne onur kırıcı durum değil mi efendiler?
Peki ama, ağalar, Paşalar devlet nerede, nerelerde?
Siz yıllardır onun,
Nimetlerile idamei hayat etmediniz mi?
Şu var ki, bu borçlarınızı ödemeğe sıra gelince,
Lutfedip ellerinizi bile kaldırmadınız!
Ne demiş ama,
Kapalıçarşı'da Patrona Halil:
— Bizler narayı bastırınca,
Elbette biliyoruz, ürkecek, çıldıracak
Bu fincancı katırları!
Dostlar bizi
Sevsin, düşmanlar bize sövsün diye;
Elimize aldık bu kanlı satırları! —
Katiyyen affetmeyeceğimi

Tahmin edersiniz bu devlet hainini;
Ama cesaretini, talâkatını, dil açıklığını da
Taktir edeceğim anlıyor musunuz?
Neden neden siz de böyle cesur atak olamıyorsunuz?»
Paşalar ezilip büzülüyorlardı,
Peki söylenenlerdeki gerçek payı neydi?
Evet, padişah güzel konuşuyordu:
Baba gibi, ata gibi ve şirretleşmeden;
Ama bu ustaca anlatımlar eğrileri doğrultamıyordu.
Hataları, ihmalleri, günahları,
Hatta hatta,
İsrafları, ihanetleri halk düşmanlıklarını, insan
Değil altın sevmeleri, dini imanı bir tarafa itmeleri,
Ne yapacaktık? Korkunç patlamanın sebepleri
Aslında bunlar değil miydi? Kimden sorulacaktı bunlar?
Bu sorumluluktan Padişah
Sözcükleri nekadar ustaca dizerse dizsin;
Ortaya temsil ettiği makamın ağırlığını koysun, isyanın
Baş sorumlusu olmak sorumluluğundan,
Bunun getireceği ağır suçlamalardan sıyrılamayacak
Kurtulamayacaktı, apaçık görünen bu.
«Su uyur düşman uyumaz,
Muhtemeldir ki bir başka düşman
Diğer bir istikametten taarruz ede, bu sebeple;
Benim İstanbul'da kalmaklığım, vezir
İbrahim Paşa'nın sefere gitmesi daha muvafıktır?»
Prof. M. Aktepe'den aktardığım bu sözler
Üçüncü Ahmed'in kendisine ait olup İran'a yapılacak
Sefer için kurulan bir mecliste söylenmiştir.

Şu halde onu kesinlikle
Meydana gelen olaylardan habersiz sayamayız?
Defalarca okunup, üzerinde titizlikle durulacak
Sözlerdir bunlar daha önceden tehlikeyi belirliyor.
«Muhtemeldir ki bir başka düşman,
Diğer istikametten taarruz ede?» diyor padişah?
Demek ki olacakları bilgece tartıyor, kestiriyordu.
Öyleyse karşısına aldıklarına
Verip veriştirerek saldırması hakça bir,
Davranış sayılmamak gerekir. O padişahtır gerçi,
Hikmetinden sual olunmaz,
Ama, bu mantıkla da gerçek sorumlular bulunmaz!
Kaldı ki sorumlu bulunsa da
İşler düzen alıp yoluna konulmuş olmuyor,
Şimdi asilere karşı çıkacak adamlar aranıyordu;
Sorumlu ya da baş sorumlu değil.
Zaten bu,
Hep hep böyle olmamış mıydı?
Yenilmiş, içilmiş, şarkı söylenmiş, konuşulmamış mıydı?
İşte gene asiler
Et-meydanında kılıçlarını bilerlerken,
Padişah, padişahçılar oturmuş durmadan konuşuyorlardı.
Peki öyleyse değişen neydi? Asiler,
Padişah tedbirler düşünüyor diye hareketi
Bırakacaklar, gelip teslim mi olacaklardı, ne saçma şey?
Onun için oturum bu sefer
Kadrosunu genişleterek sürdürülüyordu:
İbrahim Paşa pabucun bağlı olduğunu anlamış acele
Kuvvet toplayarak bunların başında,
Asilere karşı gitmeyi teklif ediyor böylece hiç

değilse, tarih önünde bir dereceye kadar kendi şerefini
Umutsuz da olsa korumaya çalışıyordu ama,
Teklifin ciddiyetinden kendi bile şüpheliydi?
Kendi günahlarının hesabını masum halktan mı soracaktı?
Nitekim Paşmakçızade Abdullah Efendi:
«O adamlar madem ki
Dâvamız şeriati Muhammediye
Üzerinedir demişler, dâvası olanın derdi,
Padişah tarafından dinlenmeden üzerlerine kılıç
Çekmek şeriata uymaz, müslümanlar arasına
Kılıç düşürmeyin vebali çok büyüktür.» diyor;
Ve meclisteki oluşan havayı altüst ediyordu.
Ne padişahın acı eleştirileri
Ne de sadrazamın asilere karşı gitmek palavrası,
Kıymetlerini koruyamıyor,
Paşmakçızadenin dinî destekli çıkışıyla
Yıkılıp darmadağın oluyordu. Umutsuzluk içinde
Padişah yeniden söze davranıyordu:
Paşalar, efendiler, ağalar:
«Biz, galiba, yanılmıyorsam
Havada konuşuyoruz, çünkü mesken masuniyetinden bile
Mahrumuz. Yangının Üsküdar'a da sıçradığını,
Neden neden unutuyoruz?
Böyle buhranlı bir zamanda Topkapısı Sarayında
Bulunmamız gerekmez mi?
Makamı saltanat orada, mekarrı hükümet orada.»
Padişahın uyarısı sonucu bu önemli
Durum göz önüne konulunca, sancağı şerif'i de
Alarak, acele İstanbul'a dönmeğe karar verildi.
Üçüncü Sultan Ahmet
Bu buhranlı ve acılı anında ne şekilde,

Hareket etmesi gerektiğini bir de hemşiresi Hatice
Sultan'dan utanarak sordu ve kızararak bekledi;
Bu saray entrikaları içinde pişmiş
Dişi Sultan ona vurgulayarak şu öğütleri verdi:
«Padişahı can biraderim
Gazabından yedi düvelin korktuğu haşmetli Sultan;
Siz siz, bu günleride görecek miydiniz?
Siz şimdi, şeytanların geçişi zorlaştırdığı bir
Korkulu köprünün üstündesiniz.
Vezir bulunur, taht bulunmaz, şeytana kaptırılan
Bir daha geri alınmaz! Oyuna gelmemek için;
Vükelâyı sakın yanından ayırma! Hayatını korumak
Yolunda, onları feda etmesini de bil!
Bir de kulun istemediklerini kendülerine viresün,
Haşmetli Padişahım.» Padişah, kararlı adımlarla
Ayrıldı, hemşiresi Hatice Sultan'dan.
Meclistekiler toparlanıyor;
Kayıklara binerek Topkapısı Sarayına yollanıyorlardı.
.....
«O akşam, ayın on altıncı gecesiydi.
Karşıda Topkapı Sarayının siyah ve yüksek servileri
Etrafında boyatan yapılar ve kubbelerden
Sönük ziyalar saçan birkaç ışık, Kız Kulesinin solgun
Fenerleri, mehtabın ziyasına karşı parlıyordu.
İstanbul'da Et-meydanı tarafları, büyük gürültülerle
Kaynaşıyordu. Artık Üsküdar'da durmak
Kesinlikle imkânsızdı. Üçüncü Ahmet içten acılarla

Dolu olarak, İbrahim Paşa üzgün, bütün
Vezirler yaslı, gece yarısına doğru kayıklara binmişler,
Mehtabın Marmaraya nurlar
Saçan aydınlığı içinde yola çıkmışlardı.» (A.R)
1730 yılı 28 Eylül Perşembe
Gününün yakıcı isyan kokan havasından,
Üsküdar havasına bakınca orada padişah tarafının
Ne durumda oldukları pek anlaşılmıyordu.
Sisli, gamlı, karışık, endişeli belkide?
«Saray Burnuna çıktıkları zaman,
Gece yarısı olmuş, Üçüncü Ahmet, Yalı köşkü
Önünden, Has Bahçeden geçti. Hırkai Saadet yanındaki,
Daireye geldi. Orada Et-meydanındaki
Asilerin sayılarını ne gibi şartlar ileri sürdüklerini,
Bütün sokaklara karakollar çıkardıklarını öğrendi.
Derhal geceyarısı devlet erkânına
Büyük bir divan kurdurdu. Bu divanda bütün ileri gelenler
Bulundu. Yalnız Kapıcıbaşı Ağa gelmemişti.
İbrahim Paşa onu da bir fermanla saraya
Davet ettirdi.» (A.R.)
Olayın sıcaklığı sürerken
Üsküdar Sarayında, Üçüncü Sultan Ahmed'in
Riyasetinde yapılan konuşmalara kulak kabartıldığında;
O tarafın korkunç bir fikir
Perişanlığı içinde bocaladığı açıkça meydana;
Çıkıyordu ki, bu bir çürümüşlük, çökkünlük görünümüydü.
«Divanda devlet erkânının
Akıllı olanları, şimdiye kadar pek çok

Vakit kaybedildiğini, binanaleyh sarayda ve kışlalarda;
Mevcut askerle mukavemetin her
Zaman kabil olduğunu söylediler. Devlet
Erkânının bu kararlarını İbrahim Paşa da tastik etti.
Durumu Padişaha anlattı,
Hatta isyanı dağıtmak için kuvvet alarak
Asilere karşı çıkmak istedi. Yeniçerilerin kendisine,
Sevgilerinden sözetti. Üçüncü Ahmet yaratılıştan
Korkak bir adamdı, onun teklifine karşı:
Şimdi gece yarısı, nereden
Asker bulacağız? Asiler hep silâhlı,
Kendimize sadık askerleri toplamak için bunların;
Arasından nasıl gececeğiz? Sarayda vakıa
Beş altı yüz Bostancı ile, bir okadar da içoğlanı
Var, fakat bunlar silâh kullanmasını hiç bilmezler.
Madem ki eşkiya gece bir şey yapmıyor,
Bırakalım sabah olsun, ozaman ben kendilerine emreder,
Dağıtırım. O da olmazsa Sancağı Şerifi çıkarır,
Ümmeti Muhammed'i altına çağırır, kuvvete karşı kuvvetle
Karşı koyarız!» dedi. LÂLE DEVRİ (Ahmet Refik)
Buradan yola çıkınca
Durum daha da bir ağırlık kazanıyor;
Böylece hükmün sarayın taş duvarlarından dışarıya
Taşarak isyancılara geçtiği anlaşılıyordu.
Ama şu an'a kadar isyan
Hareketinin bastırılması yolunda,
Girişimlerde bulunmayı geçtik, bu konuda biraz

Olsun fikir birliği kurulamıyor;
Sonuç olarak da kesin bir karara varılamıyordu.
Şu halde onlar Topkapısı
Sarayına gelmekle isyancılar alanına,
Daha da,
Yaklaşıyor, ama beri taraftan gerçeklerden de;
Alabildiğine uzaklaşıyorlardı.

Zalim önünde hendek olduğunu bilmez
Kim ister ihtilâl denen zehirli aşı.
Mazlumun göz yaşın düşmanlar silmez
Bu haklı ile haksızın meydan savaşı.

«İşte onlar, kapıları üzerlerine
Kapatılmış bir ateş içinde olacaklardır!»
Kur'an. Beled Sûresi. Ayet: 20

.....

Üçüncü Ahmet ve hükümet erkânı
Topkapısı Sarayında, Patrona isyanını,
Bastırmak için hangi tetbirleri alacaklarını
Tartışadursunlar, aslında
Bu konuşmalardan onların kaderinin,
Et-meydanındaki ihtilâlciler tarafından
Bir karara bağlanacağı,
Kesinlikle anlaşılmış bulunuyordu.
Çünkü onlar dört duvar
Arasından çıkamıyor, düşmanları ise meydanlarda
Savaşıyorlardı pervasızcasına.
Öteyandan 29 Eylül
Gecesini isyancılar büyük,
Meydan ateşinin etrafında geçirdiler.
Yeni Odalar denilen
Yeniçeri kışlalarında da ışıklar hiç
Sönmedi. Şehzade Başındaki Eski Odalarla, Yeni
Odalar arasındaki gel-git hiç mi
Hiç durmadı. İsyancıların dikkatini çekti mi
Bilinmez, onların konuşmaları yüzde yüz yeniçerilerin,
İsyana katılıp katılmaması çerçevesinde
Sürüp gitmiş ve sonuçta bir karara varmışlardı.
«Yeni Odalardaki meşhur
Orta Camiin, asırlar boyunca beş vakit,

Namazda daima dolduğunu hiç zannetmiyoruz, fakat
Bir yeniçeri ihtilâlinin son kararı,
Yatsı namazından sonra bu camide verilirdi.
Ve o ihtilâl toplantılarında,
Camii tıklım tıklım doldurmak için Katar
Ağaları ile maiyetleri halkı, ikinci kademedeki ocak
Zabitleri ve maiyetleri kâfi gelmişti.
Sair efrat, kazanları
Et-meydanına çıkarmak için verilecek,
Emri kışla avlusunda saygıyla beklemişlerdi.»
R. E. Koçu'nun, şu yukarıya
Aldığımız pasajından da öğreniyoruz ki,
Günlük gazete kültürümüzden gelen yeniçeri ayaklanmaları,
Ne kadar da yüzeyden verilirmiş
Bizlere. Halbuki yeniçeriler için çok çok,
Ciddi bir konudur bu ve meşhur bir camide alınmaktadır
Ayaklanma kararları. Yazarın şu,
İki tespiti de özellikle dikkatimizi çekmiş bulunuyor:
1... «Yeniçeri Ağası ile ocağın
Katar Ağaları, yüksek kumanda heyeti geceyi
Devlet ve hükümet erkânı ve ulema efendilerle beraber,
Sarayda geçirmişlerdi.»
2... «Fakat Henüz Cuma sabahı
Ortalık henüz ağarmadan, durum birden gelişti,
Ve Olaylar, ihtilâlcilerin çıkarına süratle değişti.»
1730 ihtilâline yeniçerilerin
Olanca ağırlıklarını koyarak tereddütsüz,
Katıldıklarını biliyoruz,
Ve biraz sonra bu konuyu enine-boyuna açacağız.
Ancak bu harekete onların hem

İsyancıları, hem de saraylılar takımını dinleyerek,
Karar vermiş olmaları, durumun değerlendirilmesi,
Bakımından
Tarihi bir önem de taşımaktadır.
Demek ki yeniçeriler de,
Sarayın çıkmazda olduğunu gözleriyle görmüşler,
İdarecilerin,
Devlet ve hükümet erkânının ağzından
Bunu kulaklarıyla duyarak karara gelmişlerdi.
Aynı gün deniz kuvvetleri,
Bilginler,
Esnaf teşekkülleri ve mahkûmlar, azınlıklar,
Halktan binlerce adama isyana katılacaklardı.
Anca bunların hemen de hiçbiri,
Yeniçerilerin ki kadar, yukarda işaret
Ettiğimiz gibi, özel bir önem taşımayacaktı.
Öteyandan İstanbul'un
Kaderini geleceğini belli ki artık,
İhtilâlciler
Belirleyeceklerdi, Sarayın ikinci plana
Düşüşünü anlaşılan Saray da kabullenmiş bulunuyordu.
.....
Artık küllenmeye yüztutan,
Büyük meydan ateşinin çevresini şöyle
Bir dolaştı Ali Usta, uyuyan Patrona'nın başına;
Geldi, hayranlıkla baktı ona:
— Bu adam olmasa, şimdi biz buralarda
Olamayacaktık? — dedi — Hareket öncüsüyle önem
Kazanır, dostlar, bu böyle bu? —
Öteki arkadaşları da
Gelip hayranlıkla baktılar Patrona'ya.
Bu adamın önünde gerçekten engeller eriyor,

Olmazlar, birer birer olur'a çevriliyorlardı.
Hayatın, binbir acısı içinde
Savaşmış, gözlerini kırpmadan toplum,
Olayları içinde yeralmış, bugüne hazırlanmıştı.
En büyük meziyeti kendisini
Yakından izleyen hemen de otuz kişilik,
Derin bir disiplin anlayışıyla savaşan kurmayına
Öncülük etmesi ve aralarında birliği,
Korkunç bir ustalıkla sağlayabilmesiydi, bunu,
Yalnız başarılarını değil, üstün kişiliğini de;
Kullanarak yapıyordu, burası açık.
Bu bakımdan,
Tarihimizdeki yerini, eşsiz yerini,
İki buçuk asırdır,
Koruduğu gibi, gelecekte de koruyacaktır...
A.Z. Kazanoğlu diyor ki:
«Bütün memleketin okumuşları,
Bilgi sahipleri, camilerde mimberlere
Yumruk vurup bar bar bağıran İspirîzadeler;
Meydana çıkmağa cesaret edemiyorlardı.
Bütün bu halk içinden kellesini koltuğuna alıp
Çıkabilen yalnız bir kişiydi:
O da, Patrona Halil!
Yalnız o yüzünü açıp ortaya çıkabilmiş;
Yalnız yalnız o bu halka önayak olabilmişti.»
Yukardaki enteresan
Alıntının ışığında kısaca da olsa,
Bir ayrıntının tartışmasını yapmamız gerekmektedir.
Şimdiye kadar
Konuya eğilen bir çok çalışmada,
İlmiyenin, yani bilim adamlarının isyandaki
Rolleri biraz abartılmış gibi görünüyor bana.
— İkili oynamaları ihtimali bir yana —
Bırakılsa dahi, onların sonuç almada tayin edici,
Bir ağırlık yaratamadıkları ayan beyan görülmektedir ki

Bunun bilinmesinde;
Sayılamayacak kadar çok yararlar vardır.
Nitekim Patrona Halil'in,
Ayasofya Camisinde bir vaazını
Dinledikten sonra, İspirîzade şeyh Ahmet
Efendi hakkında arkadaşlarına söylediği tartılı,
Sözler, yeniden hatırlanmalıdır.
Patrona belli ki,
Hesapsız-kitapsız dostluktan
Düşmanlıktan titizlikle kaçınan bir kişiydi.
Kavga adamı olarak belli bir
Ağırlık taşıması ve bunu dosta düşmana,
Kesinlikle kabul ettirmesi, sayılması bundan?
Harlı bir ateşe
Gözlerini kırpmadan elini,
Uzatması, başka neyle, nasıl açıklanabilir?
.....
Ve vaki oldu ki Patrona Halil,
Et-meydanında Otra Cami'de
Namuslu ve hazin bir sesle sindire sindire
Sabah ezanı okunurken,
Arkadaşlarıyla birlikte davetli olarak Yeni
Odalara geldi, saygıyla karşılandılar, Birkaç
Saatta çok şeyler değişmiş,
Saraydaki yılgınlığı ve keşmekeşi
Gözleriyle gören yeniçeri ağalarının olumlu
Bir havaya girmelerini getiriyordu ki;
Bu da, en azından — İhtilâle evet — demekti.
Bu anlaşılınca,
Saygılı bakışlar karşısında
Patrona Halil akşamki konuşmasının,
Bir bölümünü ağır ağır tekrarlayıp dedi ki:
— Yoldaşlar,
Bu gibi isyanlardaki kuvvet
Sıralaması,
Beni hep derinden derinden düşündürmüştür?
Neden her zaman:

Seyfiyye, İlmiyye ve reaya?
Neden, kılıç, Kalem ve sonra Saban?
Bu sıralamada yanılmıyorsam bir yanlışlık var?
Başı, hep yeniçerinin çekmesi,
Olaylara hız kazandırması bakımından
Çekici gibi görünmüşse de, reaya istekleriyle;
Kaynaşamadığından, bir yerde
Girişimin kösteklenmesi sonucunu getirmiştir.
Şimdi biz tabandaki insanla, yani reayayla işe
Giriştik ve onu yeniçeri kışlalarına kadar getirdik.
Ama artık şu anda,
Yeniçerinin ve İlmiyenin harekâta
Katılmasının zamanı elbette kesinlikle gelmiştir. —
Heyecanlarını gizleyemiyorlardı
Patrona Halil'i can kulağıyla dinleyenler:
— Gerçekten gelmiştir
Koca Reis, gerçekten gelmiştir,
Can yoldaşımız, gelmiştir, gelmiştir — diyorlardı.
Sonra sonra en
En yaşlıları söze davranıyordu:
— Bir zamanlar,
Taa Viyana önlerine varan
Yektir Allah yek! Diyerekten haykıran;
Yeniçeriler gerçekten
Bizler miyiz şaşırdık, yıllardır
Utançtan başlarımız önlerimizde Halil Ağam Beee!
Acem kimmiş ki bizlere,
Saldırsın, vursun, kılıç öşürsün haa?
İçimizi kimselere açamaz olduk, inan ki reaya
İçine çıkamaz olduk; dövletin silâhlı gücüyüz
Şaka mı bu? Vatandaşlar başlarındaki
Belâların sebeplerini sorarlar bizden, gidişatın
Encamını ararlar bizden.
Onun için akıllıca davranmanın zamanı,

Geldi de geçiyor bile; Patrona Halil Yoldaş!
Hareketiniz âdildir,
Hareketiniz cesurcadır, hareketiniz yerindedir.
Onun için biz de düşündük taşındık.
Yeniçeri daima
Hakkın ve hakikatın peşindedir.
Kazanları kaldırıyor,
Bu gün Et-meydanına çıkıyoruz! —
Öbürleri tastik ettiler:
Çıkıyoruz, çıkıyoruz, çıkıyoruz!
Bu önemli olayı 250 sene evvel,
Şöyle kaydediyor; ABDİ TARİHİ:
«Patrona Halil,
Ve Muslı Beşe ve Çınar Ahmet,
Ve Ali Usta ve Karayılan namında zorbalar;
Filcümle — sonunda — meydandan kalkıp Camii Şerifte
— Orta Camide — Cem olan halkın
Yanına varup derunlerinde muzmer olan,
— İçlerinde saklı bulunan melunlukları — Ankara
İfşa edüp — açıklayarak — Muratları
Her ne ise, meşveretlerine nizam verüp;
— Konuşmalarını düzenleyerek — Yeniçeri Oda Başıları
Ve Başeskileri ve ihtiyarları
Çünkim bu meşferet eyledikleri üzere;
Kavlü karar ve ahd'ü misak edüp — andlaşarak —
Eski Odalıyı dahi bu ahvalden haberdar edüp gayri
Cümlesi yekdil ve yek cihet oldular;
— Elbirliğiyle aynı amaca yöneldiler —»
Böylece ihtilâl silâhlı
Kuvvetleri de yanına alıyor artık,
Sarayın varlığını, direncini kesinlikle kırma
Yoluna giriyordu. Bu şu demek:

Artık o taraftan bir tehlike gelemez,
Sarayı kuşatmanın zamanı doğmuş bulunuyor, zaferdir
Ondan ötesi, onları hiç bir kuvvet durduramaz!
Herkes işinin başına
Dağılmadan, yeniçeri ileri gelenleriyle;
Patrona Halil bakıştılar.
Yukardaki açıklamayı yapan yaşlı
Yeniçeri, söze davranıp dedi ki:
— İnsan rütbesini işinden
Alır Reis, değerli Yoldaş! Sen hiç
Birimizin yapamadığı bir işi yaptın başardın!
Zulme karşı bayrak açtın
Ve bir vuruşta darmadağın ettin kanlı bir saltanatı?
Mazlum halkımız için ne bir
Dövlettir bu? Onun için artık başımız badrağımız sensin!
Candan bir alkış kopuyor;
Hepsi de heyecanla onaylıyorlardı:
— Allah mubarek etsin! Allah mubarek etsin! —
Ama, şimdi burada biraz durmalı,
Başdöndürücü bir hızla geçen olayları daha da
Derinlemesine anlamağa çalışmalıyız:
Demek ki önce kurmayı,
Sonra da tutkun taraftarları, ondan
Sonra geniş halk yığınları, şimdi de yeniçeriler;
— Evet — diyorlardı;
Patrona Halil'in öncülüğüne, liderliğine, komutanlığına.
Ve o bu bu kişiliğini, rengini
Ebedî kaybetmeyen kankırmızı bir bayrak gibi,
Dalgalana dalgalana zamanımıza kadar geliyordu?
Şanı şöhreti bir anda büyümüş
Ama, o oranda da yükü ağırlaşmıştı;
Burası bir doğu ülkesiydi artık iyi kötü herşey

Ondan sorulurdu, bundan kaçınamazdı.
Nitekim ilk emriyle,
Yeniçeri kazanları teker teker
Et-meydanına çıkarılmaya başlanınca halkın;
Cehennemi
Bir alkış tuttuğu, bağrıştığı da görülüyordu:
— Yeniçeri harekâta katıldı;
Hey, hey, heyyy! İbrahim Paşa'nın pabucu dama
Atıldı! Gelin öpüşelim kardaşlar!
Bu bir bayram günüdür, silinsin gözlerden yaşlar! —
Böylece ihtilâl heyecanın
Dışında; gerçek bir dayanağa da kavuşmuş
Bulunuyor ve asiler bir taşla iki kuş vurmuş,
Oluyorlardı; şöyle ki:
1... Yeniçeriler onları arkadan vurmadığı gibi;
2... Olanca ağırlığıyla ihtilâle katılıyordu...
Ama, Patrona ve cesur kurmayı
Şimdi bu başarıyla da yetinmek istemiyor;
Hızla deniz kuvvetlerine de el atmaya yöneliyor;
Onları da,
Pek haklı olarak ihtilâle
Katmanın yollarını arıyor ve böylece saray;
Tekmil silâhlı güçlerinden kopma tehlikesiyle
Yüz yüze getirilmek isteniyordu.
Bu son derece önemli işi de,
Yılların kalyoncusu levend Patrona Halil;
Emir Ali, Kanlı Veli, Çınar Ahmet ve Alacalı Mustafa
Seve seve üstleniyorlardı, bu yaman bir görevdi.
Onlar Unkapanından bir kayıkla,
Çalakürek doğru tersaneye gittiler ve hemen İlgililerle,
Konuşmaya oturup, onlara olayları anlattılar:
— Bıçak kemiğe dayandı, halk bu acılara,
Daha fazla dayanamazdı yoldaşlar? — Dedi

Patrona.
Dikkatle dinlediler, alkışladılar.
Tersaneliler ihtilâli birinci ağızdan dinleyerek:
Son derece memnun oldular ve onurlandılar.
Ve ihtilâle katılmak davetini şeref sayacaklarını;
Heyecanla açıkladılar:
— Halk hakları için ayaklanmışsa,
Yeniçeriler de buna tam tekmil katılmışsa,
Bahriye kenarda kalsın olmaz, biz deniz kuvvetleri;
Var gücümüzle harekâtı destekleyeceğiz! —
Böylece onlar da tam kadro
Katılmak kararıyla isyana güç kattılar.
Bu önemli haberi hemen isyan kurmayına bildirmek
Gerekti. Hemen Muslı Beşe'ye
Bir haberci salarak olayı duyurdular.
Diyordu ki haberinde Patrona Halil: «Benim biraderi
Can beraberim, Padişah tarafından Kaptan Paşa;
Tersaneye gönderilmiş, vardım onu
Tersanei Hümayundan koğdum. Cümle mühimmat ve gemileri
Zaptettim. Gayri selâmet bizdedir!» (R.E. Koçu)
Ay çekilip giderken ufuktan
Nazlı nazlı,
Umutlar getiren umutlar götüren İstanbul ay'ı.
Mahkûmlar zindanlarda kahırlı kahırlı konuşuyor;
Diyordu ki Samatyalı Salim:
— Kardaşlar ben vallaha katil değilim.
Adam, kadıya parayı bastı, kadı da tuttu beni;
Kasap çengeline astı —
Davranıyordu Şehzadeli Osman:
— Ben de kahvede dedim ki, dertlerimizi

Ölçmeye urganlar yetmez, gafil İbrahim Paşa;
Bu kervan böyle gitmez! —
İnsanın emek ürünlerini sarhoş sofralarında,
Tüketen bu batakçı düzenin
En ağır zulmünü kuşkusuz mahkûmlar çekiyordu.
Onun için isyana katılan,
Ve hemen İstanbul kadısı tayin edilen;
Ülemadan İbrahim efendinin ilk işlerinden biri
Mahkûmların affı yolunda;
Bir fetva vermek olmuştur, daha doğrusu
Eskiden zindanlara düşen Öncü Patrona Halil,
Ve onun halk dostu kurmayı
Mahpushanelerin acil isteğinin ne olduğunu,
Çok iyi biliyordu. Denilebilir ki bu toplumun
Kalbi, çokçası orada atıyordu.
Bunun için Canbaz Musa, Manav İsmail,
Kütücu Hacı Hüseyin, Derviş Mehmet Baba,
Kürt Çelo
Görevlendirildiler ve onlar,
Hemen harekete geçerek, beş kola ayrılaraktan;
Baba Cafer, Ağa Kapısı, Yedi Kule, Hisar, Galata
Tersane zindanlarındaki mahkûmlarla
Taş gemilerdeki esirleri serbest bıraktılar.
Bir ana-baba günü oldu
Zindanların önleri, içerden çıkanlar;
Dışardakilerle,
Kucaklaşıyor ve oralarını çın çın çınlatarak;
Yürekten haykırıyorlardı:
— Artık işte işte biz,
Canımızla, kanımızla ihtilâlin emrindeyiz!
Küçük zindanların demir kapıları açıldı, şimdi büyük
Zindanın, İstanbul'un Demir
Kapılarına geldi sıra. Yaşasın başımız;

Badrağımız Patrona Halil, Yaşasın onun cesur kurmayı! —
Ve dağıldılar ihtilâlin emrinde
Çalışmak için yeminli olarak İstanbul sokaklarına.
Patrona'nın demir disiplini altında halk güvenliğinin
En yaman koruyucuları olmuşlardı.
Profesör,
Münir Aktepe diyor ki:
«Saydığımız zümreler haricinde zorbaların
Haklarına büyük bir ihtimam göstermiş oldukları;
Rum, Ermeni ve Çingene cemaatlerine
Mensup daha birçok kimseler de asillerle birleşmiş,
Veya, bitaraf kalmışlardı.
Başlangıçta eskici, sebzeci
Ve kahveci gibi türlü esnaf zümresine,
Mensup insanların tertiplediği bir vak'a şeklinde
Görünen bu isyana, şimdi daha
Yüksek kademeden, devlet hizmetinde vazife
Gören kimselerin açıkça katıldıkları müşahede ediliyordu.»
Böylece Sarayın,
Yani Üçüncü Ahmet saltanatının;
Nevşehirli Sadrazam Damat İbrahim Paşa hükümetinin;
Ve koskoca Osmanlı Devletinin görünümü
Son derece kritik bir duruma girmiş oluyor, yüksek,
Saray duvarları arkasında
Ne yapıp ne edeceği pek bilinmiyor,
Ama asilerin kesin sonucu almak zafere ulaşmak
İçin büyük bir saldırıya geçecekleri iyice biliniyordu.

Et-meydanından onlar hücuma kalkacaklar
Silinecek surlardan zincirler işkence ah.
Çekilecek burçlara şanlı güzel bayraklar
Onbinler Atmeydanına akacaklar amanallah.

«Suçlular simalarından
tanınacak perçemlerinden
ve ayaklarından yakalanacak.»
Kur'an. R. Sûresi. Ayet: 41

.....

1730 yılı 29 Eylül
Cuma sabahı İstanbul tarihinin,
Belkide en hararetli gününü yaşayacaktı her yönüyle.
Yeniçeri kazanları ortaya çıkarılmış
Et-meydanında davullar çalıyor,
Bayraklar dalgalanıyor, kılıçlar bileniyordu.
Et-meydanıyla Topkapısı Sarayı
Arasında sanki çelik muazzam bir halat,
Uzatılmış iki taraf birer tarafından tutmuş asılıyor,
Habire kopup kopmamasına aldırmayarak.
Geriyorlar bu halatı bir tarafta Saray öbür
Tarafta Patrona Halil. Cesur arkadaşları ihtilâlciler;
Yeniçeri, ülema, halk, seyirciler,
Üzerinde dikkatle durmamak olmaz bu ihtilâlde
Sancağı Şerifin,
Yani emaneti Mukaddesenin Hz. Peygamber sancağının da
Önemli bir yeri olup taraflar onu kendi
Saflarında kullanmak istemişlerdir.
Önce yeniçerilerle anlaşmaya varılarak,
Et-meydanı çadırlarla dolup

Taşarken, ihtilâlciler Emaneti Mukaddesenin,
Kendilerine verilmesi için saraya adam göndermişler,
İran seferi için Üsküdar'a
Geçirilen Emanetlerin o anda Topkapısı
Sarayında bulunmayabileceğini kabul etmişlerdi.
Ama, Üçüncü Ahmet Üsküdar'dan Topkapı
Sarayına geçtiği telâşlı anında bile Mukaddes
Emanetleri adamlarına aldırmayı hiç unutmamıştı.
Çünkü Sancağı Şerif üzerine
Gizli bir takım hesapları vardı da ondan.
Gördük ki taraflar ihtilâlin ikinci günü fikir
Savaşıyla işe başlamışlar,
Bunun da belgesi Peygamber sancağıdır.
Onlar belirli hesaplarla, mutlaka sancağın kendi
Elinde bulunmasını istiyordu ki,
Bunda da şaşılacak bir taraf yoktu, olmaması
Gerekiyordu. Yüzeyden bakınca durum böyleymiş gibi
Görünüyordu ama,
Patrona Halil ilk ihtilâl nutkunda:
—Muhammed'in Şeriatı üzerine davâmız vardır— diye,
Kılıç gölgesinde bir de fikir mücadelesi açmış
Bulunuyordu. Dikkat edilirse,
Yirmi yedi senelik Halifeye din dersi
Vererek ilk adımını atıyordu ihtilâlin güçlü şefi.
Elbette ki rastlantı sonucu
Söylenivermiş sözler değildiler bunlar?
Dini temel yaparak durmadan can yakan saray
Şimdi isyancılar tarafından,
O silâhın kendine karşı kullanıldığını
Görünce şaşırmış kalmış, padişah isyan olayını daha
Birinci günü gizlice adamlarına izletince,

Patrona'nın nutkundaki bu noktaya gereken önemi
Vermiş, konuyu düşünüp delilere dönmüştü.
Onun üstüde
Durduğu toprağı, ayaklarının
Ayaklarının altından insafsızca çekiyor;
Patrona daha ilk adımında sarsıyor silkeliyordu.
O ihtilâlde, işin bu yönü unutulmamalıydı.
.....
Patrona gür kumral
Bıyıklarını güçlü parmaklarıyla,
Çekiştirdi ve arkadaşlarını içten süzerek;
Dedi ki: İşte şimdi Saray yolu bizlere açıldı
açıldı
Yoldaşlar! Dün uyguladığımız
İsyan planının meyvelerini bugün toplayacağız.
Eğer bu sıralamayı yapmasaydık
Çok kötü durumlarda kalabilirdik, çünkü mesele
Kalabalıkların hissî desteği değil sadece, bizlere
Şuurla, bilerek katılmasıdır.
Bunu yeniçeri ve deniz kuvvetlerinden sağlamış
Bulunuyoruz. Ulemayı, esnaf teşekküllerini de
buna
Katarsanız, mahkûmları da eklerseniz,
Bizim kuvvetten yana bir noksanımız kalmamış
Demektir. Ancak daha önce de
Söylediğim gibi, bu zaferin kendisi değildir.
Henüz çözümlenmesi gereken çok önemli meseleler var bunu
Unutmayalım, sonra aksilikler de bizi unutur. —
Ali Usta soruyordu:
— Merak ettim, ne gibi meseleler yoldaş? —
Patrona açıklıyordu:
— İşler, biraz da karşı tarafın
Sonunun geldiğini anlaması ve pes ederek,
İsyan kuvvetlerine
Kayıtsız şartsız teslim olmasına bağlıdır. —

Muslı Beşe konuşmaya katılıyordu:
— Neleri kalmış neleri kalmış ki tutunacak? —
Patrona gülümsüyordu:
— İşyan geliştikçe, benim de kaygılarım
Artıyor. Ayni ruh haline sizlerin de girmenizi
İsterim; olayları derinlemesine incelerseniz bakın;
Neler göreceksiniz? —
Emir Ali meraklandı ve sordu:
— Ne o yoldaş, bizlerin
Anlayamadığımız bir takım yenilmez;
Güçlükler mi var yoksa, bize de söyle, açıkla? —
Patrona kesin bir tavırla:
— İşte onu olaylar açıklayacak.
Ben sizlerin sadece zaferi değil, doğacak,
Önümüze çıkacak engelleri de düşünmenizi istiyorum!
Ve sanırım arkadaşlar, başarının ön şartı da budur! —
Derin bir suskunluk, sözlerini
Böylece bağlıyor ayaklanıyor isyan lideri;
Arkadaşlarına soruyordu:
— Yoldaşlar, yoldaşlar hazır mısınız? —
Gürleyerek cevaplıyorlardı:
— Emret, hazırız yoldaş, hazırız! —
Patrona, ötelere ötelere bakıyordu:
— İşte şimdi zulmun o karanlık merkezine;
Zalimlerin son sığınağı Topkapısı Sarayına gidiyoruz!
Allahü Ekber! İsyan, isyancılar muzaffer! —
Tepki artık meydandan geliyordu:
— Patrona Halil, kurmayı, rehber, Allahü Ekber! —
Ali Usta olanca gücüyle haykırıyordu:
— Artık hedefimiz Topkapusu Sarayı! Topkapusu!
Malikel mülk, hazreti Allah;

Kalkın ve yürüyün eyyy ehli vatan;
Osmanlıya verilmemiş mülkün, İstanbul'un tapusu! —
Meydan binlerce ağızdan sesleniyordu:
— Yürüyelim yol göründü!
İsyan şimdi Hırkai Şerife büründü! —
Bayraklar yangına durmuş,
Bir denizin alevden dalgaları gibi çırpınmaya
Koyuldu amanallah, davullar gök gürültüleri misali;
Güm güm döğüyor, çalkıyordu meydanı.
Kavgacı bir bayram havasındaydı hepsi dostlarla
Omuz omuza, dövüşecek düşman arıyorlardı.
Bu ara Ali Usta'nın sesi,
Dalga dalga yalıyordu meydanı, yayılıyordu:
— Yeniçeri palaya el attı,
Kazanları, çadırları çıkarıp meydanda
Yattı mı, hünkâr bahtı, Âli Osman Tahtı, üstüne gelir
Stambulun altı? Cümle Ocaklı;
Karındaştır, yoldaştır, pirimiz pirler şahî
Hacı Bektaştır! Kâkülü hoşbuya dil bağlamışız;
Kameti dilcûya meyledip
Yürek dağlamışız, dilberi çâr ebrûvân ile;
Diz dize ve sîmtenler ile yüzyüze, gözgöze, zülüf ile
Geysu, gözleri ahû deyû deyû,
Hacı Bektaş demine devrânına hû der gezeriz.
Amma gazaya teşne erleriz, anamızdan doğduk ise bugün
İçin doğmuşuz. Yoldaşlar, yol
İz bilir sırdaşlar, yediğimiz içtiğimiz
Ayrı amma, cânımız cânânımız bir karındaşlar, bre
Meydan bizimdir! — (R. E. Koçu)

Padişahlığa meydan okuyan
Yeni bir isyan hareketinin başlaması;
Tekmil İstanbul halkını ayağa kaldırmış hemen
Herkes, son derece merak içinde,
Geceyi ayakta geçirmiş, sabah olunca da
Azgın bir nehrin kolları gibi akarak Et-meydanına;
Toplanmışlardı. Yani Gamlı Dedeler,
Canbaz Mestanlar, demirci Hüseyinler, semerci
İsmailler, şerbetçi Hurşitler, nalbant İbrahimler;
Korkuyu aşmış gözlerinde karar, oradaydılar.
Haklarının kazanılması için;
Bu onur savaşı, bu gariban çıkışının devam
Etmesi, muzaffer olması gerekirdi. Tek çıkar yol bu.
.....
O ara meydan üzerinde,
Emir Ali'nin dalga dalga çalkanan
Sesi duyuldu, sustu alan, kulak kesilmiş dinliyordu:
— Paydos dedik kardeşler, kadere
Yılgınlığa, yoksulluğa, sefalete, gama;
Şimdi hesaplar soracağız Nevşehirli Damat sırmalı
Kalpazan Sadrazama! —
Çok önemli bir gelişmeydi bu,
Emir Ali Bey'in ağzından ihtilâlciler
Baş suçluyu açıklıyorlardı; demek ki onlar şimdilik
Üçüncü Sultan Ahmed'e kadar uzanmıyorlardı.
Yani artık baş kaldırup
Beylere, paşalara, padişahlara;
Yediden yetmişe tekmil İstanbul ayaklanmış
Son vermek davasındalar süregelen eninlere ahlara.
Söküp atmak
İnsan ilişkilerinden talanı;

Tutup öldürmek yolunda
Yedi başlı ejderhayı korkunç yılanı;
— Bizimdir yoldaşlar! dediler, işte tarih alanı! —
Ve yürüyüşe geçtiler:
Resmî kimlik taşıyan asalaklara vurmak
Ve meydanlarda hesaplar sormak, kanla doyurmak için.
Yürüyüşe geçtiler:
Azgın atların çektiği altın koşumlu
Yılların saltanat arabasını artık durdurmak için.
Yürüyüşe geçtiler:
Hey öpülesi reaya alınları ak
Ağ ören, çekip sallayan zanaatçı elleri pak;
İnsan soyanlar utansın, yorulmaz ayakları çıplak.
Yürüyüşe geçtiler:
Eli kan, kılıncı kan,
Sinesi üryan, ciğeri püryan,
Meydanı şehadette Allah yolunda revan!
.....
Öteyandan Saray:
Kubbeleri, revakları, donmuş
Yüksek taş
Duvarlarıyla yaprakları dökülmüş;
İhtiyar bir çınar sanki, bahçeleri tenha, suskun
Servileri, o güzelim çiçeklerin
Boynu bükülmüş, ne acı ilk defadır ki;
Onlara bakmadılar, su vermediler, okşamadılar.
Çünkü, takmış İstanbul halkını peşine
Cesur arkadaşlarıyla omuz omuza, Patrona geliyordu;
Çiçekleri seven, bebelere acıyan,
Ama zulmu kesinlikle sevmeyen, affetmeyen adam.
Üçüncü Ahmed'in artık ismini
Anarken ürperdiği ve Sarayda istenmeyen,

Ama, peşindeki on binlerle heran beklenen misafir.
Gene de o, yani Padişah,
Kolayca terketmek niyetinde değildi
Bunca yıllık saltanatını, onlar halâ bir takım
Tedbirler, tertipler, tuzaklar peşindeydi.
Ama, ardı arkası gelmeyen
Tartışmalardan öteye bir adım bile
Atamıyorlardı: Padişah dedi ki, Sadrazam atına
Süvar olup bizzat askerin
Başında asilere karşı gidüp onları;
Hiç aman vermeyüp tenkil etmek istemektedir...
Vezirler diyor ki?
Şeyhülislâm hazretleri buyuruyor ki?
İyi iyi ya bunlardan
Hiç ama, hiç bir sonuç çıkmıyor, çıkamıyor.
Öte yanda meydanları sokakları, caddeleri doldurmuş
Takmış peşine, kılıçların gölgesinde;
Fakirlerin adaleti Patrona Halil geliyordu heyyy!
Aksaraydan, Et-meydanından,
Saraçhane Başından, Bozdoğan Kemerinden
Kumkapıdan, Şehzade Başından, Eski Odalardan, Sultan
Beyazıt'ı Veli'den, Kapalı
Çarşıdan, Sahaflardan, Çarşı Kapıdan;
Eminönünden, Sirkeciden kopan insanlar hareket
Halindeydiler, hırslı, kararlı;
Bu büyük ayaklanmanın ana dayanağıydılar.
Ve öteyandan da:
«Asiler biribirini iterek,
Biribirini ezerek, akur — azgın — bir sel
Halinde ilerliyor başlardan kavuklardan külâhlardan;
Meydana gelen dalgalı bir
Derya halinde büyüyor, bazan bu kalabalık

Ortasında, yalın kılıçların, harbelerin parladığı,
Terli alınların güneş altında;
Kızardığı görülüyor; bu kafilenin önünde
Bütün engeller eriyordu. Bu binlerce halkın renk renk
Hirslı bir yığın halinde çıkardığı,
Tüyler ürpertici korkunç bir manzara teşkil
Ediyordu. Asiler Saray kapıları önüne geldikleri halde
Kendilerini dağıtmak için dışarıya
Hiç bir çıkan olmuyordu. Babı hümayun önünde;
Sokaklarda halk akıllarını
Kaybetmiş gibi koşuşuyorlardı. »(Ahmet Refik)
Haykırıyorlardı
Bir ağızdan bir ağızdan:
— Haramiler, eyyy haramiler!
Allahı bırakıp altına, çiçeğe tapanlar;
İşte işte biz geldik!
On kile buğday çıkaran reayadan,
Utanmadan yirmi kile vergi isteyenler, biz geldik!
Sefere hazırlanan ordunun
Allahtan korkmadan parasını çalanlar;
Güpegündüz ev basanlar, sorusuz sualsiz adam
Asanlar, açın açın kapıları biz geldik, anlıyor musunuz, biz geldik! —
Bu yığınlar haykırışı bu cehennem
Uğultusu, aç kurt ulumaları gibi aştı taştan
Surları ve deliye döndürdü içerdekileri işte beklenen;
Felâket gelmiş canavar pençesiyle,
Kapıları durmadan döğüyor ve onları tek yönlü;
Bir karara zorluyordu: Ya teslim, ya ölüm ölüm!
.....
Bu ara İbrahim Paşa halâ
Toplayacağı kuvvetle asilere karşı,

Yürümeyi teklif ediyor, Padişah ise onun bu
Fırsattan yararlanarak Saraydan kaçmasından
korkuyordu.
Ama ama, bir şey de yapmak
Gerekiyordu, eğer bu yapılmazsa onlar;
Pazarlık yapmak ihtimaline bile kapıları kapatmış
Oluyorlardı. Bunun için son
Çare olarak Üçüncü Sultan Ahmet Sancağı Şerifin;
Sarayın orta kapusu üzerine asılarak,
Ümmeti Muhammed'in sancak altına çağrılmasını
Ferman buyurdu, ama artık
Hemen her tedbirin mevsimi geçmiş
Bulunuyor çoktan, kapıya dayanan tehlike karşısında;
Ortaya atılan teklifler kuru
Bir istekten ileri geçmiyordu çünkü;
Asiler Üsküdarı aşmış, buna şeytanlar da şaşmıştı.
Patrona kuvvetleri
Ayasofya'dan ileriye, Sancağı Şerif altına
Hemen de kimseyi bırakmadılar. Orada toplanan yedi
sekiz yüz kişi de, ufak bir
Uyarı sonucu gelip asilere katıldılar.
Böylece son mermisini de harcamış en esaslı kozundan
da olmuş oluyordu Üçüncü Sultan Ahmet.
Onun için asilerle temas kurmak ümitsiz de olsa
Konuşmaktan başka çare kalmıyordu. Öteyandan, Saray,
Sanki ateş bir çemberle kuşatılmış
Tek bir kaçış yolu bile kalmamıştı ve saraydakiler;
Ne yapacaklarını düşünerek çok korkulu

Bir gece geçirdiler, hep hep günahlarını düşündüler .
30 Eylül Günü öğleden evvel,
Üçüncü Ahmet:
«Sadakatine güvendiği bir hasekiyi,
Yirmi beş pürsilâh bostancı ile Sultanahmet
Camiindeki ihtilâlcilere gönderdi. Hünkâr elçisi;
Serdengeçti ağalar tarafından
Hürmetle karşılandı. Haseki Ağa: «Sultan
Ahmet Han Hazretlerinin cümlenize selâmı vardır. Bu
cemiyetin aslını sizlerden sual eder?
Kullarımın dertleri davaları
Nedir ki, derman bulayım, çaresini göreyim
Buyurmuştur. Muradınızı bana ifade edin ki, ben de
Varayım, kendilerine arz edeyim.» dedi.» (R. E. Koçu)
Daha onlar gelmeden meydan
Kaynaşıyor Topkapısı Sarayı karşısına;
Gelindiğinden Patrona'nın bir konuşma yapması
Bekleniyordu; bu sebeple
Saraydan gelen heyete biraz beklemesini,
Rica ettiler. Onlar da: — Bakalım ne söyleyecek bu
Adam? — merakıyla kabullendiler.
Onun yığınlar önünde söylediklerinden de
Verilen vazife bakımından faydalanma yolunu seçtiler.
Zaten Patrona kısa zamanda ,
Konuşmalarıyla dost düşman arasında
Meşhur olmuş bulunuyor ve konuşmaları aranıyordu.
Ağır ağır arkadaşlarının .
Arasında At Meydanına indi Patrona Halil,
Eskilerine bakılınca
Şimdi kendinden daha emin görünüyor

Ve diyordu ki:
— Kardaşlar, karındaşlar!
Deşildi madem taa derinden bu yara;
İşte işte, akıllarını başlarına toplamaları için,
Belki de son ihtarımı
At Meydanından yapıyorum onlara!
Kardaşlar!
Yıldızlar ışıl ışıl yanarken Sadabatta;
Dinleyin onlar
Bir sofrada, tıkına tıkına bin lokma yerken;
Hem de bıldırcın etli, yağlı, ballı, pilâvlı, ötede
İştah açan her türden yüzlerce kuş öterken,
Beri yanda reaya,
Bir yavan lokmayla yetiniyordu,
Kupkuru, katıksız hem de, buna rağmen bu devran
Şöyle böyle sürüp gidiyordu.
Şimdi bakın bu kuru lokma da kesilmiş
Bıçak kemiğe, Azrail Aleyhisselâmın kabz emri gibi;
Gelip dayanmıştır!
İşte Padişahım biz, onun için buradayız! —
Yığın coşuyor haykırıyordu:
— Buradayız! Buradayız! Hey buradayız! —
.....
Kardaşlar!
Acemler yolgeçen hanına çevirmişler
Hudutlarımızı, babalarının çiftliği gibi,
Giriyorlar çıkıyorlar;
İnsanlarımızın yürekleri perişan, delik deşik.
Düşmanlar,
Askerlerimizin burunlarını
Kulaklarını kesiyorlar, Hakanın haberi yok mu?
Peki ama kardaşlar,
Kimler kimler bunun sorumlusu, soruyoruz?
İşte Padişahım, biz onun için buradayız!
Meydandan sesler:

Buradayız! Buradayız! Heyyy buradayız!
.....
Ötede düşman pervasız,
Halâ kendi bildiğini okurken, beride
Padişahı sünnet çocuğu gibi ata bindirmişler;
Ve Üsküdar da, gösteriler gösteriler
Gece gündüz devam ediyor, soruyorum yoksa siz;
Kendi halkınızla mı harbedeceksiniz!
Ordu Üsküdar'dan bir türlü
Doğuya açılamıyor, inanın artık yılan
Hikâyesine döndü bu iş kimsenin inanası gelmiyor.
Hakan sadrazama atıyor suçu
Sadrazam da Hakana, hudutlar kan ağlarken;
Onların kılları bile kıpırdamıyor,
İşte Padişahım, biz onun için buradayız!
Meydan coştukça coşuyor:
Buradayız! Buradayız! Buradayız, hey buradayız!
.....
Çingene çergelerinde,
Çari başının bile bir onuru var.
İki lâgar beygir için
Vilâyetlere fermanlar yazılıyor.
Aylar geçiyor,
Ama, beygirler bir türlü gelmiyor;
Gelirse güya Hakan İran üstüne sefere çıkacak.
Soruyorum, neden neden;
İflâsınızı, aczinizi ilân etmiyorsunuz?
İşte Padişahım, biz onun için buradayız!
Meydan kaynıyor:
Buradayız! Buradayız! Heyy buradayız!
.....
Vergi vergi diye hiç
Acımadan derisi yüzülüyor,
Yoz davarlar gibi reayanın, bir
Koyundan iki post çıkarır gibi hiç sıkılmadan
İkinci defa barınağına gidiyorsunuz köylünün;

Fakir esnafın, ve cümle çalışanların,
Adamlar bakın gönüllü ölüme talip oluyorlar.
Bilelim ki, artık hiç bir ilâç
Dindiremez, dindiremez bu yareleri.
İşte Padişahım, biz onun için buradayız!
Destek sesler:
Buradayız! Buradayız! Buradayız!
.....
Vatandaşlar!
Şu da var ki bütün
Bunların bir cezası olsa gerek?
Bizim adaletimize artık onlar inanıp
İnanmamakta tamamen serbesttirler! Ancak ancak
Şimdi Saraydan Nevşehirli
Sadrazam Damat İbrahim Paşa başta
Olmak üzere, otuz yedi nefer ağır suçluyu;
Derhal istiyoruz!
İhtilâl divanı kendilerine hesap soracak!
Kardaşlar!
Eğer eğer yürek
Temiz ise geçerli abdest.
Eğer yürek temiz ise geçerli namaz!
Efendiler!
Efendiler, eyyy efendiler;
Bir de bizden öğrenin ki, şeriatın kestiği
Parmak acımaz!
Düşmanlar, dostlar!
Şimdi ihtilâlimizin bir zehirli
Bir umutlu ânıdır!
Bu sözlerimden, ayağımıza kadar
gelen muhterem saray mensupları da kaydı
Malûmat etsinler!
Konuşmamı burada kesiyorum artık;
Kesin sonuçlu zafer için savaşmak zamanıdır! —
Meydan inliyordu:
Zamanıdır! Zamanıdır! Zamanıdır!

Zulmedenler tutar saraylarına belâ çağırır
Bakarsınız kullar binlerle ayaklanır birden.
Kızgın başlar istemezük diyerekten bağırır
Hürlük bakın ki bakla bakla kopar znicirden.

«Zulmüne uğradığı
zalime ayniyle mukabele edip
intikamlarını alanlar; işte onlar için
ne bir kınama, ne de bir cezalandırma vardır.»
Kur'an-ı Kerîm. Şûra Sûresi. Ayet: 41

.....

Patrona Halil ki,
Nutkunu bitirdi meydan
Kaynıyordu liderin söyledikleriyle ve
Yeni bir havaya girildiği hemen ayrınsılanıyordu.
Halk her konakta güçleniyor,
İhtilâlle bir bütünleşmeye gidiyordu;
Burası tamam, ama beri taraftan saraydan gelen
Haseki Ağa ve bostancıların görevleri
Kursaklarında kalmış, ağız açıpta tuhaf değil mi,
İki kelâm bir lâkırdı edememişlerdi.
Bundan sonra da ne bulup ne söyleyecekleri,
Gerçekten meraka değerdi. Patrona'nın meydan nutkunu
Dinledikten beri de kaynar
Sudan geçmiş gibi tamamen haşlanmışlardı.
Nutuktan aldıkları notların iç açıcı olup olmamasını
Geçelim; en küçük bir anlaşma
Ümidi bile ufukta görünmüyordu. Buna
Karşılık üzülmek, kaygılanmak, hatta hatta korkuya
Kapılmak için bol bol sebepler vardı.

Gerçi ihtilâl kurmayı Saraydan
Gelen heyete iyi kabul saygı göstermiş,
Şu var ki liderin şu anda bir meydan konuşması yapacağını
İleri sürerek onlara ağız açma
Fırsatı vermemişlerdi. Beri yandan elbette
Sarayın tebliğini sunmak için zaman vardı, ama nutuktan
Sonra yapılacak tebliğin ağırlığı
Azalmayacak mıydı, yapacağı tesirden bir şeyler
Kaybetmeyecek miydi? Haseki Ağa esnek davrandı, ipleri
Koparmak yoluna gitmedi. Bunda da vardı bir hayır.
Patrona onlarla konuşacağı
Yerde çıkmış meydana halka konuşmuş;
Kendince bir takım kararlara da varmıştı, belli ki
İhtilâl lideri tartışmaya
Yanaşmıyor, kesinlikle kabulü gereken
Bir takım ağır şartlar ileri sürüyordu ki Haseki,
Ağaya verecekleri cevap da
Bunlardan farklı olamazdı; değişik şeyler
Beklenemezdi. Bunun için Saraylılar ters-pers olmuş;
Buna karşılık Patrona'nın
Belli bir sorumluluk duyarak konuştuğunu da
Anlamışlardı. Bu konusuna hakim, halkı etkileyen adam;
Onları da büyülemiş ve tesir
Alanına alıvermişti. İşte onları burası
Yaralamış, kafalarında hazırladıkları sözcüklerin şimdi;
Bir şeye yaramaz hale geldiğini
Gözleriyle görmüşler, hakim havadan sıraya
Düşmüşlerdi. Onlar aslında, tatlı bir tavırla konuşmaya

Girecekler, sonra ağır ağır sertleşerek;
Çok acı şeyler söyleyecekler ve Patrona'yı ölümle
Tehdit edeceklerdi, nasıl ama nasıl? Halâ devam ettiğini
Sandıkları devlet otoritesine;
Dayanarak yapacaklardı bu işi ve gözlerini
Kapayarak yapacaklardı. Çünkü İstanbul'un altı üstüne
Gelirken onlar surların içindeydiler.
Gerçekleri gözleriyle görüp kavrayamadıkları için,
Belki yüksek perdeden lâflar da edeceklerdi.
Ama ama, isyan lideri
Sadece kaba kuvvete dayanmıyordu ki?
Belli ki işlek bir halk mantığına da dayanıyordu.
Söyledikleri yabana atılır,
Yenir yutulur cinsinden şeyler değildi.
Geçmişin ağ örer gibi bir tablosunu çiziyordu adam;
Demek ki, hem haklı hem de
Güçlüydü Patrona Halil, bu insan selini
Nerelerden bulup getirmişti söyleyin At Meydanına?
Haseki Ağayı ve bostancıları,
İşin asıl burası yaralamış, düşündürmüş
Hiç şakası yok hatta kesinlikle korkutmuştu onları.
Demek ki şu anda
Üçüncü Ahmed'in karşısında sadece,
Sadece Patrona Halil ve onun sokak adamları değil;
Bir başka türde bir devlet
Vardı sanki ve ağırlığı saygınlığı
Olan bir devlet? Demek bu güçtü Osmanlı Sarayını,
Bir günde korkaklar asalaklar

Sığınağı haline getiren? Demek bunlar
İçindi o ardı arkası gelmeyen müzakereler bunlar
İçin. Halbuki Haseki Ağa ve
Bostancılar nasıl bir hava nasıl bir,
Kafa hazırlığında gelmişlerdi buraya ? Belli ki:
— Bana bak Patrona mısın
Nesin? Diyecekti Haseki Ağa, aklını
Başına al, diyecekti. Senin karşında koskoca bir
İmparatorluk var bugüne bugün. Bir niceleri baş
Kaldırmış bu güce, ama sonunda başlarından olmuşlardır — .
Diyecek, tastamam böyle söyleyecekti.
Ama Patrona oyunu başından bozmuş ve
Karmakarışık etmişti onların plan ve kafalarını.
İhtilâl liderini görünce Haseki
Ağa'nın, bostancıların gözlerinde Üçüncü
Ahmet, küçülmüş küçülmüş, onun yerine Patrona Halil;
Rahatça gelip oturmuştu.
Evet bir ihtilâl yarattığı havadan
Kolayca koparılacak, kenara atılıverecek olay değildi.
Onun üzerinde anlayışla durmak düşünmek
Gerekti. Halbuki onlar neler kurarak gelmişlerdi;
At Meydanına. «Ağa zorbaların
Arzusunu öğrenecek ve onları bir takım
Vaatlerle ve tatminden sonra, dağılmalarını emredecekti.
Aksi takdirde hepsini hepsini tehdit suretile;
Bu neticeyi sağlayacaktı.» (Prof. M. Aktepe)
.....
Ve vaki oldu ki onlar,
Yani Patrona Halil ve Ali Usta
Ve Muslı Beşe ve Emir Ali bey ve ötekiler;
At meydanından ağır ağır

Hep birlikte Sultanahmet camiine döndüler.
Haseki Ağa ve bostancılar peşlerindeydi ve şimdi
Onları dinlemeye gelmişti sıra.
Muslı Beşe;
Haseki Ağa ve adamlarına hoşlukla
Davranarak, böyle mümtaz bir heyeti konuk etmekle;
Son derece bahtiyar olduklarını söyledi.
Buna karşılık Haseki Ağa da:
«Buradan nasıl bir netice alarak
Döneriz, bunu bilemem ama şu var bu insanca;
Davranışınızı asla unutmayacağız bunu bilesiniz.»
Dedi. Sonra gözler hep birlikte
Lider Patrona Halil'e çevrildi, konuşmayı
Onun açması bekleniyordu, sarayın kaderi sözkonusu.
Haseki Ağaya ve bostancılara
Şöyle bir baktı Patrona, sonra konuşmağa başladı:
«Hoşgeldiniz, baka Haseki Ağa?
Dün birbirimizi tanımıyorduk, bugün ise
Kader bizi bir ihtilâl ortamında yüz yüze getirdi.
Ama, iyi şartlarda getirdi,
Ya da kötü şartlarda getirdi, burasını
Burasını tartışmak bize birşey kazandırmaz, çünkü
Gördünüz hepimizin dakika sektirmeyecek
İşlerimiz var, sanırım siz de farkındasınız içtimai
Temel nizam sarsılmış buna;
Bir çarı arar olmuşuz. Sizinkini bilmem
Ama, bizim yolumuzu şu an kılıçlar gösteriyor.
Halktan alınan bir emirle, görev olarak biz bu yolu;
İzlemeye mecburuz tarihin de emri bu!

Şimdi, sizi dinliyoruz Haseki Ağa, buyrun konuşun »
Başını önüne eğdi sonra
Kaldırdı Haseki Ağa, padişahın adamı
Belli ki karışık duyguların kıskacında kıvranıyor
Patrona ve isyan kurmayının
Belli ki ağırlığını üstünde duyuyordu.
Nasıl yıkacaktı bu çelikten mantık ağını, hiç de
Kolay değildi işi, gene de davrandı:
«Patrona Halil'in şahsında,
İsyan erkânı harbiyesine hörmetlerimi
Bildirerek sözlerime başlamak istiyorum, selâm.
Taraf olduğum halde taraf
Tutmayacağım; serdengeçti Ağalar siz;
Aniden parlayan ve tesadüfün feveranile burada
Değilsiniz. Gaipten gelerek
At Meydanında toplanmadınız; buraya
Gelince gözlerimle gördüm anladım bunu o sebeple
Sarayla aranızda bir uçurum
Doğduğunu söylemekten çekinmeyeceğim;
Ancak, atalar sözümüzdür, kanı kanla yıkamazlar!
Bu talihsiz günde o deyişi
Bir daha bir daha hatırlatacağım, gelin
Uçurumu daha da derinleştirmeyelim. Padişahımız
Üçüncü Sultan Ahmed'in hepinize
Selâmları olup, bu cemiyyetin mana ve maksadını;
Halisane merak etmekte ve sizlerden sormaktadır?
Kullarımın dertleri, davaları nedir ki;
Derman bulayım, çaresin düşüneyim, kavlü karara
Ulaştırayım; demişlerdir.
İmdi Serdengeçti Ağalar ve onların

Muhterem reisleri muratlarını bana yegân yegân,
Beyan etsinler ki, ben de an'ı
Varayım Padişahımız hazretlerine arzedeyim?»
dedi.
Hışımla gelen Haseki Ağanın
Şimdi konuşmasına bir yumuşaklık verdiği;
Kesinlikle dikkatlerden kaçmıyordu. Şöyle bir
Toparlandı Patrona kurmayı;
Umulanın aksine Muslı Beşe cevap veriyor, diyordu ki:
«İptida Sadrazam İbrahim Paşa,
İkincisi, kethüdası Mehmet Paşa, üçüncüsü
Şeyhülislâm Abdullah Efendi, dördüncüsü Sadrazam
Kitapçısı Şair Nedim Efendi,
Beşincisi Sadrazamın kapucular kâhyası
Kara Mustafa, altıncısı yine İbrahim Paşa kullarından
Mumcu Uzun Abdi, Esirci başı
Muhsin Çelebi, bunlara kıyas otuz yedi
Nefer kimseyi ismiyle defter ettik ki; bunları,
Padişahımız bize versin. Ve,
Sözümüz yoktur; yine padişahımız
Razı ve hoşnuduz. Şevketli padişahımıza asla bir
Sözümüz yoktur; yine padişahımız
Efendimizdir. Ama bu otuz yedi adamı bitamam
İsteriz. Hemen vargit, şevketli padişahımıza defterimizi
Götür, cevabımızı arzeyle.» (R. E. Koçu)
Yıkıldı içinden Haseki Ağa,
Bu haber
İyi bir haber değildi ve taşıması da zordu.
Yerleştirdi asilerin listesini koynuna şimdi,
Sanki batmanlarla tartılacak
Bir yükün altındaydı o ve bostancıları;
O an Osmanlı padişahının dahi bilmediği bir sırrı
Taşıyorlardı.

— Sadrazamı listenin başına
Yazmışlardı sonra da kimler kimler;
Bunları alıpta ne yapacaklar bu ihtilâlciler Ha?
İşte bunu düşünmesi bile
Kolay değil neyse Allah kimsenin
Başına böyle bir belâ vermesin; hem de ne güzel bir
Adamdı şu Sadrazam Paşa
Allah onu lutfetsin, başımızdan eksik
Etmesin. Biraz eteğine düşkün diyorlar ama bilmem ki?
Yahu şu koskoca imparatorluğu
Getirmiş emrine vermişler, n'apsın yani
Adam, düven süren öküzün ağzı bağlanmaz, demişler.
Peygamber sözü bu; güzeldi Paşanın
Kurduğu düzen ve ağır aksak gidiyordu; biraz
Biraz haksızlıklar oluyordu ya neyse, olur, zaten
Haksızlıklar bize taa hazreti
Adem aleyhisselâmdan kalmış; onun için önleyemez
Kökünü kesemezdi, Sadrazam Paşa. — Bunlar hep iyi
Ve güzel düşünceler; gelgelelim
Patrona hiç de böyle konuşmuyor ve böyle
Düşünmüyordu. Ona göre Sadrazam bin lokma yiyorsa;
Hiç değilse bir lokma da reaya
Fukarası yimeliydi. E ama, bak şimdi haklı
Adam? Sen kişiyi bir lokmasından da edersen ki çok
Oluyor böyle şeyler; bunun sonu
Nereye varır? Belli bu, onbinler Et-meydanından,
Bir kerre yürüyüşe kalktı mı, Allah Allah! diyerekten

Sultan Beyazıtı Velide terini
Siler, sonra soluğu At Meydanında alır
Haseki Ağa ve yirmibeş bostancı
Ne konuşacaklarını bilemeden ağır ağır gidiyorlardı.
İçlerinden biri sordu:
— Neler düşünüyorsun Ağa?
— Neler neler düşünmüyorum ki?
— Sanırsam bu işin sonu kanlı olacak?
— Bana kalırsa da öyle.
— Can pazarı bir kurulsun, işler denişir?
— İşler zaten denişmiş be oğlum.
— Peki biz şimdi kimden yanayız?
— Biz mi? vaziyetlere bakılırsa kendimizden yana.
— Pekiii, ya şevketli Padişahımız ne olacak?
— Ona gene derin hörmetimiz var.
— Evet, var ya, peygamber yarısı?
— İyi ama, Patrona Halil'in elinde de sopa var?
.....
İşte bu gibi düşünceler ve
Konuşmalarla gelmişti Haseki Ağa Saraya.
Tutun ki o koynunda, otuz yedi kişinin suçlular,
Listesini değil de azgın bir
Kurt yavrusu taşıyordu; bu bakımdan;
Çok tedirgindi, rahatsızdı. Şimdiye kadar ekmek
Elden, su gölden, diyerek
Yaşamış gitmişti Üçüncü Sultan Ahmet saltanatında, ama,
Artık, işler alabildiğine karışmış
Üstelik de gelecekleri kesin olarak tehlikeye;
Düşmüştü. — Of of be; nerelerden çıkıp gelmişti
Şu Patrona Halil? Tıkır tıkır
Yürüyen saltanat arabasının tekerine taş
Koymuş; iyi günler gerilerde kalmıştı. —
Haseki Ağa, bir de kendi kendine

Konuşmuş düşünmüştü bunları, öteyandan
Yaralı canavarların son olarak sığındığı bir ine
Benziyordu şimdi her haliyle
Saray; onlar saltanatlarından çoktan
Vazgeçmişler artık, şimdi canlarının kaygısına
Düşmüşlerdi. Bir cehennem;
Azabında fare kadar küçülmüş yaşıyorlardı.
Şöyle geçiriyorlardı içlerinden: — İster misiniz
Padişah başta olmak üzere;
Şu kadar baş insanı isterim! — desin Patrona
Halil?
Olur ya? Adam tekmil İstanbul'u eline almış? —
İşte onlar bu karmakarışık
Fikir ve endişelerin kıskacında,
Kıvranırlarken, Haseki Ağa yirmi beş bostancıyla;
Koynunda otuz yedi suçlunun
Adları yazılı o uğursuz defterle Saraya dönmüştü.
Şimdi o, hem beklenen, hem de
Bellenmeyen bir acayip misafirdi, kişiydi.
İşin garibi, kendisi de farkındaydı bunun.
Beriyandan:
Eski düzenin artık felce
Uğradığı kadîm İstanbul'da hayat nasıl?
Gidiyordu bakalım? Bir ana-baba günü ki kıyamet
Kıyamet kopmuş sanki, hemen
Herkes hareket halinde, genç ihtiyar
Kadın, çoluk çocuk, sokaklara dökülmüş yepyeni;
Umutlarla dolu, bir şeyler
Arıyorlardı. Çok iyi bildikleri bir
Şey de vardı; bundan sonra ne olsa eskisinden;
İyi olurdu, kaldı ki:
«Kaldı ki asiler aralarında;
Şeyhülislâmlar, cebeci başılar ve kul kethüdaları

Tayin ediyorlardı. Sonra sokak
Sokak münadiler: — Ekmekçi, Bakkal, kasap
Manav, dükkânlarını açık tutup, herkes işiyle-
gücüyle
Meşgul olsun? Ehli ırza tecavüz
Olunamaz! — diye bağırıyorlardı. Gerçekten de
Hiç bir dükkân yağma edilmiyordu. Hıristiyan-
lara
Hiç bir tecavüz vaki olmuyordu.
— Askerler isyanda bile,
İnzibatlarını muhafaza ediyorlardı —» (Ahmet
Refik)
Upuzun bir bekleyiş ve ardı
Arkası gelmeyen tartışmalardan sonra,
Saray Haseki Ağanın getirdiği korkunç defterden;
Asilerin,
Ne istediklerini artık resmen öğrenmiş olacaktı.
Asiler:
«Haseki Ağaya cevabımızı
Ve defterimizi Padişahımıza götür,
Dediler ve Haseki Ağayı hûzuru Padişahiye
İrsal eylediler. Ol dahi
Alup hûzuru şehinşahiye geldi. Ve huzurû
Hümayuna varup cevap vermezden evvel, muta-
dı kadîm
Üzere gelüp Sadrazam Asafperver
İbrahim Paşa huzurunda eşkiyanın cevabını,
Ve defterlerini ve matluplarını cümle
Takrir eyledi. Ol dahi Haseki Ağaya:
Şöyle söyle
Böyle söyle, beni lisana alma! — deyü azîm
tenbih
Edüp, huzurû hümayuna gitti.» (Abdi Tarihi)
Daha ilk adımda
Anlaşılıyordu ki Saraydaki
Sorumlular gene karışık düzende birbiriyle;
Bağıntısı olmayan bir savunma, sistemi tuta-
caklar.

Haseki Ağanın Sadrazamla ilk
Karşılaşmasından anlaşılan buydu.
Koskoca İbrahim Paşa,
Otuz yediler listesini titreyerek
Gözden geçirdikten sonra, Hasèki Ağa karşısında;
Son derece küçülmeyi göze alarak,
Huzura çıktığında: — Şöyle söyle böyle söyle beni
Lisana alma! — diyebiliyordu.
Peki ama, kalan otuz altı kişi ne olacaktı?
Saray bahçıvanları değiller ki bunlar? Şu veya bu
Şekilde Sadrazamla sorumluluk
Paylaşan adamlardı, onlardan bu sallantılı
Anda sıyrılıp ayrılmak, yalnız, ama yalnız kendini;
Düşünmek bir Osmanlı Sadrazamına yakışıyor muydu?
İbret verici yön şu; biz Koca
Vezirin o anda bu derekeye düştüğü kanısında
Değiliz. Bunun onun benliğinde daha gençliğinde en
azından oluşmaya başlayan bir;
Eğrilme, olumsuza şartlanma kaçışıyla açıklamak gerek.
Öteyandan, taa günümüze kadar
Aksi vuran Sadabat eğlenceleri, Osmanlı
Hükümetini baba çiftliği gibi idare etmeler, karılar
Çiçekler, karılar, kuşlar, puştlar,
Satılık şairler, nar gibi kızartılmış etler,
Şaraplar, resmi sıfatlı pezevenkler, mubarek Ramazan
Ayının geldiğini farketmeyecek kadar içmeler;
Onu önceden bir iç çöküntüye
Karakter aşınmasına itmesin olamaz!

Demek isteriz ki sadece kallâvi kavukla Osmanlı Sadrazamlığı
Olmaz, olmuyor, ne diyor Tarhuncu
Ahmet Paşa: «Ya iş görürüm, ya kellemi veririm!»
Anlaşılan şu ki İbrahim Paşa,
Tam yiğitliğin gerektirdiği yerde o
Direnmiyor,. kendine yalnız kendine kaçıyordu.
Onların devlet ve hükümet
Erkâmı olarak neden sürü sepet Topkapısı
Sarayı'nın loş çatısı altına sığındıklarını yalnız;
Yalnız İbrahim Paşa'yı incelemekle, anlayabiliriz.
Adamlar, hakimiyetleri İstanbul
Sokaklarında pervasızca çiğnenirken Saray
Kapısından bir adım bile dışarı çıkmıyorlar, neden
Korkuyorlar kendi tabaalarından?
Geçmişlerinden, kanlı geçmişlerinden,
Kabahatlarından, günahlarından, cürümlerinden
Korkuyorlar. Bundan ötürü de belli ki bu bataktan
Kurtulamayacaklar...
.....
Haseki Ağa,
Sadrazamla birlikte
Huzurû Hümayuna vardı; Padişahın
Riyaset ettiği mecliste asilerin söylediklerini;
Aynen tekrarlayı, o korkunç
Suçlular listesini dehşet içinde titreyerek sundu.
Büyümüş gözler, son derece
Tedirgin bakışlar altında Patrona'nın;
Büyük At Meydanı nutkunu, halkın coşkusunu anlattı:
— Patrona'nın Sultanahmet Meydanı
Nutkunun ötekilerden tamamen farklı bir hava
Taşıdığını, halkı gene çılgınca kanatlandırdığını

ve
Ve atağa kaldırdığını hatırlattı. —
Çıt çıkmıyordu mecliste,
Haseki Ağanın anlattıklarını satır satır
Dinliyor, ölümü çabuklaştıran hızlı bir zehir gibi;
İçiyorlardı. Yüzler daha da sararıyor
Gözler ferini kaybediyor anbean kararıyordu.
Bu ara, Üçüncü Ahmet Kendini
Toparlayarak bu sefer ikinci defa asilerin
Defterini derinlemesine incelemeğe koyuldu.
Vardığı sonuç şu oluyordu, Patrona devlet ağacını
Kesmiyor, ancak onu tepedeki
Dallarından insafsızca buduyordu. O şimdi;
Çok güçlü bir kişi olduğundan isterse Osmanlı yüce
Çınarının köküne de balta
Savurabilirdi. Bunu güçlü olduğu halde;
Yapmıyorsa, demek ki gene de bir mantık çerçevesinde
Davranıyordu. Aslında zaten;
Hatalar, kabahatlar olduğu doğrudur.
Koskoca bir imparatorluğun cennet gibi idare edildiği
Şimdiye kadar nerede görülmüş
Din şehit ister, asüman kurban. Bu insanlara
Hazreti Peygamber bile yaranamamış? Beriyandan biz de
Mührü sedareti Nevşehirli
İbrahim Paşaya teslim etmişsek bu
Bu zavallı milletin yularını kendisine kayıtsız;
Şartsız vermiş değildik ki?
Bakın siz koca dağların altından nasıl da
Kar suları yürümüş ve maalesef koca imparatorluğun,
Yıkılmasına ramak kalmıştır.
Üçüncü Ahmet bu korkunç suçlular defterini

Elleri yana yana, gözleri karara karara okuyor ve;
Dünyası yıkılıyor, derin düşüncelere
Dalıyordu. İnsancıl mı, mevkiini korumak için mi
Gaddarcasına mı kararlara varıyordu?
İşte o biraz sonra ortaya çıkacak, işler her bakımdan
Aydınlanacaktı? Defterin
Özeti şuydu: İhtilâl silâhının
Namlısını, padişahın sağ kolu, hükümetin
Başı Sadrazam İbrahim Paşaya çeviriyor baş hedef
Onu seçiyordu. Öteyandan onlar;
Padişahtan razı ve hoşnut olduklarını söylüyorlar,
Böylece bu korkunç hengâmda, padişahın ağzına bir
Parmak bal çalıp onu sevindiriyor,
Beri taraftan da onun üstünde durduğu toprağı
Hiç acımadan ayaklarının altında çekiyorlardı.
Çünkü devlet,
Ve hükümet yönetiminden,
İçiçe olmalarından ötürü gerçekte hem
Padişah hem de sadrazamı aynı ağırlıkta sorumluydular.
Bunlardan birini suçlular listesinin
Başına almak gerekirse pekalâ Padişah orayı kalıbının
ağırlığıyla doldurabilirdi?
Ama ama, listenin başında kendi yoktu ya?
İşte Padişaha işin burası çok çekici görünüyordu.
Demek ki kendisini gene Padişahları
Olarak görmek isteyen asiler, hiç değilse onun tahtına
Dokunmayacaklar, biraz ateşte
Ütülenip budanmış da olsa, makâmı muallâyı

Padişahiyi koruyabilecekti. Yani o da sonuçta damadı,
Gibi kendini düşünüyordu önce.
İyi kötü yirmi yedi sene padişahlık yapan
Bir kişiden daha onurlu, daha yiğitçe bir davranış
Beklenmez miydi? Çiçek sevmiş, şiir yazmış, üç adet,
Mushafı Şerif vücuda getirip
Birini Kâbei Muazzamaya hediye etmiş;
Böyle mümtaz bir kişi, çıksa ihtilâlcilerin karşısına,
Olanca ağırlığıyla kuşanıp
Sesinin var heybetiyle haykırsa ve dese ki:
— Ey benim sevgili kullarım!
Kaç gündür isyan halindesiniz! Meydanları
Çiğnediniz, dükkânları kapattınız, yalın kılıç taa
Sarayımın önüne geldiniz. Benim yalnız Padişah
değil;
Aynı zamanda Halife olduğumu unutuyor musunuz?
Sancağı şerife sırt çevirmek
Ne demektir biliyor musunuz? Dertleriniz
Neler ise, derman aranacaktır. Ferman ediyorum
hemen
Dağılın! Surları aşmanıza gerek yok!
İşte göysüm siperdir benim! Vurun kılıçlarınızla
Parça parça edin beni, ama şunu bilin ki Osmanlı;
Devletini yıkamayacaksınız!
Yedi kişiyle Sultan Beyazıd-ı Veli'den yola çıkıp
Yetmiş bin kişiyle taa Sarayımın önüne gelen
o güçlü;
O güzel konuşan, yığınları
Peşine takabilen o yiğit kişiye, Patrona Halil
kuluma

Sesleniyorum! Osmanlı Donanması onun gibi
Bir levend yetiştirmişse, ben Padişahınız olarak
Bununla iftihar ediyor gurur duyuyorum. Patrona kulum,
Beni duyuyor musun? Yiğitler
Kendi Padişahlarını kuşatmazlar! Gelin
Hep beraber İran hududuna gidelim, mazlum askerlerimizin
İntikamını düşmanlardan alalım! —
Evet, Üçüncü Ahmet çıksa
İhtilâlcilerin karşısına — önce beni! — dese;
Belki o dehşet listesindeki otuz yedi kişiden birini
Bile kurtaramaz,
Ama, hiç değilse tarih önünde onurunu kurtarabilirdi.
.....
Ama, bu anlattığımız şeyler,
Padişahın altın kaplı defterinde yazmıyordu,
Yazmayan maddelerdi belli ki. Hiçten heykel olmuyordu.
Bu sebeplerle o sadece,
Şunları düşünebilmişti kurban adayı
Kişiler için; Ayasofya Vaizi İspirîzade Şeyh Ahmet;
Efendi riyasetinde bir nasihat,
Heyetini ihtilâlcilere gönderdi yeniden.
Onlar da At Meydanına, ihtilâl kurmayına birkaç kere
Gittiler geldiler. Cerbezeli
Dillerini isyancılar karşısında denediler.
Konuştular, tartıştılar, sonra elleri boş döndüler.
İhtilâlciler,
Başında Sadrazamın bulunduğu
Otuz yedi kişilik suçlu listesinden bir,
Adım bile geri atmıyorlardı. İşte o zaman düşündü:

Üçüncü Sultan Ahmet; Yapayalnız
Kapkaranlık bir dünyada düşündü, binlerce
Mezarlık selvisi rüzgârda sallanıyor, çatırdayarak
Uluyordu beyninde. Kabul etmeli ki
Sadece yirmi yedi senelik padişahlığının değil
Ömrünün en feci dakikalarıydılar bunlar ve o öksüz
Bırakacağı güpgüzel torunlarını,
Dul koyacağı Sultan kızını, silkip atıvereceği
Haşmetli damadını, ayaklar altına alacağı Padişahlık;
Onurunu düşündü. R. E. Koçu: «Sultan
Ahmet, vefâ cevherinden, hamam çıplağı Patrona
Halil'den bile nasipsizdi.» diyor ama, mesele hiçde
bu kadar basit değildi. Çünkü
Patrona, padişahın hemen bütün çıkış yollarını
Çelikten ağlarla kapamıştı. Onun kendini feda
etmekten başka bir çaresi yoktu. Halk: — Yedi Şah bir
Padişah! — diyordu her zaman,
Ama görüyoruz o yarım padişah kadar bile
Direnç gösteremiyor, Osmanlı ağırlığını ortaya
Koyamıyordu. Demek ki onursuz da
Olsa; aşağılanmış da olsa, ihtilâlci kılıçların;
Gölgesinde de olsa, yirmi yedi yıllık cümbüşlü
Saltanatını sürdürmeğe karar verdi.
Bu ise ihtilâlin zaferine boyun eğmekti ki mutlak bir
Yenilgiden başka hiç bir manası
Olamazdı. İhtilâlcilerin istedikleri otuz yedi kişi diri
Olarak kendilerine verilseydi,
Onların tamamı ne işlem görür ne ceza alırdı

Onu tabiî ki falcı olmadığımız için kesinlikle bilemeyiz.
Ancak padişah, liste başı şu üç
Kişiyi Sarayda hiç acımadan boğdurmuş tarih
Önünde onların katilliği rütbesini bile bile yüklenmişti.
Sadrazam İbrahim Paşa;
Kaymakam Paşa ve Mehmet Kethüda idi,
Üçüncü Ahmed'in bizzat fermanla öldürttükleri.
İbrettir, yalnız son bir iyilik
Yapabilmişti sevgili damadına:— ırzı padişahidir —
Diyerek; onu ihtilâlcilere diri
Vermemiş, boğdurarak teslim etmişti, ibret değil mi?
Bir saz şairi onun ağzından durumun
Buruk acı yanını ne güzel dile getirmişti:
«Sultan Ahmet girdi benim kanıma / İzni ile öldüğüme
ağlarım» (Koçu) Daha açıkçası;
Üçüncü Ahmet Patrona İhtilâlinin, ceza hızını
Kesmek istemiş ve ölümün kendisine de bulaşmasından çekinmiştir.
Çünkü cesetlerin, sabahleyin
Erkenden Alay Köşkünün duvarından atılmasını
Emretmiş, böylece oraya toplandıklarını sandığı;
Asilerin, kurbanları alarak
Gitmelerini, içeriye girmelerini önlemek istemiştir.
Bakılıp orada kimse olmadığı anlaşılınca,
Cesetler birer öküz arabasına
Konularak öylece At meydanına yollanmıştır.
Cesetleri taşıyan arabaların
Kulakları tırmalayan gıcırtılarla ağır;
Ağır Sultanahmet camiine doğru ilerlemesi iç

Ürperten bakılamayacak bir şeydi.
Seyredenler soruyorlardı kendi kendilerine:
— Bu adamların günahı mı çoktu, yoksa arabaların dingilinde
Yeter derecede katran mı yoktu? —

Bu arabalarda bakın bakın ölüler var
Vay be tuttu arşı taşınmaz günahları.
Gidilecek böyle belli kıyamete kadar
Ki boğdurdu onları kendi padişahları.

«İbrahim ve İsmail Kâbenin
temelini yükseltirlerken Rablerine
şöyle dua ettiler: «Ey Rabbimiz! Bunu bizden
kabul et. Şüphesiz Sen,
Çok iyi işiten ve çok iyi bilensin.»
Kur'an. Bakara Sûresi. Ayet: 127

.....

Yukardaki Kur'an ayetini
İçimiz sızlayarak ibretle okuyoruz:
Hazreti İbrahim Kâbeyi yapıp müminlere bırakırken;
Asırlardan beri bu kutsal yer
Onbinlerle ziyaret edilirken, beri yanda
Nevşehirli Damat İbrahim Paşa hiç acımadan
cayır
Cayır; yakıyor, yıktırıyordu İstanbul'u Neronlar gibi.
Peki peki bunun sebebi ne idi?
İstanbul içre bir gezisinde Sadrazam Paşa,
Baktı, etrafında leyl — mekânlar, barınaklar,
gecekondular? —
Asıldı sakalına, buruşturdu yüzünü:
— Ejdat yadigârı şu güzel İstanbul'da, şu ayı
İnlerini kesinlikle istemem! — dedi. Aldı mı sana kokuyu;
Arsa simsarları, toprak madrabazları,
İçinden kundaklayarak cehenneme çevirdiler İstanbul'u.
Bunu kitaplar yazıyor hiç şakası yok,

Çil yavrusu gibi dağıldı kırlara yangından kaçan tanrıkulu.
«Lucille Shay, Venedik
Elçilerinin raporlarına dayanarak,
Bu yangınların çoğusunun, Sadrazamın (imar)
Siyaseti gereğince çıkarıldığını ve Dolfin'in 1729
Temmuzunda meydana gelen yangında
40 bin evin yandığını kaydetmiş olduğunu söyler». (Aktepe)
Şöyle mi söylemiş şair:
— Elbette olur ev yıkanın hanesi viran —
İçimiz titreyerek,
Yüreğimiz burkularak yazıyoruz bunları.
İhtilâlin bu konağında
Nevşehirli Sadrazam İbrahim Paşanın,
Yanlışları, ayıpları, günah ve cürümleri tartılıyor.
Öteyandan,
Burada Üçüncü Sultan Ahmed'in
Gaddarlığı üzerinde alelacele durarak;
Bu çarpıcı olayın
Hemen de en önemli noktası gözden kaçırılmamalıdır.
Padişahın damadını bizzat
Öldürterek ihtilâlcilere bir manevi,
Tuzak kurdurduğu da pekalâ söylenebilir ve bu
Bilinmezi, ve bu düğümü çözmek;
Tertibin karanlığını dağıtmak ve bu işin
Derinine varmak hayli zordur. İşin bu yönü yazık ki,
Tarihin karanlık dehlizlerinde,
Tozlu raflarında hiç bir anahtarın açamayacağı;
Kapalı bir kutu olarak kalacaktır.
Demek isteriz ki Padişah damadını
Doğrudan kendi emriyle öldürtmekle, asiler
karşısında hemen avantajlı duruma geçmiş, böylece;

Bir taşla iki kuş vurmuş,
Öteyandan onu asi mahkeme divanının
Karar ve cezasından kurtarırken, bir taraftan da;
Koskoca bir Osmanlı vezirinin,
Anadan üryan ölüsünün, sokaklarda sürüklenmesinin
Vebalini ihtilâlcilerin üstüne attırabilmiştir.
Bu da, azbir başarı sayılmaz.
Eğer İbrahim Paşa ihtilâlcilere diri
Diri teslim edilseydi, divan kararıyla ister kılıçla
Boynu vurulsun, ister asılarak idam edilsin;
Ya da hapsedilsin; işin ceza yönünden bir tartışması
Yapılabilir, olumlu olumsuz,
Bir karara varılabilirdi. Burada isyancıların
İşledikleri taktik hata, Padişahın kurnazca tertibinin
Sokağın eliyle sahneye
Konulmasına yol açmış; ihtilâlin meşrutiyet
Kazanıp kazanmadığının tartışıldığı o kritik anlarda;
Bardağı taşıran son damla olmuştur.
Dirisini kesinlikle istedikleri İbrahim Paşanın;
Ölüsüne de saygıyla sahip çıkmaları gerekirdi, çok
Açık ki, Padişah burada kurnazca
Kurnazca bir manevrayla ihtilâl divanının
Çalışmasına engel oluyor, dolaylı yolla onlara kamu
Vicdanı önünde puan kaybettiriyordu.
Allah Allah haykırışlarıyla
Başlayan bir ihtilâlin kanatları altında;
İslâm geleneklerine göre, canı şu veya bu şekilde
Alınan bir kimsenin ayrıca
Cesedine de ikinci bir ceza uygulanamazdı.
Uygulanırsa kamu vicdanı ebedî rahatsız olurdu.
Zulümle merhametin,

Zalimce ve hakça davranışın
Bir ölçüsü ve tartısı dün de yoktu;
Bugün de yoktur. İnsanlar bunu uygulamaya
Bakıp ossaat anlarlar.
Yani, merhametin yerine zulmü, işkenceyi koyarsanız;
İnsanı insan sayanın yerine zalimi,
Eli kırbaçlıyı, koyarsanız, ilk anda bir şaşkınlık
Olabilir, ama sonra, zalimin yerini
Alan haktanır da, çok geçmeyecek halkın kızgın
Lânet damgasını yiyecektir. İhtilâlin bu konudaki;
Gafletinden Sarayın nasıl
Yararlandığını ilerde açık açık göreceğiz.
Evet, Üçüncü Ahmet baş suçluyu
Boğduruvermekle aslında cürmün delillerini,
El çabukluğuyla yok edivermiştir. Onların tarih önünde sergilenmesine engel olmuştur.
Ama, bunların neler olduğu
Aşağı-yukarı o gün de bilinmekteydi,
Bugün de bilinmektedir. İşin biraz olsun derinine
İnilseydi, etraflıca bir araştırma yapılsaydı acaba;
Damat İbrahim Paşa o hanların,
Hamamların, köşklerin kasırların, Sadabat
Mesiresinin, halkın bağrında açılan yaraların;
O sandık sandık yığılan paraların hesaplarını
Verebilecek miydi? Bırakın
Dışardaki hayatı, o insanların aile
Toplantılarına bile el atmış: «Ve mutlaka zem-ü gaybet, husûsa ricali devletin
ahvalinden bahse dair kelâm ve sohbeti» yasaklamıştı.
Hısım ve akrabalarını kayırarak;
Onları devletin köşe başı hizmetlerine geçirerek
Sadrazamlığı zamanında;

Hoşnutsuzlukları ayyuka çıkartan o değil miydi?
Kaldı ki bu nefret ve istemezlik,
Yalnız o yalnız, sadece İstanbul şehriyle
Sınırlı olmayıp, ülkenin her yerinde, karış karış;
Adam adam hissedilmekteydi.
Ancak bu arada sadrazamın hısım akrabası,
Yakınları olan kimseler ve bunlara çıkar dürtüsüyle
Katılan hırslı zümreler,
Padişahı da kendilerine sağlam bir
Destek ve arka yaparaktan, paşalar gibi ömür sürmekte;
Beride devlet ve hükümet
Çalışmalarını felce itip hepten
Durdurup, değil taşradan gelenlerin, taht şehri İstanbul'un dertlerine kesinlikle bakılmamaktaydı.
Ne demiş Şair: «Türke fursat
Verme ya Rab, derhe sultan olmasun!/
Ayağını çaruk sıksın asla rahat bulmasun!»
Haydi Osmanlının kendi
Tabaasını geçelim, diyelim ki onun
Perişan kellesi bile padişahın iki dudağının;
arasındadır? Ama öteyandan
Örnek aldıkları Fransanın elçisi bar bar bağırmakta,
Ülkesine raporlar göndermekte, şu var ki
Aylarca Sadrazamın huzuruna kabul edilmemektedir.
Daha başka bir örnek sunalım:
«Zevk ve sefa alemleri içinde sermest
olan vüzera ve ülema, Ramazan'ın geldiğinden bile;
Haberdar değildiler.» (M. Aktepe)
Sen insanın ağzına bir parmak
Bal çalaraktan, elinden bir kovan balı;
alırsan, sızlanmaya başlayınca da onun üstüne

kolluk
Kuvvetlerini salarsan bu düzene
Hangi adı takacağız? Şair Nedim'in ağdalı,
Şiirleri, Nevşehirlinin özel isimli lâleleri kapatır mı
Bu ayıpları, bu günahları? Yazık ki;
İş buralarda da kalmıyor, Şem'dani-zade Süleyman
Efendinin, şu anlattıklarına bakınız:
«Fukaranın hakkı taşrada icra olunmamağla,
taşra âyânından gelip fukara şikâyet ve ihzarını talep
ettiklerinde — âyânın elbette daire-i vezirden
birine taalluku vardır — Müddeiyi kayd'ü bend ile ahz
ve mallinde dâvası görüle deyu
hasmı olan zalime irsal etmekle mazlûmun
dâvası lâğv olduğundan başka, hasmı diler ise azat eder,
diler ise telef eder...»
Ve açıklıyor; Prof. Münir Aktepe:
«İbrahim Paşa, baş-kapı kethüdası, ayni zamanda
hemşerisi olan, Kara Mustafa ve Uzun Abdullah gibi en,
mutemet adamları ve daha birçok
casusları vasıtasile İstanbul şehri içinde
kimseye göz açtırmıyordu. Kara Mustafa'nın katlettiği
adamların hisabını kimse soramıyor,
Onun nefyedilmesini istediği insanlar derhal
kendilerini memfada buluyorlardı.»
Devlet ileri gelenlerinden bazıları ahlâk
sınırı tanımıyor, bunu gören halk küplere biniyordu.
İbrahim Paşanın adamları
Millete gayet sert davranıyor, gurur

Azametle dolaşıyor, hemen bütün işleri kendi tekellerinde
tutuyor, halka kesinlikle göz açtırmıyorlardı.
İşte Üçüncü Sultan Ahmet isyan
Divanının sorularından bu İbrahim Paşayı
Kaçırıyor, hiç değilse işleri bir süre için arap
Saçına çeviriyordu...
.....
Öteyandan öteyandan ama,
Sarayda bizzat Padişahın emriyle
Boğdurulan Osmanlı Hükümetinin ölüsü, öküz
Arabalarına konularak;
İhtilâl meydanına atılmış bulunuyor.
Böylece siyasi iktidar Saray kapılarından
Çıkarılıp, ölü de olsa yeni sahiplerine verilmiş;
oluyordu, ibrettir. Yirmi yedi sene
Osmanlı tahtında rakipsiz hüküm süren Üçüncü
Sultan Ahmet,
Patrona Halil'den şefaat dileyen garip;
Kimsesiz bir zavallıydı şimdi. Beride İhtilâlin
Keskin kılıçları altında,
İstanbul en sakin günlerini yaşıyordu.
Beş mahpushanenin kapıları ardına kadar açılmasına;
Tekmil mahkûmların serbest
Bırakılmasına rağmen, kuş uçurtmuyordu
Koskoca şehirde Patrona. Dükkânlar açılmış herkes
İşine gücüne koyulmaya başlamış,
En küçük sarkıntılık, yağmacılık, hırsızlık
Olaylarını göz açtırmadan bastırıyorlardı isyancılar.
Olay çıkaran kendi adamları olsa
Bile, hemen zararsız hale getiriyor, eziyorlardı.
Halk çok
Memnun görünüyordu:
«Hatta bir müddet Patrona'ya,

Devletin halâskârı nazarı ile bakmaya
Başlamışlardı. Çünkü İstanbul'da isyan olduğu
Halde, nizam ve intizam gene
Hüküm sürüyordu. Herkes yağma ile;
Servetlerinin mahvolacağından korkmuşlardı.
Halbu ki el'an bir tecavüze uğradıklarını
Görmüyorlardı.» (Ahmet Refik)
Beriyandan Topkapısı Sarayında,
Sarkacı, asılmış adam gibi sallanan
Muazzam bir duvar saatı vardı, tam yirmi yedi
Senedir dakika sektirmeden;
Sultan... Ahmet... Sultan... Ahmet... Sultan...
Ahmet!
Diye tık tık çalışan; ama artık
Bu doğruluk, bu saniye sektirmezlik,
İyiye yorulmuyor, Hakanın,
Keyfini kaçırıyor, her saniyesinde,
İnsanı deli eden yeni yeni meseleler getiriyordu.
Hakanın değil birkaçını,
Bunlardan yalnız bir tanesini bile;
Çözebilecek gücü kuvveti yoktu, tükenmişti git-
gide.
Öyleyse artık asileşen,
Başkaldıran bu saat da küstahlığına son verme-
liydi.
Peki ama, bu ne getirir, ne götürür?
Zaman bağımsız olarak gene, kendi bildiğini
okuyarak;
Ahmakların, zalimlerin,
Yığın yığın düşmanlarının başlarına,
Dakikalarını tokmak gibi vura vura yoluna de-
vam
Etmeyecek mi? Zamanın o çelikten
Ağlarını ancak zekâ, iyi niyet, ölesiye çalışma ve
Hilesiz hurdasız, yalansız dolansız bakış açısı ki;
Ancak kurtarabilir. İnsanın onuruna
Sırt çevirmeyen çalışmalar çözümleyebilir.

Hiylenin, düzenbazlığın
Sağlayacağı bir anlık kirli yaşantı,
Binbir tehlikeyi de beraberinde getirir, Üçüncü Ahmet
Hangi namuslu toprağı çapalamış ki
Gelsin şimdi o bahçeden ürün alsın, olur mu?
O güzelim çeşmeleri neden
Yaptırmıştı, zemzem yerine insanlar,
Zehir içsinler diye mi? Neden özene bezene yazmıştı;
O Kur'anları, madem damadını
Öldürtecek? Kızını dul bırakacak, torunlarını öksüz?
Kur'an-ın hangi ayetinde vardı
Evlât yarısı, damadı katletmek, hiç olur mu?
Peki yazdıklarını hiç mi okumadı bu adam ve
Manası üstünde biraz olsun düşünmedi mi? Olası değil.
Evet bunda şaşılacak bir şey yok, zaman
Artık kesin olarak Sarayın aleyhine çalışıyor.
Sormak gerek, acaba Padişah,
gerçekten belli bir plan üzerine mi
Yapıyordu bunları? Asilerden önce davranıp Paşayla
Hesaplaşmış, ama, acaba rahata
Kavuşabilmiş miydi? Gerçekten yerinde
Bir soruydu, çözümlenmesi kapalı kapıları açardı.
O korkunç karar anındaki
Gözden ister istemez kaçan şey sonra;
Ayaklanıyor, gelip padişahın kapısına kapkara;
Can alan azrail gibi dikiliyordu.
Öyle ya İbrahim Paşa feci
Şekilde ölmüş, iyi kötü alelacele;
Ayak üstü bir hesap vermiş, ceza defterini
Kapamış ama,
Bunun sonucu olarak Padişah isyancılarla;

Yüzyüze kalmıştı. Artık sorumluluktan kaçamazdı.
Suçunu sırtından aktaracağı
Bir sadrazam yoktu çünkü. Onu bir tarihi
Vebali de yüklenerek harcamış Üçüncü Ahmet, sonuçta
Kendi kendisine olan yarı buçuk
İnancını da kaybetmişti. Hele bir düşünelim:
İsyancı, çekmiş kılıncını,
Gelip dikiliyor ikisinin karşısına:
— Hanginiz? — diye sertçe soruyor; Padişah korkarak,
— bu bu! — dese, Paşayı gösterse;
Gene de, bir dereceye kadar, tutunacak bir
Dalı kalıyor. Ama ama, o ne yapıyor? İsyancıdan evvel
Davranıp, damadını bizzat öldürtüyor.
Konuyu biraz fazla mı uzattık? Yok yok bu
Üçüncü Sultan Ahmet denilen herifin vallah
Billâh bu dünyada yatacak bir yeri yok! Ne acıdır?
O çok çok bencil bir hesapla
Buralara gelmişti. Sadrazamını hiç acımadan;
Kurban verecek, budanmış, şerefsiz de olsa saltanatını
Devam ettirecekti. Bu konuda
Karşı tarafın neler yapabileceği, işi
Nerelere kadar götürebileceği hakkında hiç bir
Fikri yoktu. Halbu ki ihtilâlciler
Neyi ne zaman yapabileceklerini gayet iyi;
Biliyor ve adamlarını öne göre hesap üzre atıyorlardı.
Yani onlar, otuz yedi kişilik
O korkunç listelerini Saraya sundukları
Zaman, Padişahın bu cezalandırmadaki yerini ve katını;
Kesinlikle unutmuş değillerdi.

Yani o: — Padişahımızdan razi ve hoşnuduz;
gene kel evvel — eskisi gibi — Padişahımız-
dır — sözleri
Bir aldatmacaydı. Üçüncü Ahmed'e
Yapılacak işlem fikirce oluşmuş, ancak zaman
ve sıralaması farklı tutulmuştu. Yani ihtilâlciler
İlk adımda büyük bir engelle;
Karşılaşmamak için, devletin başına karşı
Olan niyetlerini, korkunç bir ustalıkla gizlediler.
Gerçi İbrahim Paşanın ölüsünü
Tartaklamak gibi bir gafletleri oldu ama;
Bundan belli ki çabuk silkindiler. Yalnız onların
Açısından şu da önemle
Vurgulanmalıydı; Sadrazamın feci
Ölümünden sonra Saray, özellikle Üçüncü Ah-
met,
Katil olarak damgalanmışlardı ki,
Kamu vicdanını etkilemesi bakımından bu;
Az bir başarı sayılmamalıydı. Yani ihtilâlciler
Önceden İbrahim Paşayı ölümle
Cezalandırmayı düşünmüş olsalar dahi,
Padişahın, onların infaz memurluğunu yapma-
sına
Hiç hiç gerek yoktu. Çünkü bu
son duruşmada onun kendi kaderiyle oynaması
demekti.

.....

O, belki bunu bilmiyor,
Ya da, duruca detaylı olarak kestiremiyordu.
Çünkü sonunda kabağın Üçüncü Ahmed'in ka-
fasında
Patlayacağını anlayabilmek için;
Hiç de bilgin falan olmaya gerek yoktu.
İşte hemen her şey apaçık, her yönüyle orta-
daydı.
Ve sevgili okurlarım,
Biliyorsunuz o zaman motörlü

Araçlar da yoktu. Dolayısile zaman, yüzeyden
Bakınca, durgun bir su gibi akıp gidiyordu; demek
İsteriz ki önce tırısla başlamış
olaylar gizli gizli, bir hayli yürümüş gitmiş.
Sonra sonra, zorlamış kantarmalarını doru at, şaha
Kalkmış ve arif olanların
Tüylerini ürperterek acı acı kişnemiş.
Ve şafak sökerken insanlar silkinmişler derin
Uykularından; artık dizginlenemeyen
Doru at da dört nala kalkmış, bu ihtilâl demektir.
Artık, zaman hız kazanmış,
Olaylar olayları zincirlemesine izlemiştir.
Daha iki gün evvelki manzara ne idi:
«Sarayın yüksek mazgallı
Kapıları, basık kubbeli binaları, derin
ve korkunç bir sükûn içinde idi. Sarayda hiç bir;
Hayat eseri görülmüyordu.
Yalnız, iri ve cesim çınarlar, Bizansın
Kirli, mavi seması altında dalgalanan Sancağı Şerif.
Sonra Sarayın siyah ve yürek
Sıkıcı, taş binaları ortasında, ruha ölü
Kokuları saçarak uzanan birkaç servi, daha sonra,
Derin bir sessizlik?
Bütün faaliyet sarayın dahilinde idi.
İbrahim Paşanın riyaseti altında toplanan divanda
Azim bir korku hüküm sürüyordu.» (Ahmet Refik)
Evet, bu tablo iki gün
Sonra da şeklini aynen korumuştu;
Ancak ancak, bir farkla: Sadrazam ölmüş bulunuyor;

Üçüncü Sultan Ahmed'in
Kanlı dosyası anlı şanlı gündeme geliyordu:
Abdi Tarihi,
Bu konuda diyor ki:
«... Hatta, ayakta olan eşkiyadan;
Böyle cevap geldi kim: «Biz gayri Sultan
Ahmet Hanı kabul ve padişah olduğunu dahi istemeyiz!»
Dedikte, başta olan zorbalar,
Bunda tezcik şafi cevap vermişler kim, sizler
«Bilmezsiz, biz padişahtan razı ve hoşnuduz, bizim
Ulûfelerimizi, tamamen vermede;
Asla bir türlü kusur olmayıp, ancak kendüyü,
Bir alay kumarbaz ve yaramaz ihata edüp, nice isterler
ise, ana göre ederler idi. Şimdi
İse üç adam katlolundu ve baki kalanı dahi;
Zülâli Mustafa efendinin getirdiği cevaba göre,
Cümlesin hakkından gelüp pak edecektir.» dediklerinde;
Halâ şimdi Sultan Ahmet Han,
Bu sizin cevaplarınıza göre, yine kabul
edersiz, amma sonra fena olur, hemen varup bir gavga
Olmadan (Ahmed'i) bertaraf edüp;
Sultan Mahmut Han'ı padişah edelim!» deyüp
Ve kendileri ile sözü bir araya koyup azm'i Sarayı
Hümayun eylediler.»
Yukardaki pasaj, ibretle okunmağa
Değer. Saray kendi adamlarını kendi eliyle
Boğdurmuş ve bu sebeple süngüsü düşmüş durumdaydı;
Şu var ki isyancılar gene
Diplomatik inceliği elden bırakmıyor,
Padişahı da istemediklerini kurnazca ileriye

Sürüyorlardı. Gene Padişah
İyiydi ama: Çevresini bir alay kumarbaz ve yaramaz
Kişiler sarmışlardı; bir padişah için
Ne ağır ne aşağılayıcı bir suçlama, hayret?
İşin bir garip ve anlaşılmaz
Yönü de, Hakanın gafletle, bu isyanın
Sırf İbrahim Paşanın kellesini almak için,
Yapıldığına kendisini
İnandırmış olmasıydı. Damadını
Silkip atıvermesi, dirseklerini bile
Kana bulaması bundan. Halbuki daha isyandan evvel;
Asiler Şeyhülislâm Abdullah
Efendiye gizlice gönderdikleri bir yazıda:
«Biz Mahmudül-Hisal — yani iyi ahlâklı — bir
Padişah isteriz!» demişler, hazret de bunu son
Dakikaya kadar saklamıştı.
Bunun açıklanmasından ortaya çıkan
Gerçek bir yana, asiler gene, bu sefer Hakanı
Ahlâksızlıkla suçluyorlardı.
Ağlayarak, saraydaki Ülema
Huzurunda açıklamalarda bulunan Abdullah
Efendi, ilmiyeden olması hasebiyle ihtilâlcilerin;
Kellesini bağışladıklarını
Anlayınca, yukardaki açıklamasının;
Sınırını biraz daha gevşeterek, saraydaki ülemaya:
«Asilerin maksatları, Şehzade
Mahmud'u hükümdar yapmaktır; niçün uzun
Uzun düşünürsünüz?» demiş, onları bu yola itmişti.»
Olayların, padişahın
Düşürülmesi konağını araştırırken;
Şuphi Tarihinin, basılmamış nüshasına dayanarak,

Ord. Prof. Uzunçarşılı'nın
Yaptığı bir açıklama önünde adeta irkildik;
Asilere ulaştırılması isteğiyle gizlice İmadzadeye,
Çıtlatıyor Üçüncü Ahmet:
«İsterlerse Vezir-i Âzam (büyük veziri)
Dahi, sıhriyet kaydiyle (gizli tutulmak şartıyla)
Himayet kaydına düşmeyüp (koruma gereği duymadan)
Feda edeceklerini (gözden çıkaracaklarını) ihpar
Ve eda buyurmuşlar.»
Gerçi Üçüncü Ahmed'in büyük
Şehzadesi, Sultan Süleyman birinde babasına:
«Bu vezirin cümle umûr-ı devleti kendi dâiresine
mahsur etmiş hem kendine
Hem şevketli padişahıma, hem bize;
Hem Devlet-i Aliyye'ye yazık eder.» demişti
(M. Aktepe)
Ama, gene de onun Damadı
Üzerine asilerle, kendisini feda
edebileceğini çıtlatarak pazarlığa girmesi;
Asırların bile silemeyeceği
Çok çirkin bir lekedir padişah için.
Hem o bu teklifini gizli kalmak şartıyla yapıyor
ki;
Kolay bağışlanır bir günah değil, bırak.
Kaldı ki, bu aşağılık tertipler
Hiç bir fayda da vermiyor o'elini kana
Bulamakla kalıyor ve sonuçta tahtta kalamaya-
cağını;
Anlayarak asileri bir daha
Yoklamak gereğini duyuyor ve yolladığı
Elçi eli boş gönlü hoş dönerek diyor ki:
«Padişahım Et-meydanına vardım, Orta Camii'n-
de idiler
Ve hünkârım, emri ferman üzerine
Cümleye ilân u beyan eyledim, iptida cevapları
Bu oldu kim, kusur kalan cümle

Şöyle dursun, Sultan İbrahim nice oldu?
Bunun bizlere cevabın virsün? dedikte hemen Padişah
Hazretleri: «Böyle midir;
Ve muradınız malûm oldu Hak suphanehu ve taalâ hazretleri mubarek eyliye» deyüp isneyn (Pazartesi) gecesi idi.
Varup, Sultan Mahmut Han Hazretlerini;
İçeriden getürüp tahta cülûs eylediler ve anda Hazır olan ülema ve vüzera,
Vesair ağalar inabet edüp (biat ederek)
Şükr-i Yezdan eylediler (Allaha şükrettiler)
Ve ammisi (amcası) Sultan Ahmet Han Hazretleri, Sultan
Mahmut Han Hazretlerine
Azîm pend ü nasihat eyledi Abdi Tarihi (büyük bir nasihatta bulundu)
Özet olarak diyor ki o:
Önce Sadrazamına teslim olma, devamlı
Onu gözetle. Beş-on sene birini vezarette bağımsız.
Çalıştırma, yalanlarına inanma, merhametli ol, tutumlu
Ol, eli açık ol, ketum olmayı da unutma,
Çoluğum çocuğum sana emanet, hoşça gözet...
Ve daha padişahlığında
Kendisinin hiç hatırlamadığı nice erdemler varsa;
Sayıp dökmüştü Sultan Ahmet.
Ama ama, onun Nevşehirli İbrahim Paşayla
Eşit ölçüde işledikleri günahların lekesini silecek;
Bir ilaç varsa, ya da keşfedilmişse,
Bütün bu nasihatlar geçerliydi vesselâm!
.....
Böylece ağır ağır tam
Yirmi yedi senede tırmandığı taş

Merdivenlerden apar-topar, hemen de üç-beş gün
İçinde, paldır-küldür iniyordu Üçüncü Ahmed'in
Saltanatı;
Evet evet, başdöndürücü bir hızla.
Kaybediyor, kaybediyor, her şeyi kaybediyordu.
Halkı kaybediyor, kolluk kuvvetlerini kaybediyor
Ordusunu, hükümetini, dillere
Destan Sadrazamını, yani icra kuvvetinin
Başını, sonra da devlet gücünü, onun başında olan;
Hükümdarını kaybediyordu;
Hiç şakası yok. Az-buz bir yıkım değildi bu?
Ve yeri göğü inletiyor fırtınaya
Yakalanmış yaşlı selviler, ya da eski konaklar gibi.
Sonra olanca haşmetiyle yerlere seriliyordu.
Yukarda da işaret edildiği gibi,
Padişah hiç de bu olaylarda dürüst davranmamış;
Hatta, kendi kendisine bile
İhanet etmiş, ne pahasına olursa olsun;
Tahtında olmak sevda ve hırsına kapılmış, devlet
Başkanlığı otoritesini
Kesinlikle kullanamamış, Hakanlık
Onuruna sahip çıkmamış, kendi ödlekliği yüzünden;
Büyük ölçüde iplerin ucunu kaçırmıştır.
Böylece, yanlışlar yanlışları,
İhanetler ihanetleri azgın kurtlar gibi
Kovalamış, kendi deyimlerile söz de sokağa düşmüştür.
Yani Hakan emriyle boğdurduğu
Damadının ölüsünden de kurtulamamış, bu
Konuda işlediği günahı Kebair (yani büyük günah)

Sinsi sinsi, tıpkı kara bir
Kedi gibi kendisini ısrarla izlemiştir.
Hani damadını boğdurunca
Kızını dul koyunca, gözleri yaşlı
Güpgüzel torunlarını boyunları bükük bırakınca;
İşler düzeliyor, asiler yola
Geliyor, kendisinin başında kalacağı;
Devlet arabası, ağır aksak yoluna devam ediyordu?
Aslında hiç de öyle olmamış,
Rüzgârlar gene aksi yönden, acı acı biber
Gibi esmiş, işte sokak adamları boynuna ip takıp, bir
Atın kuyruğuna insafsızca
Bağladıkları, yılan gibi yerlerde sürüdükleri;
Hiç acımadan başını kaldırım taşlarında takırdatarak
çekip getirdikleri İbrahim Paşa ölüsünü
Artık şeklini şemalini
Kaybeden cesedini Babı Hümayun önüne getirip atmışlar.
Sonra bu işi yapan gürüh,
Kapıcılardan da sorarak öğrenerek
Padişahın Alay Köşkünde bulunduğunu anlayıp;
Bu sefer o tarafa yönelmişler,
Ağza alınmaz küfürler savuraraktan hep birden:
«Bre bu ceset İbrahim Paşa'nın
Değildir! Bre bu sünnetsizdir! Bre bu Ermeni
Kâfiridir, belki de Kürkçü Başı Manol'dur?» diye;
Kulakları tırmalarcasına öyle
Yakmış yıkmış bağırıp çağırmışlardır.
İşte aradan pek zaman geçmeden, Üçüncü Ahmed'in
Damadına ettiği ihanet, kendi
Aleyhine cezaya dönüşüyor; eliyor o
Bahtsız ölü, o insanı çıldırtacak yüzünde tüyler

Ürpertici bir anlam, kemikleşen
Elleriyle Hakanın kapısını üç kere çalacak sanki:
Ha-in-sin... Ha-in-sin... Ha-in-sin! demek isteyecekti.
İşte o zaman artık dayanamadı;
Açtı Alay Köşkünün Penceresini Padişah,
Titreyerek sokağa: Seslendi, seslendi, seslendi:
«Kullarım kullarım,
Ben hep kötü şeyler mi yaptım?
Bu uğursuz günümde Hakanınızı bir daha olsun
Dinlemeyecek misiniz? Bu sürüklediğiniz ceset o değilse?
Yarın, asıl kendisini verelim;
Kullarım, kullarım! Beni duyuyor musunuz?»
İşte bu talihsiz sözlerden
Sonradır ki, İbrahim Paşa'nın perişan
İskeleti sanki doğruluyor, saraya karşı gülüyor gülüyor;
Yıllardan beri belki ilk defa
Onursuz, hırsına, korkusuna yenilmiş Hakan ağlıyordu.
.....
Ve gözlerini silerek,
Kederli kederli diyordu ki:
— İbrahim Paşa'yı kim bilmez?
Demek ki asiler beni saltanatta istemiyorlar?
Ben de bu işten gına getirdim. Kan dökülmesini önlemek
İçin, şehzade Mahmut Hazretlerini
Tahta geçirmek isterim. Kanaatım budur, ancak? —
«Benim de şahsıma ve evlâtlarımın
Hayatlarına, dokunulmayacağına dair, sizlerden
Biriniz At Meydanına, asilerin yanına gidip bu arzumu
söylesin! dediğinde, İspirîzade
Şeyh Ahmet efendi ve asilerin de istemeleri

Üzerine, Zülâli Hasan efendi, At meydanına giderek;
Asilere durumu bildirdiler.
Onlar bu feragatten memnun
Kalarak, padişaha, çocuklarına karşı
Kesinlikle kötü bir niyetleri olmadığını hatırlatarak;
Mushaf üzerine yemin ettiler.» (İ. H. Uzunçarşılı)
Bu beldeyi de gördükten
Sonra, yirmi yedi senelik tahtından;
Üçüncü Sultan Ahmed'in hangi şartlarda ayırıldığını
Ayrıntılarıyla biliyoruz.
Bu demektir ki: 1730 Patrona İhtilâli
28 Eylül Perşembe günü başlayıp, hemen de beş gün
içinde kesin bir zafer kazanmış;
Patrona Halil Beşe, cesur arkadaşlarıyla beraber
Osmanlı İmparatorluğunun kaderine el koymuştur!

Açtı sonra İstanbul onlara analar gibi kucak
Çektiler kılıncı Allah Allah zulüm erdi sona.
İşte olayı tarih vallah billâh böyle yazacak
Yendi Üçüncü Sultan Ahmed'i Sadrazamı Patrona.

«Mü'minler; gevşemeyin, üzülmeyin.
Eğer iman ediyorsanız en üstün sizsiniz!»
Kur'an. Âli İmrân Sûresi. Ayet: 139

.....

Sadrazam Nevşehir'li
İbrahim Paşa Patrona ihtilâlinin;
Acı, zehir gibi, affetmeyen gücü karşısında
Fazla dayanamamış, takım
Taklavatıyla feci şekilde düşmüş;
Onu, Üçüncü Ahmed'in dramatik tahtan indirilişi
İzlemiş, bu önemli olayı.
Kutlamak için bayraklarla donanan
İstanbul büyük hazırlıklara girişmiş, Beyazıt
Meydanından tutun da hemen her yer,
Bayraklarla donatılmıştı. Sultanahmet Camii
Onca adamı alamayacağı için, ihtilâle ilk adımın,
Atıldığı şanlı Beyazıt Meydanı
Açık hava sohbeti için en uygun bir yer olarak,
Seçilmişti. Gene güneş doğarken
Patrona Halil ve arkadaşları bu sefer bir;
Cehennemî kalabalığın alkışları arasında meydandaki
Yerlerini aldılar. Şimdi bayraklar;
Daha da çoğalmışlardı ama, Alacalı Mustafa gene
O şanlı isyan bayrağıyla Patrona'nın sağında duruyor
Gözlerini budaktan sakınmayan,
Ünlü öncü, candan bir bekleyiş içindeki,

Bu ihtilâle candan destek olan insanlara karşı şöyle;
Konuşmaya girişiyordu:
Sevinçli sadık insanlar, dostlar;
Öğünmeyi hiç sevmem, sanırım bu bir zafer konuşmasıdır!
Buralara nerelerden geldik,
Hepiniz biliyorsunuz? İsyan sabahı atak
Ama, gene de endişeliydik; şimdi hamdolsun ilk adımı
Attığımız, fethettiğimiz;
Meydandayız, güven içindeyiz, bizim
Kılıçlarımız parlıyor şimdi İstanbul'da, onların önünde Ülkemizi tam 27 yıl
Sorumsuzca yöneten zalim Üçüncü Ahmet
Boyun eğmiş, eliyle boğdurduğu, kirli işlerinin;
Maşası Sadrazamını köpek
Ölüsü gibi sokaklara attırıvermiştir.
Onu ihtilâl divanımıza teslim etseydi ne şekilde
Cezalandırılırdı onu bilemiyorum.
Ancak, o adamın feci ölümünden tarih Üçüncü Ahmed'i sorumlu tutacaktır. Görüyorsunuz bir zalim;
Öbür zalime padişah da olsa,
Arka çıkmıyor. Siz sanırım burada adice
Alçakça bir oyun oynandığını çok iyi biliyorsunuz?
İnsanın aklı duruyor,
Tam 13 yıl işbirliği içindeydi bu adamlar.
Aralarından su sızmıyor, haram lokmaları tıkına
Tıkına hep beraber yiyor, bu zulumlarını
Lâlelerle bezeyerek utanmadan;
Kirayla emirlerine aldıkları şair Nedim
Efendiye şiirler yazdırıyorlardı. Biz o satılık
Şairi suçlular listemize aldık.
Tarihe şan olsun, kiralık kalemlere ibret olsun.
Dostlar, kardeşler!

İhtilâl eder ona sahip olabilirsek,
Hepimizi helalından doyurabilecek meyvelerini
Verebilecektir. Yani İhtilâl
Yeni bir anlayış getirmeyecekse, kendi
Kendine hiç bir şey demek değildir. Biz bu ayaklanmayı,
Osmanlı devletine karşı değil,
— Çünkü hepimiz Osmanlıyız — onun batakçı,
Hükümetine karşı yaptık. Şimdi başımıza yeni bir
Hükümdar gelmiş bulunuyor.
Önce çalışmada cabbar olacak, belli bir
Nimeti istihsal edecek, sonra haklarınızı istemek,
Konusunda titiz ve kıskanç olacaksınız.
Nimetlerimizi Allahın verdiği
Doğrudur. Ancak toprağı biz sürer, tohumu,
Biz atar, gene mahsülü bizler devşiririz...
Dostlar, kardeşler!
Her gün bayram olmaz, bunu
Sürdürenler sonra sofralarında taam bulamaz.
Demek isterim ki dün
Savaşıyor, sonra zaferin şenliğine
Duruyorduk, ama şimdi şimdi düşmanları bile,
İmrendirecek şekilde çalışmak zamanıdır, sizleri
Sevgiyle selâmlıyorum!
Meydan coşuyor, haykırıyordu:
Patrona Halil Rehber, Allahü Ekber, Allahü Ekber!

.....

Yukarda görüldüğü gibi,
İlk zafer nutkunu söylemişti
İhtilâlin lideri ve ilk isyan konuşmasını
Yaptığı Beyazıt Meydanını
Seçmişti bunun için. Daha bir oturaklı;
Daha bir hesabiydi şimdi o. Kanlı isyanın artık
Durduğunu işaret ediyor,

Yığınlara yeni yeni hedefler gösteriyor
Kavganın arkasından bir iç barışa ve çalışmağa sıra
Geldiğini çok haklı olarak;
Vurguluyordu. Evet, insanlar dövüş için
Dövüş yapmazlar, bunu eskisinden daha iyi geçim
İmkânları yaratmak için
Yaparlardı. Bu gerçek, bu zorunluk;
Meydandakilerin de kafalarını kurcalamış olacak ki
Patrona'nın zafer nutkunu izlemeye
Gelenlerden biri, yanındakine ısrarla soruyordu:
— Kardaş be; ne demek istedi şimdi Patrona?
— Çok açık konuştu adam, sen anlamadın mı?
— Herkesin kavrayışı bir olmaz, ben anlamadım.
— Bak dinle?
— Dinliyorum dinliyorum.
— O diyor ki; kılıcı kınına koyacaksınız!
— Bak bak, eee?
— Gidip sabanın sapına yapışacaksınız!
— Anladım, Osmanlı öç almaya dönerse n'olacak?
— Orasını baştakiler düşünür helbet?
— Canım, bırak şu baştakileri?
— Bırakamam, benim sepet bu kadar elma alıyor?
— Bırak bırak, öyle diye diye buralara kadar geldik.
Sonra bu konuyu konuşarak
Oradan ağır ağır uzaklaşıyorlardı.
Öteyandan Patrona Beyazıttaki zafer konuşmasında;
Devlete karşı olmadıklarını
Sadece batakçı hükümetle uğraştıklarını;

Söylemişti ama, gerçekte pekalâ devletin başını da
Vurup düşürmüşler ve onun yerine
Yeni bir hükümdarı getirtip oturtmuşlardı.
Artık Üçüncü Ahmed'in yeğeni 1. Mahmut hükümdardı.
Zaman sıkışık olduğu için,
Gece yarısı hem cülûs hem de biat
Merasimi birlikte yapılıyor buna ancak Saray
Mensupları katılabiliyorlardı.
Devlet erkânı bunun için Hırkai Saadet odasında
Bulunuyor, ülema ve meşayihten İstanbul dışında bulunanlara;
Davetiyeler yazılıyor böylece
Sürüp gidiyordu. 2 Ekim 1730 sabahından
Başlayarak, saray kapıları açılıyor, herkes biat görevini
Yerine getiriyor bu ara
İhtilâlcilerin de neşeli ama kendilerini;
Kollayarak Saraya geldikleri, olaganüstü bir düzen
İçinde biat merasimine
Patrona Halil başta olmak üzere,
Meraklı gözlerin hapsi altında katıldıkları görülüyordu.
1. Mahmut'un hiç istemediği, ama ama
Çok çok önem verdiği müsellâh misafirlerdi bunlar.
Eğer onlar olmasaydılar, O gün
Saltanat makamında oturamayacak, belki yıllarca
Kafesinde ayak sesleri dinleyerek kurtuluş gününü,
Bekleyecekti. Dünyayı nasıl
Görüyor, İmparatorluktaki son olayları;
Nasıl değerlendiriyordu 1. Mahmut bakalım, ortadan mı?

Hissî ve Saray çırakları açısından mı?
Sadece dar ölçüde Saray çıkarlarını düşünmenin
Ülkeye getirdiği acılar meydanda. Öteyandan geniş
Görüş açısına da Sarayın yüksek
Duvarları izin vermemektedir. Bu bakımdan
1. Mahmud'un içe dönük kapalı bir politika izlemesi;
Daha akla yakın düşmektedir.
Bu bakımdan o yalnız Saraydaki çevresiyle
Haşin bir mantıkla haşir-neşir olacaktır ki bu da,
Olayların tabiî akışına ters düşecektir.
İşte onun hakkında bu düşünceler
Gündemde olup ileri geri tartışılırken, Padişahın
Patrona Halil'le görüşmek istemesi hudutsuz
Bir heyecan yarattı, neden?
Bunu hemen hiç kimse bilmiyordu bilmiyordu.
Ama bu belki de her bakımdan faydalı olacaktı, bir
İhtilâl lideriydi evet huzura
Çağrılan evet ama, 1. Mahmud'un onu yok
Saymasına imkân yoktu ki? Ayrıca bu zorunluydu da.
Kaldı ki, o kılıçların gölgesinde
Tahta gelip oturduğu dost katında da, düşman
Katında da bilinmekteydi. Öteyandan siyasette dargın
olmak, diye bir şey yoktu, olamazdı.
.....
Çok geçmeden bu davete icabet
Eden Patrona Halil, Ali Usta, Muslı Beşe,
Ve emir Ali Beyler, huzuru padişahiye geldiler.
Tertemiz giysileri, dik ve saygılı
Bakışları çıplak
Ayaklarıyla, bambaşka bir hava yarattılar.
Allah bilir ya Hakan, kaş-göz arasında onları dehşet

İçinde kalarak, hatta meraklanarak, süzdü süzdü.
Asilerin kendilerinden başka
Bir yaratık olduklarını kısa zamanda;
Uzaktan uzağa duymuş, ister istemez ilgilenmiş,
Biliyor ama, şimdi yakınında
Gözleriyle görüyordu. Onlar teker teker;
Hakanın huzurunda yerlerini aldılar. Birinci Mahmud'u
Biat merasiminden sonra ikinci
Defa karşılarında buluyorlardı. Belli ki
Alındıkları odadaki ihtişam onları sıkmış, bir de
Bu giysilerine bile sinmiş asi
Tavırlarından da, belli ki Hakan huzursuz;
Son derece tedirgin olmuştu. Ama içten içten geçen
Şu var ki açığa vurulmayan
Kesinlikle saklanan bir durumdu bu.
O ara Hakanın, madenî ama kısık sesi duyuldu; yüzüne
İğreti bir gülücük oturtmuş, ağır ağır konuşuyordu:
«Hoşgeldiniz, Serdengeçti
Ağalar, hoşgeldiniz! Gazanız mubarek
Olsun. Devlet, millet hayatında zaman zaman teşevvüş;
Halleri müşahede edilmektedir.
Şu günlerde tezahür eden hal odur ki, mâkamı
Muallânız bir kûsufa azimet etmiyorsa da, mülkümüz
Süratle bir karartı huzmesinden
Geçmektedir. Yani, baş başlığını yapamamış,
Ayak da pek tabiî başlara karşı durmuştur. Şu var ki;
Bu kötü de olsa bir emrivakidir.
Ve, ahü-vahla gün geçirmekte de elbette bir
Mana yoktur; yeter ki tez zamanda yaralar sarılsın.

Yeni istikametlere müteveccihen,
Yola çıkılsın. Nur Mevlâdan, gayret sizden.
Zaten: — Ümmetin ihtilâfı rahmettir! — Buyurmuş
Cenabı Peygamber. Sizler pekalâ;
Gazabı, rahmete istihale ettirebilirsiniz?
Serden Geçti Ağalar,
İmdi imdi, yenice biat ettiğiniz,
Kullarını seven bir padişahınız olarak, ben sizden
Sual ediyorum, işbu elîm gavgaya,
Sebep nedir ve siz sulhü sûkûn için ne dilersiz?
Bunu huzurumda beyan etmenizi, istiyorum?»
İsyancılar bakıştılar,
Onların bu ağdalı anlatım ve
Yüksek düzeydeki tavır önünde kesinlikle;
Ezilmedikleri belliydi.
Daha üç-dört gün önce elde kılıç,
Allah Allah diye haykırarak, hışım gibi İstanbul'un
Arnavut kaldırımlarını şu
Çıplak ayaklarla titreten işte işte bu
Adamlardı. Pek tabiî olarak Patrona davrandı cevaba;
O Kaptanı Deryalar, kadırgalar,
Harpler, paşalar, uzun deniz seferleri görmüştü.
Ama ama, ilk defadır ki,
Bir padişah önünde konuşuyordu:
«Padişahım!» dedi «Yüksek bir
Huzurda bulunduğumuz şu anda, sizlere karşı;
Derin bir saygıyla dolu olduğumuza inanmanızı
İstirham edeceğiz ne siz yüksek
Şahsiyetinizle, ne de biz kılıçlarımızla yalın;
Gerçeği değiştiremeyiz.
Buradan yola çıkılınca, ister istemez,
Hazin ve o derecede feci bir manzarayla karşı karşıya

Kalmaktayız. Bu reayamızın,
Yürekler sızlatan halidir. Şimdi Padişahım
Deriz ki, başta bir vergi ıslahatı yapmadan, hemen de;
Hiç bir uğurlu işe elatılamaz.
Devlet yararsız, adeta savurur gibi bir
Takım harcamalar içindedir. Sadabat mesiresinde
Dönen dolapları, rezaletleri,
Müdellel olarak yüce katınıza yazıyla;
Sunacağız. Çünkü dille tarife terbiyemiz elvermemektedir.
Zırayi istihsali arttırmaya
Önem vermeden, hayvancılığımızı yeniden;
Ele almadan, bu aşırı devlet masraflarını kısmadan;
Biz iyi bir yola gireceğimize
Kesinlikle inanmıyoruz! Tekrar şahsım ve
Kahırlı arkadaşlarım adına, huzurdaki devletlileri de
Unutmayarak derin saygılar sunuyorum Yüce Hakanım!
Mazuratım bundan ibarettir.»
Derin ve o derece manalı bir sessizlik?
Meydanların dinlediği
Çıldırmışçasına alkışladığı bu asi;
Adamı bir de, Birinci Mahmut ve onun devlet erkânı,
Dinlemişti kısaca, alkışlayarak
değil. Sırtlarından soğuk terler akarak.
İkram edilen,
Gül şerbetlerini bir dikişte içtiler.
Ve saygıyla kalkarak huzurdan ayrıldılar. Padişah;
Uzun uzun baktı arkalarından.
Acaba Patronanın acilen yapılmasını istediği
Islahatı mı düşünmüştü, yoksa onu nasıl yokedeceğini mi?

Döndü vüzeraya:
«Şimdi size bir şey söyleyeceğim!»
Deli «Bundan dışarıya harfi vahit sızdıranın
Kafasını kestiririm! Bu Patrona Halil denilen herifi
Bir an bile gözönünden ayırmayın
Dikkat ettiniz mi konuştuklarına? Davul bizim
Sırtımızda, ama tokmak onun elinde olacak!
Böyle rezalete
Katiyyen göz yumulamaz! Sizleri
Şimdiden ikaz ediyorum? Ne güzel söylüyordu;
Üçüncü Sultan Ahmet: — Avam tabakası padişahına sopa
kaldırdı mı? Ayrıca vurmasına da
Lûzum yoktur — Söyledikleri hakikat bile olsa;
Biz onları böyle bir herifin ağzından dinleyemeyiz
Çünkü o zaman devlet sözü ve hükmü ayağa düşer.»
Beri yanda ise,
Patrona Halil ve arkadaşları,
Topkapısı Sarayının cümle kapısından çıkarak
Ayasofya Meydanına doğru
Konuşmadan bir süre ağır ağır yürüdüler,
Belli ki padişahla yapılan konuşmanın tanışmanın;
Tesirindeydiler. Evet bu yoklamalar
Elenseler, konuşmalar neydiler, neyi getirecektiler?
Bu neydi nerelere varabilirdi?
Ne demek istiyordu Padişah? Patrona soruya
Cevap bulmuş gibiydi, dedi ki:
«Yoldaşlar, belki biraz
Acele verilmiş bir hüküm diyeceksiniz;
Ama ben, gene söyleyeyim. Çünkü sonra geç kalmış
Olabiliriz?

Ali Usta sabırsızdı:
«Ne gibi yoldaş ne gibi?»
Muslı Beşe, Ali Ustayı frenliyordu:
«Bırak da söylesin, Reis sözünü; konu baş vermedi ki?»
Emir Ali Bey:
«Ben de o kanıdayım, Reis sözünü tamamlasın!»
Ve Patrona sürdürüyordu:
«Sözlerine bir şey demiyorum.
Bunlar hep böyle ağdalı ve yukardan yukardan
Konuşuyorlar besbelli; ama koyun gibi mazlım mazlım
duruşuna da bakmayın.
Gözlerine dikkat ettiniz mi gözlerine?»
Ali Usta:
«Allah var, hiç dikkat etmedim.»
Muslı Beşe:
«Yıllarca altın kafeste baht değil taht beklemiş
Bu adam, unutmayın?»
Emir Ali Bey:
«Dönmüş mü o taş kafası muşmulaya?»
Patrona Halil:
«Sanki ölmüş de sonra yeniden
Dirilmiş? Yüzünün derisi acı sarı, hele hele
Bakışları; ısırıcı, kindar, tıpkı avını ağır ağır;
Paralayan, gagası kanlı bir doğanın ki gibi gözleri?»
Emir Ali Bey:
«Biz oturmadık mı ama onu, kendi ellerimizle taht'a?»
Patrona:
«Doğru, biz oturttuk, ama ben gene derim;
Hiç bir şeyi rastlantıya bırakmamalı, uyanık olmalıyız!»
Ali Usta:
«Elbette tetikte olacağız,
Hem bize kılıç kaldırırsa da şaşmam, Osmanoğludur.»

Patrona:
«Ben de derim ki, defterin
Birinci sayfasıdır çevirdiğimiz, kan
Çıplak ayaklarımızın tabanlarını bile ıslatmadı;
Bu kan dizlere kadar çıkabilir.»
İkinci karargâhları At Meydanına doğru yürüdüler.
Prof. Münir Aktepe diyor ki:
«Meselâ Sultan Mahmut, kendi
İclâsına — tahta çıkmasına — sebep olanlardan
Patrona Halil'i huzuruna çağırarak, ondan ne istediğini;
Sorduğu vakit, Patrona sadece
Eski vezirler tarafından konulmuş vergiler
İle — bunlar halka, reayaya ağır geliyordu — ile malikâne
Usulünün kaldırılmasını istemişti.
Patrona Halil, bu hali ile, ancak ve ancak;
Millet ve memleket için çalıştığını ıspat etmek
İstiyordu. Burada şunu da kaydedelim ki,
Derhal arzusu yerine getirilmiş ve Sultan Mahmut;
Nevşehirli İbrahim Paşa zamanında
Konulan bir kısım vergilerin kaldırılmasını hemen;
İlân etmiştir.»
Değerli, bilim adamımızdan öğreniyoruz ki:
Patrona'yla padişah arasında hemen doğuveren gergin havanın aslında
İşlerin yürümesine pek de zararı olmamış reayanın yükü
Biraz olsun hafiflemiştir.
Şunu vurgulamak gerekiyor ki, yeni padişahla
İhtilâlin lideri arasındaki hemen doğuveren ters
Yönde gelişmelere rağmen;
İhtilâl de ilk meyvesini veriyordu.

Patrona Birinci Sultan Mahmud'a güven duymuyorsa;
Elbette yerden göğe kadar haklıdır.
Ancak, aynı hakkı Hakana da tanımak zorundayız bir
Bakıma, ondan da saltanatlarını;
Alan talan eden Patrona Halil'e sevgi bekleyemeyiz.
.....
Koskoca Sadrazamın boğulmuş
Ölüsü sokaklarda, boynuna ip bağlanarak;
Beygir kuyruğunda sürükleniyor, 27 yıllık tahtından
Üçüncü Sultan Ahmet, boş çuval
Gibi alaşağı ediliyor, ama İstanbul'da
Hayat yepyeni bir hareket ve canlılık kazanarak;
Sürüp gidiyordu. İsyancıların
Yarattığı umut ve sevgi, yarına güven inancı;
Doruklardaydı artık. Onlar koskoca bir şehri ayağa
Kaldırmış, ama öteyandan,
Demir gibi bir disiplinle kargaşaya,
Saldırıya, yağmaya kesinlikle meydan vermemişler.
Sağda solda tek tük buna
yeltenenler ise şiddetle cezalandırılmışlar, bazıları
Bu kanunsuz çıkışlarının
Bedelini hayatlarıyla ödemişlerdi.
Beri yandan At Meydanında İsyancıların İstanbul
Kadısı Deli İbrahim Efendinin
Riyasetinde kurulan tedip ve adalet divanı;
Suçluları teker teker toplatmış, titizlikle muhakeme
Etmiş, suçlu bulduklarını;

Gözlerinin yaşına bakmaksızın cezalandırmıştı.
Öteyandan ise, Et-meydanında ele geçen maktul İbrahim
Paşa'nın Usta ve merhametsiz
Cellâtlarından, Kara Mustafa ve Uzun Abdi,
Halk tarafından tartaklanıyor sonra feci şekilde
Parçalanıyorlardı. Beride
Hayat, yeni yeni renkler kazanarak;
Yürüyor, devam ediyor, Birinci Mahmut Kılıç alayına
Hazırlanıyordu. O beride,
Patrona Halil'den bir an önce kurtulmak
İçin bir takım planlar kurmaktan da geri kalmıyor;
Aklınca bazı çareler de buluyor,
Tutuyor, meselâ, onu, büyük bir memuriyetle,
İstanbul'dan uzaklaştırmayı deniyor, ama bu zeki ve
Kurnaz adam teklifteki hileyi
Derhal kavrıyor, padişaha cevaben de ne
Rütbe ne de mansıpta gözü olmadığını, ancak ve ancak;
Yurt için çalıştığını çalışacağını
Bir daha bir daha hatırlatıyordu. Ne tuhaf
Adamdı bu Patrona? Meselâ, yeniçeri ağası kendisine;
Padişahın yüz bin altın
Verebileceğini, bunu alıp istediği;
Yere gidebileceğini hatırlatınca, teklifi
Nefretle karşılayan Halil, İstanbul'un tekmil parasının
Kendisinin olduğu bu, kesinlikle
Paraya ihtiyacı olmadığını sert bir şekilde
Bildirmiş: «Git ağa, sen bu
Yemini köpeklere at, sonra sana ziyanım
Dokunur!» demiş, ağa şaşırmış kalmış, boyun eğmekten

Başka çare olmadığını anlamıştı.
6 Ekim 1730 Cuma günü icra
Edilen kılıç alayı merasimine, Patrona
Halil, padişahın önünde de müzeyyen bir ata sade;
Elbiseleri ve fakat çıplak
Ayaklarıyla binmiş olarak iştirak etmişti.
Diğer taraftan Eyüp Camii'inde yapılacak olan merasime;
Padişahın, bütün askerin,
Silâhsız olarak gelmelerini emretmiş
Olmalarına rağmen, Patrona ile arkadaşları tam;
Techizat katılmışlardı.
Hulâsa bu zorba reisleri, padişahın
Emirlerine dahi ehemmiyet vermeyerek, tam
Manasıyla mustakil hareket etmeye başlamış ve kendilerine,
Reayanın hamisi süsünü verdiklerinden;
Kibirlenmişler, kimse yanlarına varamaz olmuştu? (M. Aktepe)
Ama ama, olaya bir de şu açıdan
Bakmak gerekiyordu. Böyle olunca da isyanın;
Hangi doğrultuda, hangi biçimlere girerek geliştiğini
Bilmek, hem de çok iyi bilmek
Gerekiyordu. Bundan çıkan sonuç odur ki;
Önce zulmün kaynaklarını kesmek, dayanaklarını kesmek,
Onu devlet yönetiminden kısmende
Olsa atmak, halka hemen, biraz da olsa nefes;
Aldırabilmek için ihtilâlciler, ıslahat ve keyfiliğe
Son vermek yolunda, geniş
Kapsamlı, azil ve tayinlere girişmişlerdi.
Pek tabiî ki padişah bunlara ses çıkarmıyor, ama
Aslında, devlet mekanizmasının
Değişmesinden, yenileşmesinden derin bir;
Huzursuzluk da duyuyordu. İdarede kadrolar

yenileştikçe
Babî Fetva havada kalacak,
Padişah da, büsbütün göstermelik bir
Hale gelecekti. Bir de ihtilâlin, kendi iç dinamiğinden
Gelen, sadece pratikle beslenmiş,
Bir takım davranış zorunlulukları vardı. Hiç
Kimse bu savaşa: — Gitsin Ahmet-Gelsin Mahmut — diye;
Girmemişti. Bu bakımdan
İsyancılar, bir isyan ve ihtilâl teorisine;
Sahip olmasalar bile, ayağa
Kaldırdıkları yığınlara, bir takım
Islahatlar yaparak cevap verebileceklerini çok iyi;
Biliyorlardı. İdarede ıslahat,
Ekonomide-politikada ıslahat, hudutlar da
Uyanıklık ve bunların sonucu vatandaşa güven vermek.
Demek ki artık, Birinci Mahmut,
Onlardan kesin olarak durmalarını, ve daha
İlerilere gitmelerini istemiyordu. İhtilâlin politik-
Ekonomik verilerine sahip
Çıkmamalarını, halk ise, bunun aksine
Daha ilerilere gitmelerini istiyordu. Ne demiş bir
Hintli lider: — Hindistan'da
Nekadar insan varsa, okadar da problem var. —
Tıpkı öyle, o zamanın İstanbul'unda da: — Ne kadar
İnsan varsa, o kadar problem vardı. —
Ve ihtilâlciler, padişah
Kızıyor olsa dahi, bu problemleri, görmezden gelemezlerdi.
Olaydan, tam 237 sene sonra
Bir hırslı yazarımız durup soruyor:
«Şimdi padişah — 3. Ahmet —

İstediklerine boyun eğdi ise, Patrona
Halil'e, manav Muslı'ya ve kahveci Ali'ye değil,
Peşlerindeki yırtıcı kuvvete,
Mağlûp olmuştu. Koca bir devleti temsil
Eden adam, — kullarım — dediği insanlar arasında çıplak;
Ayaklarıyla meydana atılmış
Bir avuç macerapereste karşı bu yenilgiyi;
Unutacak mıydı? O halde Osmanlı Tahtına padişahlığını
Kendilerine borçlu bilecek;
Yeni bir padişah oturtmak lâzımdı. Bu sefer
O adam, — kullarım — diyeceği halkın ayak takımı
Arasından sivrilmiş bu adamların;
Tahakkümüne tahammül edebilecek miydi? Tahammül etse;
Bu hal ne kadar devam edecekti?» (R. E. Koçu)
Gecikmiş, çok da gecikmiş
Bir endişe, İşte Birinci Mahmut, ihtilâlcilerin,
Kılıçlarının gölgesi altında, Osmanlı tahtına geçip
Kemalî azametle oturuyor,
Ama ama, ne acıdır ki, ayağının tozuyla,
Onlara müthiş bir komplo kurmayı düşünüyordu.
Ne güzel söylemiş bilge atalarımız:
— Katranı kaynat olmaz şeker, cinsini ittiğim aslına çeker —

Korkulardan kötü hesaplardan güç alarak
Eylül ayı Ekim Kasım hüzünlü Aralık ayı.
Ki kalktı yıldırmak için umudunu çalarak
Gölgesinden yılıp vurdular be Patrona'yı.

«Onlar, ahitleştikten sonra
Allah'a verdikleri sözlerini bozarlar.»
Kur'an. Bakara Sûresi. Ayet: 27

.....

Birinci Sultan Mahmut da,
Onu taht'a kılıcının zoruyla oturtan
Sonra, sünnet çocuğu gibi atının yularından tutarak;
Eyüp Sultan'a kılıç kuşanmağa
Götüren 1730 ihtilâlinin lideri Patrona
Halil de, sözde aynı kitaba inanıyorlardı. Ama konuya,
Bir daha vicdanlarıyla eğilenler;
Onlardan hangisinin Bakara Sûresinin yukarıya
Aldığımız 27'inci ayetine hedef olduğunu anlayacaklardır.

.....

Batakçı Üçüncü Sultan Ahmet
Saltanatını devirdikten sonra ne
Olacak, isyancılar ne gibi uygulamalara başlayacak;
Hangi yoldan işe girişeceklerdi?
İşte bütün meraklı bakışlar ister istemez;
Bu noktada gelip toplanıyor, kafalarında bunu halle
çalışıyorlardı. Çünkü sadece
Yıkmakla olmuyor, bir de yapmak, hem de
Eskisinden güzel yapmak gerekiyordu. Öyleyse şimdi

Ne olacaktı, nasıl olacaktı?
Denilebilir ki isyancılar, özellikle
İşte bu noktada içinden çıkılması hemen de imkânsız;
Bir boşluğa düşmüşlerdi.
Burada çözümlenmesi zor, hatta hatta
Tamamen imkânsız bir durum vardı. Çünkü ihtilâl ve
İnkilâp, birbirlerini izlemekle
Beraber, aynı şey değildiler. İhtilâl hemen
Her çağda mevcut silâhlara el atılarak yapılabiliyordu.
Ama, inkilâp böyle değildi.
Onun için, sosyal, ekonomik ve politik
Derinlemesine uzun bir toplum çalışması gerekiyordu.
İşte bu maddi temel oluşumun
Üstüne ihtilâl, inkilâba dönüşerek rahatça;
Oturabiliyordu. Aksi halde ihtilâl özünde hangi insanca;
Değerleri taşır olursa olsun,
Ağırlığını kaybediyor, havada kalakalıyor,
Bu boşluktan yararlanan eski düzen, daha da zalimleşerek;
Tarih içindeki eğri yoluna
Devam ediyordu. Yukarda: — Denilebilir ki
Onlar, özellikle, işte bu noktada boşluğa düşmüşlerdi —
Derken, bir tarih gerçeğini
Dile getirdiğimizi sanıyoruz. İnkilâp
Acemisi olduklarını görmezden gelsek bile, egemen
Sınıfın sürdürdüğü ekonomik
Ve politik düzen onları bir noktada
Durmağa zorluyordu. Kaldı ki, en geniş imkânlarla da
Donanmış olsalar, karşı güçlerin

Asırlarca çalışarak meydana getirdikleri;
Muhafazacı çemberi kırıp parçalamaları mümkün değildi.
Öteyandan;
«Gitti Ahmet-Geldi Mahmut»
Çözümüne de halkın yanaşmayacağı, sadece
Bununla yetinemeyeceği de gözlerden uzak tutulamayacak;
Bir başka sorundu, hem de
Başlıca sorundu. Ama duruma hangi
Açıdan bakarsak bakalım: «Gitti Ahmet-Geldi Mahmut»
Çözümünden başka da bir çıkar
Yol görünmüyordu. Onun için ihtilâlciler de
Bir takım ıslahat tetbirlerinin yanında bu padişah;
Değiştirme olayını baş
Değişiklik olarak savaş hedeflerine
Almışlar, bu nokta da başarı da sağlamışlar;
Galiba da onların varabilecekleri
En son nokta da buydu, başka bir çözüm yolu
Yoktu. Yani çıkabileceği zirve buydu Patrona Halil'in.
O da, belli ki bunu çok iyi
Biliyordu. Aslında kendisi belirli bir
Tarihte, Osmanlı devlet düzenine karşı değil, onun;
Batakçı hükümetine karşı savaşmış:
«Biz de Osmanlıyız» deyimiyle de, bunun
Gayet güzel bir açıklamasını yapmıştı. Soru: Öyleyse
Neden devirdi Üçüncü Sultan Ahmed'i?
Dikkat edilirse burada Osmanlı devletinin başı
Olan Üçüncü Sultan Ahmed'in tahttan düşürülmesi de
Bir çelişki yaratmıyordu; çünkü:
Devletin kendisini değil, Nevşehirli Damat

İbrahim Paşanın icraatıyla içiçe olan, onun batakçı
Politikasını onaylayan, bunun
Sonucu olarak kontrol görevini yapmayan;
Bir padişahı hedef almışlardı ihtilâlciler ve onu,
Düşürmüşlerdi. Yoksa Osmanlı
Devletinin kadîm yetkileri ve otoritesi;
Devam ediyordu. Nitekim, yeni padişaha devlet ileri
Gelenleri ve ülema önce biat
Etmişlerdi ama, gene de gözler ısrarla,
Serdengeçti Ağaları aramışlardı. Neden, çünkü onların
Onayı üstün tutulmuştu.
İsyancıların Birinci Mahmud'u;
Resmen padişah sayıp saymadıkları başlıca dikkat
Edilen şeydi. İşte işte buradan
Her iki yönde de yorumlanabilecek, hem sağa
Hem sola çekilebilecek, çift anlamlı bir durum
Meydana geliyordu. Madem ki
Eski padişah sıpıtılıp atılıyordu, onun
Yerine: «Mahmudül Hisal» Yani, iyi ahlâklı bir;
Padişah getiriyorlardı.
Öyleyse, onun otoritesine itaat edilmeli
Ve bildiği gibi işleri kotarıp düzeltmesi beklenmeliydi.

.....

Evet, dış görünüşe bakılırsa
İhtilâlciler de bu kurala karşı değillerdi;
Ve olamazdılar da. Çünkü, Birinci Mahmud'u onlar taht'a
oturtmuşlardı. Öyleyse kendi
Elleriyle yarattıkları bu iki başlı
Garip yaratığın varlığından onlar da haberli;
Olmalıydılar. Bilinen bir
Durum olduğuna göre, bunun uzun uzun,

Tartışılmasına da gerek yoktu. Ama ama, bunu onlar;
Herhalde kendilerini yiyecek
Bir canavar yaratmak için yapmıyorlar.
Böyle kurt ihtilâlcilerden, böyle sosyal bir körlük,
Beklenebilir mi? Öyleyse
Öyleyse, neden bu çift yönden esen
Bu garip ve anlaşılmaz hava? Belli ki isyancılar;
Belli ki isyancılar Üçüncü
Sultan Ahmed'i indiriyor, ama, kılıçları
İndirmiyor, gidişatı silâhlarıyla kontrol altında
Tutabileceklerini düşünüyorlardı.
İyi ama derebey devlet sistemi kendi üstünde
Saltanatını kontrol edecek bir otoriteyi tanıyabilir mi?
Bu isyan güçlerinin, yani halkın
Devleti dolaylı yoldan devleti kontrol
Etmesi değil miydi? Eninde sonunda. İhtilâlin zafer
Sancağının gölgesinde primitif
Demokratik bir gücün oluşması değil miydi?
Belli zorunlu konakları aşarak tarihin demir örsünde
Döğülmeyen, yani belli bir
Sosyal sürecin olgunlaştırmadığı böyle
Bir kılıçlı kontrol sistemini, ütopi olarak sevsek
Bile; onun geçerlilik ve
İşlerliğinin bulunmadığını da sosyal
Bilim adına, gözlerden uzak tutmamalıydık. Peki peki;
Öyleyse ne olacaktı? Patrona
Birinci Mahmut'la anlaşamayacak. İki başlı
Devlet olmayacağına gör de, kapışma yeni şekillere
Bürünerek, sürüp gidecekti.
Ancak isyancılar Birinci Mahmut'u

Kendi elleriyle taht'a getirip oturttuklarından
Buradaki yaman çelişkiyi,
Yazık ki kendi taraftarlarına bile
Anlatmakta müthiş bir güçlük çekeceklerdi. Şu halde
Hangi yönden bakılsa çözüm
Yolu yok ve öteyandan tekmil çıkışlar da,
Kapalıydı. Araştırmalarımızı buralara kadar sürdürüp
Getirdikten sonra, Birinci
Mahmud'un ayağının tozuyla harekete
Gelip, acele bir takım tertiplere girişmesi, Halil'e
Rüşfet teklif ederek, yüksek
rütbeler vaadinde bulunarak mansıplar
Göstererek başından savmak, böylece ihtilâli ve
İhtilâlcileri, başkentten atmak
Zararsız hale getirmek istemesi aslında
Şaşılacak bir şey de değildi. Hanedandan çıkıp tarihe
Adım atan bu adamın, ihtilâli
Onaylaması, uygulamada onlarla birlik
Anlaşık olması elbette beklenemezdi. Bu en iyimser
Hayallemeleri de aşan bir şeydi.
Belli ki isyancıların ana hedefi saray ve
Padişahlık sistemini yıkmak olmasa bile, en azından
Bu kuruluşu zararsız bir hale
Getirmek, onu kendi kontrolleri altında
Tutmak, zulmü önlemekti. Böyle olunca demek ki,
Birinci Mahmut tarihi misyonunun
— hikmeti vücudunun — gereğini yapıyordu, burası açık.
Ancak bu konuda zorlama,
Hangi tarafın görüş açısından

Bakarsak bakalım, zamansız ve son derece de
Tehlikeliydi. Çünkü isyan
O günlerde de hızını almamış, onlar
Henüz meydanlardan çekilmemişler, kışlalarına
Girmemişler, üstelik de;
Halkın o çılgın sevgisini korumakta
Devam ediyorlar. Batakçı Nevşehirli İbrahim
Paşanın;
Sebep olduğu sosyal yangınların
Dumanları henüz tütmekte, bu bakımdan
İsyancılarla Birinci Mahmut arasındaki kararsız;
— müşevveş — durum sürüp gitmektedir.
Bunun ne ölçüde bir zamanı kapsadığını, yani
Kaç gün, kaç hafta, kaç ay sürdüğünü titizlikle
araştırdık.
Konuyu işleyenler, belli bir
Rakam üzerinde anlaşamamaktadırlar kesinlikle.
Kimileri 29 gün, kimileri 45 gün üzerinde durarlarken;
Bazı araştırmacılar da ihtilâlin
1.5 — birbuçuk sene — sürdüğünü söylemektedirler.
Bizim olayların sıralanmasından çıkardığımız
sonuç;
Patrona ve cesur arkadaşlarının
Osmanlı imparatorluğuna üç ay hakim oldukları
Yolundadır. İşte bu süre geçtikten sonra onlar
kahpece
Yapılmış bir tertip ve tuzakla;
Bir kanlı oyunla tasviye edilmiş, Osmanlı
devlet düzeninin etki alanından uzaklaştırılmışlardır.
— Silinmişlerdir — deyimini
Kullanmadım. Çünkü kesinlikle yersiz

Olurdu. Bunu ilerde açıklayacağım. Gerçi Destâri Sâlih
Tarihi, Patrona Halil için:
«Reisi Cumhuru Eşkiya» deyimini
Kullanmakta, ona — Eşkiyanın Cumhur Başkanı — demekte
Ama, en yüce rütbeyi vermekte
Ama, olayın uzaktan yakından cumhuriyetle;
Bir ilgisi bulunmamaktadır. Olaydan hemen de yüz elli
Sene sonra, Namık Kemal bir
Yazısında — Cumhuriyet — deyimini kullanmış,
Kendisi meşrutiyet idealine sıkıca bağlı olduğu için;
Cumhuriyet'in bizi batıracağını,
Söylemiştir. Yani Osmanlı Devlet Düzeninin
— Meclisi Mebusan —la budanması, ya da onun tam tasfiyesi
Cumhuriyet idaresine ulaşılması
İçin asırların geçmesi gerekmiştir. Bunları;
Patrona Halil ve arkadaşlarının hangi tarihi güçlüklerle,
Karşı karşıya olduklarını tespit
Etmek için söylüyorum. Onlar manevi bir aşama,
Hatta fırlama yapmışlar ama, maddi şartlar imkânlar çok
Çok gerilerdedir. Şu var ki işin
Bu tarafına da göz atınca onlar gözlerimizde,
Büsbütün büyümektedir. Toplumda kökten değişiklik zor.
.....
Bu nereye savrulacağı kesinlikle
Belli olmayan kritik günlerde kabul etmeli ki;
Birinci Sultan Mahmut, çok esnek ve derece kurnaz bir
İç politika izleyebilmiştir.
Kendisi taht'a çıktığı zaman otuz beş

Yaşındaydı, yani Patrona Halil'den tam dört yaş büyüktü.
Ama, kabul etmeli ki, entrika
Yönünden kendisiyle aşık atılır bir kişi
Değildi. Patrona geniş bir alanda hayli maceralı bir
Ömür sürmüştü ama, beriyandan
Hiç değilse tam on dört yıl altın kafeste
— ya iktidar, ya ölüm — diye sayıklayan bu şehzadenin,
Nasıl canavarlaştığını da bir
Düşünelim. Onun biricik örümcekli kafasında
Belki de kuyruğunu birbirlerine değdirmeden bin tilki
Dolaşıyordu. Sonra sarayın
Loş koridorlarındaki, namussuz gözleri;
Aç kurtların ki gibi parlayan, akıl hocaları, müşavirler
Danışmanlar. Bunlar her saat
Ve her dakika zehirli fikirler üretiyorlardı.
Bunları kendi etki alanlarına arılar gibi çalışarak;
Dağıtıyorlardı. Bu karşı darbe
İçin derinlemesine bir hazırlıktı kuşkusuz.
Denilebilir ki:
1730 ihtilâlinde halkta meydana
Gelen kin kabarmasını Birinci Mahmut gayet
İyi değerlendirmiş, Eyüp Sultana Kılıç kuşanmağa gittiği
Gün tellâllar bağırtarak;
Sadabat da köşkleri ve kasırları
Olanların, üç gün içinde bunları behemhal yıkmalarını,
Ferman buyurmuştur. Bunu istemeye
İstemeye yaptığını da gayet ustaca açıklıyordu:
«Yakılmalarına iznim yoktur, ecanibe — yabancılara — karşı

ayıp olur, ancak yıkılmalarına
Ruhsatım vardır!» diyordu fermanında.
Gerçekten halk saldırıyor üç gün içinde alan-talan
ediliyordu bu ünlü mesire yeri.
Köşkler, kasırlar, saraylar süslü yaralı
Hayvanlar gibi yatıyorlardı yerlerde. Yer yer ağaçlar
bile kesilmiş, birdenbire
Çöle dönmüştü oraları, korkunç bir
Zelzele geçmişti sanki buralardan. Bu elbette,
Halkın kinini bir dereceye
Kadar yatıştırmış, ama bazı çevrelerde de
İhtilâle karşı bir havanın oluşmasına sebep olmuştu.
İnsanlar nedense dökülen
Kanları pek umursamıyorlar, ama mala
Verilen bu korkunç zararı hiç mi hiç affedemiyorlardı.
Böylece birinci Mahmut hem
O güzelim yapıların katlini emrediyor,
Beri yandan da İhtilâle karşı halktan puan topluyordu.
Sersefil, perişan, leyl-mekânlarda,
Gecekondularda oturan halk oralara yerleştirilemez miydi?
İşte halk bunu bekliyordu İhtilâlden.
Yıkmak yakmak kimin yararına oluyordu? onlar
Daha da sefilleşsinler diye mi yapılmıştı bu isyan?
İşte sarayın intikam havası
Böyle ince hesaplarla hazırlanıyor,
Bir taraftan da asileri huylandırmamak için bütün
«Tetbirler alınmış bulunuyordu.
Düşük Sultan Üçüncü Ahmed'in

Damatlarından, Kunduracı-zade Mehmet Paşa'-
nın,
Ecnebi sefirlere ayak kalkmadığı halde, Patro-
na'nın gelmekte
Olduğunu haber alınca, bulunduğu
Dairenin dış kısmından onu istikbal ettiği,
Ve avdette de, karşıladığı yere kadar uğurladı-
ğı bir
— ecnebi eserde — yazılıdır.
Bunlardan başka, Birinci Mahmud'un annesi
Saliha Sultan'ın, Patrona'ya: — ikinci oğlum —
diye
Hitap ettiği ve saraya geldikçe
Bol miktarda ihsanlarda bulunduğu, Patrona Ha-
lil'in
Dahi bu parayı etrafındakilere dağıttığı
Söylenmektedir.» (Prof. Münir Aktepe)
İnsan bu inadına ince diplomasi karasında ner-
deyse
Küçük dilini yutacak? Bu kadar
Nefret edilen bir kişiye bu kadar içten
Ve sıcaklık. Yakınlık. Yoksa gerçekten seviyor
muydu
Saliha Sultan ihtilâlin liderini?
İnsan kolaylıkla evet veya hayır diyemiyor.
Şayet seviyorsa, neden kurdular ona bu alçakça
tuzağı?
Patrona, buradaki inceliği,
Hileyi sezmesin olamaz, şu var ki o da
Artık büyük oynuyordu ve alabildiğine esnek
davranıyordu.
Yoksa, bir taraftan kendilerine
Dokunulmayacağına ve onların da şehrin
Güvenliğine özen göstereceklerine dair saraydan
Hüccetler alırken, öbür taraftan
Elinin altında belli bir miktarda kuvvet

Bulundarmak istemesi, neyle, nasıl açıklanabilirdi?
Bu arada, şunu da unutmamak
Gerekir ki, Patrona Halil'in ve arkadaşlarının,
Namuslu kişiler olması yetmiyor, onlar adına çirkin
Yolsuzluklarda yapılıyordu.
Bunları yapanlar korkunç şekilde cezalanıyor
Olsalar bile, ihtilâl bütünlüğünden bir şeyler kaybediyordu.
.....
İşte tam bu sıralarda saray
Gizli ve çok korkunç bir atağa geçti.
Yaralı Osmanlı ayaklanıyor, hem hakimiyetini kâhyasız
Sürdürmek, hem de intikam almak
İçin harekete geliyordu. Buna paralel olarak,
Siyasi hava da gerginleşiyordu. İnanılması çok güç;
Mesela, Şeyhulüslâm efendi,
Şöyle diyebiliyordu asilere: «Sizin,
Kaldırılmasını istediğiniz zararlar, bu gün
— de — temadi
— Devam — edip durmaktadır. Şayet
Asiler kemali sükûnet içinde dağılıp
Vazifeleri başına dönmeyecek olurlar ise, yaptıkları
ve kazandıkları şerefi
Kaybedeceklerdir! Bu halde saray ve
Şehir halkı, birlikte lâzım gelen tetbirlere müracaat
Edeceklerdir. Sabık hükümet
Erkânı hakkında tatbik ettikleri cezayı, sizler
İçin de yapmaya mecbur olacaklardır.» (M. Aktepe)
Yukardaki belge çok önemli olup
İki bakımdan dikkatle incelenmelidir:

Bir, asilerin şerefli bir hizmet yaptıkları resmi
Bir ağızdan tarif kayıtlarına
Geçmekte, öte yandan da asiler tehdit edilmektedir.
Bundan da anlaşılıyor ki onların
Tasviyesi yolunda bir takım hazırlıklar oluşmaktadır.
Hiç kuşku duyulamaz ki,
Şeyhülislâm, Birinci Sultan Mahmud'un
Ağzını kullanmaktadır, yoksa böyle ısırıcı sözleri
İhtilâlcilerin karşısında
Söylemek haddine mi? İşte görüldüğü gibi,
Yalnız havalar değil kışın yaklaşmasile siyaset havaları da gerginleşmekte
Buz gibi soğumaktadır. Bunun başka türlü
Bir açıklaması olamaz. İşte artık zaman azgın bir
Kara kedi gibi gözleri par par
Yanarak dolaşmaktadır İstanbul'da. Yakalayacağı
Büyük avın peşindedir. O kadar inceden kollamaktadır ki
Çevresini, buzdan nefesi duyulmamakta,
Çıt çıkmamakta, gözlere görünmemekte karıncaları
Bile ezmemektedir. Bu kapkara
Örtü altında dörtnala kalkmıştır Osmanlı atlıları.
Padişah, devlet erkânı, asalaklar, kadın efendiler ve
Tekmil düzenbazlar hareket
Halindedirler şimdi. Kafalar ağır ağır
Sallanıyor, sakallar sıvazlanıyor, gözler ışıklanıyor;
Kaşlar kalkıyor, enseler
Kaşınıyor, fısıltılar fısıltılar hiç

Durmayan fısıltılar, pes perdeden: —yılanın önce
Başını ezmek lâzım! Evet evet, o gebertilirse kalanlar
Vallah onsuz bir şey yapamazlar?
Koskoca İmparatorluğu tir tir titreten odur!
Arnavutmuymuş ne? Hangi orospunun çocuğudur kimbilir?
Evet evet, önce onun başını ezmek lâzım! —
Bunun için, ipleri doğrudan
Padişaha bağlı resmi o derece usta
Haydutlar görevlendiriliyor. Önce bir düzenle
Patrona saraya resmi bir toplantı
Bahanesiyle çağrılacak ve orada işi bitirilecektir.
Ama, patrona önce bu çağrıyı
Kabul etmez, ama getirir ikinci çağrıyı
Kabul eder. Artık o belli bir seviyenin adamıdır.
Evhamla hareket etmemek inancındadır
Bir taraftanda. Saraya çalımla çalkanan atların sırtında ağır ağır saraya geliyorlardı.
«Asilerin tenkili hususunda herkes
Müttefik idi. Yalnız padişah böyle cezri hareket de
Müstereddit görünüyordu. Başarı sağlanmadı takdirde bütün
Zorbaların yeniden ayaklanmasından endişe ediyordu.»
(M. Aktepe)
At üzerinde Muslı Beşe'yle
Yan yana giderlerken arkadaşlarından
Patrona Halil'e önemli bir pusla ulaştırdılar. Bunda
Ondan saraya gitmemesi isteniyor
Ve tehlike haber veriliyordu. Ama o puslayı
Okuyacağı yerde, doğrudan cebine attı. Muslı Beşe

Kendisini uyarınca da, puslayı
Okumamakta direndi ve: «Ne olacak, ol dahi bir mevki
ister, sonra icabına bakarız» dedi.
Böylece, ağır havanın zehrine varamayarak dahil
Oldular saraya. Toplantı yapılacak odaya alındılar.
Dış politika konusunda güya
Görüşleri alındı. Uzun uzun konuşuldu.
İşte tam bu sırada geceden perde arkalarında saklanmış
Cellâtlar harekete geçtiler.
Padişahın huzuruna çıkması söz konusu
Olan Patrona Halil yanında sadece küçük bir hançer
Taşıyordu. Resmi katillerden
Ve onların getirdiği dehşet havasından
Paniğe kapılmayarak yerinden fırlayıp can alıcılar
karşısında hançerini çekti,
Kılıcını kaldırarak, vahşi yüzünde korkunç
Bir sırıtmayla: «Nice oldu bre kâfir Patrona, gâvur
Patrona!» sorusunu soran cellâtların başına bağırdı;
ki odadan odaya çığlık çığlık
Dolaştı sesi, taa zalim Birinci Mahmud'un
Kulağına kadar gitti, ürperdi
Padişah, rengi sarardı ve öylece durdu.
Patrona haykırıyordu:
— Benim ve gözlerini budaktan
Sakınmayan cesur arkadaşlarımın, kanlı
Bir saltanatı nasıl yıktığımızı, değil dostlarımız;
Düşmanlarımız bile asırlarca,
Öğecek anlatacaklardır! Öyleyse beni

Katletmekle bu iş bitmez, bitemez! Bre bre ne yabana
söyler bu adem?»
Onun şu gök kubbemiz altında
Son sözleri bu oldu. Saldırdılar cellâtlar,
Kana boğdular reaya dostu, reaya çocuğu koca Patrona'yı.

.....

İşte ama, tebaasının kemikleri
Üstünde saltanat süren Birinci Sultan Mahmut
Değil, Osmanlı Saltanatı da bir gün böyle yıkılacaktı.
Neyi neyi hallettiler Patrona'yı
Öldürmekle. Onurun korunması için o bir
Davranış biçimi getirmişti insanlara ve böylece
Unutulmazlar arasına girecekti. Patrona Halil yalnız
Kendi benliğinin sınırında
Kalsaydı ve eceliyle ölseydi günümüze
Nasıl ve nerelerden gelecekti? Üzerinde bu kadar
Önemle durulacak bu yazılar
Yazılacak mıydı? Şu da var ki insanı,
İnsanlık haklarıyla tanıyıp tanımamak üzerinde,
Toplanıyor bakışlarımız;
Ve galiba da kıyamet burada kopuyor.
O çağları yaşayan ve asırlarca da portresi hemen
Hiç değişmeyen Osmanlı insanını
Hocamız Ahmet Refik'in o güzel kaleminden
Bir daha seyredelim:
«Öksüz kalan yavrucukların
Bedbaht anaları, güya adalet için gönderilen
Gaddar memurların karşılarında, başlarını paçavralarla;
Örterek, ayaklarında liyme liyme
Şalvarlar, toprak bellemekten şeklini kaybeden

Ellerini örtülerinin altından uzatacaklar, analarını,
Babalarını cehline ihtirasına
Kurban eyleyen hükümetin mürtekip memurlarına;
Yalvaracaklar, ağlayacaklar,
Sızlayacaklar, boyunlarından paraları
Koparılarak, evlerinden tohumlukları alınarak;
Tarlalarında öküzleri satılarak
Vergi namına gaspedilen paralarını ve haklarını
Hiç bir zaman hatırlarına getirmeyerek, zalim bir
Hükümetten sadaka, ihsan, atıfet dilenecekler.»
İşte, Patrona Halil bu
Korkunç, sefalet üreten kara dağla savaşa durmuştu...
.....
Sonuç ve düşünceler:
Kanlı bir ihtilâl bayrağı açarak
İleri atılırken Patrona Halil'in dine coşkuyla
Sarılması, oradan yola çıkması;
Halil'in hem başarısı hem de açmazı
Olmuştur. İşte bir türlü kırılamayan zincir;
Çözümlenemeyen mesele budur.
Eğer Patrona Halil, islâmî prensipleri
İleri sürmede, kullanmada samimi ise — ki biz o kanıdayız —
Kendi hareketine, gene kendi
Dar bir çerçeve çizmiş, dolayısile o
Çerçevenin dışına çıkamamıştır; bu Handikapneydi?
Patrona Halil'in belki de hiç
Üstüne varmayı düşünmediği hilâfet makamıydı.
Kuruluşuydu, padişahın yedek zırhtan elbisesiydi.
Nitekim Üçüncü Sultan Ahmet,
Damadı İbrahim Paşa'yı ve iki vezirini

Kendi emriyle boğdurmuş, ihtilâlcilere böylece teslim
Etmiş, kızını dul, torunlarını
Öksüz bırakmış, ama, bu en korkulu, en
Buhranlı, en şaşkın anında bile, din adamlarının
Dokunulmazlığını ileri sürerek;
Şeyhülislâmını — Abdullah Efendi — ihtilâlcilere
Vermemiş; veremeyebilmiş, onun canını savunmayı başarmış.
Ona bu gücü sağlayan
Kuşkusuz ki sadece padişahlığı değil,
Sırmalı elbiselerinin üstüne giydiği zırhı, yani
Halifeliğidir ki onu en zayıf
Anında bile, muzaffer Patrona karşısında;
Bir yönüyle üstün kılmıştır. Gerçi halk bir büyük
Tantanayla açılan Sancağı Şerif'in
Altına gitmemiştir ama, emaneti mukaddes gene
Sarayın elinde kalmıştır.
Zaten bunların alınması da, durumu kesinlikle
Değiştirmezdi. Nitekim, zalim, sarhoş, çiçek delisi Padişah
Düşürülüyor, onun yerine gene,
Aynı sarayın entrikaları içinde yetişmiş;
Bir başkası çıkarılıyor. O da kahpece tertiplerle,
Haydutları bile imrendirecek
Bir ustalıkla, kendisini taht'a çıkaran
Sünnet çocuğu gibi atının yularından tutarak
Eyüp
Sultan'a kılıç kuşanmaya götüren
Cesur Patrona Halil'in değerli başını yiyordu.
Böylece, bir daha anlaşılıyordu ki,
Bir hareketin halktan gelmesi, toprak ve el
Tezgâhlarında oluşan ürünlerin, azçok bir sosyal adalet
Ölçüsünde bölüştürülmesini istemesi,

İktidara acame bir takım yaklaşımlarla ortak
Olmağa çalışması, özde devrimci bir tavır gibi
görünüyor-
Sada, Yeni fikirlerle ortaya çıkmaması
Bakımından, çıkamadığından, sonunda yenik düşüyordu.
Bir hareketin dine yaslanarak
Ortaya çıkması elbette ayıplanamaz,
Gericilikle suçlanamaz. Ancak taa halifeler devrinden
Beri, binbir değişiklik geçirmiş
Dinî kurallar, onu kullananın elini yakmasın,
Olamaz. Hazreti Ali ne güzel söylemiş: «Din de
Samurdan bir kürk olmuş,
Ters çevirmiş giymişiz?» diye. Siz
İstanbul'u pıtrak gibi camilerle, mescitlerle bezeyen;
Osmanlı Padişahlarının, bunu yalnız
Din gayretile mi yaptığını sanıyorsunuz? Onlar
Bu taş yapıların çatısı altında, kurşun kubbeleri altında;
Tebaalarının duygularını,
Fikirlerini de taşlaştırıyor, onları
Daima yere bakan, zulme secdeye varan kullar haline;
Getiriyordu. Onlar için baş
Endişe, iktidar ve saltanatlarının ne
Pahasına olursa olsun, hangi fedakârlıkları gerektiriyor
Olursa olsun, devam ediyor olması
Önemliydi. Kanunî Sultan Süleyman, oğlunu
Bizzat verdiği emirle boğdurmuş, sonra gelmiş Süleymaniyede
Namaza durmuştu. Bu bakımdan
Üçüncü Sultan Ahmed'in damadını boğdurmasına
Birinci Mahmud'un, Patrona Halil'e
Düzenlediği suikaste şaşmamak gerekirdi.

Osmanlıların asırlardır kullandıkları din kurallarile
Onları vurmak kesinlikle olanaksızdı.
.....
Destâri Salih Efendinin
Abdi efendinin ve daha nicelerinin
Tarihlerini dikkatle okuduktan sonra diyoruz ki:
Siz geçmişin sisiyle kaplı
Bir acayip geçittesiniz. İster doğrulara inanın
İster sedef kakmalı altın yaldızlı yalanlara;
Yani Patrona Halil'in cesur
Ve mazlum yüzü ak ve pak, yani Patrona
Kesinlikle halk dostu, Üçüncü Sultan Ahmed'in
Birinci Sultan Mahmud'un hilekâr yüzleri kapkara.
.....
Destâri Salih Efendi'nin deyimiyle
Neler neler oldu değil mi o Maydanî Lahm'da?
Yani, Abdi Tarihi'nin
Anlattığı gibi, Aksaray'da, Et-meydanı'n da?
Dua Meydanı'n da Sultanî Beyazıd'ı Velî'de.
At Meydanı'n da, onlar bundan tam 253 sene evvel
Bir hak dâvası uğruna canlarını
Dişlerine takaraktan şahinler gibi,
Vuruşmuşlardı buralarda, yiğit ölür
Gelir gelir acısı yüreklere siner.
Yıldızların ağır ağır
Kaybolurken gökyüzü saltanatı,
Her Eylül ayının sabah serinliğinde
Saçlarını savurarak, yürekleri kavurarak
Sultanahmetten sahile kederli bir kız iner.
Kara üzüm gözlerinde şafaklarımızın buğusu?
Durur, bakar bakar,
Ceylânlar gibi ürkek, o güzelim Marmaraya.
Denizde hemen bir hırçınlaşmadır başlar
Dalgalar peşpeşe yüklenirler yüklenirler karaya.

Martılar insanı ürperterek,
Haberler taşırlar belli ki geçmişten
Bak bak o an gökyüzü koyu kurşunla kaplanır;
Serin bir rüzgâr eserken kuzeyden nazlı
Sanki kızın yüreğine zalim bir bıçak sapalnır.
Durur durur, haykırır çığlık çığlık
Patrona Halil, Patrona Halil, Patrona Halil! diye.
Haykırır, haykırır durduğu yerden.
Sonra, deprem beklenir gibi bir yaman suskunluk
Sonra şimşek çakacakmış gibi bir bekleyiş:
Patrona Halil, Patrona Halil! yankısıyla
Bir garip sesler gelir karşı sahillerden.
Ne acı ne acı değil mi, hey hey şimdi ellerde kalan
Liyme liyme bir kanlı hırka;
Gidiyor, gidiyor, gidiyor asırlardır;
Gözlerden silinmiyor ama, o şanlı kadırga!
.....
Patrona:
İtalyanca Padrone'den.
Eski Osmanlı Devletinde Bahriye
Ferikine verilen Ünvan. Patronayı Hümayun;
Veya, Patrona Kadırgası.
Kadırga, kumandanın sancak gemisi.
Patrona, bir donanmada, Riyale'den sonra
En büyük harp gemisiydi.
Flâması pruva üzerine çekilirdi... (Meydan Lârus)

PATRONA

KERİM KORCAN

roman

Hamis günü, kuşluk vaktinde
Parmak Kapu kurbinde bayrak kaldırup ve
PATRONA HALİL KAPUDAN nam kimesne reisleri
olub, ol mahalden narei Allah Allah ile
Bedestana yürüyüb, dükkânları kapaddırdılar.
Berü canipten Yeniçeri Ağası, atına binüp
kolluk ile üzerlerine vardıkda, kolundan
tutıp kaçırtdılar...

Lale Devri, Ahmet Refik

ÖNEMLİ NOT:
Bu kitap basılı fiyatının üzerinde satılamaz.
800 Lira